Coperta: ***Sergiu Georgescit***

L I V I U R E B R E A N U

Opere 4

Text ales şi stabilit,
note, comentarii şi variante
editoriale
de Niculae Gheran
^Addenda şi variante manuscrise
i ~v.'. *de Valeria Dumitre seu*

:·;pCTfA
li ÎMPRUMUT
Bucureşti

k[1]

I O N

1 9 7 0
E D I T U R A M I N E B V A

Biblioteca Centrală Universitară
Bibliot[illegible] Pedagogic
Cota
Inventar 114852

BCU-Litere
1100 015 6452

Biblioteca Centrală Universitară
BIBLIOTECA DE LITERE
București

T

Dragei mele Fanny

L. R.

GLASUL PĂMÎNTULUI

Capitolul I

ÎNCEPUTUL

i

i

•Din şoseaua ce vine de la Cîrlibaba, întovărâşind Someşul cînd 111 jjxeapta. cînd în stînga, pînă la Cluj şi chiar mai departe, se desprinde un drum alb mai sus de Armadia, trece rîul peste podul bătrîn de lemn, acoperit cu şindrilă mucegăită, spintecă satuî Jidoviţa şi aleargă^spre Bistriţa, unde se pierde în cealaltă şosea naţională care coboară din Bucovina prin trecătoarea Bîrgăului.

Ivăsînd Jidoviţa, (irumul.tUj^Jţnl^ jce-şi face loc printre deajjirile_strîmtorate, pg^rmă însj|j[^^ jtre fa^^ ^4jiirTarCi|m^ua--Mortului, unde picură veşnic apă de izvor răcorrtoaî^^ pe sub Rîpeîe-Dracului, ca să dea buzna în Pripasul pitit într-o scrîntitură de coline. *

,4 Ivarnarginea satului te întîmpiiiă din stîn^a^Q cruceJsţrîmBa^^^ Tăţaspălăc^^ fHe^^ată__de picioare. Suflă o^^re^uşoară, şi

it

Hristos îşi tremură jalnic trupul de tinichea ruginită pe lemnul mîncat de carii şi înnegrit de vremuri.

4^ ^Şalul parcă ejnorţ. Zăpuşeala ce pluteşte în văzduh ţese o tăcere năbuşitoare. Doar în răstimpuri fîşie alene franzele adormite prin copaci. Un fuior de fum albăstrui se opinteşte să se înalţe dintre crengile pomilor, se bălăbăneşte ca o matahală ameţită şi se prăvăle peste grădinile prăfuite, învăluindu-le într-o ceaţă cenuşie.

în mijlocul drumului picoteşte cîinele învăţătorului Zaharia Herdelea, cu ochii întredeschişi, suflînd greu. O pisică albă ca laptele vine în vîrful picioarelor, ferindu-se să nu-şi murdărească lăbuţele prin praful uliţei, zăreşte cîinele, stă puţin pe gînduri, apoi iuteşte paşii şi se furişează în livada îngrădită cu nuiele, peste drum.

Casa învăţătorului este cea dintîi, tăiată adînc în coasta unei coline, încinsă cu un pridvor, cu uşa spre uliţă şi cu două ferestre care se uită tocmai în inima satului, cercetătoare şi dojenitoare. Pe prichiciul pridvorului, în dreptul uşii, unde se spală dimineaţa învăţătorul, iar după-amiază, cînd a isprăvit treburile casei, d-na Herdelea, străjuieşte o ulcică verzuie de lut. în ogradă, între doi meri tineri, e întinsă veşnic frînghia pe care acuma atîrnă nişte cămăşi femeieşti de stambă. în umbra cămăşilor, în nisipul fierbinte se scaldă cîteva găini, păzite de un cocoş mic cu creasta însîngerată.

Drumul trece peste Părîul-Doamnei, lăsînd în stînga casa lui Alexandru Pop-Glanetaşu. Uşa e închisă cu zăvorul; coperişul de paie parcă e un cap de balaur; pereţii văruiţi de curînd de-abia se văd prin spărturile gardului.

!

Pe urmă vine casa lui Macedon Cercetaşu, pe urmă casa primarului Florea Tancu, pe urmă altele... într-o curte mare rumegă, culcate, două \aci ungureşti, iar o babă şade pe prispă, ca o scoabă, prăjindu-se la soare, nemişcată, parc-ar fi de lemn...

Căldura picură mereu din cer, îţi usucă podul gurii, te sugrumă. în dreapta şi în stînga casele privesc sfioase din dosul gardurilor vii, acoperindu-şi feţele sub streşinile ştirbite de ploi şi de vite.

Un dulău lăţos, cu limba spînzurată, se apropie în trap leneş, fără ţintă. Din şanţ, dintre buruienele cărunţite de colb, se repede un căţel murdar, cu coada în vînt. Lăţosul nu-l ia în seamă, ca şi cînd i-ar fi lene să se oprească. Numai cînd cellalt se încăpatinează să-l miroase, îi arată nişte colţi ameninţ^ tori, urmîndu-şi însă calea cu demnitatea cuvenită. Căţelul se opreşte nedumerit, se uită puţin în urma dulăului, apoi se întoarce în buruiene unde se aude îndată un ronţăit căznit şi flămînd...

De-abia la cîrciuma lui Avrum începe să se simtă că satul trăieşte. Pe prispă, doi ţărani îngînduraţi of* teză rar, cu o sticlă de rachiu la mijloc.(Din depărtare pătrund pînă aici sunete de viori şi chiuituri...

2

Duminecă. Satul e la honLjji hora e pe Uliţa din ^dos, la Todosia^văduva lui Maxim Oprea^

Casa văduvei vine chiar peste drum de bisericuţa bătrînă, pleoştită şi dărăpănată. Văduvia-i sărăcie lu* cie. Femeia a dat din rău în mai rău. Ce agoniseşte un cap de bărbat într-o viaţă întreagă o muiere ne-

pricepută prăpădeşte într-un an de zile, şi mai puţin. Cînd a împreunat Maxim mîinile pe piept, în ogradă erau clăi de fîn, în cele două grajduri nu mai încăpeau vitele, în şură şi sub şopron n-aveau loc carele. Se vedea de departe belşugul. Acuma ograda-i goală bătătură, iar în grajduri rage a pustiu o închipuire de vacă stearpă şi veşnic flămîndă.

* Hora e în toi... Locul geme de oameni... Nucii bătrîni de lîngă şură ţin umbră. Doar cîteva pete albe de raze răzbesc printre frunze, gîdilînd feţele aprinse de veselie. Zăduful aţîţă sîngele lumii. Peste Măgura-Cocorilor atîrnă soarele îngălbenit de necaz că mai are o postată bună pînă la asfinţit. •

Cei trei lăutari cîntă lîngă şopron să-şi rupă arcuşurile. Briceag, cu piciorul pe o buturugă, cu cotul stîng pe genunche, cu obrazul culcat pe vioară, cu ochii închişi, îşi sfîrîie degetele pe strune şi cîntecul saltă aprig, înfocat. Holbea e chior şi are un picior mai scurt, iar la vioară numai trei coarde, dar secondează cu aceeaşi patimă cu care Găvan, un ţigan urît şi negru ca un harap, apasă cu arcul pe strunele gordunii. Din cînd în cînd Briceag se opreşte să-şi acordeze vioara. Holbea şi Găvan atunci îşi îndoiesc meşteşugul ca să păstreze măsura. Apoi Briceag reîncepe mai aprins, strîmbîndu-se uneori la Holbea, alteori la Găvan, cu deosebire cînd schimbă melodia.

Jl)e tropotele jucătorilor şe hurducă pămîntul. Zecile de perechi bat Someşana cs atîta pasiune, că potcoavele flăcăilor sgapără scîntei, poalele fetelof se bolbocesc, iar colbul de pe jos se învîltoreşte, se aşează în straturi groase pe feţele brăzdate de sudoare, luminate de oboseală şi de mulţumire. Cu cît Briceag înteţeşte cîntecul, cu atît flăcăii se îndîrjesc, îşi înfloresc jocul, trec fetele pe sub mînă, le dau

drumul să se învîrtească singure, ţopăie pe loc, ridicînd tălpile, îşi ciocnesc zgomotos călcîiele, îşi plesnesc tureacii cizmelor cu palmele năduşite... Glasurile se îneacă în nourul de praf ce-i îmbrăţişează pe toţi...

B Numai arar vreunul mai ţanţoş începe o chiuitufa în tactul zvăpăiat al jocului, cu ochii pe dos, cu gîtul răguşit. Dar după două-trei versuri, o sfîrşeşte într-un iuit aspru, istovit. Apoi jocul urmează tăcut, din ce în ce parcă mai sălbatec. Flăcăii îşi încolăcesc braţele mereu mai strîns pe după mijlocul fetelor... Sînii acestora tremură sub iile albe şi ating din cînd în cînd pieptul flăcăilor, turburîndu-le ochii şi inima. schimbă nici o vorbă. Nici nu se privesc. Doar pe buze fîlfîie zîmbete plăcute şi fugare.

învîrtita ţine de Vreun ceas, fără întrerupere, şi tinerii nu se mai satură. De două ori Briceag, cu cîrcei în degete, a încercat să se oprească şi, de amîndouă orile, flăcăii s-au năpustit la el urlînd desperaţi, cu priviri ameninţătoare sau rugătoare:

— Zi, ţigane! Mai zi, cioară!...

Toate perechile se îmbulzesc în jurul lăutarilor, se ciocnesc, se izbesc cu coatele goale. Cîţiva băieţandri, îngăduiţi de curînd la horă, ameţiţi de atîta învîrteală, se clatină de ici-colo, abia mai ţinîndu-se în picioare, spre marea ruşine a fetelor cu care joacă. Vreo trei perechi s-au retras în şură, mai la larg, unde însă praful se urcă pînă-n căpriori, des, de să-l tai cu cuţitul...

La cîţiva paşi de pilcul jucătorilor stau fetele care au rămas nepoftite, privind cu jind, şoptindu-şi uneori cine ştie ce şi izbucnind în rîsete silite. La urechi şi în cosiţe au şi ele bucheţele de vîzdoage pestriţe şi în mînă cîte un mănunchi mai mărişor, pe care să-l dăruiască flăcăului cutare să-l pună în pălărie. Printre

fete se mai rătăceşte şi cîte o nevastă tînără, cu năframă de mătase în cap, gata să intre în horă dacă s-ar întîmpla să-i vie chef bărbatului ei să joace. Mai la o parte mamele şi babele, grămadă, forfotesc despre necazuri şi-şi admiră odraslele. Copii neastîmpăraţi aleargă printre femei şi chiar prin horă, fură florile fetelor şi fac haz cînd victimele îi ocărăsc sau se înfurie. Cîţiva mai îndrăciţi se lasă pe vine aproape de jucători, uitîndu-se cu mare băgare de seamă la poalele fetelor, iar cînd poalele zboară mai tare, dezvelind picioarele goale mai sus de genunchi, se întreabă repede:

— Ai văzut?

— Văzut. Da tu?

— Şi eu.

Şi apoi continuă să pîndească poalele pînă ce vreo babă indignată îi ia la goană, ceea ce nu-i opreşte ca peste cîtva timp să reînceapă...

Bărbaţii se ţin mai pe departe, pe lîngă casă, pe la poartă, grupuri-grupuri, vorbind de treburile obşteşti, aruncînd numai rareori cîte-o privire spre tineretul dimprejurul lăutarilor.

Primarul, cu mustăţi albe răsucite tinereşte, cu nişte ochi albaştri mari şi blajini, caută să-şi păstreze demnitatea apăsînd vorbele şi însoţindu-le cu gesturi energice, în mijlocul cîtorva bătrîni fruntaşi. Ştefan Hotnog, un chiabur cu burta umflată, ce şi-o mîngîie într-una parcă ar avea junghiuri, găseşte fel de fel de cleaciuri primarului, numai ca să arate celorlalţi că lui de nimeni nu-i pasă. între dînşii Trifon Tătaru, mititel, cu părul gălbui şi glasul subţire, se uită cînd la unul cînd la altul, înfricoşat parcă să nu se încaiere, fiindcă amîndoi îi sunt rude — cam de departe, nici vorbă. Pe de lături, ca un cîine la uşa bucătăriei, trage cu urechea şi Alexandru Glanetaşu, dornic să se amestece în vorbă, sfiindu-se totuşi să se vîre între bogătaşi.

Pe prispă stăpîneşte Simion Butunoiu, care acum vreo douăzeci de ani a fost învăţător în sat, iar azi mănîncă o pensie de cinci zloţi pe lună şi munceşte la pămînt mai abitir ca un flăcău. împrejurul lui s-au adunat Macedon Cercetaşu cu straja Cosma Ciocănaş, cu Simion Lungu, cu Toader Burlacu, cu Ştefan Ilina şi cu alţii, ascultînd cu evlavie palavrele dascălului, auzite şi răsauzite. Din cînd în cînd Simion Butunoiu strănută atît de zgomotos, că ţqate femeile se întorc spăimîntate, sau se porneşte pe tusa lui obişnuită, cu care de multe ori scoală noaptea tot satul din somn. Macedon aşteaptă cuviincios pînă ce isprăveşte dascălul cu tusa, apoi ia din fereastră o sticlă cu rachiu, închină foarte ceremonios, trage o duşcă zdravănă şi trece băutura bătrînului care mormăie scurt „să ne ţie Dumnezeu pe toţi" şi pune gîrliciul la gură,. Sticla pe urmă umblă din mînă în mînă. Macedon e cam cherchelit şi comandă milităreşte tuturor să bea:

— Forverţ, Simioane! Vaitär Cosma!... Vaitär, vaitär !...

A făcut oastea doisprezece ani, i-a fost dragă foc şi, cînd e beat, ş-acuma numai în comenzi nemţeşti se ceartă cu nevastă-sa. Altminteri, însă, are o inimă de ceară şi în douăzeci şi opt de ani nu şi-a bătut muierea niciodată; mai curînd Floarea s-a întîmplat să-l muştruluiască.

Sticla ajunge la Toader Burlacu goală.

— Goală, ai? rîde Macedon încîntat. Goală?... Halt!... Haptac!... Unde eşti căprar de zi?... Forverţ!

Un copil de vreo zece ani sare drept în picioare pe prispă şi strigă rîzînd:

— Hir!

— Nu rîde la front, măgarule! se răsteşte Macedon. Na sticla şi dă fuga la cantină la Avrum, să-ţi mai dea o porţie pentru mine !... înţeles, căprar?

Căprarul însă refuză ordinul, răspunzînd:

— A zis jupînul că nu-ţi mai dă fără bani, bade Macedoane, nici să nu mă mai trimiţi, că-i degeaba...

Macedon îşi saltă puţin mustaţa, încruntă din sprîncene privind aspru la copil, apoi se aşează pe prispă clătinînd din cap şi oftînd:

— Ehei, unde-i vremea cînd eram eu straja-meşter!... Atunci să fi poftit jupînul să nu-mi dea, că-i arătam eu supunere...

Mai boscorodeşte ceva, pe urmă încetează şi se uită ursuz la nevastă-sa care are bani, dar nu-i dă, şi care tăifăsuieşte cu alte femei fără să se sinchisească de comenzile lui...

Tocmai atunci se tîrăşte pe poartă, printre picioarele oamenilor, Savista, oloaga satului. E vară cu fata cea mai frumoasă din Pripas, cu Florica, şi ceva neam cu nevasta lui Trifon Tătaru. Are picioarele încîrcite din naştere, iar braţele lungi şi osoase ca nişte cängi anume spre a-şi tîrî schilozenia, şi o gură enormă cu buzele alburii de sub care se întind gingiile îmbăiate, cu colţi de dinţi galbeni, rari şi lungi. Trifon Tătaru o ţine pe lîngă casă, să-i vadă de copii. Cînd e vreme bună Savista şade în poartă, se ciorovăieşte cu toţi copiii din sat şi primeşte pomana trecătorilor miloşi... Soseşte cu gălăgie mare. Gîgîie ceva cu glasul ei aspru, speriat. N-o bagă în seamă nimeni. Doar Trifon face un semn nevestei, care se apropie, repede, supărată:

— Da' acasă nu puteai sta, măi femeie? Zău, parcă te mănîncă tălpile... Laşi tu ograda pustie pe vremea asta... Şi nici baremi slugile nu-s la îndemînă... Ce vrei? Ai? Spune ce vrei, Savista?

Oloaga a făcut două ceasuri din uliţa cea mare, unde stătea Trifon, pînă aici. începe să bîlbîie foarte grăbită şi cu importanţă, însoţindu-şi sforţările cu nişte gesturi desperate.

— Ce face? zice Măria lui Trifon, care se sileşte să ghicească ce spune. S-a bătut Vasile Baciu... cu Avrum?... Cu Florea Căruntu?... Ei, ş-apoi? Ce-ţi pasă" ţie, femeia lui Dumnezeu? Şi pentru asta ai venittu atîta cale? Vai de mine, că eşti mai rea ca copiii cei fără minte... Uite ce ţi-ai făcut poalele ! Şi nuipai azi te-am primenit... Of, bată-te...

Savista bombăne ceva ce ar vrea să însemne că ei nu-i pasă de poale, şi pe urmă se porneşte deodată pe un rîs prostesc de bucurie.

— Cum ai zis? Cine-i beat?... Vasile Baciu... Parcă azi s-a îmbătat întîi...

Măria o lasă, ruşinată, şi se întoarce între femei. Oloaga se tîrîie în mijlocul fetelor, se frămîntă să-şi facă loc şi priveşte apoi cu mare plăcere la horă? Are douăzeci şi cinci de ani şi tremură de fericire cînd aude lăutarii ori cînd vede vreo petrecere...

3

Savista n-are parte să se desfete multă vreme. Pînă să se aşeze bine, pînă să se certe cu fetele pentru un loc mai buii, jocul încetează. Briceag, asudat şi istovit, încheie învîrtita cu o apăsare zdravănă de

arcuş, încît îi şi plesneşte o strună la vioară. Ion, feciorul Glanetaşului, ţinînd de mijloc pe Ana lui Vasile Baciu, se repede la lăutari, rugîndu-i:

— Mai zi, mă Briceag... numai un pic, auzi? Un picuţ de tot, ţigane!

Alţi flăcăi strigă poruncitor:

— Trage, ţigane! Ce te codeşti?... De ce te plătim, cioara dracului?

Briceag aruncă o privire dispreţuitoare spre cei ce-l ocărăsc, lui Ion însă îi răspunde convingător, arătîndu-i vioara:

— Nu mai pot, Ionică... Zău, nu mai pot... Crede-mă!... Mi-au amorţit degetele... Pe urmă şi struna mi s-a rupt...

— Un pic, omule, nu-nţelegi? stăruie flăcăul.

Ţiganul însă se înfurie brusc, întoarce spatele, trînteşte vioara în braţele lui Holbea şi începe să blesteme cătrănit:

— Fire-ar ale dracului toate ceterele din lume; pleznire-ar acolo unde-o fi cine m-a învăţat să ţin arcuşul... Că io-i spun cu frumosul că nu pot şi el mă omoară să mai zic... Dare-ar Dumnezeu să trăznească toate jocurile cu pe cine le-a născocit...

Ion ascultă cîteva clipe mirat cum înjură Briceag. Apoi deodată se aprinde ca focul şi izbucneşte răguşit:

— Ho, cioară, fiţi-ar neamul de rîs, ho!... Şi închide pliscul că te pocnesc de-ţi sar măselele tocmai în curtea bisericii!...

Briceag a mai păţit-o cu Ion; tace. Numai după ce flăcăul se îndepărtează bodogănind, începe iar să se necăjească cu ceilalţi lăutari, pe ţigăneşte.

Flăcăii îmbrăţişează pe fete, mulţumindu-le pentru joc. Fetele se zbat în braţele lor şi şoptesc cu sfială şi cu plăcere:

— Mulţumim...

Ion strînge la piept pe Ana cu mai multă gingăşie, dar şi mai prelung.

— Dă-mi drumul, Ionică! murmură fata uşor, cu mulţumire în glas.

— Să vii, Anuţă... ştii tu unde! zice Ion domol.

Ana nu răspunde, privirea ei însă luceşte de bucurie. Se smunceşte să scape din îmbrăţişare, şoptind într-una moale:

— Dă-mi drumul, Ionică... zău, dă-mi drumul!...

Flăcăul o trage mai aproape, cu un zîmbet aprins, o apucă cu o mînă de ţîţe şi i le strînge ca pe două mere, încît Ana sîsîie de durere.

— Să nu cumva să nu vii! repetă Ion, înfigînd în ochii ei o privire poruncitoare şi lacomă.

Ana fuge glonţ la fete, îmbujorată şi scuturîndu-şi poalele de praf. Apoi, potolindu-şi sufletul, spune Margaretei lui Cosma Ciocănaş, o fiinţă ursuză, voinică, cu picioare cît donicele, cu braţe bărbăteşti şi cu o faţă osoasă, roşcată:

— Şi Ionică... mereu... zău aşa...

Dar încurcîndu-se, schimbă repede vorba:

— Vai de mine ce căldură... toată m-am făcut o apăraie...

Margareta nu jucase şi-i era necaz pe fetele care au avat noroc. Nu răspunse nimic Anei, ci urmă să privească cu jind la ceata flăcăilor care închinau cu rachiu sau aprindeau ţigări; părea îngrijorată să nu se întîmple s-o poftească la joc cineva şi să nu bage de seamă...

V^*- ******* |

^ Ion urmări din ochi pe Ana cîteva clipe. Aveajceva straniu în privke,

atunci zări mai alături şi pe Florica, fata vădanei lui Maxim Oprea, cu care se ţinuse pînă acum, puţin posomorită, dar mai frumoasă ca oricînd. Flăcăul clipi aspru, ca şi cînd ar fi vrut să-şi alunge un gînd din creieri, şi strigă la un băieţel:

— Aduseşi, bre?

— Adus, bade Ionică, făcu copilul cu importanţă. Am dat-o lelii Zenobia, s-o ţie...

Şi, în vreme ce Ion se duse spre grupul unde era mamă-sa, băieţelul urmă:

— L-a făcut tare jupînul, bade, ş-a pus zece bucăţele de zahăr, de zice că-i mai bun ca mierea...

Zenobia, cu sticla de rachiu în mînă, se plîngea Todosiei, vădanei, de un afurisit de junghi care o tăia prin şale de cîteva zile şi nu-i mai trecea.

— Ia dă glaja ceea, mamă! zise Ion scurt şi înghiţi îndată o duşcă zdravănă. Da d-ta bei oleacă?

— Lasă-mă pe mine în plata lui Dumnezeu că doar nu-s însărcinată, răspunse Zenobia luînd totuşi sticla şi trăgînd o gură. Aoleu, da ştiu că-i bun... Vezi numai, dragul mamii, să nu bei mult că ţi se urcă la cap şi cine ştie ce poznă te-o mai îndemna să faci... Omul la beţie să-l ferească Dumnezeu...

Ion îi luă sticla şi întoarse spatele fără să-i mai asculte sfaturile.

Copilul rămăsese pironit locului, cu ochii pofticioşi la rachiu. Cînd se îndepărtă flăcăul, avu parcă o supărare. Dar îi trecu repede şi, şterpelind într-o clipire un struţ de flori din mîna Margaretei, o zbughi ca săgeata, urmat de blestemele aprige ale fetei care aştepta mereu s-o cheme cineva la joc...

Ion trecu încet pîrleazul de lîngă grajd, întorcînd capul spre Ana care nu-l scăpa de loc din ochi şi care, peste cîteva clipe, îl urmă cu paşi grăbiţi, roşă ca focul de ruşine, închipuindu-şi că toată lumea o pîndeşte.

în dosul şurii era o livadă mărişoară, presărată cu pomi, tăiată în două de o cărare ce cobora pînă la Gîrla-Popii şi se oprea chiar în spatele cîrciumii lui Avrum. Fînul cosit de curînd, adunat în cîteva clăiţe proptite cu pari, umplea văzduhul cu un miros îmbătător.

Ion merse pe cărare doi-trei paşi, apoi coti în stînga şi se aşeză sub un nuc bătrîn şi scorburos, pe o rădăcină încovoiată ca un jilţ. Fata sosi tremurînd de emoţie, dar cu o strălucire bucuroasă în ochi.

— Aici erai? murmură Ana aşezîndu-se fără să se uite la dînsul.

— Că parcă-i mai bine aici, făcu flăcăul încet; apoi îndată ridică sticla: Să trăim, Anuţă!

— Să trăieşti, Ioane ! răspunse ea privind neliniştită spre cărare, pe unde treceau mereu oameni, care la circiumă, care înapoi.

— Bea şi tu, Anuţă, că pentru tine l-am luat şi l-am făcut dulce ca gura ta,

— Despre mine poate să sece rachiul, zise fata mai potolită. Mi-e silă şi cînd îi simt mirosul, că taica nu mai lasă să treacă nici d ziulică fără băutură şi fără beţie... Nu ştiu, zău, ce s-o mai alege de noi.

— Apoi aşa bea omul la supărare, zise Ion adăugind pe urmă cu alt glas: Bea, Anuţă... Mi-a căşunat şi mie aşa o dată....

Ana îşi înmuie buzele în rachiu, se strîmbă şi dădu repede sticla înapoi, tuşind şi rîzînd:

— Avai de mine... nu pot... parcă-i otravă...

— Ba-i bun, zise Ion ducînd iarăşi sticla la gură.

Tăcură amîndoi un răstimp, fără să se privească. Apoi flăcăul îşi trecu braţul pe după mijlocul ei şi oftă:

— Hei, Anuţă, mult aleanu-i în inima mea!

Faţa Anei, lunguiaţă, arsă de soare, cu o întipărire de suferinţe, se posomori.

— Ce îndur eu, să ferească Dumnezeu pe toată lumea, gemu dînsa. Că tata şi-a pus în gînd să mă mărite cu George a Tomii şi-o ţine morţiş cu George. Şi, Doamne, greu îţi mai vine să taci şi să înghiţi cînd nu ţi-i drag omul...

• Ion se uită lung la buzele ei subţiri care se mişcau uşor dezvelindu-i dinţii cu strungulițe, albi ca laptele, şi gingiile trandafirii de deasupra. Ştia dînsul că Vasile Baciu e într-o ureche şi că de o apucă hăis, apoi hăis o ţine să ştie de bine că dă cu carul prin toate şanţurile- Dar tocmai aceasta îl întăritä şi pe el.

Nu-i fusese dragă Ana şi nici acuma nu-şi dădea seama bine dacă i-e dragă. Iubise pe Florica şi, de cîte ori o vedea sau îşi amintea de ea, simţea că tot o mai iubeşte. Purta în suflet rîsul ei cald, buzele ei pline şi umede, obrajii ei fragezi ca piersica, ochii ei albaştri ca cerul de primăvară. Dar Florica era mai săracă decît dînsul, iar Ana avea locuri, şi case, şi vite multe.

îi asculta glasul plîngător şi-l cuprindea mila, în acelaşi timp însă se gîndea la Florica. Apoi deodată tresări, o strînse la piept şi, fără să rostească vreo vorbă, o sărută lung pe buze. Fata cuprinse cu braţele gîtul lui Ion, moleşită şi aprinsă, şi inima-i bătea atît de năvalnic, încît el o auzea.

— Noroc, noroc, Ioane! strigă un glas aspru pe cărare.

Flăcăul ridică ochii furios şi văzu pe Ilie Onu care, întorcîndu-se de la circiumă cu o sticlă de rachiu, rîdea gros şi batjocoritor.

— Du-te-n... Doamne iartă-mă, bufni Ion încruntat.

Ilie Onu ajunse la şură şi se făcu nevăzut. Era frate de cruce cu George al Tomii şi unde putea să-i facă rău lui Ion, îi făcea, fiindcă odată, la o nuntă, îl umpluse de sînge ca să-l îmblînzească.

Ion începu să suduie şi să se cătrănească, dar întîlnind ochii căprui, înlăcrămaţi de fericire şi de teamă ai Anei, se potoli...

Ilie aducea rachiul pentru George care se silea din răsputeri să înveţe pe Briceag un cîntec nou ce-l auzise de la lăutarii din Bistriţa la un chef al doctorului Filipoiu, la berăria cea mare din Armadia. Briceag, cu ochii ţintă la buzele flăcăului, care fluiera melodia, ţîrîia nesigur cu arcuşul pe strune; Holbea, credincios, încerca şi el să secondeze. George se umfla, închidea puţin ochii şi fluiera din ce în ce mai aprig, căci împrejurul lor se adunase un pîlc de flăcăi care-l priveau cu admiraţie.

— Ei, acu ai înţeles? zise George oprindu-se în mijlocul cîntecului.

— Las' că l-am prins, mormăi Briceag pornind să tragă cu mai multă încredere.

— Am sosit, George, strigă Ilie întinzînd sticla.

— Iute te-ai întors, vorbi cellalt bînd şi trecînd îndată rachiul lui Ilie ca el să poată reîncepe dăscălirea lăutarilor.

— Nouă nu ne dai un păhărel, vere? se linguşi Holbea, zgîndărindu-l cu arcuşul.

— Să vă dau, cioroilor, fire-aţi ai naibii! rîse George foarte mulţumit că au să vadă toţi cum cinsteşte el pe ţigani.

— Beţi-o toată, zise apoi către Găvan cînd vru să-i înapoieze sticla.

Dar atunci sări Ilie ca un cocoş:

— Ia lăsaţi, bre, să mai bem şi noi, că cioarele astea o să pleznească de atîta holircă.

Urmă o ciorovăială lungă între Ilie şi ţiganii care nu mai voiau să renunţe la băutură şi era cît pe-aci să se încingă o bătaie, deoarece Ilie, aprinzîndu-se se repezea mereu cu piciorul să spargă gorduna.

5

Deodată toată lumea se întoarse spre uliţă. Toţi bărbaţii scoaseră pălăriile, iar cei de pe prispă se sculară în picioare... Venea preotul Belciug împreună cu d-na Măria Herdelea, soţia învăţătorului, cu domnişoara X/aura şi cu Titu. Primarul şi fruntaşii satului ieşiră în poartă întru întîmpinarea domnilor.

— Petreceţi, petreceţi? zise preotul cu un zîmbet binevoitor.

— Apoi ce să facem, domnule părinte, răspunse primarul cu pălăria în mînă. Dumnezeu de aceea a lăsat sărbătorile, să se mai veselească şi prostimea.

— Negreşit-negreşit, murmură Belciug, lărgindu-şi zîmbetul.

— Da' de ce nu poftiţi şi d-voastră să vedeţi petrecerea noastră? reluă Florea Tancu cu un glas foarte blajin, punîndu-şi pălăria în cap.

Ţăranii de asemenea se acoperiră unul cîte unul, în vreme ce preotul şopti cîteva cuvinte d-nei Herdelea, care răspunse răspicat, dîndu-şi capul pe spate cu mîndrie:

— Da, putem privi puţin şi noi... Mie chiar îmi plac petrecerile poporului...

Măria Herdelea era fată de ţăran de pe la Monor, dar pentru că umblase totdeauna în straie nemţeşti şi mai ales că s-a măritat cu un învăţător, se simţea mult deasupra norodului şi avea o milă cam dispreţuitoare pentru tot ce e ţărănesc.

—Poftim mai aproape! făcu atunci primarul, bucuros, dînd la o parte pe ţăranii care se îmbulzeau: Ia faceţi loc, măi oameni!... Daţi-vă la o parte!

Vreo cîţiva fruntaşi se grăbiră să dea ajutor primarului strigînd:

— I,a o parte!... I,a o parte!...

Belciug intră încetinel în ogradă şi se opri aproape de poartă. Babele cucernice se repeziră numaidecît să-i sărute mina.

•— Lăsaţi, lăsaţi! murmura preotul, întinzînd însă dosul palmei spre sărutare cu o mulţumire ce-i înviora faţa tăbăcită de slăbiciune.

Flăcăii, obosiţi şi cu gîndul la joc, rămăseseră tot împrejurul lăutarilor. Numai George, totdeauna silitor să-şi arate isteţimea, se vîrî printre bătrîni, îmbulzindu-se să ajungă cît mai aproape de popa şi familia învăţătorului. Ilie se ţinea şi aici după dînsul ca un căţel.

Titu Herdelea, un tînăr de vreo douăzeci şi trei de ani, în haine curăţele şi sărăcuţe, cu o cravată albastră-azurie la gulerul înalt şi ţeapăn, ras de mustăţi şi lung cît un par, cum văzu pe George, îi întinse prietenește mîna îmbrăcată în mînuşi de aţă cenuşie:

— Noroc, George!... Nu mai jucaţi?... Tocmai ne abăturăm şi noi să vă vedem...

— Cam nu, domnişorule ! Numai să se hodinească o ţîră ţiganii, c-au zis atîta de-a amorţit şi sufletul dintr-înşii, spuse flăcăul cu glas îndulcit. Apoi, apropiindu-se mai bine, adaogă: Da d-ta nu vrei să joci cu noi domnişorule?

Titu rîse şi se uită la I^aura, care zîmbi încurcată.

— Eu?... Nu, George. Altădată. Acuma nu se poate.

Dar flăcăul stărui:

— îţi dau eu o fată, domnişorule, de să te lingi pe buze. Uşoară ca pana şi frumoasă ca o domnişoară... Dar trebuie să joace şi domnişoara Iyaura...

Sora lui Titu se făcu deodată serioasă şi se agăţă înfricoşată de braţul mamei sale, murmurînd:

— O, auzi ce idee!... Mă mir că nu vi-i...

Preotul vorbea cu primarul şi cu ceilalţi ţărani despre mersul vremii, toţi fiind înţeleşi că ar fi bine să mai dea Dumnezeu o gură de ploaie, să se mai înmoaie pămîntul, căci altfel rămîne porumbul nesăpat de-al doilea... George însă se ţinea scai de Titu şi Iyaura, spre marea indignare a doamnei Herdelea care n-ar fi îngăduit nici în ruptul capului ca fata ei să se amestece printre ţărani.

Ca să schimbe vorba, fiindcă se mai strîngeau şi alţi oameni să asculte stăruinţa flăcăului, zîmbind paţin batjocoritor, Titu se uită deodată împrejur, ca şi cînd şi-ar fi adus aminte ceva, şi apoi întrebă:

— Oare Ion unde-i?

George, deşi ştia că, dintre toţi feciorii satului, domnişorul cu Ion e mai prieten, se simţi aproape jicnit auzind acum întrebarea. De aceea răspunse cam în silă:

— Pe-aici trebuie să fie şi dînsul...

Dar Ilie Onu, de la spate, se amestecă iute-n vorbă:

— Ba e-n grădină, sub nuc, cu Ana...

— Unde? făcu George întorcîndu-se brusc la el, parcă i-ar fi tras o palmă.

— Acolo, unde zic, încheie Ilie scurt, rînjind mulţumit.

George puse nasul în pămînt şi tăcu. Nimeni nu mai deschise gura, iar Titu, bucuros c-a scăpat uşor de invitaţia la dans, se apropie şi el de Belciug care începuse să povestească oamenilor cum i-au scos doctorii cei mari un rinichi în spitalul de la Cluj.

Vorbele lui Ilie loviseră pe George drept în suflet. Ana lui Vasile Baciu îi era făgăduită lui de nevastă. Ea fată cu stare, el fecior de bocotan — se potriveau. Părinţii lor erau înţeleşi mai demult, iar Ana îi plăcea. Nu zice că-i cine ştie ce frumoasă, dar nici el nu pica. Era greoi, spătos şi umeros ca un taur; umbla legănat şi cu genunchii înmuiaţi.

Fierbea. Se gîndea mereu să-şi croiască drum pînă în grădină, s-o vadă cum şade ochi în ochi cu Ion. Dar mereu îşi lua seama, zicîndu-şi că poate mai mult ar strica decît ar folosi, dacă cumva nu s-ar isca şi o bătaie, căci Ion e arţăgos ca un lup nemîncat. De va şti fata că el ştie, mai rău se va înrăi. Mai bine să-i lase în pace. O lingură de isteţime face uneori mai mult decît un car de putere.

Dar Ion, ce vrea Ion? De ce caută să-i învîrtească el capul fetei?... îşi aruncă ochii, fără să vrea, spre Florica vădanei lui Maxim. Stătea tot aşa de pleoştită ca şi dînsul. Se vedea că şi ea ştia şi o băteau aceleaşi gînduri... Asta îi mai potoli supărarea. Cînd nu eşti singur, suferinţa se uşurează. Oftă o dată din

baterile inimii şi-şi trase pălăria: pe ochi, zicîndu-şi:

— De-amu am să joc numai cu Florica... Cel puţin să pleznească fierea şi într-însul!...

Ivăutarii îşi potriveau zgomotos instrumentele pentru a da de ştire tuturor, şi mai ales celor răzleţiţi prin grădină, că începe jocul. Flăcăii băteau nerăbdători din călcîie, scoteau cîte-un chiot de veselie şi-şi aruncau privirile din ce în ce mai des printre fetele care aşteptau cu inima strînsă să fie poftite la horă.

în clipele acelea sosi, de pe uliţă, Vasile Baciu, lălăind un cîntec de beţie, cu pălăria într-o ureche, cu ochii înroşiţi şi tulburaţi de băutură. Se clătina uşor în mers şi dădea într-una din mîini parcă s-ar sfădi cu un duşman închipuit. Cînd zări grupul cu domnii în mijloc, se opri puţin, înţepenindu-se gînditor, apoi se duse glonţ la preotul Belciug şi-i zise:

— Eu, domnule părinte, spun drept, îs mare păcătos... Maaare!... 'S beţiv şi stricat, cum nu se mai pomeneşte în şapte sate, zău cruce!... Aşa-s eu, ce mai calea-valea! Ce-i drept nu-i păcat, aşa-i domnule părinte? Că de supărare beau dacă beau, aşa-i?... Şi beau pentru că beau dintr-al meu...

Preotul îşi curmase povestirea şi luase o înfăţişare gravă, măsurînd foarte aspru pe Vasile Baciu. Ţăranul însă avea acum un zîmbet bun pe buze şi vorbea aplecat ca la spovedanie, parcă n-ar fi vrut să ştie de nimeni şi de nimic în lume:

—"S amărît rău, domnule părinte, crede-mă! Poate că nu mă crezi? De-aceea beau şi iar beau şi

ar!... Uite-aşa ! Ai să zici d-ta: da' de ce eşti amărît, beţivule? Apoi cum să nu fiu, domnule părinte? Că o fată am şi eu şi nu-mi place de loc fata pe care o am. Nu-mi place, auzi? Că nu vrea să mă asculte. Şi tare mă doare inima şi tare-s supărat că nu vrea să uite în gura mea. Am dreptate ori n-am, spune d-ta!

Belciug nu suferea mirosul de rachiu, căci era bolnăvicios, iar Vasile mereu îi duhnea în nas şi rîgăia. Purtarea ţăranului îl indigna însă mai ales pentru că-i ştirbea autoritatea în faţa poporului. Doamna Herdelea asculta foarte serioasă, cu capul sus, cu buzele strînse pungă şi privea mînioasă la oamenii care se îmbulzeau împrejurul lor, curioşi, rîzînd pe înfundate de Baciu. lyai Titu, dimpotrivă, îi plăceau îngăimările beţivului şi nu ştia cum să-1 zgîndăre, fără să bage popa de seamă.

Belciug îşi înghiţi mînia şi căută să-1 potolească cu o dojana blîndă:

— Rău faci, Vasile, că nu te sfieşti măcar de tineretul care te vede mereu pe două cărări. Omul de treabă nu se ţine toată ziulica numai să îmbogăţească pe jidovi şi să-şi otrăvească trupul cu hîlbăriile lor drăceşti... Aşa, Vasile!...

Baciu luă deodată o înfăţişare solemnă, se dădu doi paşi înapoi şi răspunse cu o mustrare caraghioasă în glas:

— Vai de mine, domnule părinte! Dar cui i-am făcut vreun rău? Băut-am eu banii cuiva, ori averea cuiva? Că beau, beau... Da' beau din munca şi din sudoarea mea... Atunci de ce să mă năpăstuieşti? Ce ţi-am greşit eu d-tale, spune drept!

Primarul găsi cu cale să se amestece, îl luă de braţ şi vru să-1 dea la o parte, muîcomindu-1:

— Bine, bine, măi Vasile, aşa-i cum zici... Dar lasă pe dumnealor în pace, că dumnealor au venit să vadă jocul, nu să audă prostiile tale...

Apoi, întorcîndu-se spre flăcăi, strigă poruncitor:

Da' voi ce faceţi, măi feciori? Jucaţi ori nu jucaţi?

Atunci însă Vasile Baciu zări pe George, care stătea posomorît, ca un copac cu măduva uscată şi îndată îl apucă de mînă şi-l tîrî în faţa preotului:

— Uite-l, domnule părinte! îl vezi? Ăsta-i ginerele meu care mi-i drag! Cu dînsul ai să-mi cununi d-ta fata, măcar de-aş şti că are să crape inima dintr-însa !...

— Bine, bade Vasile, lasă că... făcu George ruşinat, rîzînd silit.

Omul se încăpăţîna însă din ce în ce şi începu să răcnească:

— Nu vreau să te las, ai înţeles? Mie-mi trebuie ginere cumsecade, nu fleandură... Io-ţi dau fata, iar tu să ai bici, să-i scoţi din cap gărgăunii!... Eu nu vreau să ştiu de-alde calici ţanţoşi care umblă să-i împuieze capul. Eu nu vreau şi nu vreau, şi dacă nu vreau, îi pun gîtul pe tăietor şi numai una-i trag cu barda măcar să ştiu că mă duc pe urmă la spînzurătoare. Aşa-i, măi George?

— Aşa, aşa, murmură flăcăul, vrînd să-l astîmpere.

Vasile se uită împrejur triumfător şi scuipă ascuţit tocmai între picioarele primarului. Apoi, ca şi cînd şi-ar fi adus aminte de ceva, porni spre grupul fetelor trăgînd pe George după dînsul şi strigînd în gura mare:

— Anuţo!... Anuţo! Unde eşti tu, fata tatii?

George roşi, parcă l-ar fi băgat într-un cuptor încins. O mînie amestecată cu ruşine îi cuprinse sufletul. Şi deodată îi zise încet, să nu-l audă şi alţi oameni:

— Las-o pe Anuţa, că-i cu Ion a Glanetaşului în grădină, sub nuc...

Baciu tresări înţepat. Scoase un ţipăt scurt şi se îndreptă cu paşi mari spre colţul şurii, unde tocmai se ivea Ana, tremurînd de spaimă, căci îi auzise glasul. Ţăranul o văzu, se opri în mijlocul ogrăzii, unde ajunsese, îşi răşchira picioarele, îşi trînti mîinile în şolduri şi îşi împinse burta în afară, privind săgetător pe Ana. Stătu aşa cîteva clipe, apoi izbucni:

— Bine, Anuţo, aşa ne-a fost vorba?

Şi se repezi spre ea cu pumnul ridicat, gata s-o izbească.

O femeie ţipă desperată:

— Tulai! Săriţi c-o omoară!

Pînă să ajungă însă la fată, Vasile zări pe Ion, sosind tot de după şură, şi numaidecît uită pe Ana şi se întoarse ameninţător spre flăcău. Văzîndu-l cum vine drept la el, Ion avu o tresărire uşoară, dar îşi urmă calea, liniştit, ca şi cînd n-ar înţelege nimic, cu o privire nepăsătoare către Baciu.

— Ce ţi-am spus eu ţie, sărăntocule, ai? urlă apropiindu-se mereu Vasile Baciu, pe care liniştea lui Ion îl întărită mai" rău.

Flăcăul primi ocara ca o lovitură de cuţit. O scăpărare furioasă îi ţîşni din ochii negri, lucitori ca două mărgele vii. Răspunse cu o voce puţin tremurătoare, dar batjocoritoare:

— Ce-s eu, sluga dumitale, să-mi porunceşti?

—- Am să-ţi poruncesc, tîlharule, şi dacă nu asculţi de vorbă, am să te umplu de sînge! răcni ţăranul aprins de mînie pînă în măduva oaselor, aruncîndu-se la el.

% Acum Ion se opri, încleşta pumnii şi strigă înăbuşit, parcă ar fi căutat să se stăpînească:

— Să nu dai, bade Vasile, că... Să nu dai!... Să nu dai!...

Cîţiva bărbaţi şi flăcăi se zvîrliră la Vasile, ostoindu-l. Ion stătea neclintit, ca un lemn, doar inima îi sfărîma coastele ca un ciocan înfierbîntat. Dintru-ntîi se gîndise să-l lase în plata Domnului, că-i beat şi e tatăl Anuţei... Dar cînd l-a suduit şi s-a apropiat să-l lovească, şi-a pierdut cumpătul. îi clocotea tot sîngele, şi parcă aştepta înadins să-l atingă barem cu un deget, ca să-l poată apoi sfîrtica în bucăţele, mai ales că la spatele lui văzuse pe George care privea dispreţuitor şi mulţumit.

Baciu se zvîrcolea în braţele oamenilor răcnind neîncetat:

— Iyăsaţi-măăă!... Iyăsaţi-mă să-i scot blohotăile!... Trebuie să-i beau sîngele, altminteri plezнesc !... Lăsaţi-mă...!

Ţăranii însă îl duseră, aproape pe sus, pînă la poartă în vreme ce el nu mai contenea şi se smucea din răsputeri:

— Ce are hoţul cu fata mea? Ce are...! Uuuh !... Ivăsă-mă, Nistore !... Tfff !...

Ion schimba feţe-feţe. Genunchii îi tremurau, iar în cerul gurii simţea o uscăciune parcă i s-ar fi aprins sufletul. Fiece vorbă îl împungea drept în inimă, cu deosebire fiindcă auzea tot satul. Mereu îi fulgera să se repeadă şi cu un pumn zdravăn să-i înăbuşe în gît ocările. Deodată cu gîndul acesta însă îi răsărea în minte şi Anuţa, oprindu-l pe loc. Se uită după ea, dar în învălmăşeală fata o ştersese acasă plîngînd. Femeile şi fetele se împrăştiară care încotro ca un cîrd de galiţe speriate de uliu, şi priveau

din uliţă şi de prin ogrăzile vecine, aşteptînd în fiece minut să înceapă bătaia. Profitînd de încăierare, preotul plecă, spunînd scandalizat doamnei Herdelea:

— Asemenea destrăbălaţi trebuiesc daţi pe mîna jandarmilor să le înmoaie ciolanele. Numai aşa s-ar face oameni de omenie... Păcat că Ion nu l-a scuturat puţin... Ar fi meritat...

învăţătoarea clătină din cap în culmea indignării, îşi ridică uşor rochia, să nu mătură praful uliţei, şi porni repede împreună cu Belciug şi cu Laura. Titu rămase mai în urmă. îi părea rău că nu poate vedea cum se isprăveşte cearta şi, mergînd, întorcea mereu capul.

Hora se sparse. Ţiganii se retrăseseră spăimîntaţi în şură. Găvan îşi rezemase gorduna într-un colţ, hotărît s-o apere cu orice preţ, să nu i-o spargă bătăuşii. Flăcăii se adunară împrejurul lui Ion aţîţîndu-l:

— Ce te-ai lăsat, Ionică, să te ocărască?... Trebuia să-i tragi măcar vreo două scatoalce, să te pomenească !...

Alţii, cîfiva prieteni de-ai lui George, stăteau mai deoparte, rînjind.Mai tîrzior veni între ei şi George, urmat de Ilie Onu, care nu-l slăbea, ca o umbră credincioasă.

— Uite cum se strică toată veselia din pricina...! zise George, supărat puţin, cu o privire spre feciorul Glanetaşului.

Ion însă nu vedea, nu auzea. Ruşinea îl ţintuise locului. Se uita mereu după grămada de oameni între care se zbătea Vasile Baciu, mereu muncit de pornirea de a-l zdrobi. •

George mai schimbă cîteva cuvinte cu tovarăşii lui, apoi strigă lăutarului cu glas mîndru:

— Hai, ţigane, la Avrum!... Ce mai stăm aici de pomană?

Glasul acesta zbîrnăi ca o trîmbiţă în urechile lui Ion. Din doi paşi fu lîngă Briceag şi-i porunci scurt:

- Hai!

Ţiganul stătea încurcat, uitîndu-se cînd la unul, cînd la altul, neştiind pe care să-l asculte.

— Apoi stai, Ioane — făcu George, tot trufaş — că eu l-am arvunit!...

Ion, parcă nici nu l-ar fi auzit, repetă mai aspru:

- Hai!

în ochii lui ardea atîta mînie că Briceag strînse din umeri spre George, puse vioara la obraz şi începu îndată un cîntec de veselie. Prietenii lui Ion porniră să chiuie şi să pocnească din degete, în semn de izbîndă, apoi să tropăie de răsuna bătătura. Ion o luă înainte spre poartă, iar ceilalţi după el, fluierînd şi chiuind. Lăutarii îi urmară cîntînd; Găvan cu gorduna agăţată de-a umăr, sufla greu ca un gîscan îndopat. în uliţă ceata poposi o clipă, tropăind furtunos pe loc spre marea admiraţie a fetelor care se uitau din porţile ogrăzilor. Pe urmă porniră cu toţii în stînga, chiuind în tactul cîntecului, întovărăşiţi de o droaie de copii...

George rămase cu ai lui lîngă şură, furios, dar neîndrăznind să se împotrivească. îi era necaz mai cu seamă că el dăduse arvună ţiganilor şi tot el avea să le plătească restul pînă la patru zloţi. Adevărat că banii îi strîngea de la flăcăi, cîte douăzeci de ereiţari de căciulă, dar pînă să-i adune trebuia să se sfădească cu mai toţi şi să-şi bată capul, căci Briceag nu mai vrea să aştepte, de cînd a păţit-o odată de-a rămas neplătit. însărcinarea aceasta îi plăcea, nici

vorbă, fiindcă i se părea că-l înalţă deasupra tuturor. Acum însă, văzînd că flăcăii ţin totuşi partea lui Ion, se simţea umilit, mai ales că aceasta venea după ce aflase că Ion umbla serios după Ana... Se uitase cu jind cum au plecat toţi cu lăutarii şi avusese o clipă gîndul să se amestece şi el între ei şi să se arate că nu-i supărat. Dar îşi dăduse seama că s-ar coborî prea mult în ochii tovarăşilor lui. Drept răzbunare şi mîngîiere, după ce ceilalţi cotiră spre Uliţa cea mare, zise zîmbind:

— Eu nu mai dau ţiganilor nici un creiţar. Să le dea Ion, că Glanetaşu are destui.

Flăcăii însă nu pricepură batjocura lui. Erau plouaţi c-au rămas bătuţi şi fără lăutari. Ilie Onu rupse tăcerea:

— Noi ce mai păzim aici? S-a înserat, toată lumea a plecat... Hai şi noi la crîşmă...

Nu mai zise nimeni nimic. Se cărăbăniră încet, prin grădină, peste Gîrla-Popii, să ajungă cel puţin mai curînd la Avrum...

Todosia, în pragul tinzii, aşteptă pînă ce rămase ograda goală şi apoi se închină, murmurînd:

— Multumescu-ţi ţie Doamne, că nu i-ai încăierat, că mai dădeam şi de poznă cu jandarmii!...

Lîngă prispă, aproape de poartă, Savista-Oloaga şedea ghemuită, speriată moartă de răcnetele oamenilor, ferindu-se să nu fie călcată în picioare. Todosia nici n-o zări pînă cînd merse să închidă poarta.

— Da' tu n-ai plecat, Savista? Bine că nu te-au strivit... Acu du-te şi tu, draga lelii, du-te, că ai o postată bună pînă acasă şi uite-acuşica se înnoptează...

Savista nici nu mai sufla de groază. îşi suflecă poalele, îşi prinse-n brîu zadiile şi se tîrî cît putu mai repede pînă-n uliţă şi apoi o apucă mai încetişor pe marginea şanţului spre casă.

Circiuma nu era mai răsărită ca alte case din sat, doar că avea acoperişul de ţiglă şi spre uliţă, în două ferestruici apărate cu reţea de sîrmă, sticle de băuturi colorate, borcanele de bonboane pestriţe şi diferite mărfuri căutate de ţărani. Odaia din faţă era mai mare, poditâ şi mobilată numai cu cîteva mese lungi şi de două ori atîtea bănci de brad pe care slujnica le freca cu nisip şi le spăla în fiecare vineri de se făceau albe ca varul pentru duminecile cînd sătenii veneau să-şi înece necazurile în băutură. într-un colţ, lîngă tejgheaua adăpostită într-o cuşcă de leaturi, Avrum împreună cu fiul său Aizic se învîrteau îngrijoraţi printre şiragurile de sticle şi în jurul unui butoi uriaş de rachiu. Din cînd în cînd Aizic se cobora, cu luminarea aprinsă, în pivniţa de sub cuşcă, unde se odihneau alte butoaie şi damigene cu rachiu, şi chiar cu vin şi cu bere pentru feţele spălate care, dacă aveau poftă să petreacă, se retrăgeau în fund, în odaia cîrciumarului, spre a fi mai feriţi de ochii norodului...

îndată ce s-a stricat hora, bărbaţii au început să se îndrepte, mai singuratici, mai în grupuri, spre Avrum. Cînd sosi George cu prietenii lui, prispa gemea de oameni care dezbăteau întîmplarea de la joc, unii luînd partea lui Baciu, alţii lui Ion. Flăcăii intrară de-a dreptul în crîşmă. Mesele şi băncile erau oprite înadins pentru dînşii, ca să poată petrece mai în tihnă. Se aşezară tăcuţi. Se simţeau înfrînţi.

Avrum ieşi repede din cuşcă, cu două sticle de rachiu pe care le puse pe masă, în faţa lui George, întrebînd:

— Cine plăteşte?

— Lasă că plătim noi, jupîne ! răspunse Ilie Onu întinzînd mîna după o sticlă.

— Dacă-i vorba să scot banii de la tine, apoi slabă nădejde, zise cîrciumarul uitîndu-se pe rînd la toţi, ca şi cînd ar fi vrut să le citească pe faţă ce au în pungă. Pe obrazul tău nu dau eu nici o duşcă de apă chioară... Ei, cine plăteşte? Vreau să ştiu. Ori duc rachiul şi-l torn înapoi în butoi...

George scormoni din buzunarul laibărului o pungă soioasă şi numără gologanii cuveniţi fără să deschidă gura. Avrum îi strînse cu băgare de seamă şi plecă spre cuşcă zornăindu-i în pumni. Ilie însă nu se putu răbda să nu-i strige mîndru, parcă el ar fi cheltuit:

— Ai văzut, jupîne?... Altădată apoi să nu mai cîrteşti!

Un flăcău, aprins brusc de mirosul băuturii, izbi cu pumnul în masă şi începu să chiuie de dîrdîiau geamurile. Ceilalţi se dezmorţiră ca şi cînd le-ar fi turnat în suflet o undă de bucurie. în cîteva clipe toată cîrciuma se încinse de strigătele lor năstruşnice.

Cînd chiuiau mai cu foc, se auziră pe uliţă alte chiote de veselie, mai furtunoase şi mai sălbatece. Un răstimp cele două grupuri părea că s-au luat la întrecere care să se înăbuşe. Cei de-afară însă cu cît se apropiau cu atît vuiau mai cuprinzător. Iar cînd năpădiră în crîşmă amuţiră de tot pe oamenii lui George. De altfel, în curînd conteniră şi noii-sosiţi împreună cu

lăutarii, osteniți de sforțări, chiotele prefăcîndu-se într-un zgomot asurzitor de chemări răguşite, de porunci mînioase, de țipete nerăbdătoare, din care numai uneori se înțelegeau mai lămurit:

— Jupîne, o cupă, da' dulce!...

— Hai mai iute, Avrume!...

— Unde te ascunzi, tîrtane, fi-ți-ar neamul de ocară !...

Feciorii nu mai încăpeau pe bănci. Țiganii se îndesară la masa lui Ion, afară de Găvan care trebui să stea în picioare, în colț, lîngă gordună. O sumedenie de sticle şi pahare răsări pe mese. Mirosul de rachiu se frămînta cu fumul greu de [tutun şi cu [zăpuşala acră de sudori. Toată lumea vorbea de-a valma, închinînd, strigînd, lălăind. Toate gurile înjurau de Dumnezeu, de soare şi de lună pe lăutari sau pe Avrum, sau pe Dumnezeu însuşi.

între timp se înnoptase şi odaia nu mai era luminată decît de o lampă funinginită, spînzurată de o grindă din tavan. în lumina galbenă-bolnavă şi tremurătoare oamenii păreau mai beți de cum erau aievea, ochii luceau mai sălbatec, iar brațele goale, ciolănoase, cu muşchii umflați ca nişte şerpi flămînzi, se ridicau mereu peste capetele turburate, amenințînd ori prevestind o primejdie. ^ lasurile se îngroşau şi răguşeau din ce în ce, vorbele deveneau mai grosolane şi sudălmile mai mînioase. Fețele asudate sclipeau care roşii-pară, care galbene-verzui, iar din gălăgia ameți-toare se înălțau, stăpînitoare, rîsete zvăpăiate, cîte un rîgîit larg, urlete prelungi...

Simion Lungu, beat leucă, răzimat de un colț de masă, îşi înjura nevasta care stătea lîngă el, în picioare, cu un copilaş la țîță. Femeia îl trăgea într-una de mînecă, zicîndu-i cu glas monoton, fără să se sinchisească de ocările lui:

— Hai, Simioane, hai zău acasă, că mîine trebuie să te scoli cu noaptea-n cap să te duci după lemne, că nu mai am nici cu ce aţîța focul... Hai, hai, zău!...

Simion se plîngea comesenilor care nu-l ascultau,. înjura, bea, pînă ce în cele din urmă femeia îşi făcu loc alături de dînsul, astupîndgura copilului cusfîrcul pieptului, rîzînd şi trăgînd zadarnic cu ochiul spre un flăcău pe care băutura îl posomorise.

Toți flăcăii închinau, pe rînd, cu lăutarii care cîntau din ce în ce mai cu suflet doine de beție, tarăgănate şi lăbărțate ca nişte femei dezmățate. Briceag; se ameţise bine de băutură, dar arcuşul lui trăgea parcă mai frumos, pe cînd Holbea, mai trăznit, seconda atît: de fals că'lui însuşi îi era ruşine. Numai Găvan rămăsese treaz, întîi ca să-şi poată păzi gorduna, apoi fiindcă era un beţiv fără pereche, în stare să sugă o vadră de spirt fără măcar să clipească.

Ion se simțea atît de amărît că nici rachiul nu-i tihnea. Ruşinea £e i-o făcuse Vasile Baciu i se aşezase pe inimă ca o piatră de moară. Se silea să nu se mai gîndească la ce-a pățit şi totuşi mintea îi era otrăvită numai de ocară. O dorință grozavă îl cuprindea din ce în ce mai stăruitor în mrejele ei: să lovească, să spargă,, să se descarce ca să se răcorească. Se uita în răstimpuri cu coada ochiului spre cealaltă masă, unde George, înviorat, închina mereu şi dăndănea, cu glasul gros şi neplăcut, un cîntec domnesc, cu ochii fulgerători, cu o trufie provocatoare pe față. Privindu-1 aşa, hoțeşte„ Ion simți deodată ca şi cînd i-ar cădea o pînză de pe ochi. îşi aminti că Ilie Onu l-a văzut în grădină, îmbrățişîndu-se cu Ana. Acum Ilie şedea lîngă George. Ilie trebuie să-i fi dat de veste, iar George a asmuțit pe

Baciu. Şi, fiindcă nu s-a putut răfui cu Baciu, i se înfipse în creier gîndul că trebuie să se răfuiască cu George. îndată ce-i veni hotărîrea aceasta, începu să-l chinuiască. Se frămînta şi suferea pentru că nu ştia cum să înceapă.

Atunci pică în circiumă Titu Herdelea. Intrarea lui curmă o clipă gălăgia.

— Bună seara! rosti Titu puţin încurcat, căci toate privirile se întoarseră spre dînsul.

— Bună seara! răsună aproape în cor răspunsul tuturor, după care zgomotul îşi reluă stăpînirea mai avan ca înainte.

Titu venise mai ales împins de curiozitate. Avea o presimţire că cearta de la horă nu va rămîne fără urmări şi nu s-a putut stăpîni să nu treacă pe la Avrum, să vadă ce se mai petrece. La cină familia Herdelea dezbătuse amănunţit întîmplarea şi cu toţii căzuseră de partea lui Ion, şi pentru că li-e era vecin, şi pentru că feciorul Glanetaşului era mai deştept decît toţi flăcăii din Pripas. Discuţia o încheiase Titu, declarînd grav:

— Bine-arj face să-i tragă o sfîntă de bătaie!

Dar n-a spus cui să-i tragă şi nimeni din casă nu l-a mai întrebat, căci se făcuse tîrziu şi pe toţi îi cuprinsese somnul, iar învăţătorul chiar adormise îmbrăcat în timpul convorbirei. După ce s-a culcat toată familia, Titu s-a aşezat să lucreze, pentru tatăl său, la nişte registre de înscriere. A lucrat ce-a lucrat, pe urmă nu şi-a mai putut opri nerăbdarea. Şi, cum tutunul îi era pe isprăvite, şi-a luat pălăria şi s-a dus glonţ la circiumă.

Dădu miria ca Avrutn, cum obişnuia totdeauna cînd lua ceva pe datorie, ceru un tutun, îi spuse să-l treacă la cont şi apoi, ca să mai poată zăbovi, vorbi

cine ştie ce cu ovreiul, trăgînd cu ochiul spre mesele flăcăilor. îl rodea să întrebe ce s-a mai întîmplat, dar se sfia. Ce-ar zice oamenii să afle că el se interesează < de hîrjonelile praşcăilor? în sfîrşit porni mîngîindu-se cu gîndul că nu se poate să fi fost nici o încăierare de seamă, altfel n-ar fi toţi împreună.

Trecînd pe lîngă masa lui Ion, zîmbi prietenește. Flăcăul se sculă în picioare şi-i zise respectos, întinzîndu-i un pahar de rachiu:

— Fă bine, domnişorule, şi închină cu noi un păhăruţ!

Titu se codi puţin, mai mult de ochii lumii, căci prilejul i se păru bun să afle cîte ceva. Aşteptă deci să stăruiască şi ceilalţi, şi atunci luă paharul şi-l ridică în sus în semn că vrea să închine. Ion strigă deodată poruncitor să se facă tăcere, şi toate glasurile se stinseră într-o clipire. Domnişorul însă acuma se zăpăci, nefiind meşter în hiritisirile lungi şi ceremonioase care plac ţăranilor.

— Să trăieşti, Ioane!... Să trăiţi cu toţii şi.,., noroc! zise dînsul, după o pauză, cu vocea răguşită uşor de emoţie.

Bău şi dădu înapoi paharul, abia stăpînindu-şi un fior de greaţă. Ion îi răspunse cu o închinare foarte iscusită, dar acoperită de gălăgia care reîncepuse. Titu îi întinse mîna:

— Noapte bună, Ionică, şi mulţumesc!

— Mulţumim noi de cinste, domnişorule! făcu flăcăul petrecîndu-l pînă afară.

în faţa circiumei, pe prispă şi în uliţă, pîlcuri-pîlcuri de oameni închinau, povesteau sau se sfădeau. Fete mai curioase şi copii mai neostoiţi căscau gura pe la ferestrele dinspre grădină, lipindu-şi nasul de geamuri. Macedon Cercetaşu, mort de beat, comanda

militărește, tolănit în marginea șanțului, de vuia satul.

— Ai văzut ce mi-a făcut badea Vasile, domnișorule? zise Ion încetinel, să nu-l audă și alții.

— Da, și-ți spun drept, m-am mirat cum ai putut sta așa, cu mîinile în sîn, răspunse Titu clătinînd din cap.

— Ce puteam face, domnișorule? șopti Ion scrîșnind dinții. Dacă-l plezneam, poate-l omoram și înfundam temnițele... Ș-apoi, vezi d-ta, nu-i de vină cine face, ci de vină-i cine-l pune să facă!...

Titu se apropie să nu piardă cumva vreo șoaptă. Iar fiindcă Ion tăcu, îl scormoni:

— Zău, mă? Adică tu crezi că l-a pus cineva?

— L-a pus, pot să jur pe sfînta cruce... D-ta nu știi că vrea să dea pe Ana după George a lui Toma Bulbuc?

— Aa? După George?

— Vezi bine c-așa. Doar mereu o spune în gura mare, s-audă toți cîinii... Apoi amu vezi și d-ta cine-i de vină...

Titu, ca să-l întărite, îl mulcomi:

— Bine, dar poate că George nu l-o fi îndemnat să...

Ion, cătrănit, îl întrerupse:

— Vai de mine, domnișorule, cum poți grăi așa? Că doar eu știu bine că George nu mă sufere ca sarea-n ochi... Nu știi d-ta cum umblă dînsul după Ana, și încă de cînd? Anuța nu-l vrea, că nu-i place și-apoi el cată să se răzbune pe mine...

Titu tăcu un răstimp, se gîndi și pe urmă vorbi rar:

— Rău, foarte rău că George umblă cu d-astea...

— Crezi d-ta că mă las eu astă-seară pînă nu-l

muștruluiesc? Poate numai de m-ar trăzni Dumnezeu din senin... Altminteri în cearceaf o să-l ducă de-aici..»

Glasul flăcăului se sugrumase de furie. Titu se spăimîntă și-i zise foarte încet și sincer:

_ Astîmpără-te, Ioane, să nu dai de vreo poznă!

— Să știu că zece ani nu scap din temniță și tot nu mă las pînă nu-i văd sîngele! murmură Ion, aprins ca un balaur, încleștînd pumnii și cutremurîndu-se...

8

Titu știa acum sigur că va fi scandal mare și nici nu se mai duse acasă. Trebuia să vadă bătaia, să aibă ce povesti mîine familiei și poate chiar prietenilor din Armadia. Merse deci încet plimbîndu-se pînă la gura Uliții din dos, se întoarse iar înapoi, trecu prin fața cîrciumii pînă spre casa lui Simion Butunoi, nevrînd să se depărteze prea mult ca să poată sosi grabnic la fața locului cînd va începe încăierarea.

Făcu plimbarea aceasta de zece ori, de douăzeci de ori, și tot degeaba... Ion, oricît era de hotărît, nu îndrăznea să se agate tam-nesam de oameni. îi trebuia o pricină, cît de mică, și n-o găsea, căci George petrecea între tovarășii săi și nici nu se uita spre masa lui,, parc-ar fi bănuit că-i caută gîlceavă.

Buba se sparse de-abia pe-aproape de miezul nopții. Lăutarii vrînd să plece, căci erau tocmai din Lușca și aveau de mers vreo două ceasuri, se sculară cerînd plata de la George, care parcă tocmai așteptase clipa aceasta ca să se răzbune. Se răsti la Briceag cu pumnii:

— Ce mă, cioară, mie-mi ceri bani? Mie mi-ai zis?

— Nu m-ai tocmit tu? se zborşi ţiganul presimţind că va rămîne neplătit.

— Plătească-ţi cui i-ai zis şi are bani, că eu nu plătesc!

— Apoi n-ai strîns tu banii de la feciori?

—- N-am strîns, încheie George mîndru şi batjocoritor, punînd sticla la gură şi trăgînd o duşcă zdravănă.

în răstimp Ion se sculase şi se apropiase de masa lui George.

— Plăteşte, sîsîi dînsul încruntat.

— Eu, mă? Eu? strigă cellalt sărind în picioare, încurajat de liniştea lui Ion pe care o lua drept slăbiciune.

— Tu!

— Da' crezi tu că io-s cîrpa voastră, mă? răcni George tot mai dîrz şi ameninţător. Şi încă mai sare la mine! Şi încă cine?...

Nu mai putu urma căci Ion îl izbi cu amîndoi pumnii, peste masă, drept în obraji. în cealaltă clipă se repezi şi George, dar Ion îl lovi a doua oară mai ţeapăn... Pe urmă se încăierară. George mugea ca un taur şi-1 apucă de cheotoarea cămăşii, sucind-o aşa încît vinele lui Ion se umflau, iar faţa i se roşea din ce în ce mai tare. Cu toate acestea Ion îl lovea aprig cînd în cap, cînd în burtă, încît pumnii i se umplură de sîngele ce curgea şiroi din nasul lui George, stropindu-le hainele.

în circiumă toată lumea se adunase ciopor în jurul lor, strigînd:

— Nu-i lăsaţi! Săriţi!...

Dar nu sărea nimeni, ca şi cînd toţi ar fi vrut să vadă întîi care-i mai tare. Numai Avrum, înfricoşat să nu-i prăpădească sticlele şi paharele sau să-i spargă geamurile, se năpusti la dînşii cu un curaj nebănuit, nu ca să-i despartă, ci silindu-se din răsputeri să-i împingă spre uşa de la uliţă. Lampa începu să fumege mai greu, gata să se stingă în vălmăşeală. Jertfind cîteva smocuri din barba-i roşcovană şi primind bucuros o droaie de pumni, Avrum izbuti, în cele din urmă, să-i scoată afară. După bătăuşi năpădiră toţi oamenii în uliţă, încît în cîteva clipe odaia se goli. Ovreiul, fericit c-a scăpat fără pagube, închise repede uşa şi trase drugul de fier, să nu se întîmple cumva să se mai reîntoarcă muşteriii.

Rostogolindu-se în uliţă, cei doi se descleştară. Ion se repezi la gardul cîrciumarului, smulse un par şi, mai înainte să-1 poată opri cineva croi pe George peste spinare, încît acesta căzu grămadă, gemînd prelung:

— Valeu! M-a omorît tîlharul!

Gura, mustăţile, bărbia, cămaşa lui George erau vopsite de sînge, dar numai lovitura de par îl biruise. Mai bolborosi cîteva sudălmi, încercînd să se ridice din şanţul în care se prăvălise, durerea însă îl copleşi curînd, parcă i s-ar fi rupt şira spinării. Rămase încîrcit în buruienele murdare, înconjurat de unii flăcăi ce săriseră să-1 ajute. Nişte femei porniră să ţipe, bărbaţii înjurau, iar copilaşul lui Simion Lungu, speriat de gălăgia care se întetea mereu, scăpînd sfîrcul ţîţei din gură, începu să zbiere. Ilie Onu se căznea să rupă un lătunoi dintr-un gard de peste drum ca să crape capul lui Ion, urlînd furios:

— Aesta-i ucigaş, oameni [buni, aesta-i hoţ!...

Ion era mulţumit acuma şi răcorit, şi nu se mai sinchisea de nimic. Stătea sprijinit în par, ciobăneşte.

privind triumfător şi ameninţător, dacă cumva ar mai îndrăzni cineva să-1 supere.

Smuncind la lătunoi, Ilie îşi astîmpără mînia şi apoi împreună cu alţi flăcăi luară pe braţe pe George şi-1 duseră acasă% suduind care de care mai năpraznic. în urma lor mergeau o mulţime de femei spăimîntate şi cîţiva copii întîrziaţi pe uliţă...

Pe cer se ivise o jumătate de lună luminoasă şi rece, argintind şoseaua şi vîrfurile pomilor...

9

Ceilalţi flăcăi se strînseră în jurul lui Ion, privindu-1 cu respect şi aruncîndu-i cîte o vorbă glumeaţă prin care voiau să-i arate prietenia şi admiraţia. Ar mai fi avut poftă de petrecere, dar ţiganii o şterseseră în vremea bătăiei, iar în uşa lui Avrum zadarnic bătură, căci nu se deschise. Mai povestiră un răstimp în faţa crîşmei, pe urmă se împrăştiară, unii pe-acasă, alţii pe la drăguţe... Ion zvîrli parul în grădina ovreiului şi porni spre casă, agale, mulţumit, ca după o ispravă bine făcută. Trecea pe dinaintea casei lui Vasile Baciu, a treia de la cîrciumă. Se opri gîndindu-se să intre la Ana. Se simţea doar acum răzbunat şi mai vrednic. Dar, îşi zise că fata poate nu ştie ce vitejie a săvîrşit dînsul adineaori, iar să-i spună el, nu i se părea potrivit. Mai bine să afle ea de la alţii şi să-1 dorească mai mult. Se uită însă lung la casa nouă, ascunsă în umbra celor trei meri bătrîni din grădiniţă, la ferestrele negre ca nişte ochi somnoroşi, la ograda largă, la grajdurile adormite, la poarta de scînduri cu stîlpi înalţi, şi îl cuprinse o bucurie ca şi cum acuma toate acestea ar fi ale lui.

în dosul portiţei Ana pîndea cu inima cît un purice. Auzise larma de la Avrum şi se strecorase afară, bănuind că Ion, de supărare, trebuie să fi stîrnit vreo poznă. îi tremura sufletul să nu i se întîmple ceva. Ar fi ieşit în uliţă, dar îi era frică să nu scîrţîie portiţa şi să se trezească tatăl său, care sforăia pe prispă de eînd îl aduseseră acasă oamenii de la horă. Văzu apoi cum îl duceau pe George şi-şi făcu cruce, mulţumită că cel zdrobit nu era Ion. Acum îl aştepta pe el, mişcată de mîndrie şi parcă simţind cum îi creşte în inimă iubirea stăpînitoare, iubirea care pecetluieşte soarta oamenilor. Simţirea aceasta o înfiora şi în aceeaşi vreme îi aprindea toate tainiţele sufletului... Pe urmă îl auzi apropiindu-se. Pe urmă îl văzu oprindu-se. Vru să-1 cheme ca să se arunce în braţele lui vînjoase şi ocrotitoare, şi totuşi nu se putu clinti. Pe urmă cînd el nu se urni, se înfricoşa, îşi frînse mîinile şi şopti drăgostoasă, rugătoare, cu buzele uscate şi atît de încet că singură nu-şi auzi glasul.

—Ionică!... Ionică!... Ionică!...

Ion însă îşi reluă calea, fluierînd şi păşind mai apăsat. Cizmele lui bocăneau pe uliţa colbuită, iar uneori potcoavele zăngăneau izbind vreo piatră...

Cînd ajunse aproape de casă, Ion se pomeni din urmă cu nişte paşi foarte grăbiţi. Era Titu care alerga gîfîind. N-avusese norocul să vadă bătaia şi era nemîngîiat. Se plictisise plimbîndu-se de colo pînă colo, mereu prin faţa cîrciumei, şi în cele din urmă, ca să-i treacă mai uşor vremea, se duse pînă la răscrucea din cellalt capăt al satului. Acolo a auzit zgomotul încăierării. Şi-a iuţit paşii cît a putut, dar pînă să sosească la Avrum se mulcomise tot şi n-a mai găsit ţipenie de om.

— E i , ce-a fost, Ioane? întrebă dînsul frecîndu-şi mîinile.

— Nimic, murmură flăcăul liniştit. M-am răcorit oleacă...

Mai mult nu putu smulge dintr-însul Titu, oricît îl descusu.

Se despărţiră zicîndu-şi în acelaşi timp:

— Noapte bună!

Cocoşii porneau să vestească miezul nopţii...

Capitolul II

ZVÎRCOUREA

O lumină cenuşie, tulbure privea pe ferestre cînd se trezi Glanetaşu. Din depărtare se auzi un cucurigu slab, pierdut şi răguşit. Peste o clipă altul, mai aproape, răspunse subţire şi tăios. Pe urmă altele, din ce în ce mai apropiate şi mai ţanţoşe, pînă ce o bătaie surdă din aripi, în tindă, urmată de un cîntec de cocoş, poruncitor, gros, sfîrşindu-se într-un cîrîit vesel, cutremură toată căsuţa, încît Glanetaşu tresări de spaimă şi-şi făcu cruce.

— Bată-te Dumnezeu, cocoş nebun! murmură bătrînul mai zvîrcolindu-se puţin în pat pînă să se dezmeticească bine. Dormi, muiere? întrebă apoi, atingînd cu cotul pe Zenobia.

— Ba, răspunse femeia repede cu glasul limpede.

Tăcură amîndoi, scărpinîndu-se şi icnind bătrîneşte.

— Da' cîte ceasuri să fie, hai? căscă iar bărbatul, într-un tîrziu.

— Hai, scoală că-i vremea de sculat, mormăi Zenobia mai ursuză acum şi urnindu-se din aşternut.

— Oare? se miră Glanetaşu pocnindu-şi alene oasele.

— Scoală, zău, măi bărbate, pînă mă duc să trezesc pe Ion, că el ştiu că n-are să se trezească singur, c-a jucat toată ziua şi a mai stat şi pe la Avrum pînă tîrziu... Scoală, scoală, să te duci la lucru, să nu ne apuce prînzul lenevind, că-i mai mare ruşinea!...

Bătrînul se scarpină iar în cap, în barbă, pe piept, căscă prelung cu poftă, se mai uită spre ferestre şi apoi murmură întrebător:

— Oare lună-i ori ziuă?

în clipa aceea, întindă, cocoşul răspunse mai aspru şi mai poruncitor:

— Cucuriguuu !...

— Apoi n-auzi că-i ziua? făcu Zenobia care se dăduse jos din pat şi-şi lega zadiile, bolborosind rugăciuni.

Glanetaşu se ridică întîi pe jumătate, se mai gîndi şi în sfîrşit sări din culcuş, silindu-se să fie sprinten ca să-şi alunge moleşeala din ciolane.

— Aprinde lampa! zise apoi căutînd el însuşi chibriturile în firida hornului, darnegăsindu-le se necăji şi se răsti la femeie: Da* unde dracu le-ai mai pus iar?

Zenobia însă nu răspunse. Se închină larg de mai multe ori, bîiguind sfîrşitul rugăciunilor şi, numai după ce isprăvi, strigă la Glanetaşu, furioasă:

— O, trăzni-te-ar să te trăznească, om nebun şi fără Dumnezeu, că nu mai poate omul de tine nici să-şi zică ocinaşele!

Ieşi trîntind şi blestemînd. în tindă găinile se ciocăneau şi cîrîiau nerăbdătoare, iar cînd Zenobia deschise uşa spre ogradă, năvăliră afară parc-ar fi scăpat din temniţă. Femeia le aruncă cîţiva pumni de porumb, afurisind mereu pe Glanetaşu şi numărînd în gînd găinile care se zbăteau să înghită cît mai repede şi cît mai multe grăunţe, în vreme ce cocoşul, veşnic neîncrezător cu Zenobia şi îngăduitor faţă de consoartele sale, apuca doar din cînd în cînd cîte un bob. Găinile bătrîne se ghemuiau sfioase cînd stăpîna se apropia şi le căuta de ou, pe rînd, spre marele necaz al cocoşului, care zbîrlea creasta ameninţător, se ferea călcînd ţanţoş şi cotcodăcea clocotind de indignare...

Apoi cînd galiţele se împrăştiară, Zenobia se sui în podeţul cu fîn şi strigă din capul scării:

-— Ionică !... Măi Ionică !... Scoală, dragulmamii, să te duci să dobori iarba ceea, să nu ne pomenim c-o ploaie, să ne-o prăpădească!

— Bine, bine, las', că mă scol! mormăi flăcăul somnoros.

* Zenobia nu-l mai cicăli. Ştia bine că băiatul, cînd e vorba de muncă, nu se codeşte şi nu leneveşte ca Glanetaşu. »

Ion dormea toată vara în podul cu fîn de deasupra grajdului. Astfel nu mai deştepta din somn pe bătrîni cînd venea el noaptea de pe uliţe, ş-apoi mai auzea mereu şi pe Dumana, singura lor văcuţă, rontăind sau rumegînd, sau suflînd aspru pe nări, pe cînd alegea fînul din ogrinjii ce-i punea dînsul seara în iesle.

îşi birui repede lenea somnoroasă, se tîrî pînă la gura podului şi coborî în ogradă.

Satul dormea. Numai cîte un cocoş întîrziat mai vestea ici-colo zorile. O ceaţă uşoară, străvezie plutea peste coperişurile ţuguiate. Dealurile hotarului parcă se legănau, tremurîndu-şi porumbiştile multe, lanurile puţine de grîu şi de ovăs, în vreme ce vîrfurile împădurite, negre şi nemişcate, vegheau odihna satului, ca nişte capete de uriaşi îngropaţi în pămînt pînă-n gît.

O adiere de vînt, răcoritoare, pătrunse pînă-n sufletul flăcăului, alungîndu-i cele din urmă rămăşiţe de somn din oase. îşi roti privirile prin ogradă, scărpinîndu-se în ceafă, ca şi cînd s-ar fi gîndit de ce să se apuce. Zenobia, ieşind iar din casă, se minună:

— Vai de mine, băiete, mi se pare că te-ai culcat în cămaşa de sărbători?

Ion se zăpăci de părere de rău, în vreme ce bătrîna urmă mai jalnic:

— Ferfeniţă ai făcut toate înfloriturile şi mărgeluţele, şi ai înnegrit-o de nu ştiu zău cum am s-o scot din boală !... Ba ai mai umplut-o şi de sînge... Cu cine te-ai bătut?

Flăcăul se uită cu băgare de seamă şi de-abia atunci văzu că pieptul şi poalele cămăşii erau pătate de sînge.

—- Cu George a lui Bulbuc, mormăi, drept răspuns, şi intră în tindă.

îşi lepădă cămaşa se îmbrăcă în hainele de lucru, încălţă opincile şi pe urmă se spălă pe obraji în Părîul-Doamnei care se vărsa chiar lîngă casa lor în Gîrla-Popii.

Era gata de drum. Zenobia îi pusese în traistă un codru de pîine de mălai, nişte brînză şi ceapă, toate învelite într-o pînzătură curată. **IyUÎnd** de sub grindă tocul şi gresia, flăcăul întrebă pe Glanetaşu care se tot sucea şi se-nvîrtea căutînd cine ştie ce:

— D-ta te duci la notar la lucru?

— M-oi duce, că m-am tocmit de alaltăieri, de cînd a umblat după oameni prin sat...

— Apoi bine... Numai să nu bei banii că trebuie să-i strîngem. Ca mîine ai să vezi că începe să umble iar din casă în casă subprimarul cu straja după bir, adaogă Ion foarte aşezat.

— Acu lasă că doar nici eu nu-s copil, făcu Glanetaşu.

— Mi-ai pus de mîncare, mamă? întrebă iar flăcăul, cîntărind traista.

— Ţi-am pus, şi la prînz oi veni şi ţi-oi mai aduce, răspunse Zenobia suflînd din răsputeri în tăciunii din vatră care fîsîiau, afumau şi nu se aprindeau de loc.

— Să vii nesmintit să întorci d-ta pologul, să nu mă mai întîrzii eu şi cu asta altfel nu isprăvesc cu cositul, că delniţa-i măricică murmură Ion închinîndu-se şi ieşind.

— Umblă sănătos!

în tindă flăcăul îşi luă coasa din cui, agăţă traista în coasă şi coasa pe umăr, şi porni. Trecu repede pe dinaintea casei învăţătorului Herdelea, care dormea dusă, în vreme ce găinile în coteţul de lîngă gard săreau, cîrîiau şi se sfădeau. Merse pe şoseaua revenită de rouă pînă unde se desparte drumul cel vechi, apoi coti în dreapta şi sui încet pe o cărare lină, printre porumbişti care mai late, care mai înguste, despărţite de răzoare crescute cu iarbă grasă. Păşea grăbit să ajungă mai curînd să apuce a cosi o bucată cît mai zdravănă înainte de răsăritul soarelui, căci iarba umedă se taie mai bine şi mai lesne.

Hotarul era încă pustiu. Doar pe Simion Iyungu îl găsi cosind de zor în livada ce o ţinea cu arendă de la Avrum, lîngă o holdă de ovăs a lui Vasile Baciu. Trecînd, îl strigă în loc de bineţe:

— Harnic ! harnic !

Simion mai trase cîteva brazde, pe urmă se opri să-şi ascută coasa şi răspunse lui Ion, care se depărtase de-a binelea, încît nici nu-l mai auzi:

— Apoi ce să facem?... Muncim, că de-aceea ne-a lăsat Dumnezeu pe lume...

Mai urcă Ion vreun sfert de ceas. I^ocul era tocmai în inima hotarului; o fîşie lungă şi îngustă, de vreo trei care de fîn. Atîta rămăsese din livada de douăsprezece care ce mersese pînă-n Uliţa din dos şi care fusese zestrea Zenobiei. încetul cu încetul Glanetaşu îl tot ciopîrţise... îi cam plăcuse bătrînului rachiul, iar munca nu prea îl îndemnase. în tinereţea lui a fost mare cîntăreţ din fluier, de i se dusese vestea pînă prin Bucovinapicea atît de frumos din trişcă, parc-ar fi fost clarinet. De aceea l-a şi poreclit lumea „Glanetaşu". Fusese băiat curăţel şi isteţ, dar sărac iască şi lenevior de n-avea pereche. Fugea de muncă grea. Se zicea că în viaţa lui n-a tras o brazdă cumsecade, adîncă şi cît trebuie de lată, că nici nu ştia ţine bine coarnele plugului* coasa iarăşi îl dobora repede şi-i stătea în mînă ca un băţ. I-au plăcut mai mult lucrurile muiereşti: săpatul, pologul, căratul, semănatul. Dar şi mai bucuros trîndăvea prin ogrăzile domnilor, pe la notar, pe la preot, pe la învăţător şi chiar pe la ovreii din Armadia şi din Jidoviţa. Niciodată nu i-au crescut bătături în palmă de muncă, nici nu i s-a plămădit pămîntul în piele... Norocul lui a fost Zenobia, o femeie ca un bărbat. Fără de ea cîinii l-ar fi mîncat. S-a măritat cu dînsul fără voia părinţilor, care-i ziceau că din frumuseţe nu se face porumb şi din isteţime mămăligă. Singură la părinţi şi din oameni cu stare, ar fi putut lua fruntea satului. Ea însă l-a vrut pe Glanetaşu şi părinţii ca să nu-i iasă din voie, în cele din urmă au dat-o şi au înzestrat-o cu patru table de porumb şi două de fîneaţă, trecîndu-i şi casa din capul satului cu grădina dimprejur. Cînd s-au mutat tinerii în casa unde stătuse bătrînii pînă şi-au clădit-o pe cea de peste drum de-a popii, au găsit pînă şi oalele pe foc, iar în ogradă o pereche de boi şi două vaci, o droaie de găini şi vreo cinci raţe... Gospodărie deplină, numai Glanetaşu să fi fost bărbat, s-o îngrijească.

Glanetaşu însă nici după ce s-a însurat nu şi-a schimbat năravurile. Zenobia l-a lăsat cît l-a lăsat, pe urmă, văzînd că nu-i nici o nădejde, s-a făcut ea bărbat şi a dus casa. Era harnică, alergătoare, strîngătoare. Dacă n-a dus-o mai bine, n-a fost vina ei. Unde nu-i cap, nu-i spor. Din zi în zi s-au înglodat tot mai rău. O datorie naşte pe alta. Ca să astupe o gaură, stîrneau o spărtură cît o şură. Azi se duce pe apa sîmbetei o limbă de porumbişte, mîine o livadă întreagă... Mare noroc că Dumnezeu nu le-a hărăzit decît un singur copil. Dac-ar fi venit mai mulţi poate c-ar fi ajuns de minunea lumii...

Cînd au murit părinţii Zenobiei, Glanetaşu stătea tocmai în două porumbişti ciopîrţite şi în două vaci sterpe. Moartea bătrînilor iar i-a mai ridicat puţin deasupra nevoilor: vreo zece capete de vite, vreo cinci locuri bunişoare şi casa cea nouă... Aceasta au şi vîndut-o îndată lui Iftode Condratu, ca să se mai uşureze de datorii.

Măcar acum de-ar fi pus umărul Glanetaşu... Dar nu l-a pus. S-a lăsat de fluier şi s-a apucat de beţie. Cît e Armadia de mare, toate crîşmele le bătea, în loc să muncească la coasă ori la plug pe pămîntul lui, umbla pe la ovreii din Jidoviţa, să facă bani, iar banii să-i bea. Nu se îmbăta însă niciodată rău şi era blînd la beţie; rîdea într-una şi povestea fel de fel de minciuni, de-ţi era mai mare dragul de el...

Aşa apoi, în cîţiva ani, iar s-a încuscrit cu sărăcia, în zadar se jura Zenobia pe toţi sfinţii din calen-

dar, după fiecare ciopîrțire de moşie, că mai curînd se spînzură decît să mai vîndă o palmă de loc. Picau hîrțoagele de judecată şi trebuia să dea de bunăvoie, dacă nu vrea să vină cu toba să-i facă haram şi puținul din care-şi mai tîrau viața.

Cînd s-a ridicat Ion, stăteau numai în trei petece de pămînt: fîneața, spre care se grăbea acuma, şi două porumbişti, dincolo de şosea, tocmai în hotarul satului Sărăcuța. Ce-ar fi trebuit să fie Glanetaşu, a fost feciorul. Era iute şi harnic, ca mă-sa. Unde punea el mîna, punea şi Dumnezeu mila. Iar pămîntul îi era drag: ca ochii din cap. Nici o brazdă de moşie nu s-a înstrăinat de cînd s-a făcut dînsul stîlpul casei. în schimb, cum-necum în doi-trei ani a plătit şi datoriile ce le aveau la „Someşana" din Armadia, încît a putut aţîța focul cu cărțuliile verzi şi roşii care pricinuiseră Zenobiei atîtea zile fripte...

* Flăcăul sosi încălzit de drum. Se opri în marginea delniței, pe răzorul ce-o despărțea de altă fîneață, tot aşa de lungă şi de lată, pe care Toma Bulbuc o cumpărase acum vreo zece ani de la Glanetaşu. Cu o privire setoasă, Ion cuprinse tot locul, cîntărindu-1. Simțea o plăcere atît de mare, văzîndu-şi pămîntul, încît îi venea să cadă în genunchi şi să-1 îmbrățişeze. I se părea mai frumos, pentru că era al lui. Iarba deasă, grasă, presărată cu trifoi, unduia ostenită de răcoarea dimineții. Nu se putu stăpîni. Rupse un smoc de fire şi le mototoli pătimaş în palme.•

Se aşează pe răzor, înțepeni nicovala în pămînt, potrivi tăişul coasei şi apoi începu a-l bate cu ciocanul, rar, apăsat, cu ochii țintă la oțelul argintiu. Cînd isprăvi, se sculă, scoase de la brîu gresia, o înmuie bine în apa din toc şi apoi mîngîie ascuțişul coasei cu gresia, schimbînd mereu degetele mînei stingi. Pe

urmă, cu un pumn de iarbă, şterse toată coasa. în clipa aceea privirea i se odihnea pe delnița lui Toma Bulbuc, cosită, cu fînul adunat în căpițe care stăteau încremenite ici-colo, ca nişte mormoloci speriați. Pămîntul negru-gălbui părea un obraz mare ras de curînd... Privindu-1, Ion oftă şi murmură:

— Locul nostru, săracul!...

Se gîndi puțin de unde să înceapă şi hotărî să pornească brazda de la capătul dinspre sat, cu fața către răsărit, să-1 vadă soarele cînd se va înălța de după dealurile Vărărei. încercă întîi coasa în colț, făcîndu-şi loc, apoi croi brazda în latul locului ca să se usuce mai deodată şi mai repede. /

Cînd ajunse la marginea delniței, se opri să mai netezească coasa cu gresia. Acuma stătea cu fața spre satul care, sub o ceață străvezie, tremura uşor, se întindea şi se strîngea, ca şi cînd s-ar feri de îmbrățişarea răcoroasă a dimineții. Vedea casa lor peste drum de a învățătorului Herdelea, chiar în capul satului dinspre Jidovița, despărțite prin Ulița Mare ce se coboară pînă la Avrum, suie iar pînă pe la preotul Belciug, mai merge drept o bucată şi apoi urcă dealul, grăbindu-se spre Sărăcuța. I^îngă casa nouă a lui Vasile Baciu porneşte Ulița din dos care face un ocol mare ca să treacă prin fața bisericii şi să se arunce iar în Ulița Mare, dincolo de grădina popii, printre bordeiele țigănimii. Fundătura pleacă din Ulița din dos, de lîngă biserică, se adînceşte mereu între dealuri şi, la Ştefan Ilina, se despică în două. Un braț mai scurt o ia la stînga, numai printre vreo trei-patru căsuțe, apoi se face drum de car, se cațără pe coastă şi se pierde în cîmp; cellalt însă merge înainte, cu casele tot mai rare, pe urmă, mereu pe lîngă Părîul-Dracului, din

ce în ce mai şerpuit, pînă ce intră în Pădurea-Fulgerată...

Satul părea mititel să-l cuprinzi tot într-un pumn şi să-l pai în traistă, ca o jucărie pentru copii. Hotarul însă se întindea atît de mare, încît Ion nu se mai sătura privindu-l, ca o slugă credincioasă pe un stăpîn falnic şi neîndurător.

Din şosea şi de la marginea satului începea coasta lină cu sute de parcele, unele galbene, altele verzi, altele cenuşii, învălmăşite şi încurcate, ţintuite ici-colo cu cîte un păr sau măr pădureţ. Urcă încet pînă la pădurea Varărei, din care de-abia se vedea de aici o dungă liliachie, coborînd din ce în ce mai groasă şi mai întunecată spre Jidovița, pînă se pleşuveşte şi se schimbă în lanuri de grîu şi de porumb... Dincolo de Părîul-Dracului se înalță Zăhata, mai piezişă, mai îngustă, cu multe cînepişti, adumbrită toată de Pădurea-Fulgerată care merge pînă la Păuniş şi pînă la Săscuța, dar fără să treacă peste şosea. Peste drum, în zare, albăstreşte Pădurea-Spînzuratului, unde se zice c-ar fi fost spînzurători pe vremea revoluției, dar care ține de satul Săscuța. Măgura-Cocorilor însă e a pripăsenilor. Mai poartă şi azi în vîrf o căciulă zdravănă de pădure, dar trupul i-e lăzuit, arat şi semănat. Tocmai la picioarele Măgurii se înşiră casele din Ulița Mare... Apoi vin Lazurile, de la Părîul-Doamnei pînă la hotarul Sărăcuței şi pînă la Pădurea-Domnească ce se coboară pe ţărmul Someşului între Jidovița şi Armadia...

feub sărutarea zorilor tot pămîntul, crestat în mii de frînturi, după toanele şi nevoile atîtor suflete moarte şi vii, părea că respiră şi trăieşte. Porumbiştele, holdele de grîu şi de ovăs, cînepiştile, grădinile, casele, pădurile, toate zumzeau, şuşoteau, fîşăiau, vorbind un grai aspru, înțelegîndu-se între ele şi bucurîndu-se de lumina ce se aprindea din ce în ce mai biruitoare şi roditoare. Glasul pămîntului pătrundea năvalnic în sufletul flăcăului, ca o chemare, copleşindu-l. Se simțea mic şi slab, cît un vierme pe care-l calci în picioare, sau ca o frunză pe care vîntul o vîltoreşte cum îi place.«Suspină prelung, umilit şi înfricoşat în fața uriaşului:

— Cît pămînt, Doamne!...

în acelaşi timp însă iarba tăiată şi udă parcă începea să i se zvîrcolească sub picioare. Un fir îl înțepa în gleznă, din sus de opincă. Brazda culcată îl privea neputincioasă, biruită, umplîndu-i inima deodată cu o mîndrie de stăpîn. Şi atunci se văzu crescînd din ce în ce mai mare. Vîjîiturile stranii păreau nişte cîntece de închinare. Sprijinit în coasă pieptul i se umflă, spinarea i se îndreptă, iar ochii i se aprinseră într-o lucire de izbîndă. Se simțea atît de puternic încît să domnească peste tot cuprinsul.

Totuşi în fundul inimii lui rodea ca un cariu părerea de' rău că din atîta hotar el nu stăpîneşte decît două-trei crîmpeie, pe cînd toată ființa lui arde de dorul de a avea pămînt mult, cît mai mult...

Iubirea pămîntului l-a stăpînit de mic copil. Veşnic a pizmuit pe cei bogați şi veşnic s-a înarmat într-o hotărîre pătimaşă: trebuie să aibă pămînt mult, trebuie! De pe atunci pămîntul i-a fost mai drag ca mamă...

Cînd a umblat la şcoala din sat a fost cel mai iubit elev al învățătorului Herdelea, care mereu i-a bătut capul Glanetaşului să dea pe Ion la şcoala cea mare din Armadia, să-l facă domn. Glanetaşu s-a şi învoit pînă în cele din urmă, mai ales că toată treaba n-avea să-l coste multe parale. Doar cărțile, pe care

le putea lua vechi, şi taxa de înscriere, vreo trei zloţi. Ba Herdelea a alergat şi s-a zbătut pînă ce l-au iertat şi de cei trei zloţi, fiindcă băiatul era silitor şi cuminte. De gazdă n-avea nevoie. Copilul putea merge la şcoală în fiecare dimineaţă, să-şi ducă merinde pentru amiază, iar seara să se întoarcă acasă; din Pripas pînă în Armadia e o plimbare de o jumătate de ceas. După două luni de învăţătură însă Ion n-a mai vrut să se ducă la şcoala cea mare. De ce să-şi sfarme capul eu atîta carte? Cît îi trebuie lui, ştie. Şi apoi i-e mai drag să păzească vacile pe cîmpul pleşuv, să ţie coarnele plugului, să cosească, să fie veşnic însoţit cu pămîntul..". Şi Glanetaşu, pe cît de greu l-a dat la liceu, t6t atît de lesne s-a împăcat să nu mai urmeze; doar de cei cîţiva zloţi aruncaţi pe cărţi îi părea rău. Mai bine să-i fi băut decît să-i fi băgat în alde bazaconii nefolositoare. Ion însă nu s-a despărţit de tot nici de ele. Le-a păstrat şi-n sărbători le-a citit şi răscitit pînă li s-au ferfeniţit foile. Iar mai tîrziu mereu cerea învăţătorului ba cărţi de poveşti, ba cîte o gazetă veche, să se desfete...

» Acuma, Ion cosea din răsputeri. Brazdele se prăvăleau, drepte, grele, mirositoare. Cînd răsări soarele, roşu şi somnoros, Ion simţea o amorţeală uşoară în şale şi degetele parcă i se încleştau pe codorîştea coasei. Se îndrepta din spinare la capătul brazdelor, ştergea tăişul cu şomoioage de iarbă moale, îl atingea cu gresia, răsufla greu şi iar se aşeza pe lucru. Oboseala îl întărită ca o patimă. Munca îi era dragă, oricît ar fi fost de aspră, ca o rîvnă ispititoare. »

Soarele urca mereu pe cer, culegînd, cu razele-i calde stropii de rouă de pe cîmpuri, înviorînd din ce în ce văzduhul. Pretutindeni pe hotar oamenii, ca nişte gîndaci albi, se trudeau în sforţări vajnice spre

a stoarce roadele pămîntului. Flăcăului îi curgea sudoarea pe obraji, pe piept, pe spate, iar cîte un strop de pe frunte i se prelingea prin sprîncene şi, căzînd, se frămînta în humă, înfrăţind, parcă mai puternic, omul cu lutul. îl dureau picioarele din genunchi, spinarea îi ardea şi braţele îi atîrnau ca nişte poveri de plumb.

înspre prînzul cel mic, oprindu-se să-şi şteargă sudorile care-i ţîşneau acum din sîngele încins de dogoarea soarelui, iar se uită în vale, spre sat. Deodată faţa i se însenină de bucurie. Pe cărare suia încet Ana, cu un coş pe care-l muta mereu dintr-o mînă în cealaltă.

— Uuu, mă Anuţoooo! strigă Ion, uitînd într-o clipire osteneala şi fierbinţeala.

Fata, cam departe, ridică fruntea,, îl văzu şi răspunse cu glas subţire ca o aţă:

— Uuu, mă Ionicăăă!...

Ion îi ieşi înainte la capătul dinspre cărare al locului. Obrajii Anei erau îmbujoraţi de căldură şi umezi de năduşeală. Puse coşul jos şi zise încet:

— Duc de mîncare tatii... A ieşit cu doi oameni să taie iarba din deal.

Ion o privea şi, fără să vrea, se gîndea: „Cît e de slăbuţă şi de urîţică!... Cum să-ţi fie dragă?..."

Fata însă, cu ochii în pămînt, vorbi dojenitoare şi cu imputare în glas:

— N-ai venit aseară... Şi te-am aşteptat pînă după miezul nopţii...

— Am fost necăjit rău, Anuţo, ştii bine... Ai văzut doar ce ruşine mi-a făcut badea Vasile?...

— Parcă tu nu-l ştii pe dînsul cum e la beţie?

Apoi, după o tăcere scurtă, adaogă:

— Şi te-ai răzbunat pe George...

— Că George-i cu vicleşugul, ehe! făcu repede Ion cu o lucire atît de stranie în căutătură încît Ana se cutremură.

Mai statură cîteva clipe, fără să mai vorbească şi chiar fără să se privească. Pe urmă fata, zăpăcită, îşi luă coşul, zicînd:

— Acu mă duc, că m-o fi aşteptînd tata...

— Du-te, du-te, zise Ion simplu.

Ana porni pe cărare la deal. După cîţiva paşi mai întoarse capul cu un zîmbet blînd pe buze, care însă pe Ion îl făcu să se gîndească iarăşi mai ursuz: „Tare-i slăbuţă şi urîţică, săraca de ea!..."

Rămase cu ochii pe urmele ei pînă ce dispăru la o cotitură. Şi văzînd-o cum se legăna în mers, ca o trestie bolnăvicioasă, fără vlagă, slăbănoagă, avu o tresărire şi o părere de rău: „Uite pentru cine rabd ocări şi sudălmi!"

încremeni aşa un răstimp. Dar deodată îşi reveni, scutură din cap, ca şi cînd s-ar încăpăţîna să-şi lepede o slăbiciune, şi-şi zise aspru: „Mă moleşesc ca o babă neroadă. Parcă n-aş mai fi în stare să mă scutur de calicie... Las' că-i bună Anuţa! Aş fi o nătăfleaţă să dau cu piciorul norocului pentru nişte vorbe..."

Dădu să se întoarcă la coasă, cînd un glas plăcut răsună la spatele lui:

— Leneveşti, leneveşti?

îi pieri din suflet toată frămîntarea văzînd pe Florica, cu faţa rumenă, plină şi zîmbitoare, apropiindu-se sprintenă ca o ispită. Bîlbîi zăpăcit de multurnire:

— M-am odihnit oleacă... A trecut pe aici Ana lui Vasile Baciu şi...

îşi curmă glasul brusc, întîlnind întristarea ce răsărise în ochii fetei. îi păru rău că n-a tăcut şi vru s-o dreagă, făcînd un pas ca să schimbe vorba. Florica însă nu-i mai dădu răgaz să înceapă şi-i zise cu imputare:

— Am văzut.r. Cum să nu vă fi văzut... Că doar nu-s oarbă... Umbli după ea ca armăsarul după iepe... Mă mir că nu ţi-e ruşine...

Ion încercă să rîdă. Nu izbuti, dar răspunse cald, mîngîind-o din ochi:

— Nu vezi tu cum e lumea azi, Florico?... Vai de sufletul meu... Crede-mă! în inima mea însă tot tu ai rămas crăiasă...

Ochii fetei se umplură de lacrimi îngăimînd:

— Te faci de rîsul lumii ca s-o iei pe ea.

Flăcăul tăcu. Apoi oftă. Clocotea. Fără să mai scoată o vorbă, o luă în braţe, o strînse s-o înăbuşe şi *o* sărută pe gură cu o patimă sălbatecă. Fata se zvîrcolea, dar cu fiece mişcare se lipea mai tare de pieptul lui şi, printre sărutări, murmura:

— Ionică... lasă-mă... Te văd oamenii... I*a-să-mă... Te văd... oamenii...

— Aşa munceşti tu, dragul mamii? strigă în clipa aceea Zenobia, care venea cu mîncarea, grăbită şi supărată.

Tinerii se despărţiră îndată. Florica, roşă foc de ruşine, de-abia putu îngîna cîteva vorbe şi se făcu nevăzută printre delniţe. Ion însă, ca să-şi ascundă zăpăceala, se răsti la mă-sa:

— Că şi d-ta, zău, vii c-o falcă-n cer şi cu una-n pămînt, parcă eu aş sta toată ziua cu mîinile-n sîn! Mai bine veneai mai devreme, că vezi bine că soarele-i într-amiezi şi pologul s-a uscat ca hîrtia..7"

Ana ajunse în deal gîfîind.

Vasile Baciu, împreună cu doi lucrători coseau din răsputeri, sciiimbînd doar din cînd în cînd cîte-o vorbă.

— Ai venit? întrebă Vasile cam morocănos* văzînd pe Ana.

Ar fi vrut să mai fi întîrziat cu mîncarea, să poată oamenii să lucreze mai mult pînă-n prînz, că tot îi plătea destul de scump.

Era un bărbat silitor Vasile Baciu cînd se găsea în toane bune. A avut o viață grea şi plină de trudă, dar s-a ţinut totdeauna printre fruntaşi. Părinții nu i-au dat decît sufletul dintr-însul. S-a însurat cu o fată bogată şi urîtă, dar a iubit-o ca ochii din cap, căci ea îi întruchipa pămînturile, casa, vitele, toată averea care-1 ridicase deasupra nevoilor. Bogăția îi deschisese mai mare dragostea de muncă. Rîvna de a agonisi îi puse stăpînire pe suflet. îi era frică mereu că un trăznet din senin îi va zdrobi toată truda vieții. Trei copii, cei dintîi, îi muriseră înainte de a împlini un an de zile. Ana a fost al patrulea... în urma ei au mai venit doi, dar fără zile... Vasile Baciu nădăjduia mereu un băiat. în cele din urmă a sosit, dar încăpățînîndu-se să intre în lumea necazurilor cu picioarele înainte, a stîrnit numai jale şi nenorocire* Moaşa satului, care era chiar mama femeiei, a încercat toate descîntecele şi buruienile. Zadarnic. O săptămînă încheiată casa a tremurat de gemete şi vaiete. Atunci Vasile s-a repezit de a chemat pe doctorul Filipoiu din Armadia. Cum a văzut-o, doctorul s-a crucit şi, după ce i-a ocărit pe toți pentru că nu l-au înştiințat mai devreme, le-a spus că acuma e prea tîrziu, că femeia a început să învinețească, apoi că numai Dumne

zeu face minuni şi că ar fi trebuit s-o ducă la spital, în Bistrița, să-i scoată copilul prin burtă. Baciu i-a plătit un zlot de argint şi l-a întors acasă cu căruța. Pînă să vie dînsul, femeia şi-a dat sufletul. Copilul a mai mişcat într-însa vreo două ceasuri, încît moaşa era cît pe-aci să-1 înțepe cu un ac, să nu se întîmple cumva să-1 îngroape de viu, să se facă moroi şi să vie din cealaltă lume să spăimînte oamenii... împreună cu nevasta, Vasile Baciu a înmormîntat o parte din sufletul său propriu. îi slăbi pofta de muncă, parcă n-ar mai avea pentru cine să se ostenească. îi rămăsese o mîngîiere în Ana, care semăna cu mă-sa, dar în acelaşi timp o şi ura, fiindcă din pricina unui copil s-a tras moartea femeiei ce-i fusese reazămul vieții. Căută să-şi înece jalea în rachiu. Şi, deoarece cînd era beat uita tot, se îmbăta din ce în ce mai des. Inima i se înăcrise ca o pungă de piele arsă. Ce agonisea acuma dădea pe băutură. Se făcea zi cu zi mai dîrz. Numai moşia îi mai era dragă ca odinioară. îl durea gîndindu-se că va trebui s-o ciopîrțească spre a potrivi zestre Anei la măritiş. Se frămînta deseori să găsească vreun chip de a nu da nimic cît va trăi dînsul. George al Tomii Bulbuc i se părea singurul care ar putea lua fata, aşteptînd zestrea pînă la moartea lui. Ana nu se împotrivea pe față. Asta îl cătrănea mai rău. în Ion simțea un vrăjmaş. Cum a fost dînsul în tinerețe, aşa e feciorul Glanetaşului azi. îi vrea averea. De aceea fierbea de ură chiar numai văzîndu-1. Şi ura i se revărsa asupra Anei mai aprigă, pentru că ea era mai aproape de sufletul lui...

îi aruncă pe sub sprîncene cîteva priviri mînioase apoi ascuțindu-şi coasa, o întrebă peste umăr:

— Dar cu cine te-ai oprit pe coastă?

— Cu Ion, răspunse fata fără înconjur.

— Mhm, cu Ion, mormăi Vasile Baciu. Apoi vezi bine c-aşa... Se vede că degeaba îţi spun eu ţie, ca un părinte, că tu faci tot cum te taie capul... Bine, draga tatii, bine... Bine că ştiu. Că dacă-i vorba pe aşa, apoi eu ţi-s popa...

Vorbind se înfurie din ce în ce mai tare şi se porni pe ocări şi sudălmi. Coasa însăn-o lăsa din mînă; ba parcă trăgea brazdele mai zdravăn. Cei doi lucrători, vrînd-nevrînd, trebuiau să urmeze pilda lui, căci el mergea în frunte. Astfel omul se răvenea înjurînd, dar în aceeaşi vreme nu îngăduia pe muncitori să lenevească.

Ana scotea oalele din coş, în umbra unui măr pădureţ la marginea fîneţei... Vorbele grele ce o pieziş neau, în faţa oamenilor o chinuiau. Răbda totuşi cu inima împăcată, zicîndu-şi că suferă pentru Ion. Cu gîndul acesta în minte, se aşează lîngă coş şi întoarse privirea în vale, unde ştia că munceşte el. îl zări tot acolo, dar parcă nu mai era singur... O zgudui un fior. Clipi de cîteva ori, ca şi cînd i s-ar fi lăsat o ceaţă pe ochi. Vedea însă bine, Ion strîngea în braţe o femeie. Pe ea n-a sărutat-o, iar pe cealaltă o îmbrăţişează. Tot sîngele i se adună în obraji şi, parc-ar fi avut un ochean, atît de bine văzu acum pe Florica. O durere mare i se sfredelea în piept şi ochii nu şi-i mai putea smulge de la dînşii. Auzea ca prin vis ameninţările tatălui ei:

— Mai bine te tai eu în bucăţele decît s-ajungi bătaia de joc a Glanetaşilor... Baremi să ştiu că eu te-am făcut, eu te-am omorît...

Glasul lui însă nu-i pătrundea în suflet, căci sufletul ei se împietrise de amărăciune. Se simţea neputincioasă şi părăsită. îmbrăţişarea celor doi i se părea nesfîrşită, îi sorbea toată lumina ochilor. Doar

buzele subţiri, înălbite, mai puteau murmura, tremurînd de durere:

— Nu mă iubeşte... Tot nu mă iubeşte... Of, Doamne, Doamne!...

Satul fierbea. Cearta de la horă şi mai ales bătălia de la circiumă treceau din casă în casă, din ce în ce mai umflate.

Dis-de-dimineaţă Toma Bulbuc a sculat din pat pe preotul Belciug şi i s-a plîns că Ion i-a schilodit feciorul. Popa s-a indignat, fiindcă Toma era un stîlp darnic al bisericii, şi i-a făgăduit că dumineca viitoare are să dojenească pe bătăuşul Glanetaşului de pe amvon, ca să-l înveţe omenie. Toma, foarte mulţumit cu răspunsul, a povestit tuturor oamenilor ce i-a întîlnit, cum s-a supărat preotul şi ce i-a spus, apoi a ieşit la lucru împreună cu George care, în afară de o dungă vînătă pe spinare, lată de vreo palmă, era bun teafăr, ca şi cînd nici n-ar fi păţit nimic.

Femeile mai cu seamă, care unde se zăreau, născoceau amănunte noi. Multe se jurau c-au fost de faţă şi au văzut cum a crăpat ţeasta lui George, cînd l-a izbit Ion cu lătunoiul, cum i s-au împrăştiat creierii prin colbul uliţii... Altele ştiau că feciorul Tomii trage să moară, iar cîteva mai îndrăzneţe strigau c-a murit încă de azi-noapte şi că Toma s-a dus la popa pentru înmormîntare...

în familia învăţătorului Herdelea nu s-a mai vorbit toată ziua decît despre întîmplările grozave de ieri. Titu, care de obicei nu se cărăbănea din pat pînă pe la amiazi, acuma s-a sculat pe la nouă şi numai-

decît a aruncat întrebarea:

—- Aţi auzit ce bătaie a fost azi-noapte?

Toţi ştiau. Herdelea, fiindcă se culca totdeauna o dată cu găinile, se scula veşnic cu noaptea-n cap, ieşea în ogradă şi schimba noutăţi cu toţi trecătorii. Vestea cea rîiare o aflase de la Macedon Cercetaşu, care în toate lunile îşi găsea de lucru pe-acasă spre a-şi putea vindeca oboseala beţiei de dumineca.

— Eu tocmai m-am nefnerit pe-acolo cînd s-a întîmplat... zise Titu misterios trăgîndu-şi ghetele.

Laura şi Ghighi, mezina familiei, tăbărîră pe el, să le povestească tot, din fir în păr. Chiar şi d-na Herdelea îşi ascuţi urechile de lîngă sobă, unde se ostenea cu gătirea bucatelor pentru amiazi. Titu însă se închise, ca un sfinx, în faţa tuturor stăruinţelor.

— Staţi, staţi! strigă într-una îmbrăcîndu-se cu o iuţeală militărească. întîi să-mi cumpăr un tutun, pe urmă vă spun...

Se simţea atît de mîndru, parcă el însuşi ar fi fost eroul sau cel puţin victima bătăliei. Deşi ar fi putut să ticluiască un şirag de amănunte, care de care mai cumplite şi mai mincinoase, îl rodea totuşi ambiţia acuma să se documenteze înainte de-a vorbi. De-aceea pretextul tutunului. Avrum, izvorul cel mai autentic, îi va împrumuta toate ştirile.

Cîrciumarul însă se posomori ca o zi de ploaie cînd Titu vru să-l descoase. N-a văzut nimic, nu ştie nimic... îi era frică să nu aibă urmări bătaia, în care să fie amestecat şi dînsul, riscînd poate chiar să i se închidă prăvălia. Poate să vie jandarmii sau poate vreo judecată... cine ştie? Tăcerea negustorului e totdeauna de aur...

Norocul lui Titu a fost c-a întîlnit pe Dumitru Moarcăş, un client credincios al cîrciumii, de la care

a aflat repede atîta încît să poată înflori o povestire mai senzaţională. Astfel a împuiat apoi urechile mamei şi surorilor sale cu amănunte pînă la prînz.

Toată familia Herdelea era cu trup şi suflet de partea lui Ion. Ziceau că bine a făcut dacă a **zgîlr** ţăit puţin pe butoiul cela de George. De ce să-şi bat^ joc de un băiat cumsecade ca Ion?... Părtinirea nu era cu totul dezinteresată. învăţătorul făcuse o clacă iarna trecută,, să-i aducă satul lemne de foc. Au lipsit tocmai bogătaşii, în frunte cu Toma Bulbuc. De atunci familia n-avea la inimă nici pe tată şi nici pe fiu. Herdelea chiar a spus o dată, de faţă cu mai mulţi ţărani: „Las' că-mi pică ei în mînă, şi Toma şi ceilalţi... Şi am să-i joc şi eu cum se cuvine..."

Cînd sleiră de-a binelea toată întîmplârea cu bătaia, Titu simţi îndemnul să ducă vestea mai departe. Frătnîntă bine în cap hotărîrea, iar la prînz, după ce mîncă zdravăn şi bău cîteva pahare de apă, strigă încîntat:

—. Să vedeţi ce-o să se mai mire cei din Armadia şi din Jidoviţa!

Se sculă de la masă înaintea tuturor, se îmbrăcă tacticos în hainele cele mai bune, se ferchezui ca o păpuşă şi plecă bombănind cu o nemulţumire prefăcută.

— Mă duc să mă mai plimb, că am să putrezesc de atîta plictiseală.

O luă spre Jidoviţa, agale, fluierînd din vîrful buzelor şi învîrtind între degete un baston de trestie...

Titu era mîndria familiei Herdelea. Avea douăzeci şi trei de ani şi era înalt, cam deşirat, cu o faţă lătăreaţă, ochi albaştri spălăciţi şi o frunte largă. Mustăţile nu-i prea creşteau şi de aceea le rădea, zicînd că se poartă după moda anglo-americană. Toată casa jura că tînăr mai deştept ca dînsul nu se pomeneşte în împreju-

rime. De altfel în şcoală a învăţat binişor. A început-o subt mîna tatălui său care l-a şi scos „eminent". Cînd a trecut la liceul din Armadia, a mers puţin mai anevoie; prin clasa a treia se plîngea că-l persecută profesorii, ceea ce pe Herdelea l-a făcut să-l mute la liceul unguresc din Bistriţa. „Las' că-i bine să înveţe şi ungureşte — a zis învăţătorul — că-n ziua de azi nu faci nimic dacă nu rupi limba stăpînirii". Dar nici aici nu s-a prea înţeles cu profesorii, încît după ce a terminat clasa a şasea, familia s-a învoit să urmeze la liceul săsesc. „Cu limba nemţească — a zis iar învăţătorul — poţi umbla toată lumea". Taxele de înscriere însă fiind prea mari şi Herdelea neavînd banii trebuincioşi în septembre, Titu a rămas să studieze acasă ultimele două clase. Pe urmă cînd a sosit vremea examenelor, băgînd de seamă că taxele pentru particulari sunt şi mai urcate şi, nemerindu-se ca Herdelea să aibă acuma şi mai puţini bănişori, Titu, după o ciorovăială violentă, a renunţat la şcoală, mai ales că şi el se cam săturase de atîta buchiseala searbădă. într-un sfat de familie următor apoi, a triumfat părerea fetelor: Titu să se facă notar comunal. Hotărîrea aceasta însă a întristat adînc pe d-na Herdelea, care veşnic visase pe Titu preot în Monor, satul ei de baştină, căci băiatul semăna mult cu ea, avînd o voce preafrumoasă... Pînă să plece însă Titu la cursul de notari s-au înăsprit condiţiile de primire; i se ceru bacalaureatul. Herdelea atunci a propus să urmeze şcoala normală şi să vie învăţător în Pripas, în locul lui; pînă ar ieşi băiatul, el tocmai ar împlini anii de pensie. Dar Titu avea groază de dăscălie. Mai curînd salahor, decît dascăl... Şi împotrivirea lui a fost atît de înverşunată, încît nimeni n-a mai îndrăznit să-i pomenească de dăscălie. Cu toate acestea nici degeaba nu se putea să stea. Era doar om în toată firea. Cum să trîndăvească? L-ar lua lumea la ochi... Deci Herdelea, fiind prieten bun cu notarul din Salva, l-a convins să ia pe Titu ca ajutor şi practicant, dîndu-i casă, masă şi ceva de buzunar. Titu s-a dus, a stat trei luni, a lucrat mai nimic, **ST&** plictisit mult şi pe urmă a venit iar acasă. în zadafc, nu-i plăcea notariatul şi pace. Şi chiar de i-ar plăcea» ce perspective ar avea într-o carieră, fără diplomă? Ar însemna să rămînă toată viaţa practicant, un fel de jălbar nenorocit, batjocura satelor. Tocmai el, care era plin de ambiţii, care simţea că poate şi trebuie să ajungă cineva în lume... Citea cu patimă versuri, romane. Mai ales de cînd s-a lăsat de şcoală, a citit tot ce i-a căzut în mînă. Şi tot citind, a început şi el să scrie. întîi mai pe furiş, pe urmă mai pe faţă şi în sfîrşit cu tot dinadinsul. Iar cînd, într-o bună zi, *Familia* i-a publicat o poezie de trei strofe, s-a hotărît definitiv, dar în taină: va fi poet. Surorile lui îl priveau ca pe un bărbat însemnat, iar părinţii, deşi în sinea lor nu prea înţelegeau cum va mînca şi se va îmbrăca Titu din poezii, împărtăşeau părerea fetelor. Domnii din Armadia şi cu deosebire doamnele şi domnişoarele au citit cu mirare şi invidie numele băiatului învăţătorului din Pripas subt o poezie tipărită. în curînd tot judeţul l-a consacrat poet. Şi Titu citea şi scria mereu pînă noaptea tîrziu; stingea lampa, aştepta prin întuneric inspiraţia, înjgheba cîte un vers în cap, aprindea repede lumina, îl eterniza pe hîrtie... Herdelea cam mormăia uneori că prăpădeşte prea mult petrol, dar Titu, vrăjit de muza lui, nici nu voia să audă asemenea imputări pămînteşti...

Apropiindu-se acum de Jidoviţa, se gîndea *unite* să se ducă? Să se oprească în Jidoviţa sau să treacă în, Armadia? Inima îl îndemna şi ici şi dincolo. în

Armadia era fata profesorului de matematici, Valentin Dragu, domnişoara Lucreţia, micuţă, oacheşă, visătoare. O iubea de vreo trei ani. O iubire foarte eterică alcătuită numai din rare priviri cu înţeles, din suspine dese, dincîte-o strîngere de mînă mai vie, din cărţi poştale ilustrate şi mai ales din declaraţii timide, exprimate în limbajul florilor, al mărcilor sau al culorilor. De cîte ori se abătea prin Armadia, şi se abătea mai în toate zilele, Titu făcea ce făcea şi întîlnea pe Lucreţia. Atunci roşeau amîndoi, vorbeau despre mersul vremii, se priveau şi apoi tăceau. „Tăcerea spune mai mult decît toate frazele", îşi zicea Titu. De altfel Lucreţia a fost una din cauzele de căpetenie ale chemării lui poetice. Versurile din *Familia* preamăreau tocmai frumuseţea ochilor ei verzi...

Dar şi în Jidoviţa avea pe nevasta învăţătorului Lang. învăţătorul era ovreu, iar nevastă-sa unguroaică. Veniseră de curînd la şcoala statului şi nu ştiau o boabă româneşte. Ovreii din Jidoviţa s-au apucat prea tîrziu să practice patriotismul cel nou şi rupeau atît de prost limba oficialităţii încît nici ungurii cei mai binevoitori nu-i puteau înţelege. Soţii Lang deci au fost bucuroşi cînd au cunoscut pe Titu, singurul om cu care puteau vorbi mai ca lumea. Bărbatul era beţiv şi petrecea mai în toate nopţile prin cîrciumile din Jidoviţa sau prin cele din Armadia. Femeia, drăguţă, cochetă, se plictisea grozav. Oamenii povesteau c-ar fi avut cîteva aventuri de dragoste prin Maramureş, unde a trăit înainte de a sosi în Jidoviţa. Lui Titu mai ales din pricina aceasta îi plăcea şi umbla s-o cucerească* Deşi ofta după Lucreţia, rîvnea mult şi o iubire pasionată. Dar nu prea ştia cum trebuie cucerită o femeie şi de aceea îi era frică sa nu se facă de rîs în faţa unguroaicei. Cît a dorit dînsul şi n-a fost în stare să cucerească nici măcar o fată din Pripas, cu toate că i se scurgeau ochii după unele. Simţea însă că doamnaLang îl simpatiza şi aceasta îi dădea imbold să stăruiască-

Ajunse aproape de Jidoviţa. Pe drum ghetele i se prăfuiseră; se opri şi le şterse cu o batistă murdară, adusă înadins pentru treaba aceasta. îi plăcea să se înfăţişeze totdeauna curat, cu atît mai mult cînd bănuia că are să întîlnească pe cine-i era drag. Scoase din buzunar o oglindă, îşi potrivi bufanţii lavalierei,. îşi netezi frizura şi-şi picură pe piept puţin parfum ca să nu miroase a sudoare. în vremea cînd se aranja luă hotărîrea definitivă: va rămîne în Jidoviţa.

Soţii Lang stăteau în casa hahamului, în fund. Din curte intrai în tindă, apoi venea în stînga şi în dreapta cîte o odaie. Cea din stînga îl interesa mai mult pe Titu. Acolo era dormitorul.

Bătu la tindă. Nu răspunse nimeni. „Te pomeneşti că n-o fi acasă", se gîndi Titu apăsînd clanţa.

Uşa se deschise. Intră încetişor. Tinda era cam întunecoasă. în dreapta, uşa odăiei care slujea de sufragerie, salon şi biurou era dată la perete. înlăuntru nimeni. Avu o tresărire de bucurie gîndindu-se că găseşte acasă numai pe d-na Lang, care obişnuia să stea după-amiezi trîntită pe pat, citind romane de dragoste, visătoare ca o cadînă din panorame. Se apropie de uşa dormitorului în vîrful picioarelor şi ciocăni uşor. Nici un răspuns. „O fi dormind", îşi zise Titu,. cu mintea aprinsă brusc de o droaie de speranţe şi planuri, bătînd iarăşi mai tare.

— Cine-i? murmură un glas somnoros, răguşit şî gros.

— Eu, eu, răspunsetînărul, nemulţumit, recunosc cînd vocea soţului.

— A, tu eşti, Titule? Intră, dragă! urmă glasul dinlăuntru mai înviorat puţin.

Titu intră amărît. într-o clipire i se spulberaseră toate închipuirile: că va găsi pe iubita lui cu somnul în gene, că va profita de ocazie şi o va săruta pe ochi, să-i fure visurile, pe buze să-i soarbă gîndurile... şi poate chiar mai mult.

— Eşti singur? întrebă dînsul rotindu-şi ochii prin odaie.

— Singur, dragul meu, gîngăvi învăţătorul, căscînd. Nevastă-mea s-a dus în plimbare pînă-n Armadia, să cumpere nu ştiu ce... Sunt obosit, dragă prietene, de nici nu-ţi poţi închipui. Azi-noapte am făcut un chef monstru cu solgăbirăul, cu popa din Runc, cu doctorul Filipoiu, cu profesorul Oancea şi încă cîţiva cari au venit mai pe la spartul tîrgului de nici nu mi-i mai amintesc. Tocmai pe la şapte dimineaţa ne-am despărţit, la berăria Rahova, după ce cutreierasem vreo cinci cîrciumi... în sfîrşit ceva colosal!... Şi mi-e un somn!

Ascultîndu-1, Titu se posomori de tot. Iată cine are parte de o comoară de femeie ca Rozica! îl cîntări cu dispreţ. I^ang avea nişte mustăţi ungureşti, un nas gros, ochii vii negri şi un păr creţ negru tăciune. Acuma însă era atît de tăbăcit la faţă, că părea cu zece ani mai bătrîn, deşi încă nu împlinise treizeci. De necaz, Titu pierduse şi plăcerea de a-i mai povesti bătălia.

— Atunci te las, zise, dîndu-i mîna. îmi pare rău că n-am găsit pe nevastă-ta... Transmite-i complimentele mele!

— Da, da, căscă I^ang. Mă, i-ascultă, bei un coniac?

— Nu, nu, mormăi Titu ursuz, ieşind. Sunt grăbit. Trebuie să mă duc şi prin Armadia...

— Bine, dragă, cum vrei, vorbi învăţătorul; luă o sticlă de pe mescioara de noapte, bău o duşcă ţeapănă, îşi trase plapoma peste cap şi începu îiîRată să sforăie ca o dihanie.

în uliţă Titu se răzgîndi. Ce să se mai ostenească prin Armadia? Cum e pornit azi pe ghinion e în stare să nu întîlnească nici pe doamna Lang, nici pe I^ucreţia Dragu. Iar asta i-ar mohorî sufletul pentru o săptămînă încheiată... Dar nici acasă nu voia să se întoarcă. Ce să facă, ce să facă?

Era tocmai în faţa cancelariei comunale. Soarele ardea să topească zidurile. Fierbinţeala îl chinuia. Urcă repede în cancelarie, să mai stea de vorbă cu notarul Stoessel. Dar găsi numai pe practicantul Hornstein, un flăcăiandru slăbuţ, sfrijit, cu ochelari, cu o tremurătură nervoasă din cap, care făcea sforţări eroice să vorbească ungureşte. „N-am noroc, degeaba," îşi zise Titu, aşezîndu-se la biroul notarului, răspunzînd numai din vîrful buzelor la salutarea practicantului pe care nu-1 putea suferi, cu toate că nu-i greşise nimic.

Aici cel puţin avea gazete şi putea să citească pînă se va mai însera şi se va mai potoli zăpuşeala. Ziarele îl pasionau, de altfel ca şi pe bătrînul Herdelea. I^or însă nu le mai venea nici unul, căci nu le ajungeaui banii să plătească abonamentele. Au ţinut acum cîţiva ani *Gazeta Transilvaniei.* Herdelea îşi rupsese de la gură şi achitase un sfert de an, primind-o apoi un an încheiat şi punînd pe foc toate somaţiile cu care îl asalta administraţia, că „la caz contrar vom înceta trimiterea foaiei". Pe urmă Titu a descoperit ceva mai bun:: să ceară abonamente de probă de la ziarele ungureşti. Cîte o săptămînă, două, primea jurnalul gratis. Cînd nu mai venea se adresa altuia pentru abonamente deprobă. Astfel, în schimbul unei cărţi poştale, au avut

ziare .aproape'un an de zile. După ce le-au încercat pe toate, au vrut ei s-o ia de la început, dar zadarnic; cărţile lor poştale au rămas fără răspuns. încît acum erau nevoiţi să împrumute gazeta preotului Belciug, care plătea regulat abonamentul, dar numai spre a dovedi că e bun român, căci el n-avea vreme să citească minciunile ziarelor. Titu, umblînd mai în fiece zi prin Jidovița, o lua de la cancelarie şi nici n-o mai dădea popii. Şi notarul ţinea vreo trei ziare ungureşti, de asemenea fără a le citi, dar păstrîndu-le pentru aţîţaţul focului, aşa că Titu nu le putea duce acasă, ci doar să le soarbă în cancelarie.

Scufundîndu-se în gazete, Titu îşi uită curînd necazul. Citi pînă se întunecă, iar înainte de a pleca, simţindu-se înviorat, povesti totuşi întîmplările din Pripas, ba încă, spre marea fericire a practicantului, i le povesti pe ungureşte...

5

Cînd se îngîna ziua cu noaptea, familia Herdelea se afla în păr în pridvor, ca totdeauna în zilele frumoase de vară.

Herdelea, în vacanţă, pierdea vremea mai curăţind cîte un pom prin grădina din spatele casei, mai plivind cîte o buruiană, iar după masă se odihnea un ceas, două în stupină, alintat de zumzetul harnic al albinelor. Doamna Herdelea robotea toată ziua cu bucătăria. N-ar fi îngăduit fetelor pentru nimica-n lume să se apropie de cuptor. Doar spălatul vaselor şi căratul apei cădeau în sarcina Ghighiţei, pe cînd curăţenia casei rămînea în stăpînirea Maurei, care, fiind fată mare, avea ambiţia să potrivească toate astfel încît să se observe pretutindeni gustul ei delicat... Treburile se isprăveau însă pînă pe înserat. U^ia odihna în pridvor, unde femeile brodind sau croşetînd, vorbeau şi rîdeau, în vreme ce Herdelea, cu pipa-n gură, răsfoia cîte-o carte. Satul întreg şi jumătate din hotar se întindeau în faţa lor ca o hartă mare cu reliefuri în colori. Oamenii care se întorceau de la cîmp sau mergeau spre Jidovița, trăsurile care umblau între Armadia şi Bistriţa defilau pe dinaintea lor, oferindu-le prilejuri mereu noi de vorbă. Apoi cînd venea întunerecul, fetele, în frunte cu mama lor, începeau să cînte romanţe vechi româneşti cu nişte voci simpatice de sopran, acompaniate uneori de basul învăţătorului...

Doamna Herdelea era cîntăreaţă înflăcărată şi o femeie foarte evlavioasă. Toată'ziua ţinînd tigăile de coadă şi amestecînd în oale, lălăia cîntece sau rugăciuni, iar dumineca, fiindcă n-avea răgaz să meargă la biserică, cînta singură, acasă, toată liturghia. De altfel a avut o tinereţe glorioasă. Fată de ţărani săraci, rămasă de mică orfană de tată, a ajuns subt oblăduirea unchiului ei, Simion Munteanu, învăţător pe vremuri în Monor. De la unchiul ei i s-a tras tot norocul în viaţă. Munteanu a fost un dascăl harnic şi un român înfocat. Ca să ferească de ungurizare tîrguşorul, reşedinţa de vară a unei familii de conţi, a muncit din răsputeri. Din „irozii" de Crăciun el a făcut un fel de teatru religios, cu costume, cu cîntece şi cu dialoguri. Măria Drujan întruchipa pe îngerul Domnului, îmbrăcată în alb. îi şedea foarte bine şi s-a distins prin rîvna şi isteţimea cu care îndemna pe cei Trei Crai de la răsărit să se închine în faţa Mîntuitorului, ce se naşte în fiecare an.

Spre fericirea Măriei, învăţătorul Munteanu nu* s-a mulţumit numai cu „irozii". încurajat de bunapri-

mire, a organizat mai pe urmă reprezentații de teatru, recrutînd dintre fetele și flăcăii mai deștepți pe interpreții operelor lui Alecsandri, care atunci începeau să pătrundă mai bine și în Ardeal. S-a dus vestea acestor reprezentații în tot ținutul Someșului. Oamenii veneau din toate satele să vadă și să audă teatru românesc, dornici de-a se însufleți. Și diletanții lui Simion Munteanu jucau cu atîta inimă încît uimeau lumea. Sufletul lor însă era tînăra și drăgălașa Măria Drujan care, în scurtă vreme, a cucerit admirația tuturor, fiind cea mai isteață. în *Piatra din casă* și mai cu seamă în *Rusaliile* a cules succese neuitate. I^a un banchet, după reprezentarea *Rusaliilor,* protopopul din Șoimuș, om foarte învățat și umblat prin lume, a ținut un toast în care, slăvindu-i însușirile artistice, a proclamat-o, în aplauzele tuturor, primadonă diletantă. Măria a plîns de bucurie, deși n-a înțeles ce înseamnă porecla ce i-a hărăzit-o. în urma cuvîntării, protopopul a încercat să ciupească puțină curte primadonei, dar zadarnic...

Azi dăscălița își amintește cu lacrimi în ochi de vremile acelea de aur. Cum au pierit, parcă nici n-ar fi fost! Atunci a învățat ea cîntecele pe care acuma le învață de la ea fetele ei. Atunci! Treizeci de ani au trecut de-atunci... După *Rusaliile* a cunoscut pe Zaharia Herdelea, învățător cu mult viitor în I^chința, s-a măritat, a avut nouă copii, i-au murit șase, toți după ce i-a scos din nevoi, a muncit ca o roabă, a uitat toate veseliile și petrecerile și a îmbătrînit. Din frumusețea ei de odinioară n-au mai rămas decît urme și amintiri. Și cîntecele, sărmanele, scrise de mîna ei într-un caiet mare, ca să nu le uite. Mîngăierea *o* găsește acuma în credința în Dumnezeu, fierbinte

și neclintită, și în bucuria că-și vede copiii m8H, gata să-și ia zborul în viață...

Noaptea se înălța din ascunzișuri, sugrumînd cele din urmă zvîrcoliri de lumină. Peste sat albăstreau valuri de fum, iar hotarul respira greu, învăluit într-o boare ușoară. Zgomotele se deslușeau din ce în ce mai limpede. Se auzeau cîinii cum își răspundeau lătrînd, chemările scurte pe țarină sau din casele îndepărtate, șoaptele oamenilor ce soseau de la lucru pe șoseaua albă, răscolind colbul cu pașii lor grei și osteniți, scîrțîitul carelor goale întovărășite de țărani sleiți de muncă și urmate de cîini cu botul în pămînt și cu coada în vînt, mirosind șanțurile și gardurile... Ajungînd la crucea din capul satului, trecătorii își curmau vorbele, se închinau descoperindu-se și apoi dădeau „bună seara" familiei Herdelea care cînta neobosită. Toți sătenii ascultau cu drag cîntecele. Copiii se opreau pe podul de peste Părîul-Doamnei, căscau gura cîte-o bucată de vreme și pe urmă porneau în goană...

Erau pe la strofa a treia din *Răpirea Basarabiei,* cînd Ghighi șopti misterios:

— Uite pe Toma Bulbuc și pe George!...

Iyaura și bătrînul Herdelea încetară brusc cîntecul, curioși să vadă victima bătăliei de-aseară. Doamna Herdelea însă nu voia să-și piardă seriozitatea pentru un lucru de nimic și continuă singură toată strofa următoare. Totuși, cînd Toma și feciorul se opriră la poartă, intrînd în vorbă, își domoli și ea glasul, biruită de curiozitate, lălăind doar melodia ca să poată auzi ce spun pricinașii.

Toma ar fi putut coborî de pe hotar de-a dreptul acasă. A vrut însă înadins să treacă pe-aici, să povestească și învățătorului pozna. Se aprinse repede și

începu să-şi laude feciorul şi să ocărască pe Ion. în cele din urmă puse pe George să-şi ridice cămaşa, să arate domnilor vînătaia din spinare.

— Sudui, măi Toma, sudui şi nu te temi de Dumnezeu, care vede şi aude toate! strigă atunci Zenobia, de peste drum, din mijlocul ogrăzii.

Ţăranul, speriat de gura Glanetăşiţei, se potoli îndată. Nu mai răspunse nimic, ci îşi luă doar rămas bun de la Herdelea şi plecă plouat şi grăbit, urmat de George. Zenobia îl petrecu în afurisenii pînă ce îl pierdu din ochi. Pe urmă ieşi în uliţă, se apropie pînă pe pod.

— Nu se mai satură, mînca-l-ar peştii Dunării de zgîrcit şi afumat! îmi ponegreşte băiatul parcă i-ar fi prăpădit averea şi nu alta!

Familia învăţătorului rîse cu mare poftă de păţania lui Toma, iar Herdelea răspunse zîmbind femeiei:

— Ehei, Zenobio, crezi tu că cei bogaţi vreau să ştie de necazurile altora?

— Da să-i ardă focul, că prea-s cîinoşi la suflet... Din tindă l-am auzit cum se îmbăia şi n-am mai putut răbda, zău aşa...

Mai sporovăi puţin, verzi şi uscate, apoi fugi acasă aducîndu-şi aminte c-a lăsat mîncarea în clocot şi o fi dat în foc...

— Ţeapăn l-a pocnit şi Ion, zise învăţătorul după un răstimp.

— Cum nu, dacă l-a lovit cu un lătunoi! sări Ghighi, vrînd să le povestească iar toată întîmplarea.

Dăscăliţa însă începu *Hora Griviţei* mulcomind astfel zelul fetei. Dar nici asta n-avu parte s-o cînte pînă la sfîrşit, căci în curînd veni Belciug cu Vasile Baciu. Popa fusese la cîmp să supravegheze munca

la o livadă a bisericii. îi era cald şi mai ales îHchinuia o sete cumplită. Ghighi îi aduse cît ai bate din palme un pahar de apă.

Vorbiră, fireşte despre bătaia de azi-noapte care aprinsese tot satul. Preotul fierbea de indignare.

— De mult tot audcă feciorul Glanetaşului s-a făcut un becisnic, dar tot n-am crezut. Isprava de acum însă le-a pus vîrf la toate. Trebuie să se isprăvească o dată în sat cu bătăuşii, altminteri mîine-poimîine ne-om pomeni că au început să omoare oameni!... Toţi tăcură, pătrunşi de revolta lui. Numai Ghighi întrebă, copilăreşte:

— Dar dacă nu se ştie care-i de vină?

— Cum nu se ştie, domnişoară? se miră Belciug. Crezi d-ta că poate să fie George vinovat?

— Eu cred, răspunse fata hotărît.

Popa zîmbi acru, dezvălindu-şi dinţii pînă la gingii.

—- Eu însă, cu voia d-tale, nu cred, zise apoi puţin batjocoritor.

Doamna Herdelea, nemulţumită că vede pe Vasile Baciu împreună cu preotul, după necuviinţele de la horă, interveni, uitîndu-se peste capul lui Belciug:

— în orice caz, Ion e băiat cumsecade. E muncitor, e harnic, e săritor, e isteţ. Omul mai greşeşte, că doar de-aceea-i om. Nu trebuie să osîndim aşa uşor.

Preotul zîmbi iar, mai acru şi încurcat, negăsind repede un răspuns potrivit.

— Amu m-aş amesteca şi eu, ca omul prost, de! începu Vasile Baciu ştergîndu-şi gura cu mînecile cămăşii.

Dar dăscăliţa îi tăie vorba aspru:

— Ba tu n-ai ce să te amesteci, Vasile!... Slavă Domnului, m-am întîmplat şi eu la horă, ieri, tocmai

cu părintele, cînd ai venit beat ca un porc şi te-ai agăţat de Ion din senin! Mă mir numai că părintele te mai rabdă pe lîngă dumnealui, în loc să se ferească de tine ca de ciumă!

Baciu înghiţi în sec, se uită la Belciug, apoi la învăţător, apoi la domnişoare, zăpăcit, se scarpină în cap şi murmură:

— De... cam aşa-i...

între timp preotul îşi regăsise încrederea şi acuma zise, cu un surîs care pe doamna Herdelea o supăra:

— Fireşte, nici Vasile nu-i uşă de biserică... Nu, nu... Dar omul beat e neom şi-i mai ierţi fărădelegile...

— Da' Ion n-a fost beat aseară? întrerupse Ghighi.

— Nu te mai tot amesteca şi tu în vorbele oamenilor, o dojeni Herdelea care, deşi se duşmănea într-ascuns cu popa, nu voia să ajungă la ceartă ca să nu dea pildă rea sătenilor.

— Mai cu seamă, urmă Belciug, fără a ţine seama de vorbele fetei, că dînsul avea şi oarecare temei să dea o lecţie bătăuşului...

— Umblă mereu să sucească minţile Anuţii, că doar-doar m-o face să i-o dau, vorbi ţăranul prinzînd iar curaj.

— Şi-adică de ce nu i-ai da-o? zise dăscăliţa, aprinzîndu-se. De ce? Crezi c-ai face rău?

— Nu i-aş da-o să ştiu de bine că... făcu Vasile cu un glas înăbuşit, cu ochii înflăcăraţi deodată de îndărătnicie.

— Apoi vezi c-aşa sunteţi voi, proştii... Uite-aşa, nătîngi şi căpcăuni!... Adică pentru că tu ai cîteva petece de pămînt, nu-ţi mai încapi în piele de fudulie?

în loc să iai un fecior care ştii că n-are să-ţi hărtăpănească ce-i dai, tu te gîndeşti numai la avere. Parcă cu averea ai să te îngropi... Duceţi-vă, duceţi-vă, să nu vă mai aud nici de nume!

Doamna Herdelea se necăjea totdeauna repede. Acuma însă simţea că de va mai întinde vorba, vor ajunge la sfadă. Deci se sculă şi intră în casă.

— Femeile judecă foarte uşor, zise Belciug, mîhnit de cuvintele dăscăliţei, care i se părea că-l priveau pe dînsul. Viaţa e totuşi mult mai complicată. Fiecare îşi ştie necazurile lui şi le potriveşte cum crede mai bine...

Pe uliţă venea încet Ion, cu o pală de fîn proaspăt agăţată în coasă. Cînd îl zări, preotul îngălbeni. Se sili să se stăpînească, dar cînd flăcăul murmură respectuos „bună seara", mînia îi porni limba:

— Să-ţi fie ruşine, Ioane, de cele ce faci! Ruşine să-ţi fie!

Ion se opri uluit şi de-abia după un răstimp putu răspunde:

•— De ce, domnule părinte?

— Fiindcă eşti un stricat şi-un bătăuş, ş-un om de nimic! Asta eşti! Ar trebui să dai pilde celorlalţi feciori, că te ţii mai deştept ca toţi, dar umbli numai după blestemăţii... Mai mare ruşinea!...

Flăcăului îi pieri toată oboseala din oase. Sîngele îi năvăli în obraz. Vru să răspundă cu o sudalmă, dar îşi muşcă buzele şi-şi urmă apoi calea zicînd nepăsător doar atîta:

— Bine, bine... Noapte bună!

— Obraznic! sîsîi Belciug mai îndîrjit. I^as' c-am să-ţi dau eu o lecţie să n-o uiţi aşa curînd!...

— Şi tu eşti prea aspru cu el, părinte, observă Herdeleaîmpăciuitor.

Blîndețea învățătorului însă îl înfurie mai rău.

— Sunteți voi îngăduitori cu dînsul și pentru mine! De-aceea și-a luat nasul la purtare!...

Belciug plecă fierfoînd, fără a-și mai lua rămas bun. Apărarea lui Ion de către familia Herdelea i se părea o jicnire personală. De altfel, din ziua cînd a intrat învățătorul în sat, a cam simțit el că umblă să-i sape și să-i știrbească autoritatea. A înghițit multe răutăți mărunte numai să nu zică lumea că doi surtucari români nu pot trăi într-un sat nedezbinați. Dar acuma s-a lămurit deplin. Acuma și-au dat arama pe față. Ei totdeauna apără pe cei pe care-i osîndește dînsul. „Dacă-i așa, așa sa fie, își zise, pășind foarte grăbit, încît Vasile Baciu de-abia se ținea alături de el. Eu însă n-am să-mi schimb părerile de dragul nimănui!../'

Baciu îi pofti noapte bună. Nici nu-l auzi. Mînia îl rodea. Cînd ajunse acasă nu se mai gîndea la Ioni! Era furios pe Herdelea.

6

După ce plecă Belciug, învățătorul murmură printre dinți:

— Uite cum se burzuluiește ponihosul, bată-l Dumnezeu!

Dar pe urmă, gîndindu-se mai bine, îi păru rău c-a ajuns la ciorovăială cu popa, care e un suflet acru, în stare să se răzbune cînd nici nu visezi. Pînă acuma se mai folosea cu cîte ceva de la Belciug: ba trăsura pentru balurile din Armadia, la care trebuia să-și ducă fetele, ba „împrumută-mi vreo doi zloți, frate Ioane, pînă la leafă", ba cîte altele... Om cu om trăiește.

Cearta fățișă i-ar despărți ca un zid... Se hotărî deci să caute să îndrepte lucrurile... Mai întîi trebuie să potolească pornirea dăscăliței împotriva preotului. Apoi are să se facă a nici nu-și aduce aminte de ce s-a întîmplat și să continue a vorbi cu Belciug, cînd se vor întîlni. Astfel cel puțin aparențele prieteniei fiind salvate, popa nu va putea face nimic pe față și toate se vor întoarce în bine...

Doamna Herdelea cu fetele, încălzind bucatele pentru cină și așternînd masa, făceau pe Belciug cu ou și cu oțet. Aci îl ocărau, aci rîdeau de barba lui țepoasă, bătută parcă în cuie, sau de redingota lui unsuroasă și tocită pe care, după cum spunea el însuși, n-a schimbat-o de șapte ani încheiați. în cele din urmă toate trele se sileau să-i găsească o poreclă caraghioasă potrivită.

învățătorul le ascultă un răstimp clătinînd doar din cap nemulțumit, apoi își luă inima-n dinți și zise:

— Cînd se amestecă femeile în vorbele bărbaților, nici dracu nu te mai descurcă...

Toate trei se repeziră pline de indignare. Se încinse o dezbatere straşnică în care nici Herdelea nu mai avu răgaz să deschidă gura... în toiul neînțelegerii pică și Titu de la Jidovița.

— Ce-i, ce-i? întrebă dînsul aruncîndu-și pălăria pe pat și trîntindu-se obosit pe un scaun lîngă masa pusă. Am asudat ca un cal... Groaznică zăpușeală!...

Ca întotdeauna, bucurîndu-se de un prestigiu deosebit în sînul familiei, fu poftit zgomotos să-și spună părerea în chestia Belciug. Ascultă cu mare seriozitate amîndouă părțile și, la sfîrșit, dădu dreptate tuturor:

— Bine-ați făcut că i-ați mai tăiat puțin din nas. A început să se cam obrăznicească. în privința asta nu

mai începe discuție. Dar iarăşi nu trebuie să ajungem la cuțite. Nu-i frumos şi nu se cuvine. Nu uitați că aveți nevoie de trăsura popii pentru balul din octombre! Dacă rămînem certați, cum mai mergem la bal? Ori poate doriți să mergem pe jos? Bine v-ar şedea, în toalete de bal, cu pantofi albi şi pe jos!

Titu rîse cu superioritate. Numai Ghighi nu se dădu învinsă:

— Ce ne pasă? L,uăm trăsura notarului şi gata!

— Eşti tu sigură că notarul ne-o dă? răspunse Titu, hotărîtor. Ş-apoi chiar dacă ne-ar da-o, nu uita că a notarului e stricată şi nici n-are arcuri. Ne-am face de minunea lumii trăgînd în Armadia, la bal, într-o hodoroagă de căruță ca a notarului!...

Judecata lui Titu mulțumi pe toți şi în curînd afacerea cu popa se stinse...

După cină ieşiră iar în pridvor. Luna tocmai se ivea mîndră şi rece de după un deal, întinzînd o pînză albă de lumină peste sat. Stelele licăreau sfioase pe cerul vînăt-închis. Cîntecele familiei reîncepură, întîi fricoase, apoi tot mai răsunătoare.

¥ Ion al Glanetaşului veni în capul gol şi se înfipse în poartă, să audă mai bine cum horesc domnii.

într-o pauză, I^aura, amintindu-şi de isprăvile flăcăului, murmură:

— Spune, Ioane, adevărat, ți-e dragă ție Anuța?

Ion şovăi, zîmbi încurcat:

— De, domnişoară, mi-e dragă... Adică de ce să nu-mi fie dragă?

Laura vru să-i spuie că Ana e mai urîți«ă decît Florica, dar se răzgîndi şi tăcu.

— Bine zice el, adaogă Herdelea. Ana-i fată foarte bună...

— Păcat numai că are un tată ticălos, observă dăscălița.

— Aşa-i, doamnă, mormăi flăcăul. Dar mie nu-mi pasă de tat-său... Cu tat-său am eu să mă însor?

Pe uliță trecu o caleaşca elegantă, în goana cailor.

— Cine-o fi? şopti Ghighi visătoare.

Tăceau acum toți. în Gîrla-Popii, peste drum, orăcăiau broaştele. Cîinele stătea lungit în mijlocul uliții. Din sat porni un cîntec vesel de fluier, atît de vesel încît lumina albă parcă tremura de plăcere... Deodată Ion oftă lung şi, îmbrățişînd cu o iubire pătimaşă pămînturile adormite, îngînă ca şi cînd ar fi vorbit cu sufletul său:

— Ce să fac?... Trebuie s-o iau pe Ana!... Trebuie!... #

Capitolul III

IUBIREA

1

«Belciug rămăsese văduv din primul an al preoției. îşi iubise mult nevasta şi pierderea ei i-a înăcrit sufletul. Era bolnăvicios şi atît de jigărit că, văzindu-l te întrebai: cum de-şi mai poate ţinea viaţa?#Cînd apoi a zăcut cîteva luni la spitalul din Cluj, unde medicii i-au scos un rinichi, toată lumea i-a pus cruce. Şi totuşi slab, galben, prăpădit cum era, hrănindu-se mai mult cu lapte şi ouă, trăia şi se înverşuna parcă şi-ar fi pus în gînd să îngroape el tot satul. Văduvia şi străşnicia i-au dobîndit faima de sfînt. Veneau la dînsul oameni şi din al cincilea judeţ, să le citească sau să-i spovedească. Ţăranii îl respectau mai ales pentru că, de cînd i-a murit preoteasa, nimeni nu l-a simţit umblînd după femei. Alţi popi, chiar mai bătrîni ca dînsul, îşi luau ţiitoare tinere, care să le îndulcească]văduvia. Belciug, pentru a-i găti de mîncare şi a-i deretica prin casă, avea pe baba Rodovica, atît de vestită ca evlavioasă încît ea frămînta întotdeauna prescurile; încolo două slugi la vite şi în ogradă...

d Dar preotul mai era şi o fire încăpăţînată. Orice contrazicere îl întărită şi chiar îl chinuia. Zile şi uneori săptămîni întregi îl rodea un cuvînt sau o privire neplăcută. Dacă doreai să-ţi facă vreun bine, trebuia să-i ceri să-ţi facă rău.#

Acuma Herdelenii şi Ion nu-l lăsau să se odihnească* Se înfuria în sine cînd pe învăţătoare, cînd pe feciorul Glanetaşului. Dacă familia Herdelea n-ar fi luat partea lui Ion, s-ar fi potolit singur. Bătăile între flăcăi fac doar parte din programul multor dumineci şi sărbători. Aşa însă întîmplarea lua în ochii lui o înfăţişare provocatoare. Se simţea obligat să se apere. îi părea rău că dascălul nu se arăta supărat după ciocnirea de deunăzi. Aceasta îl silea să-şi ascundă şi el mînia. Rămînea totuşi hotărît să pedepsească pe Ion, mîngîindu-se că o parte se va răsfrînge, măcar indirect, asupra învăţătorului.

Miercuri seara, cînd, ca de obicei, flăcăii s-au strîns în faţa cîrciumii să mai stea de vorbă, s-a făcut pace între Ion şi George, încît şi-au dat mîna. Pentru un fleac de bătaie nu se poate să fie supăraţi nişte oameni de treabă. A doua zi, Toma, îndemnat de George, s-a dus iar la Belciug să-l roage frumos să ierte pe al Glanetaşului.

Aceasta a pus vîrf la toate. Pînă acum mai şovăise, căci încă nu probozise nominal pe nimeni în biserică. Totdeauna vorbea, povăţuia, ameninţa sau dojenea de pe amvon numai în general. Intervenţia împăciuitoare a lui Toma însă l-a hotărît definitiv.

Şi astfel dumineca următoare, răzimat cu cotuî de un sfeşnic împărătesc, cum avea dînsul obiceiul să predice, după ce povăţui pe oameni să mai dăruiască din cînd în cînd cîte ceva pentru biserica cea nouă ale cărei lucrări vor începe în curînd, vorbi de cei ce stîr-

nesc vrajba între săteni, ispitiți și minați de necuratul. Apoi, oprindu-se puțin, dădu ca pildă de învrăjbire pe feciorul Glanetașului. Toată lumea întoarse capul, ca la comandă, spre Ion, care se făcu galben, puse ochii în pământ, tremurînd de rușine, simțind privirile celorlalți cum îl sfredeleau, neîndrăznind nici măcar să se miște pe loc. Popa urmă din ce în ce mai aspru numindu-l capul tuturor relelor din sat, pomeni despre bătaia de la Avrum și de altele mai de demult și, cu ochii ridicați spre tavanul bisericii de lemn, îl amenință cu mînia lui Dumnezeu aici și dincolo de moarte.

Dojana preotului îl șfichiuia ca un bici de foc. Numai ticăloșii sunt astfel loviți în fața lumii întregi. Dar el de ce e ticălos? Pentru că nu se lasă călcat în picioare, pentru că vrea să fie în rîndul oamenilor? îi ardeau obrajii și tot sufletul de rușine și de necaz... Așteptă un prilej, cînd isprăvi popa predica, ieși afară, se duse glonț acasă, se luă la harță cu tatăl său, pentru cine știe ce, și pe urmă porni, fierbînd, spre Jidovița, unde intră de-a dreptul în cîrciuma Zimălei. Bău toată ziua. Cel puțin dacă popa l-a făcut netrebnic în biserică, să fie cu adevărat netrebnic. Se plînse de necinstea ce-a îndurat-o tuturor țăranilor de prin împrejurimi, care se adunau dumineca în Jidovița, singurul sat ovreiesc din toată țara, așezat la o încrucișare de drumuri, avînd o fabrică de spirt și în fiecare casă cîte o crîșmă. Mai spre seară, cînd rachiul îi amorți de tot simțirea, se lăudă că n-are să se lase pînă nu va lua pe Ana de nevastă, numai ca să-i arate el popii că dacă-i la adicătelea, nu-i pasă lui de nimeni în lume. în cele din urmă se luă la harță cu un flăcău din Parva, care, fiind treaz, îl bătu măr.

t A doua zi dezmetecindu-se din beție și din aiureala probozeniei, îi păru rău că și-a cheltuit bănișorii prin Jidovița și că s-a jeluit străinilor de ce i s-a întîmplat. își zise că bine i-a făcut popa, pentru că într-adevăr e vinovat. Adică ce vrea dînsul? Să se însoare cu o fată care nu i-e dragă, oricît caută să se prefacă, numai pentru că are avere?... își aminti de Florica. Ce bunătate de fată. Și frumoasă... Și cît a iubit-o pînă ce nu i-a trăznit prin minte gîndul să ia pe Ana !... Pe Florica i-ar da-o vădana lui Maxim Oprea cu amîndouă mîinile, ar fi mulțumit, ar avea copii, s-ar trudi împreună și poate c-ar agonisi mai mult decît luînd-o pe cealaltă...

Se puse pe muncă mai vîrtos, ca și cînd s-ar fi hotărît să se însoare cu fata Todosiei. Seara era frînt de oboseală și totuși se simțea mai zdravăn ca pînă acuma, mai pornit să înfrunte viața. Gîndurile însă îl frămîntau mereu. își zicea din ce în ce mai des că, robotind oricît, nu va ajunge niciodată să aibă și el ceva. Va să zică va trebui să fie veșnic slugă pe la alții, să muncească spre a îmbogăți pe alții? Toată istețimea lui nu plătește o ceapă degerată, dacă n-are și el pămînt, mult, mult... Mîine-poimîine îl vor copleși poate copiii. Cu ce-i va hrăni și mai cu seamă ce le va lăsa după moarte? Nici baremi cît va avea el, căci el tot rămînea cu trei locșoare, bune, rele, cum sunt... Și-l vor blestema copiii precum blestemă și el, în clipele de deznădejde, pe tatăl său, pentru că a irosit pămîntul ce l-a avut, și pe mamă-sa, pentru că nu i s-a împotrivit.

Umbla pe uliță cu ochii în jos și parcă nu mai îndrăznea să se uite în fața oamenilor. își închipuia că ar întîmpina numai priviri compătimitoare, care l-ar necăji, sau batjocoritoare, care l-ar înfuria. Zenobia, trăgînd cu urechea pe ici și pe dincolo, ca toate femeile, auzea și-i spunea că lumea vorbește c-ar fi mai bine să se astîmpere cu Ana, care nu-i de nasul lui.

Vorbele acestea îl mîniau şi-l încăpăţînaţi întîi, apoi îl moleşeau. Uneori se gîndea că numai de la George pornesc zvonurile rele. într-o seară a alergat ca un nebun să-l bată. Dacă-l întîlnea poate că-l omora. I-a rămas însă în inimă un fel de sfială faţă de feciorul lui Toma Bulbuc. îl ocolea ca să nu dea ochii cu dînsul. I se părea că George are o bucurie ascunsă în privire, pentru că din pricina lui a fost umilit. Cu cît vorbele lui erau mai bune şi mai blînde, cu atît îl aţîţau mai tare.

Nu se mai ducea seara pe la Ana, cum obişnuia înainte de poznă. Cînd a aflat însă că în schimb George a început să dea tîrcoale fetei, l-a cuprins o mînie mare, a trîntit şi a suduit toată ziua, s-a certat cumplit cu Glanetaşu şi era cît pe-aci să-l snopească pentru că l-a făcut fără noroc, iar pe urmă a băut singur, tăcut şi posomorit, o cupă de rachiu, la Avrum, pe prispă.

îi venea să turbeze gîndindu-se că pămînturile JuL Vasile Baciu vor înmulţi averea lui George. iar el va rămîne tot calic, mai rău chiar decît o slugă... •

Se întîlnea cu Ana uneori, dar nu-i vorbea. îi dădea bineţe ca oricine. Fata avea un surîs dureros pe buze... Poate că nici ea nu-l mai vrea? ! Poate că dragostea ei a fost numai o închipuire a lui? Mai ales că acum, de la o vreme încoace, Vasile Baciu prea îl îmbulzea cu prietenia, ceea ce putea însemna că nu-i mai pasă de dînsul...

Apoi, într-o sîmbătă seara, a stat prinprejurul cîrciumii, cu flăcăii, pînă pe la miezul nopţii. Era foarte vesel; singur nu-şi dădea seama de ce. Cînta din frunză, iar ceilalţi chiuiau şi tropăiau. Dintre zecile de glasuri, Ion parcă auzea numai pe al lui George, aspru şi răguşit, ca de cocoş bătrîn. în întunerecul cenuşiu îl vedea ca ziua, burduhos, ţopăind greoi, printre ceilalţi... I se păru atît de caraghios, încît îl umflă rîsul... Cînd s-au despărţit, l-a pîndit unde se duce. George a trecut prin faţa casei lui Baciu, s-a uitat puţin, a fluierat scurt ca şi cînd ar fi întrebat ceva, apoi, neprimind răspuns, şi-a urmat calea în mers legănat şi leneş... Inima lui Ion zvîcni sălbatec de bucurie. Suspină uşurat şi se hotărî să intre la Ana, să-i mulţumească şi să-i ceară iertare. Totuşi trecu pe dinaintea casei fără să se oprească. O luă pe Uliţa din dos, grăbit, înfierbîntat de bucurie, şi intră încetişor în ograda văduvei lui Maxim. Doi cîini ciobăneşti, cît nişte viţei, hămăiră de două ori, îl recunoscură şi se gudurară la picioarele lui. Se apropie tiptil de fereastră, plecîndu-se ca să nu-l vadă cineva dinăuntru, şi bătu cu degetul în geam de trei ori, uşor, ca o arătare. Pe urmă se aşeză pe prispă şi aşteptă. Un cîine veni lîngă dînsul, îi linse mîinile noduroase, îşi culcă pe genunchii lui capul. Gîndurile flăcăului erau atît de încîlcite că nici nu mai încerca să le limpezească. Numai bucuria îi tremura în inimă mereu vie şi stăpînitoare... Apoi, uşa tinzii se deschise fără zgomot. Florica ieşi, în cămaşă, liniştită, ca o nălucă blîndă.

— Tu eşti, Ionică? şopti ea foarte domol, fără mirare în glas.

— Eu, eu, mormăi Ion.

Fata se ghemui pe prispă. Răcoarea nopţii îî cutremura carnea. Se lipi de flăcău, murmurînd caldr

— Presimţeam că ai să vii... Te-am aşteptat...

Lui Ion vorbele acestea i se păreau prefăcute. Cum a ştiut ea că are să vie, cînd nici el însuşi n-a ştiut? Totuşi se pomeni cuprinzîndu-i mijlocul şi sărutîndu-i obrajii. Căldura trupului ei îl îmbăta. Simţea că începe să-i clocotească sîngele, o strînse năvalnic în braţe şi-i

zise deodată, cu glas răguşit, ca şi cînd o mînă duş* mană i s-ar fi încleştat în beregată:

— Florico, ascultă, să ştii că te iau de nevastă măcar de-ar fi orice!...

Fata tresări de mulţumire, i/ucirea ochilor ei străbătea întunerecul nopţii şi se înfigea în sufletul lui.

îmbrăţişînd-o, Ion îi simţea sînii cum se stri* veau pe pieptul lui. îi găsi buzele şi i le crîmpoţi în sărutări...

2

Probozirea lui Ion în biserică a dezlănţuit un potop de mînie în casa Herdelea împotriva preotului. Chiar învăţătorul, cît era de împăciuitor, nu s-a sfiit să declare în mai multe rînduri, în familie:

— Popă-i ăsta?... Ăsta-i porc, nu popă! Şi încă porc de cîine!...

— Pămătuful! a strigat dăscăliţa văzînd pe fereastră cum trecea Belciug pe uliţă, posac, cu nişte fire de paie în barba încîlcită, plin de praf, murdar, asudat şi dezmăţat ca un vizitiu nesimţitor.

Fetele au găsit porecla aceasta atît de minunată că, de-atunci încolo, de cîte ori vorbeau de dînsul, numai „Pămătuful" îi ziceau, prăpădindu-se fireşte de rîs.

Totuşi Herdelea se ferea să nu ajungă indignarea lor pînă la urechile preotului. Rîvna lui era să fie bine cu toată lumea, să nu jicnească pe nimeni şi astfel să se strecoare mai lesne prin viaţa aceasta plină de dureri. Soarta îi hărăzise atîtea necazuri că avea nevoie de bunăvoinţa tuturor...

Se afla acum de vreo cincisprezece ani în Pripas, la şcoala statului. A ajuns aici printr-o favoare deosebită a inspectorului Cernatony, care îl iubea ca un frate; în Feldioara,unde fusese mai înainte învăţător comunal, aviisese o stupărie vestită în tot judeţul. Inspectorul, şi mai ales nevasta şi copiii lui erau mari iubitori de miere curată. Herdelea, simţind slăbiciunea aceasta a lui Cernatony, de cîte ori se ducea prin Bistriţa, niciodată nu uita să se înfiinţeze la doamna inspectoare cu o lădiţă de faguri ca zăpada. Drept mulţumire, Cernatony, cînd s-a ivit locul din Pripas, l-a întrebat prieteneşte: „Vrei să fii învăţător de stat?" Herdelea nu mai avusese parte de o cinste atît de mare. Inspectorul, în faţa căruia tremura toată dăscălimea, îi oferea o înaintare!... Cu toate acestea nu se putea hotărî să-i dea îndată un răspuns lămurit. Chestiunea era prea serioasă. Xa şcoala statului se cerea limba ungurească pe care el o rupea greu de tot. Nu-i vorbă, s-a mai îndreptat dînsul, făcînd „suplici" şi „lăcrămaţii" ţăranilor din Feldioara — pricina unor bocluri de tristă amintire cu notarul — dar îşi dădea seama că ungurească lui nu ajungea. Apoi a trece la stat însemna într-un fel o dezertare la vrăjmaş. Românul care trebuie să înveţe pe copiii români să vorbească numai ungureşte nu mai e român, ci renegat sadea... în cumpăna cealaltă însă apăsau socoteli tot aşa de însemnate. I/a comună leafa lui era pe sfert din cît îi oferea statul. Adevărat că el mai cîştiga binişor din jalbele oamenilor, fiindcă lucra mai ieftin, mai repede şi chiar mai bine ca notarul, dar veniturile acestea atîrnau de un fir de păr; o intervenţie energică din partea notarului putea să i le taie scurt şi pentru totdeauna. Pe urmă, la comună, n-avea nici drepturi la pensie şi nici înaintări în leafă, cum ar avea la stat,

unde inspectorul îi mai făgăduia să-i socotească şi anii ce-i servise pînă atunci, adică vreo şaptesprezece... S-a frămîntat şi s-a gîndit mult Herdelea, s-a sfătuit şi s-a certat cu dăscăliţa, care-l zorea să se grăbească să nu scape prilejul de a se mai scutura puţin de sărăcie. Cînd şovăirea îl rodea mai aprig, s-a pomenit cu o scrisoare de la inspectorul Cernatony. O păstrează şi azi, ca un document de nepreţuită valoare. Scrisoarea aceasta l-a decis. Iată ce-i scria inspectorul: *„Iubite Herdelea, doresc să am răspunsul d-tale precis, în trei zile. Ţin mult să te numesc pe d-ta la Pripas. Salutări cordiale. — Cernatony."*

în Pripas, la început, a dus-o parcă mai greu ca în Feldioara. Cînd s-a înfiinţat aici şcoala statului, comuna s-a însărcinat să dea un local potrivit şi o grădină pentru pomicultură. Cu vremea statul promitea să clădească o şcoală nouă, în care să aibă un apartament cumsecade învăţătorul. Deocamdată însă Herdelea a fost nevoit să cheltuiască din buzunarul lui spre a se repara o casă ţărănească în care să se poată adăposti mai omeneşte. După un an, ţăranul, şiret, văzîndu-şi bordeiul schimbat într-o căsuţă arătoasă, a desfăcut contractul de închiriere şi s-a mutat el într-însa. învăţătorul a trebuit să risipească alţi bani, cu altă casă, unde a păţit la fel... Atunci, fiindcă statul nici nu se mai gîndea la şcoala cea nouă, Herdelea a luat o hotărîre mare. Pentru grădina de pomicultură comuna oferise un loc de-al bisericii, în marginea satului. Cu învoirea lui Belciug, învăţătorul s-a apucat de şi-a zidit o casă proprie pe locul bisericii. Pe atunci erau prieteni foarte buni. Preotul l-a asigurat că grădina va rămîne proprietatea lui Herdelea ca o donaţie din partea comunei şi a bisericii pentru rîvna lui întru luminarea copiilor din Pripas. Nici prin gînd nu i-a

trecut învăţătorului să-i ceară vreun înscris. Vorba unui prieten e mai sfîntă ca orice hîrţoagă. Mai tîrziu i-a cerut, dar preotul a început să se codească.

— Este vreme, frate Zaharie, îi zicea cu un zîmbet ciudat, în care Herdelea citea o ameninţare ascunsă.

Cu cît se răceau legăturile între dînşii, cu atît învăţătorul simţea mai mult ameninţarea. Şi, parcă înadins, împotriva sforţărilor lui de-a ocoli o primejdie, neînţelegerile lor sporeau zi cu zi. îşi mai vorbeau, căci Herdelea îi înghiţea toate toanele, dar sufletele lor se depărtau mereu.

învăţătorul se gîndea cu groază, mai ales din pricina casei, la clipa cînd ruptura va veni totuşi odată. Era sigur că atunci Belciug va face tot ce-i va sta în putinţă să-l scoată din casa lui clădită din munca lui, singura avere agonisită în atîţia ani de zbuciumări. Şi aceasta tocmai acum, cînd fetele au ajuns ca azi-mîine să le ajute Dumnezeu să se mărite şi cînd toată zestrea şi nădejdea lor era căsuţa aceasta. Căci, fără nimica, oricît ar fi ele sărăcuţele de frumoase şi de istepe, anevoie se va găsi cineva să le ia „în vremurile aceste^jnatexialiste" — cum_zicea_Lanra. cu multă dreptate.

Primejdia o simţea bine toată familia şi tocmai din pricina aceasta ura împotriva preotului creştea fără voia lor, din ce în ce mai puternică, aţîţată parcă de mîna soartei. Cu cît îi revoltau mai mult isprăvile lui Belciug, cu atît îşi aduceau mai des aminte de atîrnarea lor de dînsul şi cu atît aceasta îi înfuria mai avan pe toţi. Atunci apoi dăscăliţa cu fetele tăbărau asupra învăţătorului cu imputări şi cu jelanii amare. îndeosebi d-na Herdelea era mare meşteră în a zugrăvi nenorocirile ce s-ar abate asupra familiei dacă „Pămătuful" i-ar pofti afară din casa ridicată cu bănişorii rupţi

de la gura copiilor, sau dacă într-o bună zi Herdelea ar închide ochii şi i-ar lăsa pe drumuri, mai ales că toate nopţile tuşeşte ca un buhai şi a început să slăbească de s-a făcut ca un ogar.*. Şi, cum prevestirile ei negre găseau răsunet în inimile fetelor, se înecau veşnic în lacrimi multe care pe învăţător îl înduioşau iar pe Titu îl enervau, fiindcă el mai totdeauna atunci avea inspiraţii poetice şi se văita că nu poate „lucra" de atîta gălăgie fără rost...

Tocmai în vremea aceasta, cînd frămîntările se înăspreau, a picat un peţitor în casa Herdelea. Era aşteptat şi totuşi a stîrnit o ceartă care mai-mai să se încheie cu scandal.

* Vara trecută, prin iulie, la băile din Sîngeorz, cu prilejul unui bal săptămînal, unde se dusese întovărăşită de Titu, Laura a cunoscut un student în teologie, pe George Pintea. Tînărul mai avea un an pînă să iasă preot şi a îndrăgit pe Satira foarte mult. Prin şaptezeci şi nouă de scrisori şi cărţi poştale, ce i le-a trimis pe urmă, şi-a dezvăluit încetul cu încetul pasiuneatpe care i-a aprins-o frumuseţea, blîndeţea, cultura aleasă şi celelalte calităţi, descoperite de dînsul dintr-o singură ochire, dar aşa de numeroase că i-a trebuit mai bine de un an de zile şi atîta hîrtie pînă să le înşire pe toate. După întîile scrisori, Laura a stat la îndoială: să-i răspundă ori să nu-i răspundă? Inima ei se întîmpla să fie tocmai liberă. Un elev de la liceul din Armadia, care-i făcuse curte vreo doi ani şi începuse s-o intereseze, a plecat îndată ce şi-a luat bacalaureatul, fără să-i mai scrie un rînd, silind-o să-l smulgă din suflet, deşi cu durere. îndoielile i le-a risipit Titu cu o povaţă înţeleaptă: poate să-i scrie, dar cu multă băgare de seamă. Astfel a trimis^Laura teologului George Pintea douăzeci de scrisori şi douăzeci şi trei de cărţi poştale ilustrate, în care s-a dedat la puţin sentimentalism cochet, fără însă a-i făgădui, nici măcar prin o aluzie, iubirea ei.iCăei Laura, deşi abia de nouăsprezece ani, avea despre amor idei prea serioase şi nu putea admite că, după o cunoştinţă de cîteva ceasuri, ea să iubească aievea pe cineva, oricine ar fi. „Iubirea e un lucru gingaş — zicea ea melancolic — şi se sfarmă dacă o atingi cu îndemnuri grăbite"* De Pintea îşi aducea aminte mai ales că e cu vreo două degete mai scund ca dînsa, care avea oroare de bărbaţii mici. Apoi, în vreme ce teologul o bombarda cu scrisori, a făcut cunoştinţa unui tînăr înalt, sfios, delicat şi frumos, student în medicină, Aurel Ungureanu. * S-au văzut întîia oară la balul studenţilor, în Armadia; în vacanţa Crăciunului a venit în Pripas de patru ori, în vacanţa Paştilor de zece ori, iar acuma, în vacanţa mare, aproape în fiecare zi. Din întîlnirile dese apoi s-a înfiripat o iubire cu atît mai preţioasă pentru I,aura, cu cît Aurel se mulţumise numai să4 strîngă mîna ceva mai puternic şi să-i apese pe degetul mijlociu ceea ce, în limbajul îndrăgostiţilor, voia să zică „te iubesc din fundul inimii".

îndată ce iubirea pentru Aurel Ungureanu s-a limpezit în sufletul Maurei, scrisorile stăruitoare ale lui Pintea au început s-o plictisească. I se părea că îi pătează dragostea pe care dorea s-o păstreze neprihănită numai medicinistului. Spre a-i da o dovadă deosebită de sinceritate, i-a mărturisit la Paşti că Pintea îi bate capul cu răvaşele de iubire. Aurel cunoştea bine pe Pintea de prin liceu, s-a zăpăcit şi a zis tulburat:

— Pintea, mă rog, e un băiat tare cumsecade... tare... tare...

I^aura a înţeles cît trebuie să-l doară descoperirea aceasta şi nici nu i-a mai pomenit de dînsul, iar cînd

Aurel o întreba, răspundea cu o indiferenţă zdrobitoare, din care să poată citi că inima ei este numai a lui în vecii vecilor...

Bătrînii însă nu cinsteau de loc sentimentele Iyaurei. Văzînd scrisorile din ce în ce mai aprinse ale teologului, întîi se gîndiră şi apoi spuseră pe faţă că omul care scrie cum scrie Pintea trebuie să fie foarte bun. I/i-era drag, fără să-l fi văzut vreodată, şi simpatia lor pentru el creştea cu cît se înflăcăra pasiunea lui în scrisorile către I^aura.

— Bine ar fi de-ar fi ceva serios, ofta din ce în ce mai des dăscăliţa.

— Ei, Doamne, unde-i norocul s-o ia un fecior aşa de seamă! adăoga învăţătorul cu un plescăit de limbă, semn de mare mulţumire.

Pe I^aura o revoltau gîndurile bătrînilor, mai ales că veneau totdeauna după tînguiri îndelungate despre sărăcie, despre nesiguranţa cu casa, despre greutăţile vieţii, fără număr, despre vremile materialiste.Cînd ajungeau la „vremile materialiste", fata se supăra mai rău, simţindu-se lovită cu propriile ei arme. Plîngea, blestema, se închidea în salon şi, mîngîindu-se că suferă pentru Aurel, îl îndrăgea şi mai mult. Ghighi, care adora pe soră-sa, rămînea să ţină piept părinţilor, sleia toate argumentele împotriva teologului, pînă ce sfîrşea şi ea în lacrimi. Atunci I,aura o chema să mai bocească puţin împreună, să-şi bată joc de scrisorile lui Pintea şi apoi să se răcorească vorbind despre Aurel...

Scrisoarea a optzecea a lui Pintea însă, sosită la cîteva zile după ce Belciug dojenise pe Ion în biserică, era adresată bătrînilor şi cerea pentru totdeauna mîna drăgălaşei lor I^aura, cu adaosul, că, în cazul unui răspuns favorabil, îşi va lua voie să vină în persoană

spre a auzi cuvîntul fericirii din gura ei şi a lor. Senzaţia cea mare se afla totuşi în post-scriptum, unde spunea: *„Cred de prisos să vă amintesc că chestiunile materiale îmi sunt cu totul străine şi indiferente. Preaşfinţia-sa episcopul mi-a şi desemnat o parohie bună în Sătmar, aşa încît vom fi la adăpost de grijile vieţii de toate zilele"* Aceasta însemna nici mai mult nici mai puţin, că Pintea doreşte să ia pe I,aura fără zestre.

— în sfîrşit, te-a bătut norocul! strigă Herdelea fericit. Vestea asta merită o băutură. Ce zici, nevestică!

— Să dea Dumnezeu să fie într-un ceas bun! lacrimă dăscăliţa, mestecînd mişcată în tocana ce se perpelea pe foc.

învăţătorul scormoni îndată o sticlă, o clăti cu apă şi plecă mîndru la Avrum după rachiu dar şi pentru a-i împărtăşi bucuria cea mare.

Pe I^aura scrisoarea a uimit-o atît de cumplit că, pînă ce a ieşit Herdelea, n-a putut scoate nici o vorbă. Cînd însă s-a dezmetecit, i s-a părut că vede deodată pe Aurel privind-o trist şi cu imputare. Ochii i s-au umplut de lacrimi şi a strigat îndurerată:

— Nu mă mărit! Nici să nu vă gîndiţi că am să-mi leg viaţa de un...

Ghighi, care aştepta doar să deschidă Laura focul, a sărit numaidecît să lămurească dăscăliţei că măritişul acesta ar fi o nenorocire nemaipomenită, pentru că I^aura urăşte pe Pintea, pentru că Pintea e mai mic decît I^aura...

D-na Herdelea se uită la ele mirată. Dar cînd a înţeles, a izbucnit ca o leoaică:

— Apoi credeţi voi că are să vă lase cineva să daţi cu piciorul norocului?... Că vouă vă arde de nebunii şi de blestemăţii, în loc să vă mai gîndiţi şi la greutăţile cu care ne zbatem... Mîine-poimîine e şi

)

nebuna cealaltă de măritat... D-apoi zestre de unde credeți să luați?

— Ei, parcă toată lumea-i ca Pintea, să se uite numai la zestre! zise repede Ghighi.

— Mă mir că nu vi-i ruşine să minţiţi cu atîta sfruntare... Apoi da, carul vostru e într-o roată, puteți umbla după cai verzi pe pereți... Vă închipuiți că oamenii de treabă se uită la sindrofiile şi la luxurile voastre... Alta ar fi sărit cu ainîndouă mîinile, ticăloasa, şi ar mulţumi lui Dumnezeu că i-a trimis acasă norocul! Tu umbli după mofturi şi drăcii... Obraznice şi neruşinato!...

— Poți să mă ocărăşti cît vrei, dar nu mă mărit! repetă I^aura cu o linişte tristă de martiră, care pe maică-sa o înfuria şi mai rău.

în odaia de alături Titu, smulgîndu-şi mereu părul pentru a stoarce din creieri o rimă, răcni deodată desperat:

— Aveți să mă nebuniți cu atîtea ţipete! Am ajuns să nu mai pot lucra nici ziua, nici noaptea... îmi zdrobiți viitorul eu gălăgia!

Cînd se întoarse Herdelea de la Avrum, care-l felicitase şi se însărcinase să vestească tuturor că domnişoara I,aura se mărită, auzi din uliță cearta.

—Uite ce fată ne-a dat Dumnezeu! Uite şi bucură-te şi mănînc-o friptă! îl întîmpină dăscăliţa. Dumneaei nu vrea să se mărite cu un biet popă, auzi? Domnişoarei îi trebuie doftori, baroni, poate chiar un împărat!...

Laura nu spusese că nu-i trebuie popă, dar d-na Herdelea îi ghicise gîndul. în sufletul ei fata îşi zisese de multe ori că între un doctor şi un popă e o deosebire ca între cer şi pămînt, cerul fiind doctorul, iar popa

fiind pămîntul.: Părerea aceasta a avut-o înainte de a cunoaşte pe Aurel, iar acuma devenise convingere.

Cearta se înăspri aşa de rău, că Titu fu nevoit să renunțe la munca poetică şi să asculte discuția din ce în ce mai aprinsă. Bătrînii dovedeau fetelor că Aurel Ungureanu e o puşlama care-şi pierde vremea făcînd curte Maurei, fără să-i treacă măcar prin minte s-o ia de nevastă; şi chiar de ar fi om de treabă şi ar avea gînduri serioase, tot nu le-ar putea înfăptui decît peste vreo cinci ani, cînd va termina studiile, dacă le va termina, şi încă şi atunci va pretinde ceva zestre, iar de nu-i vor putea da nimic, îi va întoarce spatele repede-repede. Pintea însă e om chibzuit, cu cariera deschisă, fără pretenții, sincer şi cinstit, dispus s-o ia chiar fără cămaşă, fiindcă o iubeşte aievea. Dacă I^aura se va codi şi va scăpa ocazia norocoasă, va îmbătrîni fată mare ca şi domnişoarele Bocu din Armadia, care au împlinit cincizeci de ani şi tot mai aşteaptă vreun nebun să le pețească, deşi ele au la spate mi-işoare multe. De altfel Laura are vîrsta cea mai frumoaşă. Fata, după ce trece de douăzeci de ani, începe a se vesteji şi a se urîți. învățătura şi frumusețea nu-ți folosesc nimic, dacă n-ai minte să prinzi norocul cînd îți pică... I^aura sprijinită viguros de Ghighi descria în culorile cele mai negre pe Pintea, blestema minutul în care l-a cunoscut, plîngea şi iar declara c-ar trebui să fie smintită să-şi îngroape tinerețele alături de o stîrpitură de om pe care-l urăşte tocmai fiindcă a avut obrăznicia s-o ceară în căsătorie. Se închina şi se jura că mai bine moartea decît Pintea. De măritat inai are destulă vreme, căci azi fetele nu se mai mărită câ altădată, înainte de **a** fi deschis bine ochii în lume. Ea însă nu **Vrea** să se mărite niciodată, are oroare de bărbați şi nici pentru Aurel nu simte, la urma urmelor, decît

o simpatie nevinovată şi nici prin gînd nu-i trece să fie vreodată soţia lui...

Titu, deşi rugat în mai multe rînduri să-şi spună părerea, tăcea ca un filosof.Pe la miezul nopţii însă, văzînd că dezbaterea nu s-ar mai isprăvi niciodată, interveni cu o amînare:

— Destul acuma!... Haidem la culcare! V-aţi certat destul, mai lăsaţi şi pe mîine!

Totuşi sfada, ca o lumină ce moare, mai pîlpîi, cînd mai moale, cînd mii puternică, pînă cînd Herdelea, înfuriat deodată peste măsură, ridică pumnul la Ghighi, răcnind:

— Marş, neruşinatelor!... Marş, netrebnicelor!...

Titu opri căderea pumnului, luă blînd pe fete de spate şi le petrecu în salon, unde era patul lor, mîngîindu-le că dreptatea este de partea lor şi că bătrînii nu pricep năzuinţele idealiste. Pe urmă se întoarse şi spuse grav părinţilor:

— Aveţi dreptate, ce mai calea-valea, şi v-aţi gîndit foarte bine... Ei, dar ce vreţi? Sunt tinere şi fără minte... Parcă ştiu ele ce vorbesc?... Parcă ştiu ele ce-s greutăţile vieţii?...

3

Vremea se posomorîse. Toamna bătea la uşă, stăruitor. Hotarul se pleşuvea mereu. Ici-colo, se mai înălţau clăiţe de fîn sau stoguri de paie, pe care însă ţăranii se grăbeau să le care acasă. Plugurile spintecau, din ce în ce mai dese, oboarele istovite. Petele arate, negre şi lucioase, păreau nişte răni deschise pe un trup îmbătrînit.

Cu cît trecea vremea, cu atît neliniştea sporea în sufletul lui Ion. Muncea ca şi cînd şi-ar fi pus în gînd să se îmbogăţească într-o clipire, să scape de orice grije şi mai ales de orice rîvnă. Se înfuria însă că rodul muncii lui de-abia se vedea. După o robotealâ de o vară întreagă pe la alţii, rămînînd chiar în urmă cu pămînturile lui, s-a ales cu vreo sută de zloţi. Urmînd aşa nu va face nici un pas înainte.

Zvîrcolirile acestea îi aduceau totdeauna aminte pe Ana şi pe Vasile Baciu, şi-l întărîtau. Se simţea înfrînt şi neputincios, iar simţămîntul acesta îi aprindea sîngele şi-i umplea creierii de planuri şi hotărîri care de care mai năzdrăvane. Totuşi nu mai îndrăznea să se apropie de casa lui Vasile Baciu şi nici să schimbe vreo vorbă cu Ana. în schimb se ducea mai în fiecare seară pe la Florica. Ochii ei albaştri îi mulcomeau zbuciumarea^Rîdea însă cînd îşi amintea de făgăduinţa lui că o va lua de nevastă. Cum s-o ia dacă toată zestrea ei e un purcel jigărit şi cîteva bulendre vechi? Dragoştea nu ajunge în viaţă... Dragostea e numai adaosul. Altceva trebuie să fie temelia. Şi îndată ce zicea aşa, se pomenea cu gîndurile după Ana..0

"Tncurînd Zenobia află că Florica, împreună cu maică-sa, au umplut satul că Ion a cerut-o de nevastă. Dacă ar fi lovit-o cineva cu parul în cap tot parcă nu s-ar fi supărat atît de rău. Veni acasă galbenă şi se răsti la Ion din poartă:

— Tot la sărăcie tragi, dragul mamii, tot? Altă mireasă, afară de Florica vădanei lui Maxim, n-ai găsit cîtu-i satul de mare?!... Da' ce mă mai mir, dragul mamii, ce mă mai mir? !

Flăcăul înţelese îndată şi se înfurie, dar nu de cele ce răspîndea Florica, ci de mînia Zenobiei:

— Nu-s eu destul de cătrănit, **mă mai** amărăşti **şi d-ta?**

Zenobia însă nu-l slăbi pînă ce peste cîteva clipe Ion, scos din fire, se repezi la ea s-o lovească. Glanetaşu sări în ajutorul femeiei, ostoindu-l;

— Ionică, taci mulcom, las-o!

Ion se opri, dar apoi, în vreme ce Zenobia ieşi în uliţă să se vaite şi să afurisească, începu să se sfădească cu tatăl său:

_ De ce mi-ai mîncat şi mi-ai băut pămînturile, hodorogule?

Glanetaşu, cu nişte ochi foarte trişti, răspunse jalnic:

— Acu ce să-^ţi niai fac, omule, şi ce să-ţi dau, dacă n-am? Sufletul din oase să ţi-l dau?... Iacă, ţi-l **Wau!...**

Auzindu-l, Ion răcni şi mai proclet:

— Mai bine să nu mă fi făcut, decît să fiu batjocura oamenilor!.,.

" în ziua aceea, spre seară, flăcăul întîlni pe Ana, pe drumul cel vechi dinspre Jidoviţa. Prinprejur nici ţipenie de om. 331 a oprit-o şi a luat-o de mînă, iar ea **a** început îndată să plîngă cu hohote şi să-i impute că **a** părăsit-o. Ion vru s-o liniştească, dar nu-i putu spune decît:

— I^asă, Anuţă, fii liniştită, că noi tot împreună... împreună... împreună...

Mai statură un minut, tăcuţi, şi se despărţiră. Pe cînd însă fata se depărta cu aceeaşi deznădejde în suflet, Ion simţea o înviorare mare. Lacrimile Anei i-au încolţit în inimă o încredere nouă, îşi urmă calea mai sprinten şi atît de mulţumit că-i venea mereu să rîda şi-şi zicea: „De-acuma nu-mi pasă de nimic!"

încă nu ştia ce va face, dar încrederea îi creştea într-una, schimbîndu-i parcă toată fiinţa.

Din clipa aceea se simţi alt om, mai puternic, mai îndrăzneţ, gata să înfrunte toată lumea. Era vesel, glumea tam-nesam, rîdea, încît Zenobia, speriată **că** l-a fermecat cineva, era cît pe-aici să-i descînte de întors.

De-a doua seară se pregăti să meargă la Ana* Auzi însă că după atîtea săptămîni de cînd dînsul nici nu se mai uită la fată, George a început să se apropie **iar** de Vasile Baciu. Ion se hotărî să mai aştepte. încrederea în sine îi dădea puterea să pîndească liniştit, în cîteva seri văzu într-ădevăr pe George intrînd în casă* Dar lampa rămînea aprinsă, ceea ce însemna **că** mai mult cu Baciu sta de vorbă decît cu fata... Aceasta îi sporea nădejdea. Nu mai era grăbit de loc..* Cît **va** aştepta el, va aştepta şi Ana...

• Trecea deseori, parcă înadins, pe lînga pămînturile lui Vasile Baciu. I^e cîntăreâ din ochi, se uita-dacă sunt bine lucrate şi se supăra cînd vedea că nu sunt toate cum trebuie. Se simţea stăpînul lor şi-şi făcea planurile cum va ara fîneaţa cutare, iar cutare porumbişte cum va semăna-o cu trifoi.#

într-o dimineaţă mohorîtă ieşi cu plugul să-şi ogorească şi el o porumbişte pe care la primăvară socotea s-o semene cu grîu. Vremea de ogorît era cam tîrzie. Dar el, avînd o singură vacă, trebuia totdeauna să aştepte pînă isprăvesc alţii, ca să mai poată împrumuta o vită să-şi muncească pămîntul.

Porumbiştea era îngustă, tot o rămăşiţă dintr-o tablă mai mărişoară, din care Glanetaşu vînduse odinioară jumătate lui Dumitru Moarcăş, de unde apoi a încăput în seama lui Simion Lungu* De altfel **şi** acuma

cele două delnițe erau despărțite numai printr-o brazdă mai adîncă și mai lată.

Ion opri vitele cu plugul, pregătindu-se de muncă. Ochii lui însă rătăceau mereu pe partea lui Simion Lungu, care odinioară a fost a lor. De jur împrejur cîmpul era pustiu.

„Măcar o brazdă să-mi iau înapoi din pămîntul meu I" se gîndi deodată flăcăul, cu obrajii aprinși de o poftă nestăpînită.

Apoi repede înfipse plugul dincolo de hat, în petecul vecinului, și porni să curme o nouă despărțitură. lăutul gălbui scîrțîia, se răsturna lucios, în bulgări aspri. Ion strîngea dîrz coarnele plugului, apăsa fierul adînc în trupul pămîntului și, cu pălăria pe ceafă și cu fruntea umedă de sudoare și de înfrigurare, îndemna blînd și stăruitor vacile care trăgeau din răsputeri, încovoindu-și spinarea.

După ce croi un hat nou și sfîrși de arat cîteva brazde din delnița lui Simion, astupînd hotarul cel vechi, flăcăul respiră adînc și ușurat. De acuma nu mai trebuia să se teamă.*Inima îi tremura de bucurie că și-a mărit averea. Trei-patru brazde nu e mult, nici nu se bagă de seamă. #

Pe la prînzișor dădu drumul vitelor să mai pască ce-or găsi pe ogoarele dimprejur, iar el se așeză să îmbuce din merindea ce și-o adusese, în tihnă, mulțumit și cu gîndul numai la brazdele noi... Cînd să isprăvească mîncarea, văzu pe Simion Lungu venind și dînsul ca să-și ogorească locul. Ion tresări.

„Are să bage de seamă", își zise cu un zîmbet neliniștit.

într-adevăr Simion văzu că delnița i s-a îngustat și îndată începu să înjure, deocamdată însă fără a se uita încoace, ca și cînd n-ar fi luat în seamă pe Ion, Flăcăul de asemenea se făcu că nu-l aude și strîngea cu mare grije fărîmiturile de pîine în pînzătură, scuturîndu-le și privindu-le îndelung parcă cine știe adîncit ar fi în gînduri. Numai cînd simți că Simion vine spre dînsul cu biciul în mînă, răcnind și suduindu-l de-a dreptul, numai atunci înfășură repede rămășițele de mîncare, le vîrî în traistă și se sculă în picioare.

Harța se încinse iute. Ion se jura pe toți sfinții că a brăzdat hatul numai pentru că nu se mai cunoștea bine, dar că l-a tras în același loc. Simion, ocărîndu-l, îl duse între delnițe, îi arătă că a intrat înadins cu plugul în pămîntul lui, îl sili să măsoare cu pasul, împreună, lățimea locurilor și, din două în două vorbe, îi striga:

— Jumătate delnița mi-ai furat-o, tîlharule!

Ion, văzînd că nu-l răzbește cu vorba, începu să înjure și apoi, ca să rămînă deasupra, se năpusti la Simion cu pumnii.

Se bătură ca orbeții vreo jumătate de ceas, sfîșiindu-și cămășile și zgîriindu-și obrajii. Fiindcă nu era nimeni să-i despartă, numai osteneala îi mulcomi. Pe urmă se apucară amîndoi de lucru, înjurîndu-se într-una toată ziua. Simion Lungu se jură pe copiii lui că-l va trage în judecată și nu se va lăsa pînă ce nu-l va vedea în temniță, chiar de-ar ști că-și cheltuiește și opincile, ca să-l învețe să mai intre altădată în locurile oamenilor de treabă. Ion însă scuipă cu dispreț, strigînd că lui nici de Dumnezeu din cer nu-i pasă...

în fiecare seară familia Herdelea dezbătea acuma în toate amănuntele scrisoarea a optzecea. învățătorul voia să răspundă lui Pintea numaidecît, fata însă stăruia s-o lase în pace măcar pînă luni, căci duminecă îi vin prietenele din Armadia şi nu vrea să fie supărată. Dar pînă luni mai sunt atîtea zile — nu se poate întîrzia răspunsul într-o chestie aşa de mare. Ş-apoi ce au a face prietenele ei cu răspunsul lui Pintea? Dimpotrivă, ar trebui să fie mîndră că are un peţitor de seamă şi în curînd se va mărita... Aceasta exaspera pe kaura atît de rău, încît amenința că, dacă vor sufla o singură vorbă fetelor despre obrăznicia lui Pintea, ea imediat se va arunca într-o fîntînă... Amenințarea ei însă revolta peste fire pe doartma Herdelea, care o ocăra pe urmă două ceasuri, fără întrerupere, doamna Herdelea fiind neîntrecută în născocirea şi înlănțuirea celor mai variate dojeniri materne...

Totuşi Laura rămase biruitoare. După atîtea lupte frămîntate în lacrimi, dumineca multaşteptată sosi, dumineca de care îşi atîrnase soarta...

Fetele făcuseră pregătiri uriaşe. Toată sîmbăta au muncit: trei feluri de prăjituri, apoi cozonaci, apoi au fiert laptele ca să fie mai gros pînă mîine şi să aibă spumă mai multă, apoi au scuturat casa şi au schimbat aranjamentul mobilei în salonul-dormitor... Seara Laura a călcat rochia ei şi pe a Ghighiței, vărsînd în acelaşi timp lacrimi îmbelşugate, căci bătrînii nici măcar acuma n-au lăsat-o în pace cu Pintea.

Duminecă dimineața însă au avut o bucurie. Ploaia care le speriase toată săptămîna, încetase peste noapte. Un vînt aspru zbicise frumos şoseaua, iar spre

amiazi soarele tomnatec scoase capul dintre nouri, împrăştiind căldură şi voioşie.

Pînă după-prînz Laura şi Ghighi fierbeau de emoție. Mereu aşezau cîte ceva, ba în salon, ba în celelalte două odăi, şi Laura întreba din cînd în cînd, îngrijorată, pe Ghighi:

— Ce crezi tu, micuțo dragă, o să vie?

— Am o presimțire sigură că vine, răspundea Ghighi foarte serioasă.

Xaura o săruta cu mulțumire, căci era vorba de Aurel.

Sindrofiile se țineau în fiecare duminecă, pe rînd, la cîte una din fetele „inteligenței" satelor dimprejur bune prietene, care alcătuiau un cerc deosebit şi pentru care întîlnirile acestea, împreună cu balul din octombre şi serata dansantă din februarie, organizate de profesorii şi elevii liceului din Armadia, erau distracțiile cele mai înalte. De obicei nu erau poftiți cavaleri. Totuşi gazda avea îngăduința tacită de a chema pe tînărul care-i făcea curte mai stăruitor, pricinuind astfel o surpriză plăcută tuturor. Laura spuse lui Aurel încă de dumineca trecută că sindrofia viitoare va fi la ea şi că-l aşteaptă, iar el îi făgăduise că va veni negreşit; deoarece însă de atunci nu l-a mai văzut din pricina ploilor, era îngrijorată c-o fi uitat şi nu va veni, ceea ce ar putea stîrni printre fete vorbe felurite şi neplăcute...

Pe la trei după-prînz, I<aura şi Ghighi se aşezară în cerdac în aşteptarea mosafirilor. Mai ales Laura tremura de grije din pricina lui Aurel. Ar fi dorit din suflet să sosească el înaintea fetelor ca să poată vorbi mai în tihnă cîteva clipe. Simțea nevoia să-i comunice obrăznicia lui Pintea şi să-i ceară o povață. Răspunsul

lui îi va pecetlui soarta. Un cuvînt al lui îi va da puterea să reziste tuturor ispitelor...

Peste vreun ceas fetele din Armadia se iviră la cotitura de lîngă Rîpele-Dracului. Veneau pe jos, ca întotdeauna, rîzînd şi tîndălind. Laura şi Ghighi le ieşiră înainte, se îmbrăţişară furtunos, parcă nu s-ar fi văzut de ani de zile, se luară de braţ şi sosiră ciripind în curte. Herdelea, care citea între pomi o gazetă veche, se coborî galant şi le primi cu glume bătrîneşti, încît toate izbucniră în rîsete zgomotoase. în pridvor dăscăliţa boscorodea rugăciuni dintr-o carte ruptă şi soioasă, rămasă din vremurile ei de glorie. Toate fetele îi sărutară mîna, iar ea le sărută pe obraz, dar fără să se scoale, fără să zîmbească şi fără să răspundă întrebărilor obişnuite. Doamna Herdelea nu vedea cu ochi buni sindrofiile, întîi pentru că în tinereţea ei n-a pomenit asemenea lucruri neserioase, şi apoi pentru că se cheltuiau bani scumpi pe mofturi nefolositoare.

în salon fetele defilară în faţa oglinzii dintre ferestre, potrivindu-şi care o buclă răzvrătită, care o sprinceană pe care anina un fir de pudră, care o panglicuţă la rochie. Erau cam obosite de drum, dar gura nu le stătea o clipă. Vorbeau toate în acelaşi timp, fredonau, rîdeau...| Cînd se mai potoliră, Ghighi dispăru să vază de cafeaua cu lapte şi de prăjituri, după cum se înţelesese mai dinainte cu I,aura.

Pe sofaua] din colţ, locul de onoare în casă, şedea ^Elvira, fiica doctorului Filipoiu dija_AmaJi^uxare era privită între toate drept cea mai de frunte şi cu care I^aura era cea mai intimă.

— Dar poetul nostru? întrebă Elvira cu o uşoară tremurare în voce, căcJJujteaJ^

şi suferea fiindcă Titu_n-o lua în seamă şi făcea curte Lucretiei Dragii^

— Nu-i acasă, Elvirica dragă, răspunse I,aura cu o părere de rău din care se vedea că ea îi cunoaşte şi-i împărtăşeşte suferinţa. Ştii, el lucrează foarte neregulat, iar cînd îi vine inspiraţia are nevoie de linişte absolută, altfel e nenorocit. Aşa a plecat şi acuma pe drumul cel vechi, spunîndu-ne că a prins o idee minunată pe care trebuie neapărat s-o scrie... Dacă veneaţi pe-acolo, poate că-1 întîlneaţi...

— Ce rău îmi pare că n-am venit pe drumul cel vechi! oftă Elvira melancolică... Am fi văzut pe poetul nostru lucrînd!

— Ei, vedeţi? Nu v-am spus eu că-i mai frumos pe-acolo? îi impută Margareta Bobescu, fata unui funcţionar de la Banca Aurora, o brună înaltă, mlădioasă, drăguţă, cu sprîncenele înnegrite, foarte pudrată şi cu buzele vopsite roşu-foc. Pentru că se sulemenea şi umbla cu rochii de mătase, toată Armadia zicea că-i lipseşte o doagă.

Fetele profesorului de limba română Spătaru erau mai urîţele, dar foarte bune şi simpatice. Elena, mai în vîrstă, dar micuţă ca un copil, foarte blondă şi cu părul buclat, se tînguia şi se ruşina veşnic că e o stîrpitură. Sora sa mai tînără, Alexandrina, era însă înăltuţă, cu buzele cărnoase şi nasul gros, cu mişcări băieţeşti şi vestită de mîncăcioasă.

Cînd intră Ghighi cu tava încărcată, Alexandrina se repezi ca un tigru şi înghiţi o prăjitură, mormăind apoi cu gura plină:

— Sunt lată de foame !

— Drina, nu ţi-e ruşine? o dojeni Elena căreia îi plăcea să treacă drept cea mai serioasă dintre toate prietenele.

—- Las-o, Lenîca, te rog din suflet, interveni Laura. Mai ia, Alexandrina, dacă vrei să-mi faci plăcere!... Că doar pentru voi le-am făcut!

în curînd toate se pomeniră cu ceştile în mînă, sorbind cu poftă din cafeaua cu lapte şi îmbucînd din prăjiturile gustoase. Ciripirile însă nu încetau o clipă, fiecare căutînd îndeosebi să povestească ceva spiritual ca să facă pe celelalte să rîdă. Numai Silvia Varga tăcea parcă i-ar fi fost scumpă vorba. Dar ea aşa era totdeauna, cam mîndră, fiindcă toată lumea ştia că are zestre mare.

Cu o repeziciune uimitoare convorbirea aluneca de la un subiect la altul. în cîteva minute trecură în revistă tot ce s-a întîmplat mai de seamă în Armadia de la ultima lor întîlnire pînă azi. Bîrfiră pe fetele şi tinerii cari nu erau din cercul lor, stăruind mai mult asupra Lucreţiei Dragu, căreia îi imputau că e prea cochetă şi că a început să îmbătrînească şi să se ofilească; numai în privinţa vîrstei ei s-au încins controverse mai îndelungate, Elvira susţinînd că trebuie să aibă vreo treizeci de ani, iar Silvia Varga, care era în legături mai puţin încordate cu ea, declarînd că n-are mai mult de douăzeci şi doi. Laura întindea înadins discuţia despre Lucreţia, spre a face pe placul Elvirei...

Toată vremea însă Laura ardea de nerăbdare, Aurel nu mai venea. Ce-o fi păţit? S-o fi supărat poate? Fel de fel de întrebări o chinuiau. îşi găsea sieşi vini închipuite cu care l-o fi mîhnit, apoi iar îl mustra în gînd pe el pentru că nu se ţine de cuvînt... Trimise pe Ghighi de cîteva ori în curte, să vază dacă nu se apropie, dar într-ascuns, să nu bage de seamă invitatele* Se cutremura cînd soră-sa, întorcîndu-se îi făcea un mic „nu" din cap. în cele din urmă fetele i-au simţit neliniştea şi Elvira, în temeiul intimităţii lor, a întrebat-o chiar, în taină:

— N-ai invitat pe Aurel?

— Ba da... îl aşteptam, dar nu mai ştiu... Oh! şopti Laura cu ochii înlăcrimaţi, şi Elvira îi răspunse cu o privire plina de mîngîiere şi compătimire.

Mai tîrziu Laura începu să iasă ea însăşi în cerdac, să se uite cu inima strînsă spre Jidoviţa, de unde trebuia să sosească Aurel. Dăscăliţa, din ce în ce mai ursuză, mereu o cicălea că „nu mai pleacă nebunele astea?"

în sfîrşit fetele se porniră să vorbească despre literatură, ceea ce însemna că au sleit toate subiectele mai de seamă. Ghighi care ştia pe dinafară toate poeziile lui Eminescu şi pe ale lui Coşbuc, se oferi să declame fiecăreia cîte o strofă care i se potriveşte mai bine.

în vreme ce Ghighi stîrnea veselia tuturor, Laura ieşi iar în pridvor. Simţea cum o năpădesc lacrimile şi trebui să facă o sforţare grea să se stăpînească. îşi răzimă braţul de un stîlp al cerdacului şi-şi culcă pe braţ capul tulburat de gînduri dureroase. Stînd aşa pierdută, auzi deodată un glas timid, puţin cîntat, care-i străpunse inima. îşi aruncă ochii în ogradă. Se înfiora de emoţie. Pe o bancă, sub pomi, alături de Herdelea, şedea Aurel. într-o clipire fata fu lîngă ei.

— Erai aici şi nici nu ne-ai dat de ştire, domnule Ungureanul îi zise întinzîndu-i mîna cu o imputare cochetă. Toate fetele te aşteptau... Nu eşti de loc drăguţ şi sunt supărată pe d-ta...

Aurel se sculă zăpăcit de sfială, roşindu-se şi bîlbîind:

— Am stat puţin de vorbă cu domnul învăţător.

Laura avu o tresărire. Ce-ar fi, dacă tatăl ei i-ar fi spus ceva de Pintea? Se uită cercetătoare la Herdelea care zîmbea şiret, la Aurel care se muta de pe un picior pe altul, mereu mai încurcat, cu un surîs silit şi caraghios. „I-a spus!" îşi zise ea încruntîndu-se o clipă la Herdelea. Dar apoi îşi **adaogă;** „Nu-mi mai pasă! Bine c-a venit! Am să-i explic eu!" Şi înfăşură pe Aurel într-o privire caldă, drăgostoasă, chemîndu-1:

— Acuma vino, nu mai întîrzia! Eşti aşteptat!...

*Aurel Ungureanu era un tînăr de vreo douăzeci şi trei de ani, băiatul unui ţăran înstărit din Teaca, cu faţa osoasă, cu părul negru foarte aspru, cu nişte mîini mari şi palme veşnic umede, cu mişcări stîngace parcă s-ar teme să nu facă vreo gafă, căutînd să se arate binecrescut, îmbrăcat bine, dar hainele stînd pe el parcă ar fi de căpătat. îşi petrecea toate vacanţele prin Armadia, unde mamele ambiţioase încercau să-l arvunească pe seama fetelor lor pentru cînd va ieşi doctor... •

Toată sindrofia îl primi cu însufleţire, iar Ghighi îi aduse îndată cafeaua cu lapte ce i-o păstrase, avînd grijă să-i pună smîntînă de două degete, deoarece Laura observase că-i place mult.

De altfel studentul venea cu o veste mare: data „balului din octombre" a fost amînată pentru mijlocul lui noiembre, din pricină că lăutarii erau angajaţi pînă atuncea în alte părţi.

— Chiar azi am trimis invitaţiile cu poşta... Toată ziua am scris adrese, de aceea am şi întîrziat... Mă gîndisem **să** aduc chiar eu invitaţia d-voastră— **adaogă** către Laura — dar pe urmă mi-am zis că-i mai pdtrivit **să** vie prin poştă... mai oficial...

— Mai bine făceai dacă **o** aduceai... Cel puţin am fi văzut programul!...

Airel, ca „aranjor", le destăinui toat|e amănuntele programului pe care fetele le găsiră minunate. Ca să fie drăguţ, medicinistul profită de ocazie şi le ceru să-i rezerve fiecare cîte o tură de vals, cel mai puţin. Propmerea produse mare emoţie. Elvira hotărî:

—-Eu zic aşa: îhtîia tură să ţi-o dea Laura... Tu vrei I/aura dragă?

— Dacă credeţi voi? se roşi Laura |bucuroasă.

— De asemenea şi cadrilul al doilea...

Cînd auzi de cadrilul al doilea, adică al îndrăgostiţilor, I/iura se îmbăta de fericire şi răspunse doar cu o îaclinire din cap plecăciunii studentului... Elvira îtnpiryi tuturor cu dreptate cîte o tură, iar fetele, în semn de mulţumire, îi opriră ei cadrilul întîi, cu condiţia să aibă vizavi pe Laura...

— Acum e vremea să plecăm, căci se înserează! curmă Elena planurile ce se înşirau nesfîrşite asupra toaletelor, dansurilor, cavalerilor...

Se urniră deodată cu toţii. Laura le mai zise să nu se grăbească, dar numai cu jumătate gura. Nădejdea ei era drumul cel vechi, unde va putea rămîne în patru ochi cu Aurel.

— Să nu mergeţi departe că acuşi se întunecă! strigă Herdelea după Laura şi Ghighi care porniseră să-şi întovărăşească prietenele.

O luară pe drumul cel vechi, care e mai cu cotituri binevenite pentru perechile îndrăgostite, dornice de singurătate. Laura rămase mai în urmă cu Aurel, iar celelalte, ghicindu-i dorinţa, căutau să se depărteze cît mai mult.

Mergeau alături cu paşi leneşi, vorbind de lucruri indiferente, în care doar cîte o vorbă fricoasă amesteca ceva din simţirile lor. Studentul îşi imputa că după o curte sîrguincioasă de aproape un an, n-a

fost în stare măcar s-o sărute o dată. Sfiala aceasta îl scădea în ochii săi proprii, zicîndu-şi că numai nerozii pot să fie atît de lipsiţi de mîndrie bărbătească. Laura, mai ales de cînd cu scrisoarea ultimă a lui Pintea, avea nevoie de o dovadă a iubirii lui, care să-i umple inima şi să-i limpezească aşteptările... Gu toate acestea n-aveau curajul să-şi deschidă sufletele. Aurel îi explica deosebirea dintre grîul de toamnă şi cel de primăvară şi ea îl asculta strălucitoare de mulţumire.

Celelalte fete le-o luaseră înainte cu vreo sută de paşi, gălăgioase, vesele de răsunau cîmpurile. Apoi veni o cotitură bruscă şi mai lungă, care le acoperi. „Acu-iacu!" se îmbărbăta Aurel frecîndu-şi mîinile.

— Iată-ne singuri... singuri! murmură Laura oprindu-se parcă fără să vrea. Uite ce splendid e apusul soarelui! Cum vopseşte nourii, ca într-o baie de sînge..*

— Da... minunat... e... e... bîlbîi tînărul âpropiindu-se de ea.

Se uitară un răstimp la soarele roşu din care nu se mai vedea decît o geană furioasă. Priveau cu atîta încredere ca şi cînd de lumina aceasta ar atîrna toată fericirea. Laura, copleşită de emoţie, îşi lăsă capul pe umărul lui, cu buzele umede întredeschise într-o aşteptare dureroasă, cu pieptul frămîntat. Şi Aurel, tulburat deodată, atinse cu buzele obrazul ei îmbujorat, repede, aproape speriat. Se despărţiră însă îndată, parcă apropierea i-ar fi îngrozit pe amîndoL Se priviră o clipă ruşinaţi şi apoi porniră iar înainte, tăcuţi, mai nemîngîiaţi şi mai nedumeriţi.

La cotitura drumului dădură peste Titu, înconjurat de toate fetele, necăjit, strigînd într-una:

— Lăsaţi-mă în pace, vă rog!... Vă rog!..* Am de lucru.*. N-am vreme de.prostii!...

Ceata îşi urmă calea, lăsînd pe Titu în marginea şanţului, aşezat pe o lespede de piatră, cu ochii cînd spre cer, cînd spre Pădurea-Domnească din faţă. Fetele întorceau mereu capul să vadă cum face Titu poeziile.

Acuma Aurel întindea paşii ca şi cînd i-ar fi fost ruşine să mai rămînă în urmă. Aceeaşi sfială se încuibase şi în sufletul Laurei, care însă se îngrozea la gîndul că vor ajunge la Jidoviţa, se vor despărţi şi ea va fi nevoită să se întoarcă acasă tot atît de îndoită... Sărutarea în loc să le împrumute îndrăzneală, coborîse un zid de neînţelegere între dînşii.

în apropiere de Jidoviţa, ca din senin, Laura îi zise:

— Ştii că Pintea mi-a cerut mîna?

— Mi-a spus domnul Herdelea, răspunse studentul încet.

— Oh! Ai ştiut şi totuşi ai tăcut toată vremea, făcu Laura spăimîntată de ceva ce-i zguduia inima din temelii.

Dar Aurel urmă, mai încet şi mai şovăitor:

— Pintea e un băiat foarte bun, foarte... foarte...

Vroia să mai adaoge cine ştie ce, întîlnind însă ochii fetei se încurcă şi murmură de cîteva ori „foarte... foarte..." Laura auzise prea bine, înţelesese aprobarea lui şi totuşi nu putea crede. Se uita la el căutînd măcar în ochii lui, în înfăţişarea lui, ceea ce aşteptase ea. împrejurul ei simţea cum se îngroaşă înşelăciunea din ce în ce mai limpede. Şi apoi deodată tot sufletul i se cutremură parcă i s-ar fi rupt rădăcinile... Mergea tăcută, împovărată de gînduri amarnice fără să mai simtă pămîntul subt picioare. Apoi se opri şi, cu glas tremurat, îi zise pentru ultima oară:

— Va să zică crezi că...?

Tînărul plecă ochii în pămînt, ruşinat, şi răspunse ca un vinovat:

— Cred că...

Titu plecase de-acasă, numai pentru a nu se întîlni cu „gîştele" care-l plictiseau cumplit fiindcă toate îl iubeau mai mult sau mai puţin şi-i cereau poezii. Minţise că i-a venit o idee. Se hotărîse numai să se duc㠠în Armadia, să mai vadă puţin pe Lucreţia şi să ofteze alături de ea. îşi zicea deseori că iubirea aceasta îl înalţă şi-i dă noi avînturi. Gîndindu-se însă la Lucreţia, s-a pomenit într-adevăr cu o inspiraţie şi s-a oprit s-o toarne într-o formă poetică şi apoi s-o ducă plocon nepreţuit alesei inimii lui. S-a muncit vreo două ceasuri, în zadar. Ideea se zvîrcolea în sufletul lui, dar nu izbutea să se înfăptuiască pe hîrtie. De zece ori i s-a părut c-a prins-o şi mereu se împrăştia cînd se cobora în vîrful creionului... Sosirea gîştelor apoi i-a spulberat din creieri tot ce începuse să se cristalizeze, aşa că trebui să-şi înceteze curînd sforţările. Porni spre Jidoviţa agale, mohorît, cu gîndul să-şi aducă surorile acasă, dacă s-ar întîmpla să nu le însoţească Aurel, cum obişnuia.

Deodată, între nişte tufe de alun, aproape de drum, zări o siluetă albă. Necazul i se stinse ca prin farmec. „Trebuie să fie d-na Lang", îşi zise dînsul, căci numai ei îi place să iasă din sat în după-amiezile frumoase, ca să citească ceasuri întregi romane senzaţionale ungureşti, trîntită pe un pardesiu vechi de-a soţului ei.

— O, dac-ar fi ea, în amurgul acesta blînd, în singurătatea aceasta ameţitoare! declamă dînsul patetic, aprinzîndu-şi închipuirea şi grăbindu-şi mersul.

Ceea ce îl împiedecase totdeauna să-i facă o declaraţie categorică a fost o lipsă de ocazii, îngrozitoare. De şapte luni, de cînd o cunoştea, nu i-a putut vorbi între patru ochi decît tocmai de două ori, şi încă şi atunci numai la repezeală, fără să aibă vreme să-şi deschidă inima. Niciodată n-a nemerit-o acasă singură, niciodată n-a avut norocul s-o însoţească singură măcar pînă în Armadia, niciodată n-a găsit-o singură, deşi ea îi spunea că are obiceiul să hoinărească pe cîmp, cu cîte o carte în mînă — ceea ce era chiar adevărat, căci surorile lui o întîlniseră de mai multe ori. Ghinionul acesta îl înfuria cu deosebire de cînd notarul Stoessel îi destăinuise că d-na * Lang spune tuturor că „Titu e un tînăr foarte simpatic şi binecrescut". %-

Apropiindu-se şi văzînd că era într-adevăr ea, Titu se repezi cu faţa strălucitoare de bucurie.

— Te căutam, îi zise domol, strîngîndu-i lung mîna.

— Te aşteptam, răspunse ea privindu-l galeş.

* Roza Lang era o femeie nostimă, cu obrajii de păpuşă, cu născiorul obraznic, cu nişte ochi visători şi leneşi, cu forme mlădioase şi plinuţe, asemenea unei fete de douăzeci de ani. Se credea fiinţa cea mai nefericită din lume alături de Lang pe care-l dispreţuia, fiindcă era ovreu şi beţiv. *

Resemnată ca o eroină din romanele ce le citea cu pasiune, trăia fără nici o ţintă lămurită, mîngîindu-se doar cu gîndul că şi-a greşit de la început viaţa, cînd s-a măritat cu un bărbat nedemn de ea. Dorea

însă o iubire mare prin care să se răzbune de toate decepţiile; şi deoarece nu-i ieşise în cale nici una mare, se mulţumea chiar cu iubiri mai mărunte şi mai variate. Acuma se gîndea deseori la Titu. Stîngăciile lui i se păreau poetice şi o transportau în vremea dinainte de a cunoaşte pe Lang. îi era drag văzîndu-1 cum o soarbe din ochi, simţind cum îi tremură buzele cînd îi sărută mîna...

Se priviră un răstimp, ea stînd întinsă pe o rînă, rezemată într-un cot, cu cartea deschisă dinainte, el în picioare cu pălăria în mînă, tulburat, cu patima pînditoare în ochi. Cele din urmă raze ale zilei mîngîiau obrajii femeiei, îmbujorînd-o,

— Nu-ţi place să stai lîngă mine, colea? îi zise Roza, arătîndu-i un colţ din haina pe care se tolănea,

Titu se aşează repede, zăpăcit de emoţie, murmurînd:

— Nici nu-ţi închipuieşti cît mă faci de fericit!...

-— O, o, nu cumva ţi-ai pus în gînd să mă ucizi cu o mărturisire? zîmbi ea de-abia mişcîndu-şi buzele pline, foarte roşii, dintre care albeau dinţii mici şi lucioşi.

Tînărul rămase cu privirea aninată de buzele ei ademenitoare şi şopti pierdut:

— Mi-eşti dragă... Te iubesc...

Apoi cu o mişcare bruscă, biruitoare, îi luă capul în mîini şi-i sărută buzele prelung, sălbatec, ca şi cînd ar vrea să-i soarbă dintr-o dată tot sufletul. Iar femeia îi dădu gura cu ochii închişi, întinzînd puţin gîtul alb, decoltat. Statură cîteva clipe astfel, pe urmă Titu îşi trecu braţul pe după mijlocul ei şi o strînse vijelios la piept. Roza însă se dezmeteci degrabă, se desprinse* uşor din înlănţuirea lui pătimaşă şi,

potrivindu-şi părul ce i se prăvălise pe umeri, îi zise cu o imputare dulce:

— Ei, dar ştii că eşti îndrăzneţ de tot, micule? Nu te credeam aşa de îndrăzneţ...

Titu simţi un val de sfială cuprinzîndu-i inima, dar pasiunea îi descleştă limba:

— Te iubesc nebuneşte! De cînd te-am văzut întîia dată te port în suflet ca pe o comoară nepreţuită. Şi niciodată n-am avut prilejul să ţi-o spun. Şi niciodată n-ai vrut să vezi cît de mult te iubesc...

Femeia îl ascultă un minut încîntată. Mărturisirea lui stîngace şi teatrală în acelaşi timp îi dădea nişte fiori feciorelnici* L-ar fi ascultat astfel o zi întreagă, dar îi era teamă că nu-l va mai putea stăpîni. Se sculă deci în picioare, vorbindu-i cu aceeaşi căldură patetică:

— Am văzut şi te-am înţeles de mult. Totuşi, trebuie să fii cuminte... cuminte, cuminte! Auzi? Altminteri nu te iubesc: de loc...

îl ameninţă drăguţ cu degetul, iar el îi apucă amîndoua mîinile şi le acoperi de sărutări.

— Acuma trebuie să mă duc acasă, căci vezi ce tîrziu e, urmă Roza ferindu-se mereu de stăruinţele lui.

Se înserase. întunerecul cobora atît de grăbit, parcă de te-ai fi uitat mai bine, l-ai fi văzut cum se îngroaşă... Titu ridică pardesiul, îl scutură şi întovărăşi pe d-na Lang pînă la marginea satului.

— Ce-ai zice dacă te-ai pomeni, într-o bună noapte, pe neaşteptate, cu mine în casă? întrebă dînsul la despărţire, liniştit, strîngîndu-i braţul.

— Mi-ar face plăcere şi... ţi-aş da un ceai cu rom mult, răspunse femeia rîzînd. Numai dacă bărbatul meu nu s-ar împotrivi...

— Dar dacă Lang n-ar fi acasă? stărui Titu înfigîndu-şi privirea lacomă în ochii ei.

— O, atunci... atunci ar trebui să fii foarte cuminte, altfel m-ai supăra! murmură Roza cu un zîmbet ispititor şi supus.

6

Titu se întoarse acasă pe drumul cel nou, foarte mulţumit de ziua de azi, întinzînd paşii ca să ajungă din urmă pe surorile sale şi mai ales fiind înfometat de moarte. Pe la Cişmeaua-Mortului însă întîlni pe Ion, care venea din Jidoviţa, singur, gînditor, în mers şovăitor.

— Da' ce-i, Ioane, de tîndăleşti aşa? îi strigă Titu voios. Ai băut ceva, ori nu ţi-s toţi boii acasă?

— Apoi, domnişorule, îmi chibzuiesc şi eu necazurile cum pot, răspunse Ion scoţînd pălăria şi încercînd să zîmbească fără a izbuti.

Cerul era senin-sticlă. Cîteva stele mari clipeau aprig luptînd cu întunerecul care năvălea zadarnic să le stingă, căci mereu se aprindeau mai multe, ca nişte scîntei împrăştiate de un vînt năpraznic. Din urmă Pădurea-Domnească vîjîia înăbuşit, parcă şi-ar fi stăpînit mînia, iar în faţă şoseaua cenuşie fugea printre şanţurile negre, pierzîndu-se repede pe după cotiturile de dealuri...

—- Aşa, se vede c-ai auzit şi tu? zise Titu deodată. Apoi tocmai voiam să-ţi spun, că eu am aflat de ieri, de la un prieten care-i scriitor la judecătorie în Armadia... E adevărat, Ioane! Simion Lungu te-a pîrît că l-ai bătut şi că i-ai sfeterisit nu ştiu cîţi stînjeni din porumbiştea...

— Da' dă-l dracului cu tot neamul lui! întrerupse flăcăul nepăsător, scuipînd ascuţit, în semn de dispreţ.

— Ce să-l drăcuieşti, Ioane, că nu-i de glumă! reluă Titu întăritat puţin de nepăsarea lui. E lucru foarte serios şi poate să te bage şi-n temniţă!... Că Simion ca Simion... cu el te-ai fi învoit tu omeneşte. Dar s-a pus şi popa pe capul tău, auzi? E foc pe tine, nu alta! Zice că nu te iartă pînă nu te vede la răcoare... El i-a făcut pîra lui Simion şi s-a pus martor... Nu ştiu ce are cu tine...

Ion scuipă iar, îşi trase pălăria pe ochi şi tăcu. Auzise şi el ceva din toate acestea. I-au intrat pe-o ureche şi i-au ieşit pe cealaltă. I se păreau fleacuri faţă de cele ce se dospeau acuma în sufletul lui. Bătaia cu Simion nu stîrnise în sat mare vîlvă, căci Simion era o fire arţăgoasă, gata veşnic să ia de piept pe oricine. Pe urmă încăierările din pricina pămînturilor erau mai dese chiar decît certurile flăcăilor la horă. Doar amestecul preotului dăduse puţin de vorbă pe la circiumă... Ion însă era atît de pătruns de încrederea mereu nelămurită ce i-o deşteptaseră lacrimile Anei, încît parcă veşnic umbla prin nouri. Simţea totuşi nevoia unui imbold care să-i limpezească gîndurile şi să-i îndrumeze faptele. Avea răbdarea să-l aştepte nepripit, convins că trebuie să vie de undeva. Şi fiindcă de cîte ori îşi sfărîma mintea singur să-şi găsească drumul, se izbea parcă numai de porţi zăvorite — căuta să nici nu se mai gîndească la ceea ce va trebui să se întîmple. Acuma tocmai începuse să-l împresoare bănuielile şi să-l înfurie.

— Lasă-i, domnişorule, că de data asta nici capul nu mă doare, făcu dînsul, ca şi cînd vorbele lui Titu i-ar fi crestat limba.

Titu, crezînd că flăcăul se sfieşte să zică ceva rău despre Belciug, urmă mai aprins:

— De ce să-i laşi, Ionică? Ori ţi-e frică de popa?

— Ba nu mi-e frică nici de Dumnezeu, dacă mi-i sufletul curat, domnişorule!

— Nici să nu-ţi fie, că om mai urîcios ca Belciug nu se află sub soare!... Cîinos la suflet şi viclean ca dracul... A început să mă scîrbească de cînd am văzut că-şi pune mintea cu flăcăii şi-şi vîră nasul în sfezile voastre...

într-adevăr, pînă deunăzi, Titu, singur din toată familia, părtinise pe preotul Belciug. Chiar cînd părinţii lui se mai ciorovăiau cu dînsul, prietenia lor rămînea neatinsă. Popa îl lua cu trăsura ori de cîte ori se ducea în Armadia sau la Bistriţa şi trăgeau cîte un pui de chef, ocărind împreună pe unguri, căci Belciug era mare naţionalist, deşi nu se prea arăta a fi, de frică să nn-şi piardă ajutorul de la stat, fără de care n-ar mai fi putut trăi în rîndul oamenilor..^ înverşunarea lui împotriva lui Ion însă zdruncinase dragostea lui Titu. Mai întîi i se părea nedreaptă şi nedreptatea totdeauna îl revolta, afară dacă, nu pornea de la dînsul. Pe urmă Ion îi era tot atît de drag pe cît îi fusese Belciug. Mindria flăcăului, isteţimea şi stăruinţa lui de a împlini ceea ce îşi punea în gînd, voinţa lai încăpăţînată îi plăcea tocmai pentru că toate acestea lui îi lipseau, măcar că ar fi dorit mult să le aibă. Se h^tărise chiar să spună preotului că e nedrept cu Ion, dar niciodată nu găsise momentul potrivit şi mai ales curajul trebuincios. Acuma, faţă cu flăcăul, îşi vărsa toată nemulţumirea pe care ar fi vrut s-o trîntească lui Belciug. îl mira însă şi-l încurca înfăţişarea lui Ion care-l asculta parcă ar fi

fost vorba de altcineva. în cele din urmă Titu îşi curmă indignarea şi întrebă iscoditor:

— Mi se pare mie că alte necazuri te. mănîncă pe tine, mai mari?

Ion se opri, îşi încrucişa braţele pe piept şi-l privi lung. Titu vedea cum îi scapără ochii în întunerec, ca la pisici.

— Altele, domnişorule, bine zici, răspunse scurt şi apăsat.

— Şi nu-mi spui mie? se supără Titu. Să ştii, Ioane, că m-ai supărat! Zău m-ai supărat...

Flăcăul îşi îndreptă sumanul pe umeri ca şi cînd nu s-ar fi putut hotărî să vorbească.fTitu însă, muncit de gîndul că are să descopere cine ştie ce taină mare, îi dădu ghes nerăbdător:

— Hai, spune ce te doare! Iute!... Hai!... Stăteau în mijlocul şoselei sub Rîpele-Dracului. Dinspre Pripas se apropia o caleaşca în trap grăbit. Se dădură amîndoila o parte, iar Ion îşi ridică pălăria, zicînd „bună seara" necunoscuţilor din trăsură. Apoi, cînd uruitul roţilor se potoli, spuse foarte rar:

— Trebuie să iau pe fata lui Vasile Baciu, domnişorule!

Titu rîse cu o voioşie decepţionată:

— Asta ţi-i supărarea?... Fugi d-aici, Ioane, că rîd şi curcile de tine!

— Asta-i, domnişorule, şi-i mare! Că badea Vasile nu mi-o dă şi, dacă nu mi-o dă de bunăvoie, e rău de tot!...

— Nu înţeleg de ce te agăţi tu de fata asta? E slăbuţă şi urîţică... Eu unul n-aş lua-o nici să mi-o cîntărească în aur!

— Aşa-i, aşa-i, dar fără dînsa nu mai scap de sărăcie pînă-i Prut şi Şiret!

— Aaa! făcu Titu după o pauză ce voia să tălmăcească gravitatea situației. Așa da, adevărat! E greu!

— Așa-i? zise Ion mulțumit că și domnișorul îi înțelege acum necazul. învață-mă d-ta ce să fac și cum să fac, că ești om învățat!...

Titu, în realitate, nu prea înțelegea nici încăpățînarea lui Ion de-a lua pe Ana, și nici pe a lui Vasile Baciu de a nu i-o da. El vedea în amîndoi niște țărani deopotrivă de treabă, între care nu e nici o deosebire. Dacă Ion n-are avere, în schimb e mai dezghețat și mai harnic, ceea ce face uneori cît o moșie. Deoarece însă rolurile de povățuitor îl măguleau, se sili să găsească un sfat bun care să-1 ridice în ochii flăcăului.

4r(— Dacă nu vrea el să ți-o dea de bunăvoie, trebuie să-1 sileşti! zise Titu după un răstimp de gîndire, nehotărît puțin, ca și cînd ar fi vrut să vadă cum îi va primi Ion vorbele. s> /*

^Flăcăul tresări. I se păru că în minte i s-a deschis deodată o dîră luminoasă care îi arăta lămurit calea. Oftă prelung, parcă i-ar fi căzut o povară uriașă de pe inimă. Ridică privirea cercetător, ca un hoț prins cu ocaua. Mulțumirea îl strîngea de gît încît nu putu rosti nici un cuvînt.

– Poți să-1 sileşti? Ai cum să-1 sileşti? întrebă Titu neînțelegînd tăcerea lui.

— Pot, domnișorule! izbucni Ion aspru, cu amenințare în glas. •

Porniră apoi iar la drum, dar nu mai schimbară nici o vorbă pînă la poarta învățătorului. Flăcăul nu mai simțea nici o nevoie de palavre zadarnice, cînd acuma știa limpede ce trebuie să facă. Acuma îl rodea numai nerăbdarea să isprăvească mai curînd, să-și împlinească scopul. Titu tăcea fiindcă nu era sigur dacă povața lui a fost folositoare, mai ales după răspunsul dîrz care-i răsuna mereu în ureche.

— Mulțumesc, domnișorule, că mi-ai deschis capul, zise Ion despărțindu-se.

în casa Herdelea ardea lampa. Lumina unei ferestre se revărsa toată asupra flăcăului, care avea pe față o hotărîre strălucitoare. Văzîndu-1, Titu simți un fior de spaimă.

— Ia seama, Ioane, să nu dai cu oiștea-n gard! murmură dînsul zîmbind zăpăcit.

— De-acu lasă pe mine, domnișorule, că-mi știu eu datoria! răspunse Ion cu o bucurie atît de largă că se pierdea într-un rînjet prostesc.

Titu intră în casă cam uluit de izbucnirea lui Ion. Deşi nu pricepea ce s-a putut urni în sufletul lui deodată, bănuia totuși că a dezlănțuit o pornire atît de sălbatecă încît îl cutremura. Cum dădu însă de lumină și cum mirosi mîncarea, uită pe Ion și-i reveni în gînd Roza Lang. Astfel se însenină iar și, frecîndu-și mîinile, zise cu o mîndrie prin care voia să dea a înțelege tuturor că a pus la cale un lucru mare:

— Foarte drăguță nevasta lui Lang! E o plăcere să stai de vorbă cu ea!...

Herdelea aprobă în tăcere, căci și lui îi plăcea Rozica, cu toate că dragostea i-o arăta numai prin glume pipărate, spuse într-o ungurească foarte stricată, care pe femeie o înveseleau totdeauna. Dăscălița însă bufni morocănoasă:

— Repede vă mai speriați și voi de toate zdrențele..'. Dacă și aia-i drăguță, apoi ce să mai zici de

mama pădurii?... Cum poate să fie drăguță o femeie care-i atît de proastă că nici măcar nu știe românește?

Doamna Herdelea avea un dispreț adînc pentru femeile care nu fac copii. Pe Roza Lang însă era și mai furioasă pentru că, de cîte ori se întîlneau, voia s-o silească să vorbească ungurește, mirîndu-se mereu cum se poate să nu știe ungurește soția unui învățător de stat. Dăscălița n-ar fi mărturisit în ruptul capului că nu știe, ci spunea cu mîndrie că nu vorbește fiindcă îi sunt urîți ca dracul ungurii și limba lor.

Laura și Ghighi se întorseseră acasă singure. Ungureanu nu se mai oferise, ca altădată, să le însoțească. Din Jidovița pînă în Pripas, Laura a plîns desperată, fără să scoată'o vorbă. Ghighi însă, bănuind pricina lacrimilor surorii sale, a ocărît toată vremea pe Aurel, găsindu-i mai multe cusururi chiar decît însuși bătrînii cînd erau mai porniți. Ocările ei și oboseala drumului au potolit puțin durerea Laurei. îndată ce a ajuns acasă, s-a retras în salon ca să nu bage de seamă părinții că a plîns. Oricît se silea să se stăpînească, nu-și putea opri lacrimile. Simțea într-una ca și cînd o casă întreagă s-ar fi prăbușit peste ea și nu e în stare să se ridice dintre dărîmături. Cînd Ghighi veni s-o cheme la masă, minți c-o doare capul. Ar fi murit de rușine să fi fost acuma nevoită să se uite în ochii oamenilor care i-ar fi ghicit îndată supărarea.

După cină Herdelea, aducîndu-și iar aminte de scrisoarea ltii Pintea, deschise ușa odăiei unde Laura își frămînta nenorocirea, și-i zise din prag:

— Dar cu omul cela ce facem, domnișoară? Tu, care știi atîtea etichete, nu crezi că-i vremea să-i răspundem?

întrebarea se înfipse în inima fetei ca într-o rană proaspătă. Lacrimile o podidiră mai furtunos,, în vreme ce buzele ei murmurau cu resemnare:

— Scrie-i, scrie-i, fire-ar al dracului!... Cine te oprește să-i scrii?... De-acuma mi-e totuna...

Ghighi se repezi numaidecît, adăogînd:

— A spus ea vreodată să nu-i răspunzi? Da' ce, crezi că ea-i proastă să lase pasărea din mînă pe cea din gard? Ori ați fi vrut să nu mai vorbească cu nimeni pentru că a cerut-o domnul Pintea? Așa sunteți d-voastră, căutați cearta cu luminarea și pe urmă mai ziceți că alții se ceartă.

— Pravo, bravo, strigă Titu, triumfător. Asta-mi place! în sfîrșit, bine c-ați venit tot la vorba mea... Dacă m-ați fi ascultat de la început, azi Laura ar fi fost mireasă...

Laura plîngea cu hohote. Ghighi alergă la ea s-o mîngîie, după ce mai întîi închise iar ușa. Bociră amîndouă un răstimp, apoi Ghighi se reculese și vorbi, alintînd-o:

— Lasă-l încolo, Laura dragă, nu-ți mai face sînge rău pentru un netrebnic! Merită un stricat ca el să-l plîngă o ființă gingașă și distinsă ca tine?... Vezi, eu am avut o presimțire sigură că-i un ticălos... Știi, ți-am spus și astă-vară, la sindrofia de la Elvira!... De altfel și Alexandrina mi-a povestit chiar azi că fata popii din Vărarea, știi, toanta ceea de Vica, i-a făcut farmece și că acuma prostănacul de Ungureanu se duce mereu-mereu pe la ea, ba că popa, bețivul, l-a și pus să jure în biserică și cu mîna pe *Evanghelie,* că îndată ce va ieși doctor va lua pe Vica!... Acuma vezi și tu cît e de murdar și de nevrednic de iubirea ta, Laura dragă!...

Bătrînii erau mulțumiți c-a dat Dumnezeu și i-au venit Laurei gîndurile cele bune. Dăscălița, mișcată, se apucă să spele vasele, bolborosind o rugă-

ciune ce o ştia dînsa, încă din tinerețe, anume pentru asemenea ocazii fericite. Herdelea însă scoase din buzunar scrisoarea a optzecea a lui Pintea şi o citi din nou, cine ştie a cîtea oară, cu multă băgare de seamă. Clătină apoi din cap, îngîndurat, vrînd să învedereze nevestei şi lui Titu că nu-i uşor să ticluieşti un răspuns cum se cuvine, cinstit şi drept şi frumos, unei asemenea scrisori. Se aşează la masa de scris, lucrată de el însuşi acum vreo douăzeci de ani, aprinse o luminare, puse scrisoarea lui Pintea lîngă călimară, îşi atîrnă după urechi nişte ochelari pe care nu-i întrebuința decît în momentele cele mai solemne* căci vedea mai bine fără ei, stătu cu fruntea încrețită, ca să-şi adune gîndurile şi apoi începu să aştearnă. pe hîrtie, bătrîneşte: *„Mult stimate şi iubite fiule George! Află că rîndurile tale multă bucurie ne-au: pricinuit, văzînd într4nsele gîndurile tale bune şi prea^ vrednice. Şi mai află că Laura este doritoare de-a te? vedea în casa noastră cît mai grabnic.."*

1

Capitolul IV

NOAPTEA

1

De cînd a văzut că Ion se înstrăinează de Ana din ce în ce mai rău, George Bulbuc a început într-adevăr să meargă mai în fiecare seară pe la Vasile Baciu. Fata îi era acum mai dragă. Gălăgia ce se făcuse în jurul ei, din pricina lui Ion, i se părea c-a înfrumusețat-o şi i-a ridicat prețul. Ştia bine că Ana nu se va înmuia cu una, cu două, dar nădăjduia că, pînă în cele din urmă, îi va birui împotrivirea.

Căci acuma numai de ea atîrna. Cel puțin aşa credea el. Feciorul Glanetaşului are alte necazuri pe cap decît să-l mai bată gîndurile cu Ana. După pozna cu Vasile Baciu, după dojana din biserică, după bătaia cu Simion Lungu ce-ar mai putea aştepta Ion? Dovadă că nimic, este faptul că nici nu se mai arată pe la Ana. La horă nu mai joacă cu ea. în sat umblă vorba că se va însura în cîşlegi cu Florica... Va să zică din partea aceasta calea lui George e slobodă... Numai Ana să se dea pe brazdă... Dar Ana îl ocolea, avea ochii veşnic roşii de plîns ascuns. Asta înseamnă că în inima ei nu s-ă zdruncinat iubirea pentru

Ion. S-a gîndit George şi s-a răzgîndit.*Pe urmă s-a sfătuit cu maică-sa, o femeie uscată, cu nasul ascuţit şi ochii mici căzuţi în fundul capului, care vedea în toate lucrurile neplăcute vrăjitorii şi farmece. Ea l-a învăţat se să ducă la ghicitorul din Măgura, să-i dezlege pe Ana. George s-a dus, ghicitorul i-a descîntat... Zadarnici Atunci a început să se necăjească. Neînduplecarea fetei îi jicnea mai ales mîndria. Se credea cel dintîi flăcău din sat şi suferea cînd cineva nu i-o recunoştea. Din pricina aceasta a avut atîtea ciocniri cu Ion care pretutindeni i-o lua înainte, pe care mai toţi flăcăii îl priveau ca pe un fel de vătaf al lor. în sinea lui simţea şi el că al Glanetaşului are ceva de-l întrece în faţa oamenilor. N-o mărturisea însă nimănui şi se supăra cînd i-o spuneau alţii. 'Adică de ce-ar fi mai breaz Ion ca dînsul? Carte ştie şi el; gjchiar abonat la *Foaia poporului.* Prost nu e, voinic este, deşi nu e bătăuş. Adevărat că are o fire blîndă, dar cînd se mînie e în stare să facă şi moarte de om. Ion e mai sprinten, mai osos, mai şiret, adevărat, dar el e mai aşezat, mai cumpănit, ca omul care-are ce pierde. Toma Bulbuc e cel mai bogat ţăran din Pripas, mai cu stare decît însuşi popa Belciug, iar George e singur la părinţi. Harnic şi muncitor şi strîngător este cum nu se găseşte al doilea. Din munca lui a adunat banii cu care a cumpărat iarna trecută cel din urmă petec de pămînt al lui Dumitru Moarcăş...

Vasile Baciu îl primea totdeauna voios, îl poftea să şadă, îl cinstea cu rachiu „îndulcit de fata mea". George zîmbea şi se uita cu coada ^ochiului la Ana, care mereu îşi făcea, de lucru pe lîngă vatră şi de-abia răspundea la vorbele lui. Dintru-ntîia crezut că s fiiciunea ei este prefăcătoria obişnuită a fetelor faţă de flăcăi, mai ales cînd le văd şi părinţii. Curînd a trebuit să înţeleagă că Ana tot nu-l vrea pe el şi că tot după Ion oftează. Atunci a plecat înjurînd-o în gînd şi hotărît s-o lase în plata Domnului. Mintea însă îi rămînea tot la ea şi a doua seară pornea iar glonţ la Vasile Baciu, să se necăjească iar prinzînd-o cum suspină şi lăcrimează după cellalt. Se încăpăţîna din zi în zi. Se simţea jicnit de răceala ei şi începea s-o iubească aievea. De unde pînă acum voise s-o ia numai pentru că era fata lui Baciu şi fiindcă părinţii lor i-au sortit unul altuia, azi o rîvnea cu patimă şi i se părea frumoasă ruptă din soare. Nu îndrăznea să spovedească nimănui ce-l durea. I-ar fi fost ruşine să afle cineva că el nu e în stare să-i dobîndească dragostea. Aceasta l-ar fi înjosit în faţa lumii, înălţînd în aceeaşi vreme pe Ion. Se mustra chiar că a ascultat pe maică-sa de şi-a bătut picioarele degeaba pe la ghicitori. I-ar fi venit mai bine dacă ar fi băgat de seamă Vasile Baciu ce se petrecea în inima Anei. Dar bătrînul nu putea bănui nimic. El ştia doar atîta că fata lui trebuie să se mărite cu George, pentru că lui aşa i s-a năzărit. Cu cît îl primea el mai bine, cu atît credea că va merge mai uşor. George se chinuia că pe cînd satul fierbea că merge la Ana, el era nevoit să petreacă toate serile ascultînd palavrele lui Vasile despre războiul din Bosnia unde povestea c-ar fi făcut atîtea vitejii de l-a pupat însuşi împăratul. Ar fi fost de o mie de ori mai bucuros să se fi putut învoi cu fata spre a se întîlni pe furiş, căci asta ar fi fost o dovadă de dragoste. Ana însă ofta de cîte ori tatăl ei se jura că la iarnă vor face nunta, măcar de-ar plezni fierea în dezmăţatul Glanetaşului.

De altfel Ana, de cînd a văzut pe Ion îmbrăţişîndu-se cu Florica şi mai ales de cînd i-a ajuns la urechi că a şi cerut-o, trăia într-o frămîntare cu atît

mai dureroasă cu cît trebuia s-o tăinuiască. Era o fire tăcută şi oropsită, menită parcă să cunoască numai suferința în viață. A crescut singură, lipsită de_ o_ drajjostej^^ a lăsat-o fără aripi. îşi aducea aminte doar ca prin vis de ogoirile ei blînde pe care nu le-a mai întîlnit niciodată. Tatăl ei o iubea, dar cu o iubire plină de toane. Vorbe bune a auzit prea puține de la dînsul; bătăi însă a suferit neTOffiăraîeŢ mai pe dreptate, dar mai mult din senin. -Prietenfe^^ o drrgd"sW"sfîbasa^i^dîncăjfZburdălnicia o întrista. Chiar peste veselia ei plutea totdeauna o umbră de melancolie... în Ion al Glanetaşului apoi descoperise deodată tot ceea ce-i dorea inima. întîia oară, acum cîteva luni, cînd au stat de vorbă mai îndelung, s-a simțit ademenită. De atunci îşi zicea mereu că fără de el ar trebui să moară. Era singurul om în ale cărui cuvinte tremurau mîngîierile rîvnite în fundul inimii ei. Nu mărturisea dar nici nu ascundea tatălui ei iubirea ce-o cuprinsese şi de care nu putea să se despartă nici moartă. Sudălmile şi amenințările lui, ca şi revenirea lui George, n-o speriau de loc şi nici nu-i clinteau hotărîrea. în gînd căuta veşnic prilejuri să întîlnească pe Ion, să-1 întrebe, să-1 roage, să-i cadă în genunchi ca să n-o ocolească. Nu înțelegea purtarea lui, pe care-1 ştia atît de încăpățînat şi de bun. Depărtarea şi lipsa lui însă îi sfîşiau inima. îşi zicea uneori că poate fuge de dînsa, că poate n-o mai iubeşte... Atunci îşi pierdea brusc toate nădejdile şi o cuprindeau gînduri de moarte. Mai ales după întîlnirea cu Ion, pe drumul cel vechi, cînd el n-a găsit nimic să-i spună, cînd n-a luat-o în brațe, deşi fuseseră singuri — gîndurile negre începură s-o stăpînească mai des. Joia, ducîndu-se la bîlciul săptămînal în Armadia, cu ouă, păsări, brînză, lăptarii, trecînd în zorii zilei pe cărarea de lîngă Someş, dincolo de Jidovița, se oprea acuma mereu în dreptul stăvilarului şi privea lung vălmăşagul apelor adînci care parcă o chemau. Ce să mai aştepte în viață, dacă ce i-e drag o părăseşte? Ropotele valurilor care se zvîrcoleau năvalnic, în clocote mugitoare, o învăluiau cu zgomote asurzitoare, stingîndu-i toate dorurile şi năzuințele. Se clătina pe picioare. Simțea că dacă s-ar pleca puțin, ar aluneca în gura morții, unde într-o clipire, s-ar sfîrşi toate suferințele...

Totuşi într-un colțişor al sufletului ei, chiar în mijlocul chinurilor celor mai crîncene, mai simțea pîlpîirea unei fărîme de nădejde care o îndemna să creadă că încă nu e totul pierdut. Grăuntele de speranță care nu părăseşte pe om pînă nu-şi dă ultima suflare, care mai licăreşte în ochii muribundului chiar cînd inima a încetat de-a mai bate şi cînd trupul a înghețat pentru totdeauna — îi dădea şi ei puterea să mai aştepte şi să stăruiască...

Şi astfel, într-o noapte, după ce plecă George şi după ce tatăl ei stinse lampa şi se culcă, Ana, plînsă şi frîntă, ieşi în ogradă, cum mai ieşise de atîtea ori zadarnic de cînd Ion nu se mai abătea pe la dînsa, cu scînteierea de nădejde în inimă că poate cine ştie?

Noaptea era neagră şi mohorîtă, noapte de toamnă, tristă şi năbuşitoare. Nouri groşi, plumburii, măturau crestele dealurilor care împrejmuiau Pripasul, învolburîndu-se în văzduh, înnegrindu-se şi limpezindu-se ca nişte balauri năpraznici porniți parcă să înghită dintr-o sorbire satul ce dormea adînc şi mut. Pomii prin grădini dîrdîiau cutremurați de frig, cu nişte glasuri plîngătoare şi ostenite.

Fata, desculță, strîngîndu-şi pe piept năframa, păşi sprinten spre poartă, zgîlțîită de o frică neînțeleasă şi de frigul care o pătrundea la os. Deschise vrania cu mare băgare de seamă, ca să nu scîrțîie, şi vru să iasă în uliță. Se opri însă deodată, trăznită de spaimă. O mogîldeață neagră stătea răzimată de stîlpul porții. O clipă Ana n-avu măcar puterea să deschidă gura. Apoi, reculegîndu-se, întrebă în şoaptă:

— Cine-i aici?

— Eu, răspunse un glas gros, împrăştiindu-se în întunerec pe nişte aripi nevăzute.

— Ionică? murmură Ana într-o izbucnire de fericire, agățîndu-se de dînsul şi repetînd printre lacrimi: Ionică! Ionică!

— Am aşteptat să plece George, răsună iarăşi glasul lui Ion cu o tremurare de părere de rău. De cîte ori n-am tot aşteptat aşa, iar tu, Ana...

Se întrerupse ca şi cînd i s-ar fi înfipt un cuțit în beregată.

— Hai în casă, Ionică, scînci fata, trăgîndu-l de mîneca sumanului. Pe urmă aducîndu-şi aminte de tatăl său, care ar scula tot satul în tălpi să ştie că i-a adus pe Ion în casă, adaogă mai plîngătoare: Ori baremi în ogradă... pe prispă... Vino!...

Ion nu intră. Atîta voise: să-l vadă ea şi să ştie hotărît că n-a părăsit-o. Aşa îşi chibzuise dînsul calea pentru a sili pe Baciu să i-o dea. Ca să izbutească, trebuie s-o ia domol. Altfel i se primejduiau planurile. Acuma ştia bine cum are să-l silească. Numai să nu-şi piardă răbdarea. Graba strică treaba. Fără dibăcie şi şiretenie nu ajungi la mal niciodată.

îi zise repede, scurt: „noapte buna' şi se pierdu în beznă înainte ca Ana să mai fi putut răspunde. Dar paşii i se mai auziră pe uliță, leopăind rar prin

noroi, îndepărtîndu-se din ce în ce pînă ce se stinseră de tot. Buzele fetei bîlbîiră rugătoare în singurătatea ce o învăluia:

— Ionică! Ionică!...

Rămase totuşi cu o mulțumire mare în suflet. S-a întors la ea, va să zică o iubeşte!... Poate că niciodată n-a avut visuri mai frumoase ca în noaptea aceasta.

De a doua zi, Ana parcă ar fi fost alta. Fața i se îmbujora de o încredere senină. Umbla mai sprintenă, muncea mai cu drag şi simțea o nevoie ciudată de a arăta lumii întregi că e fericită.

George, observînd îndată schimbarea, s-a bucurat mai întîi crezînd că s-a dat pe brazdă. Ana nu mai ofta şi nu mai lăcrima. Părea însă grozav de nerăbdătoare şi stătea ca pe nişte spini, parcă de-abia ar fi aşteptat să-l vadă urnindu-se... Gîndindu-se mai bine, George îşi zise pe urmă că trebuie să fie ceva la mijloc. Şi gîndihdu-se iar, îi fulgeră prin minte: „Ion!"

Vru să-l îndepărteze şi nu mai putu. în urechi îi vîjîia ca o bătaie de ciocane:

„Ion!... Ion!... Ion!..."

2

Cînd, a doua zi, straja îi aduse citația, Ion strînse din umeri nepăsător, întrebă în ce zi e judecata, căci nu pricepea scrisul unguresc, şi o dădu Zenobiei s-o pună bine, după grindă, ca să nu uite sorocul. Numai o clipă şi-a zis: „adică tot e adevărat? "şi pe urmă nici nu s-a mai gîndit la Simion Lungu, cum de altfel nu se

gîndise nici pînă acuma. Seara se duse iar la Ana. Şi de-aci încolo mereu...

Glanetaşu s-a speriat de citaţie şi l-a cicălit destul să dea fuga la domnul învăţător, să se roage să-l povăţuiască cum şi ce să facă. Herdelea era doar tot atît de vestit că ştie legile mai bine ca orice avocat, pe cît era de preţuit pentru că nici un doctor nu trăgea măselele mai repede şi fără durere ca dînsul. Altădată Ion alerga cu toate fleacurile să-i ceară sfaturi sau să se înţeleagă măcar cu domnişorul Titu; de ce nu s-ar duce acuma cînd e vorba de judecată şi cînd se ştie că judecătorii nu glumesc? Vorbele bătrînului însă nu s-au lipit de dînsul. Gîndurile lui acuma erau toate şi mereu la Ana. Pînă ce nu va fi silit pe Vasile Baciu să i-o dea de nevastă, împreună cu toată moşia, nu mai voia să audă nimic...

Ziua judecăţii cădea într-o joi. Fiind bîlci în Armadia, Ion a plecat laolaltă cu părinţii săi, care duceau două mierţe de porumb, să le vîndă, ca să mai plătească din dări, deoarece primarul începuse a umbla prin sat, întovărăşit de practicantul notarului, luînd zăloage de la cei ce erau rămaşi în urmă.

Zîmbea un soare bătrînesc de toamnă, învăluind hotarele într-o lumină galbenă, potolită, care încălzea tocmai cum îi place omului mai bine. Sub îmbrăţişarea blîndă a razelor pămîntul amorţit parcă respira iar mai zdravăn, copacii îşi resfirau mai tihniţi frunzele arămii. Şoseaua uruia neîncetat de căruţele care se întreceau s-ajungă mai curînd la bîlci. Pripăsenii, mergîndmai toţi pe jos, cu saci sau dăsagi în spinare, păşeau voinicеşte şi vorbeau tare de răsunau rîpele şi pădurile... în Jidoviţa cîrciumarii botezau rachiul, pregătindu-se pentru după-amiazi cînd oamenii, la întoarcere, se vor opri cu toţii să închine cîte un pahar de mulţumire, c-au vîndut sau cumpărat ce aii putut...

^Armadia începe îndată la cîteva sute de paşi dincolo de podul de peste Someş. Un orăşel lunguieţ, împrăştiat pe ţărmul rîului pînă la poalele dealurilor, urcîndu-se chiar şi pe coastă cu casele. De departe străluceşte mîndră biserica, ru Hon5 t^m ?î clMixea iicmhiLramâ^ ale Armadieisi aleJfctogiiluî ţinut. De altfel tot tîrguşorul e trei-patru străzi care se întîlnesc într-o piaţă largă, în faţa bisericii.

Glanetaşu, cu Zenobia şi cu Ion, o apucă pe lîngă Someş, fiindcă-i calea mai scurtă, şi ies lîngă şcoala primară românească în strada Liceului. în dreptul judecătoriei, care se află peste drum de o bisericuţă veche catolică, Ion se opreşte şi trece dăsagii cu porumb în spinarea mamei sale. îşi dau întîlnire în piaţă şi apoi bătrînii pornesc înainte, iar feciorul rămîne pe trotoarul de lespezi lucii, scuturîndu-şi hainele de perii ce-i luase de pe dăsagi.

Judecătoria era o clădire mare, posacă, galbenă, cu un etaj şi cu ferestrele zăbrelite; în faţa ei, afară, lîngă poartă, se aflau două bănci de scînduri, pe care se odihneau pricinaşii pînă le venea rîndul, căci funcţionarii copleşiţi de lucru, nu-i sufereau înlăuntru, pe coridor sau în sala de aşteptare.

Ion sosise prea devreme. Pînă la nouă, cînd se deschidea cancelaria, trebui să aştepte pe-afară, în tovărăşia altor ţărani, de prin sate îndepărtate, veniţi ca şi dînsul. Tocmai tîrziu îşi aduse aminte de Simion Lungu şi-l căută din ochi, fără să-l găsească.

Cînd în sfîrşit un aprod ungur foarte roşu la faţă şi cu o mustaţă pomădată şi răsucită, începu să

strige pe împricinați, se opri în fața porții trăsura preotului Belciug. Pe capră, lîngă vizitiu, ședea țanțoș Simion.

„Mhm! își zise Ion batjocoritor. îl aduce popa cu brișcă!"

Belciug coborî încet, spuse vizitiului să poposească la gazda lui pe Ulița Comorilor, unde trăgea totdeauna, și apoi intră pe poartă, ferindu-se de femeile care se îmbulzeau să-i sărute mîna. Simion rămase pe trotoar, încurcat puțin, aruncînd o privire pe furiș spre Ion, care ședea pe bancă de vorbă cu un moșneag din Vărarea. Sosirea lui Simion îi stînjeni parcă pe toți dintru-nceput. O țărancă gureșă, așezată lîngă poartă, pe un fedeleș gol, rupse tăcerea, întrebîndu-l deodată:

— Oi fi avînd și d-ta vreun necaz pe-aici, măi bade?

Simion se uită la Ion și răspunse cam rușinat:

— Apoi am, vezi bine că am. Cine n-are?

Iară tăcură cîteva clipe. Dar pe urmă, încetul cu încetul, își reveniră cu toții și Simion povesti din fir în păr ce a pățit cu Ion, care tăgăduia aprig tot. Se amestecară toți în vorbă, unii dînd dreptate unuia, alții celuilalt. Ciorovăiala însă îi apropia mereu. Simion de altfel nu cerea decît brazdele pe care i le tăgăduia flăcăul, căci de bătut s-au bătut în parte, în cele din urmă ascultară sfatul moșneagului din Vărarea: Ion să-i dea înapoi două brazde și Simion să-și retragă jalba. Spuse aprodului că s-au împăcat și îl rugară să le îngăduie să înștiințeze și pe domnul părinte că nu mai vor să meargă la judecată. Aprodul îi bătu pe umăr și le făcu semn să-l urmeze. Intrară în gang. în dreapta și în stînga erau birourile cărților funduare. Inima lui Ion bătu mai repede. Aci are el să vie cu Ana și cu Vasile Baciu, să-i scrie toate

pămînturile pe numele lui... Urcară apoi pe* o scară veche, foarte roasă. în odaia de așteptare dădură peste Belciug, care se plimba de ici-colo, cu pălăria în mînă, cu fața mai palidă ca de obicei. Aprodul, arătîndu-i pe cei doi țărani, îi zise rînjind mulțumit:

— S-au împăcat... Nu trebuie judecată...

Preotul se opri brusc, ca și cînd glasul aprodului l-ar fi speriat. Văzînd însă pe Simion împreună cu Ion, înțelese și se înfurie. Se băgase în cearta dintre dînșii într-o clipă de necaz prostesc, crezînd că izbind pe feciorul Glanetașului are să simtă lovitura și familia Herdelea. Așa se grăbise de scrisese pîra lui Simion, susținînd-o și prin mărturia lui de preot. Peste cîteva zile însă, potolindu-și supărarea, i-a părut rău că s-a a mestecat. Nu se cuvine ca un preot să-și năpăstuiască credincioșii, tîrîndu-i în fața judecătorilor unguri. Ar fi fost mulțumit dacă s-ar fi putut împăca lucrurile, fără să mai ajungă prin Armadia, dar și fără să iasă dînsul micșorat, căci din gură tuna și fulgera mereu împotriva lui Ion. Fiindcă în asemenea împrejurări, pricinașii n-au îndrăznit să se învoiască acasă, Belciug a venit cam în silă la judecată, muncit de gîndul cum ar putea potrivi toate așa încît să rămînă cu fața curată, își făcuse, plictisindu-se în sala de așteptare, o cuvîntare bine simțită prin care să apeleze la inima judecătorului pentru a dobîndi iertarea vinovatului, dacă făgăduiește să se îndrepte... Atunci a picat aprodul cu împăcarea, răsturnîndu-i deodată toate intențiile. I se păru că țăranii s-au întovărășit ca să-și bată joc de dînsul.

— Piei din ochii mei, măgarule! se răsti la Simion, indignat. M-ai adus pînă aici ca acuma să mă faci de rîs înaintea oamenilor?... Las* că știu eu ce

poamă eşti şi tu ! Am să te învăţ eu minte şi pe tine„ becisnicule!

Simion se făcu mic de tot şi mormăi foarte încet să nu-l audă popa, dar totuşi să-şi poată zice că n-a tăcut:

— Apoi nu te-am adus eu, domnule părinte, că d-ta m-ai adus !...

Cîţiva ţărani, care-şi aşteptau rîndul, se adunară ciopor într-un colţ, spăimîntaţi. Numai o babă,. neputîndu-se stăpîni, bolborosi:

— Mai rar popă ca aesta... în loc să împace oamenii, îi învrăjbeşte...

Pe Ion îndîrjirea preotului îl ului. în gînd îi răsări deodată întrebarea: „Ce-o fi avînd cu mine?" O presimţire urîtă începea să i se încuibeze în inimă. Pleoştit se apropie de fereastra ce dădea în curtea judecătoriei. Se răzimă de perete şi se uită din ce în ce mai zăpăcit împrejur. în antreu se coborîse o tăcere grea, întretăiată numai de paşii preotului care îşi reluase plimbarea de ici-colo, mai nervos, aruncînd deseori priviri zdrobitoare spre Simion Lungu. Cînd Belciug obosi şi se opri, se auziră din sala de judecată întrebări grăbite, într-o românească pocită, rostite de un glas aspru şi urmate de răspunsuri umile,. înfricoşate...

O teamă stranie cuprinse pe Ion încetul cu încetul. Simţea o ameninţare de care nu se putea feri. Se mira cum de nu s-a sinchisit el de loc pînă acuma de afacerea aceasta? De ce nu s-a împăcat mai dinainte, cînd ar fi fost atît de uşor? îi părea foarte rău că n-a cerut cel puţin învăţătorului să-l lumineze ce să spună şi cum să răspundă... Se întoarse şi-şi aruncă ochii afară. Curtea era strîmtă, pardosită cu piatră şi împrejmuită cu un gard de scînduri foarte

înalt. în fund o casă joasă, cenuşie, posomorîtă, cu ferestrele zăbrelite cu drugi groşi de fier... Ion tresări. Asta era temniţa. Un fior de groază îi furnică sufletul... în curte trei ţărani tăiau lemne sub privegherea unui paznic în uniformă urîtă, cu puşca la umăr. Ţăranii hîţîiau ferestrăul alene şi nepăsători, pe cînd paznicul nu-i scăpa din ochi şi doar uneori îşi îndrepta cureaua de la armă, mîndru şi poruncitor. „Va să zică aici...?", se gîndiflăcăul, curmîndu-şi însă firul gîndirii, cuprins de îngrijorare.

Alt aprod, bătrîn, leneş, cu ochelari, îi introduse înlăuntru. I^a biroul din mijloc, cu spatele la fereastra dinspre stradă, stătea un domn gros, cu o chelie ascunsă puţin sub nişte fire rare de păr lung, cu ochii încruntaţi, avînd dinainte, pe masă, o cruce de metal. Belciug, cu o înfăţişare solemnă, se aşeză îndată în stînga, lîngă perete, pe un scaun. Xa alt birou, un domn sfrijit şi gălbejit, cu mustăţi cărămizii şi cu o cărare aleasă foarte îngrijit, răsfoia într-un teanc de acte, scoase cîteva hîrtii şi le puse ceremonios pe masa judecătorului. Aerul era apăsat şi atît de vrăjmaş, încît cei doi ţărani se uitară repede unul la altul, îngroziţi, gata parcă s-o tulească în orice clipă.

Deodată însă întrebările judecătorului porniră nerăbdătoare. Cum te cheamă? De cîţi ani eşti?... Ion simţi de-acum foarte limpede cum îl învăluie primejdia. De-acum s-a isprăvit... Nu mai e nici o scăpare... Cînd Simion răspunse, fără să se uite la Belciug, că s-au împăcat afară şi că-şi retrage jalba, mai avu o scînteiere de nădejde. Dar se stinse îndată. Judecătorul nici nu lăsă pe Simion să isprăvească, sări în picioare şi începu să răcnească:

— Atunci de ce mai veniți pe-aici, ticăloşilor, să mă încurcați?... O să vă bag la răcoare pe amîndoi,, o să vă...

Atunci Belciug se ridică de pe scaun şi se apropie, zicînd cu sfială:

— Pardon... Două cuvinte...

Judecătorul mai rău se întărită. începu să dăscălească şi pe Belciug că de ce nu explică boilor c-aici e judecătorie unde oamenii au de lucru, nu să-şi piardă vremea cu fleacuri... Preotul roşi şi rosti cîteva vorbe pe ungureşte. Deşi ştia binişor ungureşte, avea oroare să vorbească mai ales în faţa autorităţilor, vrînd astfel să dovedească tuturor că românul nu renunţă niciodată la drepturile lui. Judecătorul, care îl cunoştea, se zăpăci auzindu-l vorbind ungureşte şi deodată se îndulci. îl pofti să ia loc, îşi trase scaunul mai aproape de dînsul, şi-l ascultă cu mare luare-aminte. Belciug vorbi mult. Era în joc prestigiul lui faţă de ţărani, care merita jertfirea trecătoare a unui principiu.

Ion şi Simion nu mai înţelegeau nimic; doar privirile judecătorului care îi fulgerau în răstimpuri le spuneau că e vorba de ei şi că nu e bine. Cînd încetă preotul, judecătorul se scula iar şi numai decît se răsti la Ion:

– Va să zică tu eşti spaima satului, cîine ticălos!... Bine. Foarte bine. Te dezvăţăm noi de nebunii, fii pe pace!... Ai să vii să stai două săptămîni la răcoare ca să-ţi treacă pofta de bătăi!... Mişelule şi netrebnicule!

Ion îngălbeni; apoLtot sîngele i se urcă în obraz. Rosti, cu fruntea sus, cu ochii aprinşi:

— Apoi să ne iertaţi, domnule jude, nu-i aşa... Că eu n-am bătut pe nime-n lume, domnule jude...

— Să taci ticălosule!... Nici o vorbă, că pe loc te pun în lanţuri!... Şi acuma ieşi afară!.... Marş!

Flăcăul ieşi clătinîndu-se, fără să mai vadă cum Belciug dă mîna judecătorului care-i zîmbeşte prietenos...

3

în aceeaşi joi, după-amiază, pe cînd Herdelea, profitînd de vremea frumoasă şi călduţă, sforăia închis în stupină, iar dăscăliţa cu fetele alegeau fasole pentru mîncarea de seară, şi vorbeau de Pintea, mirîndu-se că au trecut zece zile de la răspunsul lor fără ca el să mai fi dat vreun semn de viaţă — o căruţă se opri în faţa casei şi, în vreme ce caii îşi scuturau clopoţeii de la gît, un glas strigă pătrunzător:

– Domnule-nvăţător!... Domnule-nvăţător!...

Ghighi, recunoscînd glasul, se repezi afară, aruncînd vorba:

— E drăguţa tatii!...

în vîrful căruţei era cocoţată o săsoaică bătrîioară şi roşcovană, cu o faţă veşnic rîzătoare, care de patruzeci de ani, în fiecare joi se ducea în Armadia, la tîrg, cu căruţa plină de pline de vînzare. Herdelea o cunoştea încă de pe vremea cînd fusese elev la liceu. Toată casa o iubea şi o poreclise „drăguţa tatii", fiindcă pe cît îmbătrînea cu atît se hîrjonea mai mult cu domnul învăţător, în amintirea tinereţelor de odinioară.

— Fii bună, domnişoară, vino de ia scrisoarea asta pe care mi-a dat-o domnul Bălan de la poştă pentru dumneavoastră! zise săsoaica cu ochii zîmbitori. Că mi-e greu să mă mai cobor de-aci şi caii-s nebunateci...

Ghighi alergă, curioasă, la căruță. Drăguța, întinzîndu-i scrisoarea, întrebă în șagă, lungind vorbele, săseşti:

— Da domnu-nvățător nu-i acasă?

— Tata doarme, drăguță! murmură Ghighi cu ochii la scrisoarea care era o telegramă, şi apoi fugind într-un suflet în casă, tocmai din cerdac adaogă: Mulțumim, drăguță!

— N-aveți pentru ce, n-aveți pentru ce! vorbi săsoaica singură, mîngîind cu biciul şoldurile cailor care porniră îndată la pas.

Telegrama stîrni o emoție mare în toată casa. Doamna Herdelea îndeosebi privea toate depeşile drept nişte cobitoare de rău. Numai două a primit de cînd e măritată, şi amîndouă au fost fatale: una le vestise în trei cuvinte reci, moartea surorei ei celei mai dragi, prăpădită într-un spital din Cluj în urma unei operații, iar a doua le-a adus ştirea îmbolnăvirii singurului ei frate pe care, pînă ce a ajuns ea la Monor, l-a găsit pe catafalc... Astfel, acuma se uitau toate trei înspăimîntate la fițuică, întrebîndu-se de la cine o fi şi ce o fi cuprinzînd, închipuindu-şi numai veşti sinistre şi neîndrăznind să o desfacă.

— Eu o rup şi ce o fi să fie! strigă în cele din urmă Ghighi.

Cum îşi aruncă însă ochii în telegramă, cum izbucni voioasă:

— E de la Pintea!... Vine Pintea!... Mi-am zis eu că de la el trebuie să fie, dar n-am vrut să vă spun, ca să fie mai mare surpriza ! adaogă apoi, învîrtindu-se prin odaie în paşi de vals şi fîlfîind hîrtia în aer.

— Ia s-o văd şi eu! zise Iyaura, revenindu-şi în fire, cu glasul tremurat de emoție. Şi cum Ghighi nu se mai astîmpăra, sfîrşi mai apăsat: Ei, dă-o-ncoace, nebuno, nu mă mai necăji!

I^aura citi rar şi solemn: *„Fericit nespus, sosesc sîmbătă — George"*\

Dăscălița, cu ochii înlăcrimați de bucurie, o citi de asemenea, şi descoperi într-un colț, un adaos cu creionul: *„Multe gratulări — Bălan"*

— Uite ne gratulează bietul Bălan! murmură ea plîngînd de-a binelea.

Bălan era singurul funcționar român de la poşta din Armadia, prieten bun cu Herdelea. Ştiind că Pintea ceruse mîna Maurei şi trecîndu-i prin mînă telegrama, nu l-a lăsat inima să nu fie cel dintîi care trimite familiei întregi felicitările cuvenite.

— Ce om bun, sărmanul Bălan, observă Ghighi, luînd hîrtia prețioasă. Dacă nu era el, cine ştie cînd ne venea, că jidovii ceia de la cancelarie țin toate scrisorile cu zilele... Şi cum a găsit el tocmai pe „drăguta tatii"!...

Cuprinsă de un nou fior de bucurie, Ghighi o tuli să scoale pe Herdelea, să-i comunice şi lui vestea cea mare. Bătu cu pumnii în uşa stupinei, tropăind şi din picioare, şi strigînd:

- Tată!... Tată!... Vine Pintea!... Vine....

Deodată se opri şi, țipînd ca din gură de şarpe, porni în goana mare spre casă, dînd din mîini, ca o desperată, căci sărind nebuneşte pe lîngă stupină, stîrnise duşmănia unei albine care, mînioase cum sunt ele în preajma somnului de iarnă, s-a repezit la Ghighi şi i-a înfipt acul drept în colțul gurii.

Speriate de țipetele ei, dăscălița şi I/aura îi ieşiră înainte ostoind-o. Herdelea, cu somnul în gene, se ivi în uşa stupăriei, mormăind:

— Da' ce-i? Ce s-a întîmplat? Ce zbiară aia aşa?

După întîia durere şi spaimă, Ghighi plînse mai ales de frică să nu se umfle şi să nu mai poată merge la serata dansantă, care pica tocmai acuma duminecă. Numai Herdelea o linişti, asigurînd-o că-i trece negreşit pînă duminecă încît poate să fie chiar regina balului.

învăţătorul studie apoi telegrama, cu ochelarii pe nas, de-abia ascunzîndu-şi fericirea.

— Ei, prea bine... Să poftească şi avem să-l primim cum se cuvine! zise dînsul în cele din urmă, împăturind frumos telegrama şi punînd-o în buzunar, ca să se poată făli cu ea la toţi cunoscuţii.

Pînă seara au adus pe tapet toate treburile ce le stîrnise sosirea peţitorului. Unde va trage Pintea? Iată o problemă gravă. Ei nu-l pot găzdui fiind mulţi şi neavînd decît trei odăiţe. Dar, chiar dacă ar avea mai multe, n-ar şedea bine unui logodnic să petreacă nopţile în casa logodnicei. Va trebui deci să doarmă în Armadia. Masa însă poate s-o ia aici, precum poate să stea toată ziua, să se obişnuiască mai bine cu Laura. Fireşte, toate acestea înseamnă cheltuială grea. Ce are a face? O dată se mărită o fată... Vor tăia cîteva găini, neapărat. Dar nici carnea de vacă nu poate să lipsească, deşi s-a cam scumpit. în orice caz, nici o masă nu se poate fără carne. De prăjituri vor îngriji fetele, căci I/aura e meşteră mare... Bine ar fi dacă ar şti la ce oră va sosi sîmbătă. înainte sau după prînz? Poate că s-ar putea ghici din telegramă... Nu se poate. Destul de rău că n-a precizat, ca să ştie cum să orînduiască masa... Duminecă, fireşte, vor merge împreună la serata dansantă. Cine ştie de nu vine chiar înadins ca să meargă şi la bal împreună cu I^aura, să se mîndrească în faţa lumii cu aşa logodnică frumuşică.

Xaura roşi pînă în vîrful urechilor si se întrebă ce vor zice fetele cînd vor afla că se logodeşte? Desigur că foarte multe vor invidia-o. Probabil însă că se cam ştie în Armadia, căci nu se poate ca tata să nu fi bătut toba...

— Să ştii că din pricina balului vine tocmai sîmbătă! strigă Ghighi, muncită numai de gîndul seratei şi ţinînd la obraz o batistă muiată în apă rece. Eu imediat am ghicit!... Atît mai bine! Cel puţin avem un cavaler sigur!... Am să dansez pînă-mi fac pantofii ferfeniţă!... Numai să nu mi se umfle sărăcia asta de înţepătură!...

Regretau toţi că nu era şi Titu acasă, ale cărui sfaturi în privinţa primirii lui Pintea ar fi fost foarte folositoare. Titu însă, de o vreme încoace, mai mult stătea prin Jidoviţa decît pe-acasă.

Deocamdată se înţeleseră ca Herdelea să meargă mîine pînă-n ziuă, întovărăşit de Ghighi, spre a face cumpărăturile trebuincioase. în acest scop învăţătorul avea, mai întîi, să ia un avans din leafa lunei următoare, ca să aibă cu ce ţine piept cheltuielilor; apoi să vorbească cu măcelarul Ştrul din Jidoviţa, de la care luau pe datorie, să nu le facă pocinogul să-i lase fără de carne de vită.

Titu, sosind, ca de obicei, tocmai la masă, exclamă iar: „Foarte drăguţă femeie d-nal^ang', ceea ce însemna că a întîlnit-o şi era mulţumit. Apoi cercetă telegrama cu mutra unui om care o aşteptase, aprobă cu mici rezerve planurile de primire, găsind însă şi prilejul de-a mai pomeni de cîteva ori de Rozica, cu nişte ochi atît de strălucitori parcă mereu i-ar fi venit să povestească tuturor că e iubit de o femeie fermecătoare şi că mîine-poimîine va fi un adevărat erou [de roman sentimental.

Cînd să se ridice de la cină, se auzi o bătaie sfioasă în uşă.

— Da' cine-o mai fi aşa de tîrziu? zise Herdelea adăogînd tare: Intră!

Glanetaşu se strecoră în odaie ca şi cînd l-ar ii urmărit cineva de-aproape. Mărturisi, mereu încurcîndu-se, ce-a păţit Ion azi-dimineaţă la judecătorie şi rugă pe Herdelea să-i înveţe cum să scape bietul băiat de temniţă. Vestea căzu ca o bombă; indignarea umplu îndată toată casa. Dar Ion? De ce nu vine el? Bătrînul se zăpăci. I-e ruşine că n-a venit înainte de proces, cum l-a îndemnat dînsul şi cum ar fi fost bine, de poate nici nu păţea ce-a păţit. Se vede însă că Ion are ce are, că parcă nu-i sunt toţi boii acasă... Toată familia ceru pe Ion.

în curînd Glanetaşu se reîntoarse cu Ion şi cu Zenobia. Flăcăul povesti cu de-amănuntul tot ce s-a întîmplat, întrerupt deseori de Zenobia care afurisea cu gura plină şi pe popa şi pe Simion, şi pe judecător.

— Pămâtuful! strigă dăscăliţa la sfîrşit, fierbînd de revoltă.

După o tăcere de compătimire însă Ion întrebă cu lăcomie:

— Acu ce-i de făcut, domnule învăţător?

— Apoi am să-ţi fac o plîngere tocmai către ministrul justiţiei, ca să afle şi cei mari cum se poartă cu oamenii domnii de pe-aici... Am să-ţi fac, Ioanei Numai să-ţi vie întîi sentinţa, peste cîteva zile, să vedem ce spun într-însa dumnealor!

Zenobia, drept mulţumire, îşi făcu o sumedenie de cruci, căzu în genunchi şi bătu la repezeală vreo zece mătănii, stîrnind hazul tuturor. Plecară apoi toţi trei blagoslovind pe Herdelea pentru că îi scapă dintr-o pacoste atît de grea.

— I-aşfi putut face jalba şi acuma —zise învăţătorul după ce rămaseră singuri — dar vă trebuie trăsura lui Belciug la bal...

— Perfect ai chibzuit! murmură Titu, zîmbind foarte mulţumit, cu gîndurile la Rozica..*

4

Pintea sosi spre seară, pe o vreme ploioasă, într-o brişcă galbenă, trasă de doi căluşei iuţi şi grăsuni.

Ghighi, care mai mult stătuse pe-afară decît în casă, toată ziua, cu ochii pe şosea, zări trăsura de departe şi, deşi nu cunoştea pe Pintea, ghici că el trebuie să fie şi dădu alarma cu însufleţire:

— Vine !... Iute, iute !

întreaga familie apăru în uşa casei. Herdelea şopti I^aurei să iasă mai în faţă, să vadă omul că-l aşteaptă cu drag. Pintea, sub umbrela pe care ploaia de toamnă dărăbănea fără cruţare, scoase pălăria ceremonios, dînd din cap cu un surîs triumfător.

— Uite ce tînăr simpatic! murmură dăscăliţa silind pe I^aura să roşească.

Trăsura se opri o clipă în uliţă, înaintea casei.

— Hai, Titule, deschide poarta! strigă Herdelea.

Titu se repezi în capul gol şi brişcă intră în ogradă, după ce Pintea coborî şi veni spre pridvor, ridicînd mai sus umbrela şi ferindu-se să nu calce în noroi. Toţi îl întîmpinară în cor:

— Bine-ai sosit!

— Bine v-am găsit! Bine v-am găsit! repetă dînsul intrînd în cerdac şi scuturîndu-şi umbrela peste parmaclîc. M-a făcut leoarcă ploaia asta... Din Lechinţa pînă aici n-a stat nici un minut... Dar bine c-am ajuns...

Herdelea îl îmbrăţişa şi-l sărută pe amîndoi obrajii, ceea ce nu se obişnuia decît între neamuri. Pintea sărută mîna d-nei Herdelea care, fiind foarte mişcată şi voind să se stăpînească, avea o înfăţişare rece, zicîndu-i „Bună ziua, domnule!" I^aura îi întinse graţios mîna, cu un surîs cochet prin care căuta să-l încătuşeze mai mult; el vru să-i spună ceva drăgălaş dar, neîndrăznind s-o tutuiască, precum făcuse în scrisori, se mulţumi să-i sărute mai lung mîna şi apoi, spre a-şi ascunde zăpăceala, trecu la Ghighi căreia îi zise galant:

—•Mi-a vorbit atîta despre d-ta... sora d-tale... încît te-am cunoscut imediat...

Titu dădu o mînă de ajutor vizitiului să deshame caii. Deoarece ei n-aveau şură sau şopron, îl sfătui să acopere brişcă cu o pătură, iar caii să-i bage în grajd, unde se mai găseşte puţin fîn; dacă va mai trebui, vor cere de la vecini, că anul acesta este nutreţ din belşug... Ploaia îl udă pînă la piele, ceea ce nu-l împiedecă să strîngă bărbăteşte mîna lui Pintea, care, împreună cu ceilalţi, zăboveau tot în cerdac.

— Credeam că nici n-ai să mai vii pe ploaia asta scîrboasă !... Ei, dar ce mai staţi aici în umezeală?... Haidem în casă!... Iyeapădă-ţi şi tu, George, macferlanul şi umbrela, că uite cum curge apa din ele !...

îl duseră în salonaş. întrebările nu mai conteneau: cînd ai plecat, unde ai poposit, ce-ai păţit pe drum? Şi copleşindu-l cu întrebări încît el abia biruia cu răspunsurile, toţi îl cîntăreau din ochi cu o curiozitate pe care nici măcar nu încercau s-o ascundă.

Era de vreo douăzeci şi cinci de ani, cu o înfăţişare plăcută, cu nişte ochi negri cam mici şi neastîmpăraţi şi cu o mustăcioară cărbune, îngrijită. Părul aspru, pieptănat în sus, era retezat drept, ca o perie. Cu mişcările iuţi şi îmbrăcat într-o redingotă puţin prea lungă,

sub care purta o vestă încheiată în nasturi deşi pînă la gulerul alb şi tare ce-i cuprindea gîtul scurt, n-avea mai nimic preoţesc nici în ţinută şi nici în vorbă.

Vedea cum îl examinează toată familia şi aceasta îl încurca, dar totuşi povestea mereu, căutînd vorbele cele mai alese şi aruncînd deseori ochii la Laura, care stătea lîngă el, îl privea tăcută şi se roşea ca sfecla cînd întîlnea căutăturile triumfătoare ale bătrînilor.

Pintea vorbi mai cu seamă despre părinţii lui, pe care-i iubea mult. Tatăl său era preot în Lechinţa, iar I/echinţa era un orăşel cam cît Armadia, însă împestriţat cu toate neamurile şi fără coloarea românească de aici. Herdelea îşi aduse aminte că a umblat şi dînsul prin Iyechinţa, acum vreo optsprezece ani, la o „reuniune" de învăţători, împreună cu Titu, care pe atunci era un băieţandru de vreo cinci anişori. îşi aminti chiar că cunoscuse şi pe tatăl lui George, care la banchetul de adio a ţinut o cuvîntare înflăcărată... Pe urmă Pintea mai spuse că are mulţi fraţi şi surori, care aproape toţi sunt gospodăriţi şi răspîndiţi prin toate colţurile pămîntului românesc. Acuma i-a venit rîndul lui să-şi întemeieze fericirea... Zicînd aceasta se uită cu mai multă îndrăzneală la I/aura care se topi de ruşine şi se sculă repede, făcîndu-se că trebuie să caute ceva pe la oglindă, unde, privindu-se puţin, îşi potrivi părul la tîmple.

— Ei, fetelor — interveni iar Herdelea, frecîndu-şi zgomotos mîinile — ia să ne aduceţi voi ceva să mai dezmorţim oleacă pe George că văd că-i rebegit rău de ploaie şi de frig... Cred că bei şi tu, ginere, un şnaps fain de tot, ştii românesc, de-al nostru?...

Fetele ieşiră ca nişte sfîrleze, bucuroase că pot să-şi comunice la repezeală impresiile. Aşezînd pe o tavă

păhărușele și sticla cu rachiu fiert și îndulcit, I^aura întrebă cu inima strînsă:

— Ce zici, Ghighițo?... Cum ți se pare?

— O, dar știi că-i foarte drăguț,se jură Ghighi din toată inima. Zău, I^aura, e de o sută de ori mai simpatic ca Ungureanu... Mă și mir cum nu ți-a plăcut ție pînă acuma? Nu vezi că-i elegant, nu ca teologii ceilalți care se plimbă veșnic cu umbrela subțioară... Parcă nici n-ar fi teolog, parcă ar fi cel puțin inginer !

—Adevărat? stărui I/aura strălucitoare... Nu-i prea mic?

— Ce mic? se cruci cealaltă. E doar tocmai cît tine de înalt... Adică de unde pînă unde vrei să fie negreșit ca prăjina de Ungureanu?... Ș-apoi n-ai văzut ce brișcă superbă a*re? Asta-ți spune cît de colo că-s oameni bo-, gați și vrednici!

— Mie totuși mi se pare că-i prea mic, reveni I^aura care dorea să audă cît mai multe laude spre a se convinge pe deplin și pentru a-și risipi toate îndoielile ce-i mai necăjeau uneori sufletul.

— Iyasă, nu mai cîrti! Aveți să fiți o pereche încîntătoare! sfîrși Ghighi cu însuflețire.

Pintea bău puțin ca să nu-și închipuie oamenii că poate-i bețiv. în schimb limba i se dezlegă din ce în ce. Era vorbăreț din fire și-i plăcea și lui însuși cum povestește. Și astfel, după ce se mai obișnui puțin și-și învinse sfiala, începu iar despre rudele lui, apoi despre cunoscuții și prietenii comuni, pe urmă despre el însuși, despre viața lui în liceu, la seminar... Numai despre I/aura nu scoase nici un cuvînt. De altminteri toți găsiră că așa se cuvine, căci chestia asta, fiind serioasă, nu trebuie adusă în discuție decît cu băgare de seamă și în momentul oportun...

Cînd Pintea conteni, fetele aruncară pe masă balul de mîine seară și pînă la cină avură vreme să-l macine, iFireşte că George venise înadins ca să nu lipsească de la faimoasa petrecere din Armadia. Nici Laura și nici Ghighi nu voiră să-i spună în ruptul capului în ce fel de toalete vor apărea, ca să-i poată face mîine o surpriză cu atît mai mare cînd le va vedea... Pintea, galant, îșI oferi brișcă lui spre a merge cu toții împreună, iar Herdelea se pregăti să primească, mulțumit că scapă ușor de grija trăsurii pentru mîine. I^aura refuză consternată: ce ar zice armadienii de așa ceva? Apoi nici n-ar încăpea toți într-o singură trăsură, căci pe ele trebuie să le întovărășească cel puțin Titu și să-și ducă o sumedenie de cutii cu rochii, neputînd pleca de-acasă îmbrăcate ca să ajungă acolo într-un hal fără hal. Și, în sfîrșit, ele s-au înțeles să tragă la Elvira Filipoiu unde trebuie să se gătească... Primi însă bucuroasă ca Pintea să vie să le ia de la Filipoiu și să se ducă împreună la bal...

Cum tînărul nu se pronunțase încă unde are de gînd să petreacă noaptea și ca să nu-și închipuie c-ar putea fi găzduit aici, Titu,îndemnat de dăscălița, prinse un prilej și-l sfătui să tragă în Armadia la Augustin, un cărăuș foarte cumsecade, care are casă bună și n-o să-i ceară nici un ban cînd îi va spune că-i trimis de Herdelea. Pintea nu se gîndise la aceasta, se zăpăci puțin și rugă pe Titu să-l însoțească făgăduindu-i în schimb să-l trimită acasă cu brișcă. Titu, firește, se învoi, mai ales în nădejdea că poate va avea norocul să zărească în trecere pe Roza I^ang.

La masă Pintea de-abia mîncă, iar I^aura ciuguli și mai puțin ca de obicei din bunătățile ce le căra Ghighi, care era supărată că tocmai cei pentru care le-au gătit fac atîtea mofturi de ți-e și necaz.

Tîrziu de tot, tînărul se urni totuşi să plece. Dacă ar fi fost după el, nici n-ar mai fi plecat, ci ar fi stat de vorbă pînă dimineaţa... Herdelea îi lumină calea cu lampa, în vreme ce femeile îi strigară de mai multe ori să nu uite că mîine la prînz e aşteptat. De altfel, cum ploaia încetase şi cerul se răzbunase puţin, probabil să avem mîine o zi minunată...

Petele, care dormeau în salon, într-un pat, ciripiră şi se sfătuiră pînă după miezul nopţii. Xaura lacrimă de cîteva ori cîte puţin, iar cînd se gîndi la cadrilul al doilea şi la primele tururi, plînse de-a binelea. Ghighi însă lăuda din răsputeri pe Pintea, spunînd că întruneşte toate calităţile unui bărbat ideal; şi printre picături nu uita să-şi bată joc de Ungureanu, de stîngăciile lui comice, de mîinile lui veşnic umede, de încrederea lui ridicolă, şi era foarte mulţumită cînd izbutea să facă şi pe I^aura să rîdă.

Totuşi, în noaptea aceea I^aura a visat numai pe Aurel, care părea c-o iubeşte nebuneşte şi vroia să se împuşte din pricina lui Pintea, cu care părea că dansează cadrilul al doilea, fericită, invidiată de toate fetele, pe cînd Pintea stătea bosumflat într-un colţ, ca o arătare, urîtă...

5

Duminecă, după ce clopotele sunară ieşirea din biserică, Titu se repezi la preotul Belciug să-i ceară trăsura pentru diseară. Intrînd în ogradă, inima i se strînse puţin. Nu mai întîlnise de mult pe Belciug, căci acuma toată vremea şi-o omora alergînd după Roza I^ang. Ştia însă foarte bine că popa întorcea capul cînd trecea prin faţa casei lor, ca să nu salute, şi că, întîlnindu-se

deunăzi prin Armadia cu Herdelea, s-a făcut a nu-l vedea... Niciodată pînă acuma răceala între preot şi învăţător nu fusese atît de făţişă, încît Titu se temea puţin să nu se fi întins şi asupra lui supărarea popii.

Belciug abia sosise acasă, însoţit de cîţiva sfetnici de-ai bisericii care, înghiţind în sec,îl priveau cum mînca şi aşteptau să isprăvească spre a lua o înţelegere în privinţa clădirei noii biserici. Preotul era în toane deosebit de bune şi primi pe Titu cu o adevărată explozie de prietenie.

— Noroc, poete!... Are să mi se surpe hornul de cînd n-ai mai fost pe la mine... Ce mai veste-poveste prin ţara muzelor? Ce vînt bun te aduce?

Poezia era una din pasiunile preotului, în amintirea vremurilor cînd şi el mîzgălise versuri spre a-şi uşura inima, demult, înainte de a intra în seminar, de dragul unor ochi albaştri şi mîngîioşi.

— Aş vrea să-ţi spun cîteva vorbe, părinte, zise Titu, uluit de primirea prea călduroasă, cu un glas care arăta că ar dori o întrevedere fără martori.

Belciug dădu afară pe sfetnici:

— Haideţi, plecaţi acasă că acum n-am vreme de voi! Veniţi după-amiazi, pe la vecernie!

Cînd rămaseră singuri, popa îi turnă un pahar de vin.

— Ei, să trăieşti şi să te văd cît Coşbuc de mare! ură Belciug, ciocnind şi golind paharul dintr-o duşcă.

Titu voise să aducă vorba mai pe departe, dar din pricina amabilităţii preotului, se pomeni că-i zice prosteşte:

— Ne-ar trebui brişcă d-tale pentru diseară... Ştii că-i balul diseară... D-ta tot nu te duci, iar noi...

După toanele bune ale preotului, Titu s-ar fi aşteptat să-l întrerupă scurt şi să-i spună „ai zis" ca altădată. Cum însă Belciug tăcea şi se întuneca, tînărul

se opri singur, încurcat, cu o privire nedumerită... Trecu un răstimp greu pînă ce popa, cu ochii în ffarfuria goală şi jucîndu-se cu furculiţa, începu rar, gînditor:

— Am să v-o dau, fireşte, dar numai pentru d-ta... Pentru d-ta, înţelegi?... Căci pentru părinţii d-tale n-aş da-o, mai bine s-o ardă focul... Uite aşa!... Ţi-o spun verde: n-aş da-o... Acum d-ta eşti băiat deştept şi mă vei pricepe fără multe explicaţii. Cînd a venit tatăl d-tale aici m-am bucurat din inimă, ştiţi prea bine, şi am făcut ce am putut ca să-i fiu de folos. N-aş fi crezut niciodată că-mi va fi potrivnic, ca să nu zic vrăjmaş pe faţă. Să nu creadă dînsul că eu sunt prost. Am simţit de mult că mă sapă şi am tăcut. Dar toate au o margine... toate... Cînd am deschis ochii,m-am speriat de ce-am văzut...

Nu ridică de loc privirea din farfurie. Numai cu ţăranii era mai îndrăzneţ. încolo se sfia cînd spunea cuiva în faţă lucruri neplăcute... Titu stătea pe ghimpi. Cuvintele preotului i se păreau nedrepte şi jicnitoare. Se gîndi o clipă să-i trîntească o obrăznicie şi să sfîr şească. Dar aceasta ar fi însemnat să rămînă fără trăsură.

— Acuma nu mai lua în seamă şi d-ta toate mărunţi-şurile, zise dînsul în cele din urmă, văzînd că Belciug a încetat.

într-adevăr preotul părea că-şi sleise toată mustra-rea. Răspunse cu alt glas:

— Dar ştii că n-am vizitiu?... Omul meu trebuie să meargă de noapte la moară în Durnitriţa, că morile de apă din Jidoviţa macină scump şi prost, pe cînd în Dumitriţa e o moară de foc care face o făină ca aurul...

— Nu-i nimic, am să mîn eu caii! vorbi Titu, gîn-"dîndu-se că va lua pe Ion al Glanetaşului ca vizitiu, fireşte, fără să afle popa.

— Numai să băgaţi de seamă să nu vă răstoarne că-s hodiniţi şi buiestri... Petrecere bună!

Trecînd spre casă, Titu înştiinţa pe Ion că-l ia ca vizitiu diseară. Venind,îşi pregătise o cunună de înflo-rituri pentru a povesti ce-a păţit la popa. Dar n-a mai putut spune nimic deoarece sosise Pintea.

După masă lucrurile erau potrivite aşa fel ca Laura să rămînă între patru ochi cu Pintea, spre a-şi putea descărca sufletele... Stătură împreună, singuri, aproape un ceas şi totuşi nu vorbiră de loc de iubire, ci numai de nimicuri neînsemnate, făcînd pauze mari şi roşind copilăreşte cînd li se întîlneau privirile furişe... Fie-care îşi zicea în sine că ar trebui să înceapă cellalt şi în sfîrşit se mîngîiară că se vor lămuri mai bine diseară, la bal, unde în potopul de lume şi de muzică le va veni mai lesne să-şi deschidă inimile.

Herdelea,parc-ar fi simţit că tinerii au pierdut vre-mea degeaba, făcu ce făcu şi prinse pe Pintea într-o convorbire serioasă de numai cîteva minute, dar de-a-juns ca să-i spună tot ce trebuie să spună un socru cumsecade unui ginere cinstit. Cînd îi declară lim-pede că nu poate să dea Iyaurei nici un ban zestre, tînărul s-a ruşinat şi s-a emoţionat, iar cînd bătrînul a adăogat că fata va avea totuşi un trusou modest şi cele ce-i trebuiesc în casă, Pintea a protestat că n-are nevoie de nici o aţă, că I^aura e cea mai mîndră comoară din lume şi că de altfel la logodnă nădăjduieşte să vină cu părinţii săi cai;e vor îndrăgi pe Laura desigur tot aşa cum o iubeşte el.

— M-am crezut dator să-ţi arăt situaţia din vreme cum este, ca să n-avem pe urmă neînţelegeri, încheie Herdelea mulţumit, bătîndu-l pe umăr.

Spre seară Pintea a plecat în Armadia, la gazdă, să lase răgaz fetelor să se pregătească în tihnă de bal...

Trăsura popii se umplu de cutii, de legături, de geamantane, parc-ar fi pornit tocmai în Siberia. Titu trebui să se cocoţeze pe capră, lîngă Ion; fetele însele de-abia se vedeau dintre bagaje. Herdelea dăduse lui Titu bani de cheltuială, dar îi spuse de nenumărate ori să nu fie mînă spartă, să-i ţie legaţi cu şapte aţe, căci nu se poate şti cît va mai sta Pintea pe-aici şi fiecare gologan e numărat; să plătească peste taxa de intrare cel mai mult cinzeci de creiţari, ca să salveze onoarea familiei, să fie trecuţi în *Gazeta Transilvaniei* printre „suprasolvenţi", dar să nu se întindă la chef...

— Dumnezeu să v-ajute! murmură dăscăliţa, cu lacrimi în ochi, văzînd brişcă urnindu-se.

Tocmai cînd să intre în Armadia îşi aduse aminte I^aura c-a uitat să-şi ia evantaiul. Se opriră, se sfătuiră. Erau cîtp-aici să se întoarcă înapoi, căci evantaiul avea un preţ deosebit din pricina diferitelor iscălituri de la diferitele baluri, alcătuind un adevărat trofeu... Titu o povăţui să împrumute unul de la Elvira. I^aura se linişti numai gîndindu-se că întoarcerea ar fi un semn rău, spuse însă de mai multe ori că întîmplarea aceasta nenorocită i-a stricat toată [seara.

Fetele, împreună cu Elvira, ajutate de două servitoare, supravegheate de însăşi doamna Filipoiu, o femeie foarte grasă, neagră şi zăcută de vărsat, dar bună ca pîinea caldă, se gătiră mai bine de două ceasuri şi se făcură ca nişte păpuşi.

— Pun rămăşag că voi o să fiţi reginele balului, le spuse doamna Filipoiu, mîngîindu-le cu privirea, în vreme ce ele îşi ştergeau pudra de pe sprîncene.

Titu venise îmbrăcat de-acasă: jachetă neagră, cam purtată, vestă foarte deschisă, cravată albă, înăsprită, mănuşi albe de atîrnat în buzunar ca să se vadă că are... Plictisit de aşteptare, puse pe o servitoare să-i mai calce dunga pantalonilor care se boţiseră în trăsură, iar el se aşesă pi-şi lustrui ghetele ca oglinda.

Cînd veni Pintea, fetele erau zîne. Se făcură prezentări ceremonioase. Doamna Filipoiu felicită pe Pintea pentru norocul de-a fi găsit o fiinţă atît de drăgălaşă ca lyaura, iar Elvira şopti fetelor, încîntată: „Foarte drăguţ şi simpatic". Titu rezolvă problema trăsurilor: fetele cu doamna Filipoiu vor merge în brişcă popii, iar el cu Pintea în cealaltă şi vor sosi deodată la liceu, unde, în sala de gimnastică, avea loc serata...

Iatrarea principală a liceului era luminată cu două rînduri de felinare. Pe scările de piatră aştepta, întru întîmpinarea invitaţilor, o întreagă armată de „aranjori" cu cîte o funtă tricoloră în piept. Vreo zece se repeziră la trăsură, ajutînd fetelor să coboare şi oferindu-şi braţul cîrligat.

— E tîrziu?... Nu, da, aş... S-a început? Cîteva minute... De mult? Foarte reuşit... Păcat! se auzi în grupul fetelor înconjurate de aranjori.

Pintea păşi în urma domnişoarelor, strîngînd cîteva mîini cunoscute, iar Titu rămase să dea ordine vizitiilor, îndeosebi lui Ion, căruia nu-i plătea nimic pentru osteneală, îi spuse să vie şi el să vadă petrecerea mai tîrziu, ca să fie la îndemînă cînd o fi de plecat. Poate c-o să-l cinstească şi cu o sticlă de bere, dacă cumva n-o fi prea scumpă, căci în asemenea împrejurări restauratorul face nişte hoţii nemaipomenite. Să intre însă prin grădina liceului şi să aştepte la uşa din dos, de unde se vede bine în sala de gimnastică...

Titu cunoştea pe toţi aranjorii care erau recrutaţi dintre profesorii mai tineri, studenţii universitari întîrziaţi pe-acasă şi elevii mai spălaţi din clasele superioare. Aurel Ungureanu se afla printre dînşii, dar

se ascunsese cînd au trecut fetele. Pintea cu domnişoarele şi cu doamna Filipoiu îl aşteptau în bufetul instalat alături de sala de dans. Aici, la o masă de lîngă uşă, bătrînul şi mărunţelul profesor de desen şi caligrafie Romaşcu îndeplinea funcţiunea de casier... Titu se duse drept la Romaşcu, care însă îi strînse mîna murmurînd zîmbitor:

—S-a achitat... Domnu Pintea...

Titu protestă, fireşte, numai de formă:

— Cum se poate una ca asta? îmi pare rău, dragă George, zău aşa!... Atunci, domnule profesor, uite o coroană din partea mea!

— Ca suprasolvire?

— Da! făcu Titu cu mîndrie.

— Cele mai calde mulţumiri! răspunse profesorul-casier însemnîndu-i numele într-un caiet liniat special de dînsul cu diferite cerneluri.

Marea sală de gimnastică era transformată în sală de spectacol, împodobită cu ghirlande de brad, la care lucraseră o săptămînă întreagă după-amiaza toţi elevii liceului. în fund se înălţa scena improvizată din catedre suprapuse, cu culise de scoarţe şi covoare pestriţe, restul încăperii fiind ocupat de mai multe rînduri de scaune, adunate de pe la domnii din oraş cu condiţia să le fie înapoiate îndată după sfîrşitul seratei. Scaunele erau rezervate numai pentru doamne, căci domnii, în afară de cîţiva mai bătrîni, stăteau în picioare pe lîngă pereţi, luîndu-şi însărcinarea de-a îngroşa ropotele de aplauze ce porneau din cellalt fund al sălii unde se înşirau elevii din cursul superior, puşi acolo să-şi manifesteze admiraţia şi însufleţirea.

Aranjorii aşezară pe domnişoare în rîndul întîi, pe locurile cele mai bune, păstrate înadins pentru ele în schimbul unor surîsuri graţioase. Titu cu Pintea rămaseră mai pe lîngă uşă.

Spectacolul începuse... Acuma un elev lung şi slab declama o anecdotă ţigănească, strîmbîndu-se într-una, repezindu-se încoace şi încolo pe scenă, schimbînd mereu glasul şi stîrnind rîsete zgomotoase în fund şi zîmbete discrete pe scaune.

Programul de altfel era încărcat şi variat; mai urmară vreo zece declamaţii, recitări şi dialoguri toate gustate cu cuvenita plăcere naţională. Apoi veni conferinţa unui profesor de literatură, întretăiată, mai ales în partea a doua, de foarte dese căscaturi ascunse cu multă discreţie. Conferenţiarul fu răsplătit totuşi cu o furtună de aplauze bucuroase care parcă însemnau „bine că s-a isprăvit"...

Toată lumea răsuflă mai uşurată. într-o clipă bufetul se umplu cu publicul care ieşea spre a îngădui elevilor să transforme sala de spectacol în sală de dans, strîngînd scaunele şi aşezindu-le de-a lungul pereţilor să stropească puţin duşumelele cu leşie rece şi să împrăştie pe jos sacîz ca să nu se facă lunecuşuri să-şi frîngă picioarele vreun dansator prea pasionat.

Titu avusese grije să oprească masa cea mai bună în bufet. Toate tovarăşele de sindrofie se adunară aici, patronate de doamna Filipoiu. în jurul lor roiau aranjorii şi alţi cavaleri de seamă. în mijlocul interesului însă stătea Pintea pe care Titu îl prezenta cu mîndrie tuturor:

— Cumnatul meu *in spe !*

De altfel mai toată Armadia ştia că fata lui Herdelea se mărită; chiar şi împrejurimile. învăţătorul se lăudase la berăria Griviţa şi vestea s-a împrăştiat ca fulgerul. Mai ales fetele erau curioase şi examinau pe furiş pe Pintea, să vadă cum se înfăţişează cel ce va fi

soţul prietenei lor. Şi toate găseau prilejul să.şoptească că Iyaurei: „Foarte drăguţ!" Se încinse apoi o ciripeală generală. Toţi slăveau spectacolul şi pe interpreţi, îşi angajau cadrilurile şi „romana" şi de-abia aşteptau să înceapă dansul...

După ce îşi făcu datoria aici, Titu trecu la altă masă unde şedea Lucreţia Dragu împreună cu părinţii ei, amîndoi graşi canişte butoaie. Conferenţiarul de adineaori, tînărul profesor de literatură Ştefan Oprea, şi un student în drept se învîrteau în faţa fetei, înclinîndu-se din cînd în cînd şi copleşind-o cu complimente. Titu salută pe bătrîni cuviincios şi familiar, apoi îşi trase un scaun lîngă Lucreţia, căreia îi sărută mîna, fără a uita să i-o strîngă puţin, ca omul cu drepturi cîştigate. Fata se roşi, iar ceilalţi doi curtezani îngălbeniră văzînd îndrăzneala poetului. Ei stăteau în picioare de un sfert de ceas.

— Luaţi loc, domnilor, dacă vă face plăcere! zise drăgălaş Lucreţia, cu ochii la conferenţiarul încurcat.

începu un duel de aluzii şi înţepături între cavaleri, spre spaima doamnei Dragu care avea groază de orice discuţii ce nu le înţelegea. Oprea şi Titu, deşi prieteni, se vrăjmăşeau în ascuns, fiindcă profesorul strîmba din nas asupra poeziilor lui Titu, iar poetul spunea în gura mare pretutindeni că Oprea nu se pricepe în literatură nici cît straja de noapte din Pripas. Acum Titu se repezi mai întîi asupra conferinţei profesorului, căutînd să-l doboare în faţa Lucreţiei. Lupta rămase însă nehotărîtă: zîmbiră toţi cînd Titu imită stîngăciile rivalului său, dar totuşi nimeni nu-l aprobă, nici măcar printr-o vorbă. Atunci poetul se agăţă de fracul conferenţiarului, cu mai mult noroc, căci toţi izbucniră într-un hohot de rîs la care trebui să ia parte chiar Oprea spre a nu arăta că i-e necaz. în tot balul, profesorul singur

era în frac; şi-l comandase înadins şi în sufletul lui, se fălea şi se simţea superior tuturor purtîndu-l. Ceilalţi domni veniseră care în jachetă, care în redingotă, cei mai mulţi în sacouri negre, unii chiar în haine de stradă deschise... Cu toată biruinţa lui Titu, atît părinţii cît şi Lucreaţia nu încetară de-a dovedi o atenţie deosebită profesorului care putea fi un ginere minunat, mai ales că fata bate balurile cam de mulţi ani şi zadarnic. Titu însuşi băgase de seamă sforţările Lucreţiei de a înlănţui pe Oprea încă din vara trecută, dar nu se alarmase. El mai întîi nu se socotea printre candidaţii serioşi, în ochii lui, Lucreţia era o fată drăguţă, cu care poţi sta de vorbă făcînd exerciţii şi declaraţii de dragoste şi căreia, în cele din urmă, ajungi să-i furi o sărutare nevinovată. Dacă n-ar fi fost ea, s-ar fi găsit alta, tot atît de melancolică şi de visătoare, care să-i inspire poemele de amor romantic. Mai cu seamă de cînd nădăjduia de la Roza Lang o iubire mai pămînteaseă, Lucreţia coborîse pe planul al doilea în inima lui. Dacă n-o părăsise încă de tot, era numai pentru a exaspera pe Oprea.

într-o clipă cînd conferenţiarul se adinei cu Dragu în nişte dezbateri asupra lefurilor profesorilor, care nici gînd să se mărească, Titu se plecă mai aproape de Lucreţia şi-i şopti:

— Cred că am cadrilul al doilea?

— O, de-abia acuma te trezeşti să mi-l ceri?... Dar l-am dat de mult!

— Da?... Credeam că nici nu mai enevoie să ţi-l cer... Ştiai prea bine că sunt totdeauna al d-tale.,. Bine. Nu face nimic. Cine e fericitul, dacă nu-s indiscret?

— El, murmură fata arătînd pe Oprea.

— Mhm, se întunecă Titu. Foarte bine. Mi l-ai preferat. Să ţii minte!... Dar cadrilul întîi?

— Cu plăcere...

Titu mai bolborosi ceva, apoi se sculă plictisit, aproape jicnit, şi se depărta. Lucreţia însă rămase cu inima cît un purice. Minţise şi tremura să nu se răzbune minciuna. Refuzase lui Titu cadrilul al doilea pentru că voia să-l dea lui Oprea, care nu îndrăznea să i-l ceară. Se frămîntă cîteva minute, apoi deodată întrebă:

— Domnule Oprea, ai vizavi pentru al doilea?

— Vizavi aş găsi, dar n-am pereche, domnişoară ! zise profesorul şovăind.

— Nici eu, mărturisi Lucrefia plecînd ochii cu o sfială ispititoare.

Se făcu. El i-l ceru, iar ea i-l dădu...

Zgomotul de pahare şi de glasuri încrucişate, mirosul amestecat de sudori, de băutură şi de parfum ieftin, zăpuşeala care creştea repede şi înroşea feţele, silind pe domnişoare să treacă deseori în dosul unui paravan japonez ca să-şi şteargă cu pudră luciul de grăsime de pe nas, toate fură stăpînite deodată de sunetele pasionate ale unei *Someşane* sprintene, pornite din arcuşurile tarafului de lăutari, în sala devenită acuma de dans. Muzica aprinse inimile tineretului Toate picioarele se mişcau pe loc nerăbdătoare.

— Goghi! Goghi! trecu din gură în gură ca un suspin de uşurare.

Era numele ţiganului din Bistriţa care avea cel mai vestit taraf de lăutari din judeţ, care fusese angajat spre a mări splendoarea petrecerii şi din pricina căruia se amînase pînă acuma balul.

Perechile de dansatori intrau rînd pe rînd în sala de dans, urmate de mamele credincioase ce-şi luau locurile de pază şi admiraţie pe scaunele aşezate lîngă pereţi. Aici muzica umplea aerul, iar luminiţile candelabrului din mijlocul tavanului tremurau şi picurau stearină, obligînd pe cavaleri să ocolească locul primejdios.

Laura dansa cu Pintea care, nefiind dansator încercat, greşea adeseori paşii, ceea ce pe Laura o ruşina şi-i amintea pe Aurel cel neîntrecut. De cîte ori se încurca, Pintea îi cerea iertare şi-i strîngea mîna, iar fata, drept răspuns, zîmbea cu resemnare îngerească şi întorcea capul după celelalte perechi. Aproape toate domnişoarele erau în costume naţionale, ca şi Laura, dînd o înfăţişare mai caldă şi pitorească seratei.

Titu nici nu mai avea chef să intre în sala de dans, atît de mult îl plictisea cadrilul al doilea. Ca să-şi uite necazul, se încurcă la taifas cu silviculturul Madarasy, un ungur cumsecade, nelipsit de la serbările româneşti, vorbind şi chiar citind bine românește. Era un admirator al talentului lui'Titu şi de aceea se întreţineau deseori despre literatură, ajutaţi de numeroase pahare, căci ungurului îi plăcea mult vinul acrişor, spunînd veşnic că vinul şi literatura merg mînă-n mînă. La masa lor se opri mai pe urmă şi solgăbirăul Vasile Chiţu care, deşi român, venea numai în calitate de reprezentant al autorităţii statului spre a se încredinţa că, sub pretextul balului, nu se pune cumva la cale vreo aţîţare împotriva Ungariei sau vreo manifestaţie antipatriotică. Vorbea puţin şi se arăta posomorit parcă l-ar fi durut dinţii. Românii îl disprețuiau, dar numai în ascuns, şi-i ziceau „renegatul".

Veselia creştea în rîndurile dansatorilor. Cîţiva mai înfocaţi se făcură în curînd leoaică de sudori, încît trebiiră să se retragă într-o odaie mai dosnică,

să se răcorească puţin şi să-şi schimbe gulerele, în schimb, domnişoarele parcă aveau şapte suflete, nu oboseau de loc şi zîmbeau într-una şi din ce în ce mai ademenitor.

Dîndu-şi seama că toţi ochii o urmăresc, Laura dansa aproape numai cu Pintea. Doar cîtorva profesori şi studenţi, care nu i-au făcut curte niciodată, le-a acordat cîte o tură, cîte una singură, aruncînd însă lui Pintea nişte priviri din care să înţeleagă că toţi o plictisesc, afară de dînsul. Cînd, la ultima figură a cadrilului, s-a pomenit faţă-n faţă cu Aurel Ungurea-nu, i-a răspuns foarte rece, ascunzîndu-şi cu dibăcie emoţia. De altfel Aurel, poate înadins, ca s-o ispitească, a dansat cu Ghighi mai mult ca de obicei. Firește, Pintea nu s-a clintit toată seara din preajma Laurei, iar cînd ea dansa cu alţii, n-o scăpa din ochi o clipă. Tocmai la cadrilul al doilea a început s-o tutuiască şi să-i spună şi din gură ceea ce-i scrisese de atîtea ori: că o iubeşte cum nimeni în lume n-a mai iubit o femeie şi că are ambiţia s-o facă cea mai fericită fiinţă de pe globul pămîntesc. Laura îl asculta întîi foarte mişcată, neobişnuită cu declaraţii atît de făţişe. Pe urmă însă i s-a deschis şi ei graiul, încît au stabilit pe îndelete să facă negreşit lo-godna luna viitoare, cînd să vie şi părinţii lui George...

în cele din urmă, întărîtat de păhărelele de vin şi cu gîndul să se răzbune pe gîsca proastă care l-a jicnit atît de adînc în amorul propriu, Titu se urni şi se amestecă printre dansatori. Dar, în loc să danseze, se ţinu toată seara pe urmele Lucreţiei, şoptindu-i crîmpeie de versuri cu aluzii înţepătoare, făcînd-o cochetă şi necredincioasă, şi, în sfîrşit, căutînd să-i tulbure idila sentimentală cu Oprea. Fata îi răspundea mai mult prin surîsuri lucitoare şi doar de vreo două

ori murmură, rîzînd fără nici un rost şi cu drăgălăşie cuprinzătoare: „Mai ştii?"

Pe la ora două după miezul nopţii urmă pauza cea mare. Lumea tăbărî în bufet. Mesele se încărcaseră cu mîncări şi băuturi. Dansatorii se răcoreau asaltînd butoaiele cu bere. Goghi avea grije să nu scadă însufleţirea. Romanţele cele mai noi şi mai frumoase mergeau drept în inimile înfierbîntate. Arcuşul lui părea fermecat. Cîntînd trecea de la o masă la alta, ciocnea cîte un pahar ici-colo, arunca priviri galeşe domnişoarelor, ca orice lăutar răsfăţat.

De-abia acuma îşi aduse aminte Titu de Ion şi-l găsi la uşa dinspre grădină, cu ochii plini de mirare şi de plăcere. îi aduse o sticlă cu ^ere şi o halcă de friptură.

— Ei, ce mai zici, Ionică? îl într.ebă în fugă, fiind grăbit să nu întrerupă tachinarea Lucreţiei.

— Tare-s mîndre petrecerile d-voastră, domnişorule ! zise flăcăul cu privirea aprinsă.

Cel dintîi vals, după pauză, pricinui lui Titu o mare satisfacţie. Profesorul Oprea, dansînd cu Lucreţia, uită de candelabrul cel mare şi trecu prin zona primejdioasă. O ploaie de stearină se scutură în spatele îndrăgostiţilor. Toată lumea făcu haz de păţania aceasta, iar Titu se grăbi să şoptească necredincioasei :

— Vezi? Pedeapsa lui Dumnezeu pentru cadrilul al doilea!

Zorile priveau pe ferestrele sălei şi balul nici gînd să se sfîrşească. Tinerii nu se mai saturau şi bisau furtunos toate dansurile, înverşunîndu-se chiar să nu lase pe domnişoare să plece acasă...

în dosul uşii dinspre grădină, Ion cotoşmănit în suman, nu simţea nici frig, nici somn privind petrece-

rea domnilor. Mesele încărcate, muzica, frumusețea domnișoarelor, rîsetele, chiar și sudorileo dansatorilor îl mîngîiau și-l întărîtau neîncetat. Văzînd fețele vesele i se părea că toți oamenii aceștia duc o viață fără nici o grijă, fără necazuri și fără supărări. îi pizmuia amintindu-și zbuciumările și chinurile lui. „Bine le mai merge domnilor!" își zicea cu o părere de rău dureroasă.

Dacă ar fi învățat carte, poate că ar fi și el printre dansatori, vesel, fără gînduri grele, fără trudă în oase! Dacă ar fi ascultat pe Herdelea... Apoi toată dragostea lui zbura iar acasă, alintînd pămînturile fără de care viața lui întreagă n-ar mai avea nici un rost. „Toate astea nu plătesc cît o ceapă degerată", se gîndi dînsul în cele din urmă, cu ochii mari răsfrîngînd mereu petrecerea domnească, dar văzînd de-acuma numai pămîntul aspru și totuși ademenitor, ca o țărancă voinică și frumoasă a cărei îmbrățișare îți zdrobește oasele...

6

Tot satul cinstea mai mult pe Ion și-l compătimea de cînd s-a aflat ce-a pățit la judecătorie. Unii ocărau pe Belciug, alții huiduiau pe Simion Lungu care însă se apăra din răsputeri că n-are nici o vină și nici nu mai îndrăznea să sufle o vorbă despre brazdele împricinate. Doar Vasile Baciu și numai la beție striga: „Uite cine umbla să ia pe Anuța mea!" Cînd era treaz însă lua și el partea lui Ion și o dată, întîlnindu-l pe uliță, i-a spus cu glasul înduioșat:

— Lasă, măi băiete, că temnițele-s pentru oameni, nu pentru draci!

Osînda totuși răscolea toate planurile flăcăului, clătinîndu-i încrederea. I se părea că, dacă va sta închis și departe două săptămîni, va pierde și pe Ana, și mai ales pămînturile ei pe care începuse să le privească întocmai ca și cînd ar fi ale lui. Avea o presimțire ciudată că Vasile Baciu va face ce va face și va aduce, în lipsa lui, pe George în casă. Și atunci toate nădejdile lui s-ar împrăștia în vînt și ar rămîne tot așa de becisnic ca pînă acuma, silit să îndrăgească veșnic numai pămîntul altora.

Cum zilele treceau și sentința nu mai venea, neliniștea lui creștea. își închipuia că întîrzierea poate să însemne și o agravare a pedepsei. Dacă pe cîteva vorbe ale pofii s-a pomenit cu două săptămîni de temniță, de ce nu s-ar aștepta și la mai rău?... Cu toate acestea n-avea nici o ură împotriva preotu* lui și nici chiar împotriva judecătorului. își zicea că e la mijloc bătaia soartei lui nenorocite. Totuși, în lovitura aceasta, avea și mulțumirea că baremi s-a ales de-a binelea cu brazdele lui Simion.

Se ducea la Ana mereu, din ce în ce mai îngrijorat să n-o piardă. Blîndețea fetei începea să-l neliniștească, bănuind într-însa o șiretenie. De altfel tărăgănările ei, cînd îi cerea să-l bage-n casă ori să petreacă noaptea cu el în șură sau în podul cu fîn, îl făcuseră să se îndoiască de ea. Apoi într-o seară, vorbind de pățania lui și cînd ea plînse și-l rugă să se ostoiască și mai bine să stea în temniță decît să se pună împotriva celor mari, Ion se înfurie parcă l-ar fi lovit cu măciuca-n cap. Era sigur că fata se bocește din vicleșug, umblînd să se scape de dînsul... Nu-i mai spuse nimic, dar se hotărî să nu se dea bătut orice ar fi să se întîmple...

Cum îi sosi sentința, cum fugi cu ea la Herdelea.

— Să mă înveți, domnule învățător, și să nu mă lași că picotea asta mă omoară ! zise dînsul mohorît.

— Ia nu mai umbla cu copilării, Ioane, că doar bărbat ești, nu pleavă ! răspunse învățătorul jumătate în glumă, jumătate în serios, înțelegîndu-i îngrijorarea.

— D-ta nu știi ce știu eu, domnule învățător, altminteri ai zice tot ca mine! murmură flăcăul clătinînd din cap.

Herdelea citi hîrtia mormăind pînă la sfîrșit, apoi, ca și cînd n-ar fi pătruns-o îndeajuns, o mai citi o dată.

— Hm! făcu dînsul ridicînd ochii spre flăcău. Eu zic să-i dai dracului pe toți, Ionică, și să te mulțumești cu pedeapsa! Adică ce-o să fie dacă-i sta și tu la răcoare două săptămîni?... Altfel te pomenești că pățim și mai rău!

învățătorul se temea acuma să se mai amestece. Dac-ar fi fost după sufletul lui, s-ar fi dus cu Ion și pînă la împăratul. S-a gîndit însă bine și și-a dat seama că orice armă are două tăișuri. Judecătorul împărțea dreptatea după cum i se năzărea; se credea mare cunoscător de oameni și tălmăcea legile astfel încît să se potrivească cu dorințele lui. Herdelea ar fi fost fericit să-l poată plezni puțin, mai ales că față de dînsul ungurul se arăta mîndru și uneori chiar disprețuitor. Dar îl știa răzbunător și aceasta îi domolea pornirea. Cînd ar afla judecătorul că el a făcut plîngerea, nu s-ar lăsa pînă nu l-ar zdrobi... Pe urmă ar trebui să încurce și pe Belciug în bocluc. Nici vorbă, felul cum preotul se poartă cu dînsul în vremea din urmă l-ar îndreptăți să-i tragă o săpuneală bună, să-l

învețe minte. Și totuși ce-ar folosi el dintr-o ruptură zgomotoasă cu Belciug?

încercă să lămurească flăcăului toate primejdiile. Sfaturile lui pașnice însă mai mult întărîtau pe Ion care se bătea mereu cu pumnii în piept:

— Iau eu toate răspunderile! Mai bine să mă spînzure decît să mă calce așa în picioare!

Hotărîrea flăcăului înmuie împotrivirea învățătorului. Toată seara se tocmiră. Cu cît Herdelea șovăia mai tare, cu atît Ion stăruia mai aprig parcă în joc ar fi fost însăși viața lui.

Dăscălița și fetele împărtășeau pe deplin scrupulurile învățătorului și îndemnau din cînd în cînd pe Ion să se astîmpere sau, în orice caz, să se ducă la notar să-i facă „lăcrămația". în cele din urmă își dădu părerea și Titu:

— Și eu cred că mai bine ar fi să-i lăsați în plata Domnului, că de temniță, orice ai face, tot nu scapi, asta-i sfînt. Dar dacă nu vrea și nu vrea, nu văd de ce nu i-ai face plîngerea? Eu zic să i-o faci fără grijă... Și ca să nu-ți cunoască scrisul, pune pe Laura să o copieze, și gata!... Foarte simplu!

Părerea lui fu adoptată de toți și Herdelea capitulă:

— Adevărat, cine paate să cunoască scrisul Laurei?

Se așeză și făcu o jalbă amănunțită și simțită, în care judecătorul și preotul se întovărășeau spre a năpăstui pe un biet țăran nevinovat. Cînd o citi pe românește lui Ion, toți se înduioșară. Laura o transcrise îndată cu oarecare emoție. Herdelea avu grijă s-o pună tot pe ea să scrie și adresa pe plicul mare: ministrului de justiție...

— Uite, Ionică! Mîine dimineață o dai recomandată la poșta din Armadia, și să fie într-un ceas bun! zise învățătorul mișcat.

Ion era uluit de mulțumire; puse pe masă trei zloți și nu vru să iasă din casă pînă ce Herdelea nu-i primi.

— Nici nu știi d-ta ce bine mi-ai făcut, murmură flăcăul sărutînd mîna învățătorului.

— Bine că i-ai făcut-o, zise Titu după ce plecă Ion. Adică de ce să-și bată joc de el toți măgarii?

7

Peste vreo două săptămîni, în amurg, silvicultorul Madarasy cu solgăbirăul Chițu și cu șefuf percepției din Armadia, într-o căruță ușoară, se opri în fața casei învățătorului. Fuseseră la vînătoare de iepuri în hotarul Pripasului, alergaseră toată ziua și nu izbutiseră să tragă măcar un foc de pușcă. Se întorceau pleoștiți, zgribuliți de frig și de umezeală ; doi cîini tremurau lîngă căruță, cu urechile dăbălate, fără să se sinchisească de dulăul învățătorului care, cu labele pe gard, hămăia din ogradă, furios, că nu-l bagă în seamă nimeni. Ca să-și alunge necazut și să nu intre în orășel ziua și cu gentile goale, vînătorii nenorocoși hotărîseră să poposească la Jidovița, la circiuma lui Neumann, să se dezmorțească cu cîteva litre de vin fiert și chiar să-și potolească foamea înainte de-a ajunge acasă.

Știind că, dacă vor fi singuri vor continua a vorbi numai de vînătoare, făcîndu-și imputăriplictiscoase reciproce, se gîndiră să poftească atît pe Herdelea cît și pe Titu cu care erau toți în legături prietenești. învățătorul ar fi fost bun bucuros să iasă să se mai distreze puțin, dar nu îndrăznea să se miște fără consimțămîntul d-nei Herdelea, care găsea nedemn din partea unui om bătrîn și cu necazuri să se așeze la beție cu toți flușturatecii Armadiei. Titu poate face ce poftește, că-i tîuăr și fără răspundere... Trebui să coboare din căruță Madarasy, să stăruiască din răsputeri pînă să o înduplece, dar cu condiția, repetată energic de mai multe ori, să nu cumva să întîrzie peste vremea cinei...

La cîrciuma lui Neumann găsiră o societate numeroasă și veselă: profesorul de grecește Maiereanu, un chefliu și jumătate, cu creștetul pleșuv și cu o barbă mare atinsă de cărunțeală, popa Belciug, profesorul Spătaru, tatăl prietenelor bune ale fetelor lui Herdelea, doctorul Filipoiu, avocatul Paul Damian și popa din Vărarea, cel mai strașnic bețiv de pe valea Someșului, care era aici de ieri de la amiazi și nici gînd n-avea să se urnească.

Titu își dădu seama că aici are să se încingă o petrecere care nu se va isprăvi nici pînă mîine dimineață. Și deodată îi răsări în minte doamna Lang și inima începu să-i bată furtunos. Trebuie să aducă la chef și pe Lang. Dacă izbutește, îi surîde fericirea. Pe Lang cînd dă de băutură, nu-l clintești nici cu șase boi, mai ales cînd băutura e pe gratis... într-o clipă se și hotărî: se va duce să-l poftească. Lang e simpatic la beție și n-o să-l dea nimeni afară.

Pînă să fiarbă vinul, și în vreme ce ceilalți se întinseră la vorbă, Titu ieși, fără palton, ca să nu se creadă că vrea s-o șteargă de tot.

Dădu buzna în casa soților Lang care nu știau cum să mai omoare timpul. Bărbatul clipocea pe un scaun, iar Roza ședea la gura sobei cu privirile pierdute

în jocul flăcărilor tremurătoare. Femeia se sculă repede, cu obrajii îmbujorați de căldura focului, şi-l întîmpină înviorată:

— Cît eşti de drăguţ că vii să ne mai scuturi din plictiseala asta otrăvitoare!

Cînd auzi Lang despre ce e vorba, sări deodată fericit:

— Uite prietenul adevărat care nu-şi uită niciodată prietenii! strigă dînsul, luîndu-şi îndată paltonul şi pălăria, gata de plecare.

Titu schimbă o privire cu Roza, care începu să se plîngă că i-e frică să rămînă singură, că să nu mai meargă nicăieri, mai bine le pregăteşte aici cîte un ceai... Lang nici n-o asculta.

_ Vino, dragă, nu te potrivi toanelor femeieşti! mormăi el către Titu care încerca să liniştească pe Roza.

Fiindcă tînărul mai zăbovea, Lang o porni înainte. în aceeaşi clipă Titu sărută puternic mîna Rozei şi şopti puţin răguşit:

— Ai să te superi dacă viu să te văd mai tîrziu?

Femeia nu răspunse. Ochii ei însă străluceau ca o chemare...

Lang, ca beţiv reputat, fu primit cu o explozie de bucurie. I se oferi un scaun lîngă perceptorul din Armadia, să poată tăifăsui împreună ungureşte.

între timp ceilalţi înconjuraseră pe crîşmărița tinerică, durdulie şi sprintenă, asaltînd-o cu complimente ştrengăreşti pe care ea le asculta zîmbind neobosită în dreapta şi-n stînga, spre a mulţumi tuturor pentru atîta cinste. Cîrciumarul închidea ochii şi urechile, fiind vorba de bunul mers al afacerii, şi doar în răstimpuri se strecura în odaia unde petreceau domnii şi numai ca să vadă să fie toate în ordine *

în cele din urmă însă îşi vîrî capul pe uşă şi, făcînd un semn soţiei sale, vorbi mieros muşteriilor:

— Mă rog d-voastră... fierbe vinul în clocot... e nevoie de muiere...

După ce ieşi crîşmărița, popa din Vărarea începu să lălăie cîntece bisericeşti spre marea indignare a lui Belciug care nu putea îngădui asemenea fărădelege din partea unui preot. De aici se porni o discuţie serioasă căreia nu-i puse capăt decît revenirea cîrciumăresei, cu o tocană uriaşă, şi a cîrciumarului, cu un ceaun de vin fiert.

într-o clipă toate sticlele goale şi rămăşiţele de mîncări fură date la o parte; numai popa din Vărarea nu se îndură să se despartă de sticla lui de vin roşu încît trebui să i-o smulgă din mîini doctorul Filipoiu.

Se ospătară zdravăn... Cu cît foamea se potolea, cu atît paharele se goleau mai des şi limbile turuiau mai slobode. Veselia creştea mereu. Vremea trecea ca părerea. Cînd îşi aduse aminte Herdelea de făgăduinţa că pînă la cină va fi negreşit acasă, era tîrziu de-a binelea: aruncă o privire întrebătoare lui Titu care-i răspunse prinţr-un zîmbet complice.

— Acuma e prea tîrziu, ce să mă mai supăr degeaba! se mîngîie bătrînul sorbind alene din pahar.

Deodată profesorul Spătaru, mititel şi cu cioc blond, în culmea unei înflăcărări mult stăpînite, se porni să cînte *Deşteaptă-te românei* Solgăbirăul Chiţu păli şi-şi muşcă buzele. Văzînd însă că mai toţi ţin hangul profesorului, se ridică în picioare şi curmă cîntecul, zicînd:

— Nu pot permite, domnilor, să faceţi şi aici politică! Spătaru, înţepat, sări şi el în picioare şi se răsti la Chiţu cu nişte ochi fulgerători de mînie şi de băutură:

. —• Iar eu nu-ţi permit d-tale să fii obraznic» domnule! Aici nu suntem în cancelaria d-tale renegată, ai înţeles? Acolo să te răţoieşti d-ta, nu aici, între oameni cumsecade!... De altfel, dacă nu-ţî place, uite colo-i uşa!

—- Domnule profesor — se înfurie solgăbirăul — nu uita te rog, cu cine vorbeşti!

— Cu un renegat vorbesc, ştiu prea bine! Mi-ai fost elev, dar mi-i ruşine că mi-ai fost, că n-ai obraz; nici cît o ciobotă!...

Chiţu, clocotind, dădu să plece. Cîţiva împăciuitori, cu Herdelea în frunte, se repeziră şi-l opriră, în vreme ce Spătaru răcnea biruitor:

— Lăsaţi-l să se ducă dracului! Aici nu ne trebuiesc renegaţi!

Solgăbirăul, firește, rămase, dar murmurînd disprețuitor:

— Are noroc că-i beat, altfel...

Silvicultorul Madarasy, îngăduitor, zise blînd lui Chiţu:

— De ce să nu cînte, prietene, dacă aşa le place...? Exagerezi.

— Eu nu pot admite nicăiri agitaţiile şoviniste^ se indignă solgăbirăul. Conştiinţa mea nu m-ar ierta, căci astea-s agitaţii!

— Aş, agitaţii, mormăi silvicultorul. Mai dă-le încolo de agitaţii! Parcă statul are să se prăbuşească din pricina unui cîntec... îmi pare rău că nu-l ştiu„ că l-aş cînta şi eu, iată!

— Ascultă-l, domnule, şi ruşinează-te! răcni Spătaru. Dumnealui e ungur, iar d-ta ai obrazul să te numeşti român! Pfui!... Domnule, dă-mi voie să te pup! Eşti un om admirabil! **adaogă** apoi repezindu-se la Madarasy şi sărutîndu-l zgomotos. Ştiam noi bine

că renegaţii poartă vina tuturor persecuţiilor noastre... Renegaţii, jidanii şi ceilalţi ticăloşi!

Discuţia se aprindea din ce în ce, făgăduind să nu se isprăvească niciodată, spre bucuria lui Lang care simţea că astfel cheful va ţine pînă-n dalba ziuă. Titu tăcea mereu, frămîntat de nerăbdare, pîndind clipa priincioasă cînd să se facă nevăzut. Spătaru îşi puse în cap să convingă cu orice preţ pe Chiţu că e mişel împreună cu toţi cei de teapa lui şi începu să-i înşire nedreptăţile şi mizeriile pe care le suferă românii în Ungaria.

— Suntem mai oropsiţi ca robii din vechime! întrerupea deseori Belciug foarte grav şi posomorit.

Avocatul Damian, spîn, cu ochii foarte mari şi foarte albaştri, completa pe Spătaru adresîndu-se mai ales silvicultorului Madarasy, care aproba din cap cu o figură potrivită împrejurărilor. Din cînd în cînd se întorcea spre colţul perceptorului, căutînd sâ-i explice şi lui pe ungureşte; dar îndată ce perceptorul voia să-l contrazică, se reîntorcea la Madarasy în româneşte.

Solgăbirăul nu era tare în replici şi, la toate dovezile profesorului, răspundea cu un zîmbet de superioritate:

— Născociri tendenţioase!... Daţi-mi argumente serioase, nu flecarii iredentiste!...

Maiereanu se chercheli repede şi se simţi obligat să contrazică pe toţi. Respingea cu mîndrie învinuirile lui Spătaru şi combătea vehement pe solgăbirăucăutînd să arate ambelor tabere că iredentismul românesc nu există decît în închipuirea şoviniştilor. Fiindcă ceilalţi nu-l lăsau niciodată să-şi isprăvească

cuvîntările, Maiereanu se roşea, bufnea şi ridica ochii în tavan de supărare.

— Vrem să fim liberi şi independenţi, domnilor! urlă Spătaru în cele din urmă. Vrem să ne unim cu fraţii noştri de pretutindeni!

Damian dovedi îndată perceptorului, cu date din istoria tuturor popoarelor, că dorinţa de unire cu fraţii de acelaşi sînge e o pornire firească pe care n-o poate împiedeca nici o putere omenească, iar Madarasy, însufleţit deodată de băutură, se ridică şi strigă:

— Eu admit, domnilor! Fraţii să fie fraţi! Dreptatea să triumfe!

Solgăbirăul Chiţu, desperat, se sculă iar să plece. îşi îmbrăcă încet paltonul şi se duse pînă la uşă, mormăind furios şi aşteptînd să sară cineva să-l opreas-că. Negăsindu-se însă acuma nimeni să-l cheme înapoi, se întoarse singur, mai cu seamă că-i veni în minte un răspuns zdrobitor:

— Dacă n-ar fi libertate în ţara asta, aţi putea d-voastră vorbi astfel şi încă în faţa mea? răcni dînsul scoţîndu-şi haina şi aşezîndu-se iar la loc.

Spătaru, Damian şi chiar doctorul Filipoiu, care de obicei tăcea ca mutul la beţie, îi răspunseră deodată, cu aceeaşi vorbă:

— Renegatule, să taci!

Atunci însă interveni Maiereanu, declarînd, sentenţios, că nu îngăduie nimănui să terorizeze pe Chiţu şi adăogînd că el, ca cetăţean cinstit, nu vrea să audă de himere şoviniste. Popa din Vărarea, beat-leucă, cu capul pe masă, bolborosi:

— Eu nu vreau nimic... Nu vreau... Jos!... Nu vreau!...

Herdelea vorbea încet, ungureşte, cu perceptorul şi dezaproba cu un zîmbet încurcat pe Spătaru, deşi în sufletul lui admira îndrăzneala cu care profesorul ocărăşte pe solgăbirău şi pe unguri. Perceptorul, secon-dat de Lang, explica lui Herdelea cu multe argumente că nicăiri nu sunt românii mai fericiţi ca în Ţara Un-gurească, iar învăţătorul asculta cu acelaşi zîmbet nedumerit, înfricoşat să nu intre cumva şi el în gura lui Spătaru.

Pe la miezul nopţii Belciug refuză să mai bea, spu-nînd că a doua zi trebaie să slujească în biserică şi deci, după regulele canonice, are nevoie de reculegere trupească şi sufletească. Se stîrni o furtună de protes-tări, iar popa din Vărarea dădu îndată de duşcă un pahar, spre a-i servi drept pildă şi zise că ceea ce face Belciug e un dogmatism nevrednic de vremurile noastre moderne.

Vijelia fu mulcomită de întrebarea bruscă, pusă de Madarasy.

— Dar poetul nostru?

Atunci băgară de seamă toţi că Titu lipseşte. Chemată, crîşmăriţa îi lămuri, trăgînd şiret cu ochiul, că domnişorul a şters-o mai bine de două ceasuri. Herdelea simţi un fior de spaimă. Se temea că Titu va fi plecat acasă, şi gîndindu-se la scandalul pe care i-l va face dăscăliţa, îşi ticlui un plan cum s-o tuleascâ şi el mai repede. Lang însă răspunse silvicultorului, clipind înţelegător:

— Ei, ce vreţi, tinereţea, sînge fierbinte! Cine ştie în ce braţe se odihneşte acuma poetul nostru!

Vîlvătaia chefului izbucni mai neastîmpărată, mai ameţitoare...

Titu stătuse pe ghimpi. îl rodea o emoţie ca in preajma unui examen greu. îşi zicea mereu „în sfîrşit" şi i se părea că fiece minut de întîrziere e o pierdere ireparabilă. Băuse numai atîta cît să-i întărească îndrăzneala şi cu gîndul mereu să dispară neobservat de nimeni. Cîrciumăreasa care-l simpatiza fiindcă-i făcea complimente, îi dădu o mînă de ajutor scoţîndu-i pe furiş paltonul din odaia unde chefuiau domnii.

Pînă în uliţă a avut o clipă de teamă; ce-ar fi dacă s-ar strica petrecerea din cauza discuţiilor şt s-ar pomeni cu Lang? Vîntul aspru, care bătea dinspre Someş, îi alungă însă din minte orice grije şi-i vrăji în suflet odăiţa caldă, împodobită cu chipul alb al femeiei dorite.

Satul dormea într-o beznă adîncă. Numai în fereastra casei lui Lang licărea o închipuire de lumină, de-abia strecurată prin perdelele lăsate.

Titu se apropie cu paşi de lup. Uşa tinzii nu era încuiată. Trase mai tare din ţigara aprinsă spre a dibui mai uşor odaia din stînga şi ca să nu se împiedece de ceva prin întunerec. Avu însă grija să învîrtească de două ori, foarte încet cheia în broasca antreului. Apoi deschise ca un hoţ uşa dormitorului şi se furişă în vîrful picioarelor.

Pe noptiera de lîngă patul larg, lampa, cu abajurul de hîrtie roşie, cu flacăra scăzută, lumina slab odaia. Abajurul stătea strîmb, ca o pălărie pe capul unui beţiv, aşa încît aproape toată lumina cădea asupra patului dîndu-i o înfăţişare pompoasă şi trandafirie, în pat, Roza Lang, cu spatele spre uşă, dormea uşor, parcă somnul ar fi surprins-o într-o aşteptare

plăcută. Părul ei, desprins, se împrăştiase pe perna moale, numai cîteva şuviţe se odihneau pe spinarea-i albă şi plină. Umerii cămăşii alunecaseră pînă aproape de mijloc, iar poalele i se urcaseră mai sus de şoldurile rotunde. Braţul stîng, întins leneş, îşi răzima degetele subţiri pe dunga patului. Picioarele goale, răzvrătite, erau unul ascuns pînă-n genunchi, iar cellalt îndoit puţin şi aruncat peste plapoma mototolită.

Titu privi zăpăcit corpul femeiei şi ochii i se opriră pe şoldurile care parcă-l îndemnau să le îmbrăţişeze. Nu mai ştia ce să facă. Carnea i se înfăţişa în toată ademenirea ei, tulburîndu-i simţurile. Goliciunea îl chema şi în acelaşi timp îl şi înspăimînta. Mai mult în neştire îşi lepădă paltonul. îşi simţea aîngele clocotind. Inima îi bătea în piept ca un ciocan vrăjmaş, încît se temea ca nu cumva bătăile acestea s-o deştepte pe Roza din somn. Se bucura c-a găsit-o dormind şi apoi îndată îşi zicea că ar fi fost poate mai bine s-o fi nemerit trează şi îmbrăcată.

Căldura din odaie îl înăbuşea... Se apropie tiptil de pat, se plecă şi-şi lipi gura pe ceafa catifelată a femeiei, printre şuviţele de păr care miroseau îmbătător. Carnea se înfiora puţin sub buzele lui tremurătoare, atingerea corpului însă îi aprinse deodată toate simţurile. Nu mai văzu decît carnea trandafirie şi ispititoare. Fără să-şi mai dea seama palmele lui mîngîiau pătimaş braţele, şoldurile, picioarele femeiei, iar buzele lui nu se mai saturau sărutînd. Roza se trezi alene, ca şi cînd ar fi aşteptat sărutările, se întoarse încetişor spre dînsul cu ochii pe jumătate închişi şi şopti galeş:

— Ai venit, micule?... Mi-eşti drag... te...

Titu îi închise repede buzele, apoi îi acoperi obrajii cu sărutări, iar ea îi cuprinse gîtul cu braţele

care parcă-l frigeau. Tînărul o săruta neîncetat, bîlbîind vorbe fără şir, şi doar ca prin vis vedea privirile moi ale femeiei, buzele ei roşii şi umede ce se întindeau spre gura lui, mereu însetate. Corpul Rozei se răsuci şi se lipi de Titu care, simţindu-i căldura, îl încolăci cu amîndouă braţele şi-l strînse sălbatec parcă să-i sfărîme oasele. Sînii plini, cu sfîrcurile roze, îi ardeau pieptul. în îmbrăţişarea aprinsă femeia se zvîrcolea gemînd cu ochii închişi...

Pe urmă Titu sări jos din pat ruşinat, neîndrăznind să se uite la Roza care stătea nemişcată cu faţa în sus, cu braţele moarte, cu pieptul umflat. I se părea acuma că în odaie e lumină ca ziua şi lumina parcă-l înfricoşa. Se gîndi că femeia are să creadă că-i un bădăran rău crescut pentru că s-a urcat în pat cu ghetele. Apoi îşi aduse aminte de Lang şi îndată îi năvăli în minte sumedenie de scene cumplite în care bărbatul înşelat lua înfăţişarea unui cavaler răzbunător din vremurile eroice. Dădu să-şi ia paltonul hotărît să plece înapoi la circiumă, ca să fie feriţi de orice întîmplare. Roza însă îi surprinse gestul şi, sculîndu-se repede, îi zise cu o imputare dulce:

— Cum, micule drag? Vrei să pleci?... Ţi s-a şi urît cu mine?

— Mi-e să nu se întîmple să plece Lang, murmură Titu fără să o privească în ochi.

— O, ce copil eşti, drăguţule!... Dar Lang nici nu se gîndeşte să vie pînă mîine la amiazi. Nu lasă el un chef pentru nimic în lume şi cu atît mai puţin pentru sărmana nevastă-sa. în privinţa aceasta poţi fi absolut sigur... Şi chiar presupunînd imposibilul, dacă ar veni, ar veni beat. Ei, şi atunci noi trecem în cealaltă odaie, pe canapea, iar pe dînsul îl lăsăm să sforăie aici ca un nemernic... Pe urmă, în zori, ai vreme să pleci şi tu...

Femeia vorbea cu o mulţumire copilărească. Sfiala lui Titu îi aţîţa poftele. Tînărul stîngaci, uluit de iubire, era pentru ea ceva fermecător. Şi cum Titu tăcea mai zăpăcit, Roza se ridică în genunchi şi-l chemă drăgălaş, întinzînd braţele goale:

— Vino, sărută-mă, puiule mic şi drag!

Titu o privi printre gene. Prin cămaşa subţire formele femeiei se întrezăreau mai ademenitoare. Patima îi goni într-o clipă toate şovăielile. Din doi paşi o luă în braţe şi o doborî. Roza însă îi alunecă din mîini şi se ascunse sub plapomă de nu i se mai vedea decît vîrful nasului. Scoase limba ştrengăreşte şi apoi îi porunci cochet:

— Ori te dezbraci, ori dacă nu... nimic!...

Tînărului îi trecu prin creieri, ca o străfulgerare că rufele lui nu sunt tocmai potrivite pentru aventuri galante. Dar sîngele îi fierbea în vine...

Adormiră tîrziu, îmbrăţişaţi... îi treziră însă pe urmă un ciocănit aspru în geam. Titu tresări îngrozit, sigur că a sosit ceasul răfuielii. într-un minut încercă nenumărate hotărîri: ce să zică ori să facă, cum să se apere, mai bine să fugă, sau să se ascundă... Vru să se dea jos din pat, dar Roza îl opri liniştită, punîndu-i mîna pe gură ca să nu răspundă şi şoptindu-i:

— Stai frumos!... Nu mişca!... N-avea frică!

în şira spinării, Titu simţea totuşi o furnicare rece. Ciocănitul în geam se repetă mai ameninţător. îi răspunse glasul Rozei, mai mult prefăcut decît supărat:

— Cine-i?

— Eu, eu, dragă, nu te supăra! mormăi afară vocea lui I/ang, răguşită de băutură. Rozica dragă,

noi mergem în Armadia, auzi tu? Ne ducem toată banda... Tu să ai grije mîine dimineață, dacă cumva nu viu pînă-n vremea şcoalei, să dai drumul copiilor, auzi?... Ei, noapte bună, Rozicoî Somn uşor!

Paşii bărbatului se îndepărtară şovăitori.

Titu îşi aruncă ochii la ceasornicul de pe noptieră. Brau trei şi jumătate. Femeia se lipi lîngă dînsul, îl sărută lung şi-i zise:

— Mai avem un ceas, două, pînă să pleci... Dar nu mai dormim... Aja-i, urîtule?

9

Din clipa cînd a pus jalba la poştă în Armadia, Ion s-a simțit iar liniştit, parcă ar fi scăpat de toate grijile. Se ducea seara pe la Ana şi pîndea neîncetat prilejul cînd să-şi izbîndească planul care-i fierbea în minte şi-i umplea sufletul de nădejdi bune.

Ştia bine că George nu încetează de-a merge pe pe la Vasile Baciu. Deseori a trebuit să aştepte pînă-l vedea plecînd şi apoi pînă se culca Baciu şi stingea lumina, ca să poată ieşi afară Ana. Dar nu-i mai păsa de nimeni şi de nimic, atît era de sigur de biruință. Numai prilejul să-i sosească...

Sufletul Anei se scălda într-o bucurie nemărginită. Uitase toate suferințele şi îndoielile ce i le pricinuise Ion. Vedea numai că acum vine mereu şi-l aştepta mereu mai drăgostoasă. Stăruințele flăcăului erau dovada unei iubiri stăpînite şi reizbucnite care o umplea de mîndrie. De cum se însera o cuprindea nerăblarea şi, gătind cina sau aşezînd prin casă, inima ei îl simțea într-una pe-afară, dosit după vreo claie, sub un gard, în vreun şanț, tăcut şi neclintit.

îi era milă de dînsul şi ochii i se umezeau de lacrimi. îşi ascundea însă fericirea față de tatăl ei, zîmbind mult, arătîndu-se voioasă. Cînd pica George, îl primea fără sfială ca pe un vrăjmaş de care nu mai ți-e teamă. Se uita drept în ochii lui iscoditori, zăpăcindu-l şi prostindu-l. Mulțumirea sufletească parcă deşteptase într-însa dibăciile femeiei care iubeşte şi-şi apără dragostea.

Din zi în zi George pricepea mai lămurit că Ion i se pune de-a curmezişul. De aceea se încăpățîna mai rău. Voia să-i prindă şi-şi zicea că atunci se va potoli. Ieşind din ograda lui Vasile Baciu, se uita în toate părțile să-l descopere. Şi fiindcă vremea trecea tot mai chinuitoare, se hotărî să sfîrşească cu orice preț... Peste vreo săptămînă se făcu că coteşte pe ulița din dos, dar se întoarse ca un hoț şi se aşeză la pîndă. Atunci văzu pe Ion intrînd...

Siguranța nu-l mulcomi decît o clipă. Fățărnicia Anei îl biciuia. Se gîndi întîi să-i întoarcă spatele. Gîndul acesta însă fu repede strivit de dorința ce i se învîltora mai puternică în suflet, de-a rămîne în preajma fetei, de a mai nădăjdui. De-acuma începu să meargă şi mai des pe la Baciu, iar cînd nu se ducea, dădea tîrcoale casei, privind cum se apropie cellalt, holbînd ochii să vadă cum se sărută sau se îmbrățişează în poartă, necăjindu-se chiar că nu le aude vorbele...

Ion însă vorbea puțin. Prin tăcere urmărea să deştepte mai multă iubire în inima Anei, să se facă mai dorit. Voia să-l cheme ea tot mai înlăuntru. Astfel ajunsese din uliță în poartă, apoi în ogradă, pe urmă pe prispă... Acuma mai trebuia să pătrundă în casă. Fata privea apropierile acestea ca nişte izbînzi ale ei asupra lui şi simțea în fiecare seară tot

mai nebună o pornire de a se topi în brațele flăcăului, de a-i da dovada întreagă a iubirii. Deseori îi zicea cu sfială feciorelnică în glas:

— De ce nu vii în casă, Ionică?

Flăcăul însă îi închidea gura veșnic cu întrebarea plină de imputare:

—- Dar tatăl tău?

în sfîrșit se apropia Crăciunul. O iarnă urîcioasă se zbătea să coboare pe pămînt, dar parcă nu avea încă destulă putere. Văzduhul cernea mereu fulgi leneși care se topeau pînă să ajungă jos și se prăpădeau în băltoacele de noroi. Ion sosea totuși în toate nopțile, nesmintit. Apoi, într-o seară răscolită de zăpadă măruntă, veni mai devreme puțin. Casa zăcea în întunerec, neagră ca un bivol adormit. Intră în ogradă și se așeză pe prispă, mai închis și mai hotărît ca altă dată. Așteptă fără nici un gînd în minte. Doar inima îi bătea mai aspru, muncită poate de o presimțire. Prinprejur tăcerea era așa de mare că flăcăul auzea cum cad în noroi fulgii și chiar cum se ciocnesc în văzduh ca niște fîlfîiri de aripi mici. într-un tîrziu ușa tinzii se deschise scîrțîind și Ana se ascunse repede în sumanul lui, zicîndu-i îndată rugătoare și alinătoare:

— Astă-seară trebuie să vii în casă, Ionică!... Nu te las pînă nu vii... Tata doarme dus. A venit beat din Jidovița și acu sforăie de se hurducă pereții!...

Ion îi cuprinse mijlocul și-i mîngîie sînii peste cămașa lungă. Apoi se sculă fără o vorbă și porni după ea. în tindă se opriră. Fata trase zăvorul, pe urmă îl luă de mînă și-1 duse în casă.

în odaie era parcă mai întunerec. Numai ferestrele se deslușeau puțin ca niște găuri cenușii. Ion cunoștea încăperea. Auzea din pat sforăitul înecăcios

al lui Baciu atît de aproape că i se părea prefăcut. Un junghi rece îi cutremura inima. Știa că de s-ar trezi bătrînul și l-ar simți aici, ar fi în stare să-i crape capul fără vorbă cu securea de sub pat al cărei tăiș parcă-1 zărea lucind amenițător.

Stătută cîteva clipe nemișcați, ascultînd horcăielile. își auzeau bătăile inimilor, îndurerate de încordare. Sforăitul se încurcă deodată într-o tusă groasă. Vasile Baciu se urni în așternut ca și cînd ar fi dat sase scoale. Ion îngheță. Fata îi strînse mîna cu desperare. Bătrînul însă se învîrti puțin, se întoarse iar cu fața în sus și sforăitul reîncepu, mai năpraznic.

Ana dormea pe cuptor, după horn, într-un culcuș de velințe, țoale, perne, cearceafuri aruncate de-a valma. în vatră, sub o spuză groasă, sîsîiau cîțiva bușteni verzi de arin... Fata se înălță în vîrful picioarelor pînă la urechea flăcăului și-i șopti, strîngîndu-i mereu mîna:

— Lasă-ți sumanul pe prichici... Să nu faci zgomot că ne omoară pe amîftdoi!...

Oasele lui Ion pîrîiră urcîndu-se în culcuș.

O luă în brațe, iar ea tremura ca zgîlțîită de friguri. Apoi Ana începu să-i șoptească imputări multe, să se jelească și să-1 roage să fie cuminte. Ion o asculta liniștit, trăgînd însă mereu cu urechea spre patul lui Vasile Baciu, care era cu picioarele tocmai lîngă capul lor. îi era frică să nu-1 trezească șoaptele ei și-i astupă gura cu o sărutare.

Apoi, cu o mișcare bruscă, îi ridică pînă-n brîu cămașa. Picioarele fetei erau fierbinți și strînse. își încolăci brațele în jurul gîtului lui, îl strînse cu o putere nebănuită, parc-ar fi vrut să-1 zugrume, și-i lihăi în ureche, plîngătoare dar fără împotrivire:

— Ionică.., ce vrei să faci... ce faci?... Nu... nu...

O podidiră lacrimile şi plînse cu sughiţuri, bolborosind într-una vorbe rugătoare, în vreme ce Ion o ostoia sărutînd-o:

— Taci... taci... taci...

Gemetele Anei însă se înţesau tot mai nestăvilite, pînă ce se sfîrşiră într-un ţipăt scurt, surd, care o spăimîntă într-atîta că-şi încleşta dinţii în buzele flăcăului, zvîrcolindu-se.

Ţipătul fetei se înfipse ca o suliţă în întunerecul casei şi zbîrnîi mai prelung în urechile lui Vasile Baciu care, deşi strivit de băutură, se deşteptă, ascultă cu mintea încîlcită şi, auzind oftările înăbuşite în lacrimi, mormăi nedumerit:

— Ce faceţi voi acolo?

Glasul tulbure îngheţă sîngele în vinele îndrăgostiţilor. Ana îşi amuţi brusc suspinele, pierzîndu-se în braţele flăcăului.

Trecu astfel un minut. Baciu asculta, jumătate treaz, jumătate prin somn. Apoi cotrobăi cu mîna pe laviţa de la capul patului, ca şi cînd ar fi căutat chibriturile. Creierii lui obosiţi de beţie parcă bănuiau ce se petrece pe cuptor şi într-o clipă făcu o mişcare să se scoale, să vadă şi să-i oprească. Dar în acelaşi timp îi trecu prin gînd că trebuie să fie George şi deci poate să-1 lase în pace. Gîndul acesta îl prăvăli într-un somn mai liniştit. Totuşi bîigui prosteşte pînă să-1 copleşească toropeala:

— Apoi... ia seama... nu... vezi bine... ruşine... porcăria... asta...

îndrăgostiţii nu mai suflară nici o şoaptă. Stăteau îmbrăţişaţi şi neclintiţi ca şi cînd s-ar fi unit pentru totdeauna. în curînd sărutările lor fură iar înghiţite de sforăiturile din pat...

Ion se coborî de pe cuptor cînd cîntau cocoşii a doua oară şi Ana îl însoţi pînă la poartă. Frigul părea mai vrăjmaş, iar întunerecul mai posomorit.

— Tare mă tem să nu fi rămas grea! murmură fata cu dinţii dîrdîind şi glasul ei domol se împrăştie în tăcerea nopţii ca un strigăt puternic.

Flăcăul trebui să-şi muşte buzele ca să nu izbucnească de bucurie. O ciupi uşor de obraz şi apoi porni mulţumit, lăsînd-o în poartă.

Fulgii de zăpadă, mai leneşi, picurau blînd, i se aşezau frumos pe păr, pe umeri, pe obraji; îi simţea topindu-se pe braţe ca nişte sărutări reci şi ameninţătoare. în clipa cînd nu mai auzi paşii flăcăului, Ana văzu deodată că din şanţul cellalt se ridică un om şi porneşte întins spre ea.

— George! George! murmură fata fugind îngrozită în casă.

Vranița se închise în urma ei troznind ca o descărcare de armă ucigătoare.

George, ascuns acolo de cînd s-a întunecat, văzuse pe Ion intrînd şi l-a aşteptat pînă a ieşit. Cuvintele Anei le-a auzit limpede, parcă i le-ar fi spus chiar lui. Carnea îi tremura de scîrbă, iar în sufletul lui se frămînta un gol care-1 durea. Picioarele-i erau de plumb şi totuşi nu simţea cum le tîra. Se pironi în mijlocul uliţii, cu faţa spre căsuţa turtită de povara întunericului. Stătu aşa, uluit şi pierdut, ca un stîlp de piatră. Umezeala îl pătrunsese la os. Se dezmetici. Scuipă larg, dispreţuitor şi apoi rosti cu o uşurare mare:

— Scroafă!...

Capitolul V

RUŞINEA

i

Săptătnîna dinaintea Crăciunului, în toate dimineţile, satul clocotea de guiţări deznădăjduite. Porcii îngrăşaţi se prefăceau în muşchi şi cîrnaţi, meniţi să mai înzdrăvenească puţin pe oamenii jigăriţi de postul care parcă nu se mai sfîrşea. Cu cît se apropiau sărbătorile, cu atît ţăranii le doreau mai tare, lingîndu-şi buzele mai dinainte în vederea ospăţurilor obişnuite şi atît de mult aşteptate. Căci în vremea postului mare numai popa şi învăţătorul mîncau de dulce: Belciug fiindcă avea stomacul afurisit, iar Herdelea fiindcă el nu voia să dea ascultare minciunilor popeşti... în alţi ani, pe vremea aceasta, Ion, auzind guiţările, se simţea mai nenorocit ca oricînd şi se înfuria văzînd că, în tot satul, numai Glanetaşu şi ţiganii nu sunt în stare să facă *bojotaia* cuvenită, ba încă unii ţigani se sileau şi izbuteau să ajungă în rîndul oamenilor şi să taie baremi cîte un mascur. Atunci îşi blestema viaţa care l-a sortit să rămînă de ruşinea satului. Acuma, cu toate că Glanetaşu, singurul meşter al satului în căsăpirea neamului rîmătorilor, avea să primească tot în natură plata pentru tăierea porcilor, spre a putea aduna cărnăriile de sărbători, flăcăul totuşi nu-şi mai pierdu firea. Faţa lui osoasă parcă strălucea. Ba chiar într-o seară, cînd Zenobia începu jelaniile, o curmă împăciuitor:

— Nu face nimic... în curînd vom avea şi noi de toate...

Herdelea făcea ce făcea şi în fiecare an ucidea cîte doi porci, întîi pentru că lui îi plăceau foarte mult cîrnaţii şi îndeobşte porcăria, şi al doilea pentru că altminteri ar fi trebuit să cumpere din tîrg untura pentru casă, ceea ce ar fi însemnat o cheltuială peste puterile pungii lui dăscăleşti. Dar în ăst an *bojotaia* avea o importanţă şi mai mare din pricina logodnei I^aurei, care urma să se serbeze negreşit în ianuarie şi cu care prilej proviziile de porc erau menite să aibă un rol fruntaş, mai ales că luau parte şi părinţii lui Pintea, în faţa cărora familia Herdelea voia să se arate la înălţime.

Porcii învăţătorului, cumpăraţi în dricul verii şi îngrăşaţi cu porumb, de-abia se mai mişcau în coteţ, încît tăierea îi mîntuia de o moarte păgubaşă, năbuşirea în propria lor grăsime, după cum spuse Glanetaşu inspectîndu-i cu două-trei zile înainte de termenul fatal.

în zorii zilei meşterul măcelar se înfiinţa însoţit de Ion şi de Zenobia. Casa Herdelea era în picioare, dar fetele stăteau ascunse în salon, cu capul în perne şi cu degetele în urechi ca să nu audă horcăielile animalelor osîndite.

Glanetaşu îşi ascuţi cuţitul de junghiat cu multă îngrijire, împărţind rolurile tuturor: Ion va lua porcul de urechi, îl va trînti jos pe o rînă şi-i va ţine capul, Herdelea şi Titu vor imobiliza picioarele dinapoi,

Zenobia va ajuta la picioarele dinainte, iar dăscălița va strînge sîngele în lighean... Totuși lucrurile n-au mers tocmai strună, cum ar fi dorit măcelarul satului. Porcii, auzind ascuțirea uneltelor, începură să grohăie neliniștiți, parc-ar fi simțit primejdia. Degeaba deschise învățătorul ușa cotețului; dobitoacele nu voiau să iasă în ruptul capului. Ion trebui să apuce pe unul de urechi și să-l tragă afară cu multă caznă. D-na Herdelea, prea miloasă, nu putu ține ligheanul unde trebuia, încît sîngele se scurse mai mult pe de lături, făcînd o pată mare roșă în zăpada proaspătă. Guiațul porcului însă se îngroșa mereu, schimbîndu-se în horcăituri lungi și din ce în ce mai rare, pînă cînd cei ce-l țineau simțiră că nu mai clintește. Glanetașu își șterse cuțitul și mîinile însîngerate în părul ucisului, iar Zenobia, pipăindu4 spinarea, declară că slănina e mai groasă de șapte degete... în vremea aceasta celălalt porc grohăia atît de speriat că în clipa cînd Ion deschise portița cotețului, năvăli afară cu toată iuțeala îngăduită de grăsimea-i prețioasă, căutînd să scape de moarte prin fugă. Cuțitul Glanetașului fu astfel nevoit să-i curme viața tocmai lîngă poarta dinspre uliță.

Bojotaia se făcu chiar în ogradă. Paiele trebuincioase le împrumutase Macedon Cercetașu. Porcii fură pîrjoliți amîndoi deodată. Flăcările se înălțau vesele în vreme ce Glanetașu le plimba de ici pînă colo pe trupurile victimelor. Ceilalți stăteau în jurul focului, încălzindu-și mîinile, prețâluind mereu valoarea porcilor, mai aruncînd uneori cîte o glumă și trăgînd în răstimpuri cîte o dușcă de rachiu dintr-o ploscă plină. Mai tîrziu coborîră în curte și domnișoarele, compătimiră mult pe sărmanele dobitoace, și-și primiră porțiile din urechile rumenite pe care le mîncară la fața

locului, potrivit obiceiului ce rămăsese din copilărie la toate bojotăile.

Munca mai grea de-abia de-acuma începea cu spintecarea, împărțirea cărnii și a slăninii, spălatul mațelor, facerea cîrnaților... Avură toți de lucru toată ziua și mai rămînea pe mîine topirea unturii și alte mărunțișuri. Totuși dăscălița, alegînd cărnurile a găsit vreme să repeadă o tocană grasă și pipărată și chiar să răstoarne o mămăliguță lîngă ea, spre încîntarea stomacului lui Herdelea, cam prea încărcat de rachiu. Cu toate stăruințele învățătorului, familia Glanetașu nu se înduplecă nici măcar să guste din bunătatea de mîncare.

— Am ținut postul atîtea săptămîni... n-o să ne spurcăm acuma, cu cîteva zile înainte de sfintele sărbători, că doar nu suntem copii și n-om plezni, se lămuri Zenobia înghițîndu-și saliva de poftă.

Seara, după ce Glanetașu și Zenobia plecară, iar Herdelea adormise îmbrăcat și pe cînd dăscălița făcea planuri cu fetele pentru a doua zi în salon, Ion, cu limba dezlegată de băutură, povesti lui Titu cum stă cu Ana. Domnișorul îl ascultă foarte satisfăcut, îi ceru amănunte și, în cele din urmă, îl puse să jure că i-a spus tot.

— Și crezi c-a rămas însărcinată? întrebă Titu cu ochii strălucitori de curiozitate.

— Cum o vrea Dumnezeu, domnișorule, răspunse flăcăul. Și de n-a rămas pînă acuma, mai are vreme să rămîie! adaogă apoi cu un rîs larg care-i dezvălea gingiile roșii și-i întipărea pe față atîta răutate și încăpățînare, încît Titu se înfricoșa și murmură dojenitor:

— Al dracului mai ești, măi Ioane!

Chiar în ajunul Crăciunului sosi o scrisoare de la părinţii lui Pintea prin care se fixa data logodnei pentru a doua duminecă după Bobotează. Astfel sărbătorile fură în casa Herdelea mai vesele decît de obicei, învăţătorul se aprovizionase din belşug cu rachiu, dăscăliţa făcuse nişte cozonaci ca aurul, Laura cu Ghighi pregătise trei feluri de prăjituri ca să ajungă şi pentru a treia zi de Crăciun cînd se vor aduna în Pripas prietenele lor, două oale uriaşe, vechi, legate cu sîrmă, pline de sarmale, forfoteau pe cuptor, în sfîrşit ca în toate bunele gospodării româneşti cu prilejul Crăciunului, aşa că puteau veni colindătorii şi musafirii.

Cel dintîi s-a înfiinţat Ion, cîntînd o colindă frumoasă sub fereastra luminată şi pe urmă mai cîntînd una în casă, după ce fu cinstit cu băutură şi cîţiva gologani, cum e datina. Pe cînd era feciorul Glanetaşului înlăuntru, un cîrd de fete începu afară *Lerui Doamne.* Herdelea le pofti în casă, dar fetele fugiră ruşinate, mai ales aflînd că-i şi Ion acolo. Toată seara colindătorii se ţinură apoi lanţ, spre înduioşarea dăscăliţei care, în asemenea împrejurări sfinte, îşi aducea totdeauna aminte de tinereţea ei şi lăcrima.

Mai tîrziu sosiră şi soţii Lang care, în urma invitaţiei lui Titu, veniră să vadă cum se serbează ajunul Crăciunului românesc. în realitate Titu, acuma muncit numai de dorul femeiei iubite, îi poftise pe amîndoi ca să se poată întîlni cu ea, iar Lang primise cu bucurie, şi îndată, presimţind că e rost de băutură multă şi gratuită. Sosirea acestor musafiri tulbură mulţumirea doamnei Herdelea, bosumflată că Titu i-a adus în casă nişte jidani să-i pîngărească sărbătorile, oricît se silise tînărul să-i explice că soţii Xang, deşi el e evreu, nu sunt jidani, deoarece nu ţin legea jidovească, ba chiar nici o lege. Profitînd de supărarea mamei sale, Titu propuse oaspeţilor să-i plimbe puţin ca să audă cum răsună de colinzi tot satul. I<ang, dedulcindu-se la rachiu, fireşte, se cpdi, spre bucuria vajnicului îndrăgostit care astfel putu pleca singur cu Roza. Au hoinărit vreun ceas prin locurile cele mai întunecoase, fără să simtă frigul sau să se împiedece de zăpada răbdătoare.

După miezul nopţii i-a venit inima la loc şi dăscăliţei în clipa cînd s-au pomenit cu corul studenţilor liceului din Armadia, sosit înadins să cînte trei colinzi „părinţilor celor mai drăgălaşe domnişoare dimprejur", cum a spus îndrăzneţ, într-o cuvîntare patetică şi cu paharul plin în mînă, un elev care diviniza, în taină pe Ghighi.

Veselia luă proporţii atît de mari încît, mai tîrziu, uitînd neînţelegerile ce-i despărţeau de Belciug, se cărăbăniră cu toţii să-i facă o surpriză cu o colindă bătrînească pe care doamna Herdelea **Q** ştia din copilărie şi pe care pe-aici nimeni n-o cunoştea. Preotul care juca durac cu cîţiva ţărani fruntaşi, încîntat de colindătorii neaşteptaţi şi distinşi, îi primi cu o bucurie rară, puse la bătaie o damigeana de vin, nu-i mai lăsă să plece pînă dimineaţa, iar în cele din urmă îşi îngădui chiar cîteva glume lumeşti cu Roza I<ang, spre indignarea lui Titu îngălbenit de gelozie...

Dar sărbătorile trecură ca părerea şi logodna Laurei bătu la uşă. Vremea fiind scurtă, toţi se aşternură pe muncă, să se prezinte cumsecade în faţa mirelui şi a cuscrilor. Logodnica trebuia să-şi isprăvească o rochie nouă, foarte simplă şi frumoasă, în care o să cunoască pe viitorii ei socri. Ghighi nu voia nici ea să apară ca o slujnică şi-şi transformă o rochiţă,

făcînd-o aproape nouă. însăşi doamna Herdelea consimţi ca fetele să-i lucreze o rochie modernă, deşi ea era vrăjmaşa luxului şi se încăpăţîna să se îmbrace în haitle de acum zece ani şi păstrate bine, fiindcă le purta cu multă simţire. Herdelea alerga mereu prin Armadia după cumpărăturile trebuincioase, mai fericit poate decît toţi, povestind oricui îl asculta, ce noroc are fata lui, lăudînd pînă-n cer pe Pintea, pe Laura, pe toată lumea... Numai Titu nu se interesa de nimic, umblînd veşnic pe urmele Rozei Lang, încît prin Jidoviţa şi prin Armadia începea să se şoptească ici-colo că mi poate fi lucru curat între feciorul dascălului din Pripas şi nevasta noului învăţător din Jidoviţa.

Serile reîncepură discuţiile în casa Herdelea, uneori mai potolite, alteori mai aprinse. Pricina era tot Pintea, dar acum sub forma zestrei. Adevărat că George nu cerea nici un ban şi nici altfel de zestre. Herdelea se făIea chiar că „omul vrea pe Laura şi numai pe Laura". Totuşi fetele adăogau că fără zestre nu înseamnă fără trusou şi că în trusou intră şi cele cuvenite pentru începutul tinerei gospodării, deoarece n-ar fi demn să-i pretindă omului pînă şi scaunul pe care să se aşeze în casa lui. Ba chiar buna-cuviinţă spune că tatăl miresei e dator să plătească neînsemnata taxă de hirotonisire a ginerelui. Bătrînii însă repetau mereu că orice lux e primejdios la temelia unei căsnicii noi, că şi aşa sunt destule cheltuieli cu logodna şi cu nunta, şi mai ales să nu uite că mai rămîne în casă o fată de măritat... Argumentele fetelor, fiind stropite cu lacrimi, avură darul să convingă pe Herdelea care, amanetîndu-şi leafa şi dobîndind girul notarului Stoessel împrumută o mie cinci Sute de zloţi de la Banca Someşana spre a putea ţine piept dorinţelor Laurei.

Logodna se făcu fără mare ceremonie şi fără invitaţi. Numai Elvira Filipoiu şi domnişoarele Spătaru, cele mai bune prietene ale Laurei, fuseseră poftite în mod excepţional. încolo nici un străin, deşi Titu stăruise din răsputeri să cheme şi pe soţii Lang.

George, împreună cu părinţii au sosit după-amiazi. fl Bătrînul Pintea avea o înfăţişare impunătoare, înalt şi spătos, se ţinea drept ca bradul, cu toate că se apropia de şaptezeci, şi faţa-i era rumenă, părînd chiar aprinsă alături de albeaţa mustăţilor ce se îmbinau cu o barbă stufoasă de apostol. în ochii albaştri cuminţi blîndeţea se împerechea cu sclipiri de voinţă şi hotărîre. Părul mare, nins şi zbîrlit, părea o coroană de zăpadă potrivită pe fruntea lată şi puţin brăzdată. Era preot din vremea veche, păstor harnic dar şi gata să pedepsească oile neascultătoare. Alături de dînsul preoteasa făcea impresia unui copil oropsit. Mică, ajungînd de-abia pînă la inima bătrînului, cu pielea obrajilor scorojită de mii de zbîrcituri, ct\ ochii căprui, veşnic speriaţi, cu părul lins, de o coloare nehotărîtă, femeia se văita într-una, avea sumedenie de junghiuri şi vorbea cu glas tremurat şi înfricoşat, privind des spre ştăpînul ei, ca şi cînd mereu ar fi vrut să-i implore îngăduinţa de-a deschide şi ea gttra.f

©în dumineca logodnei, pe la prînz, se nemeri să pice, nechemată, şi mama lui Herdelea, o ţărancă îndoită de spate, cu faţa roşcovană şi zîmbitoare, cu nişte ochi vii şi cam vicleni.0 Neîndurîndu-se să plătească zece creiţari unei căruţe de ocazie, a călătorit pe jos din Zagra pînă aici, cu desagii în spinare, încărcaţi cu ce găsise mai bun prin casă pentru nepoţii ei. Cînd află că Laura se mărită, o sărută de nenumărate ori şi plînse cu mare poftă, compătimind pe sărmana nepoată care începe atît de curînd necazurile vieţii.

îşi aduse aminte de „moşul "ei, care s-a prăpădit acum trei ani căzînd din vîrful unei clăi de fîn pe o grapă de fier şi rupîndu-şi şira spinării, şi care, Dumnezeu să-l ierte, în fiecare zi o snopea în bătăi, încît de multe ori îi venise să-şi ia lumea-n cap de groaza lui. Numai de n-ar da şi Laura peste un asemenea bărbat, c-ar fi vai şi-amar de sufletul ei... Laura rîse de temerile bunicei, dar doamna Herdelea se necăji de atîta prostie. De altfel ea nu se prea împăca cu soacra fiindcă aceasta, ori de cîte ori se întîmpla vreo ceartă, ţinea partea învăţătorului, ba-l mai şi îndemna să bea „că doar o viaţă are omul"... Din toată familia, bunica mai bine se înţelegea cu Ghighi căreia îi povesti iarăşi cum s-a făcut domn Zaharia, fugind de acasă numai cu o traistă de prune uscate şi înscriindu-se singur la şcoala cea mare din Armadia... După ce sosiră musafirii, bătrîna trecu la bucătărie; se simţea mai în largul ei acolo împreună cu vizitiul lui Pintea şi cu Zenobia, care venise să dea o mînă de ajutor dăscăliţei...

Belciug se oferise să schimbe el inelele logodiţilor şi să citească rugăciunea potrivită. Doamna Herdelea, în clipa solemnă, avu un zîmbet de fericire pe buze, dar lacrimile îi curgeau şiroaie. învăţătorul era atît de mişcat, că trebui să dea peste cap un pahar de vin ca nu cumva să-l podidească plînsul. în toată casa numai Titu stătea ursuz cu gîndurile la Rozica.

George Pintea sorbea din ochi pe Laura. Cînd s-au sărutat, după schimbarea verighetelor, s-au roşit amîndoi aşa de tare că toată lumea a rîs de dînşii.

Logodna se încheie cu o masă împărătească. Popa Belciug ţinu o cuvîntare mişcătoare pentru fericirea tinerilor, urîndu-le copii mulţi şi viaţă lungă. George îi răspunse printr-o declaraţie de iubire pe care preotul se grăbi a o transmite Laurei. Astfel solemnitatea făcu loc jovialităţii cuvenite. în atmosfera caldă George, cu ochii înflăcăraţi, plimbîndu-se prin casă cu mîinile la spate, începu să-şi desfăşoare planurile de viitor, despre apostolatul ce-l are de îndeplinit în satul de la marginea românismului, unde primejdiile sunt mai mari, datoriile mai multe, munca mai grea... Povesti cum în Vireag, comuna din Sătmar unde este numit el să păstorească, românii nici nu ştiu r o m â ^ ^ încît sunt siliţi să spună pe ungureşte că sunt rom&ai.. ^Roiîunui e deci să întoarcă oile rătăcite, să răspîndească graiul românesc, să întărească mîndria naţională a celor şovăitori. Se poate o chemare mai frumoasă pentru un cărturar conştiincios? Totuşi sarcina e atît de apăsătoare, că n-ar fi îndrăznit să şi-o ia fără o tovarăşă de viaţă ca Laura, ea însăşi o româncă entuziastă.^împreună vor munci mai cu drag şi cu mai multă încredere în izbîndă... Vorbind, însufleţirea îi îmbujora faţa, părea că se înalţă. însăşi Laura, căreia îi rămăsese în fundul inimii teama că viitorul ei soţ e prea scund, îl vedea acuma mult mai mare ca ea, asemenea unui cuceritor de suflete.

La început bătrînul Pintea fuse mai rezervat şi se adîncise într-o dispută teologică cu Belciug, ca să aibă răgaz să studieze în acest timp pe viitoarea soţie a fiului său, precum şi restul familiei Herdelea. Privirea lui se întîlnea din cînd în cînd cu a lui George, care parcă-i zicea mereu: „Ei, aşa-i că-s oameni foarte de treabă?" încetul cu încetul apoi se încălzi şi el, iar mai tîrziu, venind vorba de copiii lui, îşi dădu drumul de-a binelea. Vorba o aduse preoteasa Profira, care se împrieteni repedejm doamna Herdelea şi i se jelui că aTimbâtrmit şi s-aTtrecut atît de mult pentru că a făcut treişErezew o compătimi înde^ lung şi se făli, la rîndul său, că şi ea a născut nouă,

dat bunul Dumnezeu nu s-a milostivit să-i lase în viaţă decît pe cei trei care se văd.

— Mie-mi pare rău că-mi lipseşte unul singur ca să avem duzina completă! interveni aci bătrînul Pintea rîzînd jovial, cu ochii închişi. Noi, ce-i drept, ne-amsilit cît am putut, am tras şi peste douăsprezece, dar tot degeaba, urmă dînsul vesel, uitîndu-se mîndru şi pe *i*îind la toată lumea, parcă ar fi aşteptat să se bucure toţi de mulţumirea lui; întîlnind însă privirea lui Belciug, care zîmbea iertător, îşi aminti că un preot nu se cuvine să se piardă în glume uşurele, deveni deodată serios şi adaogă mîngîindu-şi barba: Unsprezece trăiesc, doi am îngropat... Domnul a dat, Domnul^ **jeluit;** l l i T l i u m ^ ^

~ adaosul răci puţin atmosfera, încît Herdelea, spre a o reînsufleţi, se apropie cu scaunul de Pintea şi-i zise încîntat:

— Ai fost voinic de tot, cuscrule! Hehehe!

Cuvîntul „cuscrule" căzu neplăcut pentru Jbătrînul Pintea, dar deoarece i se deşteptase pofta de taifas, continuă fără a se uita la Herdelea:

— Unsprezece ne trăiesc din mila lui Dumnezeu... Şi toţi mari, toţi zdraveni, toţi bine, eu ajutorul lui Dumnezeu... Iată, ăsta e al nouălea, şi arătă pe George care vorbea în şoaptă cu Laura, fiindcă lăudăroşiile moşneagului îi erau cunoscute şi puţin plăcute. Am ajuns de nici nu mai putem ţine socoteala nepoţilor... Adică stai oleacă... Alexandru trei, Profira trei, fac şase, Ştefan patru, Ludoviea doi, iaca doisprezece... întîia duzină-i gata!...

Apoi cu gesturi ca şi eînd ar predica de pe amvon şi cu o înfăţişare ce nu îngăduia întreruperi, îşi înşiră toate odraslele, găsind pentru fiecare cîte o laudă bine simţită. Alexandru, cel mai mare, e profesor în România, la liceul din Giurgiu; s-a însurat acolo cu **îal^ăHttn^^** dar altfel om cumsecade. Stă foarteTbine Alexandra/ a luat zestre o mdşie de cîteva sute de pogoane şi crede că în curînd o să ajungă directorul liceului, ceea ce ar şi merita, fiind un adevărat savant. Al doilea fecior, Ştefan s-a înstrăinat puţin; ţine o nemţoaică din Posen pe care a c u ^ pe cînd studia ştiinţele tehnice. Altfel ea e femeie de u i a m 7 B i ^ ^ a m ^ u n jliceu de fete, iar el e inginer la uzinele Skoda. Au i>atru^coplIaşi f^ cum nu s-a **mai** pomenit ! Păcat numai că nemţoaicajiu ştieJ^abăjromân^tejfi^din nenorocire, %jci copiii» **în** fiecare vară vin cu toţii de petrec cîte o săptămînă în Lechinţa, pe cînd Alexandru n-a mai fost pe-acasă de vreo zece ani. Pe urmă, după vîrstă, între băieţi, vine Liyiu, care-i numai de trdzecLşi doide ani şi^căpitan de stat-major, acuma la comandamentul cprpului^**Brma**-^tă din Graz, dar are speranţe multe să-l mute în curînd la Sibiu, mai aproape de acasă. Strălucit băiat şi cu viitor de aur. A terminat întîiul şcoala de război, iar toamna aceasta şi-a trecut cu distincţie examenul de ofiţer superior înstatul-major. O singurămeteahnăare: Jd'g3*>gg& de însurătoare. N u I j H u ^ căci în neamul Pintea toţi sunt drăgostoşi. Poate cu preoteasa, care în viaţa ei n-a ridicat ochii asupra altui bărbat, măcar că a fost în tinereţe ca o floare... Firește că în familie se află un medic. Este^Virgil^ stabilit la Sibiu, avînd o clientelă ^ j m r â ^ ^ J b L J s v i â j ^ ^ Fiind un român înfocat **şi** făcînd orice sacrificii pentru cauza naţională, e foarte bine văzut în cercurile politice româneşti conducătoare şi n-ar fi de mirare să ajungă ca mîine deputat în Camera din Budapesta... Cel mai potolit dintre toţi

este Ionel,^ontabil la o bancă mare din Cernăuți, strîn^tor,lrârnic, priceput în socoteli, menit să devină m] ^ de banpăT. / Acuma vine la rînd George,,jțăîat Bun şi eî, maî ales că s-a dedicat ^carierei ^ărinţeştL Cînd va închide ochii bătrînul, George va continua să păstorească turma credincioşilor din Leehința... Mai rămînjdoi feciori, Marcu şi Vasile. Cel dintîi e zvăpăiat de tot cu naționalismul; eTa fost anul'Trecut conducătorul grevei studenților romănîdînBudapesta, pentru că un profesor a încercat saTloprească de a Vorbi rqmtoeşte. Vasile acuma *WJ^^iJf^ ^* Blaj,.. Dar fetele! Cea dintîi, boţeştiJPrpfira, dup! numele^preoteşeLe măritată JSQnajJiL Basarabia, lîngă„CMânaUyA întîlnit-o un boiernaş basarabean la Giurgiu, pe cînd ea era la Alexandru şi într-o bună zi primim vestea că „dragi părinți, mi-am găsit fericirea, m-am logodit cu..." Atîta-i norocul de călător 1 Pe cea de-a ***dom*JP&7lMâG*~*** ^âga, a luat-o avocatul Victor Grozea dijaj^ doi copii, utr băiat şi o fetiță. ŞiAMIl^^jEu^aJg. mezina, o 5timttsgţe£â^-e nevasta deputatulur. Gogu_ I^aescu"3înTfiSmânia. Se zice c-a înnebunit saloanele J^cureştilor, toată lumea o răsfață. Adevărat că e şi tînără de tot, mai mică decît George, deşi acum se împlinesc trei ani de la cununia ei...

Pomelnicul copiilor iubiți stoarse lacrimi preotesei, fiindcă sunt atît de împrăştiați în lumea mare şi n-a avut noroc să-i mai vadă măcar o dată împreună, deşi poate mîine-poimîine va închide ochii pentru totdeauna, prăpădită şi arsă cum este de povara anilor. Pintea îi curmă jelania cu un gest falnic:

— Lasă, babă, fii liniştită şi ai răbdare! Mai avem oleacă şi apoi putem sărbători nunta noastră de aur, dac-o vrea şi Dumnezeu... Atunci o să-i strîngem pe toți, cu cățel şi purcel din toate colțurile... Ca să se împlinească voia d-tale!

Gura bătrînului acuma torăia într-una, încît Herdelea de-abia a putut schimba cu dînsul, între patru ochi, vorbele serioase cuvenite, declarîndu-i că Laura n-are zestre, dar în schimb are inimă şi... Pintea,îl întrerupse nemulțumit:

-~ Eu am un principiu: nu mă amestec în căsăt.Qriik.^gBillQr. Fiecare să doarmă cum^Wlitelrne^ ^gj^ba lor e ^jiegu^ghii în patru...

Nici învățătorul nu fu prea mulțumit cu răspunsul cuscrului, dar îl înghiți surîzînd ca şi cînd ar fi auzit o glumă bună.

Se învoiră ca ziua cununiei s-o stabilească Pintea, prin scrisoare, după ce se vor fi înştiințat toate neamurile. Deocamdată rămase hotărît doar atîta: că nunta vor face-o în Armadia, pentru a-i putea da solemnitatea cuvenită.

Familia Pintea plecă noaptea tîrziu spre Lechința cu trăsura. Cum ieşiră din sat, bătrînul începu să dăscălească pe George că s-a pripit, că nu4 place ce a văzut aici, că se bagă într-o ceată de calici care mai umblă să-şi ascundă mizeria prin sforăială în vorbe ca şi în fapte, că în sfîrşit să ia bine seama pînă ce nu-i prea tîrziu... George se scandaliza că un tată poate vorbi astfel despre nişte oameni aşa de simpatici care ca mîine îi vor fi rude. Căci nu va renunța la Laura pentru toate comorile lumii. înțelege că bătrînul ar fi fost mai bucuros să-1 însoare cu vreo strîmEă bogată şi că-1 doare o noră fără zestre. Dar orice încercări de a-1 opri, mai ales după ce s-au şi logodit, sunt absolut zadarnice. Şi decît să-i terfelească mireasa, maj bine să-i vorbească de altceva. Bătrînul, cutropit de oboseală şi de somn, a capitulat repede, urmînd pilda

preotesei care, legănîndu-se în hurducăturile trăsurii dormita uşor cu gura căscată şi cu ochii înlăcrimaţi...

în casa Herdelea însă lumina nu se stinse pînă spre dimineaţa. O bucurie mare stăpînea toată familia. De-abia acum îşi dădeau seama de norocul Laurei. învăţătorul înşiră triumfător şi de mai multe ori toate neamurile lui George, întrebînd mereu pe Laura. dacă n-a avut el dreptate cînd a stăruit să-şi alunge gărgăunii din cap şi să fie cuminte. Pe faţa logodnicei se întipărise, ca o mască, un surîs de fericire. Făgădui surorei sale că o va lua cu dînsa să o mai scoată prin lume, căci nu se ştie de unde sare norocul omului şi mai ales al unei fete. Iată, ea, dacă nu se ducea atunci la Sîngeorz, n-ar intra azi într-o familie atît de mare şi de distinsă. D-na Herdelea tăcea, zdrobită de emoţie, cu ochii umezi, strîngînd buzele pungă ca să n-o* podidească plînsul, iar Ghighi, una-două, se repezea la Laura şi o acoperea de sărutări... Titu nu lua parte la bucuria generală. El tocmai acuma frămînta în minte o poezie în care voia să cînte iubirea herculană.

— Norocul Laurei poate să fie şi norocul tău,. Titule! îi zise Herdelea căutînd să-l dezmorţească.

— Aş! Norocul meu sunt eu însumi! răspunse tînărul cu emfază.

— Bine, bine, nu zic ba, urmă învăţătorul. Mă. gîndesc însă că acuma, cu atîtea rude mari în lume, ţi-ar fi mai uşor şi ţie să treci în România, cum a trecut Coşbuc, să te apuci mai serios de ispravă...

— Las' că mai este vreme, mormăi Titu scurt,. dornic să schimbe vorba.

Herdelea însă se supără şi-i impută că-şi pierde timpul cu fleacuri în loc să-şi croiască un rost în viaţă, că trebuie să muncească dacă vrea să răzbească..- Văzînd că discuţia se îngroaşă, Titu se dezbrăcă şi

se culcă foarte amărît că nici chiar tatăl său nu-i respectă năzuinţele, hotărît ca a doua zi să se întîlnească negreşit cu Rozica, singura fiinţă în lume care-l înţelege aievea.

Numai mama lui Herdelea era îngrijorată şi plîngea că Laura, sărăcuţa de ea, e pe cale să se înstrăineze, în loc să se fi măritat mai pe aproape, cu vreun flăcău bogat, poate chiar din Pripas...

Spre sfîrşitul cîşlegilor se răspîndi zvonul în sat că Ana lui Vasile Baciu ar fi însărcinată. Nimeni nu ştia de unde a pornit vorba şi mulţi nu credeau. Vestea însă umbla din casă în casă, în şoaptă, ca un tîlhar. Femeile o înfloreau, o dichiseau -cu voluptate. Cînd trecea Ana pe uliţă, nenumărate perechi de ochi o pîndeau de după toate gardurile şi din toate ferestrele, în taină, măsurîndu-i mijlocul, pipăindu-i burta, cercetîndu-i mersul. Şi cele mai şirete spuneau celor proaste:

— Nu vezi, leliţă, cum umblă să-şi ascundă păcatul, cum se strînge în bete ca într-un chimir?

Şi cele mai păcătoase o bîrfeau mai stăruitor, ca omul care nu poate avea odihnă din pricina paiului în ochiul aproapelui.

Ana, de altfel, din noaptea aceea, trăia cu frica în sîn. Se mira că George tace, cînd ea era sigură că el ştie tot. în fiece minut se aştepta să i se dea în vileag păcatul şi aşteptarea aceasta era mai chinuitoare ca însăşi conştiinţa greşelii. De atunci încoace George n-a mai călcat pragul casei lui Baciu, deşi faţă de Ana se purta parcă nu s-ar fi întîmplat nimic. Vasile Baciu

nu pricepea de ce nu mai vine George şi, într-o seară, S-a sfătuit şi s-a chibzuit cu fata cum să afle pricina schimbării lui? Atunci, din încurcătura ei, din galbenirea obrajilor ei, din bîlbîielile ei speriate, ţăranul şi-a adus aminte ca prin vis... şi faţa i s-a luminat. Bănui pricina. Apoi cînd, în cîteva nopţi, simţi că Ana iese afară pe furiş şi rămîne în frig cîte-un ceas, două, se linişti pe deplin. înţelegea tot şi era mulţumit. Păţania fetei aducea apa tocmai la moara lui. îi părea chiar bine că a păcătuit, că aşa George va trebui să o ia mai repede iar el va scăpa de o grije. îşi zicea că flăcăul acum vine într-ascuns, dar curînd va trebui să vie în petit. De aceea, întîlnindu-l, îi arăta mai multă prietenie ca în trecut, îi făcea eu ochiul spre a-i arăta că ştie şi nu-i supărat, şi-l cinstea ca pe un ginere gata, ceea ce pe George îl zăpăcea...

Pata însă aştepta nopţile cu nerăbdare din ce în ce mai mare. Zilele scurte de iarnă i se păreau nesfîrşite şi, îndată ce se înseră, îşi pierdea cumpătul, se roşea la fiece vorbă a tatălui ei, îşi făcea mereu de lucru pe-afară ca să asculte de n-a sosit cumva Ion cu frica în inimă că poate n-o să mai vie, şi nu ştia cum să aştearnă patul mai repede, să se culce bătrînul şi să stingă lampa. Şi flăcăul se înfiinţa nesmintit, veşnic spre miezul nopţii, scîrţîind puţin portiţa ca să-i dea de ştire... în casă însă n-a mai intrat niciodată* Ana a pregătit, chiar de-a doua zi, un culcuş moale într-un stog de paie din grădiniţă. Peste o săptămînă s-au mutat în podul grajdului, unde erau mai adăpos» ţiţi de orice primejdie.

Pe la Crăciun, Ana a ştiut sigur că a rămas grea şi, înţr^o îmbrăţişare pătimaşă, printre vorbe de iubire, şopti lui Ion că de acuma viaţa ei atîrnă de voinţa

lui. Flăcăul nu zise nimic, dar de atunci nu mai veni în fiecare noapte.

Zvîrcolindu-se fără somn pe cuptor, fata îl aştepta totuşi mereu, îşi ascuţea urechile să audă scîrţîitul portiţei, îi ţiuiau creierii de încordare şi nu putea închide ochii pînă dimineaţa. A doua zi căuta şi-i găsea ea singură scuze, iar apoi, cînd după mai multe nopţi chinuite Ion catadicsea să se arate, ea nici nu îndrăznea să-l mustre, de teamă că nu va mai veni de loc. Se simţea o jucărie în mîinile lui şi totuşi nu-i trecea prin gînd să-l învinuiască. De altfel, îşi zicea, în iubire nici nu poate fi vorba de vină. Ei doi sunt sortiţi unul altuia. Ce s-a întîmplat era scris să se întîmple. Cu toate acestea îi era ruşine de lume încît de-abia cuteza să iasă din ogradă. Lumina zilei îi ardea obrajii. Cînd avea trebuinţă să meargă pe uliţă, umbla cu ochii în pămînt, să nu fie nevoită să întîlnească privirile oamenilor. îşi închipuia că ruşinea ei trebuia să rînjească de pe toate coperişurile caselor. Atunci se întreba spăimîntată, cum are să se sfîrşească nenorocirea aceasta? De ce nu mai încearcă Ion s-o ceară de nevastă, s-o scape din ghearele grijilor? Poate că mărturisind tot, tatăl ei s-ar înmuia, dacă cumva n-ar omorî-o... Sau Ion lasă înadins să treacă vremea, s-o arate satul cu degetul? Bănuiala că Ion ar fi în stare să-şi bată joc de sufletul ei o îngrozea mai mult decît mînia bătrînului...

Flăcăul lipsi o săptămînă încheiată, iar pe urmă cînd veni nu mai vru să se suie în podul cu fîn. Aminti Anei că, într-o noapte, Vasile Baciu a ieşit de a dat vitelor nutreţ şi era cît pe-aci să-i descopere. Fatan-avu curajul să mai stăruie, dar îi spuse cu glasul tremurat de lacrimi să vie mai des, ca şi înainte, şi să facă ceva, ce-o crede dînsul de bine, pentru că în curînd nu-şi va

mai putea ascunde sarcina... Ion mormăi cine ştie ce, şi din noaptea aceea nu se mai arătă pe la Ana.

Trecu o săptămînă, două, cinci... Fata află că Ion s-a dus să taie la pădure în Munţii Bîrgăului, împreună cu alţi bărbaţi. îşi dădu seama că e pierdută, că de-acum numai de la Dumnezeu mai poate nădăjdui scăpare. Se prăpădea plîngînd amarnic, ca şi cînd ar fi avut nevoie de toate lacrimile din lume ca să-i înece durerea ei cea mare... Faţa i se îngălbeni şi se împestriţă cu nişte pete pămîntii.. Păcatul nu se mai putea tăinui şi răfuiala se apropia.

Deoarece cîşlegile erau pe sfîrşite, iar George nici habar să vină să ceară fata, Vasile Baciu începu să se posomorască. Adică să fi vrut flăcăul să-şi bată joc de Ana şi s-o lase pe urmă de rîsul satului? Dacă ar fi aşa, atunci... Nu putea să se gîndească ce-ar fi atunci, căci îl cuprindea mînia şi i se întuneca mintea. De cîteva ori se hotărî să meargă la Toma, să se înţeleagă împreună omeneşte. Dar totdeauna, cînd să iasă pe poartă, simţea că-i crapă obrajii. Cum să se ducă el să-şi îmbie fata, ca un cerşetor? Intra la Avrum, se îmbăta şi ocăra pe George, vorbind singur în fundul sticlei de rachiu.

în sfîrşit nu mai erau decît cinci-şase zile pînă să intre în postul cel mare. Ana începea să aibă ameţeli şi uneori chiar vărsături. Şorţul i se rotunjea văzînd cu ochii... Vasile Baciu îi vedea suferinţele şi o compătimea, îi fu frică să nu se prăpădească fata şi, înainte de a chema pe doctorul Filipoiu din Armadia, care e scump şi nici nu se uită la om pînă nu-i ia banul din mînă, aduse pe baba Firoana, meşteră mare în descîntece şi moaşă vestită în toate satele dimprejur. Firoana, zbîrcită la faţă, dar sprintenă la suflet, schimbă numai două şoapte cu Ana, o pipăi uşor pe pîntece şi apoi spuse verde ţăranului:

— Mare mirare să nu fie băiat, măi Vasile!... Numai să-i ajute Dumnezeu să-l poarte sănătoasă...

Fata se ghemui pe vatră, ca un cîine vinovat, cu ochii în pămînt, aşteptînd s-o omoare. Vasile Baciu însă nu rosti nici o vorbă. Stătu toată seara cu cotul pe colţul mesei, cu privirea îngheţată, oftînd des ca un bolnav de moarte.

Ghiţă Pop, singurul comşt român de la judecătoria din Armadia, unul din pretendenţii dăscăliţei^ de pe vremea cînd jucau împreună teatrujj^MonQ.r„ stînd î i î t r ^ de bere cu Herdelea. cu care era prieten din copilărie, îi spuse că e zarvă mare la judecătorie din pricina anchetei orînduite de ministrul justiţiei, în urma plîngerii lui Ion Pop-GIanetaşu din Pripas. Judecătorul turbează şi aşteaptă dintr-o clipă într-alta sosirea unei comisiuni de la tribunalul din Bistriţa, trimisă se cerceteze şi să raporteze fără întîrziere. Toţi se întreabă cine i-o fi făcut pozna asta judecătorului?

— Să-ţi închipui, dragă Zaharie, ce cap are şeful! sfîrşi zîmbind copistul. Nu că i-ar fi frică. Fiindcă vorba ceea: corb la corb nu scoate ochii. Dar ruşinea pe el să se pomenească cu asemenea bobîrnac. Cred că mai bucuros ar fi fost să-i fi tras cineva două palme în piaţa bisericii, decît să păţească una ca asta. S-aşijurat însă că nu se mulcomeşte pînă nu află cine a îndemnat pe ţăran să facă jalba şi cine i-a făcut-o, şi pînă nu-i bagă în puşcărie pe toţi!

Herdelea simți o săgeată prin inimă auzind vestea și mai ales amenințarea judecătorului. De frică se gîndi un moment să mărturisească copistului că el e autorul plîngerii și să-l întrebe cum să se apere de s-ar întîmpla să-l descopere în cele din urmă? Dar își luă seama repede. Oricît de prieten i-ar fi Ghiță Pop, tot s-ar putea să scape o vorbă pe undeva, chiar fără voie și să-l nenorocească. Apoi, curînd, știindu-se la adăpost, o mîndrie priincioasă îi umplu pieptul, care parcă-i zicea: „Uite ce ai fost în stare să faci tu, Zaharia Herdelea! Vezi ce putere ai? Să mai poftească cineva să te înfrunte 1" Rîse deci și el, își frecă mîinile și zise copistului, trăgînd cu ochiul:

— Lasă-l că bine-i face, fie vorba-ntre noi! Să-l mai zgîlțîie nițel și pe dumnealui, că prea se fudulește de parc-ar fi frate cu sfîntul Petru!

Cum ajunse acasă strigă pe Ion și-i povesti ce-a auzit, avînd grijă să-i reamintească foarte grav că, orice l-ar întreba comisiunea, el să spună sus și tare că jalba i-a scris-o un domn de la Bistrița pe care nici nu știe cum îl cheamă. După ce flăcăul se jură și se închină că va face întocmai, Herdelea declară cu multă demnitate că în sfîrșit a sosit și ceasul dreptății. Se credea în sufletul lui răzbunătorul nedreptăților... Laura și Ghighi împărtășeau mîndria tatălui lor, mai cu seamă pentru că judecătorul n-avea buna-cuviință nici să le salute cînd le întîlnea deși le cunoștea foarte bine. Dăscălița însă ar fi fost mai bucuroasă să vadă la răcoare și pe popa Belciug, pe care nu-l putea suferi oricît căuta dînsul s-o lingușească; pe cine a scos ea de la inimă, scos rămîne în vecii vecilor.

— Fii pe pace, nevastă, îi zise Herdelea trufaș* că nu scapă nici sființa-sa cu mîna goală din comedia asta! Are să mănînce și el rușinea cu lingura, n-ai grije *l*

Niciodată n-a sălășluit atîta mîndrie în casa Herdelea ca în zilele acestea. Viitorul se întrezărea trandafiriu. Din toate părțile nădejdile bune surîdeau.

Laura, de cînd se logodise, trecuse printr-o schimbare mare. Serioasă fusese ea întotdeauna, dar acuma parcă seriozitatea îi ședea mai bine. De unde pînă atunci nu se potrivise de loc în păreri cu mama ei, azi vorbeau ca două tovarășe și nu se sfia s-o întrebe mereu, ba cum se gătește cutare mîncare, ba cum se croiesc pantalonii bărbătești, ba cum se fac murăturile... Era hotărîtă să fie o gospodină desăvîrșită, să vadă Pintea că, deși ea n-a avut zestre, are în schimb atîtea alte calități prețioase încît se poate lua la întrecere cu orice domnișoară din Ardeal. Mai ales se gîndea că va iubi foarte mult pe George, ca astfel să-l răsplătească pentru dezinteresarea lui care, pe lîngă că-i face cinste, e o floare așa de rară în lumea asta materialistă. Dar îndată ce voia să-și închipuie cum îl va iubi, se izbea de nedumerire. Nu că i-ar mai fi păsat de Aurel Ungureanu. Laşitatea lui o scîrbea, îndeosebi de cînd auzise din gura viitorului ei socru pomelnicul neamurilor distinse care, era sigură, o vor primi cu brațele deschise. Totuși se întreba în sufletul ei dacă tocmai schimbarea aceasta bruscă nu e o dovadă de egoism interesat din partea ei.

La urma urmelor Aurel i^a fost drag. își amintea cu cîtă tremurare de inimă îi dorea vizitele, cum i se întipărea în minte fiece vorbă a lui, cu ce plăcere dansau împreună la toate petrecerile... Amintirile o zăpăceau. Dacă asta n-a fost iubire, atunci ce-i iubirea?... Adevărat că pe urmă el s-a purtat urît neavînd nici o tresărire de indignare cînd a aflat că Pintea i-a cerut mîna, ceea ce însemnează că, pentru el, iubirea ei a fost o jucărie fără preț, o simplă trecere de vreme.

Poate însă că şi ea a fost vinovată, că n-a făcut cu el decît exerciţii de cochetărie... Dar Pintea? Se roşeşte gîndindu-se la sărutarea lui de logodnă, la strîngerile de mînă, la vorbele lui de dragoste şoptite cu o înflăcărare stîngace. Toate nu stîrnesc nimic în inima ei, afară de o sfială aproape dureroasă... Pînă acuma cîteva săptămîni avusese convingerea că iubirea e ceva foarte poetic, eteric şi romantic, ceva scăldat în serenade, oftări ascunse şi visări la lună; crezuse că cel care va iubi-o aievea, va răpi-o într-o noapte fără stele. Iar azi e în pragul cununiei şi, în loc de fraze pompoase, mintea ei frămîntă numai bucătărie, gospodărie, proză şi, printre acestea, dorinţa vagă de-a vedea pe George mare, frumos şi bun... Lucrînd la trusou, rămînea deseori cu mîinile în poală şi cu ochii în gol, aşteptînd parcă un răspuns care nu putea veni. Pintea îi scria în fiecare zi şi ea primea scrisorile cu o strîngere de inimă din ce în ce mai mare. îi era frică de clipa în care vor înceta închipuirile ce o îngrijorau.

Acuma ar fi avut nevoie de un duhovnic sufletesc care să-i înţeleagă tulburarea şi să i-o aline. Mama ei însă n-ar fi îngăduit în ruptul capului asemenea zbuciumări. Dacă ea, care se credea o martiră a căsniciei, nu şi-a pus niciodată întrebări păcătoase, cum ar putea să-şi pună Laura care a dat peste un om de seamă, nu cum a fost Zahăria Herdelea. Aşa ceva ar fi o fărădelege nemaipomenită... Ghighi iarăşi nu era în stare să-i pătrundă gîndurile. Era prea copilăroasă pentru nişte lucruri atît de serioase. Laura încercă să se sfătuiască cu ea, dar răspunsurile ei naive şi zgomotoase nu-i risipeau şovăirile. Cu prietenele ei, oricît ar fi fost de intimă, tot nu îndrăznea să-şi deschidă inima pînă în fund. Numai Titu ar fi liniştit-o, dar el parcă nici nu vrea să ştie de fericirea ei. Niciodată,

de cînd soarta ei e aproape să se hotărască, n-a căutat să-i uşureze îndoiala... El părea înstrăinat de năzuinţele ei, ca şi cînd ar trăi în altă lume...

Într-adevăr, Titu, căzut în mrejele iubirii pătimaşe, nu mai trăia decît pentru Roza Lang. După cîteva întîlniri, femeia îi cucerise toate gîndurile şi toate simţurile. Ea îl preocupa ziua-noaptea, tulburîndu-1, chinuindu-1 şi fericindu-1. Restul lumii, pentru dînsul, parcă nici nu mai exista. Nu trecea o zi fără să se ducă prin Jidovița, să se facă luntre şi punte baremi s-o vadă, să-i culeagă un zîmbet cu înţeles sau o privire drăgostoasă cu care să-şi mîngîie dorinţele pînă se va ivi clipa nepreţuită cînd s-o poată strînge iar în braţe. Nimic nu-1 mai interesa afară de Roza, nici chiar lecturile lui, căci în fiecare frază printre toate rîndurile, îi răsărea mereu ea şi numai ea, ademenitoare şi stîrnindu-i noi pofte. Ceasuri întregi îşi tortura creierii să cizeleze cîte-un vers sau măcar vreo imagine în care s-o nemurească pe ea...JDoamna Lang^ de altfel se simţea măgulită că a deşteptat o iubire atît de puternică în inimatînărului fărft trecut şi-i răspundea cu cochetării veşnic noi. Isteţimea ei instinctivă născocea cu uşurinţă prilejurile de întîlnire şi de îmbrăţişare. Pasiunea aceasta o înviora şi o înfrumuseţa. Trebuia să facă sforţări să se stăpînească şi să nu-şi piardă capul cu totul. Prudenţa femeiei însă trezea o gelozie furtunoasă la Titu, căruia îi părea rău de orice privire aruncată altuia, de orice vorbă schimbată cu altcineva, iar mai tîrziu începu să-l doară şi gîndul că Roza trăieşte într-o casă cu Lang şi că chiar se culcă în acelaşi pat. îi umbla prin minte s-o despartă de soţul ei şi s-o ia de nevastă. într-un moment de însufleţire îi spuse şi ei ce-a hotărît, şi ea îi mulţumi cu un uragan de sărutări. îndată îşi dădură

seama amîndoi că, de vreme ce el n-are nici un cîştig, ea n-ar putea trăi nici o zi fără Lang. Atunci Titu îi făgădui că o va duce cu el în România, cînd va fi să plece. Deocamdată însă nu se mai gîndea serios să se arunce în vîrtejul necunoscutului.

După dibuirile începutului se întîlneau mai ales acasă la ea, în timpul cît Lang era la şcoală. Titu se obişnui curînd şi nu-i mai fu frică să nu-i prindă bărbatul. îşi întocmi chiar o replică straşnică pentru orice eventualitate: „Domnule, ne iubim şi te urîmi Slobod eşti să iei orice hotărîre!"

Cuvintele acestea i se păreau şi demne şi eroice. Din nenorocire n-avea nevoie de ajutorul lor, Lang era mai orb ca toţi bărbaţii şi nici nu visa măcar să-i bănuiască. De multe ori, în pauze, repezindu-se acasă să mai tragă o duşcă de rachiu ca să-şi întărească energiile pedagogice, găsea pe Titu între patru ochi cu Roza. Nu se mira şi nu se supăra, ci zicea veşnic foarte senin:

— Aici eşti, amice? Eşti drăguţ că mai ţii de urît nevestei mele, că eu n-o prea răsfăţ. Ce vrei, am îmbătrînit... Doreşti un păhărel?

Titu nu se mai ducea nici prin Armadia. De la serata dansantă nu vorbise mai mult de două ori cu Lucreţia Dragu. De cînd putea strînge în braţe pe Rozica, nu mai zicea că are nevoie de iubiri vaporoase. „Oacheşa cu ochii verzi", cum o preamărise el odinioară în poezie, nu-l mai inspira cîtuşi de puţin. I se părea o mică ipocrită încrezută... De altfel nu mai simţea nici o trebuinţă să povestească nimănui cum a cucerit iubirea Rozei. Pasiunea adevărată merge mînă în mînă cu discreţia.

Herdelea, încurajat că una din fete şi-a găsit norocul urmînd sfaturile lui înţelepte, se frămînta acuma să asigure şi viitorul băiatului. Astfel nu scăpa

nici o ocazie de a reaminti lui Titu că vremurile sunt grele, că omul trebuie să-şi croiască un drum în viaţă, că anii trec ca vîntul şi cel ce n-a muncit n-are la bătrîneţe, şi, în sfîrşit, c-arfibinesăsegîndească şi el la ziua de mîine. Titu se înfuria înţelegînd, căci orice asigurare de viitor însemna o despărţire de Rozica. Dar iarăşi nu putea stărui să se eternizeze în lenevie şi deci răspundea morocănos:

— Am zis că eu nu vreau? Găsiţi-mi o slujbă, orice arii, şi iată că mă duc! Dacă nu sunteţi în stare să înţelegeţi talentul meu, am să mă fac chiar şi măturător de stradă, că să vă scăpaţi de mine şi să nu-mi mai bateţi capul că sunt trîntor şi nimic mai mult!

Supărarea lui îi mîhnea pe toţi din casă. Fetele săreau şi-i luau apărarea. Dăscăliţa, înduioşată, făcea semne indignate lui Herdelea să-l lase în pace, pe cînd învăţătorul, încurcat, se scărpina în ceafă şi, vrînd s-o dreagă, îl jignea mai rău.

Vizitele prea dese la d*na Lang începură cu vremea să bată la ochi ovreimei din Jidoviţa. Fetele hahamului Cahan, bătrîne şi înăcrite, neavînd altă treabă şi fiind vecine cu Lang, se apucară să pîndească de cîte ori vine Titu, să se uite la ceas cînd intră şi cînd iese. Şi, deoarece Roza făcea pe mîndra faţă de ele şi le privea de sus, răspîndiră vorba că între unguroaica lui Lang şi feciorul dascălului din Pripas nu poate fi lucru curat. De atunci încolo ochii care urmăreau paşii lui Titu se înmulţiră, iar ştirea că Rozica pune coarne lui Lang se întinse, trecu şi în Armadia stîrnind senzaţie printre învăţătorii de acolo, şi, în sfîrşit, ajunse la urechile lui Herdelea. Bătrînul nu era împotriva unor astfel de pierderi de vreme,dar punînd în legătură nervozitatea şi nepăsările lui Titu cu zvonul acesta, se temu să nu izbucnească cumva vreun scandal care să

pericliteze viitorul băiatului şi se puse deci cu tot dinadinsul să-i găsească mai curînd baremi un loc de subnotar undeva, ca să-l îndepărteze din braţele iubirii primejdioase. Mai ales că, aproape în acelaşi timp, dar pe alte căi, vestea sosi şi la cunoştinţa fetelor şi a d-nei Herdelea care nu ştia cum să blesteme mai avan pe ticăloasa ce nu se sfieste a-şi pune mintea cu un copil.

Astfel toată familia se bucură cînd învăţătorul, într-^o seară, vesti că a întîlnit în Armadia pe notarul din Gargalău, care tocmai are mare nevoie de un ajutor priceput şi ar primi cu plăcere pe Titu, plătindu-i o leafă foarte bună. Titu îngălbeni.

— Gargalău? zise dînsul cu glas stins, măsurînd în gînd depărtarea dintre Jidoviţa şi locul surghiunului.

— Gargalău... Nu e departe, răspunse bătrînul, parcă ar fi ghicit rostul întrebării. Al şaptelea sat de la Armadia... Notarul e un om de ispravă. Aveţi să vă înţelegeţi ca fraţii. Şi pe urmă acolo poţi strînge şi bani, căci nu vei avea nici o cheltuială, încît să poţi pleca mai tîrziu unde te îndeamnă inima... Nu-i vorba să te împotmoleşti în Gargalău. E ceva provizoriu...

Herdelea vorbea atît de blînd că Titu nu găsi putinţa să se supere. Dar, fiindcă voia să se sfătuiască mai întîi cu Rozica, răspunse în doi peri:

-r- Bine, bine... Acum să mă mai gîndesc şi eu puţin, o zi, două... Că doar nu arde...

Roza Lang, simţind că lumea forfoteşte, îl povăţui să se ducă, dar îl puse să jure că nu o va înşela şi că va veni cît mai des posibil. în schimb îi făgădui şi ea că va merge să-l vadă, fiindcă de acum nu mai poate trăi fără iubirea lui, deşi trebuie să fie cu ochii în patru, căci o lume întreagă umblă să-i sfîşie inima...

în joia cînd Herdelea văzu iar în Armadia pe Friedman şi-l încunoştinţă că săptămînă viitoare Titu poate pleca la post, pe la amiazi se întîlni, prin faţa liceului, nas în nas cu judecătorul, care tocmai ieşea de la slujbă. învăţătorul salută respectos, dar băgă de seamă că ungurul încruntă din sprîncene fără măcar să mişte din cap. După ce se depărta cîţiva paşi, judecătorul îl strigă înapoi şi-l întrebă brusc, privindu-l aspru şi iscoditor:

— Ascultă, domnule Herdelea, d-ta ai făcut unui ţăran din Pripas o plîngere la minister împotriva mea?

învăţătorul şovăi o clipă şi pe urmă răspunse bîlbîind cu limba de plumb, abia găsind cuvintele ungureşti în minte:

— Eu? Ooo, cum vă închipuiţi una ca asta? Eu care... respectul legilor...

— Foarte bine, mormăi judecătorul întorcîndu-i spatele cu dispreţ.

întîlnirea aceasta îi înfipse un cui în inimă. Va să zică ungurul bănuieşte, poate chiar ştie sigur, că el e autorul reclamaţiei?... Pînă acasă întoarse şi suci toate urmările posibile ale nenorocitei întîlniri. Dar cum să fi aflat ungurul? Sau poate chiar el însuşi o fi scăpat undeva vreo vorbă trădătoare? Cu neputinţă n-ar fi, căci între prieteni cam are şi el obiceiul să spuie vrute şi nevrute. Apoi fusese destul de nerod să se încreadă că l-a pocnit atît de urît încît parcă-l şi vedea destituit, de nu şi întemniţat... Dacă însă se dovedeşte acum aievea că el a făcut jalba, atunci ungurul e în stare să-şi împlinească ameninţarea. Vorbele de deunăzi ale copistului îi răsunau în urechi iarăşi, parcă mai înfricoşătoare.

r Acasă tocmai sosise scrisoarea lui Pintea care -:o--v!i€tăra:-'Ctt]ituiia pentru Dumineca Tomii. Se sili să se bucure, ca şi ceilalţi, dar inima îi rămase mohorîtă. Găsi un pretext şi se repezi peste drum, la Glanetaşu să reamintească lui Ion că, dacă va sufla vreun cuvînt, va fi foarte rău pentru amîndoi. Flăcăul i se păru cam nepăsător, deşi s-a jurat iarăşi că mai bine să-l tăie în bucăţi decît să vîndă tocmai pe domnul învăţător care i-a făcut numai bine. Jurămintele lui totuşi nu-l liniştiră. Din toată purtarea lui Ion parcă citea şi mai lămurit primejdia.

Sufletul i se umplu de o îngrijorare dureroasă. Familiei însă nu se îndura să-i mărturisească nimic. De ce să le tulbure bucuria? La urma urmelor poate frica îl face să exagereze, poate că conştiinţa vinovăţiei îşi bate joc de dînsul... Un strop de nădejde îi picura în inimă, pornind o luptă vajnică cu presimţirile rele.

5

Vasile Baciu se zvîrcoli toată noaptea ca pe jăratec. Baba Firona parcă-i urnise în creieri toate gîndurile care acuma nu-şi mai regăseau locurile. Stinse lampa brusc ca şi cînd i-ar fi fost ruşine de lumină. Prin întunerec putea geme mai slobod. Patul i se părea de fier, oricît îndrepta paiele sub cearceaf ca un bolnav ostenit de zăcere. După cuptor, Ana, cu respiraţia suptă, îşi ascuţea auzul, întocmai ca în noaptea cînd se frînsese întîia oară în braţele lui Ion, pîn-, dind somnul tatălui ei şi aşteptînd, la fiece mişcare s-o înhaţe de picioare, s-o tragă jos din culcuş şi s-o zdrobească...

Spre ziuă, fata aţipi puţin. Cînd se trezi, speriată, în casă pătrunseseră zorile albe de iarnă şi bătrînul nu se mai vedea. în sufletul ei groaza se măsura cu părerea de rău. Baremi de-ar fi bătut-o, ar fi scăpat de adăstarea aceasta mai chinuitoare ca orice durere. Lacrimile şi vaietele i-ar fi uşurat suferinţa trupească, în vreme ce astfel o piatră de moară îi turteşte încetul cu încetul inima, vrînd să stoarcă un răspuns la întrebarea: ce vrea să facă tata? Ea demult îşi închipuia că bătrînul ştie cu cine a păcătuit şi se minuna mereu că tace. Uneori se gîndea că înadins aşteaptă pînă se va întoarce Ion de la munte. Dar acuma flăcăul era iar acasă şi Vasile Baciu se nătîngea în tăcere.

Două zile spălase şi fiersese în tindă rufele murdare; azi avea de gînd să le laie şi să le limpezească în Gîrla-Popii ce curge în dosul casei, la capătul grădinii. Se încălţă cu opincile, îşi sufleca poalele şi zadiile, şi porni cu toporul subţioară să spargă gheaţa şi să-şi potrivească locul. în grădină zăpada rîdea, albă şi sticlitoare, ca obrazul unei fecioare neprihănite. Anei parcă-i era milă s-o calce cu opincile-i greoaie şi să strice pojghiţa de fulgi proaspeţi care suspinau dureros sub paşii ei. Din cîteva lovituri de topor desfundă o gaură rotundă în gheaţa groasă de-o palmă şi căptuşită cu omăt. Apa zbucni afară în bolbociri mînioase, ca şi cînd s-ar fi căznit să se smulgă de ***subt*** apăsarea învelitoarei de gheaţă, înmuind şi mînjind fără cruţare zăpada de prinprejur... Apoi fata se duse şi se întoarse, avînd subţioară un coş de rufe ude de leşie, peste rufe scaunul de lăut şi maiul, iar într-o mînă aducînd o oală cu apă fierbinte în care să-şi dezmorţească degetele cînd o va fi răzbit gerul.

îşi împărţise treburile aşa încît să se poată întoarce de mai multe ori în casă cu bucăţile lăute şi

limpezite, să vadă dacă a venit bătrînul. Bătea zdravăn cu maiul rufa aşezată pe scaunul lung şi cu picioare scurte, ca să iasă mai întîi leşia, apoi o dădea în gîrlă, o bătea iar şi iar o dădea prin apă, pînă ce rămînea ca zăpada de curată; pe urmă o storcea bine, o scutura şi o punea la o parte... Gerul ii dîrdîia carnea şi oasele, oboseala o istovea din ce în ce. Nu simţea însă nimic. Apa fierbinte se răci în oală, uitată. în schimb capul îi duduia de aceeaşi întrebare aprinsă: „Ce va face?" Şi cu cît se întetea, cu atît lua parcă mai multe înţelesuri: „Ce va face tatăl ei, ce va face Ion, ce va face lumea..."

I se statornicise în creieri siguranţa că Baciu s-a dus la Ion... Şi acuma ghicea mereu, ba că va fi bine, ba că va fi tău..» în răstimpuri totuşi, fără să-şi dea seama, se oprea din lucru, trudită de povara ce-o purta sub inimă. Deseori privirea i se scălda pierdută în apa care se zbătea la picioarele ei, cînd ispititoare ca nişte şoapte de dragoste, cînd ameninţătoare ca un duşman însetat de răzbunare. Dar gîndurile de moarte nu se mai puteau apropia de sufletul ei. Ba, aducîndu-şi aminte cum era cît pe-aici să-şi facă seama astă-vară, umblînd pe lîngă Someş, se mira ce nesocotită a fost şi repede se îndrepta din şale, respira adînc şi-şi mîngîia pîntecele rotund, în neştire, cu mîinile crăpate şi roşite de îngheţ...

Vasile Baciu plecase în faptul zilei, brusc, după o noapte întreagă chinuită de şovăiri şi chibzuiri. Mintea lui, neobişnuită cu frămîntarea gîndurilor, clocotise neîncetat ca o oală plină şi descoperită, uitată pe un jăratec mare. O ruşine ameţitoare îi strîngea inima, nu pentru că fata â rămas însărcinată, ci pentru că George nu vine s-o ia... dacă a pîngărit-o. Ruşinea îl înfuria însă cînd îşi zicea că, deoarece flăcăul nu

se grăbeşte să fie om de treabă, va trebui să se ducă dînsul să se înţeleagă cu Toma, să nu se întîmple să nască Ana şi pe urmă să înghită toţi ruşinea cu pumnii. Dar adică de ce n-ar veni George, precum se cuvine? Bine, poate că nu se învoieşte cu zgîrcitul de tatăsău în privinţa zestrei... Dar de ce nu trece măcar să-i spuie lui că uite aşa şi aşa, că doar nu e peste nouă mări şi nouă ţări? Ori poate n-o fi dînsul tatăl copilului? Gîndul acesta se îmbrîncea uneori în mintea lui, îi zdruncina tot sufletul. Atunci se zvîrcolea în pat, sufla că un balaur, suduia printre dinţi şi era gata-gata **Să** apuce de gît pe Ana şi s-o strîngă pînă îi va stoarce ei dezmînţirea. Se potolea însă alungîndu-şi din cap asemenea închipuire şi zicîndu-şi convins că George trebuie să-şi facă datoria. Şi, spre a se convinge deplin, încerca să-şi reamintească amănunte din purtarea flăcăului, de pe vremea cînd el îi făgăduia negreşit pe Ana şi-i zicea „măi ginere"; mai ales se căznea să retrăiască noaptea aceea cînd, deşi doborît de rachiu, parcă a auzit gemetele fetei amestecate cu o forăială aspră şi înfundată, căci atunci trebuie să se fi întîmplat pozna... Se înşela singur silindu-şi în urechi închipuirea unor şoapte groase care n-ar putea fi decît ale lui George şi care-i înlesneau sarcina şi-i mulcomeau zvîrcolirile inimii.

în toată frămîntarea lui nu era nici o ură împotriva Anei. Nici nu se gîndea măcar s-o ia în seamă serios. O ştia supusă şi n-o învinuia. îi era necaz doar C-a fost atît de proastă dfe s-a dat lui George înainte de-a o fi cerut. Era însă sigur că a făcut-o în credinţa de-a asculta porunca lui, care mereu i-a bătut capul cu feciorul Tomii. Cum să-i găsească vreo vină, cînd ea habar n-are ce-i lumea, cînd ar fi fost în stare să

se mărite cu Ion al Glanetaşului, dacă nu i-ar fi tăiat-o dînsul?

în sfîrşit, fiindcă trebuia să hotărască ceva, îşi zise că dis-de-dimineaţă se va abate pe la Toma, să zvîrle o vorbă în treacăt, aşa ca din întîmplare, să ştiricească gîndurile lui şi pe-ale flăcăului.

Cum s-a luminat de ziuă a pornit spre Toma ca să-l nemerească negreşit acasă. Ieşind pe poartă se gîndi că trebuie să lase la o parte orice sfială şi să meargă de-a dreptul să-l întrebe în ce ape se scaldă... După ce coti însă pe Uliţa din dos şi începu să se apropie de casa lui Toma, hotărîrea îi scăzu pas cu pas, iar locul i-l luă ruşinea umflată de mîndrie. „Eu să-l rog pe Toma să-mi ia fata? Dar mai bine să-mi smulgă limba! murmură zărind casa de piatră înălţîndu-se peste coperişele celor dimprejur. Că doar nici eu nu-s fleandură, c-am fost şi primar în sat şi, slavă Domnului, am ce băga-n gură..."

Trecu pe dinaintea casei fără să întoarcă măcar capul. Numai cu coada ochiului se uită şi văzu poarta mare, cu şţîlpii înfloriţi, acoperită_cu^ coteţul^de^ porumbei, apoi <^g£g£s^gţ_ ca o casă de omJ^ogaJU pliu °^lL£SJ^P[illegible]?°^ [illegible]P°* ogradă o^întreagă ci-"Teada de vite, dintrecareunele lingeauJ^nn bulgăre zdravarTdF saxeT^iaraltele xumegau alene suflînd luioare âTBe"3?lSuxi pe nas, apoi însăşi caşa_Ctt_&£Q^ rer^ împodobite cu ^ închise, cu falnice cununi de

^aşa^ o flacără

care parcă era George, apoi grădina cît o livadă, cu pomi mulţi, cu stoguri de fîn şi de paie, cu o claie de lemne tăiate. „Oameni cu stare, ce mai calea-valea", îşi zise Vasile Baciu ca şi cînd acuma şi-ar fi dat deabia seama cît de bogat trebuie să fie Toma.

îşi aduse aminte de nişte locuri ale lui, semănate cu grîu de toamnă, aproape de drumul spre pădure, despre care auzise că i le-ar fi stricat săniile ce se duceau după lemne. De mult se tot gătea să meargă să vadă ce-i cu ele. îşi iuţi paşii. Curînd ieşi din sat, uitînd că pornise la Toma, cuprins numai de gîndurile moşiei sale. îşi află pămînturile neatinse, aşternute cu pînză groasă de zăpadă... Fiindcă tot a venit pînă aici şi pădurea era aproape, se duse să dea o raită, chibzuind c-ar fi bine să-şi mai care cîteva sănii de lemne pînă ce nu începe omătul să se topească cel puţin să nu mai aibă grija asta pînă-n iarna viitoare. învîrtindu-se prin pădure şi ochindu-şi copacii de tăiat, îi veni în minte claia de lemne din grădina lui Toma şi apoi hotărîrea cu care plecase de-acasă. Atunci se înfurie că s-a lăsat înfricoşat şi se întoarse grăbit spre sat. „Adică mie să-mi fie ruşine că n-au ei obraz? mormăi el din ce în ce mai supărat. Apoi, dacă-i aşa, stai că întorc eu cojocul!"

George adăpa vitele. Cumpăna fîntînei scîrţîia ascuţit în vreme ce găleata plină se înălţa greoi.

Vasile Baciu intră în ogradă trîntind portiţa şî, apropiindu-se de flăcău, zise cu glas răstit:

— Bine, măi George, apoi aşa te porţi tu cu mine? Apoi de-aceea te-am ogoit eu ca ochii din cap şi te-am îmbrăţişat şi te-am cinstit, ca să mă faci de ruşinea lumii şi pe urmă să-ntorci spatele?

George, foarte liniştit, ridică găleata şi o răsturnă peste gheaţa de cîteva degete ce se prinsese în jgheabul de lîngă fîntînă. Apa se rostogoli năvalnic, împroşcînd **b3turile** care sorbeau cumpătat şi speriindu-le, aşa încît toate se înălţară o clipă ca la comandă.

— Cum ai zis, bade Vasile? făcu flăcăul, întorcînd numai capul şi ţinînd cu amîndouă mîinile găleata goală.

Nepăsarea şi răceala lui George îl scoaseră din ţîţînl. Strivi o sudalmă între dinţi şi apoi urmă, tot dojenitor, dar căutînd să se stăpînească:

— Apoi văd că nu eşti om de treabă, măi băiete, auzi tu?

—- Apoi de ce? zise George nemişcat.

— Apoi pentru că nu eşti de treabă, auzi? Te-ai legat de fata mea, ai lăsat-o cu pîntecele la gură şi amu te faci că nici n-o cunoşti... Aşa ţi-i ţie omenia, ai?

- Eu?

— Vezi bine că tu!

Flăcăul dădu drumul găleţii, îşi şterse mîinile pe cioareci şi veni lîngă Vasile, păşind foarte greoi şi avînd pe faţă un zîmbet compătimitor care-ţi pleznea obrajii. Se uită drept în ochii lui Baciu şi vorbi cumpătat, ca şi cînd ar vrea să risipească din mintea lui orice îndoială:

— Apoi să ştii că greşeşti, bade Vasile, că eu nu-s de vină! Nu, crede-mă! Eu pot să pun mîna pe cruce că nici nu m-am atins de ea... Mie mi-â fost tare dragă Anuţa şi am venit pe la d-voastră şi m-am silit în fel şi chip să facem cum e mai bine. Apoi dacă s-a întîmplat altfel, nu-i vina mea, bade Vasile. Că eu m-am dat la o parte cînd am văzut cum a ieşit altul noaptea din casă şi încă am auzit ce-am auzit...

Vasile Baciu pricepu îndată şi simţi ca şi cînd l-ar fi trăznit ca o măciucă în creştetul capului. Ochii i se roşiră şi ograda începu să se clatine mereu mai tare, apoi să se învîrtească parcă s-ar fi zdruncinat pămîntul.

Mai ascultă o vreme jălania flăcăului, imputările lui, mîngîierile lui, dar nu le mai înţelegea. Văzu ca prin vis cum vine spre dînşii mama lui George, care vorbi mult cu glasu-i plîngător, îşi frînse mîinile, se închină, se uită spre cer... în creierii lui însă nu mai pătrundea nimic. Acolo se zăvorise singur gîndul că George nu-i vinovat şi acuma se zvîrcolea ca o fiară prinsă în capcană.

Se întoarse acasă, fără să ştie cum, năucit, bălăbănindu-se pe picioare mai rău decît ar fi băut trei zile şi trei nopţi. Drumul i se păru nesfîrşit. De-abia aştepta să sosească, să se izbească cu capul de toţi pereţii, cel puţin astfel să-şi astîmpere chinul ce-l rodea neîncetat.

Cînd deschise poarta, văzu pe Ana care venea de la gîrlă cu coşul încărcat de rufe limpezite. Cum o zări, Vasile simţi o tresărire aprigă. într-o clipă mintea i se lumină iar şi în gîndurile lui răsări Ion al Glanetaşului, cu o înfăţişare disprefuitoare şi triumfătoare, arătînd cu mîna pîntecele Anei. Apoi, repede, fata dispăru rămînînd în ochii lui numai burta ei încinsă cu **betele** tricolore peste zadiile sumese, o burtă uriajâ^ vinovată, urîtă, aţîţătoare, în care ruşinea se lăfăia sfidătoare^ şi trufaşă.

Cînd a dat cu ochii de tatăl său, Ana s-a oprit încremenită de privirea lui rece, stăruitoare şi sălbatecă ce-i străbătea în iţiimă ca un pumnal. Groaza i se trezi în suflet atît de sfîşietoare că începu să ţipe desperată, cu un glas foarte subţire:

— Nu mă omorî, tătucă, nu mă omorî, nu mă omorî!

Coşul îi căzu din braţe, rufele albe se împrăştiară prin zăpadă, iar mîinile ei moarte se încrucişară,

ca o apărare, pe pîntecele rotund, în vreme ce ţipătul ei se repeta tot mai jalnic, mai slab şi mai răguşit.

întocmai ca fiara care, cu privirea stăpînitoare şi-a ameţit prada, dar totuşi spre a-şi spori plăcerea sîngeroasă, mai aşteaptă un răstimp înainte de-a o zdrobi, tot astfel şi Vasile Baciu stătu pe loc sorbind cu ochii deznădejdea Anei şi aseultîndu-i strigătele îngrozite care îl întărîtau ca nişte îndemnuri vrăjmaşe... în sfîrşit, cu paşi grei şi rari, se apropie de ea, îşi înfipse mîna în părul ei şi, cu o smucitură setoasă, o trînti jos. Apoi porni să-i care pumni în cap, în coaste, în burtă, cu o iuţeală fulgerătoare, gîfîind şi mugind:

— Rapandulă!... Rapandulă!... Amu te omor!... Neruşinată!... Feciorul Glanetaşului îţi trebuia?... Na, rapandulă!...

Ţipetele Anei se înteţiră iar, mai dureroase şi mai deznădăjduite:

— Iartă-mă, tată!... Nu mă omorî, tată!...

Vaietele ei, cu cît mai sfîşietoare, cu atît pe Baciu îl întărîtau mai tare şi-l făceau să răcnească mai avan, parcă astfel ar fi vrut să-i înăbuşe glasul. Deoarece însă strigătele fetei nu slăbeau, ci se îngroşau ca şi cînd ar izvorî acum din pîntece, ochii lui umflaţi de mînie zăriră din nou burta batjocoritoare şi îndată începu să o lovească cu piciorul, icnind mai mulţumit, parcă prin fiecare izbitură şi-ar fi răcorit sufletul. Mîinile Anei, încrucişate, se sileau instinctiv să prindă loviturile crîncene care-i ameninţau rodul păcatului. Şi cizmele grele cădeau mereu, sfărîmîndu-i carnea zdrelită de ger, zdrobindu-i oasele.

Ca nişte păsări speriate alergau ţipetele fetei, se risipeau chemătoare prin sat, se răsfrîngeau peste dealurile zgribulite de frig... Baciu o lovea mereu, parcă tot mai nesăturat. Apoi ca să-i înăbuşe vaietele

0 trînti cu capul în zăpada care se roşi îndată de sîngele ce-o podidi pe gură şi pe nas, pe cînd pieptul ei tot mai horăia de gemetele neputincioase.

Răcnetele şi strigătele din ograda lui Vasile Baciu sculară degrabă în picioare tot satul. Femeile de prin vecini sosiră într-un suflet, dar se opriră spăimîntate la poartă şi numai de-acolo îndrăzniră să-l roage:

— Las-o, bade Vasile, c-ai omorît-o... Tulai!... Uite-o că nu mai suflă!... Vai de mine şi de mine c-a ucis-o !... Săriţi, oameni buni, c-o omoară!.,. Tulai!

Drept cel dintîi bărbat sosi Avrum care, cu curajul dobîndit din numeroasele bătălii ce s-au desfăşurat în circiuma lui, intră de-a dreptul în ogradă şi se repezi la Vasile:

— Destul, omule !... N-auzi?... Ho, ho! Destul!

Baciu însă nu mai auzea nimic, iar cînd Avrum l se agăţă de braţul cu care lovea, îl scutură ca o pană, izbind mai îndîrjit pe fata ce acuma zăcea nemişcată, cu faţa la pămînt, cu mîinile mereu împreunate pe pîntece, gemînd foarte rar şi prelung.

Femei şi copii, care au văzut sau auzit măcar ceva, răspîndeau în sat vestea, cu ochii mari de spaimă;

— Vasile Baciu bate de-un ceas pe Ana şi 'ce că vrea s-o omoare!

Cîţiva bărbaţi de prin apropiere, îndemnaţi de nevestele lor, veniră şi încercară să-l ostoiască, fără însă a se repezi ca Avrum, fiindcă omul, orice ar face în ocolul lui, e stăpîn şi străinul n-are/ce să se amestece. Vasile Baciu, plictisit de mulţimea de gură-cască şi spre a scăpa de chihăielile din ce în ce mai stăruitoare, tîrî fata în casă, aproape legată,

încuie uşa şi urmă bătaia mai cu sete. Strigătele ei se auziră iarăşi, dar mai înăbuşite:

— Nu mă omorî!.,. Iartă-mă !... Tătucă!...

Prin ogradă şi în uliţă lumea adunată îşi făcea cruce, clătina din cap, pe cînd o babă îşi frîngea mîinile spunînd tuturor:

— A nebunit Vasile, oameni buni, şi n-are s-o lase pînă n-o omoară!...

Florica, fata vădanei lui Maxim Oprea, care se nemerise a fi cea dintîi cînd a început bătaia, văzînd acuma că nimeni nu e în stare să scape pe Ana din ghearele tatălui său, dădu fuga pînă la domnul învăţător, şi-l rugă să vie degrabă să potolească dumnealui pe Vasile Baciu, că de ceilalţi oameni nu mai vrea să asculte atîta-i de păgîn. Herdelea sări, îndată, îşi puse pălăria şi alergă la faţa locului, socotind că, oricît ar fi de nebun Baciu, tot trebuie să se ruşineze şi să înceteze cînd îi va porunci dînsul. Fata însă trebui să rămînă să povestească din fir în păr ce şi cum s-a întîmplat. Domnişoarele şi doamna Herdelea se cruciră de sălbătăcia beţivanului de Vasile şi-l blestemară şi4 ocărîră cum se cuvine. Apoi Ghighi ieşi în cerdac, urmată în curînd de Laura şi de dăscăliţa, să audă ţipetele Anei. Degeaba, căci de-aci nu se putea auzi nimic. Pe uliţă însă era mai multă mişcare. Oamenii se strîngeau pîlcuri-pîlcuri şi vorbeau arătînd des înspre locul poznei, miraţi sau îngrijaţi... La Glanetaşu în ogradă, Ion, descoperit, stătea ca un par, cu urechile ciulite spre sat, cu faţa-i osoasă aprinsă de o mulţumire stranie; Zenobia, în poartă, căuta parcă pe cineva să schimbe o vorbă şi să afle amănunte.

— Ai auzit, Ioane, ce-a făcut Vasile Baciu? strigă Ghighi din ceardac, cu glas tremurat de milă.

— Auzit, vezi bine, răspunse flăcăul strîngînd nepăsător din umeri.

— îngrozitor ! murmură Laura înfiorată.

— Lasă că bine-i face! Lasă s-o bată zdravăn, că i se cade! adaogă Ion cu un rînjet răutăcios care-i înnegri toată faţa.

— Nn ţi-e ruşine obrazului să vorbeşti aşa, afurisitule şi spînzuratule! izbucni doamna Herdelea revoltată. Voi nenorociţi fetele şi le faceţi de rîs şi pe urmă vă mai bateţi joc de suferinţele lor... Ticăloşule !...

Ion strînse iar din umeri, în semn că ocările dăscăliţei îi intră pe o ureche şi-i ies pe cealaltă. Dar apoi, auzind glasul învăţătorului care se întorcea acasă vorbind tare cu Macedon Cercetaşu, intră repede în tindă.

-—Da' ce-i, domnule învăţător, ce minune s-a întîmplat? întrebă Zenobia nemaiputîndu-şi stăpîni curiozitatea.

— întreabă-ţi mai bine odrasla, că el ştie mai multe ca toţi! zise Herdelea supărat. Pînă am ajuns eu, se isprăvise bătaia, povesti dînsul familiei nerăbdătoare, urcînd în pridvor. A lăsat-o mai mult moartă decît vie, biata fată... Am văzut-o... Ţi se frînge inima. E plină de sînge şi zdrobită ca o grămadă de carne. Vai de sufletul ei, nenorocita!... Acum Vasile s-a mai astîmpărat. L-am dojenit, dar în zadar. Zice că Ana e grea în vreo cinci luni cu Ion al Glanetaşului şi că de-aceea a bătut-o...

6

A doua zi Vasile Baciu se aşează de dimineaţă în cîrciumă şi bău pînă tîrziu după prînz, singur, încruntat, tăcut, izbind doar în răstimpuri cu pumnul

în masă atît de straşnic că Avrum tresărea după tejghea şi repede se uita dacă n-a spart cumva vreo sticlă sau vreun pahar, pe urmă plăti cinstit pînă la un ban, trecu acasă şi se năpusti iar asupra Anei, plină de vînătăi, şi o bătu pînă ce o scoaseră vecinii din mîinile lui.

A treia zi însă parcă se mai potoli. Spre amiazi luă de mînă pe Ana şi-i vorbi foarte liniştit, dar cu aceeaşi lucire rece şi ciudată în ochi, cu care o îngrozise alaltăieri:

— Ascultă-mă, draga tatii, şi ia seama bine ce-ţi spun, că-s om bătrîn şi mîncat de toate necazurile din lume. O dată nu m-ai ascultat şi tare rău ai păţit... Amu ce să mai faci? Ai greşit, vezi bine, că cine nu greşeşte. Aşa-i omul. Dar greşeala îndreptare aşteaptă, altminteri ne-ar mînca toţi cîinii. Amu m-am gîndit şi eu, şi m-am răzgîndit, că-s mai hîrşîit cu viaţa... Cu pîntecele la gură vezi tu bine că nimeni în lume n-are să te ia...

Vasile Baciu se opri, scrîşni din dinţi. Dar nu îngădui să-l cotropească mînia ci, înghiţind scuipatul, întinse gîtul şi urmă mai rar, îndulcindu-şi iar graiul:

— Tu ai greşit, draga tatii, tu singură trebuie să-ţi îndrepţi greşeala... Aşa!... ori poate nu zic bine?... Ba zic, zic... Ei, ş-apoi am socotit că să te duci tu la Glanetaşu tău, că tu ţi l-ai ales, dacă nu m-ai ascultat, şi să te înţelegi cu feciorul... C-aşa se cade, fata tatii!... Aşa! Să vă învoiţi cum o fi mai bine, că eu n-am ce să mă amestec... Aşa, draga tatii...

— Apoi să mă duc, tătucă, bîlbăi Ana cu glas plîns, cu ochii încremeniţi de spaimă.

— Apoi să te duci, draga tatii, zise Baciu mohorîndu-se iar.

Şi Ana porni îndată spre Glanetaşu, cu sufletul greu, cu trupul zdrobit. Mintea-i era stoarsă ca un burete uscat. Nici o nădejde, dar nici neîncredere. Mergea cum o purtau paşii, ca un cîine izgonit. îi iuţea mersul groaza privirii ciudate a bătrînului în care fîlfîia parcă moartea ei.

Se pomeni în casa Glanetaşului, fără să-şi dea seama dacă a întîlnit pe cineva în cale, dacă afară e vreme bună ori e vreme rea. Şi în casă văzu pe Ion stînd la masă cu un briceag în mînă şi crestînd o ceapă mare, roşie, iar pe masă văzu o pîine de mălai abia începută, o bucată zdravănă de slănină groasă şi nişte sare pisată într-un nod de pînzătură. La vatră clipocea Glanetaşu, cu luleaua atîrnată în colţul gurii, cu mîilfile în poală, iar Zenobia strîngea jăratec sub o cratiţă cu trei picioare.

Fata se aşeză nepoftită pe laviţă, căci genunchii îi tremurau ca piftia, şi rămase cu ochii umezi aţintiţi asupra lui Ion care, liniştit, ca şi cînd nici n-ar fi zărit-o, tăia cu briceagul o muşcătură de slănină, o potrivea pe o felie bună de mălai, o vîra în gură, tăvălea prin sare ceapa crestată şi apoi îmbuca dintr-însa cu multă poftă. Ana tăcea fără să ştie ce aşteaptă şi se minuna de nepăsarea lui neînţeleasă, atunci cînd în sufletul ei clocotesc durerile numai şi numai pentru că l-a iubit pe el mai adînc decît orice în lume.

în casă se înstăpînise o tăcere frămîntată doar de molfăitul flăcăului care, în urechile Anei, răsuna batjocoritor. Apoi deodată glasul Zenobiei, ascuţit şi mirat, parcă o trezi dintr-o aiurare:

— Ai mai venit şi pe la noi, Anuţă? !

Ana nu ştia ce să răspundă şi totuşi îşi auzi îndată vocea ei însăşi, plînsă şi fricoasă:

— Am venit, lele Zenobie... am venit pentru Ionică...

Iar se înțeleni tăcerea în odaie. Pe urmă Ion scrîșni dinții, muşcînd vîrtos din ceapă. Fata ridică speriată ochii spre el, pe cînd fălcile lui ronțăiau rar şi pielea i se întindea şi se încrețea pe obraji.

Trecură astfel cîteva clipe lungi. Flăcăul se roşi înghițind în plin, apoi zise încet, fără să se întoarcă la ea:

Da* ce-i porunca, Ana? Ce vrei cu mine?

— M-a trimis tata pentru.

Dar nu putu isprăvi. Răceala întrebării îi curmă scurt glasul. Ochii i se umplură de lacrimi, se plecară şi se opriră pe pîntecele umflat care, de sughițurile plînsului stăpînit, se zvîrcolea §a o imputare. Ion se uită la dînsa şi-i cîntări burta cu o privire triumfătoare.

— Apoi dacă te-a trimis pe tine, rău te-a trimis, zise el, avînd un surîs de mîndrie pe buze şi ştergîndu-şi briceagul pe cioareci cu mare băgare de seamă. Aşa, Anuță! Aşa **să**-i spui! Că eu cu tine n-am ce să mă sfătuiesc,, dar cu dumnealui om vorbi şi ne-om chibzui, de s-o putea, că doar oameni sîntem... Dar fără tocmeală cum să ne învoim? Cine dracu a mai văzut învoiala fără tocmeală? Că nici noi nu şîntem cîini, nu, nu... **Să**-i spui negreşit lui badea Vasile, c-aşa ți-am spus, ca să ştie...

Ana ar fi vrut să mai vorbească, să plîngă, să-l roage, să-i cadă în genunchi şi totuşi se pomeni curînd în uliță, mergînd spre casă, obosită, suflînd greu. Parcă nici n-ar fi auzit ce i-a spus Ion, şi nici povețele Zenobiei care se silise s-o învețe cum să ia cu binişorul pe tatăl său ca să-l dea pe brazda cea dreaptă... Simțea însă o căldură mai vie în pîntece şi din cînd în cînd cîte-o uşoară zvîcnire ce-i umplea inima de bucurie mare şi o făcea să uite toate suferințele.

De-abia în fața tatălui ei şi întîlnind ochii lui mici, cu sclipiri gălbui, cu albul brăzdat de cîteva vinişoare aprinse, cu privirea pătrunzătoare şi stranie, o cuprinse iarăşi spaima şi bolborosi uluită vorbe fără şir. Vasile Baciu nu înțelese nimic dar simți tot şi se năpusti asupra ei răcnind:

— Uite hoțul şi tîlharul... Adică vrea să-l rog eu, să mă milogesc eu!

O **calcă** în picioare şi o umplu de sînge, urlînd şi jurîndu-se că mai bine îi pune capul pe tăietor, mai bine să-i ardă casa şi să-l trăsnească decît să se ducă dînsul la Glanetaşu...

De-aci încolo nu trecea zi să n-o bată, pînă ostenea. Vecinii se obişnuiră şi cu răcnetele lui şi cu gemetele ei, încît nici nu mai săreau să o scape, mai ales că Baciu acuma o snopea în casă, cu uşa zăvorită, să nu-l mai poată tulbura nimeni. Fata se jigări ca o scoabă de atîtea bătăi, încît abia se mai ținea pe picioare. Numai pîntecele îi creştea zi cu zi, bombîndu-se neîncetat, parcă în ciuda lui Vasile.

Tocmai peste vreo trei săptămîni Vasile Baciu se nemeri să se întîlnească față-n față cu Ion, pe uliță, aproape de casa preotului. Amîndoi avură o tresărire. Flăcăul totuşi vru să treacă înainte, fără să se oprească.

— Cum, Ioane, treci aşa parcă nici nu m-ai cunoaste? îi zise Vasile Baciu, neputîndu-se stăpîni, cu un rînjet acru. N-ai tu, băiete, nici un pic de ruşine?

— Da' de ce să am? se opri Ion rece, şi, sfidător.

— Apoi nu ştii tu că fata mea a rămas grea cu tine?

— Nu vreau să ştiu nimic!

— Nu vreai?

- N u !

— Bine, bine —- scrîşni Vasile — numai să nu-ţi pară rău, măi Ioane!

— Da de ce să-mi pară mie rău? făcu flăcăul mai îndrăzneţ. Mai bine ia seama să nu-ţi pară rău d-tale!

— Adică nu vrei s-o iei? Ai?

— Nu vreau, bade Vasile! Cînd am vrut eu, n-ai vrut d-ta... Amu nu mai vreau eu, uite-aşa! sfîrşi Ion, urmîndu-şi calea semeţ şi cu nasul în vînt.

Vasile Baciu murmură o sudalmă cumplită, încleştînd pumnii. Lumea începu iar să se clatine în jurul lui, întocmai ca atunci în ograda lui Toma Bulbuc, cînd a simţit întîia oară că i se năruie sufletul, întinse paşii să ajungă acasă mai repede şi, cum sosi, fără nici o vorbă, se repezi la Ana, parcă mai furios ca totdeauna. Fata se prăbuşi sub ploaia de lovituri, ţipînd disperată:

— Tată, nu mă omorî!... Nu mă omorî! Nu mă omorî!...

Capitolul VI

NUNTA

Notarul din Gargalău, jidov ca mai toţi notarii comunali din Ardeal, primi pe Titu foarte călduros, deoarece auzise că e poet şi nu voia să se creadă că el nu ştie să aprecieze poezia, mai cu seamă fiind dintre notarii cei de moda veche care nu prea ştiau multă carte. îi potrivi o odaie de culcare la primărie, în cabinetul unde se oficiau căsătoriile civile, ca să nu-l supere nimeni şi să poată lucra în tihnă, cînd i-ar veni inspiraţia, fireşte afară de orele de birou.

— Poeţii au nevoie de singurătate şi de iubire, îi zise notarul trăgînd cu ochiul. Aici însă va trebui să te mulţumeşti cu muze mai rustice! Hehehe!...

\ |^|UUL ^ ° l împreună cu familia Friedman: notăreasa, o evreică habotnică, grasă, veşnic munlgu^ J?Lg£. obrajii întesaţi de pistrui, apoi o fetiţă de **vreoL.** cincisprezece ani, care se îndrăgosti de Titu d£L_la~.

şi în sfîrşit;unjbăietan de vreo douăzeci de ani, student înTdrept, care învăţa acasă şi numai la examene se '^3ucea îa Cluj... ~ ^ ~ ™ ~ ^

Totuşi Titu se simţea rău aici şi, în sinea lui, blestema clipa cînd s-a învoit să plece de-acasă şi să se despartă de Roza. Despărţirea aceasta îi rănise inima şi-i zdrobise chiar dragostea de viaţă. încerca să se mîngîie că în fiecare joi se va duce cu Friedman în Armadia, iar de acolo, sub pretext că vrea să-şi vadă părinţii, se va repezi în Jidoviţa să strîngă în braţe pe doamna Lang. Dar o săptămînă fără Roza i se părea o veşnicie... Apoi mai ascundea în suflet şi durerea că nici n-a putut măcar să-şi ia rămas bun de la ea la plecare. Au fost nevoiţi să se despartă ca doi străini, fără o sărutare fierbinte,fără o lacrimă alinătoare, căci Lang s-a nimerit să trîndăvească toată vremea pe acasă, tocmai în ziua aceea. Doar o strîngere de mînă tremurătoare şi o privire înmuiată în regrete a putut aduce cu sine în satul străin care i se părea mai mohorît ca o temniţă... Şi vina tuturor suferinţelor lui cădea numai în sarcina notarului. Dacă nu ar fi ieşit dînsul în calea lui Herdelea, nici Titu n-ar fi trebuit să părăsească pe Roza... De aceea tînărul privea pe Friedman şi toată familia lui ca pe nişte duşmani de moarte şi-i ura cît se putea în împrejurările în care se găsea.

De cînd a început să iubească pe Rozica, l-a cuprins o dragoste deosebită pentru toţi ungurii şi ovreii, fiindcă ea era unguroaică măritată cu un ovrei. Dragostea se manifesta prin plăcerea de a vorbi ungureşte. Venind acuma într-un sat unguresc, şi-a închipuit că, auzind şi vorbind mereu ungureşte, va avea impresia că e tot în apropierea Rozei şi astfel îşi va mai răcori dorul. Ţăranii care aveau treburi pe la primărie vorbeau însă mai mult româneşte, întîi pentru că tuturor le era mai la îndemînă şi apoi fiindcă notarul însuşi nu cunoştea limba statului decît tocmai cît îi cerea

slujba, iar acasă sporovăia numai ovreieşte sau româneşte, căci notăreasa, cu toate silinţele, nu fusese în stare să înveţe nici o boabă ungureşte. Singur feciorul notarului, studentul, se prefăcea că nu pricepe româneşte; deoarece însă îşi dădea aere de gravitate savantă, lui Titu îi era scîrbă de el şi-l ocolea.

Amărît şi mîhnit, Titu totuşi se apucă serios de munca ce i-o împărţea cu dărnicie Friedman, care, nefiind sigur cîtă vreme va sta la dînsul poetul, căuta să profite de hărnicia lui spre a-şi pune la zi lucrările rămase şi îngrămădite de luni de zile. Pe Titu îl plictisea monotonia aceloraşi formule şi tipare, dar nu-l împiedeca de a munci cu rîvnă în aşteptarea zilei de joi, cînd va revedea pe Roza. Se simţea chiar mîndru casejertfeşte scriind „bilete de vite", „liste de impozite" şi alte lucruri prozaice, în loc să plutească în sfere senine, să făurească versuri înaripate...

Joia sosi împreună cu o decepţie crîncenă. Notarul îi spuse cu părere de rău că nu-l poate lua cu el în Armadia, că trebuie să umble negreşit prin comună, să zorească strîngerea birurilor şi să pună sechestre celor rămaşi prea mult în urmă, deoarece percepţia îl ameninţă cu amendă dacă nu va vărsa în trei zile măcar sumele de pe semestrul trecut.

Parcă nici o zi, în viaţa lui Titu, n-a fost mai pbsomorîtă ca joia aceasta. Fierbea, înjura şi-şi blestema soarta văzînd cum pleacă Friedman, iar el trebuia să stea pe loc. Era cît pe-aci să se bată cu băiatul notarului, care veni să-i ţie de urît şi să discute politică. Pe urmă îşi zise că Friedman nu putea să-i facă asemenea măgărie decît îndemnat de Herdelea şi ca să-l înstrăineze de Roza. Spre a se răzbuna nu ieşi toată ziua din cancelarie, aruncă într-un colţ registrele de sechestre şi, în schimb, compuse pentru Roza o scri-

soare lungă de nu se mai isprăvea, înflăcărată de patimă şi udată de lacrimi, pe care voia să i-o trimită cu un om tocmit înadins, chiar dacă l-ar costa leafa întreagă pe o lună.

A doua zi, recitindu-şi scrisoarea,i se păru cam umflată şi o rupse. Se mai potolise puţin cu speranţa joiei viitoare. Cum a răbdat o săptămînă, va mai răbda cîteva zile. Revederea va fi cu atît mai plăcută... Notarul îi povesti că s-a întîlnit în Armadia cu Herdelea şi cu Ghighi, care îi trimit multe sărutări, şi găsi că a făcut foarte bine cruţînd pe oameni cu sechestrele, deoarece percepţia tocmai i-a mai acordat o amînare cu birurile.

Joia următoare Titu păţi la fel şi totuşi se mîhni parcă mai puţin ca întîia oară. întrejimp cunoscuse pe^preotu^ foarte^ăruntă. şi-pe preoteasa, grasă, voinică. înaltă ca un jandarm^jcare erau certaţi şi nici nu vorbeau cu notarul. Cu aceştia împreună Titu ocăra în fiecare seaîjTpi^^ aleanuTT ~~ ~~ ~~~——— - — —

In cele din urmă totuşi trebui să plece prin sat, cu străjile, după biruri. Atunci de-abia văzu dînsul mai bine comuna şi oamenii. Şi văzînd, i se strîngea inima de remuşcări şi imputări, şi-şi zicea din ce în ce mai întristat: „Uite ce orb am fost!... Unde mi-a fost sufletul pînă acuma?"

jp ^Gargalăul**Jera** un sat cam de vreo două ori cît Pripas&Jr-aşezat pe ţărmul stîng al Someşului, pe un şes drept ca masa. în mijloc se înălţa trufaşă, cu un cocoş alb în vîrful turnului,biserica ungurească nouă, iar în apropiere şcoala statului, cu coperişul roşu de ţiglă, cu două etaje, severă şi poruncitoare ca o stăpînă nemiloasă. Prinprejur se înşirau numai case bune, cele mai multe de piatră, cu ogrăzi largi, acareturi bogate, vite frumoase. Pe la margini, ca nişte cerşetori flămînzi, se răzleţeau bordeie murdare, umile, învelite cu paie afumate şi, într-un colţ, ruşinoasă, se ascundea parcă bisericuţa românească de lemn, dărăpănată, cu turnuleţul ţuguiat de şindrilă mucigăită. f

Fiindcă datoriile mai numeroase erau la mărginaşi, Titu, îndemnat de Friedman, îşi începu activitatea printre cocioabele pleoştite, întîmpinat pretutindeni de dulăi lăţoşi care-l lătrau c-o înverşunare atît de duşmănoasă ca şi cînd ar fi mirosit că vine cu gînduri rele. Umblînd din casă în casă şi răscolind mizeria pînă în fund, şe simţi cuprins încetul cu încetul de o nedumerire mare şi atît de stăruitoare că-i zgudui toată firea, mai ales amintindu-i într-una clădirile mîndre din mijlocul satului.

„Aci suntem noi, cei oropsiţi şi săraci, pe cînd dincolo ei se lăfăiesc în belşug", se gîndi dînsul în sfîrşit, intrînd tocmai într-o căsuţă foarte hodorogită, cu streşinile aşa de joase că trebui să se plece ca să poată pătrunde în tindă.

O babă uscată, încovoiată rău de spinare, cu o broboadă cenuşie în cap, îl pofti speriată în casă, repezindu-se să şteargă cu şorţul laviţa, ca nu cumva să se murdărească domnişorul dacă ar pofti să şadă. Spaima însă îi licărea în ochii cu care fura cînd pe Titu, cînd pe cele două străji rămase în uşa tinzii.

— Apoi să ne iertaţi, domnişorule, că la noi e urît, murmură baba cu glas jalnic. Ne mănîncă sărăcia şi necazurile, domnişorule, păcatele noastre!

Titu o privi lung şi se cutremură de o ruşine ciudată amestecată cu dezgust. Bătrîna i se păru o nălucire din visurile lui, întruchipînd mizeria şi întunericul. Vru s-o liniştească cu o vorbă blîndă, dar nu

îndrăzni să deschidă gura şi-şi vîrî nasul în registrul de sechestre unde o găsi însemnată cu o datorie de peste două sute de coroane. Cînd auzi baba de două sute, holbă ochii uluită, rămase cîteva clipe cu gura căscată, apoi înţelegînd izbucni brusc într-un hohot de plîns, bolborosind desperată:

— Vai de mine, domnişorule! Două sute!... Vai de mine şi de mine!

Lacrimile îi gîlgîiau atîta durere încît Titu avu o încleştare în beregată. Se uită zăpăcit la străjile din tindă care se scărpinau în cap sub revărsarea de soare primăvăratec. Lumina vie îl făcu să tresară, ademenindu-l, simţind-o cum i se prelinge în suflet, cum îi pătrunde în toate tainiţele, schimbîndu-se într-o milă din ce în ce mai lămurită şi mai stăpînitoare. „Ce-s eu aici? Ce caut eu aici?" se gîndi atunci dînsul, în vreme ce bocetele bătrînei îi murmurau în urechi ca ecoul unei chemări îndepărtate.

— Apoi, uite, babă, trebuie să plăteşti, că altfel îţi iau zăloage, şi-ţi vînd tot, tot! vorbi în acelaşi timp gura lui cu glas aspru care i se părea atît de străin încît de-abia îl mai cunoştea şi mirîndu-se cum poate rosti asemenea cuvinte.

— N-am nimic, domnişorule, afară de sufletul din oase!... N-am!... Dar ia-mi-l, ia-mi-l!... Că feciorul mi-i în cătane de doi ani de zile şi cît amarul de pămînt ne-a lăsat Dumnezeu, acolo zace în paragină de mă doare inima... Numai sufletul mi-a mai rămas... Amu încaltea ia-mi şi sufletul, domnişorule!...

în inima lui Titu izbucni o flacără nouă, ca dintr-un foc mocnit prea îndelung. în minte îi răsări întrebarea chinuitoare: „De ce să-i iau eu sufletul? De ce eu? De ce tocmai eu?"

Stătu mult nemişcat, fără să rostească o vorbă şi

fără să mai îndrăznească să ridice ochii la baba care plîngea mereu, îşi sufla nasul zgomotos, se închina şi se jura. Lui îi era ruşine de străji că se înduioşează şi totuşi n-avea puterea să-şi învingă slăbiciunea. Pe urmă deodată se zgudui, se uită iar în registru, clătină din cap şi mormăi supărat:

— Atunci poate că sunt greşite socotelile? Ori ce Dumnezeu?... Ori nu se poate?... Adică ce greşeli, ce...?

Se agăţă îndată de cuvîntul „greşeli" ca un înecat. Ieşi furios din casă urmat de străjile care păşeau nepăsător, clătinînd din cap ca nişte animale trudite. Se duse drept la primărie şi spuse indignat notarului că registrul de impozite trebuie să fie greşit. Friedman zîmbi cu superioritate şi-i răspunse că garantează exactitatea socotelilor, deoarece au fost lucrate chiar de dînsul şi copiate de fiul său, un matematician de mîna întîi. Dar, dacă ţine să se convingă, slobod e să revadă toate capitolele, deşi, după umila-i părere, ar fi mai bine să continue sechestrele şi să nu mai piardă vremea degeaba.

Titu îşi dădu seama că în registru nu poate fi nici o greşală şi că-i trebuieşte doar un pretext spre a nu fi nevoit să mai colinde casele de pe la margini. Se simţea mic şi ros de o amărăciune care parcă-i sărbezea sîngele şi-i infiltra în suflet o scîrbă mare de sine însuşi. Zvîrcolindu-se să-şi împrăştie simţimîntul acesta, se aşeză la un birou încărcat de hîrţoage şi, maşinal, începu să adune, să scadă şi să combine fel de fel de cifre, să răsfoiască pentru fiece nume în cîte cinci-şase foliante. în ochii lui însă rămăsese întipărită atît de adînc baba eu faţa zbîrcită de cute şi strîmbată de plîns, încît pe toate paginile tremura chipul ei mustrător, în vreme ce în urechi îi tiuia mereu ca o

imputare din ce în ce mai aspră: „Ia-mi şi sufetul, domnişorule!..."

După un răstimp de bîjbîiri, răbdarea îl părăsi. Sări de la masă aproape desperat şi porni să se plimbe de ici-colo prin cancelaria colboasă, necăjindu-se să-şi gonească vedenia babei din minte. încercă să fugă cu gîndurile la Rozica, la îmbrăţişările ei calde, la şoaptele ei dulci. în zadar, căci se pomenea cu închipuirea iarăşi în cocioaba dărăpănată, în faţa bătrînei schimonosite de durere, silit să-i audă bocetele dojenitoare. Pe urmă se ruşina că, în asemenea clipe, mai poate să se gîndească la Roza Lang, şi-1 cuprinse chiar un fel de silă de femeia care l-a orbit atîta vreme cu iubirea ei zvăpăiată, abătîndu-1 din calea lui.

Titu era acuma singur în toată primăria; străjile sforăiau la întrecere pe băncile din tindă. în ferestrele deschise larg primăvara zîmbea în odaie ca o fecioară îndrăgostită. Paşii tînărului, apăsaţi, cînd mai rari, cînd mai grăbiţi, răscoleau praful duşumelelor tocite, care, în îmbrăţişarea soarelui, se legăna ca o boare aurită... Deodată Titu se opri la o fereastră, cu mîinile la spate, ademenit parcă de viaţa nouă ce izbucnea atotputernică dincolo de zidurile cancelariei. Privirea lui întîlni peste drum şcoala ungurească, trufaşă, strălucind într-o poleială de raze. în curtea mare, prundită, cete de copii zburdalnici se fugăreau şi se jucau, strigînd plini de voioşie, supravegheaţi de un învăţător tînăr şi foarte palid, cu ochii atît de mari că de departe păreau ochelari. Zgomotul şi veselia ajungeau în primărie mulcomite într-un murmur cald, întretăiat numai rareori de ţipete scurte, mulţumite. Sufletul lui Titu începuse să se mai învioreze, cînd deodată văzu că învăţătorul galben se umflă şi se roşeşte ca un curcan, făcînd semn mînios unui grup de copii ce stăteau deoparte. Cum copiii rămaseră pironiţi locului de frică, învăţătorul se duse spre dînşii, ameninţîndu-i cu degetul şi strigînd. Titu se plecă spre fereastră şi, prin zarva de glasuri vesele, auzi totuşi limpede cuvintele învăţătorului, pline de indignare:

— Numai ungureşte!... Ungureşte !... Trebuie ungureşte !... Ungureşte !...

într-o clipire toată fiinţa lui Titu se schimbă îatr-o ură cumplită împotriva învăţătorului. Simţi o pornire năvalnică să se repeadă la dînsul şi să-i înfunde în inimă cuvintele ameninţătoare... Nişte bătăi de clopot zdrăngăniră însă atunci şi, într-un minut zgomotele amuţiră şi curtea şcoalei rămase pustie. Numai clădirea scăldată în soare privea parcă mai mîndră, mai batjocoritoare, ca o fiară care, după ce şi-a înghiţit prada, se linge leneşă pe buze. Niciodată pînă azi nu băgase de seamă că un lucru mort ar putea să exaspereze pe un om. Acum vedea cum casa roşcovană de peste drum, cu ferestrele mari şi sclipitoare, vrea să-1 dispreţuiască şi să-1 jignească. Aceasta îl înfuria şi-i reamintea iar pe baba speriată şi cernită de suferinţi. „Să-i smulg eu nenorocitei şi sufletul din oase ca pe urmă colea să strige mai ţanţoş: numai ungureşte!"

Ridică ochii mai sus deasupra şcoalei, spre cerul albastru, limpede ca o pînză întinsă acoperind nemărginirea. Gîndurile lui vedeau tot satul ca pe o hartă uriaşă, pătrundeau în casele frumoase,bogate,îngrijite, adevărate lăcaşuri de stăpîni răsfăţaţi de soartă, se plimbau prin ogrăzile mîndre unde întîlneau ţărani unguri sfătoşi, cu izmene largi ca rochiile, cu mustăţi răsucite, hodorogind în gura mare... Apoi uşoare şi iuţi, ca năzdrăvanii din basmuri, gîndurile ocoleau satul, poposeau în cocioabele necăjite, printre alţi

ţăranii împovăraţi de nevoi, oropsiţi de Dumnezeu şi de oameni, sleiţi de muncă şi de sărăcie. „Şi totuşi al nostru e viitorul! îşi zise Titu înseninîndu-se. O cetate încercuită de o oştire desculţă! Degeaba ne înfruntă cu şcoala ameninţătoare, degeaba cîntă cocoşul în vîrful bisericii... Presiunea noastră nu încetează o clipă I Mulţimea noastră înaintează mereu... Zidurile lor meşteşugite se clatină şi se fărămiţesc îndată ce le atinge suflarea vieţii noastre încătuşate... Stăpînii tremură în faţa slugilor! Slugile ! Noi sîntem slugile ! Al lor e trecutul, al nostru e viitorul![44]...

îl gîdila un rîs de mulţumire. încrederea în sine îi alungase zbuciumările şi gîndurile negre. îşi aduse aminte cum în Săscuţa, acum vreo zece ani, cînd a trecut spre Bistriţa, singur văcarul era român şi stătea într-o Hrubă în capul satului, pe cînd azi, fără şcoală şi fără biserică, jumătate comuna e românească. „Acolo alţi stăpîni sînt cutropiţi încetul cu încetul de slugile oropsite, dar pline de viaţă!" se gîndi dînsul, simţindu-se foarte fericit că are cinstea să facă parte din neamul obijduiţilor.

Cînd fu poftit la masă, merse atît de bine dispus, că înveseli toată familia notarului, deşi era cam supărată deoarece le pierise o gîscă, îndopată şi îngrijită de însăşi doamna notăreasă. După-prînz Titu se cufundă într-o discuţie pasionată cu Friedman şi fiul său asupra românilor. Studentul încerca mereu să vorbească ungureşte, dar Titu nu răspundea decît româneşte, parcă arii uitat dintr-o dată şi cu desăvîrşire limba cealaltă, sau parcă s-ar fi temut că îşi va pierde graiul în clipa cînd ar mai rosti un cuvînt unguresc. Notarul şi mai ales feciorul său susţineau cu înverşunare că politica românească e greşită din temelie, fiind pornită dintr-un simţimînt de ură împotriva stăpînitorilor legali ai ţării şi că prin urmare se va sfîrşi printr-un faliment. Titu critica, din ce în ce mai îndîrjit, străduania ungurilor de a ucide prin deznaţionalizare un neam întreg cu un trecut îndoliat de suferinţe şi de vitejie, şi dovedea că, împotriva acestei tendinţe criminale, românii sunt siliţi să lupte pe viaţă şi pe moarte.

— Pardon, pardon, îl întrerupse în cele din urmă notarul, vrînd să-i dea lovitura de graţie. Sînt sigur că, mai curînd sau mai tîrziu, şovinismul d-tale are să te gonească în România, ca şi pe ceilalţi martiri ai dumneavoastră, care exploatează încrederea bietului popor în cărturarii săi... Mă rog, în privinţa aceasta eu nu mă înşel niciodată...

—- Unde-i norocul să pot trece şi eu în ţară! suspină Titu cu mîndrie.

— Lasă, că asemenea noroace nu întîrzie prea mult, zise Friedman ironic. Ei bine, grozav aş vrea să te întîlnesc după ce vei fi cunoscut mai bine Ţara Românească! Grozav!... Ai să vezi d-ta acolo libertate şi fericire, d-ta care aici cîrteşti şi te revolţi neîncetat... Chiar te rog să-mi scrii şi mie o carte poştală... Făgăduieşti?

— Desigur! strigă Titu îmbujorat de însufleţire. în orice caz mai rău ca aci nu poate sa fie!

— Nuuu? Zău?... Crezi d-ta? sări notarul supărat că n-a izbutit să-l dea gata. Apoi ştii d-ta că în România d-tale nimic şi nimeni nu e stabil? Dacă ochii d-tale se întîmplă să nu-i placă boierului, a doua zi ai zburat... Acolo nu-s legi şi nici administraţie ca în ţara aceasta blagoslovită pe care d-voastră o calomniaţi pe toate cărările. Nu, domnule! Acolo bunul plac al ciocoilor dictează milioanelor de robi în zdrenţe... Să nu-mi vorbeşti, te rog, mie de România,

că eu o cunosc mai bine ca d-ta!... Trei ani am stat acolo în tinerețe, dar n-am să uit pînă voi închide ochii cît am îndurat!

— în sfîrşit, oricum ar fi, bine sau rău, cel puțin ştiu că tot e românesc şi numai românesc! făcu Titu cu un surîs triumfător care pe notar îl sîcîia mai tare decît dacă ar fi răcnit. Şi prin urmare nu poate veni orice fleac de renegat să-ți impună să vorbeşti şi să simți ca un străin!

—-Eşti un şovinist cum nici nu mi-aş fi putut închipui, nu degeaba eşti poet român ! zise studentul, căutînd să fie ironic, pe ungureşte.

La sfîrşitul discuției Titu se simți mîndru ca un comandant de oaste după o bătălie cîştigată. Era mai ales mulțumit pentru că a avut curajul să-şi declare fără înconjur sentimentele adevărate, ca şi cînd ar fi făcut-o în fața unor închizitori fioroşi.

în amurg, în loc să se ducă la preotul calvin ca să bîrfească împreună cu preoteasa apucăturile obraznice ale notarului, precum obişnuia, se hotărî brusc să meargă la preotul român. Acuma îi era ruşine că, fiind aici de aproape o lună, a legat cunoştință cu toți surtucarii unguri, dar n-a umblat de loc să vadă măcar pe păstorul turmei desculțe şi oropsite.

Casa preoțească era în preajma bisericuței, pe o uliță dosnică, în marginea satului. Titu găsi numai pe doamna preotească, o țărancă secătuită de muncă, şi trei fete modeste, foarte ruşinoase şi cam prostuțe. Toate s-au bucurat şi l-au poftit îndată în „casa dinainte", o odaie împodobită cu țesături şi cusături țărăneşti şi cu o masă în mijloc, aşternută cu față albă, pe care trona o *Biblie* veche, legată cu piele roasă, între o cruce mică de argint şi alta mai mare de lemn. Stîngăciile şi sfiala fetelor, ca şi vorbele apăsate ale preotesei, care altă dată l-ar fi făcut să rîdă, acuma i se păreau pline de farmec.

—- Dar sfinția-sa? întrebă dînsul cînd, după sleirea banalităților de rigoare, fetele amuțiră ne mai ştiind ce se cuvine să vorbească.

— E la biserică, are o nuntă, răspunse repede fata cea mai mare, slăbuță, uscată, cu mîinile roşii. Au venit adineauri nişte unguri să-i cunune. C-aici aşa-i obiceiul. întîi se cunună la biserica lor, dar pe urmă vin şi la tata, că zice că slujba noastră e mai sfîntă...

— E mai sfîntă... repetă Titu maşinal.

în curînd sosi şi preotul, bătrîn, cu hainele murdare, cu barba neîngrijită şi cu nişte ochi blînzi ca de apostol. Avea fața transfigurată de o mulțumire mîndră. Dădu mîna cu Titu, îl aşeză la masă, porunci fetelor să aducă un pahar de vin şi apoi cînd rămaseră singuri, îi zise cu o imputare uşoară, frățească:

— Mă bucur, fiule, c-ai mai venit şi pe la noi... Aşa se şi cade. Căci trebuie să ne iubim unii pe alții toți cei de-o limbă şi de-o lege. De aceea m-am mirat şi m-a durut că ne-ai ocolit pînă azi...

Titu plecă fruntea parc-ar fi aşteptat o binecuvîntare şi rosti domol, ca un vinovat mustrat de remuşcare:

— Iartă-mă, părinte!

2

Zvonul şi apoi ştirea că Ion nu **Vrea** să ia de nevastă pe Ana, deşi nu tăgăduieşte că cu dînsul a rămas , însărcinată, se răspîndi, mai ales cu ajutorul Zenobiei, în tot satul. Celor ce spuneau că nu o ia fiindcă nu se învoieşte de zestre cu Vasile Baciu, le astupau gura cei ce ştiau că flăcăul nici nu vrea să stea de vorbă cu tatăl fetei şi că deci şi-a bătut joc de ea înadins şi numai ca să se răzbune pe Baciu pentru că nu i-a dat-o de bunăvoie, ba încă odinioară, la horă, l-a şi bruf-

tuliiit de față cu toată lumea. în casa Herdelea însă purtarea lui Ion era privită ca o murdărie fără pereche. Bătăile ce le suferea Ana din pricina lui stîrneau zilnic valuri de lacrimi şi explozii de milă pentru victima „praşcăului" Glanetaşului, cu toate că pînă atunci fata lui Vasile nu se bucurase de nici o considerație în familia învățătorului. De cîte ori auzeau că Baciu bate pe Ana, amîndouă fetele lui Herdelea plîngeau cu hohote şi blestemau pe Ion, avînd de partea lor fățiş şi pe dăscălița, care nu se ostoia pînă ce nu striga din cerdac spre casa Glanetaşului:„Să vă fie ruşine obrazului !" Deşi nu se arăta, învățătorul se indigna tot atît de mult ca şi muierile, fiind un sentimental fără seamăn şi avînd oroare de bătaie, încît chiar în şcbală, cînd se întîmpla să-l scoată din sărite vreun copil şi să-i tragă două-trei la palmă, avea remuşcări zile de-a rîndul. Laura mai încercă de cîteva ori să explice flăcăului că nii-i şade frumos ceea ce face, dar Ion parcă înnebunise, tăcea şi rînjea ca un cîine turbat.

— Nici n-am mai văzut aşa blestemăție, murmura Herdelea clătihînd din **Cap**, seara cînd vorbeau de feciorul Glanetaşului. Parcă-mi pare rău acuma că nu l-am lăsat să fi stat în temniță, să-i mai treacă buiecia...

De altfel Ion însuşi trăia într-o tulburare atît de ciudată, că aproape nu-şi dădea seama ce mai voia şi unde vrea să ajungă. De cînd a înfruntat pe Vasile Baciu i se părea că toată lumea îl duşmăneşte şi totuşi se simțea mai fericit ca totdeauna. Aci era de o veselie uimitoare, glumea cu cin^-i ieşea în cale, aci se înfuria şi suduia din senin, căutînd oricui ceartă şi bătaie. Mai ales cînd îi pomenea cineva de Ana se zborşea şi fulgera: ba în cele din urmă ajunse să vadă un vrăjmaş de moarte în oricine rostea în fața lui numele ei sau pe al lui Vasile. într-o duminecă, tocmai în vremea liturghiei, bătu cruntpe tatăl său, pentru că îl sfătuise, foarte pe departe, să caute să se înțeleagă cu Vasile

Baciu, c-ar fi auzit că acuma ar fi bucuros să-i dea fata şi chiar o zestre frumoasă.

Avea uneori clipe cînd îşi zicea: că se poartă ca un prostănac, alergînd după cai verzi, în loc să stea de vorbă cum se cuvine şi să încerce o învoială cinstită. Se gîndea atunci că Vasile Baciu, încăpățînat cum e, poate să se răzgîndească, să lase pe Ana să nască şi s-o ție acasă cu copilul pînă ce va veni altul s-o ceară de nevastă. Au mai fost şi alte fete cu copii din flori care totuşi us-au măritat, dar încă fata bogătaşului Vasile Baciu?... Asemenea închipuiri îl făceau însă mai dîrz. „Mai bine să rămîn tot calic, decît să mă frece ei pe mine!" îşi răspundea cu un simțămînt de mare mulțumire.

§ Cîteodată îi venea să izbucnească, să strige în gura mare că şi-a împlinit gîndul, că de acum poate avea şi pămînt şi de toate, numai să vrea dînsul, căci toate numai de voința lui atîrnă. § Aşteptarea de azi îi umplea ființa de o plăcere nemaisimțită. Tocmai fiindcă i-ar fi fost uşor să puie capăt tuturor neînțelegerilor, nu se îndura, parcă s-ar fi temut că, îndată ce va fi dobîndit ce a rîvnit atît de vijelios, vor începe poate alte zbuciumări, necunoscute şi mai grele.

într-una din zilele acestea fu chemat grabnic la judecătorie în Armadia, printr-un aprodtrimis înadins după dînsul. Se duse îndată, nepăsător, fără să se sfătuiască cu nimeni, **Ca** şi odinioară, cînd cu pîra lui Simion Lungu. Nici c^pul nu-l mai durea de ce i s-ar putea întîmpla acolo, de vreme ce planul lui a izbutit şi fericirea e atît de aproape, că doar să întindă mîna so culeagă.

Un domn străin, gros şi gras, cu ochelari negri, cu fața plină şi rotundă ca o lună, îl întrebă cine i-a făcut

jalba împotriva domnului judecător? Ion nu stătu pe gînduri nici un minut, ci spuse îndată că Herdelea i-a făcut-o... Numai după ce-a isprăvit şi a văzut pe preotul Belciug alături de judecătorul mînios, mai la o parte, şi-a dat seama că s-a pripit şi şi-a adus aminte cum a făgăduit învăţătorului de atîtea ori că nu-l va vinde nici în ruptul capului. De aceea căută s-o dreagă, adăogînd că el a stăruit la Herdelea şi l-a rugat în genunchi pînă l-a înduplecat. Domnul străin însă nu-l mai ascultă, fiind ocupat să dicteze ceva pe ungureşte altui domn care scria foarte repede la un birou. După un răstimp apoi domnul străin, care vorbea stricat româneşte, îl întrebă dacă s-a gîndit bine ce a făcut, iar cînd dînsul răspunse că s-a gîndit, îi zise că plîngerea lui e mincinoasă şi prin urmare, în loc de două săptămîni, acuma poate să fie închis două luni, de nu şi mai mult... Ion, cu o înfăţişare uepăsătoare, tăcu. Pe urmă un aprod îl scoase afară.

Pînă ce ajunse în uliţă, flăcăul se mai gîndi că n-ar fi trebuit să vîndă pe Herdelea. în uliţă îşi zise că şi în temniţe oameni trebuie să stea şi că ori o săptămînă, ori o lună, tot un drac e... Apoi toată afacerea aceasta fu îngropată sub noianul grijilor cu Ana, cu Vasile Baciu, cu pămînturile lor care vor fi ale lui...

^ Fiindcă Ion, de la o vreme încoace nu mai mergea aşa de des pe la Herdelea ca înainte şi niciodată n-a deschis vorba despre încurcăturile lui cu Ana, familia învăţătoruluide-abiadupăvreosăptămînăşiîntîmplător a aflat cum odrasla Glanetaşului nici n-a vrut să asculte pe Vasile Baciu cînd a încercat să-l descoase asupra gîndurilor lui cu fata batjocorită. Domnişoarele şi doamna convinseră lesne pe Herdelea că el, ca învăţător şi om luminat, e dator să intervină, să povăţuiască şi la nevoie să dojenească pe „destrăbălatul care

nu mai are frică nici de Dumnezeu şi nici de oameni". Măgulit, învăţătorul chemă îndată pe Ion, care răspunse că vine, numai să arunce întîi nişte ogrinzi în ieslele Dumanei.

— Păcat că nu-i aici şi Titu, murmură Herdelea, aşteptînd aproape mişcat să sosească flăcăul. Am băgat de seamă că Titu are multă influenţă asupra nebunului... Ei, dar acuma săracul Titu cine ştie cum se trudeşte în Gargalău! Căci de, pîinea cea de toate zilele greu se agoniseşte şi cu multă sudoare!

Ion intră, dar de la primele cuvinte se burzului, se roşi, se înfurie şi curînd i-o trînti, fără ruşine, învăţătorului:

— Dar mai lăsaţi-mă în seama necuratului, că doar nici eu nu-s copil şi ştiu bine ce fac şi cum trebuie să mă port!..* Apoi zău aşa!... N-o iau, domnule învăţător, pentru că n-am poftă s-o iau. Şi drept să vă spun, mi-i urîtă Ana ca mama pădurii şi nu mi-ar mai trebui, să ştiu că badea Vasile mi-ar pune colea-n palmă tot hotarul Pripasului... Ce-s eu vinovat c-a rămas ea cu pîntecele la gură? Io-s vinovat? Ea-i de vină, că de nu i-ar fi plăcut, nu s-ar fi lăsat... Că doar n-am rugat-o eu, păcatele mele.

Herdelea se cruci ascultîndu-l şi amuţi, iar fetele fugiră în salon ca să nu fie nevoite să mai audă asemenea vorbe păgîne. Numai dăscăliţa nu-şi pierdu cumpătul, ci aprinzîndu-se de indignare, îi zise, căutînd totuşi să-şi păstreze demnitatea:

— Nu ţi-i ruşine ţie, măi băiete, să vorbeşti aşa în faţa noastră, oameni cumsecade? Astea-s vorbe de om zdravăn? Nici ţiganii cei mai nemernici n-ar îndrăzni să facă şi să grăiască precum îndrăzneşti tu! Frumos îţi stă, n-am ce zice... Noi te-am crezut mai de treabă şi mai aşezat ca pe alţii, dar văd că n-ai pere-

ehe în blestemății... Da, da, bine-a zis cine-a zis că din coadă de cîine nu faci pînă-i lumea sită de mătase... Foarte bine a zis...

— Lasă-l, dragă, lasă-l mai încet, că-i tînăr şi nu ştie ce vorbeşte, interveni Herdelea împăciuitor, uitîndu-şi hotărîrea energică de adineaori în faţa îndîrjirii flăcăului. încercă apoi să-l îmblînzească reamintindu-i că, de cîte ori i-a ascultat sfaturile, numai bine i-a mers, şi stăruind mai ales asupra păţaniei cu Simion Lungu, cînd fusese cît pe-aci să-i putrezească oasele prin cele temniţe şi cînd numai jalba pe care i-a făcut-o dînsul l-a scăpat teafăr.

învăţătorul n-apucă să isprăvească. Pe Ion blîndeţea aceasta îl sugruma fiindcă îl silea să se ruşineze. Dar nevrînd să se dea învins,îşi aduse aminte de domnul străin de la judecătorie şi sări mînios, strigînd:

— Că bine m-ai sfătuit, domnule învăţător! Mai bine nu mă sfătuiai şi mă lăsai în pace să stau închis atunci două săptămîni, decît să stau amu două luni ori poate şi doi ani!... Lasă că am aflat şi noi cum s-au întors lucrurile, că doar nu sîntem tocmai aşa de proşti...

— Va să zică asta ţi-e recunoştinţa, măi Ioane? zise Herdelea, înfricoşat de îndrăzneala feciorului. După ce m-ai rugat o seară întreagă, şi tu şi ai tăi, să nu te las, acuma ai obraz să-mi faci imputări? Uiţi că tot plîngerea mea te-a scăpat de temniţă...

— M-a scăpat, cum să nu mă scape... Zi mai bine că ţi-ai bătut joc de neştiinţa mea cum nici n-aş fi putut crede, că doar mai frumos cum m-am purtat eu cu d-voastră nu s-a purtat nimeni. Dar amu nu-i nimic! Să fim sănătoşi! De-amu oi şti şi eu să mă feresc şi să umblu după capul meu... Să dea Dumnezeu noapte bună!...

Ieşi repede, trîntind uşa şi bodogănind pînă acasă*

Atîta obrăznicie încremeni chiar şi pe d-na Herdelea, încît de-abia într-un tîrziu putu zice:

— A înnebunit de tot becisnicul! ceea ce se potrivea şi cu părerea domnişoarelor care, reapărînd, nu mai ştiau cum să-şi arate revolta.

Pînă noaptea tîrziu uimirea nu se potoli în casa Herdelea. Asemenea necuviinţă din partea unui sătean nu li se mai întîmplase niciodată...$Şi supărarea tuturor era mai mare pentru că tocniai Ion dovedea atîta nerecunoştinţa şi lipsă de respect. Fiindcă toţi l-au iubit, acuma toţi îl ocărau la întrecere. Familia învăţătorului îl privise întotdeauna ca pe un on^aT^case^

drea că l-a avut elev şi-l lăuda pretutindeni. Ce-i drept şi Ion fusese veşnic săritor şi nu se codea, dacă i se cerea, ba să alerge pînă-n Jidoviţa sau Armadia, ba să mai sfarme nişte lemne pentru bucătărie.# în serile lungi de iarnă, cînd plictiseala omoară satele, cînd de frica ei oamenii se culcă o dată cu găinile, feciorul Glanetaşului petrecea de multe ori în casa învăţătorului, ascultînd sau spunînd basmuri, cîntînd ori jucînd loton şi durac... însăşi d-na Herdelea, care nu-şi ^ascundea disprețul^ faţă de proşti,^ ţăraînlor, cu lon'vorbea ca şi cu o persoană de seama el ştia să păstreze acelaşi Ion nu se ruşinează să rac- „ jiească şi să ameninţe pe domnul învăţători

Titu, sînt sigură că-l pleznea! zise Ghighi, războinică.

Herdelea însă mai mult se întristase decît se mîniase. Din toate vorbele lui Ion, îl izbiră îndeosebi cele despre plîngerea împotriva judecătorului. Apoi o bănuială îi săgeta inima: dar dacă nebunul s-a apu-

cat să spuie pe undeva cine i-a făcut jalba?... Nu mai văzuse de mult pe Ghiță Pop de la judecătorie, dar parcă simțea că comisiunea de anchetă trebuie să fi umblat prin Armadia şi deci se prea poate să fi fost chemat şi Ion... Atunci nenorocirea e pe drum...

— Te pomeneşti că mai dăm şi de belea din pricina reclamației cu obraznicul ăsta ! vorbi Laura care, de cînd se logodise, împerechease seriozitatea cu pesimismul.

— Nu m-aş mira de loc! adaogă dăscălița mîngîindu-şi gura şi nasul. De la astfel de proşti te poți aştepta la tot ce-i mai rău!

— Hodoronc-tronc! făcu Herdelea. Lăsați, că nu-i nici dracul aşa de negru cum se pare... Ofiblestemat Ion, dar rău nu-i! Omul o fi avînd cine ştie ce necazuri, ş-apoi la necaz omul vorbeşte vrute şi nevrute!

în vreme ce sufletul îi sîngera de presimțirea nenorocirei, trebui să zîmbească, să glumească şi să convingă familia că nu-i nici o primejdie... Dăscălița şi fetele obosite de indignare, dormiră ca scăldate. Numai Herdelea se frămîntă toată noaptea cu ochii deschişi, speriați, căutînd zadarnic să înece în întuneric vedeniile apăsătoare...

3

Preotul Belciug, fiind înnegrit în plîngerea lui Ion la fel cu judecătorul, fusese chemat ca informator în fața comisiunei, prezidată de primul procuror al tribunalului din Bistrița. Răspunse surîzînd cucernic la toate întrebările, simțindu-se curat ca floarea spinului şi nevrînd să pară că e cuprins de vreo pornire duşmănoasiă față de nmeni,deşi în sufletul lui fierbea împotriva lui Ion care a cutezat să-l pîrască. De altfel îi veni foarte uşor să se lămurească, avînd doar să-şi repete declarațiile făcute cu prilejul procesului din care se înțelegea că feciorul Glanetaşului este un element periculos pentru ordinea legală din Pripas şi că, în interesul obştesc, trebuia negreşit scuturat puțin ca să-şi vie în fire.

— Nu sînt om de legi şi deci nu pot vorbi decît ca un simplu profan, făcu dînsul drept încheiere. Totuşi mi s-a părut şi mi se pare că domnul judecător n-a fost destul de sever cu delicventul. De altminteri, cea mai bună dovadă că amenințarea pedepsei n-a avut efectul dorit este în afară de însăşi plîngerea aceasta, care constituie o calomnie prea îndrăzneață, este zic, faptul că chiar acuma reclamantul e eroul unui scandal cum nu s-a mai pomenit în satul nostru...

Cînd însă preotul auzi din gura lui Ion însuşi că Herdelea este autorul adevărat al plîngerii, se roşi de mare mînie. „Asta-i culmea ipocriziei! se gîndi el. Pe de o parte îmi vine la colindat şi mă pofteşte la logodna fetei, iar pe de altă parte mă tîrăşte pe la judecăți! în sfîrşit, bine că s-a făcut lumină *l"*

De-acuma era dovedit că învățătorul i-e duşman şi prin urmare se credea îndreptățit să caute şi el să-l lovească, şi încă tocmai cînd îi va fi lumea mai dragă. „Dacă-i vorba de făcut rău, apoi am să-i arăt că nu e greu de loc!" se hotărî dînsul.

Cu cît i se înrădăcina în suflet convingerea că Herdelea e marele vinovat, cu atît găsi mai multe împrejurări uşurătoare pentru Ion care, la urma urmelor, nu poate fi decît victima intrigilor învățătorului, îl compătimi şi-i păru rău că a fost nevoit să mărturisească împotriva bietului flăcău. Se gîndi tot mai

des la dînsul şi din ce în ce cu mai multă duioşie. Adică pentru ce îl urmărise cu atîta înverşunare? Acuma, chibzuind mai bine lucrurile şi întîmplările, recunoştea că s-a pripit cînd l-a dojenit în biserică şi c-a greşit îndemnînd pe Simion Lungu să-l pîrască. Da, da, s-a pripit, căci dreptatea adevărată a fost de partea lui Ion... Deci trebuie să încerce să-şi răscumpere greşelile şi să facă ceva pentru sărmanul om oropsit. Şi, fiindcă ştia bine neînţelegerile dintre el şi Vasile Baciu, îşi propuse să-i împace, convingînd pe Ion să ia pe Ana, iar pe Baciu să-i împlinească dorinţele în ce priveşte zestrea. De altfel, dacă ar izbuti, ar împrăştia şi ruşinea ce apasă asupra satului din pricina lor. Adevărat că Ana nu-i nici întîia, nici ultima fată care a păcătuit; pe valea Someşului sunt chiar unele sate unde mai toate miresele umblă cu copilaşul de mînă. în Pripas însă, de cînd e Belciug în fruntea credincioşilor, nu s-au pomenit copii din flori. Şi apoi ceea ce face Vasile Baciu e strigător la cer. Bine, a greşit fata şi e vinovată, dar pentru o greşală nu poţi să omori un om. Atîta cruzime nu s-a mai auzit. S-a dus vestea şi prin alte comune cum o lasă în fiecare zi vînătă şi zdrobită de bătaie...

Preotul mai cumpăni cîtăva vreme planul, ca să nu aibă pe urmă să-şi impute iar vreo pripire. Din zi în zi însă îl găsea mai măreţ. Herdelea are să îngălbenească de necaz cînd va afla că pînă şi Ion al Glanetaşului, unealta lui nenorocită, tot la popa caută adăpost sufletesc. Apoi, în afară de recunoştinţa flăcăului, va dobîndi şi încrederea lui Vasile Baciu, pe care pătania fetei l-a prăpădit şi care ar fi bucuros acuma s-o vadă măritată chiar şi cu feciorul Glanetaşului, măcar că s-a jurat şi s-a lăudat atîta că nu i-o dă nici mort. Aici Belciug simţea o nouă arsură a conştiinţei sale, căci şi el îl asmuţise odinioară pe Baciu să nu-şi nefericească fata cu un destrăbălat bătăuş şi tîlhar... în sfîrşit preotul mai nădăjduia că din împăcarea aceasta poate să folosească şi biserica cea nouă ceva. Căci rîvna lui cea mai scumpă în viaţă era să vadă înălţîndu-se un sfînt locaş de piatră, falnic şi frumos, în locul celui vechi şi dărăpănat care îi făcea necinste atît lui, cît şi satului întreg. De vreo zece ani aduna ban peste ban, cu o patimă mereu crescînd, contribuind el însuşi cu aproape toate veniturile bisericii şi impunîndu-şi singur toate economiile în favoarea visului său. Realizarea începuse printr-o colectă, făcută de doi săteni fruntaşi, Toma Bulbuc şi Ştefan Hotnog, prin toate comunele Ardealului, cu o scrisoare de învoire din partea episcopului. Trebuind bani mulţi, Belciug căuta să insufle şi ţăranilor ambiţia de a dărui pentru biserica cea nouă la toate prilejurile, dar mai ales la nunţi, la botezuri, la morţi... Din nenorocire, credincioşii erau mai greoi la pungă ca păstorul, încît de-abia acuma se putuseră începe tratative cu cîţiva arhitecţi vestiţi din Bistriţa, şi încă nu se ştia dacă suma adunată va ajunge... în reveriile lui cucernice, Belciug vedea noua biserică triumfătoare, trîmbiţînd lumii silinţele vrednice ale unui preot modest. Ba mai vedea şi bisericuţa cea veche, aşa săracă şi umilă cum era, mutată în satul Săscuţa, unde românii se înmulţiseră şi, neavînd unde să se închine, veneau duminecile în Pripas să asculte sfîntă liturghie... Numai să-l învrednicească Dumnezeu să-şi poată continua opera şi să lumineze sufletele oamenilor.

Duminecă, înainte de a începe slujba, puse pe primar să poruncească lui Vasile Baciu să vie la dînsul acasă, după-amiazi, împreună cu Ana, iar

straja fu însărcinată să-i trimită pe Ion, împreună cu Glanetaşu şi Zenobia. Nu voia să se ştie de ce-i cheamă şi nici să bănuiască unii că a poftit şi pe ceilalţi. „Cum sunt de îndîrjiţi amîndoi, ar fi în stare să nici nu vie, îşi zise Belciug, frîngîndu-şi mîinile cu înfrigurare. Pe cînd aşa, dacă se vor întîlni faţă în faţă în casa mea, nu se poate să nu cadă la învoială !"

Cei dintîi sosiră Vasile Baciu cu fata. Ţăranul era puţin cherchelit, fiindcă se grăbise să înghită o jumătate de rachiu mai înainte de a-i fi spus primarul vorba preotului, iar Ana avea ochii umflaţi şi arşi de plîns şi încerca zadarnic să-şi ascundă pîntecele sfidător de rotund. Pe el îl pofti să şadă, pe cînd ea rămase în picioare, cu ochii în pămînt, lîngă uşă.

Ca să nu-i dea vreme să răsufle, Belciug îl luă repede, că face rău de-şi stîlceşte fata, c-a ajuns de rîsul lumii, că omul la nenorocire să nu-şi piardă judecata, că Ana a greşit, dar orice greşeală se poate îndrepta cu bunăvoinţă, dar încăpăţînarea e mama tuturor relelor, că doar nici Ion nu-i ţigan, ba încă-î fecior sîrguitor şi isteţ, deşi n-are avere, şi poate să fie un ginere mai de treabă ca mulţi alţii... Ana izbucni în lacrimi, iar Vasile Baciu răspunse înduioşat şî amărît:

— Da' cum n-aş vrea eu, domnule părinte? N-am încercat eu în toate chipurile? L-am şi rugat„ eu, om bătrîn... Dar nu vrea nici măcar să mă asculte. Nu vrea şi nu vrea. A batjocorit-o şi amu ne freacă... Apoi ce să mai ştiu eu face? D-ta eşti om sfînt şi drept şi înţelept. învaţă-mă d-ta şi eu fac orice *t*

Preotul îşi petrecu mîna prin păr, mulţumit de răspunsul'ţăranului, şi tocmai se pregătea să-l povăţuiască să nu fie zgîrcit, că doar pentru odrasla lui dă, iar nu pentru străini, cînd auzi paşi de opinci în tindă şi apoi un ciocănit sfios în uşă.

— Intră! murmură dînsul repede, încîntat.

Glanetaşu deschise încet şi cu respect uşa şi îşi puse îndată căciula jos lîngă cuptor, în vreme ce Zenobia şi Ion intrară mai cu curaj şi dînd bună ziua. Toţi trei se arătară uimiţi văzînd pe Baciu şi pe Ana, cu toate că atît ei cît şi ceilalţi bănuiseră de ce au fost chemaţi. Belciug dădu mîna cu Glanetaşu şi cu Ion, aruncînd o privire la Vasile Baciu, prin care parcă-l poftea să priceapă cît de mult îi cinsteşte, pe urmă vorbi flăcăului cu un glas blînd, învelind dojana în rugăciune:

*5 — Aud şi nu cred că tu n-ai vrea să iai pe fata asta nenorocită, după ce vezi bine şi recunoşti că eşti vinovat şi c-ar trebui să-ţi împlineşti datoria creştinească... Apoi aşa nu-i frumos, măi Ioane! Că fata urîtă nu-i, de neam rău nu-i, pe drumuri nu-i... Spune şi tu, nu vorbesc eu bine?... Tu de asemenea eşti un băiat cumsecade, cuminte, aşezat... Cum se poate una ca asta?

— D-apoi, domnule părinte, băiatul ar vrea, răspunse Glanetaşu în locul flăcăului, scărpinîndu-se în cap şi cu ochii la Vasile Baciu. Cum să nu vrea, domnule părinte, adaogă iar după o pauză, dar oprindu-se iar scurt, parcă n-ar îndrăzni să sfîrşească, pe cînd Ion plecă fruntea cu o mişcare ce vroia să arate că da, într-adevăr, el ar vrea.

Se lăsă o tăcere mai lungă şi pe urmă deodată se porniră să vorbească în acelaşi timp şi Vasile, şi Ion, şi Glanetaşu. Preotul însă le curmă avîntul, făcînd un semn cu mîna, şi le zise blajin, cu un zîmbet cucernic şi împăciuitor:

— Iacă de-asta v-am adunat! Acu să vă tocmiţi şi să vă învoiţi ca oamenii, că vrajba-i bună numai între ţigani...

Belciug se aşează tacticos la masă şi apoi ridică ochii la dînşii, aşteptînd tocmeala şi păstrîndu-şi pe buze surîsul binevoitor pentru toţi. Bărbaţii însă stăteau încurcaţi, cu privirile aţintite asupra lui, ca şi cînd într-însul ar vedea singura lor mîntuire. Zenobia ofta des şi-şi dădea ochii peste cap, vrînd astfel să arate tuturor că e pătrunsă de seriozitatea clipei, iar Ana, topită de ruşine, plîngea înăbuşit, căutînd să se facă cît mai mică şi să-şi acopere pîntecele cu mîinile încrucişate pe care picura în răstimpuri cîte-o lacrimă fierbinte... Se auzea aspru tic-tacul ceasornicului de pe scrin, acoperit numai cîteva clipe de urui^ tul unei căruţe pe uliţă... în tăcerea ce stăpînea ca o duşmănie mută, zbîrnîi apoi deodată vocea lui Vasile, gros şi răguşit, încît toţi parcă se speriară şi întoarseră capetele spre dînsul:

— Eu nu mă codesc de loc, domnule părinte... Eu îi dau fata... Uite-o! Să şi-o ia şi să fie sănătoşi!

Vorbele acestea desţeleniră amorţeala aşteptării. Ion se mişcă pe scaun, îşi drese glasul puţin şi zise liniştit, dar uitîndu-se numai sub masă, la picioarele preotului, întinse şi arătînd tălpile ghetelor pe care se prelingeau vine subţiri de apă murdară din noroiul lipit pe margini:

— Nici eu nu mă codesc, că m-ar bate Dumnezeu, numai că vreau să ştiu ce iau şi ce-mi dă... Am dreptate, domnule părinte, ori n-am?

Amîndoi se adresau numai preotului şi nici nu se uitau unul la altul. Nimeni nu lua în seamă pe Ana şi deci nimeni nu văzu cum înseninarea alungă spaima din ochii ei, pe măsură ce cuvintele bărbaţilor se înmoaie şi se apropie.

— îi dau fata acuma, iar după moartea mea, lor le rămîne tot ce am agonisit, că doar n-am să duc nimic pe cealaltă lume... Cît trăiesc însă nu vreau să rătnîn pe drumuri şi s-ajung la bătrîneţe să cer de pomană, făcu Baciu mai răspicat, mereu cu privirea spre Belciug.

— D-apoi cu fata ce să fac eu, bade Vasile? se ridică atunci şi Ion aprins. Spune-mi d-ta, ce să fac? Am eu avere ca d-ta, am eti pămînt?... Gri d-ta vrei să ne băgăm slugi amîndoi ca să nu pierim de foame?

— Să munciţi şi să vă faceţi! strigă Vasile Baciu.

— Oare?... Da* pîn-amu n-am muncit? Pîn-amu nu mi-am sfărîmat de ajuns oasele? Că, slavă Domnului, cu mîinile în sîn n-am stat! Şi avut-am oare vreun folos din toată truda? Am rămas tot ca degetul de gol... Ş-amu ai vrea să mai hrănesc şi pe fata d-tale, că ţi se pare că dînşii nu-mi sunt pînă peste cap!

Arătă cu degetul pe rîiid, pe tatăl său şi pe maică-sa care dădură din cap foarte posomoriţi, vrînd astfel să înduioşeze pe adversar şi să dea o mînă de ajutor feciorului.

—Cît trăiesc eu, nu dau nimic!... Asta s-o ştii dinainte! Nici un creiţar şi nici o palmă de loc! Mai bine o omor şi o îngrop; cel puţin să ştiu c-am omorît-o eu, pentru că nu şi-a ţinut cinstea şi nu m-a ascultat pe mine... Aşa! Uite-aşa!

— Apoi dacă-i aşa, degeaba ne-am mai ostenit şi am necăjit pe domnul părinte, zise Ion învîrtindu-şi pălăria în mîini şi îndreptîndu-se pe scaun ca şi cînd ar fi dat să se scoale şi s-ar fi răzgîndit înainte de-a sfîrşi mişcarea.

Belciug, speriat că i s-a stricat planul, ar fi vrut să intervie şi să-i domolească, şi nu ştia cum s-o facă. Tuşi de cîteva ori în semn că ar dori să vorbească. Se împînzi iar o tăcere, acum însă nervoasă şi frămîntată de scîrţîitul scaunelor... înainte de-a deschide el gura, Vasile Baciu izbucni din nou:

— Dac-ai socotit să-ţi baţi joc de fată ca să-mi smulgi moşia, apoi rău te-ai socotit, că nu ţi-ai găsit omul... Nu, nu, băiete !... Hm... Ştiu că ţi-ar plăcea... Dar eu... hm... lasă pe mine... Nu, nu, Ioane, să mă ferească Dumnezeu şi Maica Precista!

în clipa următoare Ion, Zenobia şi Glanetaşu protestară indignaţi, acoperind îndemnurile la cumpătare ale preotului... De-abia acuma se rupse gheaţa aievea şi se încinse o vorbăraie de vreo trei ceasuri, aci apropiindu-se, aci gata să se ia de păr, ca peste un minut să se mulcomească iar. Numai Ana tăcea mîlc şi suspina, ca o osîndită care-şi aşteaptă verdictul.

în sfîrşit, Vasile Baciu consimţi să dea cinci locuri şi o pereche de boi, dar pămînturile să fie scrise pe numele Anei. Ion însă ţinea morţiş că-i trebuie toată moşia, deoarece Baciu nu mai e în stare să o muncească, fiind cam bătrîn, şi încredinţîndu-l că, drept recunoştinţă, îi va purta de grije şi nu-i va ieşi niciodată din cuvînt.

Cînd ajunseră aci, Belciug se ridică triumfător. Greu a fost să înceapă tocmeala. De-acuma au să se dea pe brazdă, oricît s-ar mai ciondăni^ Dar atîta vorbărie îl plictisi în cele din urmă, mai ales văzînd că se înserează şi încă n-au căzut la învoială. Astfel îi trimise să continue acasă hărţuiala şi, dînd mîna cu bărbaţii, le zise zîmbind:

— Ei, să fie într-un ceas bun şi cu noroc! Şi la nuntă să nu uitaţi nici pe Dumnezeu din cer şi biserica lui de pe pămînt!

Ciorovăiala dintre potrivnici se reluă mai aprigă pe drum. Se ameninţau, se înjurau, se opreau, dădeau din mîini, îşi şopteau cine ştie ce, dar tocmeala nu mai înainta de loc. Cînd sosiră în faţa casei lui Vasile Baciu, amîndoi se gîndiră să lase aşa cum vrea celălalt şi să sfîrşească, şi totuşi se răzgîndiră repede nădăjduind fiecare că amînarea va aduce apă la moara lui. Singură Ana era zorită, tremura şi se uita rugătoare cînd la tatăl ei, cînd la Ion, înfricoşată că se vor despărţi fără a-i hotărî soarta sau a-i fi curmat suferinţele. Şi într-adevăr se despărţiră jurîndu-se, atît flăcăul cît şi Vasile, că ori rămîne cum au spus ori nici să nu se mai întîlnească...

Vasile Baciu, simţindu-se gîtuit, pleznea de mînie şi, ca să se răcorească, găsi un clenci Anei şi o bătu iar pînă cînd o umplu de sînge... Toată noaptea şi a doua zi fu crîmpoţit de gînduri negre. înţelegea acum lămurit ceea ce bănuise de cînd a prins de veste că feciorul Glanetaşului umblă să sucească mintea Anei: „Va să zică vrea să-mi ia pămînturile!" îi răsăreau sudori reci pe frunte gîndindu-se că va fi nevoit pînă la urmă să se îndoaie şi să trăiască din mila calicului... îşi fierbea creierii căutînd să născocească un mijloc care să-l scape din ghearele hoţului şi se bucura numai la închipuirea că ar putea găsi ceva să-l înşele cît mai cumplit... Dar oricît se căznea, nu putea stoarce nimic. Poate dacă l-ar mai ameninţa că va lăsa pe Ana să nască şi că nu o va mărita niciodată? Ameninţarea i se părea atît de slabă, încît nici el însuşi n-o credea. Cum s-o primească atunci cellalt? Mai mult l-ar întărită...

; Ion era vesel şi mulţumit. Era sigur că pînă la urmă Vasile Baciu îi va da tot şi-şi făcea mereu cruce mulţumind lui Dumnezeu că l-a ajutat să izbîndească. A doua zi în zori cutreieră hotarul să cerceteze mai bine toate locurile viitorului său socru şi să se bucure văzîndu-le, fiindcă de-acuma sunt ale lui. Pe la amiazi se sfădi rău cu Glanetaşu care iar încercă să-l sfătuiaseă să nu întindă coarda prea tare.

— Decît m-ai învăţa pe mine, mai bine ai pune şi d-ta mîna pe ceva, cămănînci pîinea lui Dumnezeu degeaba, mai rău ca un trîntor! îi strigă feciorul cu dispreţ.

Seara, însoţit de mă-sa, de Floarea, nevasta lui Macedon Gercetaşu, şi de soacra primarului, o babă specialistă la peţituri şi tocmeli, se duse la Vasile Baciu care de altfel îl aştepta şi chiar chemase pe Firoana şi pe nevasta dascălului Simion Butunoi, să poată ţine piept asalturilor. Ana îndulcise o cupă de rachiu, căci băutura dezleagă limbile şi îmblînzeşte inimile. Toată tîrguiala fu reluată de la început cu mai multă rîvnă şi violenţă, fiecare parte urmărind să păcălească cît mai tare pe potrivnic. Cuvîntul însă îl aveau îndeosebi femeile care se certau ţigăneşte şi, drept dovezi şi argumente, se ocărau întîi unele pe altele, apoi pe Ion, pe Ana, pe Glanetaşu, pe Baciu şi toate neamurile lor cunoscute şi necunoscute... în loc de apropiere, mai rău se înrăiră şi se despărţiră hotărîţi să nu, mai reînceapă convorbirile, ceea ce, fireşte, nu-i împiedecă să se întîlnească iar peste cîteva zile şi iar să se certe fără rezultat. .

Deoarece, tot ciorovăindu-se, intraseră în postul mare, Vasile Baciu se gîndi că cununia nu se poate face în nici un caz pînă după Paşti, se lăsă mai greu spre a cîştiga timp pentru a găsi mijlocul de a-şi

înşela ginerele. Dar nici Ion nu se grăbea de loc şi se prăpădi de rîs cînd Vasile vru totuşi să-l sperie că nu-i mai dă pe Ana... Apoi, cu două săptămîni înaintea sărbătorilor se învoiră într-o jumătate de ceas, încît flăcăul se miră cît s-a făcut Baciu de îngăduitor. Primi să-i dea zestre toate pămînturile şi amîndouă casele, cerînd doar să fie scrise, după cununie pe numele amîndurora. De ocamdată după cununie, Ana se va muta la Glanetaşu, împreună cu o pereche de boi, un cal, o vacă cu viţel, o scroafă cu şapte purcei, un car nou şi altele mai mărunte ce se cuvin unei mirese şi neveste tinere. în aceeaşi zi se duseră la notar pentru înştiinţările legale şi pe urmă la preot să facă strigările de cuviinţă aşa fel ca nunta să se serbeze chiar a doua duminecă după Paşti.

Din clipa aceasta Vasile Baciu trăi într-o zbuciumare parcă el ar fi fost mirele. Toată ziua nu-şi găsea locul şi nu mai ştia cum să-şi ascundă nerăbdarea. De teamă să nu scape vreo vorbă trădătoare, nu mai dădea pe la Avrum, dar bea mai mult ca de obicei acasă. Acum i se părea că vremea trece prea anevoie şi-l rodea frica să nu-i strice cineva sau ceva socotelile.

4

După întrevederea cu preotul român, Titu se simţea alt om, mai luminat, mai curat. Se gîndi mult la viaţa lui de pînă atunci şi o găsi stearpă şi ruşinoasă. Parcă umblase prin lume cu ochii închişi, de nu văzuse nimic. Plăcerea lui de-a vorbi ungureşte i se părea acum nespus de caraghioasă. Ce folos că mîzgălise poezii, cînd sufletul lui fusese înţelenit de

nesimțire? Ce folos că citea tot ce-i cădea în mînă împuindu-şi mintea cn gîndurile altora, dacă nu căutase să ştie ce se petrece în jurul lui? Ce să mai închipuieşti drame şi tragedii pentru glorie, cînd în fața ta se desfăşoară tragedia unui popor întreg, mai dureroasă în muțenia ei decît orice născociri romantice? „Menirea mea este să trăiesc în mijlocul neamului vitregit de soartă, să-i alin suferințele, să-i simt durerile, să fiu sprijinul lui!" îşi zicea dînsul cu mîndrie în clipele de însuflețire.

Seara stătea tolănit pe canapeaua ce-i slujea drept pat, nu aprindea lumina şi făcea zeci de planuri de viitor, care de care mai vijelioase. Se vedea cînd cu făclia în mînă, în fruntea unei mulțimi imense de țărani, călăuzindu-i spre lupta de dezrobire, cînd rătăcitor din sat în sat mîngîind jelaniile oamenilor năpăstuiți, învățîndu-i cum să-şi uşureze traiul şi aţîţînd în sufletele lor focul nădejdei de mai bine, cînd în capul unui grup de soldați cu steagul tricolor fîlfîind în vînt... îşi zugrăvea în minte chinurile ce le va îndura vitejeşte pentru poporul lui şi foarte deseori se visa în fundul unei temnițe, legat în lanțuri şi totuşi fericit în inimă, simțindu-se martir care prin jertfa sa trebuie să smulgă izbînda tuturor... Şi închipuirile acestea îi umpleau ființa de plăceri sufleteşti nebănuite.

în lumina zilei însă zîmbea de visurile îndrăznețe ca nişte aiurări bolnave şi-şi zicea că, în locul lor, ar fi mai frumos să făptuiască acuma ceva. Toate planurile şi hotărîrile nu fac doi bani dacă rămîn neîmplinite. îl rodea nevoia de a porni îndată şi se necăjea că nu ştie ce ar putea face, parcă sub aripile sufletului i-ar atîrna picioare de plumb... Avu o bucurie cînd îi dădu prin gînd să rupă orice relații

•cu toți ungurii şi să nu vorbească decît romîneşte. Şi fiindcă la cancelarie trebuia să scrie ungureşte hîrtiile oficiale, îl cuprinse scîrba de slujba ce o făcea.

Totuşi pe Roza Lang n-o uita şi chiar se gîndea cum ar putea-o aşeza şi pe ea în cadrul vieții lui noi, fără a-şi încurca năzuințele. îi era ruşine însă cînd îşi amintea că i-a declarat dragoste în ungureşte şi că întîia lui iubire pătimaşă e o unguroaică. Se consola doar zicîndu-şi că nu e imposibil ca Roza să fie ovreică, precum e şi Lang, iar atunci n-ar mai sta nici o piedică în fața amorului lor, ştiut fiind că pentru ovrei nu există sentimentul național... Deoarece trecuseră cîteva săptămîni de cînd se despărțise de ea, acuma n-o mai dorea cu atîta înverşunare, dar era sigur că, dacă ar revedea-o, ar iubi-o mai nebuneşte. De aceea hotărî că iubirea aceasta nu e în contrazicere de loc cu planurile lui şi că, în general, ura niciodată nu poate cuprinde pe femeile asupritorilor. Spre a fi cu totul liniştit, făcu legămînt că o va învăța şi pe ea româneşte.

Acuma, după ce credea că şi-a tras o nouă Unie călăuzitoare în viață, notarul Friedman îi era indiferent, în inima lui îl privea de la o înălțime foarte mare şi-1 considera mai puțin ca pe un buştean de carne. Rău îi părea doar că notarul nu pricepea schimbarea lui. Dacă ar fi priceput i-ar fi făcut imputări, ceea ce l-ar fi bucurat. Prinse însă simpatie de vajnicul student care se înfuria că Titu nu mai vrea să vorbească de loc ungureşte şi care nu-1 mai scotea din „şovinist" şi „agitator".

Avea remuşcări că n-a căutat pînă acuma să cunoască măcar din cărți România, țara spre care se îndreaptă azi toate gîndurile lui înaripate. Era neno-

rocit că nu-şi poate procura nici cel puţin cîteva vederi din „paradisul românesc", cum o botezase dînsul într-o discuţie cu notarul. Găsea criminali pe toţi dascălii români care nu sunt în stare să înfrunte oprelistele guvernului unguresc şi să înveţe pe elevi a respira aerul patriei lor adevărate.

Fiindcă Friedman umblase şi chiar stătuse ani de zile în România, Titu îl zgîndărea mereu să-i mai spună ce e pe-acolo, fără însă să se arate că el nu prea ştie bine nici pe hartă cum e ţara. De obicei suferea auzind povestirile notarului, care nu obosea , zugrăvindu-i ţărani storşi de sărăcie alături de boieri ce nu-şi cunosc numărul moşiilor, sate mai mizerabile ca nişte colonii de robi alături de oraşe otrăvite de lux şi desfrîu, clăcaşi ce se zvîrcolesc în beznă, surtucari cărora li-e ruşine să vorbească româneşte şi se fălesc sporovăind franţuzeşte, ciocoi spilcuiţi care nu cunosc nici Dumnezeu, nici lege...

— D-ta vezi România cu ochi ungureşti, zicea totdeauna Titu, încercînd să-i oprească ocările.

— Aşa crezi?... Dacă vei trece vreodată pe acolo, ai să-ţi aduci aminte de mine şi vei recunoaşte că n-am exagerat... D-voastră, cei fanatici de-aici, nici nu vă puteţi închipui ce înseamnă România. Eu să am puterea în mînă, v-aş aduna pe toţi şi v-aş trimite pe socoteala statului să staţi măcar un an în paradisul d-tale. Sunt sigur că v-aş vindeca de iredentism. Căci domnule, află că cei de dincolo nici nu vor să audă de d-voastră!

— Asta-i culmea, sări Titu.

— Nu vor să audă, domnule, şi cei mai mulţi chiar vă urăsc, fiindcă i-aţi plictisit cu martirii dumneavoastră !... De altfel transilvănenii au pe-acolo o

poreclă foarte caracteristică. Cînd îi zici dumneata „frate", el îţi zice „boanghină"!

Firește, Titu nu credea nici o vorbă din ce-i povestea de rău notarul, ci îşi închipuia tocmai contrarul. Iar dacă Friedman scăpa din întîmplare şi cîte un cuvînt mai bun, Titu se mîndrea ca şi cînd lauda l-ar fi privit direct pe dînsul.

Zi cu zi simţea însă că locul lui nu este aici, într-un cuib unguresc, mai ales că e silit să îndeplinească o slujbă nenorocită, îndreptată tocmai împotriva celor săraci şi năpăstuiţi. Lipsa lui de zel nu scăpa notarului care, în urma cîtorva neglijenţe, îl pofti să facă mai puţină politică şi mai multă treabă, altminteri va fi nevoit să-şi caute un practicant mai harnic.

Aproape de Paşti, Friedman îi ceru-cu energie să înceapă îndată punerea sechestrului la cei în restanţă cu plata dărilor, explicîndu-i că, din pricina tărăgănelilor lui, s-a ales cu un avertisment fulgerător, el, notar bătrîn şi conştiincios. Titu jicnit, .porni prin sat, umblă toată ziua, şi seara se întoarse cu un car de zăloage, adunate însă numai de la unguri. Cînd află aceasta, Friedman se roşi de mînie şi-i declară, de-abia stăpînindu-se:

—' D-ta vrei să mă amesteci în încurcături politice, mi se pare... Aşa nu mai merge, regret... Trebuie să ne despărţim!

— Conştiinţa mea e curată, în orice caz! răspunse Titu cu o demnitate însoţită de un zîmbet modest.

în aceeaşi' seară notarul îi făcu socoteala, îi plăti patruzeci şi cinci de coroane, iar a treia zi

fiind joi şi avînd treburi în Armadia, îl duse şi pe Titu pînă la berăria Rahova, de unde îl luase odinioară.

5

Macedon Cercetaşu, îndată ce ieşi din biserică^ aduse învăţătorului Herdelea ştirea că popa umblă să împace pe Ion cu Vasile Baciu şi că chiar i-a chemat la dînsul acasă pentru după-amiazi să-i puie faţă-n faţă. Herdelea nu zise nimica, dar în sufletul lui se amărî. Purtarea lui Belciug, i se părea revoltătoare. Caută adică să momească pe Ion ca să-i facă sînge rău? Sau poate astfel vrea să răsplătească flăcăului vreo infamie săvîrşită faţă de binefăcătorul său?... îi veni în minte imputarea lui Ion şi acum înţelese de unde vine nerecunoştinţa lui: Belciug... „Va să zică popa l-a ademenit să mă trădeze... Iată pînă unde merge murdăria unui cărturar! Se solidarizează cu un ţăran împotriva mea..."

De altfel, de cînd îl oprise judecătorul înaintea liceului şi mai ales de cînd s-a întîmplat obrăznicia lui Ion, învăţătorul era aproape sigur că primejdia îl paşte rău din pricina jalbei nenorocite. Blestema în ascuns ceasul care l-a făcut să se înduioşeze de necazul flăcăului ticălos. Toată nădejdea îi fusese în ancheta pe care i-o anunţase Ghiţă Pop. Dacă judecătorul va fi găsit cît de puţin vinovat, atunci Herdelea e salvat. Deşi licărirea aceasta era atît de vagă, că şi lui i se părea himerică. Cînd însă, după obrăznicia lui Ion, a alergat în Armadia şi a aflat de la Ghiţă Pop că ancheta a trecut şi a constatat imparţialitatea judecătorului, dîndu-i toată dreptatea pentru felul cum a

procedat, învăţătorul a început să se aştepte la orice. Copistul n-a fost în stare să-i spună prea multe amănunte, căci cercetarea s-a făcut în taină, ca să nu zdruncine cineva autoritatea justiţiei; dar atîta tot a putut afla Herdelea că, printre cei dintîi, au fost ascultaţi Belciug, Ion şi Simion Lungu... Cum nici unul dintr-înşii nu i-a suflat lui nici o vorbă despre ce s-a petrecut, înseamnă că trebuie să se fi petrecut ceva rău pentru dînsul. Poate că, dacă ar fi vrut într-adevăr să ştie, Ion i-ar fi mărturisit tot, fără înconjur. Herdelea, în realitate, nu dorea siguranţa. Mai voia să creadă că pînă în cele din urmă se vor îndrepta toate în bine. Curiozitatea îl aţîţa, iar frica îl oprea. închidea ochii şi căuta să amîne cel puţin lovitura, dacă n-o poate ocoli, căci răul nu soseşte niciodată prea tîrziu... Şi aşa, în loc să cerceteze la obîrşie unde ar fi putut găsi tot ce-l rodea, bătea adeseori drumul Armadiei, iscodind mereu pe Ghiţă Pop de la care ştia că nu poate culege nimic sigur.

-20 Umblînd zadarnic pe la Ghiţă Pop, într-o după-amiază frumoasă, notarul Stoessel din Jidoviţa îl strigă pe fereastră să-i dea o citaţie sosită de vreo trei zile şi pe care n-a avut ocazia să i-o trimită acasă. Herdelea păli. „S-a spart buba !" îşi zise dînsul, încredinţat că citaţia e în legătură cu afacerea judecătorului.

Mai uluit fu însă văzînd că e vorba de o nouă complicaţie. Era pîrît să plătească o sumă însemnată firmei Bernstein din Bistriţa de la care cumpărase acum trei ani mobila de salon în rate lunare de cîte douăzeci de coroane. Herdelea nu fusese de părere să-şi mai îngreuieze leafa cu asemenea datorii zadarnice, mai ales că avea regulat reţineri pentru alte avansuri şi încurcături pe urma cărora creditorii înca-

sau ce li se cuvenea direct de la percepție. El zisese că, precum au stat fără salon atîția ani de zile, ar mai putea sta pînă se vor mai ușura puțin. Dar fetele atîta l-au cicălit încît a trebuit să recunoască în cele din urmă că au dreptate și că e nevoie de o odaie mai drăguță unde să poată primi pe viitorii pețitori... Vreo doi ani de zile a și plătit ratele la vreme, căci Laura, de frică să nu rămînă iar fără salon, nu lăsase niciodată să se adune mai mult de două-trei și se ducea chiar ea să pună banii la poștă. De cînd a intervenit însă bobota măritișului, Laura nu s-a mai interesat, iar bătrînul, avînd destule alte cheltuieli urgente, și-a zis că jidanul poate să mai aștepte și a ascuns somațiile ce-i veneau în fiecare lună tot mai amenințătoare, ca să nu le vadă fetele și să-și aprindă paie în cap. Pe urmă, după ce se adunară multe rate, își găsi scuza că nu poate plăti o sumă așa de mare, și că va aranja lucrurile după nunta Laurei, cînd va mai scăpa de greutăți... Acuma iată că firma a pierdut răbdarea și-i cere să achite imediat atît ratele din urmă, cît și pe cele viitoare, conform contractului, peste trei sute de coroane.

— Trei sute de coroane! murmură Herdelea cu un surîs desperat. Și tocmai azi în preajma nunții!

Pînă acasă cumpăni bine toată nenorocirea. Că nu poate plăti acum asemenea sumă era sigur. Va să zică trebuie să se silească mai ales să cîștige timp pînă după nunta fetei. De aici are să pornească cu socotelile... întîi și întîi n-are să arate acasă citația și nici să pomenească despre judecată, spre a evita certurile, lacrimile, blestemele și spaima familiei. Toate are să le descurce el liniștit, fără zvîcniri zgomotoase. Din nefericire termenul judecății e înainte de Paște. Asta-i mai greu. Dar fiindcă tot nu poate

plăti și nici n-are altă apărare, afară de sărăcie, de ce s-ar mai duce la judecată să mai dea ochi cu judecătorul și astfel să mai dezlănțuie poate și cealaltă încurcătură? Pe omul supărat nu-i bine să-l zgîndărești. Deci nu se va duce de loc la judecată. Lasă să-l condamne. Polița tot nu cunoaște amînări. Pe urma se va învoi el cu avocatul firmei cumva, poate acoperind cheltuielile de judecată și reluînd ratele... Pînă atunci trec sărbătorile, trece nunta Laurei și se mai simplifică lucrurile...

Intră acasă vesel, ca și cînd ar fi cîștigat la loterie. Deși citația îl ardea în buzunar, luă pe dăscăliță de mijloc, o învîrti de cîteva ori tinerește și o pupă țocăind pe amîndoi obrajii, stîrnind rîsul fetelor și indignarea doamnei Herdelea care, smulgîndu-se din brațele lui, îl ocărî:

— Ho, nebunule!... Nu ți-i rușine, om bătrîn și fără minte, măcar de copiii ăștia care te văd și te judecă!

Cum neplăcerile nu vin niciodată singure, în preziua judecății, pe înserate, tocmai cînd se așteptau mai puțin și chiar vorbeau de cît se jertfește bietul băiat într-o slujbă ingrată pentru ambițiile unui poet, iată că se deschide ușa și apare însuși Titu, zîmbitor, aducînd și poșta din Jidovița împreună cu o circulară prin care Herdelea era înștiințat că inspectorul Cernatony, protectorul lui, a trecut la pensie și că, pînă la numirea titularului, a fost însărcinat subinspectorul Horvat să-i țină locul. „Se vede că s-au îngrămădit numai pe capul meu toate nenorocirile I" se gîndi Herdelea posomorît.

Titu ponegri din răsputeri pe „jidanul din Gargalău", care umbla să-l facă unealta lui întru apăsarea românilor din comună, și se declară fericit c-a

scăpat teafăr din cuibul acela de străini, unde la fiecare pas trebuie să îndure jicniri în sentimentele lui cele mai sfinte. Dăscălița și fetele îl lăudară că bine a făcut de n-a mai stat în serviciul unui renegat nesimțitor. învățătorul înțelegea însă numai atîta, că tînărul a fost concediat și a rămas iar fără pîine„ ceea ce însemna o greutate mai mult pe capul lui cărunțit de necazuri, tocmai acum cînd grijile au început să-l copleșească mai rău. Mai dureroasă era totuși știrea despre retragerea bătrînului Cernatony,, căci ridica la orizont amenințarea întregei lui cariere dăscălești, Cernatony a fost om de suflet și a trecut multe cu vederea; Horvat, urmașul lui, însă e un ungur furios care și pînă acuma a încercat să-i facă zile fripte, veșnic nemulțumit că copiii din Pripas nu. vorbesc ungurește.

Anevoie a putut închide ochii Herdelea în noaptea aceea. Grijile îl năpădeau ca niște stafii mînioase, îl împresurau și-1 chinuiau. Somnul sănătos al celorlalți parcă îi mărea suferința. Cumplit e să-ți porți singur crucea, fără măcar să te poți mîngîia împărțind durerea cu cei dimprejur, cu cei ce sunt așa de aproape și totuși nu pricep nimic... Poate niciodată povara vieții n-a simțit-o mai apăsătoare și viitorul mai întunecat...

Dimineața porni spre Armadia, nu ca să se prezinte la proces, ci să fie pe-acolo, să afle cel puțin ce se urzește împotriva lui. Titu îl însoți pînă în Jidovița, unde se opri să zică bună ziua cunoscuților și prietenilor pe care nu i-a văzut de aproape două luni, dîndu-i întîlnire la prînz la berăria Rahova-învățătorul se învîrti prin Armadia, nerăbdător, intră la Banca Someșana, trecu pe la doctorul Filipoiu„ care avea să fie nașul Laurei și cu care mai vorbiră

despre amănuntele nunții. Titu n-avu norocul să găsească pe Roza Lang și astfel sosi curînd și el în Armadia; îi veni nenorocita idee să facă o vizită Lucreției Dragu și fu primit foarte rece, deoarece domnișoara era acum în vorbă serioasă cu profesorul Oprea. Mai hoinări prin tîrgușor, supărat din pricina Lucreției, iar spre amiazi, nemaiavînd ce face, se îndreptă spre berărie, unde găsi pe tatăl său, la o masă, singur, cu o bere dinainte, mohorît. Tînărul începu să-i bată capul cu pățaniile lui din Gargalău și să-i declame patetic despre menirea lui, despre planurile lui și despre revelația ce a avut-o în fața primejdiei ungurești. Herdelea tăcu multă vreme abătut, apoi* văzînd că Titu nu mai încetează, îl întrerupse cu o imputare dureroasă:

— Tu parcă trăiești în altă lume, dragul tatii!... Tu alergi după visuri și nu bagi de seamă că realitatea ne sugrumă, gata-gata să ne doboare!

Titu rămase o clipă cu gura căscată și, nesimțind amărăciunea din vorbele bătrînului, urmă cu un gest larg, măreț:

— D-ta niciodată n-ai înțeles avînturile generoase!

Și în gînd mai adaogă: „Nu degeaba sunt unii oameni prin Armadia care spun că tata e cam renegat... Cam au ei dreptate, cum se vede!"

— Dar nici tu n-ai înțeles greutățile noastre, cu toate că acum ești om în toată firea și ar trebui să fii cît de cît sprijinul meu și al familiei, zise Herdelea cu aceeași dojana în glas.

— Ce înseamnă grijile noastre mărunte față de nevoile cele mari ale neamului?! strigă Titu cu gura plină. Nu e român, tată, cel ce pune interesele personale mai presus de cele obștești!

învățătorul zîmbi trist și, în vreme ce tînărul își dezvolta ideile naționale, se gîndi că tot așa a fost odinioară și dînsul, demult, pînă ce n-a știut ce sunt sarcinile vieții, pînă ce nu a dat piept cu lumea. Deșteptarea a fost crîncenă. Visurile s-au spulberat mai repede ca închipuirea și în locul lor s-a pomenit cu lupta istovitoare pentru ziua de mîine. Și, vorbind parcă cu sine însuși sau cu amintirea trecutului îndepărtat, rosti domol:

— Ce bine ar fi dacă viața s-ar potrivi cu visurile, dacă omul ar putea trăi din visuri!

în berărie era puțină lume. Doar cîțiva profesori, cari scăpaseră mai devreme de la liceu, și vreo doi funcționari de la Banca Someșană. Toți întrebară pe Herdelea cînd e nunta domnișoarei Laura și nu-l scoteau din „socrule" și din felicitări zgomotoase. „Atîta mulțumire aș fi avut și eu, și acuma iat-o înecată într-un potop de nenorociri! se gîndea învățătorul căutînd să răspundă cît mai vesel. Se vede că așa mi-a fost mie scris, să nu am în viață nici o bucurie deplină!"

în prag s-* ivi deodată judecătorul, întovărășit de un avocat ungur din Bistrița, reprezentantul casei Bernstein. Cum îl zări, Herdelea tresări, se făcu ca ceara și, fără să vrea, bătu în masă cu paharul gol, murmurînd:

— Chelner, plata!

— Mai stai, tată, ce Dumnezeu, că doar nu arde! zise Titu surprins că tatăl său vrea să plece tocmai cînd începe să vie lume mai bună.

Judecătorul își roti privirea prin sală, văzu pe Herdelea și avu un gest de neplăcere pe care acesta îl prinse, deși numai cu coada ochiului. Pe urmă se așeză la o masă aproape, tocmai în fața învățătorului, continuînd a se întreține cu avocatul care nu se sinchisea de nimeni, cufundat cum era să-i explice ceva. Herdelea nu îndrăznea să ridice ochii, dar simțea că privirea judecătorului îl sfredelește. Nemaiputînd-o suferi, își luă inima în dinți și se uită drept în ochii vrăjmași, plecînd apoi capul în semn de salutare. Judecătorul nu răspunse, ci-l măsură cu aceeași căutătură rece.

Și pe cînd dînsul se perpelea astfel, Titu cu glas mai scăzut, îi sporovăia de poporul nostru, de idealul suprem, de chemarea imperioasă... Vorbele lui răsunau în urechile bătrînului ca un bîzîit obositor.

Peste cîteva minute judecătorul puse ușor mîna pe brațul avocatului, ca să-l întrerupă, și apoi îi zise brusc lui Herdelea, cu o voce moale dar pe atît mai pătrunzătoare:

— Știi că știu tot, domnule Herdelea! Tot! Absolut tot!

— Cum? întrebă învățătorul, năucit de spaimă.'

— Ia, te rog nu te mai preface! Din capul locului am bănuit că numai opera d-tale poate să fie... Ei, acuma știu că nu m-am înșelat în bănuiala mea... Firește, nu face nimic. Eu te onoram cu prietenia mea, pe cînd d-ta mă calomniai la minister și umblai să-mi zdrobești cariera. A, desigur, nu face nimic... Dar nu înțeleg de ce ai fost laș,și m-ai mințit cînd te-am întrebat deunăzi? Atîta curaj puteai să ai și d-ta!

— DoAnule judecător, trebuie să știți... vă rog... O explicație sinceră, negreșit că va... Căci nu se poate astfel să... Vă rog foarte mult! bîlbîi Herdelea foarte umil gîndindu-se să se apropie cu scaunul de masa judecătorului și să-i ceară iertare; dar limba de-abia

i se mai mişca de frică şi sub asprimea privirii în care simţea un clocot de ură.

— Lasă, lasă, nu te mai osteni! Explicaţiile ai să le dai tribunalului... Sper că nu te aştepţi să fii cruţat, cum nici d-ta nu m-ai cruţat pe mine! Sper! zise judecătorul cu un rîs ciudat şi punînd iar mîna pe braţul avocatului ca să-şi urmeze vorba.

Titu ascultase uluit obrăzniciile judecătorului şi se ruşina văzînd umilinţa şi groaza tatălui său.

— Ce-i, ce s-a întîmplat? întrebă de mai multe ori, trăgîndu-l de mînecă, fără a primi vreun răspuns, căci bătrînul rămăsese cu ochii ţintă la judecător, aşteptînd parcă să-i mai întîlnească privirea, să-l roage, să-i arate toată deznădejdea şi teama, şi să-l îmblînzească. Judecătorul însă nu-l mai luă în seamă, ca şi cînd pentru dînsul nici n-ar mai exista un Herdelea. în schimb, după un răstimp, se întoarse avocatul şi-i spuse grăbit, negustoreşte:

— A, domnul Herdelea!... Nici nu te văzusem... Avem ceva de vorbit împreună... De ce n-ai venit azi la proces?

învăţătorul îşi croi în minte un răspuns, dar, pînă să deschidă el gura, avocatul îşi reluase convorbirea cu judecătorul, mai aprinsă.

Herdelea simţi o moliciune mare în tot corpul, iar vederea i se tulbură încît i se păru că e apucat într-un vîrtej ameţitor din care zadarnic se zbate să se desprindă. Auzea ca prin vis întrebările lui Titu, curioase şi nerăbdătoare, „ce este, ce este?" şi în acelaşi timp vorbele avocatului, topite într-o uruială întreruptă din cînd în cînd de glasul judecătorului, atît de cunoscut şi atît de îngrozitor. Clătina mereu din cap cu o înfăţişare desperată şi cu nişte ochi arşi de întrebarea: „Ce vreţi cu mine? Ce vreţi? Ce vreţi?" Vîrtejul însă vuia neîncetat în creierii lui.

într-un tîrziu apoi uruitul vorbelor avocatului încetă, judecătorul dispăru şi lumea parcă reintra în făgaşul ei obişnuit. Pe ferestrele mari, în odaia plină de miros de mîncări şi băuturi, băteau fîşii largi de lumină albă primăvăratecă, înseninîndu-i sufletul. Acuma toate mesele erau ocupate. în aerul cald se ciocneau crîmpeie de convorbiri, rîsete zgomotoase,, strigăte flămînde şi zîngăniri de farfurii şi de tacîmuri... Şi la masa lui, lîngă Titu se aşează avocatul ungur cu o figură nepăsătoare care însă voia să pară îngrijorată şi compătimitoare.

— Judecătorul e foarte supărat... Ai intrat în belea mare cu dînsul... Şi e o fire cîinoasă care nu iartă!

Atît Herdelea, cît şi Titu încercară să vorbească, dar avocatul grăbit nu le dădu răgaz, ci continuă îndată cu altă voce:

— Pe urmă de ce n-ai venit la proces, domnule?... Foarte rău ! Foarte rău ! Poate c-am fi căzut la învoială cu mai puţine cheltuieli... Acuma, ca să nu zici că-s om fără suflet şi că fug de o înţelegere cinstită, deşi sentinţa o am în geantă, totuşi îţi propun să...

Să-i sechestreze mobila, să fixeze un termen de licitaţie — toate numai de formă, ca să fie asigurată casa Bernstein că nu va pierde banii ce i se cuvin de drept. Pe urmă la licitaţie se va prezenta numai el, avocatul, va cumpăra în numele firmei toată mobila pe preţul ce-^ mai datorează Herdelea, fără a ridica însă nimic din casă, iar învăţătorul va iscăli o poliţă nouă pentru toată suma împreună cu cheltuielile de proces şi de licitaţie.

— Ei, şi ca să vezi ce inimă am, iacă stabilim ziua sechestrului pentru după Paşti joi, să faci şi d-ta sărbătorile în tihnă. Eu tot mai am joi şi alte afaceri în Armadia, aşa că te pot scuti de cheltuiala călătoriei mele... Termenul licitaţiei îl vom fixa atunci... Aşa! Aide, dă mîna! Ne-am înţeles, va să zică... Aş mai zăbovi, dar după-prînz, la cinci, am o licitaţie în Bistriţa, de la care nu pot lipsi... Va să zică joi după Paşti, pe la nouă dimineaţa... Din partea mea poţi fi liniştit! Măcar de-ar fi căpcăunul de judecător om de înţeles ca mine... Ei, la revedere pe joi!... Dînsul e fiul d-tale? îmi pare foarte bine!... La revedere!...

Herdelea nici nu apucase să deschidă gura. De altfel nici nu avea ce zice, căci era doar la discreţia avocatului, care, dacă voia, îl putea face de ruşine tocmai în ajunul nunţii Laurei, vînzîndu-i cu toba tot din casă.

— Lasă că-i bine aşa cum a zis ungurul, vorbi Titu văzînd descurajarea tatălui său şi înţelegînd acuma zbuciumările lui. Se pare om cumsecade... Cum îl cheamă, tată?

— Cum, tu nu-l cunoşti pe Lendvay? zise Herdelea, adăogînd apoi cu o teamă aproape copilărească: Sechestra, licitaţie... vai de capul meu! Ce-o să zică mă-ta? Ce-o să zică Laura?

— Adică, cum, ce-o să zică? strigă tînărul înflăcărat. Dar nu le-ar fi ruşine să mai zică ceva?... Pentru cine ai dumneata necazurile astea facuma, dacă nu pentru ele?... Ori crezi că-s aşa de proaste să nu priceapă nici atîta? Mă mir că te mai gîndeşti la ele... Apoi parcă cine ştie ce lucru mare-i un sechestru şi o licitaţie de formă! Că doar ţi-a spus, şi de zece ori, că sunt numai de formă...

Mergînd spre casă cu Titu, învăţătorul îşi mai uşura inima povestindu-i ce întorsătură a luat plîngerea lui Ion şi că desigur chiar Ion l-a pîrît că i-a făcut-o.

— E o canalie şi Ion, fireşte! zise Titu din ce în ce mai însufleţit, căci în afacerea aceasta el nu vedea decît că tatăl său e un martir al iubirii pentru ţăranul român. Dar ce are a face, tată! Trebuie să fii mîndru că suferi fiindcă ai apărat pe un român, chiar dacă românul s-a întîmplat să fie un mişel... E o faptă superbă!

— Dar tu nu-ţi închipui ce urmări grele poate să aibă! gemu bătrînul puţin mai îmbărbătat, gîndindu-se la cuvintele judecătorului despre „calomnie" şi „tribunal".

— Cu cît vor fi mai grele, cu atît te vei ridica mai sus în stima tuturor! zise tînărul invidios că nu este el în locul învăţătorului, să se poată lăuda pretutindeni cu sacrificiile lui pentru cauza neamului.

Dăscăliţa şi fetele, auzind de sechestru şi de licitaţie, se aşternură pe bocete şi vaiete că ruşinea aceasta nemaipomenită are să distrugă norocul Laurei, fiindcă Pintea are să afle şi să-i întoarcă spatele... Ca să arate cît sunt de convinse că aşa are să fie, fetele nici nu mai continuară în ziua aceea lucrul la trusou, lăsînd în maşina de cusut un cearceaf de plapomă aproape isprăvit, cu sumedenie de ajururi şi dantele şi cu monogramul ei brodat frumos într-un colţ. Titu se sili toată după-amiaza şi toată seara să le explice că sunt proaste dacă nu vor sau nu pot să înţeleagă că e vo&>a numai de o formă. Femeile însă nu admiteau nici o lămurire şi Laura nu se linişti decît zicîndu-şi că ea nu va mai fi aici să-i crape obrajii de ruşine cînd vor veni cu toba să pîngărească

salonaşul în care şi-a ţesut ea visurile ei de fată... Fireşte că în asemenea atmosferă nici Herdelea şi nici Titu nu mai îndrăzniră să le mai pună în curent şi cu ameninţările judecătorului, deşi tînărul se lăudase că are să le spună tot din fir în păr.

Avînd acuma un suflet cu care putea vorbi de temerile ce-l apăsau, învăţătorul se simţi mai înviorat şi mai uşurat. Pînă una alta însă trebuia să vadă mai de aproape de şcoală, căci se putea lesne întîmpla să-i pice o vizită a subinspectorului care, după retragerea lui Cernatony, se va arăta desigur şi mai zelos ca în trecut, în nădejdea că o să fie numit el inspector. De aceea mai citea, nu lipsea de la şcoală, ca să fie pregătit pentru orice împrejurare. Rîvna aceasta de altfel îi făcea bine risipindu-i puţin gîndurile mohorîte.

într-adevăr, în ultima zi înainte de vacanţele Paştilor, se opri o caleaşca falnică în faţa şcoalei. Era subinspectorul Horvat care înadins venise aşa de tîrziu şi pe neaşteptate. Stătu în clasă vreo două ore, cercetînd tot, ascultînd pe toţi copiii, încurcîndu-i numai pe ungureşte şi strîmbîndu-se urît dacă nu-l înţelegeau... în sfîrşit, iscăli jurnalul-program şi spuse lui Herdelea, încruntat:

— Ar fi bine să te ocupi mai mult şi mai serios... îţi recomand chiar să te ocupi, dacă nu vrei să ne supărăm!

Trăsura plecă cu dînsul în goană, vrînd să inspecteze în aceeaşi zi şi şcolile din Jidoviţa şi din Armadia.

Herdelea, cm pălăria în mînă, îşi făcu cruce cînd nu-l mai văzu şi murmură amărît:

— O, bată-te mînia lui Dumnezeu, că acru mai eşti!

Oftă, dădu drumul copiilor şi porni spre casă cu capul în pămînt.

„Asta-i răsplata după treizeci de ani de muncă! se gîndi dînsul abătut. Numai cinci ani... numai cinci ani să-mi mai ajute Dumnezeu! Pe urmă ai dracului să fie toţi inspectorii din lume... Din pensioara mea voi trăi şi eu omeneşte cu baba, că pînă atunci poate să se aşeze şi copiii, dacă o vrea Atotputernicul."

El, care-şi bătea joc de dăscăliţa pentru că bolborosea mereu rugăciuni, acuma, cînd nevoile şi neplăcerile se ţineau de dînsul ca scaiul de oaie, îşi punea toată nădejdea în puterea cerească şi-şi întărea inima înălţîndu-şi cugetul fierbinte şi umilit spre Dumnezeu.

Seara, după cină, pe cînd Herdelea povestea amănunţit vizita subinspectorului, se pomeniră în casă cu Ion, cu o înfăţişare foarte fericită, răspîndind parcă numai bucurie în jurul lui. Familia învăţătorului rămase trăznită de îndrăzneala aceasta. Titu, încetul cu încetul, spusese totuşi surorilor lui şi apoi mamei cum a trădat Ion pe Herdelea şi că urmarea poate să fie o mare nenorocire. Aceasta, precum şi purtarea flăcăului în vremea din urmă, făcuse ca acuma să fie privit drept cel mai netrebnic om din sat.

Astfel, fără a-i răspunde la bună seara, dăscăliţa, tremurînd de mînie şi scăpărînd scîntei din ochi, se năpusti asupra lui:

— Gros obraz ai, becisnicule, dacă, după ticăloşiile pe care le-ai făcut învăţătorului, mai îndrăzneşti să ne treci pragul!

Ion însă nu se sfii de loc şi zise liniştit şi supus, dar cu aceeaşi faţă mulţumită:

— Amu iertaţi-mă!... Zău, doamnă, iertaţi-mă...

— Apoi da, acuma să te iertăm după ce ţi-ai bătut joc de noi cum ţi-a plăcut! strigă doamna Herdelea. Cît te-am ajutat noi şi te-am ogoit, nu-i vrednic capul tău. Iar drept mulţumire te-ai dus şi ne-ai vîndut ca Iuda!

— Ce-a fost a trecut, vorbi flăcăul iarăşi mai cald. A trecut... Toate au trecut... Cîte-am păţit şi-am pătimit eu, numai Dumnezeu le ştie... Am greşit, văd bine, dar...

— Greşala ta însă poate să mă bage pe mine în temniţă şi să-mi pierd tot rodul muncii de treizeci de ani! îl întrerupse învăţătorul care, mai moale ca toţi, se şi îmblînzise puţin.

— Ai să vezi dumneata cum oi îndrepta eu tot ce-am stricat... Nu-ţi fie frică, domnule învăţător! Am să stau eu în temniţă oricît, un an, zece, dar dumitale n-are să ţi se smintească nici un fir de păr! Credeţi-mă şi pe mine astă dată!... Că azi sunt şi eu fericit, domnule învăţător! Amu am pămînt, am de toate... Amu numai sănătate să-mi dea Domnul!

— Să-ţi fie de bine! murmură iar Herdelea mai rece, amintindu-şi că învoiala dintre Ion şi Vasile s-a făcut în urma intervenţiei lui Belciug.

Flăcăul întoarse ochii pe rînd spre fiecare din casă parc-ar fi cerut ajutor, dar toţi tăceau întunecaţi. După o pauză încurcată, tot el trebui să reînceapă:

—- Apoi uite de ce-am venit amu, domnule învăţător şi doamnă!... Am venit să vă spun că nu mă mişc de-aici pînă nu-mi făgăduiţi că mă cununaţi d-voastră!

Toată familia protestă într-un singur glas, deşi toţi fură mişcaţi de rugămintea ticălosului. Titu, care pînă atunci se făcuse că citeşte spre a nu fi nevoit să vadă pe trădătorul lor, acuma ridică puţin nasul, se

uită la dînsul şi se mira cît era de schimbat la faţă. Părea mai smead şi mai hotărît. Pielea i se lipea şi lucea pe umerii obrajilor, iar în ochi avea o lumină mîndră de biruitor.

Herdelea se codi îndelung, că năşitul înseamnă cheltuială mare, că tocmai şi el are sarcini multe cu nunta domnişoarei, că de ce nu-l cunună popa... Dar Ion se jură că mai bine strică toată învoiala, decît să se gîndească la alţi naşi, îl încredinţa că nu trebuie să cheltuiască nici un ban şi, în sfîrşit, stărui atît de mult şi atît de călduros încît învăţătorul fu nevoit să primească:

— Bine, Ioane, bine... S-o facem şi pe asta, că multe am mai făcut noi pentru tine şi de puţină recunoştinţă am avut parte... Dar poate de aci încolo să fim mai norocoşi!

Ion, plecînd, sărută mîna, întîi domnului ş-apoi doamnei, ceea ce îndemnă pe dăscăliţă să zică mai potolită:

— B mare ticălos, dar cel puţin are inimă bună, săracul!

6

Titu iar păţea ca odinioară; umbla după Roza şi n-o putea întîlni. Doar că azi parcă nu mai era atît de nerăbdător ca atunci. Acuma avea o emoţie stranie care-l făcea să nu sp prăpădească cu firea pentru a o vedea. Dorea chiar s-o nemerească, de s-ar putea, într-o clipă cînd să fie şi Lang acasă, sau oricine, numai să nu fie îndată singuri.

A doua zi după vizita subinspectorului, Titu porni din nou spre Jidoviţa şi bătu la uşa în faţa căreia

îi tremurase inima de fericire de atîtea ori. Găsi pe Roza singură, plîngînd, într-un halat murdar de stambă, cu părul vîlvoi. „Asta să fie femeia pe care am iubit-o cu atîta patimă acum abia două luni?" se gîndi dînsul, sărutîndu-i mîna foarte jenat.

Stătu încurcat cîteva clipe, iar femeia plînse mai cu foc, parcă revărsîndu-şi durerea în faţa lui ar fi căutat să-i trezească mai multă compătimire. Titu însă nu vedea decît o schimonosire a gurii pe care a sărutat-o, şi-şi zicea într-una uluit: „Şi ce frumoasă mi se părea atunci!"

Apoi doamna Lang îi spuse printre şiroaie de lacrimi că ea e cea mai nenorocită fiinţă pe lume fiindcă, după toate celelalte, acuma a rămas şi pe drumuri. Subinspectorul Horvat a sosit ieri din senin şi, ducîndu-se la şcoală, n-a găsit acolo pe Lang care sforăia acasă, deoarece venise dimineaţa de la un chef din Armadia. A trimis după el şi l-a aşteptat aproape un ceas pînă ce l-a deşteptat ea şi *Ua* momit să se îmbrace şi să plece la datorie. Dar cum l-a văzut subinspectorul l-a şi mirosit că-i beat şi nici nu l-a mai lăsat să intre în clasă, ci l-a izgonit spunîndu-i să se considere suspendat şi să se bucure dacă nu va propune ministerului să-l îndepărteze pentru totdeauna din învăţămînt.

— Ce-o să ne facem acuma! urlă Roza frîngîndu-şi mîinile. Unde să ne ducem? Şi bietul Lang... bietul Lang! dumneata ştii ce suflet nobil are şi cît e de bun!... N-a zis nimic, nu s-a plîns nimănui, dar eu văd cum suferă... O, Doamne, Doamne! Spune d-ta dacă asta e dreptate!

îi zicea „d-ta" şi Titu simţea că aşa se cuvenea şi parcă se bucura că lucrurile au luat întorsătura aceasta. îi spuse cîteva cuvinte banale de încurajare

şi vorbind se gîndea**:4f,**A murit o femeie!... s-a stins o iubire în sufletul meu... Sau poate că nici n-a fost iubire? De-ar fi fost adevărată, moartea ei m-ar durea... Nu, nu, n-a fost iubire... Un foc de paie... N-am iubit-o şi nu m-a iubit, şi cu toate acestea ne-am strîns în braţe, ne-am jurat credinţă, ne-am minţit... Ridicol! Ridicol! Ridicol!'»

îi venea chiar să-i trîntească şi ei cuvîntul acesta, drept mîngăiere. Numai sosirea lui Lang i-a scăpat din situaţia care i se părea mai mult plicticoasă decît tristă. Lang era beat şi zîmbea ca un filozof care a găsit taina fericirii!

— Ai auzit ce mi-a făcut măgarul?... Ha, ha şi crede el că m-a turtit pe mine!... El, pe mine!.. Ce idiot!... Bah, un hoţ, o canalie, un mizerabil... gata! Nu-i pot face onoarea nici să-l înjur!... Rozica, mai e cumva vreun strop de rachiu? Aide, dă-ne un păhărel!... Vivat, Tittile! Trăiască victimele, jos călăii!

Cînd spuse Titu acasă ce-a păţit Lang, d-na Herdelea zise cu dispreţ:

— El ca el, vai de zilele lui... Dar ea-i o blestemată fără pereche... Dacă a fost ea în stare să se ţină pînă şi cu practicantul notarului... Ţi-e şi scîrbă!

Titu se roşi ca şi cînd i-ar fi şfichiuit obrajii cu un bici de foc: „Va să zică în vreme ce eu o purtam [în suflet şi în visuri, ea..."

7

în ziua cînd veni avocatul Lendvay cu sechestrul, fetele şi doamna Herdelea, ca să nu fie obligate a vedea asemenea umilinţă, plecară în Armadia la

doamna Filipoiu să se sfătuiască asupra ultimelor amănunte privitoare la nunta Laurei şi să ia **de** la tipografie invitaţiile tipărite pe hîrtie sidefată, să le trimită din vreme tuturor. Avocatul, **de** altfel, isprăvi toată afacerea în cîteva minute, încît Titu se prăpădi de rîs seara, cînd femeile se înapoiară din Armadia frînte de oboseală.

înfrigurarea nunţii stăpînea de-acuma toată casa... Rochia de mireasă era gata. O lucrase însăşi Laura şi o făcuse o minunăţie. încercînd-o ultima oară, înainte de-a o pune în dulap pînă-n clipa cea mare, toată familia a izbucnit în aplauze de admiraţie, atît era Laura de frumoasă într-însa... Tot salonul era alandala de rufele mirosind a nou, de rochiile şi hainele împrăştiate pe toate mobilele şi prin toate colţurile.

Cu trei zile înainte sosi George Pintea şi trase la hotel în Armadia, dar stînd de dimineaţa pînă seara în Pripas, neclintit de lîngă Laura. Amîndoi erau foarte mişcaţi şi vorbeau cu o plăcere amestecată cu groază de ceremoniile care le vor da dreptul să nu-şi ma ascundă iubirea în faţa nimănui.

Laura slăbise puţin, dar aşa îi şedea mult mai bine, îndeosebi cu ochii veşnic umezi şi strălucitori de o nerăbdare nelămurită. Acuma toate îndoielile i se părea c-au părăsit-o şi se simţea mulţumită văzînd pe Pintea alături de ea. îi tremura inima ca sub o mîngăiere blîndă. ,,Lfi-e drag! se gîndea dînsa înduioşată. Sărăcuţul! Şi cum nu-l puteam suferi odinioară! JMşyreji^^ —

Ghighi, băgînd de seamă că-i face plăcere, îi repeta într-una că o invidiază.

— Spui adevărat, Ghighiţă?... Crezi tu că voi fi fericită?

— O, cît aş vrea să fiu în locul tău ! minţea Ghighi care, în sufletul ei, nu înţelegea cum poate să ia o fată frumoasă şi rară ca Laura pe un omuleţ care nu ştie nici măcar să danseze ca lumea.

Pintea era foarte galant şi aducea mereu mai ales bonboane, fiindcă Laura le împărţea cu el, după ce muşca din fiecare cu guriţa ei, încît îndrăgostitul mire se jura că n-a mai gustat niciodată asemenea bunătăţi,

în ajunul nunţii însă George veni cu nişte daruri cari îi uimiră pe toţi: un inel cu un briliant împresurat cu rubine ca nişte vîrfuri de ace de foc, cercei de aur cu stropi de diamante, şi un colan de platină cu o cruciuliţă de aur avînd la fiecare capăt cîte-o steluţă de smaragd.

— Pupă-l! strigă învăţătorul văzînd bogăţiile acestea strălucitoare, iar cum Laura, zăpăcită de bucurie, stătea ţintită locului, o luă de mînă şi îi făcu vînt în braţele mirelui, îndemnînd-o cu însufleţire: Pupă-l, Laura, n-auzi?... Pupă-l!

în dimineaţa cununiei sosiră părinţii lui George şi fraţii lui mai mici, Mareu şi Vasile. Ceilalţi, fiind împrăştiaţi prea departe prin lume, n-au putut veni, dar toţi au trimis telegrame de felicitări pe care Bălan de la poşta din Armadia avea grija să le transmită îndată la Pripas prin curieri ocazionali. Amîndoi fraţii mirelui îndrăgiră pe Laura şi făcură curte Ghighiţei, încît ea îi găsea mult mai drăguţi ca pe George.

în faţa cuscrilor, care de altminteri nu veniseră cu mîna goală, Herdelea oferi tinerilor „din partea bătrînilor" un serviciu de cafea cu lapte, modest şi frumos. Tot atunci Titu dărui lui George o tabacheră de piele de crocodil, cumpărată din banii lui.

— Eu vă dau ceva ce n-o să vă dea nimeni, căci toţi se gîndesc numai la mireasă... Ei bine, eu m-am

gîndit la mire, fiindcă mi-e mai drag ca mireasa ! vorbi dînsul mîngăind pe Laura.

Ghighi se porni pe plîns văzînd că numai ea n-are ce să le ofere, pînă ce noul ei curtezan şi cumnat Marcu îi spuse că, dimpotrivă, ea poate să le dăruiască lucrul cel mai de preţ şi anume cîte o sărutare miresei şi mirelui, sau dacă i-e ruşine, poate să le dea pe amîndouă miresei care însă să fie obligată a transmite una mirelui.

în Jidoviţa, notarul Stoessel primi pe distinşii nuntaşi cu toate onorurile, oficiind mai patetic formele cununiei civile. La sfîrşit îşi îngădui să ţie şi un mic discurs în care spuse că e fericit c-a avut cinstea să împreune cu articole de lege două inimi atît de tinere şi pline de speranţe.

Cununia fiind într-o duminecă, biserica cu două turnuri din Armadia se umplu de oameni care nu se mai saturau lăudînd frumuseţea şi gingăşia Laurei, dar şi înfăţişarea simpatică a lui George. Rochia miresei stîrni entuziasmul cunoscătoarelor. Toate prietenele ei erau în păr, împreună cu mamele invidioase, dar mai mişcate păreau Elvira Filipoiu şi Lenica Spătaru, ele fiind şi domnişoare de onoare,

Şase preoţi, între ei şi Belciug, pe care Herdelea îl poftise înadins ca să nu mai observe şi armadienii neînţelegerile lor, în frunte cu protopopul bătrîn, le binecuvîntară legătura, iar corul studenţilor cîntă parcă mai mişcător ca întotdeauna. Cînd protopopul le puse întrebarea solemnă, mirele răspunse cu un glas falnic de răsună biserica; mireasa însă rosti un „da" atît de mititel şi de timid, parcă i-ar fi fost ruşine să n-o audă lumea. în clipa aceea doamna Herdelea nu se mai putu stăpîni şi izbucni într-un hohot de plîns, ceea ce înduioşa pe toţi şi făcu chiar pe Laura să lăcrimeze puţin, ca să se adeverească vorba că nu s-a pomenit mireasă care să nu plîngă puţintel.

Nunta fu serbată la berăria Rahova, în sala de la etaj pe care berarul o împodobise feeric şi unde se adună toată domnimea din Armadia şi împrejurimi. Mireasa zăbovi puţin pînă se schimbă într-o elegantă toaletă de călătorie, culoare cafenie, şi o pălărioară foarte drăgălaşă, căci era hotărît ca, îndată după cununie, tinerii căsătoriţi să plece spre parohia lui George dar cu un înconjur care să dureze cel puţin o săptămînă, săptămînă de miere... Aici primiră felicitările zgomotoase în cursul cărora Laura se roşi pînă-n vîrful nasului, deoarece domnii mai îndrăzneţi îi doreau îndeosebi odrasle numeroase. La masă de-abia atinseră mîncările şi băuturile. De altfel muzica faimosului Goghi din Bistriţa le sporea amîndurora emoţia.

Apoi George şopti ceva Laurei şi amîndoi se ridicară. Lăutarii intonară un marş nupţial care-i petrecu pînă jos în stradă unde îi aştepta cea mai bună trăsură din Armadia, să-i ducă la Bistriţa, iar de-acolo să-şi continue călătoria cu trenul.

Doamna Herdelea îmbrăţişa lung pe Laura, înmuindu-se reciproc de lacrimi. Fiindcă Ghighi plînsese cîte puţin toată ziua, acuma izbuti s-o sărutfe fără bocete, deşi tremura de durere. Despărţirile ţinură vreun sfert de ceas, urmînd la rînd Herdelea şi Titu, apoi familia Pintea de Laura, apoi familia Herdelea de George, apoi George de părinţii şi fraţii lui... Şi tot timpul ţiganii cîntau marşul nupţial, pe cînd sus, în ferestre, invitaţii priveau curioşi şi mişcaţi, iar jos, în stradă, o mulţime de lume căsca gura şi asculta muzica.

în sfîrşit, mirii se suiră în trăsură şi vizitiul dădu bici cailor. Batiste multe fîlfîiră în vînt, noi valuri de lacrimi se revărsară.

— Drum bun!... Să ne scrieţi!... De pretutindenii... Negreşit!... Adio!...

Trăsura se depărta şi se micşoră repede. într-însa 0 batistă mică albă flutura neobosită, ca o aripă speriată. Pe urmă şoseaua înghiţi şi trăsura şi batista... Rudele se întoarseră la mosafiri... începură toasturile, urmară glumele şi veselia pînă ce deodată muzica atacă un vals lin, legănat, care ademeni tineretul... Mîndru şi înduioşat, Herdelea umbla mereu de ici-colo, ciocnind cu unii, zîmbind cu alţii, căutînd să vadă pe toţi mulţumiţi. El era azi omul cel mai fericit de pe pămînt. Ziua de mîine cine ştie ce-o mai aduce. Grijile şi necazurile sunt veşnice, pe cînd fericirea e atît de nestatornică...

în vremea aceasta însă trăsura cu tinerii căsătoriţi alerga grăbită, trecu iute prin Jidovița şi se îndreptă spre Pripas. Laura şedea buimăcită, cu ochii drept înainte neîndrăznind să se uite la „bărbatul" ei. Inima 1 se topea într-o tristeţe nelămurită. Vedea cum rămîn în urmă rîpele, livezile, lanurile, pădurile, dealurile care au fost martorii tinereţii ei, care i-au fost atît de dragi şi pe care îi părăseşte acuma poate pentru totdeauna. Tot hotarul se legăna şi parcă-i zicea adio, mut şi totuşi înţelegător... George i se părea mai străin ca oricînd şi se mira cum pleacă ea alături de un străin într-o lume străină şi necunoscută, lăsînd aici lumea care o iubea şi pe care o iubea. Prin minte îi fulgera întrebarea înfricoşată: „Cine-i străinul acesta?"

în Pripas opri trăsura în faţa casei părinteşti. Coborî şi făcu cîţiva paşi în ogradă, privind însetată pereţii albi cu ferestrele speriate şi coperişul cîrpit ici-colo cu şindrilă nouă, ca şi cînd ar fi vrut să ducă

cu sine măcar clădirea în lumina ochilor. Cîinele casei se gudură la picioarele ei şi-i linse vîrful pantofilor, parcă ar fi simţit că pleacă departe aceea care nu uita niciodată să-i arunce de mîncare. Laura îl mîngîie ca pe un prieten şi şopti cu genele umede:

— Adio, Hector, adio... Acuma plec...

Apoi trăsura porni înainte. Peste cîteva clipe casa nu se mai vedea. în porţi ţăranii cunoscuţi se uitau miraţi după domnişoara care se duce cine ştie unde, scoteau pălăria şi rosteau urări pe care ea nu le auzea... în dealul de unde drumul coboară spre Săscuţa, Laura întoarse capul să mai vadă o dată satul ei împrăştiat între dealuri, ascuns sub o pînză străvezie de fum albăstrui. Apoi îşi îndreptă privirile numai înainte... Şoseaua albă, şerpuitoare, se zvîrcolea sub picioarele cailor.

Ochii Laurei erau plini de lacrimi şi sufletul ei atît de încărcat încît îi venea să strige ajutor sau să sară jos din trăsura care o smulgea din lumea tinereţei... Atunci însă simţi cum îi cuprinde mijlocul un braţ ocrotitor şi atingerea aceasta i se păru blîndă ca o alinare şi ca o tovărăşie în singurătatea ce o înconjura, întoarse faţa spre George, în ochii căruia văzu limpede iubirea vie ce-i risipi deodată toate îndoielile. Pe bazele ei înflori un zîmbet în vreme ce lacrimile aninate în gene îi picurau pe obrajii îmbujoraţi.

— Te iubesc! murmură bărbatul, strîngîndu-i mai puternic mijlocul.

Cuvîntul răscoli adînc sufletul Laurei. Se lipi de umărul lui George, dîndu-şi seama acuma că vorba lui e în stare să-i vrăjească o lume nouă, tot atît de dragă şi poate mai bună decît aceea care a rămas în urmă. Şi buzele ei răspunseră încrezătoare.

— Te iubesc!

$ Din clipa cînd Vasile Baciu, în faţa peţitoarelor, îi făgăduise tot, Ion fu cuprins de o adevărată beţie de fericire şi de încredere. Era atît de plin de sine însuşi încît se gîndea numai la pămînturile lui, plănuia cum să le muncească mai bine, cum să lăzuiască un petec de pădure, şi habar nu mai avea nici de Vasile şi mai ales de Ana, parcă ea n-ar fi ţinut de zestre... Doar cînd îi pomenea numele cineva, îşi aducea amintea că şi ea mai este pe lume, şi se încrunta uşor. •

• în schimb Ana nu se gîndea decît la dînsul. Uitate erau ruşinea şi bătăile şi suferinţele. Ea nu ştia nici de planuri, nici de vicleşuguri... Sufletul ei dornic de iubire aştepta împlinirea visului ca o mîntuire şi gura ei şoptea numele lui cu aceeaşi nerăbdare plăcută ca şi în nopţile bune de odinioară. %

Nunta ţinu trei zile, după obicei... Sîmbătă porni tot alaiul, în căruţe, la notar, în Jidoviţa. în frunte călăreţii pocneau mereu din pistoale, pe cînd în căruţa întîi lăutarii îşi frîngeau degetele cîntînd şi totuşi nu se auzea decît grohăitul gordunei. Apoi venea o căruţă cu mirii şi cu druştele, apoi o brişcă cu naşii avînd pe obraji gravitatea cerută de împrejurări, apoi altă căruţă cu părinţii mirilor şi cîteva feţe mai spălate, în mijlocul cărora Zenobia era cea mai zgomotoasă, apoi altele încărcate cu flăcăi şi fete ce chiuiau şi se zbenghiuiau.

De-abia acum înţelese Ion că împreună cu pămîntul trebuie să primească şi pe Ana şi că, fără ea, n-ar fi dobîndit niciodată averea. Nu mai schimbase cu ea nici o vorbă de cîteva luni. I se părea o străină şi nu-i venea să creadă că în pîntecele ei se plămădeşte o

fiinţă din sîngele lui... O privea şi se mira c-a putut el săruta şi îmbrăţişa pe fata aceasta uscată, cu ochii pierduţi în cap de plîns, cu obrajii gălbejiţi, cu pete cenuşii, şi care, împopoţonată cum era astăzi, părea şi mai urîtă. ^n aceeaşi vreme genunchii lui atingeau genunchii Floricăi, pe care Ana şi-o alesese druşcă cu Margareta lui Cosma Ciocănaş. Florica era aprinsă în obraji, cu. buzele roşii, umede şi **pline** * cu ochii albaştri şi limpezi ca cerul de vară şi avea în toată înfăţişarea o veselie sănătoasă pe care_şe silea şi nu izbutea s-o ascundă. Ion îşi aduse aminte cum a strîns-o în braţe astă-toamnă şi mai înainte, cît i-a fost de dragă şi cum i-a făgăduit c-ova lua de nevastă. îi era ruşine că acuma se însoară cu alta şi de ruşine îl bufnea un rîs prostesc şi nu-şi putea lua ochii de la Florica. Privirea lui stăruitoare pe fată o zăpăcea şi o făcea să vorbească mereu, foarte grăbită şi aproape înfricoşată, ba cu mireasa care lăcrima de fericire, ba cu Margareta care era bosumflată, ca totdeauna cînd se mărita vreo fată din sat, deoarece îşi zicea că mirele ar fi luat-o pe ea, dacă nu l-ar fi ademenit altele. •

După ce îi însemnă în registru şi le citi pe ungureşte cele cuvenite, notarul aruncă ochii spre pîntecele miresei, zîmbi şi zise neoficial:

— Văd că v-aţi grăbit... Nu face nimic, să fie cu noroc!

Ion rîse cu poftă, ca şi ceilalţi bărbaţi, dar îndată îşi luă seama şi, părîndu-i-se că notarul a vrut să-şi bată joc de urîţenia Anei, se uită repede la Florica ce stătea cu ochii în pămînt, stăpînindu-se anevoie să nu izbucnească într-un rîs zburdalnic. Coborînd din cancelarie şi pe cînd în curte trozneau pistoalele, Ion_se gîndi d^odatăl^Adi^ă^ce ar fi oare dacă „ai^jua^^

glorica şi am fugi amîndoi în lume, să scap de urîţenia asta?"

^^DarTot atît de repede îi veniră în minte pămîntu-_jgleji adaogă în sine cu dispreţ:>J§i& tot calic... £ muiere!... Apoi să nu mă trăznească Dumnezeu din senin?"

Belciu^^^ mereu într-un dar mare pentru biserica cea nouă, făcu o slujbă frumoasă ca la domni, deşi faptul că cununau soţii Herdelea îi cam ciuntise încrederea. Lui Ion i se păru că şi popaş-auitat batjocoritor la Ana, ceeaceiar îi răscoli în inimă dragostea cu Florica..

O^pSţuî era la socrul cel mic. Cîteva vedre de rachiu îndulcit răscoliră curînd veselia oaspeţilor. Urările şi chiuiturile se încrucişau şi se ciocneau în aerul îngroşat de mirosuri grele. Vasile Baciu se îroMtă^el dintîi, încîntat,c^ planul,strigînd într^Siaa ginerului său cu un glas ciudat şi trăgîn^jirct^g^ ochiul: "

™-zrŢ^§ă că-ţi dau eu ţie pămînt... N-ai grije... îţi dau, îţi^ggT^

Macedon Cercetaşu, vorbea numai în versuri, cum şade bine unui staroste isteţ, amestecînd însă în toate nepreţuitele lui comenzi milităreşti... în casă, în tindă, în ogradă jucătorii asudau/ lăutarii îşi alungau oboseala cu rachiu... Bucătăreasa mare, mama Floricăi, suflecată pînă-n genunchi şi cu un linguroi uriaş în mînă, umbla printre mesele încărcate, lăudîndu-şi mîncările şi chiuind la întrecere cu Zenobia care, de mîndră că era soacră mare, se îmbătase tun. Naşii veniră la ospăţ împreună cu Titu şi Ghighi, şi vorbiră mult despre Laura cu fruntaşii ce-i înconjurau, ciocnind totuşi în sănătatea mirilor şi

spunînd tuturor că tinerii sunt foarte potriviţi şi o să trăiască bine.

J?eJLajaiczuljiopţii urma să joace pe bani mireasa. Fiindcă Ana, cu sarcina ei, s-ar fi ostenit prea tare, îi Ţinu Tocul drusca întîi, adică Florica. Mirele o învîrti de cîteva ori voiniceşte şi apoi aruncă un zlot de argint în strachina înfloritâ. Herdelea scoase o hîrtie de douăzeci de coroane, dar puse pe Titu să joace. Pe urmă veniră toţi oaspeţii, pe rînd, dăruind fiecare după cum îl lăsa inima şi punga... în vremea„ai^a^ia^Am^e4egL j>§Jajdîă^

că Ion arJi strîns pefficreica^ fi tgtuşi mulţumită, plutind parcă într-un nour de fericire atît de mare cJLâSLJS^ rinţele.

Cînd se isprăvi jocul miresei, Briceag începu o *Someşană* piperată, în care se amestecară bătrînii cu tinerii, (ion jucă iar cu Florka„ji-a^ăJmăşagiil.asurzitor se pomeniră curînd apj^J^ej^

*w^Jnţu^m^* Nu deschisese gura nici unul dinei; fata chiar nici nu îndrăznea să-l privească în ochi; el însă fierbea şi-şi încleştase degetele în şoldurile ei pline, uitînd de tot pe Ana, închipuindu-şi că Florica e mireasa lui... Deodată apoi îi şopti răguşit, cu ochii înflăcăraţi:

^- Numai tu mi-eşti dragă în lume, Florica, auzi tu?... Auzi?

O strînse năvalnic la piept, crîşnind din dinţi încît fata se spăimîntă şi se uită ruşinată împrejur.

• în aceeaşi clipă Ana tresări ca muşcată de viperă. Simţi că nădejdile ei de fericire se risipesc şi că ea se prăvale iar furtunos în aceeaşi viaţă nenorocită. Se porni deodată pe un plîns amar care să-i alunge presimţirile nemiloase... Cine ia însă în seamă lacrimile unei

mirese?... Ion aşezîndu-se mai tîrziu lîngă ea, îi zise nepăsător:

— Amu ce te mai boceşti? Gă doar nu mergi la spînzurătoare... *4*

— Norocul meu, norocul meu! murmură Ana mai îndurerată.

— Oare cît s-o fi strîns? întrebă apoi Ion încet, fără să se mai sinchisească de plînsul ei, uitîndu-se lacom la farfuria cu bani pe care naşul îi număra a doua oară, ca să nu se întîmple vreo greşeală. J

Ziua a treia ospăţul se mută la socrii mari, unde mireasa se duse acuma cu lada de zestre, urmată de atîta amar de vite şi galiţe că de-abia încăpeau în ograda Glanetaşului.

Vasile Baciu era vesel ca şi cînd ar fi scăpat de o grije mare. Se uita batjocoritor la Ion, care se umfla în pene simţindu-se biruitor, şi-şi zicea mereu mai mulţumit: „Stai, melenaşule, stai să vezi tu cine-i Vasile Baciu!"

Capitolul VII

VASILE

1

— Cînd măriți o fată e parcă ți-ar arde casa t oftă Herdelea încheind socotelile nunții. Acu numai să fie cuminte şi fericită!...

Casa părea pustie fără Laura. Toți vorbeau mereu de ea, ghiceau pe unde o fi ajuns şi ce-o fi făcînd, iar dăscălița şi Ghighi lăcrimau cînd dădeau peste vreun lucruşor rămas de la dînsa.

Viața însă îşi reluă chiar de-a doua zi mersul ei obişnuit, nepăsătoare nici de dureri şi nici de bucurii. O scrisoare recomandată de la avocatul Lendvăy vesti data licitației de care avea groază d-na Herdelea, oricît îi explica Titu că e o simplă formalitate. învățătorul, îngrijorat în taină ca şi nevastă-sa şi doritor de compătimire şi încurajări care să-i risipească temerile, căută şi găsi un prilej să povestească şi lui Belciug toată încurcătura. Deşi stăruia între dînşii răceala, amîndoi se prefăceau că nu ştiu nimic, iar Herdelea trăgea nădejdea acum să-l înduioşeze şi să netezească drumul spre o împăcare adevărată, din ce în ce mai

înfricoşat să nu-i facă vreo poznă cu locul casei. Belciug se mira, îl compătimi cu o pîlpîire stranie în ochi şi pe urmă îi spuse că va veni şi dînsul la licitaţie să-i dea o mînă de ajutor, dacă va fi nevoie. învăţătorul era mulţumit că l-a îmblînzit şi astfel îl va îndupleca mai lesne de-acuma să facă actul de donaţiune a locului, cum îi făgăduise cînd s-a apucat să-şi clădească încrezător casa. Totuşi nu îndrăzni să se spovedească nevestei sale care rămînea neclintită în antipatia ei faţă de „Pămătuful" viclean. De altfel îndată a intervenit tărăboiul cu nunta lui Ion, aruncînd iar vălul uitării vremelnice peste necazurile zilei...

în vinerea fixată, avocatul sosi de dimineaţă dar se opri numai o clipă să comunice învăţătorului că, avînd o afacere urgentă în Armadia, să-l aştepte înspre amiazi, la întoarcere, pentru descurcarea formalităţilor.

Acuma Herdelea se văzu nevoit să spună şi familiei, cu multe înconjurări şi menajamente, că Belciug, pentru orice eventualitate, are să vie la licitaţie... Dăscăliţa înţelese numaidecît că nu poate fi la mijloc lucru curat.

— Ai să vezi, bărbate, că Pămătuful umblă după jvreo potlogărie! zise ea cătrănindu-se. Ai să vezi! *(JPe* cine nu suferă inima mea, să ştii că-i suflet de cîine !

învăţătorul se încurcă, îndrugă protestări timide \ că „doar n-o fi nici el aşa de hapsîn, că-i popă şi ar fi | ruşine"... Acestea însă întăriră mai mult neîncrederea doamnei Herdelea, încît, deşi făcuse planul să se ducă cu Ghighi prin sat să tocmească două femei pentru săpatul grădinii şi una la rufe, se răzgîndi şi rămase acasă.

— Baremi să fiu aici şi eu, că tu, cît eşti de papă-lapte, ai fi în stare să închizi ochii la toate neruşinările !

Belciug zărise trecînd trăsura avocatului, se grăbise, dar ajunse totuşi prea tîrziu. Nepricepînd, intră în casă, zîmbitor. Herdelea îi explică lucrurile foarte zăpăcit, trăgînd mereu cu ochiul spre dăscăliţa care bufnea fără să fi răspuns măcar la bineţele dulcege ale preotului. Spre a ocoli o ciocnire primejdioasă, învăţătorul se aşează cu Belciug în pridvor la taifas, pînă se va întoarce ungurul. Era o zi de primăvară minunată, cu miresme de flori de cîmp în aer, cu un cer ca o oglindă fermecată. Peste drum^rj^toşul dejtinichea stătea^ încre^

şi cîncTar fi simţit că durerea]ui cu pofta nmr^^de viaţă ce respira din t^gomjirei^ redeşteptate.

^TTeotuTsegîndea mereu c-ar fi mai bine să plece, şi cu toate acestea şedea parcă l-ar fi ţinut pe scaun. Vorbeau, dar glasul amîndurora suna atît de rece, că nu se puteau privi în ochi. Ca să-l mai încălzească, Belciug aduse vorba de Laura şi de familia Pintea cu care îi plăcea lui Herdelea să se fălească.

—- Tu trebuie să fi cunoscut pe bătrînul Pintea mai demult, că doar ai fost învăţător în Lechinţa odinioară? începu preotul.

— Apoi stai, frate Ioane, zise Herdelea într-adevăr înseninat, că în lumea asta sînt mai multe Lechinţe. A mea a fost un sătuleţ nenorocit prin fundul văiei Diugului, iar a cuscrului e un orăşel în toată forma...

în vremea aceasta doamna Herdelea şi Ghighi în salon, revoltate, ocărau şi blestemau pe Belciug, aşteptînd să vie Titu, care se repezise cu noaptea în cap pînă-n Armadia să ridice de la percepţie un avans pe leafa învăţătorului, deoarece rămăseseră fără un gologan în casă.

Avocatul însă sosi mai curînd, însoţit de un copist bătrîn, de la judecătorie, foarte plictisit că va trebui să se întoarcă pe jos în Armadia. Ungurul urcă sprinten în pridvor, începînd vorba din uliţă:

— Norocul îmi iese în cale pretutindeni... Am isprăvit mai repede decît bănuiam, aşa că acuma sper să fiu acasă în Bistriţa la vremea prînzului. Nevastă-mea ţine grozav la ora mesei şi e încîntată cînd mîncăm împreună. Iată un mijloc ieften de-a ferici o femeie!

Domna Herdelea cu Ghighi, auzindu-l, ieşiră din salon. Lendvay, foarte reverenţios, le întîmpină cu complimente la care însă, fiind spuse pe ungureşte, dăscăliţa nu răspunse, ci se mulţumi să strîngă din buze, cu o înfăţişare jicnită, încît Herdelea se grăbi să observe, ca să nu se supere avocatul:

— Nevastă-mea nu ştie ungureşte...

— Aa? Se poate? Şi cu toate astea ziarele dumneavoastră ţipă ca din gură de şarpe că sînteţi asupriţi, terorizaţi, ungurizaţi... Interesant!... Ei bine, crezi dumneata că în Germania sau în Franţa s-ar tolera un învăţător al statului a cărui soţie să nu cunoască limba oficială? Nu ţi-o spun ca o imputare, căci pentru mine politica nu există. Răspundeam însă unui coleg român care adineaori, în Armadia, se plîngea că de pe-acum au început presiunile şi samavolniciile faţă de sărmanii români în vederea alegerii de deputat... Haha!... Foarte curios!...

Vorbea foarte repede, rotindu-şi ochii ca un uliu, spre a nu-şi neglija între timp afacerile. Lui Belciug i se păru că avocatul vrea să-l lovească şi pe dînsul, şi răspunse româneşte, umflîndu-şi guşa:

— Altele sînt împrejurările în Germania şi aiurea, domnule avocat!... Noi aici sîntem o naţiune băştinaşă, despuiată de drepturi şi împovărată numai de datorii...

— Cine-i domnul? întrebă Lendvay mirat şi atins că i s-a răspuns româneşte. Ce zice? Ce zice? adaogă apoi, deşi înţelesese foarte bine.

Herdelea, înfricoşat să nu se învenineze lucrurile pe spinarea lui, căută şi izbuti să schimbe vorba şi conduse pe Lendvay în odaia întîi, unde erau două paturi lîngă perete, o masă de sufragerie, o canapea de lemn, toate vechi şi hodorogite.

— Aci n-avem nimic de seamă, nu-i aşa? zise avocatul trecînd, fără să se oprească, într-o odăiţă îngustă şi lunguiaţă, cu o fereastră spre uliţă şi un geam spre grădină. Va să zică să începem aici!... începem stimate domn! strigă către copistul care se aşeză ursuz la biroul lui Herdelea şi scoase dintr-o geantă roasă nişte hîrtii.

Din mobila împricinată, aici se afla o masă lăcuită, cu picioarele strungite, acoperită cu o faţă tricoloră, lucrată de însăşi doamna Herdelea pe cînd era fată, şi un pat frumos, perechea celui din salon în care dormiseră fetele.

Pînă Isă-şi aranjeze copistul hîrtiile, avocatul se uită bănuitor la Belciug care zîmbea blajin şi speriat puţin de privirile duşmănoase ale dăscăliţei din odaia dintîi.

— Amator, amator? întrebă deodată Lendvay, ironic.

— Şi prieten! murmură preotul.

— Desigur, prieten care cumpără ce poate de la prietenii în nevoie l făcu avocatul, dispreţuitor, şi apoi, întorcîndu-se spre copist: Ei, merge?

— Gata... Va să zică avem... mormăi funcţionarul întrebător.

— Masa şi patul, sfîrşi Herdelea puţin răguşit şi cu ochii la Lendvay ca şi cînd i-ar aştepta aprobarea.

— Una masă de nuc, douăzeci şi trei coroane! citi copistul din hîrţoagele lui, cu glas mai răspicat.

— Douăzeci şi patru ! zise avocatul, făcîndu-i semn să scrie.

Belciug însă se apropie de masă, ridică faţa, o pipăi şi apoi rosti candid:

— Douăzeci şi şase !

Toate privirile îl izbiră ca nişte săgeţi, iar doamna Herdelea, în cealaltă odaie, bolborosi ceva, roşindu-se. Lendvay, după o clipă de şovăire, strigă:

— Treizeci!

— Treizeci şi două! zise preotul cu ochii lipiţi pe masă.

— Depuneţi banii imediat, nu-i aşa? bufni acuma avocatul întărîtat.

— Da, da, fireşte, făcu Belciug scoţînd portofelul din reverenda boţită.

— Atunci eu renunţ! spuse Lendvay strîngînd din umeri, cu o privire nedumerită spre Herdelea care, uluit şi spăimîntat, avea faţa strîmbată de un surîs amar.

Preotul stătu pînă la capăt, ca o ameninţare, pipăind şi ciocănind toate mobilele, dar fără să se mai amestece. Cînd se sfîrşi, avocatul puse pe Herdelea să iscălească poliţele şi plăti copistului diurna cuvenită,

— Cel puţin de-aci înainte să fii exact cu ratele, domnule Herdelea! zise strîngîndu-i mîna. Epăcat de cheltuieli, deşi partea leului o bag eu în buzunar... Ei, la revedere 1 Bună ziua, doamnă, şi-mi pare rău că nu ştiu româneşte 1 rîse apoi către ^învăţătoarea care, înţepînd cu o privire furioasă pe Belciug, răspunse:

— Mai bine să nu ştii româneşte şi să fii om de treabă!

— Ce zice, ce zice? întrebă avocatul pe Herdelea ieşind însă fără să mai aştepte tălmăcirea.

în pridvor preotul se despărţi de învăţător zicîndu-i încet:

— Apoi mîine o să viu să-mi iau masa, Zaharie...

— S-o iai?... S-o iai... da, da, bîlbîi Herdelea.

— Văd că doamna-i supărată foc, dar n-am nici eu încotro, că tocmai îmi lipsea o masă ca asta ! Ei, servus, Zaharie!

Ieşind în uliţă, ochii lui întîlniră chipul lui Hristos pe cruce, care acuma se zvîrcolea plîngător. Belciug se închină şi trecu cu paşi măsuraţi, cu privirea în jos ca totdeauna şi cu o mulţumire adîncă în suflet că în sfîrşit a putut da o lecţie bună şi meritată Herdelenilor...

De-abia acuma se revoltă învăţătorul, dar totuşi fără a mai spune în casă că Belciug vrea să ridice într-adevăr masa. De altfel credea că popa umblă doar să-l sperie, fiindcă nu se poate să meargă aşa de departe cu neruşinarea.

A doua zi însă, pe cînd el era la şcoală, iar Titu încă în pat, bătu la uşă Belciug. Doamna Herdelea deschise şi văzu la spatele preotului un ţigan bătrîn, bărbos, cu pălăria în mînă.

— Pentru masă! murmură Belciug arătînd spre ţigan.

— Bine... bine... poftim! bolborosi dăscăliţa perplexă.

începu să golească sertarul mesei, aproape fără să-şi dea seama ce face. Numai mîinile îi tremurau, încolo parcă îi fulgerase toată judecata... Cînd însă dădu să

puie la loc sertarul gol, îşi reveni brusc şi, ca trezită din vis, întrebă pe Belciug:

— Ce vrei să faci d-ta cu masa?

Preotul stătea răzimat de uşcior, zîmbind nevinovat.

— Apoi aşa m-am înţeles cu Zaharia, zise dînsul domol.

Doamna Herdelea şovăi. Se făcu o tăcere scurtă. Belciug ridică privirea, văzu pe dăscăliţa apropiindu-se cu ochii strălucitori, şi îndată îşi pierdu zîmbetul.

— Cum s-ar zice, vii să-mi furi lucruşoarele din casă? strigă deodată doamna Herdelea. Să ieşi afară de-aici, hoţule, c-altfel îţi sucesc gîtul! Afară, ticălosule!... Nu ţi-e ruşine obrazului să-ţi fie! Aşa-s popii, porcule?... Ieşi... ieşi!... Afară !

Dăscăliţa răcnea ca scoasă din minţi, căutînd cu ochii ceva ca să spargă capul omului care vrea să-i fure mobila. Belciug, spăimîntat, ieşi afară fără să spună o vorbă. Atunci femeia zări mătura şi se repezi cu ea în pridvor unde ţiganul stătea nedumerit. Fiindcă preotul nu-i era la îndemînă, croi pe ţigan, ţipînd:

— Marş!... Afară de-aici, tîlharilor!...

Ţiganul o zbughi pe poartă, în vreme ce doamna Herdelea striga într-una, ameninţînd cu mătura pe preotul ce păşea foarte grăbit:

— Mutule!... Am să te învăţ eu omenie dacă n-ai învăţat la tatăl tău! Pămătufule! Pămătufule!

Zenobia, peste drum, auzind gălăgia ieşi în prag şi întrebă:

— Da'ce-i, doamnă? Ce-i cu domnul părinte?

— Să se bage dracu-n pielea lui de hoţ! zise dăscăliţa cu ochii roşii de mînie,dar totuşi mai răcorită.

* Două săptămîni după nuntă, mulţumirea stăpîni trufaşă în sufletul lui Ion. Se simţea omul cel mai fericit din lume. în fiecare seară ţinea sfat cu Glanetaşu, cu Zenobia şi cu Ana. Ce să cumpere din banii strînşi la nuntă?*Un juncan? Ar fi bine, căci împreună cu viţelul înţărcat adus în zestre de Ana, peste doi-trei ani ar face o pereche de boi... Ion însă ar fi vrut mult să cumpere perechea calului, dacă s-ar ajunge banii... In aceeaşLvreme i-ar mai fi plăcut gologani la chimir ca să aibă la î|id£în£^^ '^^^Şg^^^nii de vînzare, să-şi mărească mai mult moşîa"şrgo^o3Sria. .7&Eatunîeacest^ îl înălţau şi^ încî^^^ toţi băteau în struna lui şi-l linguşeau ca pe un stapm.

«*De altfel şi faţă de săteni căuta să-şi arate greutatea pe care i-o dădea simţămîntul bogăţiei. ePe uliţă umbla cu paşii mai rari şi cu genunchii îndoiţi. Vorbea mai apăsat cu oamenii şi veşnic numai de pămînt şi de avere. I se părea că chiar casele şi grădinile îl priveau acuma altfel, mai supuse şi mai zîmbitoare.%

Toată firea se îmbrăcase în haine de sărbătoare parcă înadins pentru a prăznui biruinţa lui. O primăvară frumoasă ca totdeauna se statoreape hotare. Copacii înmuguriţi, verdeaţă ce răsărea zi cu zi mai vie, qa un vestmînt fermecat coborît să acopere goliciunea neagră şi gălbuie a pămîntului bătrîn, pădurile care se încoronau cu frunzişuri noi, mirosul aspru, îmbătător şi înviorător de glie, plutind mereu în văzduh ca respiraţia sănătoasă a unui uriaş deşteptat dintr-un somn greu — toate împrăştiau vioiciune în suflete, tinereţe nouă şi nouă poftă de viaţă. Dimineaţa plugurile scîrţîiau trecînd pe uliţă, urcînd coastele năclăite şi apoi

brăzdau ziua întreagă ogoarele bătute de rugina iernei. Pe alocuri vitele se căzneau să pască întîile firicele de iarbă, şi mîncîndu-le, le curgeau balele de plăcere...

• Ion ieşea deseori în hotar să-şi desfete sufletul în priveliştea pămînturilor lui. I se umflau nările sorbind aburii primăverii şi privea brazdele lucitoare cu dragoste pătimaşă, mormăind mîndru de mulţumire:

— Acum avem şi noi pămînt, slavă Domnului, numai sănătos să fiu să-l muncesc! *

Nu se grăbea însă cu aratul şi semănatul de primăvară... îşi făcuse socoteala că nu va putea lucra singur atîtea locuri, ci va trebui să tocmească ajutoare, iar oamenii sînt mai ieftini pe la sfîrşitul muncilor. Fiindcă mai avea răgaz, o săptămînă, două, se gîndi să isprăvească mai întîi cu socrul său, să facă hîrtiile de întabulare pe numele lui, cum se învoiseră... îi spuse şi Anei că sîmbătă seara vor merge împreună la Vasile, Baciu ca să ia înţelegere pentru duminecă. Femeia aproba mai dinainte tot ce zicea el. Nu pricepea dînsa planurile lui şi nici nu căuta să le priceapă. Era mulţumită că poate trăi lîngă omul iubit şi numai nălucirea îmbrăţişării cu Florica, la nuntă, o rodea în fundul inimii, fără însă a îndrăzni să-şi mărturisească temerea.

Văzînd-o plecată şi supusă, Ion se mira cum poate fi aşa şi-i era parcă mai urîtă ca înainte.^Noaptea, în pat, simţea o răceală alături de ea, iar şoaptele ei drăgostoase îl supărau ca şi respiraţia ei obosită de femeie însărcinatăPO răbda totuşi şi nici n-o bruftuluia, dîndu-şi seama că numai printr-însa s-a ridicat din sărăcie. în inimă îi răsărea însă deseori Florica, înnebunindu-i sîngele...#

Joi se duseră cu toţii la bîlci în Armadia să cumpere juncanul, iar vineri horobăi pe-acasă, mai mult ca să piardă vremea.

Vasile Baciu îi primi nepăsător, ştiind bine de ce vine Ion. îl lăsă să vorbească şi numai cînd Ion pomeni de întabulare,sări fript, se înfurie, scuipă şi apoi strigă:

— Cum, ginere, apoi tu vrei înadins să mă laşi pe { mine pe drumuri?

) — Pe care drumuri, socrule? Nu ne-am tocmit I aşa? întrebă Ion cu ochii cît pumnul, simţind deodată I ca o izbitură drept în frunte.

— Ne-am tocmit, vezi bine, dacă mi-ai pus mîna-n beregată. Dar tu nu te gîndeşti că nu-i drept? Apoi dacă ţi-oi da eu ţie şi pămînturile şi casele amîndouă, mie ce-mi mai rămîne şi din ce să trăiesc? Ori ai poftă să mă vezi intrînd slugă la bătrîneţe?

— Ba să stai la noi fără muncă şi caznă, să-ţi mai odihneşti ciolanele, că te-ai trudit destul, bîlbîi ginerele înăbuşit. C-aşa ne-a şi fost vorba...

— Adică să-ţi fiu eu slugă ţie? Ai? răcni iar Baciu, sculîndu-se cu o privire vicleană şi batjocoritoare.

— De ce slugă?

— Măi Ioane, eu ştiu una şi bună, că ce-i în mînă nu-i minciună! făcu Vasile Baciu apăsat. Nu zic că nu-ţi dau. îţi dau, după moartea mea. Atunci o să faceţi voi ce ştiţi. Că nici în groapă nu mi-oi duce averea şi nici altora n-oi lăsa-o... Cît trăiesc însă nu scriu nimic pe numele vostru ! Aşa !...

— Nimic, nimic? şopti Ion spăimîntat.

— Nimic, băiete. Ori tu n-auzi bine?... Dar, ca să nu zici că-mi hrăneşti tu fata ori că ţi-am dat-o goală puşcă, măcar că nu ţi-am dat-o eu, ci ai luat-o cu vicleşug, te las să-ţi alegi cinci locuri care-ţi plac, şi să

bagi plugul în ele chiar mîine dacă vrei. Luați-le, munciți-le, sînt ale voastre. De scris însă nu le scriu. Lasă să rămînă pe numele meu, că nu cer de mîncare. Eu unul n-am să vă scot din folosința lor, cum te-ai făli tu că ai să mă scoți pe mine... Alege-le î Cinci t... Am trei holde cu grîu de toamnă. Poți să le alegi semănate gata. Nu mă supăr. Ori altele... Cum îți place ție... Cinci! Să nu zică nimeni că fata lui Vasile Baciu s-a măritat ca o țigancă...

— Dacă ți-i așa vorba, socrule, bine... Să vedem ce-or mai zice și alții! răspunse acum Ion mai liniștit și cu amenințare în glas.

— Să vedem, cum nu... Dar să vedem ce-ar zice oamenii de mine dacă mi-aș lăsa eu bătrînețele pe mîna ta !... Ș-apoi cine mă poate sili să-ți dau, dacă nu vreau, ori să mă scoată din averea mea?... Hehe, Ionică! Credeai c-ai să mă învîrteşti tu pe mine! Nu te-ai găsit, copile, hehe!

— Bine, socrule, bine!... Noroc bun! zise Ion strîngînd din umeri prostit.

— Noroc, noroc, ginere!... Și rămînem așa: cinci, auzi? strigă Baciu batjocoritor. Mi-a venit și mie rîndul, că tu m-ai frecat destul...

Ion ieși, urmat de Ana, care nu rostise nici o vorbă și pe care nici n-o luaseră în seamă potrivnicii. Bărbatul păşea greu, tăcut, încît femeia nu îndrăznea să se apropie.

3

Roza Lang lăsase o dîră de tristețe în sufletul lui Titu. încerca s-o ascundă sau s-o înăbuşe, dar simțea că totuși se întinde mereu, stăruitor, ca apa în pămîntul

nisipos. Nu se dumerea cum a putut o iubire atît de furtunoasă să sfîrşească atît de neașteptat și de urît. „Aventura" aceasta, cum îi zicea dînsul cu mîndria tînărului care începe să aibă un trecut, parcă-i rupsese un văl de pe ochi. Un crîmpei de realitate crudă pătrundea în inima lui plină de închipuiri trandafirii, îl cuprinse încetul cu încetul un dezgust de viață, ca și cînd nu i-ar mai putea suporta povara. Lumea i se părea lipsită de farmec. în minte îi încolțea din ce în ce mai des întrebarea: „Ce sînt eu?... De ce trăiesc?"

Și drept răspuns i se ivea în față o pînză nemărginită, înțesată de semne de întrebare ce nu găseau în sufletul lui decît un gol chinuitor.

îşi dădea seama că trebuie să aibă o țintă hotărîtă în viață și se îngrozea neputînd descoperi nici un sprijin în jurul lui. Se uita în urmă și nu vedea nimic, iar înaintea lui se înfățișa același nimic rece și înfiorător. „Așa să mi se depene oare toată viața?... Atunci ce rost mai am în lume?" îşi zicea deznădăjduit, seara mai ales, în patul din salon, unde se mutase el de cînd s-a măritat Laura, fiindcă Ghighi se temea să doarmă singură.

Toate zilele hoinărea prin Jidovița și prin Armadia, crezînd să-și alunge din suflet neliniștea. Dar întrebările îl însoțeau pretutindeni, tot mai nesăturate. în fața lor i se păreau copilării și versurile lui, și pozele de poet, și iubirea lui ucisă de gelozie, și înflăcărarea lui națională... Peste acestea se ridicau mereu zbuciumările: „Unde merg? Unde vreau s-ajung și de unde vin?"

Ca să poată răspunde se gîndi să citească, să învețe și să afle din cărți ce nu găsea singur. „în mintea mea e un haos... Numai haosul aruncă la suprafață întrebări dureroase..."

Cîteva săptămîni se cufundă în cărți. Tatăl său avea, din vremurile de demult, o bibliotecă foarte

mică, în care se rătăciseră cîteva volume de ştiinţă, de teologie, de pedagogie. Titu se repezi la ele, cu atît mai multă lăcomie cu cît pînă acuma le ocolise. Mai adună şi de prin Armadia, de pe la prieteni, ce se nemeri... Le sorbi grăbit, ca şi cînd ar fi căutat leacul unei boli necunoscute, dar simţi curînd că haosul în loc să se limpezească, creştea mai mare. în mijlocul frămîntărilor singura rază de mîngîiere îi era credinţa că el este cel dintîi om chinuit de asemenea gînduri.

în cele din urmă însă o oboseală stranie îl luă în stăpînire. în inimă nu-i mai rămăsese decît o nemărginită părere de rău: „De ce nu-i aici Roza, indiferent dacă ar fi s-o împart cu practicantul de la Stoessel?"

Apoi parcă şi creierii i se opriră în loc, copleşiţi de o apă străvezie din care ţîşneau răspunsuri ca nişte flăcări mici, izbăvitoare: „Adică ce-mi pasă mie de unde vin şi ce-o fi mîine? E nerozie să te perpeleşti cu întrebări fără sfîrşit... Unde te duce viaţa, acolo trebuie să mergi, şi ce-ţi porunceşte ea trebuie să faci! Numai nebunii umblă să-i stăvilească mersul, s-o abată din calea ei, să se împotrivească voinţei celei mari care e una şi milioane de milioane, care e oarbă şi totuşi urmăreşte o ţintă sigură, necunoscută de infima pricepere omenească... Voinţa cea mare sînt eu, precum e şi vaca lui Ion sau cîinele nostru, ori viermele ce se aşează singur sub talpa mea ca să-1 strivesc, sau chiar bolovanul pe care-1 izbeşti cu piciorul, precum tot ce este şi cerul, şi ceea ce este dincolo de cer şi de stele, şi dincolo de acest dincolo, mereu pînă-n nesfîrşitul nesfîrşitului... Atunci? Viaţa singură ştie ce vrea, sau poate pentru că nu ştie nici ea mi se pare că ştie... Unde merge ea e bine, căci merge tot înainte, peste prăpăstii, peste munţi, mereu înainte. Cine cade din carul vieţei e pierdut... înainte! înainte! înainte !"

Se bucură, parc-ar fi găsit piatra filozofală. Zîmbi de întristările lui zbuciumate. Acuma le înţelese obîrşia. „Atîta nelinişte pentru că Roza Lang a plecat şi mai ales pentru că, în lipsa mea, s-a consolat cu cine a putut!... Şi din pricina asta credeam că mi-am zdruncinat rostul vieţii!"

în aceeaşi noapte scrise o poezie care i se păru cea mai frumoasă din tot ce-a făcut pînă atunci. O dragoste nouă de viaţă îi împodobea sufletul. Nu se mai plictisea prin Armadia.îl interesau şi-i plăceau toate, parcă s-ar fi sculat după o boală grea.

Schimba priviri amoroase cu „gîştele" de odinioară. Vorbea iar cu entuziasm de românii oropsiţi, de planurile lui măreţe... îndeosebi spunea deseori, cu superioritate, ca o sentinţă fără apel:

— Dacă n-ar fi necunoscutul în lume, viaţa omului n-ar mai avea nici un farmec!

De altfel, în vremea aceasta, în Armadia se întîmplase un eveniment extraordinar: murise Ion Ciocan, -y^ deputatul circumscripţiei. Ciocan fusese muîţPani directorul liceului românesc, cochetase cu ungurii, le făcuse concesii introducînd, mai ales pe uşa din dos, limba ungurească în program, iar în schimb cîrmuirea îl răsplătise cu un mandat de deputat. Se alegea totdeauna sub firmă independentă, dar era dintre independenţii care sunt cei mai vajnici sprijinitori ai tuturor guvernelor. Independenţa i-a mai cîştigat pe urmă catedra de literatură română la Universitatea din Budapesta şi i-a păstrat reprezentanţa Armadiei în parlament pînă a închis ochii.

Fusese om tăcut, ursuz şi deci nu tulburase multă apă în capitală. Răutăcioşii povesteau cu mare lux de amănunte cum, în cincisprezece ani, Ciocan o sin-

gură dată a căscat gura, cînd, rămînînd deschise două uşi, ar fi strigat nervos: ,^a^jlonmil^^ _ziţar-JadaJTjpentru care impr^ Camera ar fi^APl^dat^irenatlc. Prin testament întreaga avere şi-a împărţit-o între liceul* din Armadia şi Astra din Sibiu, căci soţia îi murise de cîţiva ani, iar alte rude nu avusese, afară de doi fraţi ţărani, morţi şi ei mai demult.

Pejîcam^^ luptă crîncenă între doi candidaţi^Victor Grofşoru, avocat foarte căutat din An&ai^^ mea, şi bancherul Bela Beck, svalinngurizai^ pesta, care se auzise că ¥jm__săui^ sută de mii de coroane şi, fiindja^^ avea la dispoziţie, cu odiscre^ autorităţilor mari şi^jnicL_

în Armadia fierberea creştea zi cu zi. La berăria Rahova discuţiile şi prognosticurile nu se mai sfîrşeau. Grofşoru desfăşura o activitate straşnică, secondat fireşte de toţi intelectualii, care-şi luaseră însărcinarea de agenţi electorali. I^bîada ar fi fost asigurată dacă s-ar fi putut rupe voturile evreilor din Jidoviţa, presupunînd că preoţii şi învăţătorii îşi vor face cu toţii datoria,

Titu, vindecat, se avîntă cu trup şi suflet în vălmăşagul luptei. De dimineaţă pînă seara era în Armadia* agitîndu-se, discutînd mereu, îmbujorat de entuziasm. Care nu-i fu însă mîndria şi mirarea cînd, într-o zi, la berărie, Victor Grofşoru veni glonţ la dînsul, cu mîna întinsă:

— Poete, dragule, vreau să-ţi cer un serviciu!... Pentru dumneata e nimic, pentru cauza noastră e colosal!

Fiindcă berăria era plină de lume ce-l privea ca pe un erou, Titu se simţi în culmea fericirii şi strigă înflăcărat:

— Domnule deputat, cere-mi orice! Pentru cauză îmi dau bucuros şi viaţa!

— Bravo! Uite omul! zise candidatul, euprinzîndu-l prietenește de mijloc. Dar ceea ce vreau nu-ţi pot spune aici... Trebuie să vii pe la mine, să-mi faci onoarea şi plăcerea!... Deci spune-mi repede: cînd? Nu-ţi închipuieşti cît îmi sînt de împărţite toate minutele!

— Imediat... sau după-prînz... Ebine? făcu Titu, deodată grav, văzîndu-se parcă iniţiat în secretele zeilor.

~ Perfect! Atunci azi după-prînz, dragă poete!

Grofşoru, ca toţi care-l sprijineau, era convins că, îndată ce va ajunge el în parlamentul de pe malurile Dunării, poporul românesc va fi liber şi scăpat de orice griji.

— Dacă mă aleg eu, vom putea respira toţi, vom avea aer românesc! spusese dînsul din capul locului, încît fraza aceasta devenise lozinca lui electorală.

Titu se înfiinţa exact la întîlnire şi ascultă introducerea avocatului cu ochii lucitori de admiraţie, aruncînd numai din cînd în cînd cîte o aprobare întovărăşită de „domnule deputat", care pe candidat îl măgulea.

— Ne lipsesc ovreii din Jidoviţa, poete! Fără de ei sîntem pierduţi! sfîrşi Grofşoru, oftînd cu o figură întrebătoare şi întristată brusc.

Tînărul nu vru să audă de asemenea oportunism. Succesul trebuie să fie curat românesc, nepătat de nici un ajutor străin:

— Vom goli satele de oameni şi-i vom aduce pe toţi la urnă, să dovedim lumii întregi voinţa noastră, porunca noastră!

— Da, da, dar în satele noastre sînt puţini cu drept de vot, pe cînd ovreii sînt toţi alegători! observă avocatul care, chiar în vîrtejul visurilor naţionale, nu uita realitatea.

Apoi îşi complectă gîndul:

— Pentru a ne asigura voturile din Jidoviţa, e nevoie de concursul lui Herdelea care e iubit de toţi ovreii. Dacă Herdelea ar vrea să facă puţină propagandă ovreiască, ar fi imposibil să nu izbutim! Ştiu, ştiu în ce situaţie gingaşă se află tatăl d-tale, se grăbi Grofşoru să adaoge, ca şi cînd s-ar fi aşteptat la vreo obiecţie a lui Titu. El, ca învăţător al statului, trebuie să urle ca lupii, vorba ceea... Dar cu dibăcia lui, în mod discret... Ce zici, poete? în mod foarte discret!

— Pe faţă, domnule deputat! strigă Titu aproape indignat. în chestia aceasta nu pot exista rezerve şi compromisuri. înainte de a fi învăţător, tata e român!

— Da, negreşit, român... Cine se îndoieşte?... Dar greutăţi sînt, şi eu le înţeleg şi le apreciez... Totuşi, cu bunăvoinţă, s-ar putea înlătura piedecile, ştii, discret, foarte discret... în asemenea împrejurări discreţia are mare importanţă. Guvernul contează pe ovrei şi e sigur că-i are în mînă. Noi trebuie să lucrăm cu multă prudenţă, altfel se pot ivi noi rezistenţe... Vezi, în Pripas e mai uşor. Acolo sîntem între noi, Belciug lucrează, d-ta îi vei da o mînă de ajutor la nevoie, iar tatăl dumitale n-are să ni se pună de-a curmezişul... Nu-i aşa?... Dar în Jidoviţa e delicat, e foarte greu, e... e...

Din Armadia pînă-n Pripas, de obicei, Titu făcea jumătate de ceas pe jos. Acuma în mai puţin de un sfert fu acasă. Alerga să spună mai curînd ce cinste mare au hotărît tatălui său fruntaşii mişcării naţionale.

— Tată, iată clipa cînd poţi dovedi lumii întregi că eşti adevărat român! răcni dînsul din uşă, speriind pe toţi cu faţa-i aprinsă de entuziasm şi de oboseală.

Herdelea, în fundul sufletului, se bucura ca un copil chiar numai închipuindu-şi că Armadia ar putea trimite la Budapesta un deputat român, dar român adevărat, pe faţă, nu ca Ciocan— deşi Ciocan îi făcuse lui pe ici, pe colea mici servicii, Dumnezeu să-l ierte. Totuşi se ferea să-şi arate sentimentele, de frică să nu-l pîrască cineva... Apoi acuma, tocmai pe cînd Titu vorbea mai cu foc, îşi aduse aminte, nu putea şti de ce şi cum, de ultima vizită a subinspectorului şi de ameninţările lui ascunse.

— Eu cred că cel mai bun lucru ar fi să nu se amestece de loc, nici într-un fel, nici într-altul, rosti doamna Herdelea serioasă şi cu puţin dispreţ în glas. Dînsul e om bătrîn şi trebuie să-şi vază de necazurile lui, iar nu de nebuniile celor buieştri. Parcă mare ispravă o să facă şi Grofşoru... îi ştim noi cît le plăteşte pielea!... Dacă pe urmă ungurii vor prinde pizmă pe dînsul şi se va pomeni fără slujbă, crezi c-o să-i dea Grofşoru ceva?

Titu sări revoltat de atîta egoism:

— Adică cum ! Pentru o leafă mizerabilă, ungurii au pus lacăt pe sufletul omului?... Laşitatea asta ar însemna trădare naţională, ar însemna să-şi dea singur certificat de renegat!... Cu ungurii trăim noi aici, ori cu românii?... Crezi că vom mai scoate noi capul în lume, dacă nu vom face nici măcar atîta pentru cauza românească?

Ghighi împărtăşea din inimă părerile fratelui ei, mai cu seamă gîndindu-se că altfel poate n-ar mai avea cavaleri la baluri şi poate nici peţitori mai tîrziu.

— Ba în loc să umbli după cai verzi, mai bine ţi-ai căuta şi tu vreun post pe undeva, că eşti cît muntele şi vezi bine cîte greutăţi avem pe cap! zise doamna Herdelea supărîndu-se.

•— Apoi dumneata numai atîta ştii, mamă, greutăţi şi iar greutăţi! mormăi tînărul opărit.

— Atîta da, că eu am minte ! se înfurie dăscăliţa. Practicant de notar nu-ţi place să fii, învăţător nu-ţi place, dar la mîncare te îmbulzeşti! Apoi aşa~î uşor să ai fumuri! Mai pune osul şi tu, dragul mamii, că cu lenevia ai sa rămîi de rîsul lumii!

Numai Herdelea tăcea. Cu cotul răzimat pe colţul mesei, cu capul în palmă, se uita în neştire la gheata din piciorul stîng. Lumina lămpii atîrnată de grindă îi cădea drept în creştet, pe părul alb-argintiu... îi venea mereu să ofteze şi se stăpînea. Şi, în vreme ce doamna Herdelea se hărţuia cu Titu, i se perinda în gînd toată viaţa lui alcătuită aproape numai din umilinţe, speranţe veşnic spulberate, necazuri necurmate, viaţa întreagă care şi-a bătut mereu joc de dînsul, impunîndu-i mereu compromisuri, din pricina cărora niciodată nu şi-a putut asculta glasul sufletului, viaţa care i-a îngrămădit în inimă amărăciunea otrăvitoare... Două lacrimi se zvîrcoleau în ochii lui blînzi, plecaţi — regretul unei vieţi cheltuite într-o trudă sisifiană.

—Oh, oh! suspină dînsul în sfîrşit, cînd se făcu o clipă tăcere în casă. Cumplită-i viaţa, cumplită-i zău l

Vicleşugul lui Vasile Baciu căzuse atît de neaşteptat pe capul lui Ion, că în seara aceea s-a culcat tăcut şi a dormit ca şi cînd ţiu s-ar fi întîmplat nimic. Duminecă dimineaţa însă, ieşind din casă şi aruncîndu-şi ochii pe cîmp, îşi aduse aminte de vorbele socrului său şi-l pătrunse un fior de groază, căci în minte îi răsări îndată gîndul că toată truda lui a fost zadarnică, de vreme ce a rămas tot fără pămînt...

Se aşează pe prispă, cutropit deodată de mînie, de frică, de nedumerire, de deznădejde... întîi îşi zise c-ar fi trebuit să-l bată măr pe Baciu, să-l înveţe cinste. Pe urmă recunoscu că nici cu mînia, nici cu bătaia nu va putea face nimic în împrejurarea aceasta. Vina este numai a lui însuşi, fiindcă în ultimul moment şi-a pierdut minţile de bucurie şi s-a cununat înainte de-a vedea hîrtiile date la cărţile funduare.

întorcîndu-se de la biserică şi găsindu-l tot pe prispă şi abătut, Zenobia bănui ceva rău şi, ca să-i deschidă gura întrebă:

— Dar tu ce stai aşa neprimenit, în loc să dai o raită prin sat, după lucrători, că azi-mîine numai pămîntul tău o să rămîie nearat!

slavă Domnului, mi^jjda sărăcia şi necazul! tîşni Ion, ursuz. 7 *(jWii hpWti^Gkl*

— Apoi ce să-ţi mai dăm noi, că^aoar socru-tău ţi-a dat de ajuns, zise Zenobia cu ochi de vulpe.

— Cum să nu-mi dea. Vezi bine că mi-a dat, mormăi omul amărît. Nu vezi dumneata că m-am şi gîrbovit de cît mi-a dat?

Zenobia nu-l mai slăbi pînă nu află tot şi apoi izbucni în afurisenii care se înteţiră cînd Ana apăru

în ogradă, speriată de gura ei. în vreme ce soacra îşi blestema nora mai cu foc, în sufletul lui Ion pătrunse o fîşie luminoasă: prin Ana trebuie să-şi îndrepte greşala. Deocamdată nu ştia cum şi în ce fel, dar simţea că numai ea poate să-l scape.

— Şi urîtă, şi calică!... Bine ai nemerit-o, dragul mamii! strigă Zenobia în gura mare.

— Ho, cotoroanţă, ho! răcni Ion deodată la maică-sa. Ce te vîri ca musca-n băligar? Potracăni ştiţi să fiţi, dar sărac m-aţi lăsat, ai?... Ea-i de vină?... Ce-i ea de vină?... Apoi atunci ce te răsteşti la dînsa?... Piei d-aici că uite-acu vezi pe dracu!

Ana se uită la bărbatul ei cu o dragoste de cîine huiduit şi ochii i se umplură de lacrimi, simţindu-se vinovată faţă de dînsul fiindcă în gînd l-a bănuit cu Florica, pe cînd el e atît de bun şi o iubeşte atît de mult că bruftuluieşte chiar pe mama lui pentru ea. Lacrimile îi curgeau calde, mîngăietoare, dar faţa ei toată zîmbea de o fericire mare, mai ales că Ion veni la ea şi-i zise blînd.

— Ia nu mai plînge, Anuţă... Tu în ochii^niei_ _şă_te uiţi^Tîncolo sâ^nn^lTpese de nimeni!

Seara în pat, Ion i se jelui apoi cu de-amănuntul, îi spuse că ea ar putea să-l înduplece pe Vasile cu blîndeţe să fie om cumsecade şi să le dea ce-a făgăduit faţă de atîţia martori. Femeia se simţea măgulită de încrederea lui, dar, gîndindu-se la bătăile suferite de la tatăl său, n-avea speranţe să-l poată înmuia. Cînd însă bărbatul o învăţă cum să-i vorbească, credinţa lui o cuceri şi pe ea, şi se jură că se va duce chiar mîine dimineaţă şi de bună seamă nu se va întoarce cu mîna goală.

Ana plecă într-adevăr cum se crăpă de ziuă. încrederea îi crescu cînd, ajunsă în uliţă, nevasta lui

Macedon Cercetaşu îi ieşi în cale cu o doniţă plină de apă.

Vasile Baciu tocmai înjuga boii să pornească la plug. Văzîndu-şi fata, o întîmpină nepăsător:

— Da' ce, te-a alungat?

— Cum să mă alunge, taică? se miră nevasta, începînd să-i povestească ce vînt o aduce, după învăţăturile lui Ion.

Baciu se holbă la ea o clipă, apoi ca un taur care vede roşu, se aruncă şi-i închise gura cu o droaie de pumni, urlînd:

— V-aţi pus amu amîndoi să mă jefuiţi şi să mă lăsaţi cerşetor?... Apoi stai că am eu leac de pielea ta, rapandulă, stai!

Pînă ce se învîrti dînsul să apuce biciul s-o croiască, Ana o luă la sănătoasa, fără să fi avut vreme să plîngă de durere, deşi obrazul stîng i se roşise, iar din nas îi curgea un fir de sînge. De-abia cînd se apropie de-acasă îşi mai veni în fire şi se întrebă: „Ce-a mai fost şi asta?... Avan de mine!..."

Ion o aştepta în ogradă, cu inima arsă de nerăbdare. O zări de departe venind cu paşi iuţi şi ştergîndu-şi mereu nasul cu mînecile cămeşei.

— M-a bătut, Ionică, nici nu m-a lăsat să-i spun nimic! Uite cum m-a umplut de sînge! bolborosi nevasta, parcă i-ar fi cerut s-o răzbune.

Bărbatul însă simţi deodată o apăsare grozavă în ceafă. Se uită la Ana cu ochii goi şi reci, ca şi cînd ar fi văzut o arătare vrăjmaşă. Pe pometele obrajilor pielea îi stătea să pleznească, iar pe tîmple i se umflară vinele ca nişte lipitori sătule.^Mintea lui speriată îi striga că toată nenorocirea i se trage numai din femeia aceasta cu buza de sus murdărită de sînge şi cu privirea de-o umilinţă aţîţătoare. Braţele şi pulpele

îi zvîcneau fără voie în vreme ce unghiile îi tăiau pielea groasă şi aspră în podul palmelor. „Asta s-a înţeles cu tatăl ei să mă înşele !" îi fulgeră prin creieri, şi gîndul îl duru atît de rău parcă l-ar fi izbit cu parul în moalele capului,

Atunci, cu o poftă neînfrînată, ridică mîna şi o lovi greu peste obrazul drept, şi apoi cu dosul palmei, repede, peste obrazul stîng. Durerea stoarse din pieptul femeiei un ţipăt atît de ascuţit că Ion auzi cum zîngănesc geamurile casei. O mai trăzni însă şi peste ochii ce-l priveau cu spaimă, dar care chiar spăimîntaţi îşi păstraseră o clipire de bunătate... Ana căzu pe prispă, ameţită şi legănîndu-şi corpul din mijloc în sus ca să-şi aline suferinţa.

Şi tu mă zdrobeşti, Ionică? gemu dînsa. Nu ţi-e milă nici ţie de mine? #

•Ion scuipă spre ea, răcorit, şi intră în casă, căci de peste drum venea într-un suflet nevasta lui Macedon, pe cînd în pridvor la Herdelea parcă ieşise cineva să vadă ce se întîmpla. ^

Ana suspina şi, suspinînd, pîntecele mare i se zbătea ca o mustrare. Năframa îi alunecase din cap, părul i se încîlcise şi pieptul i se frîngea de plîns. în inimă închipuirile ei de fericire se topeau într-un noian de amărăciune din care răsărea numai întrebarea îngrozită: „Doamne, ce ţi-am greşit de mă pedepseşti aşa de rău?"

Nevasta lui Macedon Cercetaşu se aşează lîngă ea, îi îndreptă basmaua pe cap, o mîngîie pe obrajii udaţi de lacrimi şi-i zise cu milă, căutînd s-o ostoiască:

— Taci, draga lelii! Taci şi rabdă, că femeia trebuie să sufere dac-aşa a lăsat-o Dumnezeu... Taci mulcom, taci!

Glasul ei era atît de blînd că sufletul Anei se încălzi puţin. Apoi îşi ascunse faţa în poala femeiei şi plînse mai uşurată, murmurînd însă într-una, ca şi în seara nunţii:

— Norocul meu, norocul meu!

5

Pînă să convingă pe tatăl său, Titu n-a vrut să stea cu mîinile în sîn şi a pornit din casă-n casă, îndemnînd pe ţăranii alegători sau nealegători, să meargă cu toţii la o întrunire în Armadia, unde Victor Grofşoru avea să-şi lămurească programul. Fiindcă alegerea de deputat se apropia, prin sat umblau acuma mai des patrule de jandarmi spre a preîntîmpina turburările şi agitaţiile împotriva statului, Titu nu se sinchisea de dînşii. Dorea chiar un conflict sau poate # arestare, închipuindu-şi că astfel va dovedi lumii întregi barbaria stăpînirii ungureşti şi va contribui mai eficace la izbînda candidatului român. Vorbea ţăranilor de jugul unguresc, de datoria naţională, de limba strămoşească, se izbea însă mereu de aceleaşi răspunsuri:

— Bine, domnişorule, aşa o fi... Dar n-avem pămînt şi dările-s multe şi grele...

întîi se supără de atîta nepricepere. Pe urmă totuşi le dădu dreptate. \Adevărat, pe ei îi strivesc sarcinile vieţii şi eu le bat capul cu fraze ! Nici măcar speranţe nu le aduc!... Apoi, firește, dacă eu însumi nu ştiu bine ce vrem!"%

*El bănuia ce vrea, dar dorinţele lui nu se potriveau cu ale bătrînilor. El cu cîţiva studenţi şi profesori mai tineri visau unirea grabnică a tuturor românilor.^

Nu se gîndeau dacă se poate ori nu se poate. Ei se uitau fermecaţi spre România, aştepţind de-acolo mîntuirea. în faţa lor însă stăteau mai toţi fruntaşii recunoscuţi, între cari însuşi Grofşoru, care spuneau că acestea sunt idei primejdioase, că prin asemenea vorbe goale, bane numai pentru discuţii de berărie, se poate compromite toată lupta.

— Mijloacele noastre trebuie să fie legale! îi spuse Grofşoru. Numai prin legalitate se obţin lucruri trainice! Politica serioasă nu se poate întemeia pe aventuri, ci pe realitate!... Ce ascunde viitorul, nu se ştie... în suflet putem nutri orice speranţe, dar visurile nu trebuiesc amestecate în lupta politică!

Titu se zăpăci şi fu cuprins de o şovăire din care de-abia cu sforţări se putu smulge. Se coborî iar între ţărani şi, cu toată opreliştea bătrînilor, le vorbi de „fraţii noştri", de „stăpînirea românească" ce va veni în curînd. Şi tresări de bucurie cînd Ştefan Hotnog, bogătaş din sat, în loc de tînguirile obişnuite, răspunse acuma în numele tuturor, ridicîndu-şi chimirul pe burtă:

— Să te audă Dumnezeu, domnişorule!

„Oportunismul şi laşitatea ucid avînturile! se gîndi Titu mulţumit. Cu jumătăţi de idealuri nu poţi lupta şi nici nu poţi fi înţeles de nimeni!"

Strădaniile lui Titu au rămas totuşi zadarnice, deoarece întrunirea, îndată ce s-a anunţat oficial, a fost oprită de către prefectul judeţului în urma raportului solgăbirăului Chiţu care se temea de tulburări.

Tocmai cînd Titu venea pleoştit, cu vestea aceasta din Armadia, bătrînul Herdelea a primit citaţie de la tribunal în procesul ce-1 pornise judecătorul pentru ultragiu. Deşi, între timp, ungurul se mutase din

Armadia într-un orăşel din Ungaria, fiindcă — cum spusese dînsul la plecare — nu se putea aclimatiza în atmosfera nepatriotică de-aici, sarcina lui Herdelea se agravase, căci acuzaţia judecătorului s-a părut atît de întemeiată procurorului, încît şi-a însuşit-o din oficiu şi deci procesul trebuia să continue negreşit, chiar dacă partea civilă s-ar fi retras.

Herdelea strigă pe Ion, care de asemenea primise citaţie, vrînd să se sfătuiască împreună cum să abată nenorocirea ce-i ameninţa de-aproape. Ion însă, în bobota necazurilor lui cu socru-său, căuta mereu să se plîngă ce a păţit şi cum a fost înşelat, iar de procesul care îl durea pe învăţător, parcă nici nu-i păsa.

— Aveţi să vedeţi că becisnicul ăsta are să mă bage în temniţă şi să ne nenorocească pe toţi! zise învăţătorul pe urmă, doborît de îngrijorare. Ţineţi lltt m * n t e c e v " a m S P U S e u a z i ! Ion ^fatalitatea noastră^.. ^ se ciorovăieşte cu Vasile Baciujrentru nişte zdrenţe de p **ânîHFşrnici S!LZ**£^s|_Şiî e * n ce poznă m-a înfur^^ ~

Titu, văzînd spaima bătrînului şi ca să mai schimbe vorba, găsi înţelept să povestească pe un ton de glumă, cum azi, întîlnindu-se în Armadia cu Belciug, i-a spus că e foarte supărat şi că nu va lăsa fără răspuns insultele doamnei Herdelea, pentru care va trebui să dea seama în faţa justiţiei... Efectul povestirii lui însă fu tocmai contrar celui aşteptat de dînsul, stîrnind o ceartă care nu se isprăvi pînă noaptea tîrziu.

— Apoi da, că atîta-mi mai lipsea, să umblu acuma pe la judecăţi şi pentru dumneaei, că n-am eu destule necazuri, zise învăţătorul amărît. Mai bine-1 lăsai dracului şi tu, în loc să-mi mai aprinzi paie-n cap şi cu el!

Doamna Herdelea se înfurie imediat, făcu pe soţul ei mămăligă nesărată, pentru că ar fi în stare să se lase călcat în picioare de toate nătăfleţele din lume, şi declară categoric că ea preferă să plătească orice amendă, şi chiar să stea la puşcărie, decît să rabde mojiciile „Pămătufului".

Ziua următoare aduse însă o nădejde bună, sub chipul unei scrisori de la subinspectorul Horvat, care-l invita colegial pe Herdelea să-şi pună în cumpănă toată influenţa pentru alegerea desăvîrşitului patriot ce este candidatul de deputat Beck. *„Am toată încrederea în patriotismul dumitale încercat şi să fii sigur că oboseala dumitale va fi apreciată cum, se cuvine",* sfîrşea subinspectorul. Mai aleş sfîrşitul i se părea învăţătorului plin de mari făgăduinţe.

— Uite ce om de treabă bietul subinspector! strigă dînsul înviorat. Ei, degeaba, să nu judeci niciodată pe nimeni după aparenţe!... Iată bărbatul care-mi place şi mie!... Bravo! Bravo!

îndată îşi însemnă pe toţi alegătorii din Pripas, în număr de unsprezece, şi chibzui îndelung, pe cei care ar vota cum îi va sfătui dînsul. Apoi îşi frecă mîinile cu încredere:

—•Vezi, Dumnezeu îţi trimite ajutorul cînd nici te aştepţi!

Titu, aflînd seara planurile tatălui său, sări pînă în tavan de indignare şi strigă de nenumărate ori „trădare" şi „ruşine". Dar Herdelea rămase neclintit.

— Pentru mofturi n-am să-mi las eu bătrîneţele pe dfumuri... Ai văzut tu ce-mi scrie subinspectorul?... Citeşte bine! Poftim! zise aruncîndu-i mîndru scrisoarea.

Tînărul nu vru să citească nimic şi făcu jurămîntul că va lupta din răsputeri împotriva acestei trădări nemaiauzite. Herdelea se întrista că feciorul lui se gîndeşte mai mult la străinii de la care nu va avea niciodată nimic, decît la dînsul, a cărui soartă atîrnă de bunăvoinţa celor mari şi puternici.

— Na-ţi închipui tu că Horvat, dacă-i vom împlini dorinţa, poate să-mi fie de mult folos? N-ai vă^it citaţia de ieri şi nu ştii că mă paşte afurisitul de judecător? O vorbă a subinspectorului cîntăreşte greu la tribmal. Cînd va spune subinspectorul prezidentului că uite-aşa şi aşa, Herdelea e omul meu, adică al nostru, crezi că prezidentul are să mai crîcnească? Aşa se lucrează în lume, băiete... înţelegi, ori nu înţelegi?

— Nu vreau să înţeleg nimic! răspunse Titu cu atît mai îndîrjit cu cît socotelile acestea i se păreau şi lui cuminţi.

— Atunci să-ţi fie ruşine obrazului, că eşti cal bătrîn şi ai putea înţelege atîta lucru! strigă Herdelea adînc mîhnit. Ruşine să-ţi fie, măgarule!

6

în seara zilei cînd Ion bătuse întîia oară pe Ana, pică în casă, de-abia tîrîndu-se. Dumitru Moarcăş, o rudă îndepărtată de-a Zenobiei, cerînd adăpost pînă s-o înHuraTTTum^^ din lume. Zenobia, aflîndu-se în toane bune, pentru că feciorul şi-a muştruluit nevasta, îl piimi fără a se burzului, mulţumindu-se doar să-1 descoase puţin:

— Da' ce-ai păţit, bade Dumitre? De ce nu stai la Paraschiva, că-i bine acolo?

— Parcă de bine fuge omul, murmură Moarcaş, mototolindu-se pe vatră.

J^aun^ moşneag trecut de şasezeci, pij^rnicit şi prăpădit de să-l sufli de pe picioare. Nu mai avea nici un dBnte în gură şi vorbea*gxen,* scuipînd în toate "parţîle." ~îh tinereţe aJfost bărbat frumos şi cu stare şi se băteau fetele după dînsul, dar în loc să se însoare şi să se potolească, i-a plăcut să zboare ca albina din floare-n floare, încît mulţi oameni şi-au ciomăgit muierile din pricina lui, căci de el nu îndrăzneau să se lege, Tilnî w fost mai dragă decît gămîntuî şi tot cărăuşia i-a mîncat capul. într-o noapte, venind de îa DeiT^o^eataT de ţigani lăieşi au tăbărît pe dînsul, l-au stîlcit şi i-au furat caii. A zăcut vreo doi ani şi a rămas beteag de picioare. Boala i-a înghiţit averea. Rămas numai cu căsuţa şi grădina, s-a aciuit pe lîngă Paraschiva, care era văduvă tînără şi rîvnea mai mult la casa lui, crezînd că nu mai are de trăit cine ştie cît. Dumitru însă se încăpăţîna să nu moară şi o duse douăzeci şi doi de ani aşa, prăpădit cum a scăpat, încît Paraschiva a avut vreme să se obişnuiască cu slăbiciunile lui. S-au înţeles ei totuşi destul de bine pînă acum cîteva luni cînd Dumitru s-a apucat şi a vîndut lui Avrum casa şi grădina fără ştirea Paraschivei. Degeaba i-a dat o sută de zloţi de argint, femeia nu s-a mulţumit. Ea era convinsă că a luat mai mult şi a ascuns banii undeva sau la cineva. Şi cum Dumitru nu mai putea să aibă zile multe, Paraschiva se înfuria că banii vor ajunge pe mîna altora, iar ea, care l-a îngrijit atîţia ani, se va alege cu nimica. Fiindcă nici Avrum nu voia să-i spuie lămurit cît i-a dat, Paraschiva s-a pus pe moşneag, mai întîi cu sudălmile, apoi cu bătaia, pînă ce în sfîrşit azi l-a izgonit să nici nu-l mai vadă.

Bătrînul povesti ce-a păţit cu Paraschiva, dar fără s-o ocărască, ba chiar cu o mare părere de rău că a fost nevoit să plece de la ea şi să moară poate prin case străine.

— Apoi lăsă c-ai trăit destul, îi zise Zenobia drept mîngîiere.

flon, îmbufnat cum rămăsese toată ziua după ce pleznise pe Ana, nu zise nimic, ci se uita doar uneori cu ură la noul mîncău care-i cade în spinare din senin. Credea totuşi că Dumitru se va întoarce acasă mîine-poimîine, ştiindu-se că nu poate trăi fără Paraschiva, singura femeie — se zice — pe care a iubit-o el cu adevărat şi care, de aceea, l-a şi învîrtit cum i-a plăcut. De altfel gîndurile lui erau atît de fripte de grija pămînturilor, încît tot restul lumii i se părea că nu face un ban găurit. Se înfuria cînd vedea pe Ana care, pe cît îi îngăduia pîntecele ţuguiat, se sprintenea pe lîngă vatră să gătească cina şi era din ce în ce mai convins că femeia e înţeleasă cu Vasile Baciu să-l tragă pe sfoară.

Se perpeli cîteva zile fără să ştie ce să mai facă. Apoi îi veni în minte Herdelea şi se bucură ca şi cînd ar fi găsit scăparea. Chipul învăţătorului îi juca înaintea ochilor, strălucitor de speranţe. îl căută îndată şi, nemerindu-l la şcoală, îl chemă afară. Herdelea era supărat şi-i impută că e nerecunoscător şi că, prin nepăsarea lui criminală, îi primejduieşte slujba şi cinstea. Ion ascultă nerăbdător ca şi deunăzi cînd încercase învăţătorul să se sfătuiască cu dînsul... Ce-i păsa lui de grijijej&lţora? Pe el numai necazul^ lmjgel^iax£L.îl rodea şi-l dunnia^iy după ce îmblînzi pe Herdelea cu făgăduinţi, i se plînse ca un copil nepriceput, zicînd mereu mai rugător şi mai stăruitor:

— învață-mă, nasule, că altminteri ori fac moarte de om și ajung la pușcărie, ori mi-oi pune singur ștreangul de grumaz!

Se uita în ochii învățătorului, sorbindu-i răspunsul, din care însă i se întipări în creieri numai atîta: „Fii, liniștit, finule, că ce ți-a făgăduit trebuie să-ți dea... Duminecă tu să vii la mine cu Ana... Am să chem și pe Vasile ș-aveți să vă înțelegeți, fii linștit!"

Zilele pînă duminecă trecură ca ceasurile. Nădejdea îi îmbrăca toate gîndurile în trandafiriu. Se simțea iar stăpînul pămînturilor și de-abia aștepta să poată ieși la lucru pe moșia lui.

Herdelea, iubitor de învoieli unde fiecare parte să-și scadă cerințele spre mulțumirea amîndurora, povățui pe Vasile Baciu să dea acuma jumătate din locuri, care să fie scrise pe numele lui Ion, iar cealaltă jumătate să i-o făgăduiască în scris pentru după moarte. Povața lui însă îi nemulțumi pe amîndoi. Toate nădejdile lui Ion se prăbușiră auzind ce spune învățătorul. Apoi dacă ar fi fost vorba să lase dînsul din drepturile lui, ce nevoie de sfaturile nașului? Lui nu-i trebuiau jsfal^^ pămînHrîlZ *7TJ1* cuprinse o mînie sălbatecă împotrivaTui Herdelea, care astfel vrea să-1 înșele, în loc să-1 ajute... Vasile, cu o lucire șireată în privire, zise tacticos că el nu-și ia vorba înapoi și dă bucuros cele cinci locuri, pe ales. în sinea lui însă era sigur și el că Herdelea s-a înțeles cu Ion să-i fure averea... Pentru că nu îndrăzneau să se certe cu învățătorul, potrivnicii schimbară între dînșii cîteva sudălmi și apoi, uitînd orice omenie, se luară de piept și începură să-și care la pumni peste cap, cu sete, grohăind ca niște mistreți prinși în capcană... Herdelea și Titu de-abia izbutiră să-i scoată din odaie, în vreme ce dăscălița, nespus de indignată că nerușinații s-au încăierat în casa ei, îi ocăra cu înverșunare, iar Ghighi țipa speriată. Ana încremenise pe un scaun în dosul ușei, încît doamna Herdelea o dojeni și pe ea bine și apoi o dădu afară.

Vasile și Ion se mai zgîlțîiră puțin în pridvor, se mai ghiontiră pînă-n poartă, dar în uliță se descotorosiră și-și așezară hainele boțite, înjurîndu-se ce în ce mai potoliți. în clipa însă cînd să pornească spre sat, în ușa casei învățătorului se ivi Ana, **topita** de rușine și de spaimă, ca o arătare urzitoare a tuturor relelor. O zăriră amîndoi deodată și furia lor se înteți iar, pumnii se amenințară în aer și privirile roșii se loveau ca două săbii. Ajuns în dreptul casei, Ion intră în ogradă urlînd cu o spumă subțire albă între buze, care se muta și se lipea cînd pe cea de sus, cînd pe cea de jos.

— Să-ți mănînci friptă odrasla, tîlhar bătrîn ce ești!

Ana dădu să intre și ea, dar Ion se repezi ca uliul și răcni, răgușit, scăpărînd scîntei din ochi și scoțînd cuțitul din șerpar:

— Fugi, fleandură, fugi de-aici că uite-acu te trimit pe lumea cealaltă!... Și să nu te mai prind pri* / ograda mea că te spintec!... Hoață!... Hoți **și** tîlhari Ijcare umblă să mă mai și batjocorească!

Femeia vru să ridice mîinile să-1 roage, dar privirea lui o îngrozi, spunîndu-i că într-adevăr e hotărît s-o omoare acuma. Șovăi o clipă și apoi porni după tatăl său care făcea cîte doi-trei pași, se oprea, se întDrcea, zvîrlea ginerelui cîte-o înjurătură, iar se urnea și iar se oprea... Cînd însă Vasile o văzu apropiindu-se, își îndreptă toată mînia asupra ei și, amenii^

ţînd-o cu amîndoi pumnii, strigă clămpănind din dinţi ca o fiară:

^ — N — Să nu vii la mine, rapandulă, că-ţi zdrobesc ciolanele!... Sărăntoc ţi-a trebuit, de sărăntoc să ai parte!... Uite-1! Uite-1 ce mîndru-i!... Amu să-ţi fie de cap! De cap! De cap! De cap!

Păşi mai iute, dar răcnind într-una „de cap", ca şi cînd n-ar fi fost în stare să găsească o ocară mai grea...

Ana rămase în mijlocul drumului, nemaiştiind încotro s-o apuce, Ion tot mai înjura şi blestema în ogradă, iar Vasile Baciu, depărtîndu-se, ţipa mai tare parcă să-1 audă tot satul. Vecinii ieşiseră în uliţă şi priveau care miraţi, care rîzînd, toţi dornici să urmărească desfăşurarea poznei... Nemişcată, **cu** braţele moarte, cu ochii rătăcitori şi cu sufletul **crini-**poţit de înfricoşare, femeia se uita împrejur, fără să mai ştie ce să facă. „Acu unde să mă duc?" se întreba şi în minte îi răsăreau numai răspunsuri negre care o pironeau pe loc, sleindu-i voinţa şi ispitind-o să-şi curme singură toate suferinţele, fiindcă viaţa ei e zadarnică.

Tot Floarea, nevasta lui Macedon, sări iar, o luă de mînă, o duse acasă la ea, o îmbărbăta pînă seara şi o culcă după cuptor, lăcrimînd de milă.

—Vai, sărăcuţa de ea, sărăcuţa!...

în noaptea aceea îşi dădu seama întîia oară Ana de prăpastia în care-şi zvîrcoleşte ea viaţa. Şi atunci gîndul morţii i se coborî în suflet ca o scăpare fericită. îl alintă atît de stăruitor că, în cele din urmă, se minună cît de blîndă şi ademenitoare i se înfăţişează, ca un liman unde nu mai sunt nici dureri şi nici nădejdi...

* Deodată însă simţi o zvîcnire în pîntece, trezind-o din aiurare. „Cum se mişcă, sărmanul!" îşi zise dînsa

uitîndu-şi toate necazurile şi înţelegînd că trebuie să trăiască, fiindcă într-însa o fiinţă nouă bate la poarta vieţii.

A doua zi Ion se mulcomi. îi păru rău că s-a făcut de rîsul lumii şi că s-a hărţuit cu socrul său tocmai în casa învăţătorului, deşi era convins că Herdelea s-a dat de partea duşmanilor lui. Trecu drumul la Macedon Cercetaşu şi aduse acasă pe Ana, dar fără să audă măcar poveţele Floarei că să fie mai milos cu biata femeie că mîine-poimîine îi soseşte ceasul şi cine ştie ce se poate întîmpla dacă o huiduiesc toţi şi n-o cruţă nimeni.

" Apoi fu cuprins de desperare. Simţea un gol dureros în cap, care voia neîncetat parcă să-i spargă ţeasta. Numai buzele îi şoşăiau într-una:

— Nu-i bine aşa... Nu-i bine... nu-i bine...

Se ducea prin Jidoviţa, se îmbăta şi se întorcea mai posomorit.

După o săptămînă ploioasă şi murdară, care-l ţinuse mai mult în casă, răsări o zi aurită, caldă, strălucitoare, cum nu se mai pomenesc decît în ţinuturile muntoase în dricul primăverii. Ieşind în ogradă, Ion se opri ca trăznit şi, fără să vrea, sorbi lacom mirosul de verdeaţă, sălbatec şi umed, ce plutea în văzduh. Ca şi cînd peste noapte tot pămîntul s-ar fi spălat cu apă fermecată, atît se înfăţişa de mîndru în verdele deschis pe care stropii de rouă licăreau în toate culorile curcubeului, ca nişte diamante presărate înadins de o mînă nevăzută. Priveliştea aceasta îl zgudui ca dintr-un somn greu şi-i umplu deodată creierii de gînduri...

Şi porni, luminat, spre casa preotului Belciug, împins de o încredere mare. Numai popa poate să-i arate calea, precum tot dînsul l-a dat pe brazdă odinioară. Dar acest „odinioară" era aşa de depărtat, parcă ar fi trecut ani şi ani de zile, deşi abia ieri se împliniseră cinci săptămîni de la nuntă.

Belciug privea din cerdac cum adapă caii vizitiul, un ţăran somnoros şi plin de baligă pe haine.

— Ce mai veste-poveste, Ioane? zise dînsul văzîndu-l intrînd pe portiţă, cu pălăria în mînă.

— Apoi mai mult rău decît bine, domnule părinte, răspunse Ion vrînd să zîmbească dar izbutind numai să se strîmbe şi să-şi arate dinţii galbeni, ca un cîine care mîrîie neputincios.

— Am auzit... De, băiete, dacă uitaţi pe Dumnezeu, cum să nu vă pedepsească? mormăi Belciug puţin înnourat şi intrînd în casă urmat de Ion.

Dumnezeu însemna acum în Pripas biserica cea nouă şi preotul simţea mîna cerului în neînţelegerile dintre ginerele şi socrul care nici nu s-au gîndit măcar să dăruiască ceva pentru lăcaşul Domnului.

Milostivenia cerească i se arăta de altminteri preotului în toate chipurile. Buclucul lui Herdelea cu judecătorul era o pedeapsă grabnică şi cuvenită pentru că a uneltit împotriva slujitorului lui Dumnezeu. Mai aştepta doar manifestarea mîniei divine faţă de doamna Herdelea, care l-a ocărît pe dînsul, şi apoi o lovitură deosebită pentru Herdelea fiindcă chiar ieri a aflat că umblă să-i smulgă cîţiva alegători în favoarea candidatului de deputat ungur, deşi ştie bine că el doreşte să arunce un bloc, mic dar solid, în cumpăna reprezentantului român. Răsplata tuturor neplăcerilor o găsea totuşi mai ales în hotărîrea de a începe încă în vara aceasta lucrările noii biserici. Căzuse la învoială cu un arhitect din Bistriţa, care avea gata un plan foarte frumos. Arhitectul trebuia să sosească în curînd şi, cu materialul adunat, să aşeze temelia. Pînă la toamnă zidurile vor fi ridicate, iar în toamna viitoare noul locaş va putea fi sfinţit cu toată solemnitatea. Belciug se gîndea de pe acuma la programul sfinţirei şi inima lui bolnăvicioasă tremura de bucurie. Dar, deoarece tot mai lipsea puţin din suma prevăzută la cheltuielile clădirii, strădaniile lui nu erau sfîrşite. De aceea nu pierdea credinţa că, pînă la urmă, şi Ion va deschide punga şi deci se sili să-l cîştige prin bunăvoinţă.

— Acuma spune, Ioane, ce te doare! murmură dînsul aşezîndu-se, bătîndu-şi genunchii cu palmele şi privind drept în ochii lui Ion, pe care-l lăsase îm picioare.

Ion se spovedi prelung, cu glas înfundat, cu ochii în pămînt, iar preotul îl ascultă cu băgare de seamă şi fără să-l întrerupă. Apoi cînd isprăvi, Belciug se scula, se plimbă de cîteva ori de ici-colo cu paşi mari uitîndu-se o dată cu mirare în odăiţa de culcare unde patul era încă tot nefăcut, şi în sfîrşit, se opri lîngă masă, se răzimă de dungă cu palmele încrucişate la spate şi vorbi privind mereu într-un colţ al tavanului:

— Ştiu eu ce să te sfătuiesc?... Greu... Prea greu... Numai un avocat te-ar putea lumina bine... Dar cu răul şi cu bătăile nu se împacă oamenii niciodată, asta-i de cînd lumea. Dumnezeu a lăsat judecătorilor împărţirea dreptăţii pămînteşti... Am păţit şi eu deunăzi, ştii bine, că m-a ocărît dăscăliţa ţigăneşte. Puteam să mă apuc de bătaie?... Nimeni să nu-şi facă singur dreptate... N-am zis nimic şi nu m-am înfuriat... Dreptatea-i de la Dumnezeu... M-am plîns şi eu în Armadia la judecătorie şi, dacă-i bine şi drept

să fiu hulit de pomană, hulit să rămîn... Tu însă vei face cum crezi de cuviinţă. Numai atîta să ştii: pumnul nu-i dreptate... întreabă un avocat, roagă-l să te înveţe şi fă cum te-o îndrepta el... Eu n-am nici o putere...

Ion plecă mulţumit. Bine-a zis popa: legea să hotărască... Ajuns acasă, chemă pe Ana şi-i vorbi foarte blînd:

— Tu trebuie să te duci la tatăl tău, Anuţă, că eu nu te mai pot ţinea, vezi bine şi tu, că-s sărac şi abia ne tîrîm şi noi zilele... Dumnealui are destula avere... Amu că m-a înşelat, nu-i nimic. Dumnezeu din cer vede şi judecă. Dar eu trebuie să mă gîndesc la pielea mea. Cu mînile-n sîn n-oi sta, de bună seamă, poţi să-i spui!

Pe urmă o duse de mînă pînă la poartă şi închise poarta după ea.

Ana se mai uită înapoi, dar el nu mai întoarse capul.

— — Are dreptate... toţi au dreptate, şopti femeia podidită de plîns. Numai eu n-am nici un rost în lume...

Capitolul VIII

COPILUL

Cu cît se apropia alegerea de deputat, cu atît Herdelea, tatăl şi fiul, se ciorovăiau mai mult, ca şi cînd toate necazurile şi toate nădejdile, ba chiar însăşi soarta lor ar fi atîrnat de izbînda românului sau a ungurului. Bătrînul, care purta în suflet groaza procesului cu judecătorul, credea din ce în ce mai tare că, contribuind la alegerea candidatului guvernamental, va scăpa teafăr din ce-l ameninţa. Se gîndea în taină că, în preajma judecăţii, va ruga pe ocrotitorii săi, subinspectorul şi deputatul, să pună o vorbă bună pentru dînsul acolo unde trebuie. Văzîndu-l cu asemenea sprijinitori, judecătorul va trebui să se îmblînzească, iar tribunalul să înceteze urmărirea.... Şi, fiindcă în cele din urmă Titu rîdea neîncrezător de speranţele lui, Herdelea zicea convins:

— Cine rîde la urmă rîde mai bine, băiete!

Dăscăliţa, deşi nu putea suferi neamul unguresc, rămase totuşi neclintită în părerea ei că, mai presus de orice, omul trebuie să Hibă grijă de pielea lui. De altfel ea şi cu Ghighi nu se sinchiseau atîta de

mofturile alegerii, cît se frămîntau că, în afară de cîteva cărți poştale ilustrate, n-aveau încă nici o scrisoare de la Laura, măcar că acuma se împlineau aproape două luni de la nuntă. îşi făceau fel de fel de închipuiri, căutau explicații care să le potolească neliniştea, dar care mai mult le întristau.

Titu se mistuia şi se chinuia de însufleţire. Dorea cu atîta înverşunare izbînda lui Grofşoru, că îl durea chiar numai gîndul că ar putea cădea. începea aproape să urască pe tatăl său, mai ales că punea veşnic înainte interesul personal.

— Dacă nu vrei să facem nici o jertfă, cum crezi c-o să triumfăm vreodată? striga dînsul desperat, crîşnind din dinți şi smulgîndu-şi părul.

Egoismul acesta, de care se izbea de altminteri pretutindeni, îl hotărî să se gîndească să plece oriunde, în lume, încredințat că aiurea oamenii vor fi mai voioşi să se sacrifice pe altarul unei idei. Deşi striga într-una că activitatea e mama succesului, continua să petreacă zilele prin Armadia, la berăria Rahova sau la Grivița, unde, împreună cu alți tineri entuziaşti, se îmbătau cu vorbe mari, visau închipuind planuri îndrăznețe şi puneau la cale soarta poporului. Fiind siguri de succes, îi umflau mereu proporțiile. Li se părea că alegerea lui Grofşoru va revoluționa nu numai țara, ci toată Europa.

Ştiau dinainte discursurile zdrobitoare cu care Grofşoru va ului parlamentul şi vedeau limpede clipa cînd Ardealul se va ridica brusc în picioare şi va cădea, ca un copil pierdut şi regăsit, în brațele României, cînd cei oropsiți de atîtea veacuri îşi vor lua locul ce li se cuvine între popoare, ca nişte urmaşi vrednici ai stăpînilor lumii...

După asemenea înaripări, intrînd seara în atmosfera îmbîcsită de realitate de acasă, Titu simțea că se prăvale din înălțimi şi se zvîrcolea neputincios. „Trebuie să plec de-aici, altfel am să mă înăbuş!" îşi zicea după ce se certa cu tatăl său, care nu voia nici să-i mai asculte argumentele.

Cu toată sila ce i-o făcea slujba de subnotar,, îşi găsi singur un loc în Luşca şi, într-o seară, aproape de alegere, în urma unei discuții mai violente, declară că are să se ducă îndată ce va afla rezultatul luptei,, fiindcă s-a săturat de viața aceasta fără nici un ideal, mînjită numai de noroiul mărunțişurilor zilnice. Declarația voia să fie o răzbunare împotriva tatălui său,, care însă se bucură auzindu-l şi-l felicită că începe să se cumințească.

în ajunul alegerii trecură prin Pripas două companii de honvezi care aveau să dea o mînă de ajutor jandarmilor concentrați din tot județul spre a păstra ordinea.

— Uite ce susțineți d-voastră, cei cu prudența! zise Titu către Herdelea arătîndu-i soldații ce de-abia-şi tîrau picioarele obosite. Drept argumente ne dați baionete!

în sfîrşit ziua cea mare răsări frumoasă..,, Armadia fierbea ca un stup în ceasul cînd roieşte. Toată lumea era stăpînită de înfrigurare. Din sus *şi* din jos soseau mereu cete de țărani, cu preoții şi cu învățătorii în frunte, unii pedeştri, plini de praf şfi de sudori, alții în căruțe, toți veseli şi strigînd mereu „trăiască"...

De la biserica cu două turnuri, de-a curmezişul pieții, pînă la primărie, unde era biroul electoral,, în dreapta şi în stînga străzii se întinseră cordoane de jandarmi cu baioneta la armă, cu penele de cocoş,

agitate în pălării, răstindu-se la mulțimea ce se înghesuia în spatele lor, răcnind deseori „înapoi" și amenințînd cu puștile. în mijlocul pieții, lîngă crucea îngrădită cu uluci, un grup de elevi de liceu din clasele superioare, încadrați de cîțiva profesori tineri și de studenți îndrăzneți, cîntau *„Deșteaptă-te, roniâne"* întrerupîndu-se din cînd în cînd ca să strige în cor: „Trăiască deputatul Victor Grofșoru!" Grupul ajungea pînă la cordonul de jandarmi; cei din față aplaudau pe alegătorii români și huiduiau pe ovreii și ungurii care se îndreptau spre primărie. Aici, chiar în spatele unui jandarm voinic, cu mustăți mari și sclipitoare de pomadă, stătea și Titu, roșu de entuziasm și răgușit de cît a cîntat și a răcnit. Toată piața gemea de țărani nealegători, aduși înadins să manifesteze, urlînd „trăiască" sau „rușine".

Belciug veni mai devreme, urmat de vreo douăzeci de pripășeni, dar în fața bisericii un ofițer de jandarmi trimise în dosul cordonului pe cei ce n-aveau cărți de alegători, încît preotul defila numai cu șase inși înspre localul de vot, zîmbind amar la mulțimea care-l aplauda. Titu strigă însuflețit „bravo Belciug", iar popa îi răspunse măgulit și trist:

— Nu-i vina mea că sîntem numai atîția, știi bine!

Soarele ardea. Căldura creștea neîncetat. Oamenii, osteniți de cît au stat în picioare, asudau, se îndîrjeau, se îmbulzeau spre cordoanele de jandarmi fără să știe de ce, iar jandarmii se strîmbau, răcneau și izbeau ici-colo cu patul puștii, înjurînd.

Pe la amiazi Grofșoru, însoțit de cîțiva prieteni, trecu pe stradă, spre biserică, să-l vadă mulțimea, însuflețirea izbucni ca o flacără dintr-un jăratec peste care ai turnat ulei. Cîntecele, uralele, țipetele se

topeau într-un zgomot năpraznic. Lumea se năpusti peste cordoane să-l vadă mai bine. „Ura! Trăiască Victor Grofșoru!... Jos renegații!"... Jandarmii se zbăteau, învîrtind armele să stăpînească valurile de oameni. Unul, cuprins de mînie fiindcă norodul nu-l lua în seamă, împunse cu baioneta în mulțime, înțepînd pe un țăran bătrîn, care tocmai se lupta să iasă din viitoare și care deodată începu să se vaiete.

— Rușine!... Huo!... Jos cu el! urlă gloata repezindu-se mai dîrză asupra cordonului.

— înapoi!... înapoi! țipau jandarmii lovind cu arma în cei care se avîntau peste linia oprită.

Grofșoru, care tocmai văzuse cum a împuns jandarmul, se repezi la țăranul rănit și-l îmbrățișa furtunos, în vreme ce mulțimea vuia de entuziasm și mulți întrebau: „Ce este? Ce s-a întîmplat?" Apoi, revenind în mijlocul străzii, își scoase pălăria, își șterse nădușala și începu cu glas vibrator:

— Cetățeni! A curs sîngele nevinovat! Teroarea... Nu izbuti să continue, căci un ofițer de jandarmi îl opri scurt, declarîndu-i că nu e voie să ațîțe lumea. Grofșoru se ciondăni un răstimp cu ofițerul protestînd cu gesturi largi, pe cînd partizanii îl sprijineau stăruitor:

— Trăiască !... Trăiască!...

în clipele acestea sosi în piață Herdelea, urmat de cinci alegători, cu fața luminată de un zîmbet sfios, uitîndu-se puțin speriat în dreapta și stînga. Cîțiva strigară „trăiască", dar îndată un glas gros răcni: „Rușine ! Renegații!... Jos !..." și repede toți izbucniră în huiduieli, iar printre baionetele lucitoare pumni încleștați se scuturau amenințători. Herdelea, înfricoșat, simți un tremur în genunchi, dar zîmbetul nu-i dispăru de pe buze ca și cînd ar^fi fost vopsit... Grupul

de liceeni porni săcînte batjocoritor *Veşnica pomenire,* cu glasuri ascuţite şi falşe de mascaradă, în timp ce alţii răcneau neîncetat „ruşine".

Titu, cuprins deodată de o milă mare, se piti la spatele jandarmului, uitîndu-se îngrijorat după tatăl său, îmbătrînit prea înainte de vreme, a cărui faţă acuma era albă încît de-abia i se mai vedeau mustăţile mici şi cărunte.

— Renegatule !... Ruşine !... Trădătorule !... Jos! ţipau zeci de voci în jurul lui Titu, care ridică mîinile, copleşit de emoţie, parc-ar fi vrut să oprească ocările necruţătoare.

Grofşoru, care nu mai isprăvea discuţia cu ofiţerul, cum zări pe Herdelea, se întoarse şi-l apostrofă indignat:

— îmi pare rău, domnule Herdelea, că tocmai dumneata...

învăţătorul se opri fără să poată scoate o vorbă. Ofiţerul însă interveni:

— Pardon !... Vă rog să nu terorizaţi pe alegători! Aici nu se permite nici o presiune! zise punîndu-se între Grofşoru şi Herdelea şi apoi adăogînd către acesta: înainte, înainte, domnilor!

— Protestez împotriva acestei noi încălcări de lege! strigă Grofşoru, deschizînd o nouă ciorovăială cu ofiţerul.

în faţa primăriei, solgăbirăul Chiţu strînse mîna lui Herdelea şi-l prezintă unui domn scurt şi gros, cu ochelari de aur şi cu o mustaţă galbenă, rară:

— Domnule candidat, iată unul din prietenii noştri!... îmi daţi voie?

Candidatul dădu mîna învăţătorului, zicîndu-i maşinal:

— îmi pare foarte bine... Voi fi totdeauna la dispoziţia d-tale... Totdeauna...

Herdelea, înviorat, primi cuvintele ungurului ca o uşurare şi intră în biuroul notarului unde, la o masă lungă, şedea un judecător de la tribunalul din Bistriţa, uscat, cu nasul foarte subţire, cu nişte ochi mici, răutăcioşi şi cu un creion în mînă. învăţătorul îl cunoştea. Alături alţi doi, tot de la tribunal, scriau voturile în formulare tipărite. Odaia era plină de oameni care măsurau pe alegători cu priviri bănuitoare.

Herdelea se apropie de masă cu pălăria în mînă, cu zîmbetul pe faţă. Judecătorul, preşedintele comisiunii electorale, îl privi întrtbătcr.

— Votez pe domnul candidat Beck! zise învăţătorul, răzimîndu-se cu mîinile de dunga mesei şi uitîndu-se în ochii judecătorului parc-ar fi vrut să-l roage să-l ţină minte şi să-l apere cînd va veni la proces.

Cei cu formularele îi însemnară numele, iar preşedintele rosti, indiferent şi cbosit:

- Altul!

învăţătorul se dădu puţin la o parte, să facă loc tovarăşilor săi.

— Tot din Pripas, murmură dînsul către judecătorul care părea că nu-l aude, ci se scărpina după ureche cu creionul şi se uita la cei ce scriau voturile.

La şase seara comisiunea declară ales pe candidatul Bela Beck, cu o majoritate de cinci voturi.

Rezultatul se răspîndi pe-afară, prin mulţimea obosită, care-l primi cu strigăte de indignare şi cu cîntece naţionale. Piaţa totuşi se goli curînd. Cîrciumile însă se umplură, adăpostind pînă noaptea tîrziu comentariile aprinse, felicitările, ameninţările...

Herdelea povesti acasă încîntat cum i-a strîns mîna deputatul şi cum i-a făgăduit sprijinul pentru

S

orice împrejurare, cum i-a zîmbit judecătorul încreţind fruntea ca să-şi întipărească în creieri numele lui.

— De-acu nu mai am nici o grijă cu procesul... De-acu pot dormi liniştit! zise dînsul cu mîndrie. Vezi acuma ce înseamnă să ştii să te porţi cu oamenii? adaogă apoi biruitor către Titu.

— Am văzut... am văzut! şopti tînărul istovit.

Auzindu-l şi văzîndu-l însă îşi amintea răcnetele mulţimii în piaţă, cînd a trecut Herdelea, paloarea lui de-atunci şi mila aceea dureroasă ce-o simţise şi care i-a rămas în inimă parcă mai adîncă. Era trist şi abătut, ca şi cînd ar fi pierdut orice nădejde în lume» „Iată de ce atîrnă înfăptuirea ideei! se gîndea dînsul. Cinci voturi! Adică tocmai voturile tatii... ca să-şi uşureze procesul! Dacă nu era procesul, triumfa ideea... Şi baremi procesul de-ar ieşi bine !... Iată ce hotărăşte soarta unui popor; un fir de tină... Şi totuşi ideea nu poate muri! Ideea e sufletul omului."

Profitînd că notarul din Luşca era în Armadia, cu alegerea, a doua zi plecă. „Dac-aş mai sta mult aici, ar trebui să mă scufund de tot în noroiul realităţii !" îşi zise Titu despărţindu-se.

2

— M-a alungat, tată... şopti Ana atît de încet că nici ea însăşi nu-şi auzi bine glasul, cu groaza încuibată în ochi, aşteptîndu-se s-o zdrobească.

Vasile Baciu prînzea. Avu o tresărire, văzînd-o galbenă şi trasă, cu burta la gură. Mai sorbi din lapte o dată, îmbucă o coajă de mălai, pe urmă se uită lung la Ana şi răspunse molfăind:

— Bine... Stai aici că ai unde... Vezi că eu mă duc pînă în Zăhată, că am nişte oameni la sapă... Să iai seama pe-acasă...

Vorbea atît de liniştit că femeia se zăpăci, crezînd că n-a auzit bine şi nu îndrăzni să se aşeze pînă nu-l văzu plecînd aievea cu carul.

Baciu ştia că Ion are s-o izgonească, dar nu-i păsa. Lasă să vie fata, nu-i nimic. Acuma, că-i măritată în lege, poate şedea şi acasă. Mai bine aşa, decît să se plece el în faţa tîlharului şi să-i dea moşia. La urmă tot va trebui să vie bărbatul şi s-o ia, mulţumindu-se cu ce-o căpăta, căci n-are încotro... Acum e vorba de răbdare. Cine o răbda mai lung, rămîne deasupra. Iar dînsul poate aştepta oricît, că nu-l doare...

Ana era umilită şi tăcută ca un cîine. Nu crîcnea înaintea bătrînului şi doar uneori îl privea rugătoare cu ochii ei scufundaţi în cap şi veşnic roşii. Zilele i se păreau nesfîrşite în aşteptarea omului pe care inima ei îl dorea cu atît mai mult că suferise greu pentru dînsul.

Ion, chiar în ziua cînd o alungase, se dusese îh Armadia la Victor Grofşoru, de care ştia că-i avocat straşnic, mai tare ca mulţi din Bistriţa. Avocatul era foarte încurcat atunci cu alegerea de deputat şi, aflînd că Ion nu-i alegător, vru să-l amîne pentru altă dată. Ion însă, încăpăţînat, nu s-a lăsat pînă nu i-a povestit cu de-amănuntul toată buba. Mirosind ceva mai de preţ, Grofşoru întrebă mai întîi:

— Martori ai?

— Am, domnule avocat, cum să n-am... Am pe... se grăbi ţăranul, înşirîndu-i pe toţi cei ce au fost la tocmeală şi care auziseră făgăduielile socrului său.

Avocatul se însărcina să-i scoată toate pămînturile, dar îi ceru înainte jumătate din onorar. După ce Ion numără banii, Grofşoru îi închise într-o casă de

fier, îl sfătui să aducă înapoi pe Ana ca să nu poată spune Vasile Baciu c-a alungat-o, dar să potrivească lucrurile astfel încît să nu bage de seamă că are nevoie de ea.

Ion îşi făcu cruce de mulţumire. Dacă i-a luat avocatul banii, înseamnă că trebuie să cîştige. Ana are să se întoarcă ea singură... Numai cînd trecură două săptămîni începu să intre în grije să nu cumva să se primejduiască procesul din pricina femeiei care nu vine acasă.

Cînd află Vasile Baciu că Ion l-a tras în judecată, se întunecă. îi era frică de judecăţi, deoarece nu mai avusese niciodată şi văzuse la alţii că procesele înghit zadarnic moşiile oamenilor. începură îndoielile. Să nu se întîmple ceva şi să piardă tot. Avocaţii cîte şuruburi nu învîrtesc. Te bagă în temniţă cu dreptatea în rnînă. La urma urmelor poate că tot mai bine ar fi să-i arunce cîinelui jumătate locurile şi căsuţa cea veche, să scape de-o grije... Se uita mai chiorîş la Ana şi ar fi fost bucuros să-i găsească vreo pricină s-o goneas că înapoi, la tîlharul pe care şi l-a ales ea şi de care acuma nu mai ştie cum să se scuture.

în dumineca a treia, Vasile Baciu, ca s-o poată alunga, se hotărî să se îmbete. După-amiazi circiuma era plină, ca de obicei. Avrutn, negru de supărare, din pricina unei afaceri cu notarul, servea totuşi rachiul mai prompt chiar decît alte **daţi.** jVasile n-apucă să se afume bine şi se pomeni cu Toma Bulbuc lîngă dînsul, foarte vesel şi mulţumit că pusese temelia casei de piatră ce o clădea pentru George, pe care avea de gînd să-l însoare la iarnă. Din vorbă în vorbă Baciu se plînse cît de rău a nimerit-o cu măritişul fetei, cum stă acuma acasă la dînsul, parcă nici n-ar avea bărbat... Toma clătină din cap şi apoi întrebă binevoitor:

— De ce nu vă împăcaţi voi, Vasile?... Oamenii trebuie să se învoiască...

— Da* cu cine să te împaci, omule? făcu Baciu trîntind paharul pe masă şi povestind iarăşi ce-a păţit cu ginerele şi cum vrea să-1 lase pe drumuri cerşetor.

Atunci intră şi Ion în circiumă. Venea înadins, ştiind că e socrul său, să încerce o apropiere, dacă s-ar putea, ca să-şi ia acasă nevasta. Se aşeză însă la altă masă, strigînd cu un oftat:

— Jupîne !... Măi jupîne !... Dă-mi şi mie oleacă de stropşeală!

Pînă să vie Avrum cu rachiul, Toma se întoarse repede:

— Ia vino încoace, Ioane! Vino, vino, că nu te mănîncă nimeni..

Ion trecu greoi la masa lor, rostind ca din gura altuia:

— Noroc bun, socrule...

— Ce socrule, mă! sări Vasile, jumătate glumeţ, jumătate furios. Eu să-ţi zic ţie „socrule", că văd că nevastă-ta-i mai mult la mine decît la tine!

— Vina mea-i? făcu Ion, îndoindu-se de spinare ca un caraghios.

— Eu aş zice să vă împăcaţi ca oamenii de treabă, să nu vă mai faceţi de rîsul lumii! vorbi acuma Toma, trăgînd cu ochiul întîi unuia, pe urmă celuilalt. Că zău aşa! Ia şezi, Ioane, şezi colea !

Ion se aşeză, aşternînd pe o bancă o batistă roşie cu flori verzi, ca să nu-şi murdărească hainele. Toma puse îndată la cale tocmeala. Altă dată s-ar fi aprins, ar fi înjurat, ar fi răguşit ţipînd, acuma amîndoi erau liniştiţi, chibzuiţi şi reci ca doi negustori păţiţi

şi înşelaţi. Vasile sfîrşi îmbiindu-i jumătate locurile şi casa cealaltă, pe care poate să le scrie oricînd pe numele lor, să nu mai fie neînţelegere. Ion răspunse că mai bine să hotărască judecata, dacă nu vrea să-i dea ce s-a înţeles cînd a luat fata. Totuşi Ana poate să vie acasă oricînd, căci el cu ea n-are nimic... Toma îi îndemnă să mai lase fiecare cîte ceva şi-i sili să dea mîna.

— Bine, aşa să fie cum ziceţi, mormăi Ion cu ochii aprinşi. Dar procesu-i proces... Amu, deocamdată fie după voia dumneavoastră, dar judecata să-mi dea dreptul meu deplin! Dacă dumneata îmi dai de bunăvoie cît zici, ne-om judeca pe mai puţin!

Vasile Baciu nu vru să audă de proces şi se supără• Toma însă îl făcu să dea mîna a doua oară, zicînd blajin:

— Lasă, lasă cum zice, că-i mai tînăr şi mai fără minte! Lasă... Pînă la judecată mai trece vreme şi cine ştie ce-o mai aduce Dumnezeu!

Băură aldămaşul împreună pînă pe înnoptat. Ion plecă acasă cu Ana de mînă. Era beat, dar nu-şi arăta totuşi mulţumirea. Doar în suflet se bucura c-a spart gheaţa.

A doua zi dimineaţa Vasile Baciu veni, după cum se înţeleseseră şi se duseră în Jidoviţa, la notar, să le facă hîrtiile de întabulare.

— Da' să scrii acolo, domnule notar, că procesul merge înainte! zise Ion ca o ameninţare.

Vasile Baciu încercă să răspundă, dar Ion se sculă în picioare:

— îmi trebuie tot pămîntul socrule, ştii bine... Tot pămîntul!...

După plecarea lui Titu, casa Herdelea se linişti, învăţătorul se mai lăuda din cînd în cînd cu lovitura lui de la alegerea de deputat, dar doamna Herdelea şi Ghighi se gîndeau tot mai mult la Laura. Ca să se mîngîie, dăscăliţa, îndată **Ce** isprăvea lucrul, se aşeza în salonaş şi citea rugăciuni, singură, cu glas tare, din cărticica ruptă, zdrenţuită, pe care i-o dăruise odinioară, demult, unchiul ei Simion Munteanu.

într-o seară, tocmai aproape de cină, Hector începu să latre în ogradă, portiţa scîrţîi prelung, în pridvor se auziră paşi greoi şi apoi un ciocănit în uşă.

— Scrisoare de la Laura! sări Ghighi aprinsă şi bătînd din palme, în vreme ce Herdelea zise gros:

— Intră!

Era într-adevăr straja Cosma Ciocănaş şi aducea poşta din Jidoviţa: o scrisoare pentru Herdelea, vreo două pentru săteni de la feciorii ostaşi, apoi cîteva ziare ale lui Belciug. învăţătorul citi toate ^adresele, dădu scrisoarea Ghighiţei şi vru să opreascăjjgazeta popii.

— Nu pot, domnule învăţător, zău nu pot, bîlbîi straja ruşinat. Mi-a poruncit domnul părinte să nu mai las la d-voastră nici o gazetă, că altminteri mă probozeşte în biserică...

— Bine, Cosma, să fii sănătos ! răspunse Herdelea rîcîit de curiozitate. Şezi puţin şi te odihneşte, că pînă atunci văd eu repede ce mai spune în ele...

De la alegerea de deputat, Belciug rupsese orice legătură ^u Herdelea; nu-şi mai vorbeau, nu se salutau, erau ca doi străini. Prin Armadia mai erau mulţi care îl ocărau, îndeosebi însă Victor Grofşoru, care spunea pretutindeni că numai din pricina „renegatu-

lui din Pripas" o circumscripție românească a trimis în parlament un deputat ungur.

Pînă să răsfoiască Herdelea ziarele, dăscălița încercă să citească scrisoarea de la Laura, împreună cu Ghighi care, nerăbdătoare, şe silea să urmărească şi ea rîndurile mărunte, cu litere ascuțite şi drepte. Dar emoția lor era aşa de mare, că nu putură să descifreze nimic.

— Ia dați-o-ncoace! zise Herdelea, după ce îşi astîmpărase setea gazetei şi expediase pe Cosma.

— Da, da, citeşte-o d-ta tare! strigă Ghighi.

învățătorul îşi puse ochelarii, se sculă în picioare, întinse scrisoarea lîngă lampa atîrnată de grindă şi citi rar, apăsat, bătrîneşte, cu glasul tremurat puțin pe alocuri:

„Mult iubiții şi doriții noştri! Nu m-aş mira să credeți că cine ştie ce ni s-a întîmplat de nu v-am scris pe îndelete de cînd ne-am despărțit, în fața Rahovei şi cd lacrimi în ochi. Eu însămi mă întreb cum am putut fi atît de neglijentă, căci dragostea mea pentru d-voastră nu s-a micşorat, deşi s-a împărțit. Numai punîndu-vă în situația noastră, ne veți înțelege şi ne veți ierta. Sper însă că ați primit multele cărți poştale ce vi le-am trimis de pretutindeni, pe unde am umblat? Pînă să ne încropim gospodăria noastră mică şi drăguță, am tot amînat scrisul, ca să vă pot povesti din fir în păr viața nouă în care am intrat. în sfîrşit, iată-mă mai slbbodă.

Nimeni nu-şi poate închipui cît amar îmi strîngea inima în clipa cînd am pornit la drum. îmi sîngera sufletul şi nici nu puteam pțînge măcar, căci George ar fi înțeles poate greşit lacrimile mele... Totuşi călătoria din Armadia pînă aici îmi var ămînea veşnic neuitată şi plăcută. George a fost aşa de bun că repede mi s-a risipit tristețea şi mi-a cîştigat, mai mult decît iubirea, încrederea.

Am stat două zile în Bistrița, fiindcă eu m-am îmbolnăvit uşor şi George n-a vrut să ne urcăm în.tren pînă ce nu voi fi zdravănă de tot. Cît a fost George al meu de delicat şi de nobil, nici n-am cuvinte să vă spun. (Nu v-aş scrie complimentele acestea, dacă n-aş fi sigură că el nu le va afla niciodată; altfel ar fi în stare să-şi ia nasul la purtare, dragul meu drag!) A doua seară, înviorată şi gătită cu rochia cea albastră ca cerul, care George zice că-mi şade admirabil, am cinat la Gewerbe verein. A fost o minune. Cînta muzica militară. Era lume imensă şi elegantă. Şi George era aşa de drăguț şi vesel. Mă sfiam puțin, fiindcă mereu îmi săruta mîiniie peste masă, deşi pe de altă parte ştiam că acuma aveam dreptul să ne iubim fără zgardă, cum spune mereu George... în sfîrşit am petrecut splendid şi ne-a costat aproape douăzeci de coroane, căci George cheltuia nebuneşte, zicînd neîncetat că numai o săptămînă de miere e în viață. Mie însă îmi era frică să nu ajungem fără bani în Vireagul nostru şi să rămînem de rîsul lumii.*

Miercuri am plecat din Bistrița hotărîți să nu ne mai oprim de loc pînă-n Sătmar. Totuşi în Dej iar am poposit o noapte şi o zi. George era neastîmpărat şi voia să-mi arate toate oraşele pe unde trecem, ca să avem amintiri comune de pretutindeni. Şi la Gherla am stat o zi şi am vizitat Episcopia, întîlnind chiar şi pe preasfințitul nostru episcop, care a glumit cu noi şi ne-a bineşuvîntat. Mi-a plăcut mult Clujul, oraş mare şi frumos, dar mi s-a părut straniu că n-am auzit nici o vorbă românească. Am fost găzduiți la sora lui George, care-i măritată cu un avocat de seamă, Victor Grozea; trebuie să vă aduceți aminte că ne-a vorbit de

Ludovica, la logodna noastră, socrul meu. Am fost şi la teatrul unguresc unde se juca nu mai ţiu minte ce comedie. N-am puiuţ însă rîde de loc, întîi că nu pricepeam mai nimic din ce sporovăiau pe scenă, şi apoi mai ales pentru că era a treia seară de cînd ne oprisem la Cluj şi George tocmai îmi mărturisise că drumul nostru nici nu trece pe aici şi că m-a adus numai ca să mă distreze pe mine şi să-mi facă plăcere. Am plîns şi l-am certat că m-a înşelat astfel şi cu deosebire a cheltuit atîţia bani de nici nu îndrăznesc să vă spun, că v-aţi spăimînta. De aceea n-am putut rîde la comedia ungurească. George însă zice că n-am rîs fiindcă era prea proastă. La urma urmelor poate să aibă şi el dreptate.

Şi aşa a trebuit să ne întoarcem iar pe la Dej > să mai petrecem acolo o noapte şi pe urmă să o luăm la miază-noapte, spre Sătmar. Adevărat însă că nici nu ne-am mai clintit din tren pînă la Sătmar, unde ne aşteptau de multişor bagajele şi lăzile mele şi mai multe ale lui George. în oraş doar că ne-am odihnit cîteva ceasuri şi îndată am pornit la Vireag cu trăsurile ce ni le trimisese notarul căruia George îi telegrafiase din Dej că sosim.

Pe aici e numai şes şi iar şes, cît vezi cu ochii' neted ca-n palmă, cu Şanuri nesfîrşite de grîu. Soarele frige, năpraznic, iar nourii de praf după căruţe rămînîn văzduh parcă le-ar fi lene să se mai coboare pe pămînt... O fi frumos, cui îi place. Mie însă mi-i dor mereu de dealurile noastre din Pripas, de munţii noştri albaştri şi măreţi!

Vireagul e sat românesc, dar numai cu numele. Oamenii spun, ce-i drept, că-s români, dar o spun pe ungureşte, căci altă limbă nu pricep. Te şi doare inima cînd îi auzi. De altfel sunt harnici, săritori, creştini buni. Nu-i de mirare că şi-au uitat graiul strămoşesc

bieţii oameni, căci Vireagul e tocmai în marginea neamului românesc. Dincolo nu mai găseşti decît unguri şi ia? unguri, cu izmene largi ca poalele ţărancelor noastre şi cu nişte tichiuţe de pălării în cap de-ţi vine să rîzi. Ghighi s-ar omorî de rîs pînă s-ar obişnui cu dînşii... Notarul de aici e ungur şi, fireşte, n-are de unde să ştie româneşte. Chiar şi învăţătorul vorbeşte foarte stricat, deşi şcoala e confesională, susţinută din bani bisericii. George i-a făcut îndată imputări, dar dînsul s-a scuzat că aici aşa-i obiceiul, că şi răposatul preot numai ungureşte vorbea, ba ne-a mai asigurat că şi noi va trebui să ne dăm pe brazdă. Atunci George s-a legătuit că, orice s-ar întîmpla, nu se va abate de la îndatoririle naţionale şi i-a spus învăţătorului că trebuie să ne silim să readucem la matcă pe sărmanii rătăciţi; a vorbit atît de mişcător George al meu că învăţătorul a plîns, precum am plîns şi eu... învăţătorul e văduv, iar notaruj, are o nevastă bătrînă şi arţăgoasă cu care n-am să mă pot împrieteni niciodată. E mai bine, căci astfel, singură, voi putea fi mai de folos bărbatului meu în marea operă de redeşteptare a acestor români nenorociţi. Am început să cunosc puţin şi eu viaţa, să înţeleg cît este de apăsătoare. Ne-am aşezat frumos casa. Am cumpărat o mobilă foarte drăguţă, din Sătmar, cam ca aceea din salonaşul nostru. Suntem mulţumiţi şi fericiţi, şi ne rugăm lui Dumnezeu să ne miluiască tot aşa ţpe viitor. Ne gîndim cu drag că poate la anul vom avea un băieţel. Eu cred mult că vom avea şi chiar am început să-i pregătesc scufiţele.*

George a fost hirotonisit acum patru săptămîni. Cred că-i cel mai de seamă preot din toată ţara şi că slujeşte cel mai frumos dintre toţi. Nu pentru că George e al meu, ci pentru că aşa este.

Ei, dar văd că m-am pornit ca mutui şi nu mai sfîşesc. Dacă însă nu mă opresc singura, iată că mă opreşte hîrtia care s-a săturat de mîzgăliturile mele... Acum cred că v-am povestit chiar prea multe. E rîndul d-voastră să-mi trimiteţi o scrisoare cel puţin tot aşa de lungă. Pînă atunci vă îmbrăţişez de mii de ori cu dragoste mare pe toţi. — Laura.

P.S. Prin octombre sperăm să ne repezim puţin prin Pripas. Atunci apoi am să aduc încoace şi pe Ghighiţa mea scumpă pe care o sărut special cu mult dor. — Aceeaşi.

Fiindcă draga mea Laura nu mi-a lăsat loc de scris, eu vă îmbrăţişez cum pot. Iubirea ne-a făcut să ne gîndim numai la fericirea noastră; de aceea iertaţi-ne. — George."

Herdelea puse scrisoarea pe masă şi-şi şterse ochelarii zîmbind mişcat, cu două lacrimi înflorite în colţurile ochilor. Ghighi se aruncă la scrisoare, o sărută şi se învîrti prin casă plîngînd şi rîzînd de bucurie, în vreme ce doamna Herdelea, lingîndu-şi buzele cu vîrful limbii, rosti înduioşată:

— Dragii mamii, dragi!

° Văzîndu-se stăpîn al atîtor locuri, Ion, în ioc să se împace, mai rău se întărită.'Se simţea din ce în ce mai înşelat şi se gîndea numai la pămîntul celălalt, care ar trebui să fie al lui şi care e încă tot al lui Vasile Baciu. Aştepta procesul cu încăpăţînare şi se ducea mereu-mereu pe la Victor Grofşoru să-i dea zor, încît avocatul trebui şă-l ocărască şi să-l ameninţe să se astîmpere. »

Neputîndu-se potoli altfel, bătea deseori pe Ana. Acuma o ura. Era convins că e înţeleasă cu tatăl ei ca să-l tragă pe sfoară. Numai cînd o vedea plîngînd, se mai răcorea.

§ Femeia răbda supusă şi friptă. îi trecea uneori prin creieri gîndul că Ion n-o fi iubind-o, dar îl alunga înfricoşată, ca o primejdie ucigătoare. Mai des îl dezvinovăţea, ca şi odinioară, zicîndu-şi că grijile şi necazurile îl îndîrjesc. Apoi nădăjduia o mîngîiere în copilul ce-l aştepta din zi în zi. Copilul poate să-l mai îmblînzească şi pe dînsul*

Robotea ca o slujnică. Zenobia, de cînd avea noră în casă nu catadicsea nici să mute un scaun de ici pînă colo; în schimb însă o dăscălea toată ziua, bruftuluind-o şi afurisind-o. Ana singură trebuia să ducă în spinare toată gospodăria. Ea gătea mîncarea şi tot ea o căra la cîmp, unde lucrau oamenii în frunte cu Ion. Seara nu-şi mai simţea şalele, iar burta o împovăra şi o năbuşea. în pat gîfîia atît de greu că Ion o lovea cu cotul în coaste, înjurînd-o că nu-l lasă să doarmă cu fonfăielile şi rîgîielile care o apucau şi o ţineau ceasuri întregi.

în dricul verii, într-o zi Ana rămase singură acasă, să facă de mîncare şi s-o ducă la prînz bărbaţilor care, împreună cu Zenobia, secerau o holdă de grîu. în vreme ce turna rîntaşul rumenit peste ciorba ce clojpotea într-o oală zdravănă de tuci, femeia simţi deodată nişte junghiuri prin pîntece atît de dureroase, încît fruntea şi tîmplele i se încununară cu sudori fierbinţi. Se lăsă pe vatră, cu ochii speriaţi, apucîndu-se cu amîndouă mîinile de burtă şi gemînd. „Mi-o fi venit vremea", se gîndi cînd junghiul se mai mulcomi.

Gustă mîncarea, puse puţină sare... Durerile însă o încercară din nou, întîi mai slabe, pe urmă mai crîncene parcă ar fi înţepat-o cu ace. Pînă în amiezi s-a chinuit, dar ea tot nu s-a lăsat, ci a isprăvit mîn-; cările şi le-a pus într-un coş, să le poată trimite prin cineva, dacă s-ar întîmpla să-i fi hărăzit Dumnezeu să nască astăzi.

Tocmai pe la amiazi îi încetară toate junghiurile şi se simţi mai uşoară. Se închină, luă coşul şi porni încetişor, lăsînd casa în paza bătrînului Dumitru Moarcăş, care se aciuase de-a binelea la Glanetaşu, nemaiîndrăznind să se întoarcă la Paraschiva*

Holda din zestrea Anei era departe, spre Jidoviţa, pe lîngă drumul cel vechi. Soarele săgeta în răscrucea cerului curat ca lacrima. Zăpuşeala plutea în văzduh, grea şi zugrumătoare, ca o pîclă nevăzută. Cîmpul îngălbenise sub apăsarea atşiţei. Doar ici-colo cîte un copac mai înverzea, cu frunzele neclintite ca un scut împotriva razelor aprinse. Femeia păşea legănat, tîrîn- du-şi picioarele desculţe pe cărarea crescută cu buruieni..

Sosi totuşi mai devreme şi de aceea se îndreptă cu merindea spre un măr pădureţ din marginea holdei, să aşeze acolo coşul şi să ia secera, să mai taie şi ea doi-trei snopi. Cînd se plecă însă să rezeme coşul de trunchiul scorburos, o sfredeli un junghi atît de dureros parcă o secure i-ar fi despicat burta. Se prăvăli fără putere pe pămîntul dogorit şi crăpat, strîngînd dinţii de-i pîrîiau ca nişte oase sfărîmate, căutînd să-şi ascundă suferinţa. Dar, cu toate încordările ei, un ţipăt sfîşietor, prelung şi jalnic i se smulse din plămîni, urmat de gemete grele care-i uscau cerul gurii.

— Tulai! O fi apucat-o durerile facerii! strigă Zenobia, îndreptîndu-se de spinare, cu secera într-o mînă şi în cealaltă cu un snop de spice, şi uitîndu-se spre mărul pădureţ. Da, da... aşa-i, cum zic! Uite-o cum se zvîrcoleşte!

— Afurisită muiere! bombăni Ion, fără măca *i* să se întoarcă. Ştie că-i soseşte ceasul şi vine să JEete_ pe cîmptl. Bată-i Dumnezeu socotelile ei de toantă!

— Taci, Ioane, că te-o trăzni Dumnezeu din senin ca pe popa din Runc! murmură Glanetaşu cu glasul înecat de milă.

— D-apoi că zău aşa, făcu bărbatul totuşi mai blînd.

Zenobia alergă la Ana care se zbătea şi se legăna, cu faţa în sus, cu mîinile pe pîntece ca şi cînd ar fi vrut să năbuşe vîlvătaia năpraznică ce o ardea. Prin umbra subţire a mărului lumina albă pîndea tremu- rîndu-şi petele străvezii pe corpul chinuit al femeiei.

— Da' ce-i, Ană?... Vai de mine, că şi tu, zău... Nu puteai şedea acasă dac-ai simţit că te încearcă durerile? zise Zenobia miloasă, înghenunchind lîngă ea şi căutînd să-i aline suferinţa.

Ca mai toate bătrînele de la sate, Zenobia se pricepea la moşit, fără să-l fi învăţat. îi desfăcu betele, îi scoase zadiile şi-i frecă uşor pîntecele de sus în jos. Gemetele Anei se ascuţeau în sîsîituri prelungi, iar buzele-i uscate şopteau în răstimpuri:

— Soacră, soacră, mor... Mor!... Moor!...

— Taci, că nu mori, maică, taci, taci... Mai rabdă şi taci că uite-acu scapi!

Bărbaţii secerau înainte. Glanetaşu tresărea la fiece ţipăt al Anei; Ion hîrşîia mai aprig trăgînd însă imereu cu urechea şi mormăind mînios ca să-şi alunge mila ce i se furişa încetinel în inimă.

— Of, sărăcuţa, sărăcuţa! se cutremură bătrînul auzind deodată un răcnet mai pătrunzător.

— Ei, aşa-i soarta femeiei! zise Ion, vrînd să pară liniştit, dar cu glasul înmuiat.

Clipele se stingeau anevoie, ca ceasurile de groază. Căldura parcă clocotea acuma în văzduh. Hotarul însă era amorţit sub sărutarea pătimaşă a soarelui. Prinprejur nici ţipenie de om; numai dincolo de şosea, pe lunca dinspre Sărăcuţa/furnicau răzleţi cîţiva viermuşori albi. Frunzele porumbului sfîrîiau răsucindu-se în arşiţă, iar spicele holdelor se legănau ameţite, ca şi cînd ar fi căutat să se ferească de atingerea razelor aprinse.

Gemetele Anei încetară, încît bodogăneala Zenobiei se auzea limpede:

— Rabdă, puică, rabdă şi taci... încă olecuţă...

„Te pomeneşti că moare!" se gîndi deodată Ion. Gîndul îl spăimîntă. Vru să se scoale, să alerge la ea, dar pînă să se hotărască, văzduhul parcă se zgudui din temelii de un urlet înfiorător, urmat îndată de nişte ţipete subţiri ca orăcăiala de broaşte speriate sau ca scîncetul unui căţel strîns în uşă.

— Copilul! zise Ion cu inima opărită, auzind glasul necunoscut care vestea intrarea unei vieţi noi în lume.

Suspinele Anei se mulcomiră, din ce în ce mai uşurate, pe cînd ţipetele cele noi se înteţeau, se îndîrjeau tot mai poruncitoare.

Deodată Zenobia se apropie în goană, cu mîinile roşii de sînge, cu faţa desperată, strigînd furioasă:

— Foarfece... Daţi-mi un briceag, că n-am cu ce tăia buricul copilului!... Fuga, fuga!

Smulse custura Glanetaşului şi se întoarse grăbită sub măr, căci plînsul copilaşului i se părea mai înecat şi-i era frică să nu se întîmple vreo nenorocire.

Amîndoi bărbaţii stăteau nemşcaţi, în picioare, cu capetele descoperite, cu ochii spre locul unde fiinţa nouă îşi cerea dreptul la viaţă. Amîndoi aveau în suflet uimirea şi smerenia în faţa minunei care se petrece zilnic sub privirea oamenilor şi pe care totuşi omul n-a ajuns încă s-o înţeleagă în toată măreţia ei dumnezeiască. Glanetaşu se închină cucernic, iar după dînsul şi Ion, simţindu-se ca şi cînd s-ar fi înălţat, îşi făcu repede cruce de trei ori.

Peste cîteva clipe văzură pe Zenobia coborînd în vale cu copilul în palme.

— Mă duc să-l scald în parîu... Mai aveţi grijă de nevastă pînă viu! strigă ea spre bărbaţi cu faţa îmbujorată.

— Ce-i mamă!... Ce-i? întrebă Ion întinzînd numai gîtul într-un gest instinctiv spre copilaşul care plîngea în mîinile bătrînei, scuturînd nervos din picioruşele-i de păpuşă.

— Băieţel! Băieţel! răspunse Zenobia dispărînd printre porumbişti, spre Gîrla Popii ce curgea aproape, la poalele coastei.

Ion păşi în neştire lîngă nevastă-sa. Alături de ea o pată mare, negricioasă, parcă se strîmba la bărbatul năucit; pămîntul însetat sorbise lacom sîngele. Ana se tîrîse anevoie spre trunchiul mărului şi se răzima cu spatele. Era albă şi udă de sudori în obraji. în colţurile gurii rămăseseră două buburuze de spumă, dar buzele crîmpoţite şi învineţite se strîngeau într-un zîmbet de fericire.

* — Mulţam suferit, Ionică! murmură femeia blînd.

— E băiat! răspunse Ion zăpăcit, cu ochii holbaţi la faţa ei istovită şi totuşi strălucitoare de bucurie.

— Soacra zice că seamănă cu tine ! reluă Ana mai

încet, în vreme ce pe obrajii ei tremura un ochi argintiu de lumină, înfrumusețîndu-i.

în sufletul bărbatului țîșneau remușcări de-abia stăpînite. Privirea i se înăspri. Vru să înjure și vorbele i se stăviliră în gîtlejul uscat. Stătea stîngaci, cu secera în mînă, iar sudorile îi curgeau de pe tîmple pe umerii cămășii.

Zenobia reveni curînd cu copilașul mototolit în zadia ei dinapoi.

— Uite-ți odorul! îl vezi ce dolofan e? zise ea descotoșmănindu-1 și arătîndu-1 lui Ion. Acu să vă ție Dumnezeu să-1 creșteți mare!

Ion se uită lung și aproape înfricoșat la omulețul cît un pumn, foarte roșu, cu ochii închiși din pricina luminii, cu buricul negricios legat cu o ață murdară. întinse brațele să-1 ia, dar se opri deodată uimit, întrebînd:

— Dar oare de ce-o fi avînd cap așa de lungăreț?

— Nu-i nimic... Așa-i la copiii mici! zise Zenobia apăsînd ușor țeasta moale s-o mai rotunjească.

— Dă-mi-1 încoace, soacră, să-1 văd și eu! zise Ana cu o privire lacomă, întinzînd mîinile.

— Lasă c-o să te saturi de el, n-ai grije! îi răspunse bătrîna așezîndu-i copilul pe brațe.

Un răstimp statură toți tăcuți, ascultînd țipetele speriate ale noului născut. Glanetașu își ștergea mereu nădușala cu mînecile cămășii, oftînd și mormăind de emoție... Pe urmă mîncară grăbiți și se apucară iar de lucru, lăsînd pe Ana cu copilașul să se odihnească pînă diseară ca să poată merge [acasă.

Ion se posomori, fără să înțeleagă de ce. Gîndurile i se zbăteau în minte încurcate ca într-o plasă. Plînsul copilului său îl supăra și-1 bucura în același timp. Simțea o mîndrie că odrasla lui răcnește așa de

poruncitor, dar apoi îndată i se lămurea că de-acuma, prin ființa aceasta gîngavă, e înlănțuit pentru totdeauna de Ana. Atunci se înfurie și i se înfățișa în suflet chipul Floricăi, rumen, ademenitor, care îl chema și apoi se stingea brusc, ca o speranță pierdută fără scăpare. în locul ei îi tiuia în urechi scîncetul amenințător, stăruitor, în care se amestecau mereu ostoirile Anei, molatece, drăgostoase:

— Șșșș... Taci cu mama, puiul mamii, taci, taci... Șșșș...Șșșș...

5

în Lușca, sat mare și bogat, cu pășuni grase și vite multe, Titu sosi amărît profund, întocmai ca în vremea cînd i se zdrobise în inimă Roza Lang. Se arăta el vesel în lume, dar sufletul îi era rănit, de nu mai știa cum să-1 vindece. Fu primit bine de toți surtucarii comunei, toți români și care auziseră că-i poet.

Notarul Cîntăreanu avea locuința în clădirea mare și veche a primăriei și pregătise pentru Titu o odăiță bună, cu intrare separată, împodobită drăguț de însăși domnișoara Eugenia, care-1 cunoștea de pe la balurile și seratele din Armadia. D-na Cîntăreanu, o femeie scundă, grasă, cu obrajii negrii și cu fălcile atîrnate ca niște pungi, îi dădu din prima zi săjînțeleagă că i-arjplăcea să-1 aibă ginere, dacă s-ar hotărî să facă cursul de notar ca să vie în locul bătrînului care, surd de-o ureche și leneș, ofta mereu după pensie, mai ales că nu era în stare să învețe ungurește și se temea să nu-și piardă slujba. Eugenia, isteață și cochetă, îi plăcea lui Titu, totuși planurile notăresei i se păreau

caraghioase. îi venea să rîdă singur gîndindu-se că el poate fi privit candidat de însurătoare, el care de-abia se străduieşte să-şi deschidă o pîrtie serioasă înviată.

Titu se ferea însă acuma de oameni, ca să poată trăi numai cu visurile lui. Simţea o nevoie mare de singurătate, să-şi macine amărăciunea. Cîntăreanu se minună văzîndu-l atît de harnic la muncă şi lăsă bucuros în seama lui toată cancelaria. Şi Titu, de dimineaţă pînă seara, împlinea slujba pe care o ura, nemişcat de la birou, fără a răspunde ciripirilor şi tîrcoalelor domnişoarei Eugenia.

Tocmai peste o săptămînă făcu cunoştinţă cu învăţătoarea Virginia Gherman, care venise la cancelarie într-o afacere şcolară. Auzise de ea înainte de a sosi la Luşca. Se vorbea pretutindeni că e o fată foarte cuminte şi devotată învăţămîntului. Nimeni n-a văzut-o niciodată la vreun bal sau la vreo petrecere... Era de vreo douăzeci şi cinci de ani. Se îmbrăca totdeauna simplu, dar orice haină îi şedea bine. Avea nişte ochi mari visători şi o gură mică cu un zîmbet fermecător.

— Cît eşti de frumoasă! îi zise Titu, cucerit îndată de drăgălăşia ei şi însoţind-o pînă-n uliţă.

— Nu-mi plac complimentele, domnule Herdelea, mai ales cele banale! răspunse învăţătoarea, înţepată. Credeam că d-ta eşti mai...

Titu îi sărută mîna respectos, cerîndu-i parcă iertare. Dar Virginia plecă indiferentă, fără să se arate impresionată de izbucnirea lui.

întîlnirea aceasta puse capăt mîhnirilor sufleteşti ale lui Titu. Se gîndi mult la Virginia Gherman, la surîsul ei dulce şi totuşi rece, la ochii ei lucitori şi totuşi potoliţi. Se bucură aflînd că sunt prietene bune cu Eugenia şi că vine deseori în familia notarului.

Iar peste cîteva zile, cînd Eugenia îi spuse că se duce la învăţătoare, Titu se oferi s-o însoţească.

Virginia Gherman avea două odăi, mobilate după gustul ei, cu multe scoarţe lucrate de mîna ei, cu multe mărunţişuri de artă adunate de ea, şi cu o bibliotecă în care se mîndreau numai cărţi româneşti, colecţii de reviste, toate legate frumos, cu inscripţii şi iniţiale aurite. în faţa casei o grădiniţă de flori, îngrădită cu uluci subţiri, şi sub ferestre o bancă pe care stătea seara învăţătoarea visătoare.

Se împrieteniră curînd. Cu cît o cunoştea mai bine, cu atît Titu se simţea mai acasă în Luşca. Virginia îi mărturisi roşind că, în orele libere, încearcă şi ea să făurească stihuri. Le citiră împreună şi Titu se scandaliza auzind că a bătut cu ele la poarta tuturor revistelor, zadarnic. Ea însă se mîngîia şi aproape se fălea că nu e înţeleasă... Se bucură însă că cel puţin poetul îi apreciază modestele cîntece. Cînd apoi Titu, mai tîrziu, îi destăinui frămîntările visurilor lui, învăţătoarea drăgălaşă dădu trist din cap, semn că aceleaşi zbuciumări sunt şi în sufletul ei.

în serile cu lună Titu se ducea glonţ la Virginia Gherman, şi pe banca din grădiniţa adormită, îşi depanau împreună nădejdile în aşteptarea zilei cînd românii vor fi stăpîni pe pămîntul strămoşilor, cînd toată lumea va crede ca dînşii, cînd... Vorbele îi îmbătau pe amîndoi.

„Ce4iinţă extraordinară! îşi zicea Titu întorcîndu-se acasă. Dacă năzuinţele noastre au pătruns pînă în sufletul femeilor alese, înfăptuirea e aproape/'

Intra în casă cu paşi de lup, ca să nu deştepte pe Cîntăreanu care dormea vara cu ferestrele deschise, în odăiţa lui apoi continua visurile cu ochii mari, lăcrimaţi. Pe geamurile date la perete luna argintie îl

încuraja. Se zbuciuma ca şi cînd chiar mîine ar aştepta izbîndirea finală... O zugrăvea de pe acuma şi închipuirea îl ducea pe aripi furtunoase... Iată-1 în Cluj, unde a fost o singură dată cu cîţiva ani în urmă. Pretutindeni numai grai românesc... Şi ce grai! Parcă toată lumea vorbeşte „ca-n ţară", mai dulce ca inginerul Vasile Popa din Vărarea, care a colindat România întreagă... Firmele magazinelor, străzile, şcolile, autorităţile... tot, tot e românesc... Statuia lui Matei Corvinul zîmbeşte către trecători şi le zice: „Aşa-i c-a venit ceasul dreptăţii?..." Şi soldaţii... cu căciuli... întocmai cum auzise el că sunt dorobanţii. Judecătorul care a fost atît de obraznic cu Herdelea în Armadia scoate pălăria pînă la pămînt dinaintea lui. Titu vrea să fie mărinimos, să-i arate că stăpînii români sunt nobili şi iertători... îi întinde mîna... Dar valul îl goneşte mereu înainte... Uite-1 în Sibiu, în Braşov, în Oradea-Mare, în Arad, în Timişoara!... Steaguri tricolore fîlfîie măreţe pe toate palatele din basmuri... Jandarmii cu penele de cocoş s-au topit... Dar ce-i asta? Plutonierul, şeful postului de jandarmi din Luşca, vine ţanţoş spre dînsul, cu o căciulă neagră de dorc# banţ pe o ureche, cu cocardă tricoloră în frunte... Titu îşi aduce aminte cum umbla odinioară plutonierul să se împrietenească şi cum s-a obrăznicit pe urmă cînd a văzut că un poet mic român nu se înjoseşte să dea mîna cu un jandarm ungur. „Unde-ţi sunt penele de cocoş, cinstitule?" îl întreabă acuma cu mîndrie. „Ce pene? Ce cocoş? se roşeşte plutonierul. Eu Sunt român ! Nu mă cunoşti? Român am fost totdeauna, dar[viaţa-i grea şi slujba..." „Renegatule!" strigă Titu indignat. Atunci plutonierul se-nfurie, începe să înjure pe ungus reşte şi-i zvîrle cocarda tricoloră în obraz. Tînărul, scandalizat, se repede orbeşte să-i pună mîna în gît..§

Piciorul însă îi alunecă şi cade grămadă... „Ce-i cu mine? Aiurez?" se întrebă Titu scuturîndu-se deodată şi sărind în picioare.

Luna rîdea pe fereastra deschisă. Pe uliţă, glasuri aspre se apropiau trufaşe. Titu păşeşte la geam. Razele îi albesc faţa.. Două siluete negre trec bocănind. Baionetele străfulgera în lumină, penele de cocoş se clatină trufaşe, cu sclipiri de argint.

— Oooh... patrula de jandarmi! bîlbîie Titu îndurerat, parcă i-ar fi rupt o bucată din inimă, şi adaogă trîntind fereastra: Visuri... visuri...

Totuşi aceleaşi visuri îl cuprindeau îndată iar în mrejele lor, şi dînsul nu li se mai putea împotrivi. Ele îl adormeau, ele îl deşteptau şi-1 dezmierdau apoi toată ziua, îndreptîndu-i paşii mereu spre Virginia Gherman, singura fiinţă care îi înţelegea deplin năzuinţele şi aşteptările...

„Poate c-o iubesc?", se gîndi dînsul într-o zi, cînd îl chinuia mai tare dorinţa de-a o vedea.

întîi se spăimîntă, parcă s-ar fi prins singur asupra unei fapte rele. Dar apoi se linişti. Iubirea are totdeauna un scop egoist. De aceea, lasfîrşit, îţi lasă un gol în suflet. îşi reamintea pe Roza... De-abia acuma îşi dă seama bine cît de falşi au fost amîndoi. Rîvneau îmbrăţişări, numai îmbrăţişări. Toate vorbele umflate, căutate, numai acolo ţinteau... Pe cînd Virginia parc^. nici n-ar fi femeie frumoasă. De-ar fi urîtă, sentimentele lui n-ar fi mai puţin vii. Asta este prietenia. Adevărata prietenie, întemeiată pe o comunitate de idealuri... Ca un doctor, care observă o boală asupra lui însuşi, Titu îşi compara bătăile inimii de astăzi cu ceea ce a simţit cînd a fost îndrăgostit de Roza Lang sau de Lucreţia Dragu. Şi conchidea mîndru că nici nu poate fi vorba de o iubire ca toate

iubirile, ci de un sentiment mult superior, zicîndu-şi încîntat: „Nu există pe lume nimic mai preţios ca prietenia adevărată între un bărbat şi o femeie!"

Astfel cînd într-o bună zi Eugenia, mîncată de o gelozie ascunsă, îl învinui c-a venit în Luşca numai pentru că iubeşte pe Virginia Gherman, Titu răspunse cu superioritate:

— O, nu... nu e iubire, domnişoară! E mai mult decît iubire... E prietenie izvorîtă din aceleaşi năzuinţi altruiste!

Şi se supără că Eugenia zîmbi mîhnită şi necrezătoare.

6

în ziua de Sf. Petru au botezat copilul şi l-au numit Petre. Şi au făcut veselie mare de s-a îmbătat pînă şi Dumitru Moarcăş.

Pe urmă însă toate au reintrat în făgaşul lor. Nici o săptămînă n-apucă să treacă şi Ion găsi pricină să-şi snopească iar nevasta.

Fericirea ce umpluse sufletul Anei, durerile naşterii, se stinse repede ca aburii în vînt. Acum trebui să-şi dea seama în sfîrşit că Ion o urăşte şi deodată se miră cum n-a înţeles-o pînă azi? Dacă nici copilaşul nu l-a îmbunat, ce să mai nădăjduiască? Se uită în urmă şi se spăimîntă cît a fost de oarbă. De ce s-a agăţat de el, cînd el numai zestrea i-o cerea ? A înşelat-o de cum s-a apropiat de ea. I-a simţit slăbiciunea şi a urmărit-o ca un lup hain. îşi aduse aminte cît îi vorbea de dulce la horă cînd umbla să-i sucească mintea... Prefăcătorie a fost dulceaţa, precum prefăcătorie a fost pînă şi îmbrăţişarea lui cea dintîi, în culcuşul ei de pe cuptor, pînă ce **a** lăsat-o însărcinată... pînă ce i-a mîncat norocul şi toată viaţa... Acuma degeaba s-ar mai căi. Acuma e prea tîrziu...

Simţimîntul că ea e de prisos în lume începea s-o urmărească pretutindeni. De mult o bătea capul c-ar fi fost mai bine să nu fie, dar speranţa copilului îi oprise pînă azi pornirile, îndemnînd-o să rabde. Mai căuta azi mîngîiere în dragostea de mamă, dar n-o găsea deplină nici aici. Cînd se întreba de ce mai trăieşte, valuri-valuri de gînduri negre o copleşeau, din care numai gîngăvelile blînde ale copilaşului, ce se adăpa la pieptul ei o mai smulgeau cîte un răstimp, în curînd însă şi drăgălăşiile lui i se părură un îndemn plin de durere, făcînd-o să-şi zică desperată: „Baremi de ne-ar strînge Dumnezeu pe amîndoi deodată !"

Totuşi necunoscutul morţii o îngrozea fără să-şi dea seama. Priveliştea satului, cu hotarul încărcat de rod, cu pădurile tainice, cu căsuţele împrăştiate ca nişte jucării printre pomii grădinilor, parcă-i spu* neau că toate chinurile vieţii sunt de o mie de ori mai uşor de îndurat ca taina înfricoşătoare a beznei în care te aruncă durerea morţii. Voinţa ei şovăia în faţa porţii de aramă zăvorită cu mistere, care **a** înghiţit atîtea milioane de vieţi, fără ca omul să *îi* izbutit a arunca dincolo măcar o privire fugară.

Vremea însă trecea nepăsătoare peste frămîntările ei. Vara se ffîrşea şi lucrul cîmpului se îmbulzea. Cu leagănul în spinare suia zilnic dealurile, cărînd de mîncare muncitorilor, răsplătită mereu numai cu ocări şi bătăi.

Apoi dumineca întîi din septembre, dis-de-dimineaţă, Ana, după ce mulse vaca şi tocmai cînd strecura laptele în oalele de prins, auzi din tindă,

unde era, glasul lui Macedon Cercetaşu, sugrumat de spaimă:

— Domnule învăţător, fă bine şi osteneşte puţin, că s-a spînzurat Avrum!

— Nu mai spune! răsună răspunsul învăţătorului care se spăla în cerdac, cum avea obiceiul.

— S-a spînzurat, s-a spînzurat! repetă Macedon parcă mai speriat.

Femeia se cutremură, simţind un fior ciudat în spinare, încît îi răci inima. Ion plecase adineaori în sat... Deodată, suflecată şi neprimenită cum se găsea, porni fugind spre circiumă, ca şi cînd ar fi vorba de ceva unde ea nu putea să lipsească în ruptul capului, în poarta ogrăzii lui Avrum văzu de departe un cîrd de *oameni care se îmbulzeau, dădeau din mîini şi întindeau gîturile. Ajunse gîfîind şi căută să-şi facă loc prin mulţime, să vadă mortul. Se izbi însă de Ion care o întîmpină mînios:

— Da' tu ce-ţi mai bagi nasul ? N-ai de lucru acasă ? Ia să te cărăbăneşti de-aci, toanta dracului!

Ana nici nu-l luă în seamă. Se prelinse ca o şopîrlă prin vălmăşagul de lume şi se pomeni îndată în ogradă.

Poarta şurii era deschisă larg. O căruţă de-un cal, cu roţile pline de noroi uscat, încremenise lîngă un perete cu oiştile ridicate drept în sus. De cellalt perete era răzimată o scară, cu picioarele întinse pînă la inima căruţii, iar cu vîrful îngropat adînc în fînul nou şi foarte mirositor care atîrna din gura podeţului şi se înălţa pînă în căpriori. în laţul făcut dintr-un căpăstru vechi, legat de al şaptelea fustei, atîrna Avrum, cu obrajii roşii-sfeclă, cu barba galbenă zbîrlită, cu părul ciufulit şi lipit pe fruntea şi tîmplele lucitoare de sudori, întors cu faţa spre ogradă, privind

I

parcă necăjit, cu ochii ieşiţi din orbite, spre oamenii ce se grămădeau în poartă să-l vadă, neîndrăznind să se apropie. Gura i se strîmbase în colţul drept, iar limba, crîmpoţită între dinţi, era vrîstată cu dunguliţe alburii.

— încă nu-i mort!... Unde-i Rifca ?... Săriţi de-i tăieţi ştreangul! răcni Trifon Tătaru frîngîndu-şi mîinile, dar fără să se mişte.

— Ia taci, omule, că-i rece! răsunară cîteva glasuri ostoitoare.

într-un semicerc de vreo cinci paşi, locul în jurul lui Avrum rămăsese gol. Pe jos, sfărîmituri de fîn şi de paie, găinaţi de gîşte şi pălăria spînzuratului, cu fundul în afară, arătînd căptuşeala lucioasă şi soioasă.

Ana tremura între oiştile căruţei şi nu-şi putea lua ochii de la Avrum. Nu mai văzuse niciodată om mort, atît de aproape. Nu simţea nici groază, nici milă, ci doar o dorinţă aprigă de a citi pe faţa lui taina care o împiedeca pe dînsa. Se mira cum i-a rămas neclintită pe ceafă tichiuţa de catifea neagră, şi mai ales că picioarele îi atîrnau de pămînt, cu genunchii îndoiţi, iar cu mîna **stînga** se ţinea de scară, şi numai dreapta se întindea cu degetele răsfirate, parcă umblînd să se agate de ceva.

— Faceţi loc ! Hai, daţi-vă la o parte ! izbucniră deodată mai multe glaşiri, pe cînd o mînă grea făcu vînt Anei aproape s-o trîntească în braţele spînzuratului.

— Da* cum de nu i-a tăiat nimeni funia ? Că doar nu-i cîine, ce Dumnezeu! strigă Herdelea, zbătîndu-se printre oameni, cu faţa palidă,

învăţătorul se duse drept la scară, pipăi pieptul lui Avrum şi îndată strigă poruncitor:

— E .cald!... Iute!... Taie tu, Trifoane!... Ţineţi~l bine să nu se prăvălească!

Cîţiva ţărani, încurajaţi, se repeziră împrejurul lui Herdelea şi, peste un minut, Ana văzu capătul căpăstrului bălăbănindu-se uşor ca o limbă de ceasornic.

Femeia nu mai pricepea ce se întîmpla, căci mortul nu se mai zărea dintre oameni. De-abia într-un tîrziu desluşi, uimită, că doi flăcăi, îndemnaţi de Herdelea mişcau picioarele şi braţele spînzuratului, parc-ar fi vrut să-l învieze. Şi ea se gîndi cu tristeţe: „Ce l-or mai fi necăjind degeaba ? Dac-a murit, baremi să se odihnească omul!"

Ţăranii glumeau şi rîdeau de încercările învăţătorului care, după un răstimp, zise supărat:

— Parcă nici nu sunteţi creştini, măi oameni! L-aţi lăsat să moară în faţa voastră, în loc să-i fi tăiat îndată funia!... S-a prăpădit numai de groaza morţii, că doar picioarele-i ajungeau la pămînt... Bietul Avrum!

— Apoi cînd ţi-e scris să mori, mori şi din senin, c-aşa a lăsat Dumnezeu! strigă primarul Florea Tancu, uitîndu-se semeţ la ceilalţi, ca şi cînd ar fi fost sigur că pe el Dumnezeu nu-l va lăsa să moară niciodată.

Toată lumea se înghesui acuma în jurul învăţătorului, care trebuie să ştie de ce s-a spînzurat Avrum. Mortul rămase uitat sub scară, cu faţa în sus, cu picioarele spre poartă, cu un genunchi ridicat şi cu cămaşa descheiată la piept, privind cu ochii reci spre podul şurii, nepăsător de-acuma de toate. George Bulbuc, mai curios ca toţi, îmbulzindu-se mereu, **calcă** pe gheata noroioasă a spînzuratului, se sperie, îşi făcu cruce şi, zicîndu-şi că-i semn **rău,** ieşi în uliţă.

în sfîrşit Herdelea trebui să povestească pe îndelete ce ştia. Notarul Stoessel încurcase pe Avrum să cumpere împreună Pădurea-Domnească din hotarul Jidoviţei. Afacerea părea bună, deoarece notarul spunea că a găsit un muşteriu căruia să-i revîndă îndată contractul cu un cîştig mare, încît ei n-au să scoată nici un ban din pungă, ci doar să iscălească şi să ia diferenţa. După ce au iscălit însă, Stoessel a început să o lase mai domol. Muşteriul cu cîştigul se evaporase. în schimb data cînd ei trebuiau să depună preţul pădurii se apropia. Cu cine vorbea Avrum, îi spunea ritos că afacerea e nenorocită, că toată pădurea nu face nici a cincea parte din cît au cumpărat-o... Astfel ovreiul vedea îngrozit că va fi nevoit să-şi vîndă tot şi să rămînă în sapă de lemn spre a putea plăti. De vreo două săptămîni era într-un hal de desperare nemaipomenit. Ieri, sîmbătă, a fost la sinagogă în Jidoviţa, unde toţi bătrînii i-au spus că Stoessel l-a ruinat înadins. Avrum s-a dus la notar, a început să răcnească, încît la urmă Stoessel l-a dat afară în pumni, strigîndu-i: „Du-te şi te spînzură dacă eşti prost 1" A venit din Jidoviţa înverzit. Herdelea a vorbit cu dînsul, căci tocmai avea să-i plătească contul pe luna august. L-a mîngîiat, i-a spus să aibă încredere... Zadarnic. Avrum o ţinea lanţ că, decît să-şi piardă pămînturile j?i averea pentru care a muncit cu atîta trudă şi decît să ajungă iar gol cum a fost cînd a venit în Pripas, mai bine se spînzură. Herdelea, fireşte, nu credea că vorbeşte serios şi-l îndemna să aibă răbdare, că nu se ştie ce poate aduce ziua de mîine. „Am să mă spînzur! Am să mă spînzur!" răspundea însă Avrum necontenit... Şi s-a ţinut de cuvînt...

— Cînd îți vine ceasul, te duci la moarte cum te-ai duce la nuntă! murmură straja CosmaCiocănaș, închinîndu-se cucernic.

Ana ascultă înfrigurată povestirea învățătorului, dar mai ales vorbele strajei o zguduiră. Se uită deodată la mortul părăsit și în minte îi răsări ca o lumină gîndul: „Ce iute moare omul cînd îi sosește ceasul!"

7

Cu două săptămîni înainte de sorocul procesului de la tribunal, Herdelea munci o noapte întreagă să facă două scrisori frumoase, una subinspectorului Horvat, iar alta deputatului Bela Beck, istorisindu-le pacostea cu judecătorul și rugîndu-i să pună o vorbă bună unde cred dînșii că trebuiește, făgăduind în același timp că-și va împlini și pe viitor, cu un devotament îndoit, datoriile patriotice.

Era foarte liniștit și sigur că scapă. Așteptă răspunsurile răbdător, fără grije. Pentru orice eventualitate tocmise și avocat, firește ungur, ca să facă impresie mai bună, pe Lendvay, cel cu sechestrul și licitația. Peste o săptămînă, în locul răspunsurilor nădăjduite, primi o înștiințare de la avocat că s-a interesat de-aproape, afacerea pare destul de gravă și ar fi bine să pună pe cineva să îmblînzească pe președintele tribunalului.

— Mare pișicher ungurul! zîmbi Herdelea citind scrisoarea lui. Lendvay și înțelegîndu-i îndoielile. Umblă să mă mulgă de bani cît o putea mai bine. Hehe, avocatul tot avocat... Șapte piei ți-ar jupui...

Siguranța îi era de oțel. Cînd nu-i veni nici un răspuns de la protectorii lui pînă în ajunul procesului,

își zise mulțumit că trebuie să fi vorbit amîndoi cu președintele, altfel desigur l-ar fi prevenit să-și caute de necazuri cum va ști.

Se înțelese cu Ion să meargă împreună la Bistrița, cu căruța lui de un calce-a căpătat-o în zestre. Seara îl dăscăli iarăși ce să spună la tribunal, ca să iasă toate bine. Ion nu se prea sinchisea de grija învățătorului. Pe el îl durea procesul cu socrul său, care întîrzia însă mereu. Totuși asculta sfaturile lui Herdelea și se jura din cînd în cînd că are să stea el în temniță în locul dumnealui, ceea ce pe învățător îl supăra, căci i se părea o prevestire rea. Hotărîră ca Ion să declare cum că în genunchi a rugat pe Herdelea să-i scrie jalba și că Herdelea l-a refuzat de cinci ori. Atunci Ion s-a apucat și a făcut-o el singur, cu mîna lui, și s-a dus apoi din nou la domnul învățător să i-o scrie numai pe ungurește, căci el nu știe, dar Herdelea nici așa n-a vrut. în sfîrșit, fiindcă nu putea să îndure în ruptul capului nedreptatea de a fi pedepsit fără de vină, într-o seară a venit la Herdelea cu o sticlă de rachiu tare ca spirtul și au închinat și au băut pînă ce învățătorul s-a amețit bine, atunci apoi iar a scos jalba și a căzut în genunchi și l-a rugat cu lacrămi în ochi să i-o facă pe ungurește. Astfel Herdelea, amăgit de băutură și fără să-și dea seama, i-a tradus plîngerea către domnul ministru, neavînd însă nici atîta vină cît e negru sub unghie.

— Că doar^chiar așa este, Ioane, nu? zise Herdelea, la sfîrșit, cu o privire blîndă și rugătoare.

— Așa-i, așa-i I aprobă Ion, dînd din cap. Ce-i drept e drept. M-ar bate și Dumnezeu să zic altmintrelea...

Porniră în miez de noapte ca să sosească din vreme la Bistrița. Calul lui Ion alerga binișor, deși

era istovit de munca cîmpului. Cînd răsări soarele, urcau tocmai dealul Dumitrei, la pas. Ion mergea pe jos, pe lîngă căruță, povestind cu Herdelea despre necazurile lui cu Vasile Baciu şi cu Ana, liniştiți, parcă ar fi şi uitat de tribunal... Deodată o brişcă sprintenă îi ajunse din urmă suind panta în trap buiestru de-i sfîrîiau roțile. Era preotul Belciug, citat ca martor în procesul învățătorului. Ion îşi scoase pălăria, respectos, dar preotul se uită în altă parte, îmbondorit pînă peste cap într-o blană de vulpe. Brişcă dispăru curînd la cotitura cea mare din vîrful dealului.

— Rău om! murmură Herdelea acuma, simțind deodată că încrederea şi siguranța i se clatină puțin în suflet.

Ion nu răspunse. Amîndoi tăcură apoi multă vreme. Calul se opintea, iuțea paşii cîte o postată bună, pe urmă se oprea singur să răsufle, pornind iarăşi singur înainte. Țăranul, pe marginea şoselei, mergea cu paşi mărunți, învîrtind biciul deasupra capului şi îndemna calul din cînd în cînd cu cîte un „hi, cinoş, hi", dar fără să se mai uite la învățătorul care, cu un zîmbet înghețat pe buze, clipea des din ochi, cuprins de o nedumerire apăsătoare. Parcă un nour de întristare s-ar fi coborît peste dînşii, amuțindu-i şi uluindu-i.

Din vîrful dealului se deschidea o privelişte măreață. Valea Bistriței, ocrotită sub o pînză fină de ceață argintie, se deştepta din somn în mîngîierile calde ale soarelui tomnatec. Jos, în față, răzimat pe o spinare de pădure cu frunze verzi şi ruginii, oraşul bătrîn părea plăpînd ca o jucărie de copii, iar turnul bisericii săseşti, un paznic uriaş şi ursuz, îmbrăcat în straie străvechi, cenuşii, mîncate de vreme.

— Uite Bistrița! zise Herdelea înviorat, întinzînd brațul.

— Bun pămînt... Şi bine muncit! adaogă Ion rotindu-şi privirea peste cuprinsul văiei bogate care părea o grădină imensă fermecată.

în răcoarea dimineții nemărginirea firii se înfățişa mai copleşitoare şi pătrundea adînc în sufletul învățătorului. în fața lumii mari ce se întindea în ochii lui, se simți atît de mic că-l cuprinse o neliniște dureroasă. Ce înseamnă el, cu temerile şi speranțele lui, cu toată viața lui, în vîrtejul amețitor al vieții celei mari? Nici cît un fir de nisip pe care întîmplarea îl aruncă de ici-colo. „Dumnezeu are grije şi de păsările cerului şi de nisipul mării, se gîndi dînsul vrînd să-şi mîngîie tulburarea şi căutînd din ochi, în noianul de case din vale, clădirea tribunalului. Acolo se hotăreşte soarta viermilor l" oftă apoi găsindu-l tocmai între biserica românească şi cea săsească.

— Uite, finule, uite colo-i tribunalul! îl vezi? strigă arătînd cu degetul o casă greoaie, cu două etaje şi cu ferestre mici ca nişte ochi vicleni.

Şi de-acuma, cu cît se apropiau de oraş, cu atît încrederea i se topea. Sufletul îi tremura şi totuşi pe buze îi flutura un zîmbet umil, înflorit parcă de mustățile-i albe, retezate. în colțul ochilor îi licărea cîte-un bob de lacrimi, care se clătinau, dar nu se rostogoleau pe obrajii încrustați cu multe cute mărunte şi subțiri ca nişte desenuri măiestrite... Gîndurile îi alergau prin creieri, neobosite, mereu mai grăbite. Se mira cum a putut crede că va scăpa teafăr din asemenea bucluc? Şi, cu toate acestea, nu-şi făcea imputări şi nu-i părea rău că a nădăjduit. Ce-ar fi omul dacă nu l-ar ajuta nădejdea în viață?

— Mi se pare, Ioane, că o păţim urît de tot astăzi! zise Herdelea cînd trecură vama de la intrarea oraşului, cu un glas glumeţ, dar care aştepta o mîngîiere.

— Acu, ce-o vrea Dumnezeu! rîse Ion gros şi nepăsător.

Pe coridoarele întunecoase şi întortocheate ale tribunalului valuri de oameni forfoteau, grăbiţi, vorbind tare sau şoptind tainic, plîngînd şi rîzînd, îngrijorat fiecare de durerea lui şi nesimţitor de suferinţa celorlalţi... Egoismul omenesc nicăiri nu se răsfaţă mai sfidător ca în faţa dreptăţii. Ţărani, orăşeni, bătrîni, tineri, femei şi chiar copii alergau, se opreau, se certau, se rugau... Şi toate glasurile se adunau într-un zgomot monoton, apăsător, întrerupt în răstimpuri de cîte un ţipăt ascuţit de clopoţel care chema pricinaşii în sălile de judecată... în mijlocul lumii frămîntate numai avocaţii, cu gentile umflate de acte, păşeau siguri, mîndri, ca nişte bondari într-un muşuroi de furnici speriate.

Herdelea se opri ameţit în vălmăşagul de oameni, înfricoşat că-i fuge pămîntul de sub picioare. Din norocire dădu curînd cu ochii de avocatul Lendvay care, zărindu-1, se apropie strigînd:

— A, bine că sosişi!... Bună ziua!... Eşti al şaselea... Scăpăm repede... Curaj! Cred că ieşim bine!... Ai pus pe cineva să vorbească cu prezidentul?

Speranţa profesională din vorbele avocatului îl umplu deodată de o nouă încredere. îndată se simţi iar om de seamă, de a cărui soartă atîrna mersul lumii. De aci încolo parcă nu mai vedea pe nimeni pe coridor, ca şi ceilalţi. Vorbea tare cu Ion, rîdea şi se supăra că nu-i vine rîndul mai degrabă.

în sala de şedinţe se întări şi mai mult văzînd la dreapta preşedintelui tocmai pe magistratul care fusese la alegerea de deputat din Armadia. Trecu mai în faţă şi nu se ostoi pînă ce nu-şi încrucişa privirea cu judecătorul, care, descoperindu-1, avu parcă un zîmbet în ochi. însuşi preşedintele, deşi nu-l cunoştea, se uită la dînsul de cîteva ori şi privirea lui parcă-i spuse: „Fii liniştit! E bine! N-ai frică!"

în tot timpul procesului nu-şi mai pierdu stăpînirea nici o clipă. Vorbi ungureşte mai bine ca oricînd, explicînd, amănunţit cît e de nevinovat şi adăogînd mereu că el e bun patriot. Judecătorul reclamant nefiind de faţă, Herdelea era sigur că n-a venit înadins ca să nu-l apese. Procurorul părea înverşunat, dar Herdelea, chiar în asprimea lui, simţea multă bunăvoinţă. Belciug a fost mărinimos, declarînd sus şi tare că nu ştie nimic de plîngerea împricinată. „Se vede cît de colo că ocrotitorii mei şi-au făcut datoria cu vîrf şi îndesat, săracii!" îşi zise Herdelea, în vreme ce Lendvay perora cu foc şi cu gesturi largi.

De altfel toată afacerea n-a ţinut mai mult de o jumătate de ceas. Pe urmă preşedintele s-a sfătuit puţin cu magistratul din dreapta, s-a sculat în picioare şi, în numele regelui a anunţat că Ion Pop-Glanetaşu este condamnat la o l^nă închisoare şi o sută coroane amendă, iar Zaharia Herdelea, învăţător în Pripas, la opt zile închisoare şi cincizeci coroane amendă. Herdelea a ascultat zîmbind mereu şi numai după ce şi-a auzit osînda s-a uitat împrejur parc-ar fi vrut să întrebe pe toţi: ce-i asta?

— Facem apel, nu-i aşa? îi şopti avocatul.

— Negreşit... apel... fireşte, bîlbîi Herdelea cu aceeaşi nedumerire pe faţă.

în coridor însă, în mijlocul mulțimii zgomotoase, îl pridi deodată o slăbiciune grea. Trebui să se aşeze pe o bancă, lîngă o femeie bătrînă care plîngea cu sughițuri. I se părea că toată lumea se clatină şi-i era frică să nu se prăbuşească tribunalul peste dînsul. Auzea însă foarte lămurit plînsetul femeiei şi, pe cînd se întreba de ce-o fi plîngînd, auzi şi glasul lui Ion, care se ținea după dînsul ca un cîine, dar nu putea înțelege ce spune.

— Nu-i nimic... apel... desigur... ce nedreptate ! răspunse totuşi lui Ion, fără să-şi dea seama ce zice şi fără să-şi audă vocea.

Apoi se sculă anevoie, cutremurîndu-se şi agățîndu-se de umărul țăranului.

— Am isprăvit, Ioane... Hai să mergem ! murmură dînsul răguşit.

Atunci se pomeni iar cu avocatul Lendvay, care-i vorbi repede, prefăcîndu-se supărat şi vrînd să-l încurajeze:

— Nu fi de loc neliniştit, domnule Herdelea! De loc! Fii sigur că la apel rămîi numai cu amenda. Bine c-a fost cum a fost. îmi era frică de mai mult. Preşedintele ăsta e un ticălos fără suflet... Trebuie să te aştepți însă că sentința, deşi neexecutorie, să fie comunicată autorității d-tale superioare, adică inspectorului. Asta înseamnă că vei fi suspendat din slujbă. Dar, firește, provizoriu. Pînă la judecarea apelului... Aşa că să n-ai nici o grije, o să fie bine, căci numai sfîrşitul contează totdeauna... De, ce să faci? Greutățile pentru oameni sunt...

— Da, da... nimic... fără grije... Suspendat! bolborosi Herdelea tîrîndu-şi picioarele de plumb spre ieşire.

în stradă surîdea trist soarele de toamnă. După gălăgia din coridoarele tribunalului, ulița părea tăcută şi pustie, iar trăsurile rare parcă duceau morți, numai morți.

— Haidem acasă, Ioane!... Suspendat! Vezi? Suspendat! zise dînsul simțind deodată pe obraji două şiroaie fierbinți, usturătoare. Lacrămile i se prelingeau prin mustața căruntă. Un strop îi picură pe buzele uscate, înmuindu-le ca un balsam sărat.

Ion se uită încurcat la Herdelea. Voia să-i vorbească şi nu ştia ce. Se scărpina în cap, înjura, bodogănea neputincios.

— Suspendat... Suspendat... mormăia mereu învățătorul şi cuvîntul acesta răsuna atît de jalnic că Ion, deşi nu-l înțelegea, încleşta pumnii şi amenință furios clădirea greoaie cu două etaje şi cu ferestre mici ca nişte ochi vicleni.

Capitolul IX

SĂRUTAREA

I

— Nu le-ar ajuta Dumnezeu şi Maica Precista î Bată-i mînia şi urgia cerului, cum te-au batjocorit ei pe tine! blestemă d-na Herdelea cînd află osînda.

— Vai de mine, ce-o să zică lumea că tata va şedea în temniţă ca şi Laurenţ din Bîrgău! Cum să mai scot eu capul în lume, Doamne! se văita Ghighi sigură că la serata din octombre vor ocoli-o toţi dansatorii.

învăţătorul încercase dintru întîi să se arate nepăsător şi să se fălească chiar că are să înveţe el pe domnii de la tribunal cum se împarte dreptatea... Dar sub zîmbetele lui silite, în privirea lui tristă, ca şi în toată înfăţişarea lui umilită şi îndurerată, se vedea o înfricoşare atît de stăpînitoare că însăşi d-na Herdelea, cît era de procletă la supărare, îl cruţă instinctiv, vărsîndu-şi focul numai asupra celor ce au judecat aşa de ticălos în Bistriţa.

— Te pomeneşti că mă, mai suspendă şi din slujbă! gemu Herdelea, dar abia a treia zi. Asta ar pune capac tuturor mîrşăviilor!

— O să-ajungem pe drumuri, văd eu bine că acolo o s-ajungem, din pricina unui ţărănoi mişel căruia i-ai făcut numai bine! izbucni mai revoltată dăscăliţa, împărţindu-şi de-acuma afuriseniile între Ion şi ungurii de la tribunal.

Vestea condamnării lui Herdelea s-a răspîndit ca păcatul prin Armadia şi de-acolo mai departe prin toate satele dimprejur. Mulţi îl compătimeau, dar mai mulţi spuneau în gura mare:

— Iată cum bate Dumnezeu pe renegaţi!... V-aduceţi aminte cum a umblat contra lui Grofşoru, la alegere? Acum uite răsplata ungurilor! Să-i fie de învăţătură!

Cînd îl văzură însă prin Armadia, adus puţin de spinare, cu părul mai alb, cu ochi blînzi şi sfioşi, căutînd un locşor unde să muncească dacă s-ar întîmpla să fie suspendat, chiar şi Grofşoru îi strînse mîna iertător şi întrebîndu-l ce mai face Titu.

Herdelea nu mai nădăjduia acum nimic bun. Era sigur că va fi suspendat şi că nici de închisoare nu va scăpa. Se obişnui cu gîndul acesta, cum se obişnuieşte omul cu orice durere în viaţă. Numai ceea ce va urma după acestea îl îngrozea şi-l gonea pe drumuri neîncetat întru dibuirea unui adăpost de vreme rea. în aşteptarea suspendării şi venind mereu acasă cu mîna goală, cu sufletul amărît de umilinţe, căuta să fie vesel şi încrezător; povestea cu amănunte cît de bine l-a primit cutare şi cutare, care i-a oferit tot sprijinul, şi cît e de sigur că toată nenorocirea aceasta e spre binele lui. Ceasuri întregi se sfătuia cu dăscăliţa cum ar fi mai potrivit să facă: să se mute în Armadia, să intre la cutare avocat sau în cutare birou, ori să rămîjiă pe loc pînă i se va ridica suspendarea, ceea ce nu poate dăinui mai mult de două,

maximum trei săptămîni sau, în cazul cel mai rău, o lună de zile. Dar pe cînd d-na Herdelea se însufleţea cu încredere, inima lui se zbătea ca o bucată de carne vie pe tocător, gîndindu-se cum a bătut pînă acuma zadarnic la toate uşile.

într-una din zilele acestea sosi pe neaşteptate Laura, singură, căci Pintea nu putea lipsi nici un ceas din Vireag, fiind tocmai vremea începerei anului şcolar pe care voia să-l inaugureze cu mare pompă românească.

— M-am repezit pentru o săptămînă... îmi era dor de toţi! zise Laura după ce schimbă cuvenitele îmbrăţişări şi lacrimi cu fiecare în parte.

Din primele ei cuvinte însă simţiră toţi că Laura nu mai este cea de odinioară. Mai era ea bună, blinda la vorbă, dar fără a mai fi pasionată de micile nevoi şi preocupări care cimentează şi învederează unirea familiei. Ştirea despre rezultatul procesului n-a mişcat-o atît de mult cît se temeau ei. înainte ar fi jelit şi s-ar fi chinuit săptămîni în şir; acuma clipi doar din gene de cîteva ori.

—- Greu va fi dacă te va suspenda, tată... Eu ţi-am spus, adă-ţi aminte, de multe ori, să nu te tot amesteci în treburile altora şi să-ţi vezi mai bine de necazurile d-tale... Acuma, ce-o să se aleagă de casa asta, bunul Dumnezeu ştie! zise ea cu un glas atît de rece încît Herdelea se simţi mai ruşinat ca în faţa unui străin şi nici nu-i mai răspunse.

De altfel ea începu îndată să vorbească de George lăudîndu-l pînă în cer, de greutăţile lor, de planurile şi speranţele lor... Cînd îşi aduse iar aminte că-i în Pripas, la părinţii ei, căută pricină lui Herdelea pentru că n-a votat pe Grofşoru, spunînd că şi George a aflat şi e supărat că socrul său e un renegat. Ba mai tîrziu, aprinzîndu-se mai rău de indignare, găsi cabine i-au făcut ungurii de l-au osîndit şi c-aşa trebuie să pătească toţi renegaţii.

Herdelea avu o clipă de mînie, dar şi-o stăpîni repede. Aşa-s copiii cînd cresc mari şi se înstrăinează. Parcă el n-a fost aşa? S-a dus la înmormîntarea tatălui său, dar nu s-a deranjat niciodată să-l vadă cît a zăcut, şapte săptămîni. Şi doar era numai colea, al patrulea sat. Pe maică-sa, de cîte ori vine pe aici, o cinsteşte, cu rachiu dulce. încolo parcă nici n-ar fi. Grijile şi dragostea le păstrează cu zgîrcenie pentru căminul lui. Atunci ce să se mire că pe Laura n-o mai dor durerile lui?... Asta-i viaţa. E tristă. Cine să-i schimbe rostul? Viaţa trece peste cei bătrîni, peste cei slabi. Viaţa e a celor tineri şi puternici. Egoismul e temelia vieţii.

Laura era însărcinată şi se lăuda că are sarcină grea. Strîmba mereu din nas, se văita că-i vine rău şi cerea poveţe d-nei Herdelea cum să se pregătească pentru naştere... Ghighi se sfia în faţa ei şi-şi potolea anevoie avînturile zburdalnice.

—- Mult te-ai schimbat, îi zise cu o foarte uşoară imputare în glas.

— Da, simt şi eu, răspunse Laura cu mîndrie neascunsă. N-aş mai putea trăi acuma cum am trăit înainte. Mă şi mir cum am putut trăi aici, fără a cunoaşte pe George atîta vreme!

— Şi cînd te gîndeşti că nici nu-l iubeai şi că tata şi mama aproape te băteau să nu-l respingi!

— Fiindcă aveam gărgăuni în cap şi-n inimă...

— Dar Aurel? întrebă Ghighi deodată.

— Copilării de care rîdem deseori cu George, zîmbi Laura. O, mult m-am schimbat, bine spuneai tu. Fata nici nu trăieşte pînă se măritä. De aceea trebuiesc stîrpite fumurile din mintea fetelor...

Altceva e viaţa! adaogă ea cu o însufleţire subită, cu mîinile încrucişate pe pîntecele ce i se rotunjea uşor sub halatul de lînă, roşu şi cu broderii negre. Şi copilul! murmură apoi. Copilul! Parcă de-abia acuma am şi eu o ţintă în lume!

Se duse o singură dată în Armadia să vadă familia Filipoiu, naşii ei. Pe urmă, de-a treia zi, începu să se plictisească şi să-i fie dor de George. A cincea zi se cărăbăni, luînd şi pe Ghighi, ca să fie alături de ea cînd îi va sosi ceasul. Ghighi umplu de plîns trei batiste la plecare. Laura însă nici nu **la-**crimă.

Bătrînii răsuflară uşuraţi cînd au văzut-o dusă.

— Nu mai e a noastră, am pierdut-o! zise Herdelea rămas singur cu baba lui.

— Aşa-s copiii cei răi şi nesimţitori, mormăi dăscăliţa, strivind între gene două lacrimi de amar.

în vatră sîsîiau lemnele verzi puse ca să ţină focul. De afară, pe geamurile ude, străbătea lumina cenuşie, ploioasă, aducînd în casă priveliştea cîmpului zgribulit şi pleşuvit, a satului oploşit sub pavăza bolbocirilor de fum albăstriu. Ceasornicul, agăţat în perete sub portretul împăratului, ţăcănea aspru, aproape ameninţător. Herdelea, pe canapeaua veche, se uita gînditor pe fereastră, cu pipa stinsă în colţul gurii. Dăscăliţa, lîngă cuptor, pe un scaun cu speteaza înaltă, cu braţele strînse pe piept, asculta dusă vîjîitul vîntului de toamnă. Şi amîndoi parcă auzeau cum trece vremea peste ei, fără a se putea împotrivi, cutremurîndu-se doar uneori ca şi cînd ar fi frig în odaie.

— Urîtă vreme! şopti într-un tîrziu învăţătorul domol, înfricoşat parcă să nu deştepte sau să nu tulbure zgomotul surd şi neîndurerat al unei maşini ce nu se opreşte niciodată.

Glasul lui însă păru d-nei Herdelea atît de dulce, încît zîmbi. Locul negru al unui dinte pierdut acum doi ani o înfrumuseţa în ochii învăţătorului, care-i răspunse tot cu un surîs blînd, resemnat. Şi zîmbetele lor, unite, înveseliră îndată casa, răspîndind prin toate colţurile o căldură înviorătoare. Se pomeniră vorbind de lucruri vechi, uitate, din tinereţea lor. Prezentul, cu nevoile şi deşertăciunile lui, se topi ca un vis urît în vraja amintirilor... Herdelea se apropie de vatră, îşi dogorî mîinile la foc, mîngîie obrajii zbîrciţi ai femeiei lui, o sărută uşor pe frunte şi zise oftînd:

— Ei, băbucă, băbucă tot noi bătrînii...

Un ciocănit aspru în uşă făcu pe Herdelea să sară fript, ca un îndrăgostit surprins de mama iubitei... în odaia plină de căldura trecutului intră ca o vijelie care striveşte tot în cale, Ion Glanetaşu cu vestea c-a primit sentinţa.

S

2

Ion cerea mereu învăţătorului să-l îndrepte cum să facă să ia asupra lui cele opt zile de închisoare. El era împăcat şi nu-i păsa de condamnare. Se bucura chiar c-a scăpat de o grije şi se va putea ţine numai de necazul lui cu Vasile Baciu. Fiindcă se fixase ziua înfăţişării lor la judecată, Ion începea să aibă visuri urîte: ba că s-a bătut cu socrul său şi a rămas dedesubt, ba că Grofşoru l-a părăsit şi a trecut de partea lui Vasile, ba că Ana a cerut despărţenia şi s-a mutat la tatăl ei, cu copil cu tot, lăsîndu-l pe el cu buzele umflate... Mai ales cel cu Ana i.se înfipse în cap ca un şurub. Iar cînd Herdelea îi spuse c-ar fi

Tău dacă Ana s-ar despărți de dînsul, își schimbă purtarea față de ea, trecînd deodată de la bătăi la mîngîieri și răsfățuri, încît și vecinii se întrebară: **ce**-o mai fi plănuind feciorul Glanetașului?

£ Pe Ana însă dragostea lui n-o mai putea încălzi, între dînșii parcă se ridicase un zid de piatră așa de înalt că nici o mînă omenească nu l-ar mai fi putut dărîma. Acuma era pătrunsă pînă în măduva oaselor că **ea** nu **e** decît o unealtă în mîinile bărbatului în care-și pusese toată iubirea și chiar viața. Conștiința aceasta o făcea nepăsătoare. Trăia, dar fără nici o nădejde, privind viața ca o povară. Muncea din greu, neîncetat, ca o mașină stricată care se învîrtește singură, duduie și se mistuie pînă ce într-o clipă neașteptată se sfărîmă zgomotos.

Era sfîrșitul toamnei, cu lapovițe friguroase, **cu** fulguiri de zăpadă din ce în ce mai dese. Zenobia pierdea vremea prin sat, pe la femei, bîrfindu-și nora ori pe alți oameni de treabă. Glanetașu își petrecea veacul pe la cîrciumă, mai cu seamă de cînd a murit Avrum, căci ovreica îi dădea rachiu pe datorie. Ion, din pricina harței lui cu Vasile Baciu, mai mult se găsea pe drumuri decît acasă. Astfel Ana rămînea mereu singură, cu copilașul care era rău, și cu Dumitru Moarcăș, care-i mai dădea cîte o mînă de ajutor și se plîngea că Paraschiva nu-l cheamă acasă și că va pieri printre străini. Cu Dumitru se învoiau. Nu schimbau nici trei vorbe toată ziua. Bătrînul era ursuz, boscorodea singur, vrăjmășea găinile și le hîșîia de zeci de ori din tindă în ogradă. Iubea însă pătimaș copilul și-l legăna și-l giugiulea ca o doică. Ba de cîteva ori cît p-aci să se bată cu Ana ca să-l lase să-l înfeșe dînsul. De altfel, de cînd se adăpostise în casa

Glanetașului, slăbise mai tare, tușea și mocnea ca un tăciune gata să se stingă.

într-o zi însă Dumitru prinse atîta chef de taifas.*, că Ana nu mai știa cum să se cotorosească de el.

_ Ce-i, vîjule, de-ți umblă gura ca o moara stricată? îi zise nevasta în cele din urmă, scăldîndi copilașul. Ia seama că nu-i a bine. Ți-o fi venit ceasuîi morții...

^ —~~Mi-o fi venit, de ce nu? rînji bătrînul la picioarele albiei, gîdilînd cu degetul tălpile copilului care gîgîia mulțumit, cu ochii închiși, în apa căldicică^ L,as' să-mi vie că am trăit destul...

— Ia mai lasă-n pace copilul, moșule, și dă-te la o parte că tot te stropesc!

Dumitru se așeză pe laviță, tăcu și apoi se porni să-i povestească din fir în păr pățania lui cu țiganii* pe care-i plăcea mult s-o povestească oricui îl asculta« Ana nu-l lua în seamă, dar aceasta pe el nu-l împiedica să-i mai spuie și alte întîmplări din viața lui, rîzînd copilărește, parcă istorisind s-ar fi reîntors aievea în tinerețea-i veselă și fără griji.

După-amiazi, cu toate împotrivirile Anei care se necăjea că o încurcă în casă de nu-și poate vedea de treburi, îi trăzni prin cap să se radă. Atîrna *o* oglinjoară, pătată de muște încă de azi-vară, de bumbul cercevelei de la fereastră, luă apă caldă într-un blid, îl puse binișor pe laviță; agăță cureaua de la cioareci în țîțîna geamului și petrecu prelung briciul ruginit, încercîndu-l în cîteva rînduri pe niște fire de păr smulse de după ureche. Pe urmă cu săpunul ce-l întrebuința Ana la scalda copilului, își mîngîie ușor barba și începu să se frece aprig prin părul aspra și rar ca țepușele... Și toată vremea gura îi torăia verzi și uscate cu atîta voioșie, că mai tîrziu și Ana se

însenină şi, dînd ţîţă copilului, întoarsă cu spatele spre el, se întinse la vorbă.

— Acu ce te mai razi şi d-ta, că doar eşti bătrîn şi nu mai umbli după fete, îl întrerupse femeia cu milă.

— Eu nu mai umblu, dar după mine umblă una... una cu o coasă mai ascuţită ca briciul ăsta... Umblă şi umblă, şi numai un semn aşteaptă ca să facă hîrş! şi să mă ducă drept în faţa lui Dumnezeu, să mă judece cum şi ce am dres în lumea pămîntească, mormăi Dumitru puţin ciudat, ca un dascăl care citeşte la prohod.

— Şi nu ţi-e frică de moarte, moşule? întrebă Ana întorcînd faţa spre el.

— De ce să-mi fie frică, fata moşului?... Omul trăieşte ca să moară. Şi cum trăieşte, aşa moare. Dacă trăieşte rău, moartea-i bună şi blîndă ca o sărutare de fată mare. Dacă trăieşte bine, ehehe, atunci şi moartea-i rea şi coasa nu taie şi te chinuieşte şi te suceşte mai dihai ca-n pîntecele iadului...

— Avai, cum vorbeşti! făcu nevasta aşezîndu-se pe marginea patului şi legănînd copilul adormit.

Seninătatea cu care vorbea Dumitru despre moarte o nedumerea. Sătul trebuie să fie de viaţă cine e atît de pregătit de moarte. Pe ea gîndul morţii şi azi o mai spăimînta şi-i amintea pe Avrum, în şură, cu faţa-n sus, părăsit şi chinuit chiar după ce a trecut în lumea cealaltă.

Te doare rău cînd mori? întrebă ea iarăşi, cu ochii mari.

Dumitru îşi clăbucea mereu barba. Acum se opri şi se uită lung la Ana.

— Nu ştiu, răspunse apoi ridicînd din umeri. Poate că nu doare...

— Dar cînd te naşti, de ce suferi?

— Cînd te naşti?... Da'cine ştie dacă suferi? Apoi aşa nu ştie nici omul cînd moare. Numai Dumnezeu ştie! murmură bătrînul sculîndu-se în picioare şi începînd să-şi radă falca stînga încetinel, căci îi tremura tare mîna.

Ana rămăsese gînditoare, cu mîinile în poală. I se părea atît de stranii şi totuşi atît de adevărate vorbele moşului, încît îi era ruşine că pînă azi de-abia l-a luat în seamă. în odaie nu se mai auzea decît hîrjîitul briciului şi sîsîitul focului în vatră... în tindă porni deodată să cotcodăcească o găină mînioasă. Ana tresări, se gîndi că are să se trezească copilul, apoi c-ar trebui să vadă cîte ouă s-au adunat în cuibar, pe urmf c-ar fi bine să meargă să dea drumul găinei căci uşa tinzii e închisă... Dar nu se mişcă din loc. Cu ochii pironiţi în spatele moşneagului, asculta scîrţîitul briciului şi-i plăcea zgomotul acesta aşa de mult că îndată nu mai auzi nici găina, nici vîntul care zgîlţîia ferestrele, nici picurii de ploaie care pliceau în geamuri.

Dumitru se întinse brusc din şale şi se întoarse spre ea cu faţa jumătate rasă, jumătate umflată de clăbuci albi.

~ Anuţă, Anuţă... mor! bîlbîi dînsul lăsîndu-se pe laviţă, cu briciul deschis ca o furcă în degetele dreptei şi cu un surîs blînd în privire.

Femeia sări năucă în picioare, fără să înţeleagă bine.

— Luminare... şopti mai încet moşneagul.

Gura îi rămase deschisă, neputîndu-şi sfîrşi gîndul. Ana îi văzu toţi dinţii de deasupra şi gingiile goale dedesubt, strînse parcă într-un rîs nepăsător.

— Moşule... vai de minei bolborosi nevasta zăpăcită şi fulgerîndu-i prin minte: „Zice că moare şi parcă rîde!"...

Apoi deodată fugi afară, în ogradă, în ploaia bătută de vînt, lăsînd uşile deschise larg şi frîngîndu-şi mîinile se porni să ţipe desperată:

— Tulai!... Săriţi!... Tulai!... Moare !... Tulai!...

Găina zbucni afară din tindă, cotcodăcind speriată şi se repezi tocmai în vîrful gunoiului din dosul casei... Floarea lui Macedon Cercetaşu, de peste drum, auzi ţipetele Anei şi veni îndată crezînd că iar a bătut-o Ion.

— Moare... moare badea Dumitru! strigă Ana mai potolită puţin la apropierea unui suflet omenesc.

Găsiră pe Dumitru rece, rostogolit jos de pe laviţă. Mîna dreaptă cu briciul o ţinea în sus, parcă în clipa cînd a căzut s-a ferit să nu se taie. în ochii holbaţi, cu lumina îngheţată, rămăsese înscrisă o dorinţă mare, iar pe buzele întredeschise parcă mai flutura şoapta „luminare".

Floarea se cutremură, se închină şi zise:

— Aprinde fuga o luminare !... Doamne fereşte ! A murit ca un păgîn, fără luminare!

Pînă aprinse Ana o lumînărică de ceară, cealaltă se căzni să-1 ridice pe laviţă. Nu izbuti.

— E greu ca bolovanul, Doamne iartă-mă! murmură ea făcîndu-şi iar cruce.

Peste cîteva clipe sosi şi soacra primarului, din vecini. îi luară briciul din mîna înţepenită şi apoi toate trei, îl aşezară pe laviţă, cu luminarea aprinsă la căpătîi. Macedon Cercetaşu, picînd mai tîrziu, se grăbi să radă obrazul pe care mortul nu mai apucase să şi-1 radă singur.

Pe urmă încetul cu încetul casa se umplu de femei şi bărbaţi. Tocmai cînd se sfătuiau cu toţii cum, să-1 scalde şi să-1 îmbrace, năvăli şi Paraschiva, o» femeie c-o faţă ce parcă mereu rîdea, deşi veşnic era. mînioasă şi trîntea şi răbufnea ca un voinic.

— Va să zică-i adevărat c-a murit, ai? zise ea înghesuindu-se printre oameni. Nu degeaba i-am spus eu c o să-1 trăznească Dumnezeu, nu, nu! Uite-1 că* s-a prăpădit ca cerşetorii, de încurcă lumea şi după. moarte !... Dar oare cum o să-1 duc eu de-aici, păcatelemele!

în faţa mortului începu să bocească foarte jalnic, fără lacrămi, ca să arate lumii durerea ei mare*. Boci astfel c&eva minute, frecîndu-şi ochii cu pumnii, pînă-i roşi, şi strîmbîndu-se ca o maimuţă indignată.. Apoi deodată, se opri, oftă cu poftă şi zise în gura mare:

— Vai de mine ce-am mai plîns!... Uf! M-a apucat şi durerea de inimă!

Şi pe urmă îndată păşi lîngă mort şi-1 căută prin buzunarele pieptarului de oaie. Găsi băşica de tutun de care atîrna scobitoarea pentru luleaua ce se ascundea în cellalt buzunar. Ridică pieptarul şi deschise chimirul, dar nu-şi putu vîrî mîna. îl descheie încet, puse şerparul pe masă şi, scormonindu-1 bine,, dădu peste un bilet de cinci zloţi, învelit într-o hîrtie boţită. Răsturnă chimirul, îl întoarse pe dos şi, nemaidescoperind nimic, sări ţipînd:

— Uitaţi-vă, oameni buni, cum şi-a bătut joc de mine, care l-am strîns de pe drumuri, şi l-am spălat şi l-am îngrijit ca pe-un om de omenie!... Uitaţi-văî Cinci zloţi!... A vîndut jidovului bunătatea de căsuţă

a băut bănişorii şi eu am rămas cu cinci zloţi pentru toată truda mea cea mare!

— Taci, lele Paraschiva, că-i păcat!...

Paraschiva se aprinse şi mai avan şi, zărind pe Ana se năpusti la ea:

— Să tac, ai?... Să tac, că vouă ce vă pasă dacă i-aţi luat ce-a fost mai bun !... Nu vă satură Dumnezeu de rîvniţi şi la sărăcia altora, dare-ar Dumnezeu să vă îngropaţi cu ce i-aţi luat!

Ana roşi şi nu putu răspunde, îndîrjind mai rău pe Paraschiva, care răcni:

— Mi-aţi furat bănişorii, tîlharilor ! Mi-aţi mîncat sudoarea bătrîneţii, nu v-ajute Maica Domnului şi...

Intră Ion, venind, din Armadia, necăjit, căci Grofşoru îl gonise şi-i spusese să nu mai calce pe la dînsul pînă-n ziua procesului; pe drum aflase c-a murit Dumitru şi se supărase mai tare gîndindu-se că va trebui să cheltuiască cu înmormîntarea. Paraschiva deschise gura să-l ocărască şi pe dînsul...

— Ieşi afară, becisnică! mîrîi Ion scurt, apucînd-o de spate şi repezind-o tocmai în uşă.

Paraschiva se opri şi în tindă, şi-n ogradă, şi-n uliţă, şi se răcori afurisindu-i în toate chipurile, dar în sfîrşit se cărăbăni, înnodînd bancnota în colţul năframei şi punînd-o bine în sîn, mulţumită totuşi c-a putut salva măcar atîta şi că i-a înjurat cum li se cuvine.

Ion înnegri de necaz aflînd că Paraschiva a găsit cinci zloţi în chimirul mortului şi era mai să pleznească pe Ana c-a lăsat-o să-i şterpelească. Dar Ana nu se mai sinchisea de ameninţările lui. în urechile ei răsunau vorbele moşneagului şi-n ochi păstra numai înfăţişarea lui senină şi mulţumită din clipa morţii...

Iarna veni brusc ca o furtună. Tot pămîntul se albi într-o singură noapte. Pe urmă dădu un ger cumplit de pîrîiau gardurile îngheţînd, iar focul în vetre troznea şi scuipa scîntei. Zăpada cădea mereu, cînd în fulgi grei, leneşi, care întunecau văzduhul, cînd în bobite mărunte, aspre, vîltorite de viscole năpraznice.

într-o zi, cînd ningea mai vrăjmaş, pe la prînzul cel mie, Vasile Baciu, îmbrăcat cu cojocul alb de oaie, cu căciula albă de miel înfundată pînă pe ochi, ieşi din casă, hotărît să sfîrşească cu Ion. în viaţa lui, deşi era om aproape de cincizeci de ani, n-a umblat pe la judecăţi; ş-acuma poimîine are înfăţişare cu ginere-său. S-a ţinut, s-a înţpotrivit, că doar-doar îl va înmuia. Cu cît se apropia însă sorocul, cu atît frica i se încuiba în inimă. S-ajungă el la bătrîneţe să-l mănînce procesele şi avocaţii ! I se părea o ruşine nesuferită. Numai derbedeii bat drumurile judecătoriilor. Mai bine să-şi dea şi sufletul din oase decît să mai meargă aşa înainte.

Se opri la poarta Glanetaşului şi, oftînd o dată greu, strigă:

— Măi Ioane!... Ioaneeee!... Acasă eşti?

Nu-i răspunse nimeni. De subt acoperişul de paie care gemea de povara zăpezii de [două palme, de sub streşinile tivite cu ţurţuri sclipitori de gheaţă şi prin crăpăturile uşii închise răbufnea un fum vînăt ce se împrăştia îndată în şuierele viscolului. Trecu un răstimp bun. Apoi în uşa tinzii se ivi Ion, în capul gol, întrebînd:

— Cine-i?

— Eu, eu, făcu repede Vasile. Ia hai cu mine, Ioane, pînă-n Jidoviţa ! adaogă pe urmă după o scurtă şovăire, cu un glas parcă vorbele îl înecau.

Ion stătu cîteva clipe nedumerit.

— Da' ce-i cu Jidovița? grăi dînsul, privindu-l bănuitor.

— Vii ori nu vii? se răsti atunci Baciu peltic din pricina mustăților înghețate. Că n-am vreme acum să mă sfădesc cu tine...

— Bine, socrule, stai că viu ! răspunse Ion dispărînd un minut, în vreme ce bătrînul se înțepeni în mijlocul drumului, răzimat în bățul ce nici nu se vedea de sub cojoc.

— Hai că-s gata! murmură ginerele revenind cu sumanul între umeri.

— Hai!

Se măsurară o clipă cu priviri dușmănoase. Apoi porniră vajnic ca doi oameni care se duc într-o bătălie pe viață și pe moarte. Ninsoarea aspră îi pleznea peste obraji, îi înțepa în ochi, iar vîntul le sîsîia în urechi, amenințător. Mergeau alături, cu pași întinși, pîndindu-se cu coada ochiului parcă s-ar fi temut unul de altul. Zăpada scrîșnea sub opincile lor. Hotarul întreg era alb ca un giulgiu curat; numai ici-colo cîte-un pom pădureț, înnegrit de frig își frîngea trupul cerînd ajutor... Cișmeaua-Mortului se făcuse o încolăcitură de gheață peste care o vinișoară verzuie de apă se pre~ lingea totuși înfruntînd gerul. Pădurea-Domnească,, gîtuită de omăt, cu copacii desfrunziți, goi și subțiri, plîngea și gemea, implorînd parcă mila celor doi bărbați ce mergeau suflînd greu, tăcuți, cu fețele năpădite de promoroacă.

Ion ghicise că socrul său caută o învoială și se gîndea mereu să nu-l biruie cu vreun nou vicleșug* Ar fi vrut să-l descoase, dar îngrijorarea nu-i dădea răgaz să găsească cuvintele potrivite.... Apoi Vasile Baciu tăcea și uneori mormăia ca un urs scormonit din somn. Acum îi părea rău că s-a pornit să-și dea averea de bunăvoie și, apropiindu-se de Jidovița, îl bătea gîndul tot mai stăruitor să se întoarcă acasă și să lase să hotărască judecata. Vîntul sufla din față și-l zgîlțîia parcă înadins și-l îndemna să-și ia seama pînă mai e vreme.

Sosiră la ultima cotitură de drum. Se iveau coperișurile încărcate de zăpadă și mai ales casa cea dintîi pe mîna dreaptă, înaltă, cu ferestre mari, cu pereții galbeni. Era casa notarului și cancelaria comunală. Vasile Baciu simți o strîngere cruntă în inimă și se opri brusc. Din hornul înalt, subțire, se ridica un nour de fum gros și negricios pe care nici viscolul nu-l putea împrăștia, ci trebuia să-l învîrtească mai întîi i5 și apoi să-l t&intească, uluit, pe coasta de mesteacăni ce pornea pieziș chiar din spatele casei. Vasile suflă pe nări, se uită furiș după Ion care-l întrecuse cu vreo doi pași, fără să bage de seamă că s-a oprit, și apoi porni iar înainte bombănind furios.

Cînd să intre în Jidovița, ginerele întrebă cu glas foarte răgușit:

— Da* unde ne ducem, socrule?

Vasile Baciu mai făcu cîțiva pași, fără a-i răspunde, și pe urmă cîrni în curtea cancelariei, urmat de Ion. Urcară scările de piatră scuturîndu-și opincile. în coridorul larg vîntul adunase un noian de omăt. La ușa cu geam Vasile se opri. Vru să ridice mîna să apese clanța și parcă mîna-i era moartă ori clanța aprinsă, își scoase căciula și o bătu de genunchi. Se liniști și deschise totuși.

Intrară în biuroul practicantului, care servea și drept cancelarie pentru țărani; în odaia notarului nu se primeau decît domnii și fruntașii satelor ce țineau de circumscripție.

Rămaseră amîndoi lîngă uşă, scuturîndu-se într-una de zăpadă. în biurou era numai practicantul Hornstein, încovoiat peste un registru în care scria cu o gravitate solemnă şi cu obişnuita-i tremurare din cap, şi straja din Sărăcuţa, lîngă soba de teracotă,. încălzindu-se cînd în spate, cînd în faţă.

— Trebuia să vă scuturaţi afară, nu să umpleţi cancelaria de omăt! mormăi practicantul într-un tîrziu,, strîmbînd mîndru din nas şi fără a ridica ochii din registru.

Vasile Baciu vru să vorbească, dar nu ştia cum să înceapă, încurcat mai rău de dojana funcţionarului. Tăceau toţi. Se auzea scîrţîitul chinuit al peniţei practicantului şi bîzîitul unei muşte mari, trezită din somnu-i de iarnă, care zbura speriată de pe un perete pe altul, negăsindu-şi locul.

— Ce poftiţi? vorbi Hornstein după o pauză lungă, mîngîind cu tamponul şi privind cu admiraţie ceea ce scrisese. Pe urmă întoarse pagina cu băgare de seamă şi o netezi cu palma. Capul îi tremura mereu, buza, de jos, mai groasă şi scoasă în afară, se subţie o clipă, muşcată de nişte dinţi foarte albi, în vreme ce, după ureche, tocul ameninţa întocmai ca o suliţă gata să străpungă. Iute-iute, că eu n-am vreme să aştept pînă diseară! Trebuia să vă socotiţi de afară ce vreţi, îi grăbi practicantul, luînd tocul de la ureche şi potrivindu-l între degete.

— Domnul notar nu-i acasă? întrebă Vasile cu *o* licărire de nădejde că poate lipseşte notarul şi astfel nu va mai da nimic.

— Domnul notar are de lucru... Puteţi să-mi spuneţi şi mie ce vreţi, zise Hornstein, jicnit că ţăranii mai întreabă de notar, deşi îl văd aci pe dînsul care cunoaşte lucrările de biurou tot aşa de bine ca şi Stoessel*.

Se făcu iar tăcere. Vasile Baciu se muta de pe un picior pe cellalt, muncit de gîndul să iasă afară, să lase toate baltă, întîmple-se ce s-o întîmpla. Totuşi zise pe urmă:

— Am face un contract, domnişorule... aşa... un contract...

— Bine. Stai jos! pufni practicantul supărat. Du-te, măi strajă, cheamă pe domnul! Spune-i că-i un contract! Auzi?

Se aşezară pe o bancă, unul lîngă altul. Şi amîndoi se uitau gînditori la Hornstein, a cărui peniţă scîrţîia parcă mai aspru, pe cînd musca bîzîia acuma mulţumită, lipită pe soba caldă, ca o pată de cerneală pe o coală ministerială.

— Ce contract vi^ei, Vasile? zise notarul intrînd repede, cu pălăria moale pe ceafă, frecîndu-şi mîinile şi trecînd drept la sobă, să se încălzească. Iar vrei să mai dai ceva ginerelui? adaogă apoi cu un zîmbet, văzînd şi pe Ion.

Stoessel era un bărbat de vreo treizeci şi cinci de ani, cu ochii mici, negri şi vioi, care se învîrteau şireţi în orbite, cu nasul gros şi cu urechi mari. Avea totdeauna o vorbă bună sau o glumă pe buze şi de aceea ţăranii îl iubeau, măcar că era ovrei.

Vasile şi Ion se sculară în picioare. Zimbetul notarului alungase parcă deodată toată mohoreala din inima lui Vasile. Vorbi deschis cu faţa înseninată, ca şi cînd ar fi fost vorba de un bilet de vite:

Apoi ce să facem, domnule notar? Trebuie să ne învoim, c-aşa-s vremurile... Ce să mai cheltuim cu judecăţi, cu drumuri...

— Da, da, prea bine, aprobă Stoessel scoţînd pălăria şi aşezîndu-se pe un scaun în faţa practicantului care scria netulburat.

— Amu eu am îmbătrînit şi cine ştie cîte zile m-a mai ţine Dumnezeu... Am muncit destul şi m-am trudit. Amu-i rîndul tineretului... Noi am isprăvit cu lumea... Nu zic bine?

— Bine, bine!

— Aşa că m-am gîndit să le mai dau şi ce mi-a rămas, să ştiu cel puţin că am dat tot şi nu mai am nici o grije, sfîrşi Vasile cu un surîs trist, privind drept în ochii notarului.

— Am înţeles... Şi cîte locuri sînt?

— Apoi opt ar mai fi, domnule notar! interveni brusc Ion. E porumbiştea cea mare din Lunci, apoi patru delnicioare cu ovăs în Zăhată şi apoi trei holde de primăvară în hotarul Săscuţii... Dar mai e şi casa, şi...

— Iacă, dînsul le ştie mai bine ca mine, zise bătrînul cu acelaşi zîmbet trist, dar cu glasul mai aspru.

— Dar tu din ce-o să trăieşti? întrebă notarul scobindu-se în dinţi cu unghia lungă şi îngrijită de la degetul cel mic.

— Oi trăi şi eu cum a vrea Dumnezeu, murmură Vasile coborînd ochii în pămînt.

— Asta-i ceva problematic... Opreşte-ţi şi tu baremi folosinţa pînă la moarte... Ce-i în mînă nu-i minciună! zise Stoessel acuma serios.

— Apoi doar nici noi nu sîntem păgîni, domnule notar, sări Ion, dar, întîlnind ochii batjocoritori ai notarului, se opri scurt, parcă i-ar fi retezat glasul c-un fir de aţă.

— Tot, tot... să se isprăvească! zise iar Vasile înăbuşit.

Stoessel ceru practicantului formularele trebuincioase, puse pe Ion să iscălească pentru el şi pentru

Ana, iar Vasile, neştiind carte, apăsă cu degetul pe cruce.

— De bunăvoie, Vasile? mai întrebă notarul însemnînd într-un carnet.

— De bunăvoie, vezi bine că de bunăvoie! zise Baciu înfuriat deodată şi de-abia stăpînindu-se.

— Aşa... Peste cîteva zile e gata,-încheie Stoessel frecîndu-şi mîinile. Apoi, bătînd pe Vasile pe umăr, adaogă glumeţ: Şi uite-aşa, ai venit aci om bogat şi acuma pleci cerşetor! Haha...

Amîndoi ţăranii se întunecară. Gluma notarului îi izbise drept în inimă. Ieşiră şi se abătură la circiuma Zimălei. Mai ales Vasile simţea o sete usturătoare care-i răscolea sîngele... Cîrciuma era goală, căci afară viforniţa fierbea mairnînioasă. Băură un răstimp tăcuţi. Ion apoi, văzîndu-l tot nepotolit, începu să-i spuie să n-aibă nici o grijă că vor trăi împreună ca în rai. Vasile ascultă multă vreme, iscodindu-l însă neîncetat. în ochii ginerelui biruinţa strălucea atît de aţîţătoare că, în curînd, Vasile o simţi pătrunzîndu-i în creieri şi clătinîndu-i temeliile.

— Tîlharule, tîlharule, m-ai lăsat pe drumuri! izbucni deodată Vasile Baciu, otrăvit de furie, şi-şi înfipse mîinile în gîtul ginerelui.

Ion, liniştit, parcă ar fi aşteptat de mult atacul, se smulse din strînsoarea bătrînului, ş-apoi îi trînti^ numai un pumn în piept, dar atît de zdravăn că îl doborî de pe scaun.

— Mi-ai furat pămîntul, hoţule! M-ai omorît, hoţule ! urlă Vasile furios şi neputincios, tăvălindu-se pe podelele murdare.

înfierbîntat de mulţumire, Ion plăti şi plecă acasă prin viscol, nepăsător. Bătrînul însă se aşeză

la băutură, amărît de moarte, povesti Zimălei ce a pățit cu tîlharul și sfîrși jalnic:

— Am rămas cerșetor...

Fiindcă suspendarea întîrzia, în sufletul lui Herdelea se furișă încetul cu încetul iar o rază de încredere* Optimismul omului nu e în stare să-l stîrpească nici o cruzime a vieții. Se gîndea că desigur subinspectorul Horvat, primind înștiințarea tribunalului, și-a adus aminte de serviciile patriotice ale lui și a pus la dosar chestia suspendării pînă la pronunțarea apelului care îl va spăla de orice vină.

Cu atît mai mare îi fu mirarea și durerea cînd pe la sfîrșitul lui noiembre i se aduse înștiințarea oficială că, în urma deciziunii tribunalului, este suspendat din serviciu pe timp nelimitat și că domnul Nicolae Zăgreanu îl va înlocui cu începere de la întîi decembre*

— Ei, nu-i nimic... Parcă nu mă așteptam? zise Herdelea îngălbenit și tremurînd. Eram doar sigur... Mă mir c-a întîrziat atîta...

Dăscălița plînse amarnic. Ea avea presimțirea că au să moară de foame acum la bătrînețe. Se mîngîia numai că nu sunt acasă copiii, care desigur s-ar topi de rușine. Herdelea, ca s-o liniștească, minți că chiar mîine, dacă vrea, poate să ia o slujbă la un avocat sau oriunde. Apoi se răcori ocărind pe Zăgreanu, parcă numai el ar fi pricina nenorocirii lor. îl cunoșteau* Era băiatul unui țăran cărăuș din Armadia, absolvent al Școalei Normale de stat din Deva. îl lăuda toată lumea, căci avusese bursă de la stat și ieșise totdeauna întîiul în clasă. Se zicea că-l protejează mult subinspectorul, căruia i-a fost recomandat special de către directorul Școalei Normale și care i-a făgăduit să-l propună ministerului în cel dintîi loc vacant, deoarece tînărul nu voia să se înstrăineze din județul lui. îl cunoșteau și fetele. încercase chiar să facă curte Ghighiței și-i trimisese de la Deva cîteva ilustrate.

A doua zi Herdelea se repezi în Armadia să caute neapărat o slujbă. Seara se întoarse acasă vesel, cu un teanc de hîrtii la subțioară. îi dăduse Stoessel să-i facă niște contracte rămase în urmă.

— Vezi, babă, că nu ne lasă Dumnezeu? strigă învățătorul însuflețit. Foarte de treabă notarul... El singur mi-a oferit cînd a văzut că am fost suspendat... Ș-apoi să mai zică lumea că ovreii nu-s oameni de inimă! Dintr-atîția români gîn^ditu-s-a vreunul la mine?

La întîi decembre, dimineața, Zăgreanu bătu la ușă. Venise să-și ia școala în primire. Doamna Herdelea îl măsură cu o privire atît de dojenitoare că tînărul se încurcă, își ceru mii de scuze că el nu-i de vină și-i pare foarte rău, dar... Era de-abia de douăzeci și doi de ani, subțirel, cu obrajii de fată, puțin palizi, cu ochii albaștri, sfioși și cu o frunte deschisă, cuminte... Nu-l pofti nimeni să șeadă. Tocmai fiindcă părea simpatic, dăscălița îl urî mai mult, zicîndu-și că, după ce a scos pe Herdelea din pîine, acuma se mai și preface... Herdelea, ca un coleg mai bătrîn, încercă să glumească cu dînsul, deși în suflet era zdrobit. Numai de clipa cînd va trebui să se despartă de școală i-a fost frică. Și iată c-a sosit și clipa aceea.

Porniră împreună spre școală. De ce se apropiau, de aceea Herdelea părea mai vesel și de aceea inima lui gemea mai sfîșiată. Spunea rîzînd cît se bucura că mai scapă puțin de povara școalei, după ce și-a tocit

plămînii treizeci şi atîţia de ani cu atîtea sute de copii nebunateci, ci în gînd îşi zicea că nici o meserie nu-i mai frumoasă pe pămînt ca aceea de-a deşteleni mintea tinerelor vlăstare omeneşti.

Cînd intrară în şcoală, gălăgia zburdalnică amuţi şi copiii săriră în picioare. Herdelea îi cuprinse pe toţi şasezeci într-o privire duioasă, parcă toţi ar fi fost trup din trupul lui. Apoi, într-o tăcere întreruptă doar de cîte-o şoaptă speriată sau de vreun rîs înfundat, Herdelea predete tînărului cheia dulapului cu biblioteca şi arhiva şcoalei. Şi în vreme ce Zăgreanu răsfoi prin condici, bătrînul, cu inima strînsă, îşi mai aruncă ochii la copiii nedumeriţi, la pereţii împodobiţi cu tabele colorate, la băncile murdare şi crestate de mîinile ştrengarilor care au trecut prin ele, la maşina de socotit, pînă şi la ulcica albastră de băut apă aşezată pe cofiţa cu capac în dosul tablei de scris... îşi petrecu mîna prin păru-i argintiu. Trebui să facă sforţări să nu-l podidească lacrimile... Pe urmă îşi luă pălăria şi dădu mîna cu Zăgreanu care strigă sever, pe ungureşte:

— Sculaţi!

Mergînd spre uşă nu mai avii puterea să se uite la copii, Zăgreanu îl însoţi în capul gol pînă afară... Herdelea rămase singur în curtea şcoalei. Auzi zgomotul şederii elevilor. în uliţă se opri iar, cu ochii la hărăbaia cea lungă şi albă, p3 care a crezut-o a lui şi în care a lăsat mai mult de cincisprezece ani din viaţa lui... Glasul ascuţit, pDruncitor al noului învăţător răsuna acuma într-însa, ştergînd urmele străduinţelor lui... Nu se mai putu stăpîni. Lacrimile îi ardeau obrajii.

Cîteva zile parcă avu o piatră pe suflet. Mai cu seamă dimineaţa, cînd clopotul chema copiii la şcoală» îl cuprindea un dor chinuitor. Stătea în fereastră, cu privirea spre locul unde era şcoala, şi i se părea că aude sosind copiii veseli, gălăgioşi, şi-i vede bătîndu-se cu cocoloşi de zăpadă, cu obrajii îmbujoraţi... Apoi deodată se cutremura. Pe uliţă trecea grăbit Zăgreanu, cu pălăria pe ochi, venind din Armadia, de-acasă, cu un pachetel în mînă, merindea pentru dejun. Tînărul învăţător se uita foarte atent la casa bătrînilor, să-i salute respectuos dacă ar zări pe cineva. Herdelea însă se retrăgea repede înapoi din fereastră, se plimba prin odaie abătut şi posomorit.

începu să bată iar drumurile Armadiei, fără multă speranţă, în căutarea unei slujbe, numai ca să liniştească pe **doamna** Herdelea care nu înceta cu presimţirile ei sinistre. Cînd se zbătea mai greu, veni Ion, în după-amiaza zilei în care fusese cu Vasile în Jidoviţa.

— De-amu pot sta la gherlă ş-un an, necum o lună ! zise dînsul atît de vesel cum nu se mai pomenise de aproape doi ani de zile.

Voia să oprească procesul cu socrul său şi îndeosebi să nu mai plătească nimic lui Grofşoru. Herdelea îl lămuri că trebuie să meargă la judecătorie să declare că s-au împăcat. Pentru atîta lucru n-are nevoie de avocat. De altfel Grofşoru poate să-i ierte ceva din preţ, dar să se ducă negreşit să-l roage şi să-i spună să nu se mai obosească la înfăţişare.

— Ştii ce, nasule? Hai şi dumneata cu mine, baremi să facem isprava întreagă! strigă Ion mai bucuros.

Herdelea se uită lung la ţăranul care l-a tîrît în atîtea buclucuri. Propunerea îl minuna. Adică să meargă la Grofşoru, tocmai el care l-a vrăjmăşit în alegeri, el care ar putea zice că l-a trîntit, din pricina căruia azi nu e deputat! Iacă, la asta nu s-a gîndit

nici o clipă. îl saluta pe Grofşoru, ca şi înainte, şi Grofşoru îi răspundea, dar atît. Adevărat că i-a dat mîna o dată, după nenorocirea lui de la tribunal; aceasta însă n-a schimbat întru nimic legăturile dintre dînşii. în Armadia sunt patru avocaţi; la trei a umblat şi a cerut un locşor de scriitor, fireşte zadarnic; la al patrulea nici n-a îndrăznit să viseze, căci era Grofşoru... Şi cu toate acestea, Ion are dreptate, de ce nu s-ar duce? Cu parul n-are să-i dea în cap.

— Dacă-mi plăteşti cinci zloţi, merg, finule, cum să nu merg, răspunse Herdelea hotărît.

— Plătesc, nasule, că mai voios îţi dau dumitale cinci, decît să-i dau lui de pomană cincizeci! făcu Ion bătînd palma.

Victor Grofşoru era om deştept şi şiret ca toţi politicianii între care rîvnea să ajungă. Văzînd pe Herdelea în sala de aşteptare, stătu două clipe pe gînduri şi apoi merse spre el cu mîna întinsă:

— A, adversarul meu!... Ei, bine-ai venit!... Degeaba, tot al meu eşti dumneata, oricît m-ai combătut odinioară!... Dar ce-are a face plitica! S-o dăm încolo... Ia spune-mi mai bine ce vînt te-aduce? Adică, vino-n birou ! Te rog !... Să stăm de vorbă două minute.

îl luă de braţ şi-1 duse în cabinetul său,.mobilat luxos ca să facă impresie clienţilor. îl aşeză într-un fotoliu englezesc, îi oferi o ţigară... Herdelea era atît de zăpăcit că puse ţigara cu focul în gură.

— Te ascult! zise Grofşoru -zîmbind mulţumit de încurcătura învăţătorului. Spune-mi tot ce te doare şi te asigur că am să fac tot ce $e poate.

Grofşoru, ţintind să-şi sporească din vreme simpatiile în vederea viitoarelor alegeri, era într-adevăr hotărît să mulţumească pe Herdelea cînd i se va prilejui. Astfel cîştiga un partizan şi în acelaşi timp se ridica

în ochii întregului ţinut... Cum să nu se aleagă deputat acela care întinde o mînă de ajutor chiar şi adversarului de ieri?

Deşi uluit, Herdelea se gîndi deodată că, deoarece Grofşoru se arată atît de binevoitor, ar fi mai bine să-şi dezvăluie necazurile lui şi să dea dracului pe Ion. Dar nu îndrăzni şi spuse advocatului c-a venit pentru finul său. Grofşoru, spre a-i dovedi bunele sentimente, declară îndată că renunţă la jumătate din onorarul convenit, aoaogînd însă de mai multe ori, foarte prieteneşte: „Numai în hatîrul dumitale, numai pentru că mi-o ceri dumneata".

Herdelea bîlbîi mulţumit şi se sculă. Iar se gîndi să vorbească şi de necazul lui şi iar i se înăbuşi în gît rugăciunea. Stătea umil şi abătut, nevrînd să plece pînă nu va încerca şi totuşi nesimţind nici un fel de curaj în inimă. Atunci Grofşoru îi zise deodată:

— Am auzit ce pătimeşti cu ungurii dumitale... Foarte trist... foarte, foarte trist... Nu-ţi închipui cît te compătimesc...

învăţătorul se uită înspăimîntat la dînsul parc-ar fi vrut să-i ceară iertare.

— Trebuia să vii la mine cu procesul! Eu te sdăpam... Rău ai făcut că m-ai ocolit...

Grofşoru tăcu, aşteptînd să-1 roage, ca astfel să aibă prilejul de-a fi mărinimos. Herdelea înţelegea bine, se căznea şi totuşi, nu putea scoate nici o vorbă.

— Ai s-o duci greu fără leafă, reluă Grofşoru după o pauză. O, îmi închipuiesc... foarte greu...

Iar mai aşteptă şi, neprimind nici un răspuns, urmă brusc:

— Eu din parte-mi sunt gata să te ajut... N-am nimic împotriva dumitale, căci eu nu-s răzbunător... Ş-apoi, mai ales, suntem români, aşa-i?... Dacă vrei

îți pot oferi un loc de scriitor în cancelaria mea... Știu că ești priceput în lucrările de birou... De la Anul nou, de pildă, cu plăcere... în privința salariului cred că o să ne învoim... Știu că ai greutăți și...

— Domnule Grofșoru... eu... nu... acuma... Iartă-mă! Iartă-mă! murmură deodată Herdelea cu ochii plini de lacrămi. Iartă-mă!... Nu-s vrednic.

Se clătină pe picioare. Fața-i era înseninată de bucurie. Nu îndrăznea însă să clipească din ochi de frică să nu-i curgă lacrimile pe obraji.

Grofșoru simți toată emoția acestui suflet muncit și bun, și fu cuprins de compătimire adevărată. îi apucă mîna dreaptă și i-o strînse călduros cu amîndouă mîinile. Apoi îl bătu frățește pe umăr, șoptindu-i înduioșat:

— Curaj! Curaj!... Românul nu piere!

Pînă-n Pripas, Herdelea alergă mai mult decît merse, ca s-ajungă mai repede, să spună „babei" lui vestea cea bună. Și pe drum vorbi lui Ion numai despre Grofșoru cu atîta însuflețire parc-ar fi vorbit despre Dumnezeu.

— Nu există în toată Europa alt om ca Grofșoru, auzi tu, Ioane? îi striga după fiecare replică.

Doamna Herdelea îl puse să-i povestească de cinci ori din fir în păr, tot, tot: ce i-a vorbit, cum i-a făgăduit, cum era îmbrăcat... Apoi plînse cu hohot de bucurie și numaidecît zise o rugăciune speciala pe care și-o mai amintea din copilărie, pentru oamenii binefăcători, implorînd fierbinte pe atotputernicul să-i hărăzească lui Grofșoru sănătate, noroc și îndeplinirea tuturor dorințelor.

— Și tocmai pe omul ăsta l-am combătut eu, la alegere, de dragul unor unguri blestemați!... îmi vine să mă izbesc cu capul de toți pereții! se văita învățătorul, roș de remușcări.

— Mare prost ai fost bărbate, așa este! zise dăscălița ștergîndu-și gura cu dosul mîinei. N-ai vrut tu să mă asculți pe mine... Dar Dumnezeu a auzit rugăciunile mele și nu ne-a lăsat...

Viața i se părea un vis lui Titu în Lușca de cînd se apropiase de Virginia Gherman. Cu nimeni nu se înțelesese încă atît de bine, nici cu prietenii din Armadia, nici chiar cu surorile lui, cum se înțelegea cu învățătoarea aceasta deșteaptă și încîntătoare. Fata notarului Cîntăreanu îl plictisea fiindcă era geloasă, dovedind astfel că nu e în stare să aprecieze o legătură ideală dintre două suflete cinstite.

Pe la începutul toamnei, într-un amurg, alergînd însuflețit la Virginia, Titu găsi în casă pe plutonierul de jandarmi. Rămase uimit. Ce caută plutonierul ungur la o româncă atît de mîndră? Șeful postului de jandarmi încercase din prima zi să se împrieteg nească cu dînsul, dar el se ferise ca de foc. Prietenia cu un jandarm ungur i se părea cea mai mare rușine... Ș-acuma iată-l la Virginia Gherman, la tovarășa lui de visuri, la ființa care-i împărtășește năzuințele!..g învățătoarea roși și zise ungurește:

— Nu vă cunoașteți?

— Ba foarte bine, răspunse ungurul întinzînd mîna lui Titu.

Plutonierul însă mai stătu doar cîteva minute şi apoi plecă, sărutînd degetele, foarte reverenţios, Virginiei Gherman.

Titu, care nici nu deschisese gura, izbucni îndată ce se închise uşa:

— Dumneata... primeşti în casă pe călăul nostru?

— E un om cumsecade... De ce exagerezi? Fiindcă-i ungur? răspunse învăţătoarea atinsă.

— Dumneata... vorbeşti aşa?

— Fugi, că eşti ridicol! se indignă Virginia. Visurile noastre sunt una, iar oamenii sunt alta. Cunoaşte toată lumea sentimentele mele, dar asta nu înseamnă să nu văd realitatea...

Titu făcu o încercare timidă de a-i lămuri că nepotrivirea dintre sentimentele şi faptele omului e o crimă faţă de ideal, dar trebui să se dea bătut repede. învăţătoarea cădea din ce în ce mai jos în sufletul lui. „O decepţie mai mult! îşi zise dînsul întorcîndu-se acasă ca un soldat învins într-o bătălie hotărîtoare. Se pare că viaţa toată e un şir lung de neîntrerupte deziluzii, o luptă crîncenă între vis şi realitate!"

Domnişoara Eugenia, văzîndu-l indispus şi aflînd pricina, îi spuse rîzînd ironic:

— Dumneata eşti atît de îndrăgostit de Virginia că trebuie să fii singurul om în sat care nu ştie că plutonierul îi face curte, şi încă dinaintea dumitale...

Toată noaptea o petrecu pe gînduri, cu ochii deschişi, căutînd să-şi lămurească sufletul. îşi zicea îngrozit că, dacă ar iubi-o, dacă ar fi adevărat ce crede fata notarului şi ce cred poate şi alţii, atunci s-ar fi lăfăit atîtea luni într-o minciună respingătoare, murdărindu-şi pînă şi visurile lui...

Atunci poate că nici visurile lui însuşi nu sunt sincere, satf nu sunt mai sincere ca ale învăţătoarei, care le potriveşte prea lesne cu prietenia ungurului?... Durerea ce o simţea i se părea izvorîtă din gelozie, ca şi odinioară, cînd, din pricina Rozei Lang, a crezut că s-a dărîmat lumea... Şi totuşi, cum s-o fi iubit dacă niciodată n-a dorit aievea nici măcar s-o îmbrăţişeze?... Ori poate tocmai aici e greşala? El îi vorbea de năzuinţele neamului, pe cînd ea rîvnea iubire... Da, da!... Şi deodată văzu cît a fost de nepriceput. El n-a iubit-o, dar ea l-a iubit. Şi, fiindcă el umbla prin stele, ea s-a întîlnit cu ungurul pe pămînt.

Se potoli chiar de a doua zi. Se întîlni cu Virginia Gherman şi roşi ca un vinovat. Ar fi vrut să-i spună o vorbă drăgălaşă, dar nu izbuti, ca şi cînd s-ar fi rupt firul ce-i lega împreună. Era o străină pentru dînsul şi nici baremi nu-i părea rău. „Uite dovada că n-am iubit-o şi n-am fost mincinos faţă de mine însumi!" se gîndi dînsul mulţumit.

Apoi vîrtejul vieţii îl smulse brusc şi pe el din lumea închipuirilor şi-l zvîrli în mijlocul realităţii, într-o dimineaţă, intrînd în cancelarie, o găsi plină de ţărani furioşi care înconjurau pe vreo zece saşi din Păuniş şi-i înjurau din răsputeri... în uliţă o cireada de boi graşi parcă aşteptau un verdict... în cîteva cuvinte primarul îi povesti ce s-a întîmplat. Luşcanii sunt în conflict cu saşii din Păuniş din pricina imaşului. De cincizeci de ani se judecă şi tot n-au ajuns la o hotărîre definitivă. Astă-primăvară păunişenii au dobîndit o sentinţă în favoarea lor, dar luşcanii au atacat-o că ei au folosinţa imaşului din moşi-strămoşi... Acuma saşii au intrat cu boii în imaşul buclucaş, c-ar fi al lor. Luşcanii au adus în sat toată cireada şi vor să amendeze pe saşi pentru că au pătruns

pe moşia lor... Titu, întrebat, spuse că dreptatea e de partea românilor şi astfel saşii, după o ciorovăială înverşunată de două ceasuri, plecară bodogănind şi amenințînd, însoțiți de huiduielile luşcanilor care se băteau cu pumnii în piept că nu vor da drumul boilor... Peste vreun sfert de oră însă păunişenii reveniră împreună cu plutonierul de jandarmi şi se încinse o nouă discuție de alte două ceasuri, căci ungurul dădea dreptate saşilor. în cele din urmă, Titu, supărat că tocmai plutonierul îl combate, îi zise înțepat:

— Nu înțeleg ce te amesteci d-ta? D-ta n-ai dreptul să judeci în asemenea pricini!

— Cum, cum? sări jandarmul înfuriat.

— N-ai dreptul şi nu e de competința d-tale ! repetă Titu rece.

— Sunt dator să păstrez ordinea, domnule! strigă plutonierul. Iar dumneata eşti dator să respecți ordinea, altfel voi face rapoartele de cuviință ca să fii pus la locul d-tale !

în curînd saşii plecară cu boii, ceea ce în Luşca stîrni o fierbere mare. Şi, peste cîteva zile, primăria primi ştirea că cineva a împuşcat un bou săsesc pe imaşul cu pricina. în aceeaşi noapte plutonierul făcu sumedenie de percheziții prin casele oamenilor mai gălăgioşi, căutînd arme. Fiindcă nu găsi, se înfurie, bătu crunt pe doi-trei țărani, la întîmplare, şi în sfîrşit aresta pe Vasile Lupu, om voinic şi îndrăzneț, care stătea în capul satului dinspre Păuniş şi care, pe vreinea cînd s-a petrecut pozna, nu fusese acasă. După interogatoriile şi bătăile obişnuite, îl trimise sub escortă la parchetul din Bistrița... Pe urmă începu goana după dovezi. într-o odaie goală de la cancelarie defilau pe rînd bănuiții. Titu îi vedea

intrînd, auzea răcnetele plutonierului, apoi zgomot de lovituri grele, gemete înfundate... A treia zi, tînărul nu se mai putu stăpîni, năvăli înăuntru:

— Ceea ce faci d-ta e revoltător! De ce schingiuieşti oamenii?

— Ce te priveşte? se strîmbă plutonierul sfidător.

— Nu pot suferi nedreptatea! strigă Titu. N-am văzut de cînd sunt^atîta brutalitate fără rost...

— Da?... Acuma înțeleg fierberea sătenilor! făcu jandarmul luminat. Acuma ştiu de unde porneşte aţîţarea... Foarte bine. Am luat notă. Dar aici sunt în exercițiul funcțiunii şi te poftesc să părăseşti odaia imediat!

Peste o săptămînă veni în Luşca un locotenent de jandarmi, chemat de raportul plutonierului că în comună a izbucnit o răzvrătire care amenință să ia proporții. Ofițerul sosi la opt dimineața, iar la nouă Titu se pomeni cu un jandarm care-l poftea îndată la cazarmă.

— Dumneata eşti agitatorul? îl întîmpină locotenentul.

Titu auz£a întîia oară imputarea pentru care au suferit atîția oameni în Transilvania. Se simți deodată mîndru şi puternic. De cînd tot visează el să facă o jertfă pentru ideea ce-l stăpîneşte? Acuma e momentul... Zîmbi batjocoritor şi nu răspunse.

— Te poftesc să răspunzi! se roşi ofițerul, sărind în picioare. Ce înseamnă indolența aceasta?

— Care indolență? întrebă Titu calm.

— Eşti obligat să răspunzi la întrebările ce ți le pun, altminteri...

— Altminteri? repetă tînărul cu acelaşi surîs nepăsător.

— Te voi da în judecată, ai înțeles? Te voi băga în puşcărie!... Nu permit să zîmbeşti cînd îți vorbesc eu şi să mă iei peste picior! Nu permit! urlă locotenentul asudînd de mînie.

— Domnule ofițer, văd că ai fost rău informat! zise Titu mereu liniştit. Altfel ai ştii că nu sunt surd, ci, dimpotrivă, aud prea bine.

Furia locotenentului se îndoi. Căscă gura să înjure, făcu doi paşi spre Titu, se opri, se întoarse şi bătu cu pumnul în masă... Apoi se aşeză brusc pe scaun şi, cu un glas năbuşit, zise:

—-Domnule... Te rog... ia loc!

— Mulțumesc! răspunse Titu serios, şezînd pe sofaua din fața biroului.

— Da... da... adică... murmură locotenentul fără să-l privească. în raportul acesta dumneata eşti desemnat ca instigatorul tulburărilor de-aici... Te rog să spui ce ai de spus!

— Cu plăcere, domnule locotenent! vorbi Titu blînd şi respectuos, răspunzînd astfel schimbărei de ton a ofițerului care tot mai mormăia, cu nasul în hîrtiile de pe masă. Dar, înainte de-a spune ceva, dă-mi voie să întreb despre ce tulburări e vorba?

— Tulburările din comuna Luşca... Or inu suntem aici în Luşca?

— Eu nu ştiu să fi fost vreo tulburare aici, domnule locotenent, deşi, prin modesta-mi slujbă, ştiu tot ce se întîmpla în sat.

— Raportul e precis, domnule...

— Raportul da, desigur. De ce nu vrei să vezi însă dacă raportul e şi adevărat?

— Crezi că e mincinos?

— Nu ştiu, domnule locotenent, căci nu-l cunosc.

Dar tulburări în Luşca?... Tulburare ar fi ceva asemănător cu revolta, nesupunerea, dezordinea... Cînd jandarmii bat şi torturează zeci de oameni de toate vîrstele, dintr-un simplu exces de zel sau dintr-oitristă pornire de-a descoperi cu orice preț dovezi, complici sau agitatori — înseamnă aceasta tulburare?

Locotenentul, potolit, îl privea acuma cu ochii mari. îi zise deodată aproape amical.

— Vorbeşti foarte bine ungureşte!

— Da, cînd nu pot vorbi româneşte, răspunse Titu plecînd capul.

Ofițerul îl mai privi cîteva clipe, apoi se ridică, se plimbă de două ori în odaie şi se aşeză lîngă Titu pe sofa, întrebînd cu glas domol:

— De ce eşti dumneata indignat, domnule? Ce nemulțumire ai?

— Mă doare nedreptatea! zise Titu adînc, din rădăcinile inimii.

Locotenentul zîmbi şi-l bătu pe umăr.

— Domnule, domnule, tînăr eşti şi nefrămîntat în viață. Te încîntă vorbele ca şi cînd ar fi realități. Dar bine, vorbele sunt numai vorbe. Vorbele tocmai ascund fața realității. E copilărie să clădeşti ceva pe vorbe... Nedreptate, dreptate!... Nu vezi dumneata că astea-s numai vorbe, fără nici un cuprins pozitiv?... Şi pentru asemenea lucruri goale mă sileşti pe mine să mîzgălesc coli întregi de procese-verbale, rapoarte, prostii... îți spun prieteneşte că-mi pare rău! Mai ales că vorbeşti aşa de frumos ungureşte... Cînd eşti inteligent şi vorbeşti bine ungureşte, ce nevoie să te amesteci în daravere care nu te privesc? Jandarmii au fost sălbatici, au maltratat cîțiva țărani — admis. Cred ce spui dumneata, deşi

rapoartele de colo m-ar obliga să nu te cred... Ei bine, ce-ți pasă dumitale de nimicurile astea? De ce nu-ți întrebuințezi deșteptăciunea pentru lucruri folositoare?... Dar așa sunteți d-voastră, degeaba. Și pe urmă țipați, vă plîngeți de nedreptate, de jug, de asuprire... Crezi dumneata că dreptatea e bună la ceva? Nu observi dumneata că dreptatea trebuie să fie totdeauna a celui ce o împarte, altfel s-ar duce dracului orice stăpînire, orice ordine... N-am eu dreptate, spune?

— Ai, de vreme ce reprezinți stăpînirea, zîmbi trist Titu.

La despărțire locotenentul îi strînse mîna spre mirarea plutonierului care-și făcuse pregătirile să-l găzduiască la arest cel puțin o noapte.

Trecu o săptămînă și satul își reluă înfățișarea obișnuită parcă nu s-ar fi întîmplat nimic. Oamenii bătuți salutau mai cu respect pe plutonierul care pășea țanțoș, pe uliță, ca un cocoș biruitor.

„Cine știe? Poate că într-adevăr are dreptate locotenentul", își zicea umilit Titu, văzîndu-l și simțind că se duce la Virginia Gherman.

Un țăran bătrîn, dintre cei snopiți de jandarmi, cu mustața albă, pleoștită, și cu niște ochi căprui, cuminți, venind într-o zi la cancelarie și povestind cît a pătimit, sfîrși totuși cu o clipire dîrză:

— Ei, domnișorule, ne-au zdrobit ei, ne-au chinuit, au dat dreptate sașilor, dar imașul tot al nostru a rămas și azi nu mai calcă picior de păunișan [pe pămîntul nostru!

Lui Titu îi veni deodată să-l îmbrățișeze. [încapățînarea ce-o simțea în glasul țăranului parcă-l înălța și-n același timp îi adîncea picioarele în pămînt ca niște rădăcini pe care nici o putere nu le poate nimici.

„Aici e nădejdea! se gîndi Titu. Nici eu, nici Virginia, nici Grofșoru, nici unul n-avem rădăcini adevărate și nu suntem în stare să ne îndîrjim și să suferim. Pe noi vînturile ne aruncă de ici-colo. De aceea tot ce facem e păpușerie. Numai ei știu să se jertfească pentru pămînt, căci numai ei simt că pămîntul e temelia..."

Din clipa aceea însă se simți fără rost și străin în Lușca. Ce mai caută el printre luptătorii aceștia tăcuți, neobosiți? Aici nu e loc pentru visători. Nici aici, nici în Pripas, nicăiri în toată împrejurimea, în bătălie e nevoie numai de oameni oțeliți. Ceilalți sunt amenințați să trăiască din compromisuri, să-și rupă încetul cu încetul cîte-o bucățică din suflet ca să se potrivească nevoilor zilnice... Și deodată dorința de a pleca în Țară îi răsări poruncitoare. Acolo e locul lui... Teama de necunoscut, care-i strînsese inima pînă acum cînd se gîndea să treacă dincolo de Carpați, îi dispăruse.

— Am să plec în România, domnișoară, spuse în aceeași zi Eugeniei. Curînd, foarte curînd o să plec... Doar să-mi strîng ceva bănișori de drum...

De aci încolo trăi numai cu speranța aceasta, mîngîind-o și împodobind-o zi cu zi. își făcu socoteli de cîți bani îi trebuie și nu mai cheltui nimic, punîndu-și la o parte toată lefșoara ce o primea de la Cîntăreanu. Astfel se apropie Crăciunul... Numărîndu-și economiile văzu însă că nici în trei ani nu va putea aduna aici suma trebuincioasă. Atunci, aflînd că în Măgura a fost ales notar Alexe Căldăraru, un prieten al lui din liceu, îi scrise cîteva rînduri. Răspunsul veni prompt: condiții incomparabil mai bune ca în Lușca. înainte însă de-a trece în Măgura, îl lovi dorul să se ducă pe acasă. Nenorocirile tatălui său le cunoștea și simțea nevoia să le împărtășească măcar cu vorba. în ziua plecării din Lușca, domnișoara Eugenia îi spuse că

Virginia Gherman s-a logodit cu plutonierul de jandarmi. Titu se duse totuşi la dînsa să-şi ia rămas bun. Şi, felicitînd-o cu glas banal, se gîndi: „Cine ştie? Dacă n-aş pleca, poate că m-aş însura în cele din urmă şi eu cu o unguroaică..."

6

Titu sosi acasă tocmai cînd bătrînii îi simţeau lipsa ca să le dea o soluţie într-o chestie pe care o dezbăteau de mult fără a putea cădea la învoială. Herdelea avea să înceapă slujba la Grofşoru la întîi ianuarie. Dar cum să meargă dînsul din Pripas pînă în Armadia, în fiecare zi, fie ger, fie ninsoare, fie vreme bună, să stea acolo pînă după-amiazi tîrziu şi să se întoarcă iar acasă? Negreşit, Zăgreanu aşa făcea, dar Zăgreanu e un băie tandru de douăzeci şi doi de ani, pe cînd Herdelea a bătut cincizeci şi alergătura aceasta l-ar doborî în cîteva luni, de tot. Să se mute singur în Armadia şi să lase pe dăscăliţă singură în Pripas, ar însemna cheltuială dublă. Dacă s-ar muta cu totul în Armadia, cum ar rămîne casa aici? „Pămătuful" poate că numai atîta aşteaptă, ca să pună mîna pe ea, fiindcă Herdelea s-a încrezut în cuvîntul şi prietenia lui, şi a clădit-o pe loc străin.

— Ce mare chibzuială! zise Titu îndată. Nu mai sta pe gînduri de loc, ci du-te chiar astăzi la Belciug, arată-i împrejurările şi cere-i să faceţi hîrtiile trebuincioase ! Nu-mi închipuiesc să fie atît de hain să te refuze tocmai acum cînd eşti la aman...

Herdelea se codi puţin, că nu mai vorbesc împreună de atîta vreme, că n-are să facă nici o ispravă, că mai bine ar merge Titu pe care-l iubeşte ponihosul... Dăscăliţa însă tăbărî cu gura asupra lui şi trebui să-şi ia inima în dinţi să pornească.

* Belciug trăia acuma într-o bucurie continuă. Temelia noii biserici o pusese astă-primăvară, precum nădăjduise. în cursul verii s-au ridicat pereţii şi turnul, iar pînă să dea ploile de toamnă s-a pus şi coperişul de tinichea lucitoare. Visul vieţii lui se împlinea văzînd cu ochii. Era o izbîndă mare,datorită numai străduinţelor lui neobosite. Mulţumirea nemărginită parcă-l înzdrăvenise şi trupeşte: mai făcuse puţină carne, obrajii i se mai coloraseră... De Herdeleni însă nu mai voia să audă. îi ştersese din suflet, ca şi cînd nu i-ar fi cunoscut niciodată. Doar trecîndpe dinaintea casei i se reaprindea ura, amintindu-şi cum l-au jicnit. Mai aştepta procesul pentru insultă, care să pedepsească şi pe dăscăliţă, căci pe Herdelea mîna lui Dumnezeu l-a ajuns cum nu se poate mai rău.

Se mîră şi se înfurie cînd îi bătu învăţătorul la uşă, dar îl primi totuşi cu zîmbetu-i obişnuit, zicîndu-i cucernic:

— Ce-i, Zaharie? Ai mai venit pe la mine?

-r Bine, Ioane, bine, tot bine, răspunse Herdelea ruşinat.

Vorbiră întîi de noul învăţător pe care Belciug îl lăudă mult, deşi nu-i plăcea fiindcă nu era atît de cuviincios cum s-ar fi crezut să fie un tinerel fără nici un merit deosebit, afară că a învăţat ceva carte. Cînd Herdelea pomeni de casă, popa tăcu, puse ochii în pămînt şi-şi mîncă unghiile cîteva minute.

– De ce te pripeşti, Zaharie? zise pe urmă tot blînd. Mai e vreme... Parcă fugim noi din Pripas?

—- Nu-i lucru mare şi pe mine mă scapi de o grije...

— Dacă ar atîrna numai de voința mea, n-aș șovăi, Zaharie, vezi tu bine... Dar locul e al bisericii, știi. Pot eu să împart averea bisericii?

— Tu să vrei, Ioane, că biserica...

— Mai îngăduie, Zaharie, mai ai răbdare!... Ce-ți pasă ție, dacă eu nu zic nimic și închid ochii? făcu Belciug cu o privire în care Herdelea citea o amenințare ascunsă. Nu mă pot obliga... mi-e peste puțină, frate Zaharie!

Se despărțiră tot zîmbind, dar cu mai multă ură în suflet. Preotul își zicea că mai bine dăruiește locul oricărui țăran,decît să rămînă în stăpînirea familiei dușmanilor lui ticăloși. Herdelea ar fi fost în stare să-i dea cu parul în cap omului care umblă să-i fure rodul muncii lui de ani de zile.

Bobotează risipi orice nădejde de apropiere. Familia Herdelea așteaptă să vie Belciug cu crucea și cu Iordanul, după datina creștinească. Preotul, începînd din cellalt capăt al satului, ajunse după-amiazi în Ulița Mare. îl văzură intrînd la primarul Florea Tancu, apoi la Glanetașu, apoi ocolind casa învățătorului și trecînd la Macedon Cercetașu, apoi îndepărtîndu-se iar...

— Uite că nu vine la noi, murmură doamna Herdelea speriată întîi.

O indignare fără margini se încinse în casa învățătorului.

— Asta-i nemaipomenit! se cruci Titu. Un preot cumsecade nici n-ar visa asemenea murdărie!

— Acuma însă nu-l mai iert! se legătui Herdelea furios. Nu-l iert nici mort! Chiar azi am să-l reclam la episcopie... în toiul verii are să vie cu crucea, afurisitul !... De minunea lumii am să-l fac !

învățătorul se așeză îndată să scrie plîngerea. Ochelarii îi tremurau pe nas de mînie. Doamna teerdelea și Titu ocăreau cu înverșunare.

— Lăsați-l pe mîna mea! strigă Herdelea de la masa de scris. Ne-a făcut el pocinogul, dar și eu am să-l joc să mă pomenească... Și să poftească să se atingă de casă, că-i arăt eu lui cine-s eu! Să poftească mortăciunea ! închid, pun lacăte și sigilii,și să îndrăznească să intre în lipsa noastră, să îndrăznească. Porcul și cîinele de „Pămătuf" I

7

„Uite viața! se gîndi Titu văzînd necazurile ce se grămădeau pe capul tatălui său, gata să-l strivească. Groaznică-i viața și neîndurătoare!"

Parcă de-abia azi înțelegea aievea chinurile și zbuciumările mărunte care, amestecate, înșirate și neașteptate, alcătuiseră totdeauna rostul părinților lui în lume. încrederea lor, veșnic nouă și nezdruncinată, i se părea eroică și totuși îl umplea de milă. Lupta aceasta umilă și spinoasă, necontenită și fără nici o țintă, cu aceleași poticniri și aceleași speranțe, îl spăimînta. Se gîndea ce-ar fi dacă, într-o bună zi, tatăl său ar vedea deodată limpede, ar pătrunde zădărnicia sforțărilor lui istovitoare?

Se despărți îndurerat, sărutîndu-le mîna cu evlavie ca unor păstori neprihăniți. Iar ei erau mulțumiți că feciorul pornește serios pe calea vieții.

Plecă spre Măgura cu căruța lui Ion, o căruță nouă, cu doi cai buni, primiți de curînd de la socrul său. Pe drum, Ion îi povesti cu mare mîndrie cum a biruit pe Vasile Baciu.

— Dacă nu m-ai fi învățat dumneata, domnișorule, rămîneam mai rău ca un țigan ! sfîrși țăranul întorcînd capul spre Titu cu o privire recunoscătoare.

— Adică cum te-am învățat eu? făcu tînărul uimit.

— Vai de mine, mi se pare că dumneata ai uitat de tot? zise Ion. Nu ții minte cînd mi-ai spus, ehe, acu-s doi ani aproape, că trebuie să silesc pe badea Vasile să-mi dea pe Ana?

Titu tresări. Niciodată nu se gîndise că o vorbă aruncată la întîmplare poate stîrni o întorsătură în viața unui om. Purtarea lui Ion față de Ana și Vasile Baciu i se păruse urîtă și neînțeleasă.

— Dar socrul tău?... îl lăsași sărac? întrebă dînsul, simțindu-se complicele tuturor nesăbuințelor lui.

— Tot pămîntul e al meu, domnișorule ! rînji Ion cu mulțumire pătimașă. Cît pămînt!... Numai să-mi dea Dumnezeu sănătate să-l stăpînesc, că-i al meu!

Patima din glasul lui înfiora pe Titu. îndîrjirea, egoismul și cruzimea cu care omul acesta a urmărit o țintă, fără să se uite în dreapta sau în stînga, îl înfricoșau, dar îl și mișcau. Se gîndi la șovăirile lui din vremea aceasta, la zigzagurile neputincioase, la alergările lui după țeluri de-abia întrezărite, și se simți mic în fața țăranului care a mers drept înainte, trecînd nepăsător peste toate piedicile, luptînd neobosit, împins de o patimă mare. El se frămîntă cu dorințe nelămurite, făurește planuri peste puterile lui, trăiește cu visuri fermecate,, și alături de dînsul viața înaintează vijelios. Un simțimînt de slăbiciune îi strînse inima.

— Numai o pasiune puternică, unică, nezdruncinată dă prețul adevărat vieții! murmură dînsul întristat și dîndu-și seama că el n-a fost în stare să urmărească fără preget o singură țintă.

5 8

« Vremea se dezmorțea. Iarna, istovită ca o babă răutăcioasă, se zgîrcea mereu, simțind apropierea primăverii din ce în ce mai dezmierdatoare. Haina de zăpadă se zdrențuia dezvelind trupul negru al cîmpurilor.

Ion de-abia așteptase zilele acestea. Acuma, stăpîn al tuturor pămînturilor, rîvnea să le vadă și să le mîngîie ca pe niște ibovnice credincioase. Ascunse sub troienele de omăt, degeaba le cercetase. Dragostea ltri avea nevoie de inima moșiei. Dorea să simtă lutul sub picioare, să i se agate de opinci, să-i soarbă mirosul, sa-sf umple ochii de culoarea lui îmbătătoare.

A j ^ ^ C u l e ș i singur, c u mîna™g6ăîă;înFta
într-o luni. Sui drept în Lunci, unde era porumbiștea cea mai mare și mai bună, pe spinarea dealului... Cu cît se apropia, cu atît vedea mai bine cum s-a dezbrăcat de zăpadă locul ca o fată frumoasă care și-ar fi lepădat cămașa arătîndu-și corpul gol, ispititor.

Sufletul îi era pătruns de fericire. Parcă nu mai rîvnea nimic și nici nu mai era nimic în lume afară de fericirea lui. Pămîntul se închina în fața lui tot, pămîntul... Și tot era al lui, numai al lui acuma...

y Se opri în"lnîJîoaîT^elniței. Lutul negru, lipicios, îi țintuia picioarele, îngreuindu-le, atrăgîndu-l ca brațele unei iubite pătimașe. îi rîdeau ochii, iar fața toată îi era scăldată într-o sudoare caldă de patimă.

îl cuprinse o poftă sălbatecă să îmbrăţişeze huma, să o crîmpotească îiL-săyutări. întinse mîinile spre brazdele drepte, zgrunţuroase şi umede. Mirosul acru, proaspăt şi roditor îi aprindea sîngele.

Se aplecă, luă în mîini un bulgăre şi-l sfărîmă între degete, cu o plăcere înfricoşată. Mîinile îi rămaseră unse cu lutul cleios ca nişte mănuşi de doliu. Sorbi mirosul, frecîndu-şi palmele. <yuJ^^vY*4~f^

Apoi încet, cucernic, fără să-şi dea seama, se lăsă în genunchi, îşi coborî fruntea şi-şi lipi buzele cu a#l^yy^nQtate de pămîntul ud. Şi-n sărutarea aceasta Siw^fcj,* grăbită simţi un fior rece, ameţitor... ~°> °J&fib$a*.

Ifth/M^A^uwtT * t *" ridica deodată ruşinat şi se uita împrejur sa ^ J » ^ ^ ^ ^ fi văzut cineva. Faţa însă îi zîmbea de o plăcere nesfîrşită.

îşi încrucişa braţele pe piept şi-şi linse buzele simţind neîncetat atingerea rece şi dulceaţa amară a pămîntului. Satul, în vale, departe, părea un cuib de ^sâp ascuns în văgăună de frica uliului.

&4^?T Se vedea acum mare şi puternic, ca un uriaş din basme care a biruit, în lupte grele, o ceată de balauri îngrozitori.

îşi înfipse mai bine picioarele în pămînt, ca şi cînd ar fi vrut să potolească cele din urmă zvîrcoliri ale unui duşman doborît. Şi pămîntul parcă se clătina... se închina în faţa lui... •

Capitolul X

ŞTREANGUL

Herdelea găsi o locuinţă bună şi ieftină în Armadia, cu cerdac şi cu grădiniţă, în casa lui Ghiţă Pop, scriitorul de la judecătorie, şi astfel îndată după Bobotează se mutară cu tot calabalîcul, seara „ca să nu mai vadă străinii toate boarfele", cum zicea dăscăliţa. Căsuţa lor din Pripas rămase goală şi părăsită ca un sărman cadavru necunoscut.

Pînă se obişnuiră puţin, se visau mereu în Pripas şi se întristau deşteptîndu-se într-o odaie străină. Li-e erau mai dragi ţăranii din Pripas care se abăteau pe la dînşii cînd veneau prin Armadia. îi întrebau nesăţioşi de noutăţile de acasă şi ascultau cu pasiune: că feciorul cel mai mare al lui Trifon Tătaru, care s-a întors astă-toamnă din cătănie, umblă să se însoare, că George al lui Toma Bulbuc s-a şi logodit cu Florica vădanei lui Maxim Oprea, că copilul lui Ştefan Ilina şi-a scrîntit piciorul pe lunecuşul de la poartă, că dascălul cel nou pune pe copii să vorbească numai ungureşte şi-i snopeşte rău dacă-i aude româneşte, aşa că bieţii de ei stau ca mieii prin ogra-

da şcoalei şi nu pot vorbi... Chiar şi doamna Herdelea, căreia nu-i plăcea să se coboare între prostime, acuma îi primea cu inima deschisă ca pe nişte neamuri scumpe, rîdea cu ei, îi poftea să şeadă pe scaunele cele bune, nu se uita că-i murdăresc scoarţele cu opincile lor năclăite de noroaie, se plîngea şi ocăra Armadia şi pe cei ce au silit-o să-şi părăsească ea odihna şi liniştea din Pripas.

Herdelea avea cam mult de lucru, dar muncea bucuros, căci, în afară de leafă, Grofşoru îi trecea şi unele venituri mai mici, încît nu se pomenea zi să nu sosească strălucitor de la birou, să arunce pe masă banii cîştigaţi, strigînd cu mîndrie:

— Na, băbucă! Eşti mulţumită?

Mulţumirea lor cea mare însă era Grofşoru. Herdelea nu mai contenea cu remuşcările că s-a purtat atît de rău cu cel mai bun om din lume. De altfel şi Grofşoru îl îndrăgi, aievea, mai ales convingîndu-se că e un muncitor priceput şi harnic. Uneori însă, mai în glumă, mai în serios, tot îi zicea „renegatule", ca o imputare pentru trecut.

— Lasă, domnule avocat, că mai sunt alegeri! Nu mori d-ta pînă nu te facem deputat! răspundea Herdelea cu căinţă şi făgăduinţă.

Grofşoru atunci zîmbea măgulit, căci într-adevăr aştepta mult alegerile viitoare. Era suflet milos. Nenorocirea învăţătorului, după ce îl cunoscu mai bine, îl mişcă adînc. începu să povestească tuturor păţania lui, înflorită, împodobită, naţionalizată. Herdelea deveni curînd „martirul", „inimosul apărător al ţărănilor", „victima răzbunării ungureşti". Mulţi îl opreau pe stradă, îi strîngeau mîna puternic şi-i şopteau:

— Am auzit, mi-a spus Grofşoru ce-ai tras... Of, dinii, cîinii!

Se bucura el, dar totuşi clatină trist din cap, căci tcjate acestea nu-1 împiedecau de a fi suspendat din învăţămînt, de a fi nevoit să-şi lase în voia soartei căsuţa lui, de a munci din greu pentru o bucăţică de pîine şi de a-şi vedea primejduită liniştea bătrîneţelor.

Cînd sosi noul termen de judecată cu Belciug, Herdelea vru să ia iarăşi un certificat medical precum că pîrîta d-na Herdelea e bolnavă şi nu se poate prezenta. Grofşoru însă, căruia îi povestise şi neruşinarea de la Bobotează, îl sfătui dimpotrivă, strigînd:

— Lasă-1 să ne judecăm, să ţi-1 scutur de să te ţie minte!

Şi, într-adevăr, Grofşoru îl suci şi-1 învîrti pînă ce Belciug făcu feţe-feţe, înghiţind în sec, iar în cele din urmă declară singur că-şi retrage plîngerea. Apoi cînd avocatul arătă pe reclamant ca o fire răzbunătoare, care în ciuda obligaţiilor sale preoţeşti, nu s-a dus cu sfîntă cruce în casa unor buni creştini, pentru care faptă de altfel va trebui să dea socoteală autorităţilor bisericeşti competente, d-na Herdelea se aprinse atît de mult că nu se stăpîni să nu murmure chiar în faţa judecăţii:

— Pămătuful!

Grofşoru îndemnă apoi pe Herdelea să n-aibă grijă nici în privinţa sentinţei de la tribunal. Se însărcinează el să-1 scoată ca lamura. Suspendarea e un moft. Ba e şi o onoare să fii suspendat pentru îndeplinirea unei obligaţii naţionale, cum este apărarea ţăranului oropsit. A avut noroc judecătorul că s-a transferat, altminteri o păţea urît de tot pînă la sfîrşit, căci prea a fost ticălos şi voise s-o ia razna, ungureşte. Şi fiindcă Herdelea,ca omul păţit, se îndoia şi nu credea, Grofşoru se înfuria, se jura şi striga că

„să-i taie mustățile dacă n-are să-l facă achitat de orice pedeapsă". însemnătatea acestei promisiuni lua proporții știindu-se în toată Armadia că Grofșoru ținea la mustăți mai mult decît la lumina ochilor, că în fiecare zi venea acasă la dînsul bărbierul să i le spele, să i le ungă cu pomăduri, și să i le frizeze și să le răsucească.

La vreo lună după ce se stabiliră în Armadia, sosi și Ghighi din Vireag, de la Laura care născuse o fetiță. Ghighi se înduioșa puțin c-a rămas pustie căsuța din Pripas, dar apoi se împacă repede. Aici își vedea zilnic prietenele de sindrofie, se ducea pe la ele, veneau ele pe la ea; de asemenea tinerii Armadiei o puteau vedea mai des,o înconjurau, o complimentau, îi mai dădeau cîte-o serenadă... La serata dansantă de la sfîrșitul lui februarie se duse împreună cu bătrînii și petrecu admirabil. Zăgreanu îi dădu tîrcoale toată vremea și, măcar că la început ea a fost rece cu dînsul, ca unul care <* vinovat în nenorocirea familiei, în cele din urmă se convinse că e băiat cult, așezat, drăguț și cavaler, ceea ce recunoscu și doamna Herdelea.

De cînd sosi Ghighi începu de altfel și Zăgreanu să vină mai deseori pe la Herdelea să-i ceară sfaturi și îndrumări în chestiuni de școală și, firește, la sfîrșit, nu uita să mai stea de vorbă și cu domnișoara devenind foarte melancolic și suspinînd în răstimpuri.

De altfel Ghighi, cît stătuse la sora ei, se schimbase, se făcuse adevărată fată mare, deși încă n-avea douăzeci de ani. Crescuse, se împlinise, pierduse copilăria și-și păstrase veselia comunicativă. Ochii ei albaștri însă luceau mai puternic și parcă ascundeau dorințe nelămurite... Povestea bătrînilor cu mare însuflețire viața fericită și armonioasă ce o duce Laura

cu Pintea. în patru luni și jumătate nu i-a auzit niciodată certîndu-se, nici baremi neînvoindu-se. George e delicat, iar Laura nu-i iese din vorbă și a ajuns să-i ghicească și gîndurile. Fetița le-a botezat-o protopopul din Baia-Mare; i-au zis Măria, după numele d-nei Herdelea. La vară au să vie negreșit prin Armadia, ca pe urmă să meargă cu toții la băi la Sîngeorz, unde e vorba să sosească și rudele din România.

2

Mîndru și mulțumit ca orice învingător, Ion simțea totuși un gol ciudat în suflet. Se gîndea și plănuia cum să-și muncească moșia și în aceeași vreme inima îi umbla parcă aiurea, cercetînd, adulmecînd neliniștită... Apoi cînd prinse de veste că se mărită Florica vădanei lui Maxim cu George Bulbuc, îl zgudui un fior de durere. „Cum se mărită și de ce?" își zise furios ca și cînd cineva i-ar fi furat cea mai bună și mai mare delnița de pămînt.

în vălmășagul goanei după moșie nu se mai sinchisise de nimeni și de nimic în lume. I se păruse că nici nu se poate întîmpla altceva și că tot satul trebuie să stea în loc, să ia parte sau cel puțin să privească la lupta lui cumplită. Acum se mira și se mînia văzînd că oamenii și-au căutat de nevoile lor precum și-a căutat el de-ale lui, că lumea și-a urmat mersul ei parcă el nici n-ar fi fost.

Se cutremură ca deșteptat dintr-un vis. își aduse aminte cît i-a fost de dragă odinioară Florica și nu pricepea de ce vrea dînsa să se mărite cu altul, cînd el e aici și o iubește ca și atunci? își reamintea cum i-a spus în noaptea nunții, că tot ea i-e dragă ș-apoi

totuşi nici nu s-a mai gîndit pe urmă la ea, ca şi cînd ar fi înghiţit-o pămîntul... Păreri de rău îi rodeau inima, îi trecea prin creieri să alerge la Florica, să-i spună că tot dragă i-a rămas şi să-i poruncească să nu se mărite... Dar se dezmeticea ruşinat. Om însurat, cu copil, l-ar huidui lumea şi l-ar alunga Florica... Ei, dacă n-ar fi Ana...

Druştile şi colăcarii veniră să-l cheme la nuntă şi el făgădui bucuros că va merge de bună seamă.

însurătoarea feciorului lui Toma cu o fată săracă lipită stîrnise de altminteri vîlvă în Pripas. Mai ales tocmai calicii îi ocărau că ia o calică şi spuneau în gura mare că George are să pape repede averea bătrînului. Toma auzea zvonurile şi răspundea neîntrebat:

— Eu nu mă bag, nu mă amestec... Parcă eu am să trăiesc cu ea? Eu i-am spus totdeauna. Dragul tatii, fă ce vrei şi ce-ţi cere inima. Că noi la avere nu ne uităm, c-avem slavă Domnului, şi nu sîntem muritori de foame... Dacă-i place lui fata şi i-e dragă, să fie sănătoşi. Că decît să trăieşti cu o ciumă-n casă, mai bine să te arunci în Someş cu capul în jos...

George nu-şi încăpea în piele de mîndrie. Avea mulţumirea, ce-l măgulea grozav, că a cucerit pe Florica şi însurătoarea i se părea încoronarea unei biruinţi nemaipomenite.

De cînd se cununase Ion Glanetaşu cu Ana, el rămăsese fruntea flăcăilor, ceea ce-l răsplătise puţin pentru înfrîngerea ce o suferise atunci. Deşi ar fi fost timpul să se însoare şi dînsul, nu se putea hotărî. Tatăl său îl zorea, iar el amîna mereu, ca să se bucure în tihnă de plăcerea de-a fi călăuza tineretului în bine şi-n rău, la petreceri şi la bătăi. De altfel spunea cu fală că nici o fată din sat nu-i destul de vrednică de dînsul. Fără să-şi dea seama, vorbea chiar

I

adevărat. Căci, ca să-i placă vreuna, trebuia întîi să vadă că place şi altuia, şi că luînd-o pricinuieşte necaz cuiva.

Toamna trecută însă George primise o lovitură în mîndria lui de cap al tinerimii. Atunci se întorsese de la oaste Nicolae Tătaru, feciorul lui Trifon, voinic aspru la înfăţişare şi blînd la inimă. Era băiat cu învăţătură: umblase trei ani la liceul din Armadia şi nu continuase fiindcă repetase de două ori clasa a doua. Din şcoală rămase totuşi cu dragostea de carte şi, cînd a crescut mai mare, s-a abonat *la Foaia poporului,* săptămînală, din care citea dumineca, pe prispă, părinţilor şi vecinilor dornici de a afla ce se petrece prin lume. în armată a înaintat sergent şi se fălea că i-ar fi propus însuşi căpitanul să se reangajeze. Venise mai dezgheţat din cătănie, vorbind mai răspicat, parc-ar fi comandat mereu, umblînd ca bradul şi avînd veşnic pe limbă cîte-un *also* şi cîte un *marş* sau *ruic* prin care uimea pe flăcăii şi chiar pe bărbaţii din sat. Macedon Cercetaşu îl îmbrăţişa în fiecare dumineca la circiumă şi se plîngea că feciorul lui a fugit de trei ori de la oştire, de-l face de rîsul lumii. Cu toate acestea Nicolae era aşezat, potolit şi se gîndea să se însoare cît mai curînd, deoarece cei de vîrsta lui aveau şi copii. Dar, pentru că avea vreo şase fraţi mai mici ca dînsul, căuta o fată cu zestre, la care să se poată muta, ca să-şi uşureze părinţii. Pînă să găsească ce dorea, se ţinea de Florica vădanei lui Maxim, cu care-ţi era mai mare dragul să te arăţi la horă, fiind frumoasă şi deşteaptă, deşi ca degetul de golaşă.

George simţi curînd că i se întunecă steaua din pricina lui Nicolae. Şi atunci, ca să-i dea o lovitură zdravănă, văzîndu-l că umblă cu Florica şi zvonindu-

se chiar c-ar fi vorba s-o ia de nevastă, se hotărî repede, o peți și făcu îndată tocmeala, vesel că i-a suflat-o.

Florica se topea de fericire. Nu nădăjduise ea niciodată norocul să o ia feciorul unui „bocotan" ca Toma Bulbuc. Cum împlinise douăzeci de ani și, afară de niște boarfe, zestre n-aducea, s-ar fi agățat bucuroasă de oricine, numai să se vadă la casa ei.

Nunta se făcu în casa cea nouă a lui George, zidită anume pentru dînsul. Trei popi slujiră la biserică, iar Toma nu s-a lăsat pînă nu i-a oprit pe toți și la ospăț, izbutind chiar să îmbete leucă pe cel din Sărăcuța, cu bere, căci cumpărase înadins trei butoaie pentru fețele spălate. Naș mare a fost Stoessel care, ca notar, deși ovrei, i se păruse tot ce se poate mai distins. Stoessel a venit cu brișcă lui cea nouă, galbenă, împreună cu notăreasa și cu toți copiii, și a stat toată noaptea, iar în talgerul miresei a zvîrlit o hîrtie de o sută coroane, nu ca popa din Sărăcuța care a pus un biet zlot de argint și încă văitîndu-se că biserica lui e cea mai săracă de pe valea Someșului.

George era foarte vesel și mîndru, și se uita din cînd în cînd la Nicolae Tătaru să-l surprindă cît e de supărat. Rotindu-și însă privirea la oaspeții preacinstiți, întîlni deodată ochii lui Ion Glanetașu, înfipți ca niște lipitori în Florica. Ochii aceștia dîrji, aprinși și tulburi îl spăimîntară și parcă îi spuseră că dintr-înșii pornește primejdia. încercă să se bucure că Ion îi rîvnește pe Florica și vru să simtă o răzbunare pentru cele ce a trebuit să înghită odinioară din pricina lui. Dar nu izbuti să-și împrăștie teama nici dînd de dușcă un pahar de rachiu. Numai întorcîndu-se la

Florica se mai liniști puțin, căci ea ședea cu ochii plecați și plînși, cum se cuvine unei mirese, și doar pe buzele subțiate și roșii îi juca un zîmbet de plăcere. Se gîndi să nu se mai sinchisească de Ion, și totuși îndată se pomeni iar pîndindu-l. Și Ion nu-și lua ochii de la mireasă, ca și cînd i s-ar fi lipit de ea într-o sărutare atît de pătimașă că nici o putere din lume să nu-i mai poată despărți... Alături de el, George descoperi într-un tîrziu pe Ana, gălbejită și uscată la obraji, șezînd ca pe ghimpi și surîzînd rușinată. Ea, întîlnind privirea mirelui, spuse ceva la ureche lui Ion care, fără a întoarce capul, mîrîi arătîndu-și dinții, ca un dulău gata să muște. Zîmbetul pe fața femeiei se șterse o clipă, pentru a reveni însă îndată mai înghețat.

Ana simțise de la începutul ospățului că Ion poftește pe Florica. Odinioară s-ar fi prăpădit de durere; acuma numai o rușine crîncenă îi ardea sufletul, că toți oaspeții o văd batjocorită... Și, încetul cu încetul, rușinea se schimbă într-o greață năbușitoare. I se părea că toată lumea, cu tot ce e într-însa, se scufundă în niște ape tulburi, atît de murdare încît scîrba singură plutește deasupra ei ca o iazmă otrăvitoare, închidea ochii și totuși vedea neîncetat apa spre care o împingea o mînă grea, ca spre un liman care spală urmele și părerile de rău.

în zori, mergînd acasă, cu picioarele de plumb, cu cizmele nouă, plîngînd pe zăpada înăsprită de ger, un frig înfricoșător îi înghețа inima. Ion pășea rar, suflînd pe nări ca un taur lacom, cu capul în vînt pe care căciula stătea țanțoșă ca o creastă neagră de cocoș. Mergea parcă pe ea nici n-ar cunoaște-o, fără să-i arunce o privire... Amărăciunea o sugruma. Se pomeni

zicîndu-i tare, fără voia ei, încît se minună singură, auzindu-şi glasul:

Am să mă omor, Ioane!

Bărbatul nu se uită la ea. Se înfurie însă deodată, ca şi cînd l-ar fi trezit dintr-un vis dulce.

— Da' omoară-te dracului că poate aşa am să scap de tine! mormăi apoi nepăsător, scoţînd pe gură şi pe nas fuioare albe de aburi, ca un b^

Ana se cutremură. Se opri o clipă să răsufle. Pămîntul se învîrtea şi se legăna ca zguduit brusc din temelii. Şi parcă apa tulbure, greţoasă de adineaori se întindea peste tot, ameninţînd s-o smulgă şi pe ea, s-o arunce în vîrtejul fără fund. întinse mîinile căutînd un reazăm care s-o apere de cutropire. Vru să strige ajutor şi buzele ei şoptiră desperate:

— Am să mă omor...

Dar nici nu-şi mai recunoscu glasul. •

3

„Aş fi putut cîştiga şi mi-ar fi venit uşor s-o pedepsesc chiar cu temniţă... Dar cum să-mi pun eu mintea c-o muiere? Ajunge c-am speriat-o bine de tot, să se înveţe minte", îşi zise preotul Belciug după procesul lui cu d-na Herdelea, observînd că nu e furios, deşi a ieşit înfrînt.

De altfel, de cînd s-au mutat Herdelenii în Armadia, mînia lui împotriva lor parcă scăzuse, făcînd loc unei lîncezeli pe care nu putea s-o înţeleagă. Pînă atunci toate nenorocirile învăţătorului i se păruseră binemeritate şi se simţise mîndru c-a contribuit şi dînsul la stîrnirea lor, adăogînd, ca o culme egală cu excomunicarea, refuzul lui de-a intra cu sfîntă cruce în casa

unde s-au urzit ticăloşiile împotriva slujitorului Domnului. Acuma însă începea să-şi dea seama că neînţelegerile dintre ei au pornit din deşertăciuni mărunte, aproape copilăreşti, şi-şi zicea că pedeapsa a fost poate prea mare pentru greşelile săvîrşite. „Poate c-am fost prea aspru, dar lecţia o meritau", se mîngîia dînsul în nopţile lungi de iarnă, cînd se zvîrcolea fără somn în aşternut.

îşi amintea serile plăcute de-acum cîţiva ani. Herdelea venea şi jucau durac sau şedeau de vorbă pînă tîrziu, ca nişte fraţi. Alteori se ducea el la Herdelea şi jucau loton cu toată familia, pînă după miezul nopţii, pe nuci, sorbind cu poftă numeroase ceaiuri cu mult rom. Cînd s-a întors din Cluj, după operaţia de rinichi, fiind slăbit şi avînd mare nevoie demîncare mai bună, d-na Herdelea îi trimetea în fiecare zi pe Ghighi, care era mititică, cu supă de găină şi cîte alte bunătăţi...

Amintirile bune i le întunecau însă, nu uneltirile de mai tîrziu ale Herdelenilor, ci învăţătorul cel nou pe care Belciug a ajuns foarte repede să-l numească în sinea lui „băiatul viclean şi renegat al unui ţăran de treabă"... Preotul vorbise numai de vreo cîteva ori cu Zăgreanu, dar îl şi catalogase. Tinerelul zîmbise, parcă ar fi vrut să-l ia de sus... Cu Herdelea făcuse Belciug o înţelegere să-şi adune într-o singură după-amiazi toate orele de religie, iar cînd n-avea vreme, să lase pe cîte-un băiat mai mărişor să citească din Catechism şi să păzească liniştea în clasă. în cea dintîi miercuri după prînz, venind la şcoală, Belciug găsi la masă pe Zăgreanu, cu ceasornicul dinainte, întîmpinîndu-l cu „ai întîrziat binişor, domnule părinte". Ba mai stătu în spinarea lui toată vremea, ascultînd cum face lecţia, ca un controlor. Preotul se supără, înverzi, asudă,

se gîndi mereu să-1 ia de guler şi să-1 scoată afară, dar se stăpîni şi doar la plecare nu-i dădu mîna. Peste cîteva săptămîni, avînd o întrevedere cu arhitectul noii biserici, Belciug uită de ora de religie. Spre seară se pomeni acasă cu Zăgreanu care-1 rugă politicos să nu mai lipsească... Cînd mai află apoi că veneticul vrea cu orice preţ să silească copiii să vorbească numai ungureşte, şi că pune la gloabă grea pe părinţii care nu-şi pot trimite odraslele la şcoală, preotul începu să regrete pe Herdelea.

Totuşi Zăgreanu şi Herdelea nu-1 preocupau decît în unele ceasuri de plictiseală, căci altminteri trăia nişte vremuri fericite. în Uliţa Mare, pe locul cel mai frumos din sat, aproape de casa lui, zidurile noii biserici aşteptau doar primăvara ca să reînceapă lucrul, să se înfăptuiască deplin visul lui. Pînă atunci avea dese întîlniri, sfaturi şi chiar certuri cu arhitectul, un om încăpăţînat, cu o barbă lungă, stufoasă, care voia să ştie mai bine ca dînsul cum să împodobească iconostasul şi interiorul sfîntului lăcaş.

Ca o minune cerească, tocmai în clipele de greu zbucium, venise la dînsul o deputăţie de ţărani din Săscuţa să cumpere bisericuţa veche, s-o mute la ei. Belciug se cutremură de mîndrie, căci astfel dobîndea mai mult decît îi trebuia spre a acoperi toate cheltuielile clădirei cele noi.

— Mult m-am străduit şi Dumnezeu nu m-a lăsat! murmură el închinîndu-se cucernic. O, dacă toţi ar face ca mine, dacă fiecare ar face măcar atîta, cum s-ar înălţa neamul nostru în lume şi în faţa atotputernicului!

Belciug era român înflăcărat, dar fără paradă şi nevrînd măriri. „îmi fac datoria în cuibul meu", îşi zicea cu o modestie bisericească în care dormea poate

şi o părere de rău. Sentimentele însă şi le păstra mai mult în suflet, ferindu-se să aibă ciocniri cu stăpînirea. Numai la petreceri îşi dădea drumul uneori, deşi a doua zi se căia că n-a pus lacăt gurii, cum scrie de altfel şi în cărţile sfinte.

Pînă a început clădirea bisericii, avusese obiceiul să spună că, după ce o va vedea sfinţită, va muri bucuros. Acuma îşi mai deschidea un termen: să-i dea Dumnezeu zile să poată vedea şi dînsul România, „mama visurilor noastre", pe urmă va muri împăcat, în aşteptarea morţii însă se cîntărea de cîte ori umbla prin Armadia şi, cînd se plîngea că n-are să mai trăiască mult, se supăra dacă îi băteai în strună. în schimb se însenina cînd i se spunea că e rezistent şi că are să înmormînteze tot satul pînă să-i vie lui rîndul. Atunci îşi mîngîia barba zbîrlită şi ofta cu ochii spre cer:

— Speranţe deşarte, vai, prea deşarte! Viitorul e în mîna lui Dumnezeu... Noi să vedem prezentul!

Prezentul lui erau socotelile bisericii cu arhitectul, grijile gospodăriei, slujba bisericească, Zăgreanu, Herdelea, sătenii...

Se necăji cînd îşi dădu seama că prea a început să se gîndească la Herdelea şi să întrezărească chiar putinţa de împăcare, dacă ar avea norocul să se mai reîntoarcă în Pripas.

„Atîta mi-ar lipsi acuma! se mînie căutînd să-şi împrăştie gîndurile acestea. Asta-mi lipseşte, vezi dumneata... Parcă de împăcări îmi arde mie azi../'

4

Numai dorinţa de-a strînge banii de drum îl înviora pe Titu în Măgura. De aceea muncea din răsputeri, silindu-se să-şi grăbească plecarea...

De altminteri nici n-ar fi putut face altceva în satul acesta aruncat pe o vale strimtă, în creierii munţilor, cu casele răzleţite pe coaste. Cu Căldărani a văzut repede că n-ar fi chip să lege nici un fel de înţelegere sufletească. Au fost ei tovarăşi de bancă în liceul din Armadia, dar de atunci nu s-au prea văzut pînă acuma cînd Caldlraru era notar, însurat, înstărit, iar Titu un visător, cu capul plin şi cu buzuuarele goale... Apai Căldăraru se schimbase de nerecunoscut. Mititel, voia să pară grav şi serios, ca sâ-1 respecte ţăranii, întrebuinţa sumedenie de pomezi ca să-i crească mustăţile şi era nenorocit că, fiind spîn, de-abia avea icicolo cîfce-o ţepuşă. îşi scotea burta în afară şi, pentru că din fire rămînea cam supt, îşi făcea vesta şi pantaIonii largi în brîu ca să pară mai gros şi pîntecos. Ochii mici, vii, negri, i se învîrteau în orbite ca la veveriţă. Vorbea tare şi apăsat şi se ferea ca de foc să rîdă în faţa oamenilor. Era însurat de curînd cu fata subprimarului din sat, ţăran bogat, care pusese umărul pentru alegerea lui Căldăraru, deşi rivalii Iui, mai bătrînî, fuseseră susţinuţi de însuşi solgăbirăul Chiţu. Toată familia socrului său îl privea ca pe un fenomen rar şi şi îl lăuda pretutindeni, speriindu-se mai ales că „e numai de douăzeci şi şase de ani şi e notar", parcă mai tîrziu ar fi fost menit să ajungă cel puţin fişpan.

Titu îi spuse din prima zi că vrea să plece în România şi că a venit aci numai să-şi adune cheltuiala de călătorie. Căldăraru ţinu îndată să-1 povăţuiască să nu facă prostia de a pleca nicăiri ci să stea la dînsul, să cîştige o practică bună, apoi să-şi dea examenele ce-i mai lipseau şi să se înscrie la cursul de notari de pe lîngă universitate. îi preamări apoi profesiunea de notar comunal, neuîtînd a se da drept pildă pe sine însuşi, care a ajuns aşa de bine prin muncă şi stăruinţă, Titu se simţi micşorat că prietenul său vrea să-i pozeze în ocrotitor, dar nu-i făcu imputare, ci îşi înteţi doar hotărîrea de-a pleca mai repede.

în sufletul lui zbuciumările se liniştiră sub privegherea speranţei. Din clipa cînd dorinţa vagă de-a trece dincolo s-a transformat în pasiune, viaţa i s-a uşurat, ascunzîndu-şi parcă toate mărunţişurile mite. Visurile care pînă ieri clocoteau într-insul, căutînd să izbucnească neapărat şi să schimbe realitatea, să cucerească pe toţi şi sâ-i facă să tresalte la fel, acuma stăteau sfioase în colţul cel mai cald al inimii lui, ca astîmpărate de un farmec atotputernic. Acolo le rnîngîia în clipele de reculegere, Ie răsfăţa şi le ferea cu grije de ochii lumii neînţelegătoare. Şi astfel năzuinţele i se păreau mai preţioase şi mai dragi, ca o comoară nestimată.

O dată Căldăraru, văzîndu-1 retras şi ursuz, vru să-1 descoase. Titu îi răspunse verde:

— Ce să pricepi tu? Ce ideal să nutreşti tu? Te-ai însurat, eşti notar, ce-ţi mai lipseşte? Copii? Ai să faci, că doar nu-i aşa mare lucru... Pe urmă? Idealul tău, dragă, e să fii apreciat de domnul solgabirău. De aceea nu scapi nici o sîmbătă fără să-i trimiţi daruri, de-aceea te iscăleşti „Kaldarar", de-aceea pui pe nevastă-ta sa înveţe ungureşte şi ai fi în stare sa înveţi ungureşte şi pe bietul tatăl-tău...

— Te rog, te rog, se umflă notarul. Eu sunt om cumsecade...

— De ce te superi?... Apoi parcă eu ce-ţi spun? Tocmai pentru că eşti prea cumsecade, faci ce faci. Şi poate că bine faci... Dar dacă eu nu sunt în stare să fiu ca tine şi ca miile de alţii ca tine? Nu sunt, dragul meu,

şi nu pot... Şi vezi.de aceea eu n-am ce căuta nici aici, nici în alt judeţ, nicăiri în ţara asta, ci trebuie să-mi iau lumea în cap.

După aceasta şi altele, Căldăraru se căi că s-a încurcat cu un zăpăcit care nu ştie să-l stimeze. I-ar fi căutat vreo vină şi s-ar fi cotorosit de dînsul, dar Titu muncea cît şapte şi-i duce în spinare toată cancelaria, încît n-ar fi fost uşor să-l înlocuiască.

Spre primăvară Tituprimi o scrisoare de la Laura care-l umplu de bucurie. îi spunea în scrisoare că la vară vor veni la Sîngeorz negreşit şi rudele din România ale lui George. Se simţi acuma atît de aproape de fericire încît îi venea să întindă mîna s-o strîngă în braţe.

5

/De la nunta lui George Bulbuc, în fiinţa Anei se statornici o silă grea pentru tot ce o înconjura. Zilele i se păreau nesfîrşite şi tulburi, asemenea apei care o ispitise atunci şi al cărei miros înăbuşitor îi rămăsese în nări ca o ispită. Simţea mereu că-i lipseşte ceva şi rîvnea din ce în ce mai mult o linişte mare. Se oprea deseori pierdută, cu braţele moarte, cu ochii aiurea, fără să vadă şi fără să audă. Zenobia, cînd o surprindea aşa, o ocăra că doarme în picioare şi că pute locul de lene pe unde trece.

Nici o bucurie nu mai găsea în lume. Copilul începea a gînguri şi semăna atît de bine cu Ion încît ea, care se îngrozea de bărbatul ei, îi ocolea privirea de frică să nu vadă într-însa ochii din noaptea ospăţului, cei ce-au pătruns ca nişte săgeţi aprinse în carnea celeilalte femei. Apoi şi Petrişor era rău, plîngea mult pînă învineţea, iar cînd îi dădea ţîţa în gură, muşca sfîrcul cu gingiile parc-ar fi vrut să se răzbune că maică-sa n-a sărit mai curînd. Mîngîindu-l şi hrănindu-l, Ana îşi zicea de multe ori: „Numai Ion e pricina..."

îşi simţea inima seacă şi goală ca o pungă zvîrlită într-o margine de drum de un trecător nepăsător, încetul cu încetul şi mintea i se stinse, parcă toate cutiuţele s-ar fi deşertat spre a lăsa locul slobod numai pentru două chipuri tot mai desluşite, care i se plimbau de ici-colo, greoaie, apăsătoare şi dureroase, silindu-i sufletul să se împace cu ele şi chiar să le îndrăgească: Avrum şi Dumitru. Şi amîndoi se arătau veşnic aşa cum îi văzuse ultima oară: ovreiul cu şreangul de gît, cu părul umed de sudoare, cu genunchii îndoiţi sub scara din şură, iar moşneagul cu briciul deschis ca un compas şi ridicat sus ca să nu se taie, şi cu o falcă albă de spumă de săpun. Chipurile acestea o spăiinîntau şi îi stîrueau o întrebare pe care n-o putea îmbrăca în cuvinte şi nici măcar n-o putea lămuri bine. Vedea doar limpede că oamenii, care au trăit şi au suferit ca şi dînsa, au păstrat în ochii reci atîta linişte şi împăcare încît îi era parcă necaz ca nu poate dobîndi şi ea nepăsarea lor alinată.

Cînd se desprimăvără, Ana îşi făcu obiceiul de-a se duce în fiecare zi pe la tatăl ei, pe-acasă. Nu-şi dădea seama de ce se duce şi nici n-o întreba nimeni. Ion era bucuros că nu-i mai zbiară copilul în creieri şi că nu mai e nevoie s-o vadă veşnic bosumflată ca o prevestire de rău... Vasile Baciu rareori schimba cîte-o vorbă cu dînsa; o afurisea însă că din pricina ei a trebuit să ajungă averea lui pe mîinile unui tîlhar care azi-mîine poate să-l scoată şi din casă.

De la Glanetaşu pînă la tatăl ei, o postată bunişoară, Ana, cu copilul în braţe, mergea ca o năucă, fără să se uite in dreapta ori în stînga, trecîud pe lîngă oameni fără să dea bineţe şi bolborosind cine ştie ce... Cei ce o întîlneau îşi făceau cruce; prin sat se şoptea că s-a smintit la minte sărmana femeie, iar unii mai miloşi ocărau pe Ion şi pe Vasile c-au bătut-o pînă au năucit-o de tot... Ea intra în casă, se învîrtea puţin, ca şi cînd ar fi căutat ceva pierdut demult, apoi se aşeza pe o laviţă, îşi alăpta copilul, mută, cu ochii în gol, pe urmă deodată se scula şi pleca precum venise.

O dată însă, mergînd spre casa părintească, un glas bîlbîit şi hodorogit o trezi din aiureala:

— Ana !...Ana !... Stai... Vino-ncoa I...

Femeia se opri speriată. Savista-Oloaga, în poarta ogrăzii lui Trifon Tătaru, îi făcea semne desperate cu mîna. Ziua era caldă, alintată de soare. Noroiul pe uliţă se zbicise. Ramurile pomilor, spălate de rugina iernii, îşi înverzeau mugurii.

Ana se miră văzînd pe Savista.

— Aici eşti? o întrebă.

— Aici... Venit dinadins pentru tine... Să-ţi spun, clefai oloaga rînjind, dar cu privirea mînioasă şi dînd din mîini parc-ar fi vrut să se ridice în picioarele ei subţiri şi corcite.

Nevasta ştia ca Florica, de cînd s-a măritat, luase pe Savista la dînsa. Ba auzise cum George s-ar fi lăudat către oameni că oloaga are să-i poarte noroc în casă, asta drept răspuns celor ce, voind să-şi bată joc, spuneau că Florica n-are zestre, afară dacă u-o strînge pe Savista, ca să-i cerşească pomana trecătorilor. „De ce s-o fi întors oloaga înapoi la Trifon Tătaru?" se gîndi Ana apropriindu-se.

Savista îi spuse ceva căscînd gura cît o şură, gîfîind şi silindu-se în acelaşi timp să-şi mulcomească glasul să n-o audă cumva cineva, deşi nu se zărea ţipenie de om prinprejur şi numai în şanţul de peste drum scormonea grohăind un mascur legat de-un picior cu sfoară de un par din gard. Ana asculta şi nu pricepea nimic.

—• Mai rar, Savista, murmură ea rugătoare.

Oloaga rosti rar două vorbe, dar apoi urmă mai repede şi mai bîlbîit. Din ce în ce însă îi lucea mai aprig privirea şi în colţurile gurii îi clăbuceau spume gălbui.

— Nu vie Ion... Poznă mare... Florica nu... George omoară, urlă dînsa foarte iute, amenin̦md cu pumnii şi învîrtind în orbite ochii aproape albi de holbaţi.

Apoi deodată Ana plecă, lăsînd pe Savista cu gura plină, zvîrcolindu-se în lămuriri aprinse. în urechile Anei pătrunsese „Ion, Florica, George" din care înţelese de ajuns. Oloaga însă se înfurie mai rău văzînd-o că se depărtează, şi răcni după ea scuturînd pumnii:

— Şi pe tine omoară, tîrfa... Tu laşi pe Ion...

Făcu o sforţare mare să se repeadă în urma Anei, dar picioarele betege îi rămaseră ţintuite pe loc şi doar cu faţa se plecă pînă-n pămînt, ţipînd mai gros:

— Ion vrea Florica... George omoară... Toţi, toţi, toţi 1...

Ana nu mai auzea decît; „Ion, Florica, George"... Şi merse ca altădată drept înainte, pînă la casa în care a copilărit. Tatăl ei nu era acasă. I^uă cheia de sub grindă, unde ştia că o ascundea, deschise uşa şi se

aşează pe laviță. Copilul se scîncea. îl legănă puțin în brațe, apoi îi acoperi gura cu țîța.

îşi simțea capul greu ca plumbul. în neştire strîngea la piept copilul care țocăia lacom. Se uita mirată prin casă parc-ar fi văzut-o întîia sau ultima oară. Nimic nu era schimbat.Patul, masa, lavițele, scaunul, dulapul cu vase, donița de apă, lampa spînzurată în tavan,.. Toate ca totdeauna. Numai cuptorul părea mai negru, cu gura-i mare, fără fund... Privind cuptorul, o săgeată îî trecu prin minte şi deodată parcă s-ar fi întors înapoi pe o cale spinoasă... Parca e întunerec beznă... Lespedea rece îi gîdilă talpa cum se suie pe cuptor şi inima-i bate să-i spargă coastele... Se urcă încet să nu-i fîşîie cămaşa, să nu deştepte pe tatăl ei care sforăie beat în pat... în culcuş e cald... O mînă bîjbîie, îi atinge glezna uşor şi ea ştie că e mîna lui Ion, căruia îi pîrîie oasele suind şi lungindu-se lîngă ea... Şî inima-i bate mereu... Cum îi bate...

Apoi deodată se cutremură şi, dezmeticiudu-se, îşi aduce aminte, fără să-şi dea seama de ce, că îndată după nuntă. Ion s-a împrietenit ca un frate de cruce cu George, că merge deseori pe la dînşii, că veşnic se sfătuiesc împreună, la circiumă beau împreună, umblă şi prin Jidovița împreună... De unde ştie ea toate acestea? Habar n-are, dar ştie sigur... i-a spus cineva... Chiar Ion a spus-o acasă Zenobiei, lăudîndu-se şi lăudînd pe George...

Şi atunci i se păru că gura cuptorului se cască mai mare şi se apropie de ea. Copilaşul scăpase sfîrcul sînului şi scîncea... Ana se sculă brusc, încuie uşa, puse cheia bine. Din spate simțea amenințarea gurii uriaşe, flămînde, încît nu mai îndrăzni să se uite înapoi.

Savista era tot unde o lăsase. Trecînd prin fața ei, o văzu cum scuipă şi o auzi cum răcneşte mai avan:

— Omoară George toți... Ruşine... Hu... Huo!..

Ana însă se grăbea ca şi cînd ar aştepta-o cineva acasă. Opincile ei plescăiau pe ulița uscată şi soarele o frigea în spinare.

Cînd intră în ogradă, portița scîrțîi atît de jalnic că-i zgîrie inima. Ion cioplea o oişte, cu mînecîle **sir**flecate, hîcăind de cîte ori izbea cu toporul; se opri o clipă, se uită după ea şi lucirea ochilor i se potoli văzînd-o, parca s-ar fi întrerupt din vedenia celeilalte. Ana însă trecu pe lîngă el fără a întoarce capul. Uşa tinzii era deschisă, neagră: pe pragul de sus se prelingea o perdea de fum albastru. în casă, pe pat, se odihnea Glanetaşu, cu fața-n tavan, cu gura căscată, horcăind. La vatră, Zenobia sufla în foc cu ochii roşii, umflați; zărindu-şi nora, o luă îndată la ocări, dar neîncetînd de-a scormoni tăciunii şi de-a sufla:

— Ai început **sa** forfoteşti toată ziulica prin sat, tu nevastă... fuuuu... ffff... fff... şi colea**-s** toate baltă... ff... Parc-ar fi din țigani, nu din oameni de omenie... Văd că rtu mai ai... fffuufff... nici un pic de ruşine... fff... nici obraz...

Femeia auzea vorbele şi nu le pricepea rostul. Toate i se păreau ca prin vis. Stătu puțin în mijlocul casei. Copilaşul gîngurea. Pe urmă, ca şi cînd şi-ar fi adus aminte, aşează copilul cu băgare de seamă la picioarele Glanetaşului, îl îmbondori bine în cîrpe şi-l închină de trei ori... Făcînd aceasta parcă iar uită ce vruse şi iar rămase pierdută, cu ochii întrebători... Apoi tresări şi ieşi brusc în tindă, unde cotrobăi prin toate ungherele, foarte amărîtă că nu găsea ce căuta. Porni în ogradă şi-n prag o lovi drept în față lumina vie

a soarelui primăvăratec, silind-o să clipească aiurită din ochi. Cu obrajii galbeni, supți, cu nasul subțiat, cu barba ascuțita, părea însăşi desperarea. îi venea să-şi frîngă mîinile şi nu putea... Un gînd n«u îi răsări ÎH creieri şi fugi drept în grajd...

Acolo, pînă să se obişnuiască cu întunerecul, bîj-bîi puțin. Apoi văzu pe Joiana, vaca ei de zestre, cu spinarea osoasă şi cu şoldurile largi, ieşite afară ca două lopeți, parcă veşnic ar fi fost flămîndă, şi cu ugeml atîrnîndu-i pînă aproape de pămînt. Joiana se uită la ea cu ochii mari, liniştiți şi melancolici, ca şi cînd ar fi întrebat-o: ce vrea? Ana îi mîngîie şoldul, dar Joiana nemulțumită, întoarse capul şi-şi vîrî botul în rămăşițele de ogrinji, suflînd puternic pe nări spre aîm* praştia praful din fundul ieslelor.. .Alături rumegaDumana lui Ion, iar mai departe, tot pe mîna dreaptă, doi cai slăbuți nechezau cu nădejde. în stînga erau boii, culcați, somnoroşi.

Ana însă întîrzia mereu. Se oprea, uitîud ce căuta, şi pornea iar doi paşi, reamîntindu-şi. Ajunse la cotețul unde ținuse vițelul pe care Ion 1-a vîndut ca să plătească avocatului. Pe un stîlp, într-un cui de lemn, atîrna streangul nou-nouț, cu care lega vițelul cînd îl alegea la muls. Luîndu-1 şi întinzîndu-1 în mîini, zîmbi cuprinsă de bucurie mare. Pe urmă se uită împrejur. Tavanul era foarte jos, aproape să-1 atingi cu degetele, şi se odihnea pe grinzi groase, necioplite, Trecu capătul streangului pe după cea dintîi dinspre uşă, lîngă Joiana, şi îl legă cu un nod întreit. Lărgi bine lațul din celălalt capăt şi-i dădu drumul, privind cum se leagănă de ici-colo, din ce în ce mai uşor. Privind aşa îi apăru în minte din senin Avrum şi se miră că spînzuratul n-o mai spăimînta, ci parcă zîmbea straniu ca o chemare.

— O, Doamne fereşte, că şi eu... murmură Ana întorcîndu-se şi făcînd un pas, hotărîtă să iasă din întunerecul năbuşitor.

Printr-o crăpătură a uşii pătrundea o dungă de raze galbene în care jucau şi se întreceau mii de firir soare în toate culorile. De-afară auzi izbiturile de topor ale lui Ion şi un ciripit zgomotos şi certăreț de vrăbii multe. Vru să mai facă un pas şi deodată văzu limpede îu dunga de lumină pe Dumitru cu briciul în mînă, tremurînd ca şi cînd i-ar face semn... Speriată, se uită înapoi. Streangul nu se mai mişca; stătea drept, întins parcă de-o greutate mare. Cînd se gîndi de ce-o fi întins, desluşi în laț capul lui Avrum, cu un rînjet care o înfurie.

încet, tacticos, îşi scoase năframa şi o puse pe parul ce despărțea pe Joiana de Dumana. Se duse apoi furioasă sub streangul care-i venea pînă la ochi. Se întinse în vîrful picioarelor, prinse lațul cu amîndouă rnîinile şi-şi vîrî capul. Se căzui multsă-şi potrivească funia pe gitul gol, ținîud cu o mînă streangul şi cu cealaltă lațul. Picioarele o dureau de cît stătuse încordată; simțea că e aproape să amorțească... închise ochii şi încercă să nu se mai țină cu mîinile de funie. De altfel nici nu mai putea de picioare; i se zgîrceau genunchii. Lațul se strîngea din ce în ce mai tare. N-o durea, dar i se părea că tot nu 1-a potrivit bine şi-i era necaz că s-a pripit. Simți o gîdilitură încît trebui să caşte gura şi ochii. Deodată îi trecu prin minte că acuma are să moară, se îngrozi şi vru să se întindă să atingă pămîntul, să fugă de moarte. Dar degeaba mişca picioarele, căci nu găsea nici un sprijin. Atunci se spăimînta şi o cuprinse o înecăciuue arzătoare(jLimba i se umflă, îi umplu gura, încît trebui s-o scoată afară... Apoi un fior o furnică prin tot corpul. Simți o plăcere

grozavă, ameţitoare, ca şi cînd un ibovnic mult aşteptat ar fi îmbrăţişînd-o cu o sălbăticie ucigătoare... încercă să ţipe, dar nu izbuti decît să horcăie de două ori înăbuşit... Se moleşi, lăsîndu-se sa atîrne în voie. Ca o fulgerare îi mai trecu prin creieri noaptea, cuptorul, durerea, plăcerea... Pe urmă toate se încîlciră... Ochii holbaţi nu mai vedeau nimic. Doar limba creştea mereu, sfidătoare şi batjocoritoare, ca o răzbunare pentru tăcerea la care a fost osîndită toată viaţa...;

Joiana, nemaisimţind nici o mişcare, înfoarse capul şi se uită nedumerită. Dădu din coadă şi atinse cu moţul de păr poalele Anei. Şi fiindcă Ana rămase ţeapănă, Joiana îşi înfundă limba verzuie, apăsat, întîi într-o nară, apoi în cealaltă şi porni să rumege domol, plictisită....

De-abia într-un tîrziu se auzi glasul mînios al Zenobiei:

— Ană!... Măi Ană!... Vai, mînca-te-ar relele, puturoasă şi netrebnică! Că toată ziulica bate ulițele şi copilul mi-l lasă pe cap să urle şi să mă asurzească... Ană!... Fire-ai a dracului cu cine mi te-a făcut noră ! Vedea-te-aş moartă să te văd, neruşinată şi...

— Mi se pare c-am văzut-o intrînd în grajd, mormăi Ion fără să se oprească din cioplit. Ia vezi c-o fi adormit acolo!

Zenobia se repezi şi deschise larg uşa grajdului. Lumina năvăli veselă înlăuntru... în aceeaşi clipă însă femeia sări la o parte îngrozită şi ţipînd ca din gură de şarpe:

— Tulai!... Ajutor!... Săriţi!... Ionică!... S-a spînzurat Ana!... Vai de mine şi de mine, tulai!... S-a spînzurat!...

Capitolul XI

BLESTEMUL

1

Cînd văzu Ion pe Ana moartă, simţi parcă o lovitură de ciocan în moalele capului. Stătu în faţa spînzuratei, uluit, strîngîndu-şi gura cu palma, şi o durere necurmată îi apăsa pe creieri, ca un bolovan. Acuma îşi aduse aminte ameninţarea ei din noaptea nunţii lui George cu Florica. Mila stranie, alcătuită din groază şi mirare, ce te cuprinde instinctiv în faţa morţii, îl zgudui o clipâ.Dar pe urmă, obîşnuindu-se puţin cu faţa schimonosită cumplit a femeii, îl munci întrebarea cum a putut el trăi aproape un an în acelaşi pat cu ea şi sfîrşi zicîndu-şi că bine a făcut că s-a omorît... După un răstimp însă se răsti la Zenobia, aproape fără să~şi dea seama:

£- Unde-i copilul, mamă?... Vezi de copil!... Ia du-te la copil!...

Grija de copil îi umplu toată mintea şi nici nu-l mai părăsi. \

Vasile Baciu veni spre seară, găsind pe Ana aşezată pe masa, scăldată, îmbrăcată, cu mînile încrucişate. Se uită lung la ea, înghiţi un nod ce i se urcase

în piept şi apoi schimbă cîteva vorbe cu Ion, dar fără să se privească în ochi. Zenobia însă îi povesti amănunţit cum a venit Ana din sat, cum a pus copilul pe pat, cum a ieşit afară, cum nici n-ar fi dat peste dînsa dacă nu plîngea copilaşul...

La prohod se adună mai tot satul, încît oamenii umpleau şi uliţa. Praporii fluturau alene în adierea de primăvară care ducea departe mirosul de tămîie şi aducea în schimb valuri de miros dulce de flori de măr. Cîte-o femeie izbucnea in plîns din cînd în cînd, iar preotul Belciug mormăia pe nas cîntecele de înmormîntare şi scutura mereu cădelniţa. Ion îngenunchea deoparte, Vasile de cealaltă parte a cosciugului, amîndoi cu capetele goale, plecate, ca nişte vinovaţi. Zenobia în genunchi ţinea copilul în braţe, legănîndu-l ca să nu se scîncească, şi se uita împrejur parcă s-ar fi mîudrit cu frumuseţea de îngropăciune. Glanetaşu, zdrobit, cu obrajii în palme, plîngea cu sughiţuri, bolborosind dureros:

— Draga tatii... Draga tatii...

Ion asculta ca prin vis cîntecele popii şi răspunsurile dascălului. Gîndurile lui rătăceau în zigzaguri stranii, sărind de la Ana la Copil, apoi la Vasile Baciu, iar la moarta din sicriul de brad învălit cu zăbranicul asprii şi pe urmă deodată la Fîorica, revenind la copilul din braţele Zenobiei. Şi de cîte ori îi venea în minte copilul avea o tresărire de spaimă neînţeleasă.

Pe cînd preotul citea o rugăciune lungă, îşi aduse aminte că, înainte de-a scoate din casă coşciugul, au sosit aci George cu Florica, cu feţele triste, şi i-au spus că aşa a vrut Dumnezeu, dar omul să fie tare, că toate trec pe lumea asta... Privirea nevestei îl pironise într-una, posomorită şi doritoare şi plină de imputări, dar totuşi parcă răsfrîngînd asupra lui o dragoste mare, de-abia stăpînîtă. Lui i-a fost frică să nu bage de seamă George şi a plecat ochii... Iar acuma simţea privirea aceea în creieri, i se plimba în închipuire tot mai stăpînitoare, copleşindu-i inima de o amărăciune din care totuşi încolţeşte repede o nădejde nouă.

Pe la sfîrşîtul prohodului, ridicînd ochii, întîlni peste coşciug privirea lui Vasile Baciu, care-l sfredelea cine ştie de cînd. Ion îngălbeni, încercă să plece iar capul şi nu mai putu. Privirea socrului său era ca a unui şarpe uriaş ce-şi ameţeşte prada înainte de a o înghiţi, în ochii lui însă Ion citi mai ales o întrebare, întîi întunecoasă, ş-apoi îndată limpede ca himina zilei: „Unde-s pămînturile?... în pămînt se duc toate pămînturile..."

(Atunci deodată îşi dădu seama de ce se gîndeşte el atîta la copil. Adică prin moartea Anei ar pierde tot şi degeaba s-ar fi luptat, dacă u-ar fi copilul... Adică numai în sufletul copilului ţine averea lui, numai cît ţine sufletul copilului ţine şi moşia. Vru să se uite spre Zenobia cu copilul, dar privirea lui Vasile nu-i dădea drumul şi începu să-l frigă şi să-l sfîşie, căci într-însa se vedea pe sine însuşi ca într-o oglindăi galben, speriat, tremurînd de frica amenînţărei... Iar socrul său parei avea faţa unsă cu un zîmbet batjocoritor de biruinţă.

Pînă s-a coborît în groapă sicriul Anei, ochii lui Vasile Baciu l-au urmărit neîndurători, izgonindu-i din suflet privirea Floricăi, făcîndu-l să uite tot, chiar prohodul însuşi, afară de copilul de care atîrna parcă toată soarta lui.

,'întorcîndu-se de la cimitir, smulse copilul de Ia Zenobia, ca cuprins de teamă să nu i-l răpească cineva, îl strînse la piept, acoperindu-l cu braţele-i osoase. Petrişor se scîncea, iar el îl ogoia ca o doică iscusită,

gîndindu-se mereu că duce în braţe tot pămîntul cîştigat cu stăruinţi şi zbuciumări atît de îndelungate.^.; Oamenii care pînă acuma îl ocârau şi spuneau că din pricina lui s-a spînzurat Ana, văzîndu-l cu copilul se înduioşară şi-şi ziseră că nu poate fi vinovat el de moartea femeiei.

— Ia seama, ginere, să nu cadă bolnav nepoţelul! mormăi în urechea lui un glas răutăcios, cînd cotiră în Uliţa Mare.

Ion se cutremură şi ascunse copilul sub suman, parc-ar fi căutat să-l apere de privirea lui Vasile Baciu.

Apoi, după pomeni, se sfătui multă vreme cu maică-sa ce să facă cu copilul şi cura să-l îngrijească. Şi se mai linişti cînd Zenobia îl încredinţa că băieţelul e destul de mărişor, că tot era să-l înţarce azimîine, că mănîucă de toate, că are să crească cît muntele, numai sile să aibă de la Dumnezeu, şi că nici n-o să bage de seamă pînă s-o pomeni cu el mare şi bun de trimis cu vitele la imaş.

— Ia seama, mamă! zise Ion totuşi, răguşit. Ia bine seama, că mi se pare că Petrişor e cam plăpînd.

— Vai de mine, omule, dar nu-I vezi cîtu-i de roşcovan şi de voinic?

— Bine, bine... Dar dacă se îmbolnăveşte şi moare, Doamne fereşte, apoi să ştii ca n-ai trai cu mine! Copilaşul ăsta-i viaţa mea, mamă!

— Proclet mai eşti. Ionică şi sălhui, zău aşa! protestă bătrîna.

— Eu atîta-ţi spun, ca să nu zici că nu ţi-am spus... Ca ochii din cap să mi-l îngrijeşti şi să mi-l ocroteşti!

— Da' ce-i cu tine, măi băiete? Parcă cobeşti a rău, Doamne iartă-mă! se închină Zenobia gîndindu-se că mult mai trebuie să-şi fi iubit nevasta Ion, măcar că nu s-a arătat, dacă se prăpădeşte aşa cu firea din pricina plodului ei.

— Românul, cînd e bun din fire, e caprietenul meu Herdelea! striga Grofşoru cu atît mai des cu cît termenul apelului se apropia şi Herdelea devenea tot mai mohorît şi mai neîncrezător.

Sorocul era hotărît pentru mijlocul lui aprilie la curtea de apel din Tîrgul-Mureşului. Herdelea număra zilele ca şcolarii la venirea vacanţelor, dar el, de ce scădeau, de aceea se întrista mai mult, muncit de presimţirea că i-e scris lui să fie înfierat şi să-şi piardă pensia pentru care a muncit ca robul peste treizeci de ani. Şi azi nici măcar nădejde adevărată nu mai putea nutri, cu toate asigurările zgomotoase ale lui Grofşoru, căci şi nădejdea l-a înşelat atît de crîncen rîndul trecut.

Grofşoru îi făgăduia în fiecare zi şi se jura că se va duce la curte şi nici nu se va întoarce fără achitare deplină. în sfîrşit, ca să-i dea o dovadă desăvîrşită de cît îl iubeşte şi-l stimează, cu vreo trei săptămîni înainte de termenul procesului, bău *bruderşaft* cu dînsul la berăria Rahova, de faţă fiind toată domnimea din Armadia, pupîndu-l şi pe urmă strigîndu-i triumfător:

— Acuma mt-eşti frate, beţivule, şi dacă mai îndrăzneşti să te îndoieşti şi să te mai arăţi cu mutra asta plîugătoare, apoi să ştii că eşti de poznă cu mine!

Toţi aplaudară gestul, iar cei ce încă nu se tutuiau cu Herdelea, urmară pilda avocatului, începînd cu

directorul liceului şi sfîrşind cu conţopistul de la notarul public.

în ziua aceea Herdelea s-a simţit într-adevăr fericit, s-a îmbătat zdravăn, încît dăscăliţa a trebuit să-i pnie projoap; ude la cap şi sâ-1 ocărască toată noaptea... Dar a doua zi tristeţea i-a revenit aceeaşi, ca o umbră ce nu te părăseşte decît pînă cînd stai în întunerec. Se gîndea mult la Ion şi la jalba lui. Iacă Ion şi-a văzut de ale lui, s-a şi îmbogăţit... Pentru Ion jalba a fost un accident uşor, din care scapi teafăr şi mai bucuros de viaţă. Ce-i pasă lui că va şedea la răcoare o lună de zile? Poate e şi mulţumit că astfel are prilejul să-şi odihnească puţin ciolanele...Pe cînd pentru dînsul jalba a fost lovitura grea care i-a schimbat brusc linia vieţii. Un lucru de nimic cum hotăreşte soarta omului, cum îi răvăşeşte tot mersul vieţii! Piatra mică răstoarnă carul mare... Un fir de nisip care s-a mişcat din loc şi a prăvălit stînca întreagă. Şi parcă totdeauna lucrurile mărunte şi neînsemnate pricinuiesc prăbuşirile grele, ca şi cînd omul, mîndru şi încrezător în puterile lui, ar fi o jucărie şi poate mai puţin în mîna unei tainice şi înfricoşătoare fiinţe stăpînitoare...

Tocmai cu cîteva zile înainte de împlinirea soartei Herdelea se poniănî iar cu Ion care venea cu vestea morţii Anei şi cu rugămintea să-i facă ceva să-şi poată ispăşi osînda în închisorea judecătoriei din Armadia, ca să nu se mai depărteze pe la Bistriţa...

— Să-ţi fac, Ioane, cum să nu-ţi fac! zise învăţătorul amărît, rozîndu-şi unghiile ca să-şi stăpânească pornirea. Că ţi-am mai făcut şi altădată, şi vezi bine pe unde ara ajuus, vezi, pe drumuri, om bătrîn... Dar să-ţi fac, fireşte...

Ion se uită drept în ochii lui, cu o emoţie sinceră în toată înfăţişarea, ca şi cînd cuvintele lui Herdelea i-ar fi atins în suflet o coardă care n-a vibrat de mult.

— Sunt ticălos, nasule, rosti apoi dînsul molcom. Suntem răi şi proşti, vai de păcatele noastre,.. M-a bătut Dumnezeu, mai rău nu se poate. Ţi-am greşit, văd bine... Dar Dumnezeu ajută pe omul bun... Dumnezeu are să te mîngîie pentru greşeala mea...

— Mă mir cum m-am luat eu după uătîngiile tale. Ioane? Trebuia să te dau pe uşă afară, nu să mă potrivesc ţie, murmură învăţătorul, înduioşat şi cu ochii umezi.

— Aşa-i omul cînd îi ia Dumnezeu mintea, făcu Ion cu alt glas, mai aspru, în care se simţea părerea de rău că s-a lăsat o clipă învins de slăbiciune pentru grijile altora. Dar dumneata să-mi faci acuma o jalbă frumoasă, cum zic, că-ţi plătesc, nasule...

Herdelea îi făcu petiţia cuvenită. Vorbele schimbate cu omul care i-a pricinuit toată nenorocirea de azi îi sădiră în inimă un bob de încredere. îşi zicea „pe omul bun îl ajută Dumnezeu" şi găsea parcă mîngîiere. Avea însă şi remuşcări că, în nerozia şi zădărnicia Iui, de multe ori şî-a bătut joc de cele sfinte. Şi de-aci încolo, seara, întins în pat, după ce stingea lampa, cu faţa-n sus şi cu mîinile împreunate pe piept, se ruga în gînd fierbinte să-i ierte Dumnezeu rătăcirile şi să-1 scape şi acuma, ca totdeauna, din impasul în care l-a aruncat propria-i vină.

Grofşoru avea să plece singur la Tîrgu-Mureşului, la judecarea apelului. Herdelea trebuia să rămînă Ia cancelarie, acasă, căci nu era obligat să se prezinte şi ar fi cheltuit bani mulţi zadarnic... Deşi, plecînd din Armadia la amiazi, seara ajungea la ţintă, s-au făcut mari pregătiri de drum. Doamna Grofşoru, o femeie

drăguță, grăsună, gospodină, umplu un cufăraș numai cu merinde, ca să aibă omul în tren ce să mănînce. Doamna Herdelea, cu care se împrietenise bine, i-a fost de mult ajutor. Chiar ideea merindei de la dăscălița pornise și fusese găsită minunată... La plecare erau de față amîndouă familiile, în care intrau cei cinci copii ai avocatului. Se vărsară lacrimi abondente, numai Grofșoru se ținu tare și porunci lui Herdelea să fie absolut liniștit și să aibă încredere în el și în Dumnezeu.

Nevasta avocatului, dăscălița și Ghighi hotărîseră în taină să ajuneze toată ziua procesului... Seara, familia Herdelea stătu pînă tîrziu, lăudînd pe Grofșorenii care-s niște oameni cum uu s-au văzut mai de inimă și drămăluind fel de fel de nădejdi. Cînd se culcară, în întunerec se auzi limpede șoșăitul buzelor tuturor trei, rugîndu-se din inimă să binecuvinteze atotputernicul ziua de mîine și s-o întoarcă spre binele celor năpăstuiți... Chiar în aceeași vreme murmura și doamna Grofșoru un *Tatăl nostru* pentru bietul creștin, după ce pusese pe toți cinci copiii în genunchi să zică o rugăciune anume pentru „moș Herdelea".

Fără să știe de planul femeilor, învățătorul își propusese și el să ajune în ziua cea mai grea din viața lui. Se trezi în zorii zorilor și nu mai putu adormi de grije și de emoție. Ca să-i treacă vremea, vru să-și aprindă luleaua, dar își aduse aminte la timp că nu te poți spurca cu tâmîia dracului cînd jertfești o zi lui Dumnezeu. Se perpeli în pat, frămîntat numai de presimțiri rele. Plecă mai curînd la cancelarie și nici acolo nu găsi liniște. La prînz nici nu se duse acasă, spre supărarea doamnei Herdelea care ÎI aștepta cu masa ca de obicei.

în sfîșit pe seară veni o telegramă. Herdelea, singur în birou, o rupse și o citi tare încît îl auzi și factorul: *„Achitai — Ura".* Bătrînul oftă o dată din fundul sufletului, ca și cînd i s-ar fi ridicat brusc o piatră de moară și apoi îndată se porni pe un plîns cu hohote; poștașul, care aștepta un mic bacșiș, o șterse repede în vîrful picioarelor. După ce se răcori cu lacrimile, Herdelea trecu la doamnă Grofșoru, locuința avocatului fiind în aceeași casă. Doamna Grofșoru, încercînd să rîdă, se pomeni de asemenea plîngînd de bucurie. Mai vru să-și laude puțin bărbatul, pe care-l iubea mult, deși era cam ștrengar, dar Herdelea nu avea răbdare. Simțea nevoia să comunice tuturor cunoscuților și necunoscuților vestea minunată. La berărie prietenii îl felicitară și-1 îmbrățișară, îndemnîndu-1 apoi să stropească cu o băutură zdravănă asemenea izbîndă strălucită, încît îi trebui o sforțare titanică sa refuze, voind să-și respecte deplinajunarea... Sosi acasă pe înnoptat, obosit mort de bucurie. Doamna Herdelea îl primi bosumflată că n-a venit la masă, dar cînd văzu telegrama, începu să se bocească dimpreună cu Ghighi de răsuna casa,parc-ar fi murit cine știe ce rudi scumpă. Cu mare greu izbuti învățătorul să le ostoiască, spre nenorocirea Iui, căci dăscălița îl luă la zor: de ce n-a poftit la prînz și a făcut să se strice atîtea bucate degeaba? Nici chiar cînd îi mărturisi c-a ajunat, doamna Herdelea nu se împacă de tot, ci doar în sufletul ei se simți mulțumită că și „păgînul" s-a întors la Dumnezeu.

Se culcară acuma devreme. în casă stăpînea o fericire mare. Și totuși Herdelea parcă niciodată n-a avut noapte mai albă. îi era foame și mai ales îl chinuia meteahna tutunului. Se învîrti ceasuri peste ceasuri în patul fierbinte, cu genele mai grele ca

plumbul... şi nu era chip să adoarmă. De-abia spre ziuă îl birui somnul binefăcător şi atît de adînc că dimineaţa trebui să-l scuture de două ori dăscăliţa pînă să-l deştepte, ca să nu întîrzie tocmai acuma cînd avocatul nu-i acasă şi toată cancelaria e în seama lui.

I/a amiazi făcură cu toţii o plimbare pînă-n Jidoviţa să aştepte pe Grofşoru... Copiii auziră cei dintîi clopoţeii cailor. Trăsura se opri şi avocatul sări jos strălucitor. înainte de a-şi săruta nevasta, se repezi la Herdelea şi, îmbrăţişîndu-l furtunos, îi zise:

— Ai văzut, renegatule, ce poate face un român?... Apoi de-acuma să mai pofteşti să nu crezi cînd îţi făgăduiesc eu ceva!

3 .

Un copist pirpiriu luă din mîna lui Ion hîrtia prin care tribunalul îi îngăduia să-şi facă pedeapsa de o lună la închisoarea judecătoriei din Armadia, o suci, o învîrti, căută prin dosare, se uita la dînsul clătinînd din cap dojenitor, apoi scrise ceva într-un registru prăfuit, îi dădu un bilet galben şi-l trimise: „în fundul gangului, unde vezi o tăbliţă neagră cu chei multe".

Din gang Ion se pomeni deodată în curtea închisoare!. O recunoscu numaidecît, nu degeaba a văzut-o doar aşa de bine odinioară, cînd a avut pozna cu Simion Lungu. Strîngerea de inimă de atunci îi îngălbeni faţa şi acuma. Curtea strîmtă era pustie. Pardoseala de piatră, tocită, răsfrîngea lucirea soarelui. Ferestrele cu zăbrele încrucişate scîntetau în bătaia razelor calde. într-un geam, un cap tuns, cu barba înnegrită de ţepi nerase de mult, stătea nemişcat, parcă ochii, singuri

vii, s-ar fi îmbătat sorbind lumina zilei. Ion se cutremură uşor şi-şi făcu cruce, ridicînd apoi privirea spre cerul albastru pe care ici-colo albea cîte un nouraş încremenit în văzduhul limpede,

Bătu la uşa cu chei multe şi dinăuntru auzi un glas aspru, gros, mînios. Intră încet, strecorîndu-se parcă să nu facă zgomot. în odăiţa luminoasă văzu pe paznicul de odinioară, care-l întîmpină cu un dispreţ fulgerător, în vreme ce altul, şezînd la o mescioară, întinse mîna după biletul galben, ca unul ce ştia că aici nimeni nu vine fără asemenea hîrtie.

— *Numero* cinci! mormăi cel ce îi ceruse biletul, pe româneşte, ca să înţeleagă şi Ion despre ce e vorba.

Paznicul celălalt îi luă briceagul, chimirul şi traista cu merinde ce i-o pregătise maică-sa, zborşindu-se:

— Aici nu mănîncă nimeni extra, bre!

Ion vru să-şi apere mai ales merindea, gîndindu-se c-ar fi păcat să se strice ori să-i mănînce paznicii atîtea bunătăţi, dar o teamă ciudată îl strîngea de beregată şi nu putu scoate nici nu cuvînt. Urmă ca un miel pe paznicul ursuz care-l vîrî într-o celulă strîmtă şi-i porunci să păstreze curăţenia şi să nu facă gălăgie. Apoi rămase singur între patru ziduri goale şi auzi cheia întorcîndu-se în broască de două ori, cu un scîrţîit strepezitor. Stătu cîteva clipe uluit, uitîndu-se împrejur. Inima îi bătea ca şi cînd nu şi-ar fi găsit locul. Apoi începu sa umble de colo pînă colo tot mai repede, ca o fiară prinsă în cuşcă, cu ochii însă mereu la fereastra prin care nu vedea decît o palmă de cer foarte depărtat.

După un răstimp însă se potoli brusc şi ruşinat de atîta tulburare. „Ei, parcă nu ştiam eu c-aşa trebuie

să fie!... Amu ce-o vrea Dumnezeu!" îşi zise dînsul oprindu-se în mijlocul celulei.

îşi împături cu băgare de seamă sumanul, îl potrivi pe duşumea în colţul de lîngă uşă şi se lungi jos. Se simţea trudit ca şi cînd ar fi tras la jug. închise ochii şi adormi buştean.

Pe la amiazi se deşteptă în răcnetele paznicului care-l zgîndărea în coastă cu vîrful cizmei.

— Sus, he ! Sus, cîine ! Aici nu se doarme, bre! Aici se lucrează !

Fu trimis, împreună cu alţi trei osîndiţi, să taie lemne acasă la domnul judecător.

De-a doua zi se obişnui. Era mulţumit. O ducea bine: mîncare avea, somn destul, muncă mai mult pentru faţă... Totuşi i se făcea dor de-acasă şi îndeosebi începu să-l cuprindă grija de copil. Toată noaptea se visa în Pripas, dar niciodată acasă cu copilul, ci totdeauna la George, prinprejurul Floricăi. îi era necaz şi abia aştepta ziua de joi, cînd trebuia să vie Zenobia cu veşti şi cu mîncare.

— Ce face băiatul? o întrebă dînsul răstit şi bănuitor.

— Face bine, că-i sănătos, răspunse mamă-sa, veşnic neîmpăcată că se prăpădeşte atîta cu firea din pricina stîrpiturii celeia, iar azi adînc supărată, fiindcă paznicul n-o lăsase să se apropie de Ion cu merindea.

Cît era treaz, toată ziua numai Ia Petrişor se gîndea. Aici avea atîta vreme să-şi depene închipuirile încît parcă-şi storcea creierii. Dar cu cît se zbuciuma mai mult cu atîta năşteau mai grele întrebări la care nici nu îndrăznea să răspundă. Deseori auzea limpede glasul socrului său de la îumormîntarea Anei, iar privirea lui o avea mereu ca un spin. „Cît sunt eu aici,

poate să mi-l omoare, ca să-mi ia pămînturile!" îi trăzni deodată prin minte ca o lovitură de cuţit.

De atunci zidurile îl înăbuşiră şi zilele trecură mai anevoie. îi venea să se repeadă la zăbrelele groase din ferestre, să le smulgă şi să alerge acasă la copil, să-l apere.

Noaptea însă visurile îl purtau numai pe la Florica. Se vedea cu săptămîni în urmă, înainte de moartea Anei, ducîndu-se pe la George, vorbind de moşie, de muncă, plănuind lucruri de care dînsul nici nu se sinchisea. Se ducea mereu, deşi ura pe George ca pe un tîlhar care i-a răpit cea mai scumpă comoară. Se ducea fiindcă numai aşa putea sta aproape de comoara lui. Nu schimba o vorbă cu ea, nici măcar o privire, şi totuşi se simţea fericit şi vesel. Nu ştia ce vrea, nici nu se întreba nimic. Se mulţumea s-o ştie aproape şi nădăjduia. De cînd s-a stins Ana, s-a dus mai rar, dar cu mai multă nădejde ascunsă în inimă... Şi acuma, că nu poate merge şi nici nu vrea să se gîndească la ea, tot ea îi stăpîneşte visurile...

Cînd se trezea din somn. Ion simţea totdeauna o mîngîiere peste care însă lumina zilei arunca iarăşi pînza grijilor de copil.

în două săptămîni gîndurile şi visurile îl slăbiră ca un ogar. Faţa i se îngălbeni, fruntea i se zbîrci de gînduri. Numai în ochi îi ardea parcă mai multă patimă şi hotărîre.

4

Peste vreo zece zile Herdelea primi telegrafic ordinul de la inspectorul din Bistriţa să-şi reia imediat serviciul la şcoala din Pripas. Totodată era încunoş-

tînţat că s-au trimis cuvenitele adrese la percepţia din Armadia să-i plătească leafa ce i-a fost reţinută pe timpul suspendării.

— Dumnezeu te bate şi tot Dumnezeu te mîngîie, zise învăţătorul atît de copleşit de fericire că bău două sticle de bere la Rahova şi mai aduse şi acasă un litru de vin pe care să-l fiarbă baba cu zahăr şi scorţişoară spre a sărbători în familie cum se cuvine ziua aceasta nu mai puţin mare ca ziua cînd a scăpat de ameninţarea osîndeî.

Doamna Herdelea se supără nitel, cum era obiceiul ei, îl ocărî că-i beţiv, dar apoi totuşi fierse şi puse vinul pentru după cină, făcîndu-l aşa de bun că Herdelea vru să silească pe Ghighi să bea baremi un pahărel, ceea ce ea fireşte refuză cu înverşunare, deoarece nu se cade unei fete să-şi pîrigârească guriţa.

îmbătaţi de bucurie şi, în ce priveşte pe Herdelea, de vin, după masă ţinură un lung consiliu de familie. Suma de bani ce le pica pleaşcă, se înţeleseră repede, cu toate roşelile domnişoarei Ghighi, s-o întrebuinţeze pentru trusoul ei de mireasă de care nimeni nu ştie cînd poate fi nevoie. Pe urmă veni iar pe tapet chestia dezbătută odinioară în împrejurări triste: să se mute oare înapoi în Pripas sau să rămîie cu casa aici şi numai Herdelea să meargă dimineaţa şi să se întoarcă seara, ca şi Zăgreanu? Doamna Herdelea, care avea slăbiciunea căsuţei, susţinu un răstimp că trebuie să se mute, argumeutînd îndeosebi cu teama ca nu cumva „Pămătuful" de Belciug, de necaz că au ieşit triumfători din toate încercările să le facă tocmai acuma pocinogul cu locul. Herdelea, deşi de acord în principiu, se gîndea că ar fi bine să poată vedea şi de şcoală, dar să-şi păstreze şi leafa de la Grofşoru, învoindu-se cu dînsul să-i lucreze după-amiazi sau seara. Ar fi păcat să

scape din mînă o leafă şi alte venituri frumoase, căci n-ar strica să se gîndească şi la zestrea Ghighiţei. Fata cu zestre e de două ori mai căutată. Laura a trecut ca şi cătelul prin apă, fiindcă a nemerit un băiat cum rar se găsesc. Dar unde se poate şti norocul Ghighiţei?

Fata se supără şi, fireşte, se jură că nu se va mărita niciodată... Atîta fu de ajuns ca să se năsprească tonul sfatului. Doamna Herdelea sări mimaidecît s-o învinovăţească vehement că şi ea umblă cu fumuri ca Laura, dînd drept pildă faptul că nu ia în seamă îndeajuns pe Zăgreanu, care-i un băiat eminent şi pare a o iubi, cî se ţine de alte mofturi, parcă ea ar fi cea fată de solgabirău. Ghighi protestă, lacrimă, îşi astupă urechile să nu-i audă cum îi pomeneau de Laura care „vezi ce bine e aşezată dacă ne-a ascultat pe noi".

— Dar venit-a să mă ceară ? strigă Ghighi în cele din urmă, desperată. Ori aţi vrea să-l peţesc eu pe dumnealui, fire-ar al dracului!

Ideea c-ar putea peţi ea pe Zăgreanu i se păru atît de caraghioasă, că-i trecu dintr-o dată supărarea şi pufni de rîs, ceea ce făcu şi pe doamna Herdelea să zîmbească.

Astfel consiliul se sfîrşi în veselie, deşi fără a fi luat vreo hotărîre. Deocamdată rămase ca învăţătorul să se ducă singur în Pripas, ca şi Zăgreanu. Pe urmă va vorbi cu Grofşoru şi pe urmă se va vedea ce-i de făcut.

Singură Ghighi se culcă mai tulburată. Ea încă nu se gîudtse serios la Zăgreanu. îi era simpatic, adevărat, dar să se mărite cu el ? Adormi zicîndu-şi: „Ciudaţi mai sunt şi bătrînii! Ei numaidecît la măritiş se gîndesc..."

în noaptea aceea visă pe Zăgreanu şi rîse prin somn aşa de tare că doamna Herdelea se deşteptă şi se închină.

Herdelea, pentru reluarea şcoalei în primire, se răsese şi se dichisise ca un peţitor. Porni mai de dimineaţă, agale, ducîndu-şi în mînă legăturica cu merindea pentru amiazi. însăşi vremea parcă voia să sărbătorească întoarcerea lui triumfală. O zi minunată de mai, cu soare blajin, mîngîietor. Şoseaua spre Pripas era albă, lăptoasă, în umbra Pădurii-Domneşti care-şi fremăta domol şi fermecător cîntecu-i de dimineaţă, luîndu-se la întrecere cu mierlele ce zburătăceau prin holdele şi poruinbiştile fragede... Cu cît se apropia de sat, cu atîta inima şi emoţia îi creşteau învăţătorului. întîlnea ţărani care mergeau la lucru, care-i zîmbeau şi cărora le răspundea zîmbind. Sub Rîpele-Dracului se întîlni cu Toma Bulbuc, se opri şi-i povesti cum nu l-a lăsat Dumnezeu. Toma clătină din cap şi se bucură din ochi, zicîndu-i:

— Să ni te ţie Dumnezeu, domnule învăţător, căci eşti de-al nostru şi ne ştim mai bine necazurile!...

Se mai opri cu Trifon Tătaru, cu primarul Florea Tancu, cu straja Cosma Ciocănaş, povestindu-Ie tuturor izbînda cu aceeaşi mîndrie naivă. Cînd intră în sat, se uită la ceas. A sosit prea devreme. „Am venit binişor de tot, se gîndi dînsul cu o fericire nemărginită pe faţă. Dasă, nu face nimic! Că tot vreau să văd ce face şi căsuţa noastră, săraca... Bine că luai cheile!"

Casa cu cele două ferestre mici dinspre hotar parcă-1 privea cu drag.

— Ei, sărăcuţa! Cum a stat ea pustie atîta amar de vreme! murmură Herdelea înduioşat. Ehe, mai mult de cinci luni... Nu-i glumă!

în ogradă buruienile crescuseră în voie. Grădina, neîngrijită, se salbătăcea. Sub streşini se împînzise droaie de păianjeni, iar tencuiala pe pereţi începuse să pleznească pe ici-colea. Cheia se învîrti greu în broască. Dinlăuntru 11 izbi în faţă un aer greu, zăpuşit. Odăile goale răsunau trist de zgomotul paşilor învăţătorului care se opri în fiecare, cercetînd şi suspinînd. „Ar fi trebuit s-o mai aerisim, s-o mai îngrijim, dar cînd e omul necăjit, nu se mai gîndeşte la nimic", îşi zise Herdelea ieşind în cerdac şi răsfăţîndu-şi ochii în priveliştea satului învestmîntat în floare şi verdeaţă.

Bătrînul Glanetaşu, din ograda lui, îi zise respecte? „bună dimineaţa", ridicînd tacticos pălăria, ca şi altădată. Zenobia, ieşind cu nepoţelul care urla din răsputeri, începu să blagoslovească pe domnul învăţător, că bine l-a adus Dumnezeu, că, vai, rău a fost fără om învăţat în sat, că popa-i tot cu biserica lui... Herdelea Ie povesti şi lor cum a primit porunca prin telegraf să vie îndată la şcoală fiindcă nimeni nu ştie ca dînsul să înveţe pe copii ce trebuie. Macedon Cercetaşu şi apoi alţi vecini se apropiară pe rînd, ascultînd glasul lui cu gura căscată de mirare şi mulţumire, căci toţi se plîugeau de învăţătorul cel tînăr c-ar fi luat-o prea razna.

— Ei, dar Ion pe unde-i, Alexandre ? întrebă Herdelea pe Glanetaşu.

— Apoi dumneata nu ştii ? se amestecă Zenobia, dînd la o parte pe bărbatul ei. Că doar dumneata i-ai făcut rugarea să-1 lase sa şadă în Armadia...

— O să-i ajute Dumnezeu şi lui, zise Glanetaşu ca să nu rămîie de ruşine ca i-a astupat muierea gura.

— Aşa-i, Alexandre. Temnîţele-s pentru oameni, răspunse învăţătorul dînd din cap. Numai sănătos să fie şi ca mîine-i aici!

Acuma 5>si şi Zăgreanu din Armadia, ţanţoşei, învîrtînd în dreapta umbrela de ploaie de care nu se despărţea niciodată, urmînd astfel de aproape tradiţia dăscălească de-a nu pleca de acasă fără umbrelă cum nu pleacă soldatul fără baionetă. Tînărul salută zîmbind p; Herdelea şi vru să treacă înainte spre şcoală.

— Aşteapta-mă, *colega,* să mergem împreună, c-avem acelaşi drum! îl opri Herdelea jovial.

— Cu plăcere, domnule *colega/* răspunse Zăgreanu politicos.

— Tot trebuie să-mi dai în primire şcoala, adaogă Herdelea coborînd în uliţă, in vreme ce ţăranii ascultau tăcuţi convorbirea domnilor.

— Da ? zise tînărul roşindu-se deodată pînă-n vîrful urechilor. Nu ştiam nimic... Eu n-am fost... înştiinţat...

Bîlbîia, foarte încurcat. Şi mai ales se ruşina în faţa ţăranilor care acum zîmbeau batjocoritor.

— Ieri mi-a venit ordinul... Telegrafic... Dacă te vedeam prin Armadia, te preveneam! zise Herdelea scoţînd telegrama şi arătîndu-i-o cu cruzimea birui torului. Uite, *colega.'* E iscălit chiar de inspectorul cel nou...

— Da... da... desigur... mergem... Predau... cum nu... murmură Zăgreanu neputîndu-şi veni în fire de emoţie... Mă mir însă că pe mine nu m-a înştiinţat... Ce are a face. Probabil c-o să-mi vie pe cale oficială... Nu-i nimic, mă rog...

— Negreşit, fireşte, trebuie să-ţi vie, aprobă bătrînul cu superioritate.

La şcoală, copiii avură bucurie în ochi văzînd că intră Herdelea care-i şi trimise în curte să se joace pînă ce ia dînsul în primire averea statului. Pe urmă, după ce plecă Zăgreanu, începu lecţiile cu atîta pasiune şi emoţie, ca şi cînd ar fi fost pentru întîia oară în faţa unei clase. Deschise uşa, să intre aerul proaspăt, înviorător al primăverii. Şi copiii nepricepuţi ascultau şi răspundeau uşuraţi, parcă în locul tatălui vitreg s-ar fi reîntors tatăl lor cel bun şi adevărat.

în pauza de la amiazi Herdelea, vrînd să-l vadă întreg satul, porni pe Uliţa din dos, schimbînd clte-o vorbă la fiecare ogradă, şi ieşi îu capătul dinspre Sărăcuţa. Belciug era în cerdacul casei sale, cu hainele pătate de var şi de tencuială, căci adineaori venise şi el de la biserica nouă unde zidarii lucrau de zor.

— Noroc, Ioane! Voinic, sănătos? îi strigă Herdelea cu glas cald, prietenesc.

— Mulţumesc lui Dumnezeu, Zaharie! Mă mai tîrăsc şi eu cum pot, răspunse preotul zîmbind şi apropiindu-se de portiţă.

— Ştii că mi-am luat iar şcoala în seamă, zise învăţătorul cu o mîndrie pe care nici nu încerca s-o ascundă.

— Bine că te-ai întors, Zaharie, slavă Domnului! Că Zăgreanu era o primejdie pentru toţi! murmură Belciug serios şt sincer.

îşi strînseră mîna, dar nu-şi mai ziseră nimic, Herdelea îşi urmă calea spre casă, unde voia să-şi mănînce merindea, iar Belciug se uită după el o clipă, gînditor.

5

Cînd îi dădură drumul din închisoare, Ion parc-ar fi scăpat din puşcă. îi bătea inima, strînsă-n cleşte de presimţirile rele. „Baremi de n-ar fi copilul", se

gîndea mereu, alergînd pe şoseaua dintre Jidoviţa şi Pripas.

Intrînd pe poartă, însă, auzi limpede plînsul răguşit şi slăbit al copilului. „Uite... uite... Aşa mă bate Dumnezeu din senin!"

Petrişor, culcat pe spate, de-a curmezişul patului, gemea cu ochii închişi lăcrimaţi. în răstimpuri ridica mînuşiţele, le apropia şi le tremura parcă s-ar fi căznit să-şi smulgă o durere mare... Zenobia, la vatră, alegea cărbuni aprinşi, tocmai vrînd să-i descînte de deochi; Glanetaşu însă, mai întristat, şedea pe marginea patului, şoşăind:

— Taci cu moşul, taci, taci, taci!

Ion îşi aruncă tot calabalîcul pe laviţă şi paşi lîngă pat.

— S-a dus, degeaba, s-a isprăvit! zise dînsul uitîndu-se o clipă în faţa suptă şi bolnavă a copilului.

— Amu lasă că n-a mai fi nimic... Pesemne l-a deochiat cineva, că oameni răi sunt destui l răspunse Zenobia, de la vatra, suflînd în jăratec.

Glasul ei liniştit schimbă deodată groaza lui Ion într-o furie năpraznică. I se păru că maică-sa înadins vrea sâ-i ucidă copilul. Se întoarse la ea ca un nebun, îi puse mîna în păr şi începu să-i care la pumni cu sete, răcnind:

— îmi omori copilul, ai?... într-adins... mi l-ai... omorît!...

De spaimă, dintru-ntîi Zenobia nici nu se gîndi să se vaite, ci se făcu ghem, hîcăind sub lovituri. Trebui să sară Glanetaşu, s-o scape din mîinile feciorului, luînd astfel şi dînsul cîteva ghionturi în învălmăşeală.

— Tulai, că m-a omorît tîlharul! zbieră acuma Zenobia, zbughind-o afară în ogradă, cu părul vîlvoi. Tulai, oameni!... Tulai!...

îşi potrivi năframa pe cap şi apoi se întoarse iar în casă, blestemînd vajnic pe Ion care, răcorit, se aşezase la masă, cu ochii la copil, fără să audă altceva, afară de plînsul neputincios ce-l sfîşia ca nişte împunsături de pumnal.

Zenobia, căutînd totuşi să-l îmbuneze, urmă pregătirile de descîutec în care de altfel era mare meşteră. Aduse de la fîntînâ o cofiţă de apă, luă o ulcică plină şî o aşează pe vatră. Apoi, cu cleştele în mîna stînga, apucă un cărbune şi-l slobozi în apa neîncepută, făcînd îndată, cu uu cuţit ce-l avea în dreapta, semnul crucii în ulcică, murmurînd „nouă". Puse alt cărbune, făcu altă cruce şi numără „opt". Şi aşa mereu pînă ajunse cu numărătoarea la unu. Jarul sfîrîta ascuţit şi bătrîna şopti trâgînd cu ochiul spre Ion:

— Avai de mine că râu l-a mai deochiat cineva, plezni-i-ar ochii să-i pleznească!

în picioare şi bătînd mereu cruci în apă cu cuţitul, rosti pe urmă, domol, trăgănat, abia înţeles:

— Preasfîntă Maică Precistă, de-i deochiat Petrişor cu unu, dedeochi cu doi; de-i deochiat cu doi, dedeochi cu trei; de-i deochiat cu trei, dedeochi cu patru; de-i deochiat cu patru, dedeochi cu cinci; de-i deochiat cu cinci, dedeochi cu şase; de-i deochiat cu şase, dedeochi cu şapte; de-i deochiat cu şapte, dedeochi cu opt; de-i deochiat cu opt, dedeochi cu nouă, cu mîinile mele cu-amîndouă! Petrişor să saie, să răsaie, ca aurul strecurat, ca argintul luminat!... Şi de-i deochiat de ochi căprii, şi de-i deo-

chiat de ochii negrii, şi de-i deochiat de ochii mierii — descîntecul din gura mea, leacul de la Dumnezeu!...

Picură cu vîrful cuţitului cîţiva stropi de apa deseîatată în gura deschisă a copilului, apoi îşi muie degetele în ulcică şi-i făcu trei cruci pe frunte, trei pe bărbie, trei pe piept şi cîte trei în fiecare talpă... Şi îndată Petrişor încetă de-a mai plînge. Gemu însă greu, cu ochii mari, speriaţi parcă de o vedenie urîtă.

— Toţi cărbunii au picat la fund, mormăi Zenobia vărsînd dintr-o dată apa din ulcică pe ţîţîna uşii. A fost deochiat băieţaşul, dare-ar Dumnezeu să fie sub pămînt de trei stînjeni ochii care nu lasă-n pace suflete nevinovate!

Ion rămase nemişcat pe laviţă cu cotul pe masă şi nici nu se atinse de mincarea ce i-o puse dinainte mamă-sa. Capul îi fierbea de gînduri negre... într-un tîrziu, aruneîndu-şi ochii pe fereastră, văzu trecînd pe Herdelea. Sări în picioare parcă l-ar fi opărit.

„Dumnezeu mi l-a trimis'." îşi zise dînsul repezindu-se în ogradă, cu capul gol, ca un zănatec.

Herdelea îi zări şi se opri bucuros, întrebînd:

— Cînd ai scăpat, Ioane?... Bine că ţi-a ajutat Dumnezeu... Iaca, şi eu mă întorsei la slujba... Tocmai de Ia şcoală viu, c-am dat drumul copiilor de prînz.,.

— îmi moare băieţelul, domnule învăţător, gemu Ion în lpc de orice răspuns. Mi se prăpădeşte nasule... Şi dacă moare, ce s-alege de mine ? Ce să mă fac ?

— Ce să moară Aşa se îmbolnăvesc copiii...

— Moare, moare, nasule, simt că moare, stărui ţăranul cu atîta convingere câ Herdelea îşi pierdu zîmbetul de pe buze.

— Atunci cheamă doctorul, finule !

— Degeaba-Î, nasule... Ce să facă doftorul dacâ-i mîna lui Dumnezeu la mijloc ? oftă Ion uitîndu-se drept în ochii învăţătorului cu o privire stinsă de spaimă. Asta-i pedeapsa mea, nasule... Asta-i... Nu ţi-am spus eu deunăzi ?

— Rău, făcu Herdelea gînditor. Dacă-i aşa, e rău...

— Ş-amu eu rămîn iar pe drumuri, nasule, aşa-i ?... Toate pămînturile se întorc înapoi de unde au venit, aşa-i ? întrebă ţăranul atîrnîndu-şi ochii pe buzele învăţătorului în aşteptarea unei dezminţiri mîntuitoare.

— De... Bine nu-î, nici vorbă, zise Herdelea încet, şovăind. Dar nici tocmai aşa de rău nu-i cum te temi tu... Că doar eşti tatăl copilului şi în caz de moarte, Doamne fereşte, tu eşti, tata e moştenitorul... Cel puţin aşa cred eu...

— Dar socrul ? Vasile Baciu ? se holbă Ion necrezător.

— Apoi de... şi el ar putea zice multe... Că ce a dat, pentru fata lui a dat... Dac-a murit fata şi ar muri şi copilul, te pomeneşti c-o să ceară să-i înapoiezi averea... De, ştiu eu *i...* Dar mai bine să căutaţi să vă înţelegeţi, că vezi bine cum umblă judecăţile, numai cu ponoase.

Ion râmase totuşi mulţumit. Dacă-i vorba de învoială, apoi înseamnă că nu-i poate lua nimeni nimic fără luptă.

j_în casă Petrişor plîngea iar, mai dureros. Dar lui Iou nu i se părea aşa de sfîşietor plînsul ca adineaori.

A doua zi veni Vasile Baciu, care auzise că copilul trage să moaiă. Ion îi pîadi toate mişcările. Vasile Baciu era liniştit; îl mîngîie puţin şi sfătui pe Zenobia

să pună pe pîntecele umflat al bolnavului tărîțe căldicele muiate în lapte dulce de la o vacă cu întîiul vițel. Numai la plecare spuse lui Ion:

— Nu trebuia să-l înțărcați așa de micuț... Amil dacă moare, ce te faci ?

Avea în privire ceva iscoditor. Ion însă răspunse nepăsător.

— Ce să fac, socrule *i O* să-l îngropăm... Dacă nu i-a dat Dumnezeu zile, putem noi să-i dăm ?

Vasile Baciu tuși puțin, parc-ar fi vrut să zică ceva și s-ar fi răzgîndit.

— Apoi pace bună! murmură dînsul scurt, ieșind.

Ion începu de-acum să se gîndească la înmormîntare, socotind cît va trebui să cheltuiască și hotărînd să-I așeze lîngă Ana, că-i loc mai frumos și mai larg.

Apoi Petrișor se topi ceas cu ceas. A patra zi nu mai avu plîns, ci doar un horcăit aspru, ca și cînd tragi cu ferestrăul într-un lemn prea tare... Atunci Ion aduse din Armadia pe doctorul Filipoiu. Cînd sosi însă cu doctorul, găsi copilul rece. Văzîndu-i burta umflată și vînătâ ca o tobă, Filipoiu strînse din umeri:

— L-ați otrăvit cu cine știe ce bazaconii de mîucări... Dacă m-ați fi chemat pînă a nu se umfla, poate că-l scăpăm.

După înmormîntare, Vasile Baciu, întunecat și posomorit, veni îndată la Ion care îl aștepta:

— Amu ginere, să ne înțelegem omenește, zise dînsul fără mult înconjur. Ana a murit, copilul a murit... Dumnezeu să-i ierte, că-n mîna lui ni-i soarta și viața... Zestre ți-am dat destulă, Ioane. Și cîtă nu ți-am dat, mi-ai luat-o tu cu puterea, c-așa ai vrut. Ai văzut că n-am zis nimic și ți-am dat tot.

Că doar copilului meu îi dădeam... Nu grăiesc bine, Ioane ?

Ion tăcu, cu ochii în altă parte. Vasile Baciu urmă, tot liniștit;

— Bine... Dar acuma, dacă a murit și Ana și copilul, cuvine-se ca ce-a fost al lor să se întoarcă înapoi la mine. Așa-i legea și omenia... De aceea am venit, să n-avem pe urmă sfadă și ocară...

— Da' de ce să se întoarcă la dumneata ce-î al meu, socrule ? zise Ion rece. Ce-i al meu, de ce să nu rămînă tot al meu?

— Ce-i al tău, al tău să rămîie. Mie să-mi întorci numai ce-i al meu... Să-mi întorci pămîntul...

— Nu-ți mai strica gura degeaba, socrule, zău așa, că doar ești om bătrîn! rîse deodată Ion, întrerupîndu-l.

Pe Vasile Baciu rîsul îl înfurie. Se stăpînî însă și răspunse cu glasul mereu potolit, dar puțin maigros:

— Eu am vrut să mă învotesc cu tine, ca cu un om de omenie. Dar nu... Văd că ești tot cum te-am știut. Hoț ai fost, hoț ai rămas. Nu degeaba nu-i nici o săptămînă de cînd ai scăpat din temniță...

— Așa-i, socrule, așa-i iar cum zici dumneata, rîse Ion răutăcios. Mai bine să-mi zici dumneata mie că-s hoț, decît să-ți zic eu dumitale. Mai bine!

— Nu-i nimic, se sculă Vasile. Dacă tu nu vrei să înțelegi de vorbă bună, ai să înțelegi de rău... N-am umblat cu judecăți de cînd sînt, dar amu nu te mai iert de-aș ști de bine că-mi vînd și cămașa de pe minei

Ion rîse mereu, însoțindu-I pînă-n ograda. Dar cînd rămase singur, simți că îndîrjirea stăpînită a bătrînului i-a cam clătinat încrederea...

A,

6

Herdelea raporta din vreme inspectorului, după cum se cerea, că examenul de sfîrşitul anului se va ţine *în* Pripas în a doua duminică din iunie... Deşi S felicitase într-o scrisoare respectuoasă pe Horvat cu prilejul înaintării lui ca inspector, Herdelea avea totuşi o frică de examenul de-acuma, cum u-a avut niciodată. Prinsese de veste că noul inspector se duce să supravegheze examenele la şcolile unde i se părea că nu s-au făcut destule progrese în limba statului, şi astfel era sigur că are să vie şi la Pripas. îşi aducea aminte de inspecţia de-acum un an, de avertismentul de-atunci, şi-şi zicea îngrijorat:

— Scurtă-i fericirea în viaţa omului...

Cît fusese suspendat dînsul, Zăgreanu, avînd altă metodă, mai mult încurcase copiii. în mai puţin de două luni, deci, ar £i trebuit să macine materia pentru un an. îşi pusese el tot sufletul să vîre în minţile tinere cît mai multe cuvinte ungureşti. Venea la şcoală de cînd se făcea ziuă şi stătea pînă înseră, numai să iasă bine, să poată mulţumi pe domnul inspector... Ba mai tremura şi pentru Belciug care, învîrtindu-se toată vremea cu biserica cea noua, nu dădea de loc pe la lecţiile de religie.

— Ia seama, frate Ioane, ca vine inspectorul la examen şi o să păţim urît! îi spunea Herdelea glumeţ, dar muncit în suflet de griji.

— Parcă nu mai pot eu de inspectorul vostru... Dac-ai vedea tu ce trag cu zidarii de la biserică nici nu mi-ai mai pomeni de inspector, zău, Zaharie!

Nu se iubeau, dar nici nu se mai duşmăneau. Nu se căutau, dar nici nu se mai ocoleau şi, cînd se întîlneau, schimbau cîte-o vorbă, două despre treburile

oficiale, ferindu-se totuşi de-a lungi conversaţia şi mai ales de-a aduce pe tapet ceva din daraverele lor trecute.

Sîmbătă, în ajunul examenului, Herdelea ieşi cu toţi copiii la pădure, aduse verdeaţă şi flori, şi împodobi şcoala cu ghirlande. Sosi acasă în Armadia tîrziu după-amiazi, frînt de osteneală, de-abia tîrîndu-şi picioarele. Tocmai se plîngea dăscăliţei cît a muncit, cînd în faţa casei se opri o trăsură şi Ghighi năvăli în odaie, speriată:

— Tată, tată!... Inspectorul!

Herdelea îşi uită deodată orice oboseală şi se repezi afară.

— O, bată-l Dumnezeu, că nu te mai Iasă nici să răsufli! mormăi d-na Herdelea-

Peste două-trei minute însă învăţătorul intra în casă' cu inspectorul.

— Te-am căutat în Pripas... Nu ştiam că nu stai acolo... Eu, spun drept, nu-mi pot închipui o şcoală bună condusă de un învăţător din altă comună... Dar în sfîrşit, o să vedem mîine...

Herdelea mormăi ceva neînţeles. Cînd era mişcat şi încurcat, vorbea foarte prost ungureşte. Trase un scaun inspectorului, ştergîndu-l cu batista ca să nu fie cumva murdar,

— Mulţumesc, zise Horvat, acrit de schimonoselile limbii oficiale în gura unui învăţător al statului. Mulţumesc!... Voiam numai să te anunţ că am venit înadins pentru examenul dumitale... Ştiu de rîndul trecut că n-ai prea strălucit şi vreau să văd cît progres ai făcut... Acuma însă aş vrea să găsesc pe aici un hotel sau aşa ceva pentru noaptea asta...

— Avem două, domnule inspector, dar mai bine e la berăria Rahova... Curat şi ieftin! se grăbi Herdelea

să-l lămurească în nădejdea să scape mai curînd de dînsul.

Dăscălița rămase netulburată pe canapea, lîngă fereastră, cîrpind nişte pantaloni de-ai bărbatului, ca să nu-şi mai strice hainele cele bune la cancelaria lui Grofşoru, unde avea de gînd să-şi reia serviciul mai temeinic îndată după examen. Ghighi, nedezbărată de spaimă, stătea cu buzele uitate într-un zîmbet timid şi nu-şi putea lua ochii de la inspectorul care, in orice casă de învățător, e privit ca un idol înfricoşător.

— Familia d-tale? întrebă Horvat.

— Da, da, zise Herdelea frecîndu-şi mîinile cu respect. Mai avem o fată, care e însă măritată, cu ajutorul lui Dumnezeu... şi un fecior... de asemenea nu-i acasă...

— Cu gospodăria, doamnă, nu-i aşa? se adresă inspectorul dăscăliței cu o galanterie impunătoare. Foarte frumos! Gospodăria e cea mai frumoasă podoabă a femeii!

— Eu nu vorbesc ungureşte, zise d-na Herdelea, fără măcar să ridice nasul din lucru, cu o linişte care pe bărbatul ei îl îngrozi.

— Cum?... Nu-nțeleg! se miră inspectorul.

— Pricep eu ce ziceți, dar nu vreau să vorbesc ungureşte! Nu-mi place mie să mă strîmb trăncănind într-o limbă străină, cînd nici n-am nevoie! sfîrşi dăscălița cu o superioritate zdrobitoare şi strîngînd din buze, parcă numai gîndul c-ar putea vorbi ungureşte îi strepezeşte dinții.

Inspectorul Horvat nu înțelesese tot ce cuvîntase doamna Herdelea. Vedea însă că femeia aceasta, soția unui învățător al statului, nu ştie ungureşte. Şi era adînc indignat. Se mai întoarse spre Ghighi cu un zîmbet desperat:

— Poate ca nici domnişoara nu vorbeşte?

— Niciodată... nu... n-am vorbiți răspunse Ghighi speriată c-o ia şi pe ea la zor şi schimonosind cuvintele ungureşti atît de îngrozitor, că inspectorul se cutremură de durere.

— A... da, da... D-voastră desigur nu vorbiți ungureşte în familie? întrebă Horvat pe Herdelea.

— Nu... adică.... ar fi greu... Femeile n-au de unde să... Mă rog... Băiatul însă vorbeşte mai abitir ca un ungur... Da... A uimit toată Armadia cum ştie de bine, murmură învățătorul sfîrşind cu un suspin.

Inspectorul plecă stăvîlindu-şi în gît revolta. După ce se sui în trăsură însă, spuse foarte grav lui Herdelea:

— Asta-i nemaiauzit, domnule! Dacă nu poți fi înțeles cu limba noastră nici în casa unui învățător, care trebuie să fie un propovăduitor sincer, atunci cum să progreseze învățămîntul ungar? Cum, domnule?... Ce-am văzut la dumneata m-a uimit şi m-a întristat... în orice caz m-ai făcut să fiu foarte curios de examenul de mîine...

Doamna Herdelea şi Ghighi avură ce ocărî toată seara pe socoteala inspectorului; învățătorul însă tăcu, nu-şi prea găsi culcuş în pat, iar a doua zi, mergînd în Pripas, se închină şi bolborosi toate rugăciunile cîte şi le aduse aminte.

Cînd bătu ora opt, inspectorul intră în clasă, înaintea lui Belciug, care veni de-abia pe la nouă, cu urmele de zid pe haine. Examenul fu o tortură pentru învățător şî elevi. Horvat se amesteca într-una, încurca întrebările şi, de îndată ce un copil greşea, încrunta din sprîncene şi se uita triumfător la Herdelea. Ba de cîteva ori zise tare:

— Cum să ştie, dacă nu cunosc limba!... Nici unul nu vorbeşte cumsecade ungureşte! Toţi se bîlbîie, se strîmbă... Scandal!...

Herdelea începu să se scuze că copiii na pot şti perfect limba de vreme ce n-o vorbesc acasă şi că, de altfel, rezultatele nu sunt cum ar putea fi din pricină că el a fost înlocuit luni de zile cu un tînăr care venise cu obiceiuri noi. Dar, fiindcă inspectorul nici nu voia să-l asculte, se resemna mai în urmă, îşi recapătă sîngele rece şi nu se mai sinchisi de dînsul, examinînd parc-ar fi singur cu şcolarii, gîndindu-se doar mereu:

— Acu fie ce-o vrea Dumnezeu din cer! Acolc-i toată nădejdea!

La sfîrşit veni rîndul preotului, cu religia. Copiii, înviorați, răspundeau limpede şi cu glas tare, ca şi cînd de-abia şi-ar fi stăpînit bucuria că li-e îngăduit să rostească vorba pe care o pricep.

— Aş dori să-mi spună un elev pe ungureşte *Tatăl nostru!* zise Horvat, la sfîrşit, nemulţumit că nu mai auzea limba statului.

Belciug, parcă n-ar fi înțeles bine, întrebă mirați

— Poftim?

— Zic c-aş dori s-aud *Tatăl nostru,* în ungureşte, conform planului de învățămînt! repetă inspectorul deodată mai sever.

— Asta nu se poate! răspunse preotul, hotărît şi scurt, îmbujorîndu-se de mîndrie.

— Cum nu se poate? zise inspectorul jicnit de tonul răspunsului.

— Nu se poate, vorbi Belciug, cu o francheță care-I înălța, pentru că elevii nu ştiu rugăciunile pe ungureşte, pentru că eu i-am învățat în limba lor maternă, pentru că nici eu nu le ştiu pe ungureşte,

căci nici pe mine nu m-a învățat nimeni să le zic pe ungureşte, cum n-am învățat nici eu pe nimeni!

— Mă surprinde şi culoarea, şi înțelesul cuvintelor dumitale, părinte ! zise inspectorul Horvat grav. Legea prevede că în şcolile statului religia să se predea paralel în limba maternă a elevilor şi în limba oficială ungară. Va să zică cer minimul posibil cînd mă mulțumesc cu *Tatăl nostru.* Mă rog, te-am convins?

— Domnule inspector, eu unul prefer să nu mai predau religia în şcoala aceasta decît să-mi pîngăresc conştiința şi să zăpăcesc sentimentele credincioşilor mei! Orice să-mi cereți, domnule, dar asta nu ! Măcar credința să ne rămînă neatinsă! Măcar atîta drept s-avem şi noi în țara asta, în care ne-am născut şi s-au născut părinții noştri şi părinții părinților noştri!

— Observ însă că limbajul d-tale nu se prea deosebeşte de cel al agitatorilor care stîrnesc zîzanie între națiunea ungară unitară şi ungurii de buze române? rosti inspectorul aspru, încheindu-şi haina ca să-şi sporească autoritatea. Țin să te previn, părinte, că statul nu dă ajutoare celor ce lucrează împotriva intereselor patriotice!

— Dacă respectul credinței mele strămoşeşti şi împlinirea cinstită a datoriei mele de preot înseamnă agitație, domnule inspector, primesc bucuros orice urmări! Dar de la aceea ce cred că este datoria mea, nu mă voi abate, în nici un caz! declară Belciug atît de energic că Herdelea se făcu mititel de admirație şi de frică.

— Bine... Foarte bine.., Iau notă... Probabil că din pricina aceasta nu progresează şcoala de-aici de loc... Foarte probabil!... Prea bine!... Voi lua măsurile de cuviință, negreşit, murmură inspectorul înghițindu-şi mînia ca să nu dea spectacol în fața şcolarilor;

apoi întorcîndu-se brusc la Herdelea, urma: Dumneata trebuie să fii cam obosit, nu? Se vede că eşti obosit!... Cîţi ani de serviciu ai?

— Treizeci şi doi, bîlbîi învăţătorul spăimîntat.

— Da? Treizeci şi... A, e destuii Te sfătuiesc să ceri îndată să te scoatem la pensie!... Te sfătuiesc mult!... Vei avea o pensie frumoasă şi te vei putea odihni, căci ai mare nevoie de odihnă... Va să zică să-mi trimiţi petiţia! Din partea mea vei avea tot concursul să fie rezolvată cît mai grabnic!

Belciug rămase cu Herdelea în curtea şcoalei după plecarea inspectorului, amîndoi descoperiţi, în soarele vesel şi fierbinte. Din clasă glasurile copiilor, dezgheţate de frica prin care au trecut, veneau molcom şi topite într-un zumzet de albine harnice. Stăteau tăcuţi, gînditori şi tulburaţi. Apoi deodată privirile lor se întîlniră şi fiecare citi în faţa celuilalt aceeaşi zbuciuma re.

— E greu de tot, Ioane! S-au pus pe capul nostru să ne doboare! zise Herdelea trist şi uehotărit.

— Nici pe Dumnezeu nu ni-l cruţă, paginii!... Vor să ne ucidă sufletul, nu le ajunge că ne-au încătuşat limba! murmură Belciug cu o îndîrjire adîncă şi stâpînitâ.

Tăcură iar. Primejdia parcă-i împrejmuia tot mai strîns, acoperindu-i şi înduioşîndu-i, Ochii lor se îndulciră privindu-se. Şi în acelaşi timp inimile lor se umpleau de iubirea care înfrăţeşte pe ostaşi in faţa duşmanului

— Şi noi sîntem vinovaţi, Zaharie! zise preotul cu glas care iartă şi cere iertare.

— Greşeala iertare aşteaptă, adaogă învăţătorul, îşi strînseră mîinile ca şi cînd ar fi făcut un legămînt.

Peste vreo două săptămîni, după examen, Ghighi, stînd în grădiniţa din faţa casei, văzu o trăsură prăfoasă apropiindu-se, care i se păru cunoscută. Dar numai cînd se opri, începu să ţipe de bucurie copilărească:

— Laura !... Pintea!.... Mamă, a venit Laura !•-.

Alergă la trăsură, se sărută de nenumărate ori cu Laura, rîzînd, plîngînd şi ciripind neîncetat:

— Nici nu ne-aţi telegrafiat că sosiţi,...

— Am vrut să vă facem surpriză....

— Te-ai mai îngrăşat, Laura scumpă... Şi ce bine-ţi şade aşa 1

— Tu te-ai făcut iar mai frumoasă...

— Ei, destul, destul! strigă Pintea glumeţ. Mai treci de mă sărută şi pe mine!

Herdelea ieşi fără haină, cum era, şi îmbrăţişa întîi pe George, în vreme ce, în urma lui, dăscăliţa cu lacrimi în ochi şi cu rîsul pe buze, murmură zăpăcită de emoţie:

— O, dragii de ei.... Le-o fi foame şi noi n-avem nimic gata.... Dacă ştiam, tăiam vreo doi pui... Dragii mamii, dragi!...

O servitoare dolofană coborî tacticos din trăsură cu fetiţa Laurei în braţe. Speriată de gălăgie, copila începu să plîngă. Mamă-sa se repezi.

— Dă-o-ncoace, Ilona!

Vru să o ia, dar Ghighi sări să i-o dea ei. în braţele ei însă fetiţa plînse mai tare.

— Nu te cunoaşte, Ghighiţo, de-aceea plînge, zise Laura, rnîndră. Să vezi însă pe noi cum ne cunoaşte şi cum rîde! Ţi-e mai mare dragul...

— Dă-mi-o mie, că eu sînt obişnuită cu copiii!

făcu doamna Herdelea, luînd pe micuța Măria de la Ghighi şi ogoind-o: Taci cu mama tînă,taci, draga mâmiții scumpă şi dulce...

Fetița se linişti într-adevăr, spre admirația tutu* ror. Herdelea profită de ocazie şi-i pofti în casă, comar.» dînd milltăreşte:

— înainte... marş! în casă!... Ați trăncănit destul în uliță!

în casă urmară noi lacrimi şi mai ales se încime o vorbăraie care nu se sfîrşi pînă la miezul nopții. Laura povestea minunății despre Pintea, Pintea despre Laura şi amîndoi despre odorul lor; Herdelea zugrăvi pe inspectorul care a fost ticălos la examen, dar fără a spune că i-a cerut să iasă la pensie; dăscălița şi Ghighi întreținură pe Laura cu noutățile din Armadia, între care cea mai de seamă era logodna Lucreției Dragu cu profesorul Oprea... între timp însă doamna Herdelea găsi destulă vreme să doboare trei pui mari în onoarea dragilor mosafiri şi să le servească Ia amiazi un papricaş cum n-au pomenit ei nici la Bistrița.

După masă însă George stîrni o furtună cînd spuse că chiar mîine vor să plece cu toții mai departe, la Sîngeorz.

— Nu se poate I Trebuie să stați şi la noi baremi o săptămînă I protestă Herdelea, adăogînd apoi cald: Că doar şi noi vrem să ne fălim puțin cu voi la armadienii ăştia, ce Dumnezeu !

— La întoarcere, la întoarcere! zise Pintea neînduplecat. Acum nu-i vreme! Ceilalți ne aşteaptă în Sîngeorz de o săptămînă!

— Care ceilalți?

Laura lămuri că „ceilalți" sînt Alexandru, fratele lui George, profesor în România, la Giurgiu, care a venit împreună cu Gogu Ionescu, soțul Eugeniei...

— Şi Ionel, alt frate, contabil din Cernăuți, o» complectă Pintea. Sîntem atîția frați şi surori că numai tata ştie pe dinafară întreg pomelnicul!... De altfel, aduceți-vă aminte, vi l-a înşirat odinioară pe- îndelete...

— Au luat vila Mara şi o să petrecem plăcut toți împreună, mai zise Laura. Numai să nu uităm să telegrafiem lui Titu să vie şi el neapărat, deşi eu i-anr scris... dar ca să ştie c-am sosit...

în sfîrşit se învoiră şi spre seară Herdelea cm George tocmiră două trăsuri pentru a dona zi pînă. la Sîngeorz.

Călătoria fu veselă, cu opriri scurte prin toatesatele, pe la cunoscuți şi prieteni. Valea Someşului sestrîmtă mereu, şoseaua se pitula pe sub stînci şi rîpetot mai piezişe, iar rîuî însuşi gîlgîia din ce în cemai mînios... Uliția Băilor cotește din şoseaua cea mareîn mijlocul Sîngeorzului, comună bogată şi nesfirşit de lungă. Un pârîn gureş roade necurmat drumul ce urcă uşor printre case țărăneşti pînă ajunge la băile aşezate într-un cazan împresurat de dealuri împădurite» Vile cochete sunt risipite şi ascunse printre brazi' bătrîni, în jurul unui dîmb ca o tidva uriaşă în vîrfuî căruia chioşcul alb pare o tichiuță de clown. La picioa*rele dîmbului,văzîndu-se de departe, dintr-un perete tăiat în piatră, Izvorul Tămăduirii bolbocește prin' guri numeroase, adunîndu-şi borvizul într-un canal arămiu care-l duce în clădirea scaldelor. în fața izvc*rului e o terasă prunditâ, de unde pornesc zeci de cărări, păzite de brazi, spre vilele şi căsuțele dimprejur.- La o margine a terasei însă un hotel-restaurant nou,, parcă stăpînește şi ispitește toată lumea.

Sosiră pe la sfinţitul soarelui iu faţa vilei Mara care albea cu ferestrele deschise. George strigă din uliţă:

— Oaspeţi primiţi, oameni buni?

Un capşor frumos de femeie se ivi într-o fereastră, dar dispăru îndată cu un ţipăt înăbuşit:

— George... A venit George!

într-un antreu larg, puţin întunecos, se întîlniră toate rudele şi se cunoscură. Voiau să pară veseli, şi totuşi toţi erau stînjeniţi. însuşi George nu se simţea prea la largul lui cu neamurile din România; fusese aproape copil cînd văzuse ultima oară pe Alexandru, şi chiar Eugenia se schimbase mult în trei ani. Ca să scape mai uşor, George căută să glumească şi să adaoge la numele fiecăruia cîte-o codiţă hazlie; ba la sfîrşit se învîrti şi într-un picior, strigînd:

— Ei, mai sînt rude de recomandat? Că mi s-a urît de cînd nu mai isprăvesc!

Vorbele acestea li se părură atît de şugubeţe că toţi izbucniră în rîsete care mai sparseră gheaţa puţin. Atunci interveni Atena, soţia lui Alexandru, o femeie înaltă, uscăţivă, cu trăsături fine şi cam reci, dar cu voce foarte caldă şi simpatică:

— Bine, Georgel, se poate să uiţi tocmai pe nepoţii tăi?... Veniţi aci, copii!... Poftiţi, moşteniitorii noştri dragi! Alecu, Ionică, Zoe!...

Toţi Herdelenii se aruncară asupra copiilor, înăbuşindu-i în sărutări. Mai ales dăscăliţa, care se simţea opărită în faţa atîtor necunoscuţi, găsi o adevărată salvare în copii şi se retrase cu ei într-un colţ'Ca sâ-i mîngîie.

încetul cu încetul însă răceala se topi. Alexandru era un bărbat blînd, cu ochii dulci şi barbişon negru, şi se împrieteni curînd cu Herdelea, vorbind de şcoală şi de unguri. Gogu Ionescu era mai bătrîn, aproape de vîrsta lui Herdelea, dar fiindcă nevastă-sa era prea tînără, umbla spilcuit, îmbrăcat după ultima modă,, se rădea în fiecare zi, şi nu purta mustăţi; vorbea în fraze alese, parcă fiece cuvînt ar fi fost pentru *Monitorul oficial,* deşi la Cameră nu deschisese gura niciodată,, fiind mameiuc guvernamental. Laura şi Ghighi nu mai conteneau cu frumuseţea Eugeniei care, într-adevăr,, avea ochi mari foarte albaştri şi mîiigăietori, cu gene lungi şi dese care, cînd clipeau, parcă oftau, cu o gură cît o cireaşâ coaptă, veşnic surîzătoare, cu obrajii catifelaţi care n-au nevoie de dresuri, cu talia mlădioasă, trasă prin inel, cu o rochie simplă şi totuşi de o eleganţă ademenitoare... Fireşte că şi Eugenia descoperea mereu noi calităţi Laurei şi Ghighiţei,. cerînd din cînd în cînd şi părerea soţului ei:

— *Elle est ravissante,* Gogule, *n'est-ce pas?*

Gogu aproba foarte politicos, deşi el era atît de încintat de nevastă-sa, pe care o luase fără zestre şi' numai pentru frumuseţea ei, încît toate femeile din. lume i se păreau mai mult sau mai puţin slute.

George umbla de la un grup la altul, strălucitor . de mulţumire, azvîrlind cîte-o vorbă şi. în sfîrşit'. statorindu-se lîngă doamna Herdelea care se mai încălzise puţin discutînd de greutăţile casnice cu Atena,, ea însăşi mare gospodină şi mamă iubitoare.

în vălmăşagul prezintărilor uitaseră pe fetiţa: Laurei. Cu atît mai mult fu purtată din mînă în mînă,. răsfăţată şi sărutată, pînă ce micuţa găsi de cuviinţâ. să-şi ude scutecele tocmai în braţele Eugeniei, spre mărea veselie a tuturor.

— Bine că nn ţi-a pătat rochia! strigă Ghighi.

— E semn bun pentru o nevastă tînără! glumi Herdelea.

— A, ştii că a sosit şi Iloueî, zise Alexandru către George, cînd se mai potoli zgomotul. Noi l-am găsit aici. Zice c-a venit de vreo zece zile. Dar crezi că poţi face ceva cu ursul cela? Nici măcar nu vrea să stea cu noi. Are odaie la Intel şi toată ziua bate dealurile şi pădurile.

în sfîrşit Atena, ca gazdă, puse capăt taifasu-rilor:

— Acuma haideţi toţi în camerele voastre l..$ Şi într-o jumătate de oră să fiţi gata, că mergem să ne plimbăm niţel cu muzică, iar pa urmă vom lua masa la restaurant!... Ei, la revedere! în curîndI

Peste cîteva minute toţi se găteau şi în toate odăile se schimbau pirerî despre noile cunoştinţe. Toţi erau încîutaţi, afară de Gsgu, care nu putea uita rochia doamnei Herdelea, croită după moda de-acum douăzeci de ani, şi care se simţea jicnit, deşi nu voia să se arate, că străinii aceştia nu-i rsspîctă îndeajuns.

în amurgul înăsprit de mirosuri de brad şi de răşina, muzica lăutarilor răsuna alinătoare. Pe terasa şi pe cărările dimprejur furnica o lume voioasă pe care valsurile şi romanţele o fermecau. La Izvorul Tămă-duirii era îmbulzeală de pahare, iar prin înserarea brazilor şoiptele de dragoste se întreceau şi se stingeau în aerul ce înviora inimile... Entr-o poieniţă ascunsă grupul ***dt*** ne imuri didu îtitîmplâtor p;ste Ionel, şezînd pe o banei, cu ţigara în colţul gurii, nepăsător şî liniştit. Muzica şi zgomotul lumii de-abia ajungeau aici ca o adiere blinda. îl siliră să meargă să mănînce împreună.

— De ce nu mă lăsaţi pe mine în pace? zise Ionel, urnindu-se anevoie. Mie nu-mi place gălăgia şi lumea..,

îu întunerecul înstelat restaurantul strălucea de lumină. Terasa mai toată era acuma acoperită de mese,. iar în parfumul brazilor ***se*** amestecau mirosuri de mîncări şi băuturi.

— Uite Ungureanu! strigă Geoige tocmai cînd' erau aproape de masa ce li se rezervase, cprindu-se^ Ce faci pe-aici, prietene?

Aurel văzu pe Laura în mîjlccul celorlalţi, îşi scoase pălăria şi zise încurcat:

— Bună seara, stimată doamnă!

Laura răspunse dînd din cap serios, urmîr.du-şs calea fără nici o tresărire. Doar cînd se aşează la masă se gîndi zîmbind că od'nicară a putut sirrpati?a pe bâîeţoiul ăsta...

Erau pe la mijlocul cinei cînd deodată apăru Titu pe terasă. Se uită împrejur,! puţin jenat, apoi văzînd masa cea mare, veni drept şi salută, pa,că pe toţi i-ar fi cunoscut de cînd lumea.

— Am primit tîrziu telegrama şi de-abia adinea-ori am putut sosi!

Laura, care nu-1 mai văzuse de la cununie, î£ îmbrăţişa plîrjgînd şi muimurîrd cu dreg:

— Titule ! [Titule !

Soţii Herdelea se simţiră mai mîjidiî, observînd că feciciul lor a făcut inpusie Itrâ astpia r.cilor neamuri.

— Aici, aici, lîngă mine, că mie-mi sînt mai dragi pceţii! strigă AkxErdiu dîr.r'u-ri ;c£t>r.ul mav la o parte.

La dreapta lui Titu şedea Eugenia, care-1 privea curioasă. Titu îi sărută mîna 'nelată şi parfumată, şi aşezîndu-se îi zise:

—• Superbă soră are George, iar eu încîutătoare cumnățică!

— Oprește, tinere, avintul! rîse Alexandru. Să nu te apuci sâ-i faci curte că bărbatu-său e gelos ca un harap!

Gogu, de peste masă, zîmbi cu o nepăsare căutată, în vreme ce ceilalți rîseră cu poftă. Eugenia însă se roși puțin și răspunse:

— Cu toate astea îmi place să mi se facă curte 1

— Aha! aha! strigă iar Alexandru. Care va să zică o invitație în toată forma? ... Gogule, să fii cu ochii în patru, că tînărul e primejdios!

Rîsul și buna dispoziție au domnit toată seara...

Titu fu găzduit, firește, tot în vila Mara. Se sculă însă mai de dimineață ca toți, să se poată plimba și să-și răcorească creierii înfierbîntați de emoțiile ce i le-au stîrnit oamenii din țara unde năzuia și el. Se simțea fericit și-i suna mereu în urechi mai ales graiul lor grăbit și dulce. Dîndu-și seama că Alexandru îl simpatiza, voia să cîștige și prietenia lui Gogu care, fiind deputat, îl va putea ajuta mai ales cînd va ajunge și dînsul în România. Apoi Eugenia îl fermecase așa încît o și visase, dar acum trebuia să-și astîmpere admirația, zicîndu-și că nu-i timpul să se țină de năluciri.

La izvor se întîlni cu Ionel Pintea care bea foarte cumpătat, dintr-o ceașcă, borviz cu lapte în care înmuia chiflă.

— Asta-i cura mea, zise Ionel zîmbind silit.

Porniră împreună într-o pădure deasă de molifți. Ionel nu era prea încîntat, căci petrecea mai bine singur. Titu totuși se agăță de dînsul, dornic să afle ce-i în Bucovina, fiind întîiul om de-acolo cu care putea vorbi. întrebările lui stăruitoare însă pe lou

Pintea îl plicitisiră, încît în cele din urmă îi spuse răspicat:

— D-ta vrei să mă faci să vorbesc de lucruri care pe mine nu mă interesează sau cel puțin nu mă pasionează. Eu azi sînt un simplu contabil, copleșit de muncă și care n-am nici vreme și nici poftă să mă amestec în zîzaniile politice. Orice politică mi-e indiferentă... Prostiile astea,iartă-mă că zic așa, le-am făcut pe cînd eram prin liceu și nu le-am mai luat cu mine în viață, să mi-o împovărez... Și pe urmă, mai cu seamă la noi în Bucovina, politica înseamnă numai ceartă, hărțuială, scandal, murdărie... mai mare rușinea ! Sîntem puțini și totuși dezbinați în atîtea partide și bisericuțe, încît nimeni nu se gîndește la interesul! general, ci toți se gîndesc numai la ambițiile lor mărunte... A, mi-e și scîrbă!... Eu cred că libertatea e cea mai mare nenorocire pentru poporul care nu-i copt s-o aibă. De aceea d-voastră aici sînteți mai fericiți, oricît vă plîngeți și vă burzuluiți... Așa este, domnule !

Aici ungurii, nerozi, vă sîcîie, vă persecută, vă înge-nunchează — adevărat. Ăsta-i norocul d-voastră„ căci asta vă face dîrzt, solidari și puternici. în clipa cînd vi s-ar da libertatea, ați face și d-voastră ceea ce se face la noi. Ungurii sînt proști și vă întăresc-vrînd să vă slăbească. V-ar distruge însă îndată ce-s-ar dezlega lanțurile!

Titu rămase cu gura căscată, fără să mai poată, răspunde.

— E i , acuma ai aflat? sfîrși Ionel acru. Adevărul', e totdeauna dureros...

Titu murmură ceva, mai merse cîțiva pași, apoi deodată îi zise bună ziua și se despărți tulburat.

„Nu se poate... Vorbe... Astea-s **aiurările unui** ursuz!" se gîudi dînsul simţindu-se totuşi **obosit ca** după o noapte nedormită.

— încă unul care-i cu mintea plina **de fumuri** î murmură Ionel singur, bucuros c-a scăpat **de un tovarăş** prea curios.

Titu fu posomorît toată ziua, parcă **de cele** ce i-a spus Ionel atîrna fericirea lui întreagă. **îşi amintea** fiece cuvînt şi-1 durea ca o mare nenorocire. **Laura îi** şopti cînd găsi prilej:

— Ce ai, dragă Titule? Nu fi urîcios 1 E **vorba de** viitorul tău. George a vorbit cu Alexandru **despre tine şi** despre dorinţele tale... Ia seama să nu-**i indispuî** pe toţi!

După-prînz, stînd cu toţii de vorbă **într-un** chioşc, la umbră, Herdelea povesti **amănunţit rudelor** cîte a păţit. Voind să-şi pregătească mai **frumos ieşi**rea la pensie, o întoarse pe coarda naţională, **arătîndu-le** cum toate i se trag din faptul că a luat **apărarea unui** biet ţăran român faţă de samavolnicia unui **magistrat ungur,** apoi stăruind mai ales asupra **examenului cînd** inspectorul i-a cerut să nu mai lase pe **copii să crîc**nească pe româneşte, şi sfîrşind melancolic:

— Dar decît si-mi unguresc sufletul **la bâtrîneţe** şi să-mi vînd conştiinţa, mai bine s-**ajung salahor** muritor de foame! Mai bine!... De aceea **mă şi bate** capul să ies la pensie curînd-curînd...

Rudele din ţară fierbeau de indignare. **Chiar şi** Gogu se încălzi şi, cînd Herdelea spuse că, **de-ar fi** mai tînăr, s-ar duce şi el în România ca **Titu, numai** să scape de urgia stăpînirii ungureşti — se **repezi însu**fleţit la Titu şi-i strînse mîna:

— Bravo, tinere! Vino la noi, la libertate!... De ce-ai sta... şi d-ta între barbarii aceştia cutropitor i de conştiinţe!

Titu se însenină, mai cu seamă că Gogu îi oferi îndată să tragă la dînşii în Bucureşti, adăogînd:

— La noi poţi sta toată ziua, să mănînci şi să faci poezii clte-ţi place!

— Să vii negreşit la noi! O să-mi faci mare plăcere ! spuse şi Eugenia privindu-1 cochet şi convinsă că melancolia de azi a tînărului a fost din pricina ei.

Alexandru îl pofti să mai meargă şi pe la dînsul, prin Giurgiu, daca i se va urî la Bucureşti.

— Să vii numai, că n-ai să râmît pe drumuri în România! sfîrşi Atena.

—. Cu atîtea protecţii mari, ministru trebuie să ajungi, Titule! strigă Herdelea uitîndu-şi grija lui, de mulţumire că-şi vede feciorul fericit.

într-una din zilele următoare Gogu şi Alexandru, vorbind de Titu, socotiră că ar fi poate şi mai nemerit să-i găsească vreun temei oarecare, ca să nu se simtă jenat stînd degeaba. Şihotărlră îndată să-1 adăpostească la un ziar; Gogu, ca deputat, are să-i facă loc baremi la jurnalul partidului.

— O, da, la o gazetă! zise Titu strălucind de bucurie, cînd află. Aşa ceva visam şi eu... Tocmai aşa ceva...

Perspectivele trandafirii îi şterseră din creier răspunsul lui Ionel ce-1 întunecase un răstimp. Cu privirea la ţinta care lucea mai aproape, viaţa i se părea plină de comori.

De altfel Gagu prinse dragoste multă pentru „tînărul cu ochii aprinşi de o lumină stranie şi înălţătoare", cum îi zicea. Umblau mult împreună, discutînd politică naţională şi uneori chiar literatură ro-

mânească, deşi acasă Gogu se mîndrea că n-a citit în viaţa lui decît numai franţuzeşte. Alături de Titu, deputatul se simţea cuprins de înflăcărare:

— Trebuie să mai aveţi răbdare, să mai luptaţi, să mai rezistaţi! Va veni şi mîntuirea! Trebuie să vie!... Credeţi că pe noi, dincolo, nu ne doare viaţa voastră de suferinţe?... Voi sînteţi speranţa noastră, precum noi trebuie să fim speranţa voastră 1

— De ce nu faceţi măcar un gest ca să ne încurajaţi? întrebă Titu pe care gîndul acesta îl frămîutase mult.

—• Vă dorim în adîncul inimii noastre, dar gura trebuie să fie mută 1 zise deputatul român grav. O, politica!... Ce stupid lucru e politica în lume.

S

Ion auzi curînd că Vasile Baciu a umblat pe la un avocat din Bistriţa şi că l-ar fi tocmit să-i scoată toate pămînturile de la ginere-său. Se spăimîntă mai ales simţindu-se slăbit în îndîrjirea lui de cînd i-a murit şi copilul. Deşi vedea primejdia, gîndurile nu-i mai erau îndreptate numai asupra ei, ci hoinăreau neputincioase ba încoace, ba încolo. îşi zicea că n-are să dea nici un petec de loc, ş-apoi îndată iarăşi că n-ar fi rău să cadă la o învoială cu Vasile, să-i astupe gura... în schimb inima îi bătea mereu mai nerăbdătoare, frămîntată de un dor înăbuşit prea multă vreme care azi stătea să izbucnească. Cînd îi venea în minte Florica uita de toate, chiar şi de socru-său, întocmai precum odinioară a uitat-o pe ea din pricina pămîntului.

A doua zi după ce află cum a fost Vasile Baciu la avocat, văzu pe Florica trecînd cu demîncare la

oameni, sprintenă, zîmbitoare şi dîndu-i bineţe parcă l-ar fi chemat la dînsa:

— Ce mai faci, Ionică?... Noroc bun !

— Noroc bun! mormăi el îngrozindu-se cum î se scurg ochii după ea.

în aceeaşi seară, venind de la cîmp, se opri în poarta lui George să-l întrebe ce să facă cu socru-său? Dar în vreme ce George îi spunea şi-l învăţa ce credea, dînsul vedea numai pe Florica, în tindă, învîrtindu-se la vatră, pregătind cina, şi de-abia se stăpînească nu se repeadă la ea, s-o cuprindă în braţe şi s-o ducă de-aici, să n-o mai atingă nimeni, nici să nu i-o rîvnească.

Ziua următoare se gîndi să se ducă iar la George, dar nu mai îndrăzni de frică să nu-i vadă în ochi patima. Şi, fiindcă totuşi trebuia baremi s-o vadă, alergă ca un smintit pînă ce ştirici la care holdă seceră Florica şi-şi făcu drum prin apropiere şi o zări.

Se mira şi se afurisea că a lăsat-o să se mărite cu altul şi că n-a luat-o el, ş-apoi se mîngîia singur, zîcîndu-şi: „Mie mi-a fost scrisă Florica, degeaba..."

încerca să se smulgă din lanţul ce-l strîngea tot mai tare ca să-şi întoarcă toate gîndurile la moşia lui ameninţată de îndîrjirea lui Vasile. Dar cînd se mustra c-o să-şi piardă averea pentru o muiere blestemată, cum se mustrase şi altădată, acum i se adaogă în creieri, nechemată, întrebarea: ce folos de pămînturi, dacă cine ţi-e pe lume drag nu-i al tău? Şi pe urmă, gîndurile se înlănţuiau. Baremi de-ar fi trăit copilul să ştie şi dînsul pentru cine munceşte şi se sfarmă... Dar aşa, cui ar rămîne moşia lui, dacă l-ar strînge Dumnezeu într-o bună zi, căci omu-i trecător ca adierea vîntului.

Din pricina alergăturilor zadarnice rămăsese în urmă cu munca pămîntului. Toată lumea isprăvise se-

ceratul, dar el mai avea încă două holde în picioare. Numai după o ceartă mare cu mamă-sa, se urni să trimită pe Glanetaşu cu trei lucrători la locul cel mai mare, iar delniţa de lingă drumul cel vechi s-o doboare dînsul.

Era într-o joi. De unde muncea Ion se vedea drumul pe care treceau neîncetat femei cu coşuri şi desagi, mergînd la bîlciul săptămînal în Armadia. Mărul pădureţ sub care născuse anul trecut Ana, era încărcat de rod şi făcea o umbră groasă, deşi o porums bişte verde îl acoperea pînă-n ramuri.

Ion lucra cu o voie bună cum nu mai avusese de mult, ca şi cînd ar fi presimţit o bucurie năvalnică. Se uita rareori spre drum, ca sa nu-l ţie de vorbă uimeni. De altfel, pe la prinzulcel mic nu mai trecea pui de om... începu să lege snopi şi, cînd isprăvi şi-i aşează în picioare, îşi aruncă ochii spre Pripas. Atunci văzu departe o femeie, venind grăbită, cu nişte desagi pe umăr. Tresări şi privi împrejur, bucuros că e singur cît e hotarul de mare.

— Florica ! murmură dînsul apoi cu ochii spre femeia care se apropia mereu.

O sorbea cu cît se apropia şi i se pirea din ce în ce mai frumoasă. Florica avea o năframă albă în cap„ legată ştrengăreşte. îl zări şi ea, mirată şi cuprinsă de o strîngere de inimă. Dar nu-şi pierdu firea şi, cînd ajunse în dreptul lui, îi strigă zîmbitoare:

— Am să sosesc la spartul tîrgului. Ionică!... De, omul cu multe griji anevoie iese din casă!

Ion ar fi vrut să-i răspundă şi limba parcă i se înţelenise. Florica însă nu se opri. Şi atunci îl apucă o frică cumplită că nici acuma, deşi ar avea prilej bun,, nu e în stare să-i vorbească, să-şi deşarte sufletul... Păşi spre drumul pustiu şi izbucni aproape disperat!

— Unde fugi aşa, Florico?... Mai stai oleacă, stai că am să-ţi spun ceva... Şi vino mai încoace că doar n-o să piară tîrgul...

Femeia parc-ar fi aşteptat chemarea. Se întoarse din cale şi veni spre dînsul, cu faţa aprinsă, dar zîcînd molatec:

— Vai de mine... numai să nu mă ţii mult de vorbă, Ioane, că mă omoară George...

Iar cînd fu lîngă Ion, adaogă mai încet:

— Mă duceam să vînd nişte pere oarzăne, că ne trebuiesc bani... Şi George nu mă lasă nici să...

Ion o privea tăcut şi simţindu-se jicnit că îi vorbeşte de George.Nevasta, ridicînd ochii ei albaştri întrebători şi adîncindu-i în ochii lui tulburaţi, înţelese, îşi curmă gîndul şi murmură gingaş:

— Ce vrei, Ioane?...

Bărbatul zise, cu dinţii strînşi, înfricoşat parcă să nu-i zboare spre dînsa tot sufletul înnebunit de patimă:

— Mai odihneşte şi tu... De ce nu vrei să te odihneşti?

Privirile lor se împleteau fermecate.

Florica şopti mai domol:

— 'S grăbită, Ionică... zău aşa... Dasă-mă... să-mi văd de drum... zău aşa...

Dar în acelaşi timp păşea alături de Ion, cu umărul lipit de umărul lui... Trecură prin porumbişte şi se opriră sub mărul pădureţ unde sumanul bărbatului era aşternut pe jos la umbră, ca un culcuş pregătit înadins. Se aşezară privindu-se în ochii strălucitori de o fericire mult aşteptată. Ion vru să-i impute că

i-a pomenit de George, suflă greu pe nas şi de-abia putu gîfîi:

— Ehei, Florico...

— Uf, ce cald mi-e... m-a topit căldura, zise femeia dînd mai la o parte desagii cu pere. Dar aici e bine, că-i răcoare... zău aşa... răcoare...

— Răcoare, bîlbîi Ion în neştire peste cîteva clipe. Apoi tăcură, ascultîndu-şi bătăile inimii. Apoi Ion* brusc ca o fiară, o cuprinse de subţiori şi-i muşcă buzele. Apoi Florica să lăsă pe spate, moale, gemînd..,

— Tot a mea trebue să fii tu! zise bărbatul pe urmă cînd Florica îşi lega năframa, gata de plecare. Să ştiu de bine că fac moarte de om şi tot a mea ai să fii!

— Ei, Ionică, multe zice omul! răspunse femeia fără să-l mai privească. Cînd s-a putut n-ai vrut; cînd vrei tu nu se mai poate!

Ion rămase şezînd pe suman, cu ochii după Florica ce se pierdea prin porumbişte.

— Ba se poate, murmură singur, ca o încurajare. Să ştiu de bine că...

îşi reteză deodată vorbaJFrunzele mărului foşneau ca o imputare. Şi imputarea îi aducea aminte de Ana. Sări în picioare parcă l-ar fi înţepat o viperă. Nu mai îndrăzni să se uite spre mărul sub care, acum un an, cealaltă i-a născut copilul. Se duse la seceră, fără a întoarce capul, ca şi cînd din spate l-ar fi ameninţat o mînă nevăzută.^

Florica se depărta pe drum legânîndu-se mîndră în şolduri. Inima lui Ion tresaltă de noi fiori, în vreme ce buzele-î şopteau dîrz:

— Ba se poate!... Să ştiu de bine că fac moarte **de** om!

Capitolul XII

GEORGE

1

Precum flăcăii se duc pe la fete în fiecare seară, s pe viscol ca şi pe vreme frumoasă, frînţi de munca zilei ca şi după odihna de sărbători, tot astfel se ducea acum Ion pe la George, nesmintit, ca spre un frate bun, cînd să-î ceară un sfat, cînd să-i dea el o povaţă, găsind totdeauna o pricină care să-i îndreptăţească **10** venirea... Nu se mai sfia de George şi uneori schimba cîte-o vorbă şi cu Florica, în treacăt, cum se cuvine să te porţi cu orice muiere în casa omului.

flar George se simţea măgulit că vine şi se mîndrea că-i caută sfaturile un bărbat deştept ca Ion care, **ÎS** prin minte şi şiretenie, s-a înstărit, de jmde mai înainte era calic ca şoarecele din biserică,..!.

Numai Savista-Oloaga, care trăia pe lîngă casa lui George, bufnea şi se burzuluia din ce în ce mai năstruşnică. Fiindcă George a strîns-o de pe drumuri **20** şi glumea uneori cu dînsa şi mai ales fiindcă nu uita niciodată, cînd aducea rachiu, să-i dea şi ei cîte-un păhărel, Savista îl iubea cu o furie sălbatecă, atît de

caracteristică estropiaților, și ar fi fost în stare să strîngă de gît pe oricine pentru dînsul. în schimbul niîncării n-avea altă îndatorire decît să stea toată ziua pe prispă și să hîșîiască găinile ca să nu intre în tindă. Ba joia, cînd era frumos, George îi mai dădea voie să se tîrască pînă-n Ulița Mare, să-și cerșească și cîte ceva gologani, să aibă și ea banii ei... Cu aceeași patimă ura însă pe Ion de cînd a simțit că umblă după Florica și că astfel vrea să înșele pe George. Se liniștise un răstimp, după ce ocărise pe Ana, văzînd că venirile-lui Ion s-au oprit brusc, și fusese chiar mmdră că ea a putut abate o primejdie ce amenința pe idolul ei_ Dar acuma că Ion venea mai des ca totdeauna, îngrijorările o zbuciumau și o făceau să nu mai aștipească nici în după-amiezele cele mai dogoritoare. De cum sosea Ion, ea se lipea pe prispă ca o broască, ciulind urechile ca să nu-i scape nici o vorbă, ochii îi luceau straniu, ca două mărgele de sticlă, urmărindu-i fiece mișcare și privire, fără a pierde din vedere nici pe Florica în care n-avea nici o încredere, neuitîad că odinioară era să se mărite chiar cu Ion, dacă el ar fi vrut-o s-o ia... Se înfuria că nu putea surprinde nimic la Ion și că doar Florica se zăpăcea și se roșea puțin,, încît oalele îi dădeau deseori în foc, umplînd toată. casa cu aburi și miros de rîntaș ars.

Plictisită de atîta pîndă zadarnică, într-o- zi,, fiind numai Florica acasă, avu o izbucnire de furie,, urlînd și amenințînd:

— Spun tot lui George... Tu ești rapandulă... tu... tu... Ce vine Ion? A? Ce-i Ion? Bărbat?... Ptui... Tffss!...

Scuipă spre Florica, se învineți de mînie neputincioasă, își smulse smocuri de păr din cap și ochii i se umplură de sînge răcnind:

— Rușine!... Rapandulă!... Omoară George!...

Femeia se sperie întîi,crezînd c-a dat boala rea peste ea, darpeurmă, înțelegînd unde bate, o huidui. Și oloaga se potoli îndată, parcă i-ar fi turnat apă rece în cap. îi păru rău că s-a trădat și, ca s-o dreagă, vru să arate c-a glumit și începu să rîdă cu dinții ei lungi și galbeni:

— Glumă, fă... Zău... Dă-mi ciorbă!... Foame...

O dată însă Ion pică pe la prînz, cînd George lipsea. Savista încremeni pe prispă văzîndu-lcă intră în ogradă. Și cînd Ion zise nepăsător, oprindu-se Ungă poartă:

— Noroc, noroc, Savisto! Tot voinică?... Da George-i pe-acasă?

— Numai Florica acasă! răspunse ea repede, arzînd de dor să-l facă se se apropie de nevastă ca să se adeverească bănuiala ei.

Ion stătu pe gînduri cîteva clipe, ș-apoi zise mai încet, aruncîndu-și ochii fulgerător spre tindă:

— Aveam cu George o vorbă... Păcat că nu-i și el aici...

Și plecă, întristat, clătinînd din cap, uitîndu-se înapoi din uliță.

Savista fierbea de bucurie. Era sigură că Ion venise la Florica, înadins pentru că o știa singură. Și de-aci încolo cînd nu era George acasă, nu mai stătu lîngă ușa tinzii, ci tocmai în colț, ascunsă după o grămadă de coceni de porumb, așteptîndu-1 să mai pice.

Peste cîteva zile Ion într-adevăr veni iar, tot pe vremea prînzulni. înainte de a deschide portița însă

se uită prin ograda. Oloaga, din ascunzătoare, vedea ca pe ea o caută. Apoi îou intră repede şi dispăru în tinda. Savista se tîrî cît mai fără zgomot spre uşă. Şi auzi glasul lui Ion, drăgostos, şi pe al Floricăi, înfricoşat. Tremura totuşi atît de grozav de bucurie că nu înţelese nimic deşi cei doi în tindă vorbeau destul de tare.

Ion ieşi curînd, văzu pe Savista şi păli. Dar îşi reveni repede şi-i zise uşor:

— Am venit iar şi iar n-am dat de George... N-am noroc şi pace! Rămîi sănătoasă lele [Savista!

Oloaga nu răspunse; în privirea ei însă fîlfîia atîta ură, că Ion plecă fără a mai întoarce capul. Era fericită şi de-abia aştepta să vie seara, să-i spună tot lui George...

— Bade... bade!... Vino-ncoa! îl întîmpină cînd îl zări.

George, deşi ostenit rău, se duse spre ea la grămada de coceni.

— Ei? Ce poznă-i cu găinile? o întrebă în glumă.

Savista începu foarte încet şi rar; dar apoi, cuprinsă de emoţie, spumegă încît nu mai era chip s-o priceapă nimeni.

— Ion?... Ei, ce vrea Ion?... A fost aici? o întrerupse bărbatul ştergîndu-şi de pe obraji năduşeala frămîntata de praf.

— Ion... fost... Florica... fost... Tîlhari... Omoară, omoară! gemu oloaga desperată, podidind-o lacrimile şi înecîndu-se de sughiţuri.

—Bine, Savista, bine... Lasă că ştiu... binel făcu George liniştit.

De-abia după cină, cînd se culca în pat lîngă Florica se gîndi mai bine la vorbele Savistei şi se cutremură, căci deodată îşi aminti privirea lui Ion

de la nuntă, privirea care l-a înspăimîntat atunci şi pe care totuşi a uitat-o. Cum a putut-o uita oare?

„Apoi dacă-i aşa, îl omor!... Amu nu mai iert... îl omor!" îşi zise George hotărît, mîngîind corpul femeiei care-i aţîţa sîngele.

2

D-na Herdelea nu voise să facă ceartă în faţa oamenilor străini în Sîngeorz, dar cum ajunseră acasă, îl luă pe Herdelea la zor:

— Nu ştiu, nebun eşti ori nu eşti în toate minţile, de vorbeai într-una că ieşi la pensie. Se vede că ţi s-a urît cu binele... Apoi de aceea ne-am căznit şi am suferit, ca acuma, după ce ai scăpat cu faţa curată, să cauţi singur sărăcia?

Ghighi era de aceeaşi părere, anume că retragerea ar fi o umilire. Cît priveşte că inspectorul cere să înveţe pe copii numai ungureşte, dăscăliţa răspunse prompt potrivindu-şi părerile după împrejurări, ca totdeauna :

— Ei şi? Te încînţi de linguşirile românilor, parcă din vorbe frumoase ai putea mînca? Lumea ştie că sîntem români, dar şovinismul nu-i a buna niciodată. Adică ce-o fi dacă o sâ-i înveţe ungureşte? Lasă-i să înveţe, că-i bine azi cînd ştii o limbă străină, că vezi bine că fără ungurească nici nu te mai poţi mişca din loc... Dacă-s vremurile aşa, noi să le schimbăm?

Herdelea însuşi se simţea nenorocit că trebuie să se despartă de şcoală, dar totuşi se ruşina să spună chiar şi acasă că inspectorul îl sileşte să iasă la pensie. Şi de altfel mai spera în sine că pînă-n cele din urmă

se va mai întîmpla ceva şi nu va trebui să plece. De aceea amîna mereu şi nu făcea petiția. Totuşi, pe de altă parte, pentru orice eventualitate, răspîndea şi prin Armadia ştirea că, față de persecuțiile tot mai crîncene ale ungurilor, se gîndeşte să-i dea dracului şi să se retragă. Răspunsul i-l dădu Grofşoru, la berărie, în gura mare:

— Prietene şi frate! Mai bine să mori decît să fii călăul copiilor noştri!

Şi fraza aceasta făcu ocolul Armadiei, cîştigînd simpatia amîndurora şi chiar lui Belciug, pe care Herdelea îl lua veşnic ca martor şi care îngălbenea de indignare cînd venea vorba de inspectorul Horvat.

După asemenea încurajări, învățătorul iar venea hotărît să-şi scrie îndată cererea de pensie. Acasă însă găsea împotrivirea dîrză a dăscăliței care îi schimba tot planul. D-na Herdelea, sfătuindu-se toată ziua cu Ghighi, descoperea mereu argumente mai temeinice.

— Uite pe Zăgreanu! Ştii bine, că tu mi-ai spus, cît a fost în Pripas i-a înnebunit cu ungurească... Şi cu toate astea nu-i zice nimeni nimic, ba-l laudă toată lumea şi-i prezice viitor mare!... Fiindcă aşa şi este!

Herdelea, încercînd să profite de simpatiile lor pentru Zăgreanu, spuse că ar fi cuminte sâ-i cedeze lui locul din Pripas, fireşte dacă are intenții serioase cu Ghighi. Pe cînd fata protesta împotriva acestui plan infernal, daclarînd că i-e urît Zăgreanu (în Sîn* georz însă mărturisise în taină Laurei că e băiat foarte drăguț, măcar că e numai învățător), d-na Herdelea zise neclintită:

— Lasă, nu te îngriji tu de el... îi găseşte lui loc inspectorul, că ştii doar cît îl iubeşte şi-l protejează.

Prin august, într-o după-amiazi, Zăgreanu veni mai mişcat ca alte **dați,** deşi Ghighi nu era acasă. Herdelea trecu în grădiniță cu dînsul, să stea de vorbă. Şi tînărul spuse îndată că soseşte tocmai de la Bistrița şi de aceea e plin de praf. Nici n-a fost încă să se schimbe. A văzut pe domunul inspector... Apoi nu mai putu continua. Herdelea îl privi întrebător.

— Mi-a spus multe, reluă Zăgreanu mai încurcat, parcă negăsind cuvintele potrivite. Mi-a făgăduit... cîte-n lună şi stele... Mi-a făgăduit...

— Te are drag inspectorul, zise Herdelea liniştit. E bine să fii bine cu inspectorul, foarte bine... Numai să-ți dea o şcoală bună, într-un sat bun...

— Apoi vezi, domnule *colega,* da, da, bîlbîi tînărul. E greu... Nu ştiu cînd s-o putea... Da... Domnul inspector zice că vrea să-mi dea Pripasul...

— Pripasul? făcu Herdelea cu o săgeată în inimă.

— Da... adică... zice că d-ta n-ai să mai stai mult, că-ți trebuie odihnă, că ai servit destul... că... în sfîrşit...

Zăgreanu nu îndrăzni să-i mai spuie că inspectorul i-a poruncit să reamintească bătrînilui învățător să trimeată imediat cererea de pensie, altfel îl va scoate din oficiu, că în nici un caz nu va mai îngădui să înceapă tot dînsul noul an şcolar.

Herdelea rămase pierdut. înțelese ceea ce nu îndrăznise sâ-i mărturisească Zăgreanu şi se simțea dureros ruşinat.

— Adevărat, foarte adevărat, murmură apoi cu glas tremurat. Am servit destul, prea destul... N-am să mai stau... Nu, nu, fie liniştit inspectorul! Fii şi d-ta liniştit...

în aceeaşi seară, după ce se culcă d-na Herdelea şi Ghighi, el se aşează la birou şi scrise pînă tîrziu de tot. Strică multe coaie de hîrtie şi toate le udă **CIL** lacrimi. închipuirea că de-acuma părăseşte pentru totdeauna şcoala lui, iubirea lui, îi sfîşia inima. Cînd i-a venit suspendarea, a plecat cu o scînteie de nădejde de întoarcere; azi pleacă fără nici o nădejde. De azi încolo nu mai e învăţător.

— S-a sfîrşit, s-a sfîrşit, şoptea dînsul frînt, ca femeia cînd trebuie să-şi dea seama că a îmbătrînit.

3

Vasile Baciu fusese la trei avocaţi în Bistriţa şi toţi trei îi spuseseră la fel: legea zice că copilul moşteneşte pe tată şi tata moşteneşte pe copil. Asta înseamnă că să nu-şi mai tocească opincile în zadar. Cu toate acestea el amenința mereu pe Ion cu judecata, nădăjduind să-1 sperie, cum s-a speriat şi dînsul odinioară. Sufletul lui însă era toropit de amărăciune şi se revolta împotriva legii care îngăduie ca un tîlhar să vie să-i ademenească fata, să-i smulgă moşia şi pe urmă, după ce bagă în groapă femeia, să rămînă cu pămînturile şi averea luate cu japca... Gîndindu-se mereu la nedreptatea lumii, ajunse Ia bănuiala şî apoi la convingerea că Ion a omorît pe Ana, înadins ca să-i rămîie moşia şi să se poată însura a doua oară. Oamenii cărora le împărtăşea credința aceasta credeau sau nu credeau, dar toţi pizmuiau pe Ion că s-a ales cu atîta pămînt pe urma Anei... De supărare şi de necaz, Vasile Baciu se aşternu mai rău pe băutură.

Nemaiştiind încotro s-o apuce, într-o dimineaţă se duse la popa Belciug şi i se plînse. Preotul, cumpănind şi chibzuind, avu o idee cucernică şi zise atît:

— Bine... am să vă chem pe amîndoi...

Şi dumineca următoare Belciug chemă pe Vasile şi pe Ion, împreună cu mai mulţi fruntaşi ai satului.

— Oamenii de omenie trebuie să se învoiască! vorbi preotul frecîndu-şi mîinile. Să căutăm şi noi cu toţii dimpreună o învoială omenească! Aşa-i bine şi aşa-i frumos !

Ion, liniştit, ridică glasul:

— Eu nu-s nici cîine, nici fără suflet, domnule părinte... Nu-s, martor mi-e Dumnezeu. în casă îl las să şeadă cît o trăi, măcar că-i a mea după lege şi poate mi-ar face trebuința. Dar îl las că-s om şi nu strîng pe nimeni de gît... Trei locuri a vrut, trei le-a arat, le-a semănat, le-a cules. Puteam să i le iau că-s-ale mele. Nevoie de ele n-are că bucatele în loc să le mănînce, le vinde şi le bea.,. Dar zic, lasă-1 să aibă şi să bea, c-a muncit destul şi supărări l-au ars destule... Apoi amu, vedeţi şi d-voastră, oameni buni, dacă-1 las eu să trăiască, dumnealui nu vrea să mă lase pe mine să trăiesc!

Vasile Baciu, aprins ca omul fără dreptatea legii, sări cu răspunsul:

— Adică cu ce drept să-mi iai tu averea mea? Cum să-ţi rămîie ţie pămînturile mele!... Că fata mi-ai omorît-o, copilul ţi l-ai omorîtî... Cu ce drept?

Vinele i se umflau pe tîmple ca nişte rîme.

Dar vremea trecea, vorbele cădeau şi învoiala nu se apropia. Atunci Belciug găsi clipa binevenită să intervie. îşi drese glasul şi rosti grav, ca la predică:

— Oameni buni şi dreptcredincioşi, dreptatea-i veşnic cu două tăişuri, ca paloşul în mîna ostaşului

viteaz... Dreptate are Ion, căci legile lumii spun că averea copilului se cuvine părintelui care l-a zămislit şi l-a crescut. Dreptate are şi Vasile, căci după moartea fetei lui şi a copilului ei, cuveni-s-ar ca moşia să se întoarcă la cel care a agonisit-o... Acuma mie, paznicul sufletesc al vostru, dragi îmi smteţi amîndoi deopotrivă şi dornic aş fi să dobîndiţi deopotrivă fericirea pe pămînt ca şi în ceruri, dimpreună cu feţele luminate cu care ne-am silit, cît am putut, să vă împăcăm cum e mai bine. Dîrzi şi neînduplecaţi sînteţi insă ca două săbii ce nu încap iotr-o teacă. De aceea iată ce-am socotit eu ascultîndu-vă: stăpîniţi amîndoi ce cuprindeţi în ziua de azi, tu, Vasile casa şi locurile pe care ţi le lasă, iar tu. Ioane, averea care ţi-a hărăzit-o mila cerească. Dar iarăşi socot că drept n-ar fi să ajungă moşia în mîini străine. Viaţa omului e ca floarea cîmpului. Azi e, mîine nu-i... Poate că azi, mîine, Ioane, ai să te însori, să ai copii, dar poate. Doamne fereşte, să şi închizi ochii cînd ai crede că eşti mai voinic... Apoi, aşa, n-ar fi păcat de Dumnezeu să rămînă averea ta cui nici nu te-ai aştepta?... Ş-atunci aş crede c-ar fi înţelept şi frumos să vă legătuiţi amîndoi să lăsaţi ce stăpîniţi sfintei biserici în cazul cînd. Doamne păzeşte, v-aţi prăpădit fără moştenitori direcţi, adică fără copii... Făcînd astfel, întăriţi puterea Domnului pe pămînt ca şi Domnul să vă primească sufletele în vecii vecilor!

Preotul tăcu brusc, coborînd ochii în jos, aşteptînd parcă efectul cuvîntărei sale asupra celor de faţă. Apoi cînd înţelese că toţi sunt de părerea lui, se retrase în odăiţa de culcare, lăsîndu-i să convingă şi pe cei doi pricinaşi. După multă vorbărie fruntaşii izbutiră să-i facă să-şi dea mîna... Belciug reveni atunci cu o declaraţie scrisă. Văzînd hîrtia. Ion mai şovăi o clipă, dar totuşi iscăli, gîndindu-se că asta-i un moft fără valoare, deoarece dînsul are să se însoare curînd şi să facă copii care să-l moştenească. Vasile se bucura că, dacă nu se întoarce la dînsul, moşia baremi nu se va risipi nici printre neamurile Glanetaşului.

— Aşa! zise preotul împăturind frumos actul. De pe amvon am să dau de ştire satului întreg hotărîrea voastră creştinească... Dumnezeu să vă binecuvînteze!

Vasile Baciu pe urmă se opri la circiumă, se îmbată şi se bătu cu straja Cosma Cîcănaş. Ion însă se duse drept la George, să-i povestească ce-a făcut. Şi pe urmă se gîndi numai la viitoarea lui nevastă.

4

Titu socotea să treacă graniţa cu trei sute de coroane. Suma aceasta o avea, dar îi mai trebuia şi ceva mărunţiş care să-i ajungă pînă la trecere. Pînă ce nu cunoscuse rudele din România, se înfiorase gîndindu-se că porneşte în lume cu trei sute de coroane; acuma mergea la sigur, ca şi cînd ar fi plecat din Pripas în Luşca, ori în Măgura... Mărunţişul însă îl încurca, fiindcă oricum se silea, nu sporea, şi-i ameninţa rotunjimea celor trei sutare.

Salvarea îi veni sub forma unei idei, citind într-un **2Îar** că Asociaţia pentru cultura şi literatura poporului român va ţine adunarea generală la Sibiu în luna septembrie... Deoarece, pe cînd citea, văzu pe masă *Tribuna Bistriţei,* un ziar săptămînal local, se gîndi deodată: ce-ar fi să se ducă dînsul ca reprezentant al ziarului la serbările Astrei? Ar fi mai întîi că ar face economii de cheltuieli, şi al doilea că ar cu-

noaste dintr-o data, toată „inteligența" românească din Ardeal, înainte de a-I părăsi, cine știe pentru cîtă vreme... *Tribuna Bistriței* de altfel îi reprodusese poezii din *Familia,* cu osanalele cuvenite despre „distinsul poet al Văiei Someșului"... Se așează îndată și scrise cîteva rînduri bine simțite directorului gazetei, un avocat fără clientelă și mare naționalist, cerîndu-i un bilet de legitimație, și banii de cheltuială trebuincioși. Răspunsul directorului sosi peste trei zile, aducîndu-i biletul de legitimație, dar și vestea tristă că ziarul de-abia-și tîrăște viața de la o săptămînă la alta și că prin urmare „distinsul poet" ar face o faptă nobilă românească reprezentîndu-l, dacă se poate, pe propria-i cheltuială... între timp, Titu, închipuindu-și cum va fi înconjurat și răsfățat dînsul la Sibiu, ca omul care e glasul unui întreg ținut de români, se însufleți se atît de mult de ideea de a reprezenta *Tribuna Bistriței,* încît nici nu se mai sinchisi că nu a primit bani și că deci socotelile lui rămîneau tot încurcate cu mărunțișul.

Cu o săptămînă înainte de plecare veni acasă spre a se pregăti în tihnă și a-și lua rămas bun de la toți cunoscuții, căci omul știe cînd pornește dar numai Dumnezeu știe cînd se întoarce. Căldăraru, la despărțire, l-a îmbrățișat și n-a uitat să-i spuie că tot mai e timp sa se răzgîndească, și Titu i-a mulțumit zîmbind pentru povață.

în Armadia toată lumea știa că Titu vrea să plece în România și toți se mirau de îndrăzneala lui. Cînd se află însă că va lua parte și la serbările Astrei, la care singur profesorul Spătaru a putut merge o dată demult, și mai ales că se ducea ca reprezentant al *Tribunei,* mulți îl invidiară și-l felicitară.

Doamna Herdelea plîngea spălîndu-i și călcîndu-i rufele, iar Ghighi îi făcea în fiecare zi geamantanul spre a-l desface a doua zi, ca să-l facă mai bine și mai frumos, să nu rîdă de el frații din România. Seara, Herdelea, tatăl și fiul se sfătuiau serios. Deoarece Titu, avînd încă încurcături cu recrutarea, nu putea obține pașaport pentru străinătate, Herdelea îi explică cum să-și facă rost la Sibiu de un simplu bilet de trecere; o dată ajuns dincolo nu-i mai trebuie nici un pașaport... între altele însă bătrînul îi mărturisi că a și expediat cererea de pensie, iar Titu îl aprobă din toată inima, ba se însărcina să comunice știrea și doamnei Herdelea; o făcu într-adevăr cu atîta iscusință că dăscălița mulțumi lui Dumnezeu că în sfîrșit Zaharîa a ascultat povețele ei înțelepte. Drept recunoștință că l-a scăpat astfel dintr-un impas greu, Herdelea duse a doua seară pe Titu la berăria Rahova, ca să se întîlnească acolo cu toți domnii din Armadia și să-și ia adio cum se cuvine.

La berăria Rahova se improviza o adevărată serbare, cu chef și cu lacrimi. întrebările, urările, felicitările zbîrnîiau în urechile tînărului îndrăzneț. Herdelea îi ceru biletul de la gazetă, să-l arate tuturor și mai ales lui Ghiță Pop, copistul de la judecătorie, care nu voia să creadă că Titu este aievea reprezentantul *Tribunei* la adunarea Astrei. Profesorul Spătaru ținu și un discurs, culminînd în fraza că Titu trebuie să fie „veriga de unire între frații de dincoace și de dincolo de Carpați". La miezul nopții însufleți rea fu așa de mare încît toți cîntară *Deșteaptă-te, românei* Solgăbirăul Chițu, fiind și el mișcat, închise ochii, nevrînd să strice buna dispoziție a societății, mai ales că Titu nu trebuia să plece cu impresii urîte despre slujbașii Ungariei... Pînă la sfîrșit se ameți ră bine

cu toţii. Herdelea, de supărare, bău atîta că Titu abia îl duse acasă, unde dăscălița îî ocârî bine în gînd, dară fără a deschide gura, spre a nu-şi strica somnul.

Cu cît se apropia ziua, cu atît Titu era mai tulburat. Se simțea fericit şi totuşi glasul îi tremura. Niciodată casa părintească nu i se păruse mai caldă. I se strîngea inima gîndindu-se că de-acuma va trăi între oameni pe care nu i-a mai văzut, într-o lume necunoscută în care cine ştie ce-l aşteaptă?

Se duse pe la familiile prietene să le zică rămas bun. La Dragu găsi pe Lucreția împreună cu Oprea, azi soțul ei. Felicitîndu-l îşi aduse aminte de iubirea lui, versurile în care se chinuise să eternizeze ochii ei verzi. Acum iat-o aşezată, cu viața croită drept, fără cotituri deosebite, ca a tuturor oamenilor cuminți... Pe cînd el se aruncă în valurile lumii, ca într-o mare fără margini...

în ajunul plecării, după-amiazi, făcu o plimbare pînă-n Pripas, să mai vadă căsuța unde a copilărit şi să se despartă de Belciug, care-i „cam acru şi viclean, dar tot om de treabă", cum îi spusese tatăl său, îndemnîndu-l să nu cumva să nu meargă pe la dînsul... Preotul îl sărută şi-l blagoslovi cu lacrimi în ochi, făgăduindu-i că-l va cerceta negreşit la Bucureşti, deoarece speră să meargă şi el foarte curînd, peste un an sau doi. *îl* însoți apoi să-i arate biserica cea nouă, gata, bună de sfințit. îl plimbă prin toate colțurile, se suiră împreună în turn, la ceas, şi-i zife cu multă duioşie:

— Foarte rău îmi pare că nu eşti aici la sfințirea care va fi peste vreo două săptămîni l Facem o sfințire minunată. Va veni şi episcopul... O să fie o adevărată sărbătoare națională f

Titu îi promise că-i va trimite cărți poştale cu vederi din România şi mai ales din Bucureşti, „care trebuie să fie o minunăție"...

Belciug îl mai petrecu pe urmă pînă în dreptul cîrciumei şi-l mai îmbrățişa o dată ca un frate.

Casa lui Herdelea din Pripas era mereu goală şi tristă. Titu o privi pe din afară, amintindu-şi fără să vrea crîmpeie din fericirea trăită aici şi nepreţuită la vremea ei. Urcînd în pridvor, se pomeni cu Ion.

— Am auzit că vrei să pleci departe, domnişorule?

— Mă duc şi eu să-mi găsesc un rost îu lume! răspunse Titu serios, Anii trec şi omul trebuie să facă ceva înviată, altfel nu-i vrednic să trăiască... Nu-i aşa?

— Aşa-i, domnişorule, vezi bine că-i aşa! zise Ion. Apoi să te ducă Dumnezeu sănătos şi să-ți dăruiască noroc pe unde-i umbla, c-ai fost tare de omeniei

— Să trăieşti şi tu Ioane! Ție, de altminteri ți-a ajutat Dumnezeu şi te-ai înstărit frumos. Păcat numai că n-ai avut parte de Ana şi de copil...

— Apoi ce sâ facem? făcu țăranul rece. Aşa & vrut Dumnezeu...

— E i, ş-acuma, ce mai ai de gînd. Ioane? Că doar n-ai sâ rămîi văduv toată viața, că doar eşti tînăr...

— Aşa-i, aşa-i, vezi bine! mormăi Ion întunecîndu-se.

Titu coborîse spre dînsul şi se râzimă de stîlpuî porții, cu pâlăria pe ceafă. în asfințit soarele se mînia şi împroşca cu raze aprinse. Umbra Măgurii-Cocorilor se întindea peste sat pînă la picioarele crucii de la marginea drumului, pe care Hristos stătea neclintit ca un martor mut al tuturor tainelor. Ion se uită lung la domnişorul care i se părea că se schimbase mult de cînd nu l-a mai văzut. Voia să-i ceară o

învățătură, ca şi odinioară, şi îi era frică să nu-l ocărască.

— M-am zbătut şi m-am frâmîntat sâ ies la Uman, începu iar Ion după o tăcere apăsată. Şi nu mi-a dat Dumnezeu nici o bucurie...

— Dar pământul? întrebă Titu privindu-l cercetător.

— Pământul... de... pământul... Bun e pământul şi drag mai ți-e cînd e al tău... Dar dacă n-ai pentru cine să-l munceşti, parcă... zău aşa...

— Trebuie sâ te însori, Ioane!

— Aşa-i, chiar aşa-i, domnişorule, murmură țăranul cu ochii stinşi. Dar decît să te însori cu oricine... Am pățit-o o data, domnişorule...

Tăcu, aşteptînd parcă o întrebare sau o aprobare. Cum însă Titu nu zise nimic, uTmâ din ce în ce mai vioi:

— Amu dumitale pot să-ți spun, câ mi-eşti mai bun ca un părinte şi m-ai învățat numai bine... Pot... Şi nu ştiu cum sâ-ți spun, domnişorule? Câ d-ta pleci departe şi poate nici n-ai să mai auzi de mine şi de necazurile noastre... O, Doamne... Mare-i lumea!.. Cînd crede omul c-a nemerit mai bine, atunci ia seama câ-i tot de unde a pornit... Uite-aşa-i, domnişorule! Aşa mă muncesc şi mă căznesc, şi nu ştiu ce sâ fac, cum sâ fac?

— Azi, cînd ai avere, ce-ți trebuie să te mai perpeleşti? Nici prea hapsîn să nu fie omul, că lăcomia strică omenia. Pământ ai destul...

— Destul nu-i niciodată, domnişorule... Dar pe cine vreau eu să iau nu se poate. Şi pe alta nu pot 9-o iau...

— Pe cine vrei?

— Pe Florica! zise Ion cu o lucire aspră în privire.

— Care-i măritata cu George-a-Tomii?

— Aia!

— De, Ioane, se vede că Dumnezeu ți-a dat c-o mînă moşia, şi ți-a luat cu cealaltă mintea! vorbi Titu. Cît e satu de mare nu găseşti tu decît pe nevasta lui George?

— Nu-mi trebuie alta, domnişorule! scrîşni Ion deodată furios şi cu o hotărîre sălbatică în ochii sticlitori.

— Hm, făcu Titu aproape înfricoşat de glasul lui... De... Nu-ți trebuie...

— D-ta ce mă înveți să fac? urmă Ion iară mai blînd şi rugător.

~ Nimic... Sâ te astîmperi!

— Dar daca nu pot?

— Atunci fă ce ştii!

— Nu ştiu nimic! bîlbîi Ion zvîrcolindu-se între mînie şi neputință.

— Nici eu... Dar atîta totuşi pot să-ți spun: astîmpără-te!

[Pe Ion răspunsurile lui Titu îl umpleau de fiere. Destăinuia întîia oară frământarea lui cuiva şi, în loc de încurajare, găsea împotrivire. îl ustura inima că nu poate scăpa de nehotărîre. Şi totuşi patima lui crescuse atît de puternică, încît simțea bine că are să-l mistuie dacă nu va nemeri calea spre potolirea *ei^}*

— Trebuie, domnişorule, trebuie! gemu dinsul stăpînindu-şi focul.

Titu, spăimîntat de îndîrjirea ce i-o citea în față, tresări. Şi repede îi dădu mîna zLcîndu-i:

— Rămîi sănătos. Ionică!... Şi astîmpără-te, ascultă-mă pe mine!...

Ion mormăi ceva şi rămase în mijlocul drumului, uitîndu-se după el pînă coti la Rîpele-Dracului. Apoi scuipă cu scîrbă, bîiguind:

— Lasă că ştiu eu ce-i de făcut...

Titu petrecu seara la Grofşoru, împreună cu părinţii şi sora-sa. Şi a doua zi porni cu trăsura la Monor, de unde avea să ia trenul spre Sibiu.

5

Din clipa cînd Savista i-a deschis ochii, George parcă s-ar fi trezit dintr-nn somn adînc. Acuma înţelegea de ce îi tot dă Ion tîrcoale, de ce-i cere sfaturi şi-i vine mereu prin casă. Adică pentru Florica. Cu toate acestea şi de atunci încolo l-a primit. Vorbea şi rîdea cu dînsul încît toată lumea ar fi jurat că sunt prietenii cei mai buni. îl ura şi rîvnea să-l prindă, să se răfuiască, îi era frică şi lui de răfuiala dorită şi totuşi o căuta. Pleca liniştit de-acasă, căci Savista era o paznică nepreţuită şi-i raporta în fiecare seară fiece pas al nevestei...

Ion însuşi simţise de mult vrăjmăşia Savistei şi deseori îi venea s-o sugrume, ca să-şi deschidă drumul la Florica. Ura însă numai pe George, din ce în ce mai rău, fiindcă numai din pricina lui nu e slobodă femeia. Dacă n-ar fi luat-o el, poate că ea l-ar fi aşteptat şi azi n-ar mai trebui să se zbuciume şi să nu ştie cum să se apropie de dînsa.

Chiar în ziua cînd Titu plecă din Armadia,. Ion aflînd că George nu-î acasă, înspre amiazi se repezi la Florica, nădăjduind să-i mai poată vorbi măcar o-clipă între patru ochi. Savista, pe prispă, îl zări de departe, şi, nemaiputîndu-se tîrî la locul ei de pîcdâ după grămada de coceni, se răzimă îndată de perete, închise ochii, deschise gura şi începu să sforăie uşor, parcă ar dormi dusă. Ion intră în ogradă, o văzu şi o strigă pe nume. Oloaga însă nu răspunse. Atunci Ion se apropie şi-i zise iar, mai încet, cu inima tremurînd de bucurie, vrînd s-o încerce dacă doarme aievea:

— Savista!...

Oloaga însă sforăia nemişcată, deşi vreo trei muşte i se plimbau pe obrajii scofîlciţi şi asudaţi, pe gingiile alburii, pe dinţii lungi şi galbeni.

— Doarme, slavă Domnului! murmură Ion, trecîud în vîrful picioarelor în tindă.

Savista îşi ascuţi urechile. N-auzi decît şoapte şi apoi glasul Floricăi, îndemnîndn-1 să plece.

— Savista doarme ca iepurele, ia seama.

Oloaga fierbea de mulţumire c-a găsit, fără să vrea, mijlocul de a-i prinde de-a binelea. Dar, fiindcă de-afară mi auzea bine ce vorbesc ei înlăuntru, nu mai ieşi pe prispă, ci de azi înainte se ghemui într-un colţ în tindă, păzind de-acolo să nu treacă găinile pragul. Moţăia toată ziua şi deseori sforăia. Florica, cu grija casei, nici nu băgă de seamă că Savista şi-a schimbat locul. Dar cînd a auzit-o horcăind, s-a gîndit că poate să fie bolnavă şi a întrebat-o:

~ Ce te doare pe tine, Savista, de te-ai înmuiat aşa?

Oloaga se prefăcu. Se frecă Ia ochi cu pumnii parcă de-abia s-ar trezi, şi blodogori mohorîtă:

— Nîmic... somn, somn...

Florica clătină din cap, dar n-o mai descusu, socotind c-o fi îmbătrînit şi de aceea o apucă moleşeala mai des.

Trecură cîteva zile. Ion nu se mai arătă. Savista clocotea de nerăbdare.

Apoi vineri seara George, sfătuindu-se cu Florica îi spuse că duminecă noaptea va pleca cu tatăl său la Pădurea-Fulgerată, să aducă cîte-un car de lemne înainte de a-i năpădi căratul bucatelor de pe hotar. Şi tocmai a doua *zi* veni iar Ion. Savista sforăia dusă în ungherul ei. Ion, care n-o zărise în ogradă, se sperie văzînd-o aici;

— Noroc, Florica... Dar ce-i cu Savista? zise dînsul încet, cu glasul tremurat.

— Apoi aşa face de-o vreme încoace... O fi bolnavă... Ştie Dumnezeu... Da' şezi, mai şezi la noi, Ioane!

— Mulţumesc, c-am tot şezut! răspunse Ion uitîndu-se iar la Savista şi apoi adaogă: Da' George nu-i pe-aici?

— Nu-i, că-i la porumb cu lucrătorii...

— Mhhm...

— Numai duminecile de-l mai prinzi pe-acasă acu, dacă ne-a îmbulzit munca... Da' poate nici duminecă să nu fie... că tocmai duminecă seara vrea să plece la pădure...

Ion se cutremură, parcă l-ar fi zgîlţîit deodată o mînă năpraznică. Sîngele i se aprinse în inimă ca într-un ibric pus pe jăratec. O privi cu ochi atît de mari încît i se părea c-o vede sub mărul pădureţ, în braţele lui, şi-i simţea carnea fierbinte. Florica nu se uita la dînsul ca şi cînd ar fi ghicit la ce se gîndeşte. Şi Ion şopti aspru, poruncitor:

— Duminecă, după ce pleacă dînsul, să ştii că vin!... Auzi tu?

Femeia tăcu.

— Să ieşi în ogradă! Auzi?... Negreşit să ieşi, altfel...

Florica tăcea mereu.

— De-atunci n-am mai schimbat o vorbă ca oamenii... Şi nu mai pot...

— Dacă află George, ne omoară! zise Florica foarte încet, fără a-l privi.

Ion scrîşni, încît pe femeie o trecu un fior.

— Să ieşi, Florica!... Să nu faci cumva să nu ieşi, că...

în clipa aceea amîndoi întoarseră privirile deodată la Savista care horcăia cu gura căscată şi înghiţea din cînd în cînd. O priviră înfricoşaţi, cu o presimţire urîtă, care însă trecu repede ca o nălucire.

— Doarme, doarme, murmură Florica.

Savista respira greu. Sudorile îi curgeau şiroaie pe tîmple, pe obraji. Roi de muşte bîzîiau împrejurul ei...

6

Titu nu se mai sătura privind pămîntul Ardealului care fugea, se îndoia, rămînea în urmă, se întindea departe, se apropia iarăşi... Şi trenul trecea trufaş pe lîngă satele româneşti, pe unele spintecîndu-le chiar ca un tiran neîndurător, şi doar pe alocuri se oprea cîte-o clipă, însemnîndu-şi oprirea cu vorbe aspre ungureşti care zoreau sau huiduiau veşnic pe ţăranii drumeţi sau slujitori. Pretutindeni aceiaşi ţărani, umili, voinici, răbdători: pe şoselele albe, alături de care silitoare, pe cîmpiile galbene, răscolite de braţele lor şi udate de sudoarea lor, prin satele sărace, stoarse de vlagă. Unde era munca, erau numai ei. Pe urmă veneau gările mari, anticamerele oraşelor, şi ţăranii nu se mai zăreau. în schimb, apăreau surtucari grăbiţi, gălăgioşi, nerăbdători, vorbind poruncitor numai în grai străin.

„Noî muncim ca sâ benchetuiască ei! se gîndea Titu înecat de o revoltă din ce în ce mai mare. Asta-i ilustrația nedreptății și oropsirii noastre!"

în Armadia străinii de-abia se observau în niitl-ța mare românească. Dar orașele acestea parcă-i luau an văl de pe ochi, ca și odinioară în Gargalău cocioabele de pe la margini. I se păreau niște cuiburi uriașe detrîntori dușmani care înghit/veșnic nesăturați, rodul muncii milioanelor de robi dimprejur,

io- La Cluj schimbă trenul. De-abia izbuti să se cațăre într-un vagon ticsit de oameni, să-și așeze geamantanul pe coridor. Atîta vorbă ungurească îi înnegrea sufletul. Se simțea parcă s-ar fi oprit deodată într-o mocirlă.

„O ce bine-i că plec... Cel puțin nu voi fi nevoit să văd și să aud mereu lucrurile acestea revoltătoare 1..."

în aceeași vreme însă îi era rușine că fuge din luptă. își zicea că cinstit ar fi să stea în vîrtejul ciocnirii, iar nu să lase pe miile celea de umili în ghearele hrăpărețe, fără apărare și fără nădejde... Dar îndată ce se uita împrejur, curajul îi pierea și înțelegea că războiul acesta nesfîrșit cere voinici vînjoși, dîrzi, neîmpăcați, care luptă fără a-și da seama și fără încetare. Țăranii din Lușca... cei ce suferă bătăi, umilinți, temniți, și nu se înmoaie...

Se înnopta. Trenul gonea urnind. Nouri de scîntei se împrăștiau în răstimpuri peste ogoarele negre', licărind în văzduh ca o ploaie de stele căzătoare... Titu, pierdut în gînduri, privea în întunerec, rezemat cu fruntea de cerceveaua ferestrei deschise. Curentul amestecat cu fum îi vîlvoia părul.,. în vagon oamenii se liniștiseră. Rămăsese singur în coridor cu cîteva cufere. îl cuprinse foamea și-și aduse aminte c-ar

fi trebuit să mănînce la Cluj, dar l-a zăpăcit vălmășagul de lume și de zgomot. Scoase din geamantan merindea ce i-o pusese acasă. Pe cînd se lupta cu un picior de găină friptă, conductorul, care isprăvise controlul biletelor, veni să se mai odihnească puțin și, văzîndu-l mîncînd, îi zise „poftă bună" pe ungurește. Titu însă răspunse ursuz:

— Nu știu ungurește!...

Atunci conductorul se uită împrejur și, nemaifiind nimeni, murmură:

—• Și io-s român, domnule!

Titu se însenină deodată. îi oferi o bucată de friptură, zicînd într-una:

— Ești român... ești român... poftim... ești român!...

Și conductorul îi povesti că se cheamă Ștefan Popa, dar că și-a schimbat numele în Pap Istvân, fiindcă așa i-au cerut cînd l-au pus în serviciu, că e însurat cu o unguroaică, și are opt copii, că joacă și el cum cîntă cei mari, altfel ar rămîne pe drumuri.

„Adică acela care vrea sâ iasă din robia de la țară, trebuie să-și robească sufletul la oraș, să devie la rîndul lui o primejdie pentru robii care l-au născut)" se gîndi Titu cînd rămase iar singur. Cel ce se depărtează de satul lui trebuie să cadă în mrejele lor...

Adormi pe geamantan, istovit mai multde gînduri decît de oboseală... îl deșteptă un junghi în spinare. Soarele tocmai strălucea întristat. Și trenul huruia mereu-mereu...

Pe peronul gării din Sibiu aștepta un grup de domni cu brâțare tricolore, care se îtnprăștiară la ușile vagoanelor: erau organizatorii însărcinați cu primirea oaspeților din toate ținuturile românești... Titu sări jos și se cruci văzînd cîtă lume care vorbește

românește cobora din trenul în care dînsul se simțise atît de străin. Și totuși în tren nu vorbiseră românește! De ce n-o fi vorbit nimeni în tren românește?... Acuma toți se îmbrățișau, sa chemau, încît Titu se sfîa că el, în mijlocul atîtor români, nu cunoaște pe nimeni. Vru sâ se apropie de un organizator, cînd deodată auzi un glas tare:

— Herdelea Titu!... Herdelea!...

Se uită nedumerit și văzu pe cel care-i striga numele: un domn binefăcut, roșu la obraz, cu ochelari de aur, ras de mustăți.

— Aici! strigă Titu puțin răguşit de mirare. Eu sînt Titu Herdelea!

Domnul se repezi la dînsul foarte prietenos, întinzîndu-i amîndouă mîinile.

— Bine că te găsii, domnule!... Nu mă cunoşti... Pintea... Doctor Vîrgil Pintea!... Mi-a scris fratele meu că vii la Astra, dar nu mi-a scris cînd soseşti. Ei bine, ca să nu te scap, de două zile pîndesc toate trenurile, țipînd ca un nebun: Titu Herdelea... în sfîrşit, bine c-ai venit!

— Aa, fratele lui George? murmură Titu. Da, vezi, le scrisesem, dar nu m-am gîndit că o să te înştiințeze. Nu-ți închipui ce bine-mi pare că...

— Da, fratele lui George... Sîntem atîția frați că nu există colț de pămînt românesc, unde să nu fie rătăcit unul-doi. Aici, de pildă, suntem chiar doi...

— Doi?

— Doi, dragă. De astă-primăvară. E şi Liviu, căpitanul. Militar teribil, de la statul-major. Mîine-poimîine îl vedem general... Da-i ciufut rău. Nu știu cui seamănă. Ne face neamul de rîs. Nici nu s-arată printre noi. Veşnic numai cu militarii lui, cu nasul în cărți şi-n hărți... Am să te duc totuşi să-l cunoşti. Dar să-l iei cum este...

Vîrgil Pintea era bun de gură şi vesel şi vioi ca un copil. Toată lumea din Sibiu îl cunoştea şi-l iubea, fiind un medic priceput şi dezinteresat şi un român inimos. Găzdui pe Titu la dînsul. Avea un apartament plăcut, într-un cartier frumos. Dădu musafirului dormitorul, rămînînd ca el să se culce în birou pe un divan.

După ce Titu se primeni, ieşi împreună cu Pintea care îl prezintă la cafenea tuturor ca pe un poet plin de făgăduinți şi reprezentant al *Tribunei Bistriței.* îl primiră cu obişnuita simpatie ocazională. Unii îşi aduseră aminte de nişte versuri ale lui Titu din *Familia.* Mai ales însă Barbu Luca, un tînăr slăbuț şi mititel, el însuşi poet şi redactor la un ziar din Sibiu, se împrieteni cu Tîtu şi se oferi să-i fie călăuză credincioasă şi nepărtinitoare.

Mai tîrziu Titu legă cunoştință şi cu căpitanul Pintea, care stătea într-o odaie simplă şi aproape sărăcăcioasă, pe lîngă comandamentul corpului de armată unde avea serviciu. îl găsiră între hărți, săbii, tunici şi cizme, în pijama scurtă, la birou, cu un teanc de acte în față, pe care le închise cu cheia în sertar, fiind secrete militare. Liviu Pintea era un om înalt, cu fruntea lată, cu părul rar, ochii albaştri-oțel şi pielea bronzată.

— îți aduc pe cumnatul nostru, zise Virgil, intrînd. Te previn însă că Titu e poet român şi deci să nu-i bați capul cu ideile tale renegate, să-l sileşti să se supere!

Căpitanul zîmbi şi strînse englezeşte mîna lui Titu, zicînd politicos:

— DaCă-i poet, înseamnă numaidecît că-i şi iredentist?... De altfel să nu iai în seamă clevetirile fratelui meu... Sînt român şt eu, dar mai-nainte de a fi român, sînt ofiţer şi servitor al majestăţii-sale împăratului. Ca atare, firește, nu pot admite năzuinţele celor de teapa dumnealui, care trag mereu cu ochiul către Bucureşti şi spre România. în mintea mea aşa ceva nu se cheamă politică naţională, ci trădare de ţară...

Vorbea foarte liniştit, avînd în voce energia omului care, după frămîntâri grele şi-a stabilit o linie de conduită în viaţă şî o apără cu o convingere rece, hotărîtă. Titu îl asculta uimit. El încă nu întîlnise pînă azi un adversaT cumpătat, cu argumente sigure, care nu se speria de fraze. Se simţi îndată într-o inferioritate supărătoare. Obişnuit să răspundă la contraziceri cu vorbe pe care, deşi izvorau dintr-un sentiment înverşunat, nu le putea strînge într-o ordine de bătaie logică — nu îndrăzni multă vreme nici să deschidă gura. Din norocire, Virgil cunoştea prea bine ideile fratelui său şi le răsturna cu uşurinţă, doborîndu-l şi acum dovezile cele mai grele prin cîte o glumă aruncată ca o piedică grotească între picioarele unui luptător netemut.

Statură împreună vreun ceas. La sfîrşit şi Titu se întrema şi puse căpitanului întrebarea:

— D-ta adică nu doreşti unirea noastră a tuturor?

— O, asta deocamdată e utopie!

— Ce înseamnă la d-ta „deocamdată"?

— Ei, cîteva secole să zicem... în orice caz cit timp puterea noastră militară e vie şi viguroasă, zWrcolirile iredentiste rămîn simple visuri utopiste.

— Dar dacă ar veni un război?

— Războiul n-ar putea realiza visurile dumneavoastră. Se ştie doar că România e aliata noastră. Deci...

— Alianţele însă nu sînt eterne!

— Vrei să zici că România s-ar putea întoarce împotriva noastră? zîmbi căpitanul. Greşită socoteală. Foarte greşită. Pe care România nici nu va face-o niciodată, căci toate interesele ei o silesc să fie alături de noi. O silesc! Accentuez special: o silesc!

— Dar dacă totuşi n-ar fi cum crezi? Ce-ai face atunci d-ta?

— Curioasă întrebare! zise Liviu devenind grav. Mî-aş face, evident, datoria. Se mai poate discuta aceasta? Dar nici prin gînd nu mi-ar trece vreodată să şovăiesc măcar o clipă în faţa unui duşman al împăratului, oricine ar fi duşmanul!

— Fraţii noştri...

— Aici nu încape frăţie. Cînd fratele ţi-e duşman şi vrea să-ţi răpească ţie casa ta şi ograda ta ca să şi le mărească pe ale sale, ei bine, îi dai la cap ca şi altui duşman şi nici nu-ţi mai pasă că ţi-a fost cîndva frate!

Vîrgil ascultase zîmbind dialogul dintre Titu şi Liviu. El făcuse de mult aceleaşi întrebări şi primise aceleaşi răspunsuri, deşi îi demonstrase şubrezenia temeliei lor. Dar, fiindcă ştia că pe căpitan îl sîcîie şi-l tulbură totdeauna asemenea discuţie, Virgil era bucuros că Titu îl încolţeşte.

— Lasă-l, dragul meu, că n-o scoţi la capăt cu dînsul! strigă în cele din urmă medicul rîzînd, deoarece vedea că Titu se posomoreşte. E renegat de tot... E pierdut pentru noi... Are să se schimbe însă cînd îl vom face general în România mare.

Liviu Pintea zîmbi dispreţuitor:

— Cred c-ar fi fost mai plăcut să fi vorbit de altceva...

— Da, despre Radetzky sau de cucerirea Bosniei, zise Virgil rîzînd.

— Mi-ar fi făcut multă plăcere să cunosc şi eu operele cumnatului nostru, continuă căpitanul, fără să asculte gluma fratelui său, întorcîndu-se spre Titu. Nu vorbesc româneşte atît de bine cît aş dori, fiindcă am stat numai între străini şi n-am avut ocazie să vorbesc limba mea natală, dar citesc cu drag, cînd am răgaz, cărţi româneşti. în general însă mă interesează romanele şi nu pot suferi poeziile...

— Atunci tocmai ai nimerit-o! strigă medicul. Căci Titu scrie numai poezii!

— Ce are a face? Cel mult n-am să-l citesc...

Deşi convorbirea fusese ţinută tot timpul într-un ton de intimitate prietenească, totuşi Titu ieşi plouat din locuinţa căpitanului Liviu Pintea. Argumentele ofiţerului se războiau în sufletul lui cu convingerile sale entuziaste şi-i întreţeau în creieri întrebarea înfricoşătoare: dar dac-o fi avînd căpitanul dreptate?Din fericire Virgil nu-i dădu vreme să se zbuciume şi-i zise serios:

— Văzuşi cîte baliverne sălăşluiesc într-un spirit strîmt de militar?... Primejdia asta ne ameninţă însă pe toţi, dacă nu ne vom apăra din răsputeri sufletele de invazia străină!

Sibiul avea o înfăţişare de sărbătoare. Străzile gemeau de lume românească, sosită de pretutindeni: preoţi, învăţători cu nelipsita umbrelă subţioară, profesori, avocaţi, ţărani... Cu tot caracterul său german,

oraşul părea azi o reşedinţă românească. în marea de români, străinii dispăruseră.

„Parcă miile de robi muncitori şi harnici ar fi pus stăpînire pe cuiburile trîntorilor I" se gîndea Titu reînsufleţit la vederea furnicarului de români.

Seara avu la Hotel Traian un banchet de cunoştinţă. Titu şedea la masa reprezentanţilor presei, pe cînd Virgil Pintea, ca unul din fruntaşii Astrei, trecuse aproape de bătrînul preşedinte. între gazetarii gălăgioşi, Titu se simţea străin. Toţi se cunoşteau, îşi povesteau păţaniile naţionale, procesele, articolele, vorbeau de tirajul ziarelor, de deputaţii români de la Budapesta, de guvernul unguresc, de procurori... O lume nouă îşi deschidea tainele în faţa tînărului reprezentant a! *Tribunei Bistriţei.* Şi lumea aceasta îl zăpăcea şi-i răcea speranţele. în toate vorbele ce le auzea mişunau preocupările mărunte, personale, interesate. Nici unul nu rostea un cuvînt despre vreun ideal superior. Fiecare părea încîntat de sine însuşi şi îngrijorat veşnic săserîdice deasupra celorlalţi cu orice preţ... Vecinul lui din dreapta era Barbu Luca, tînărul poet care însă acuma de-abia se sinchisea de dînsul şi alerga mereu să ciocnească ba cu „ilustrul asesor consistorial", ba cu „magnificenţa-sa Cutare" şi, de cîte ori se întorcea la locul său, şoptea în treacăt lui Titu:

— E o canalie ilustrul, dar trebuie să-i faci curte, căci altfel nu poţi trăi!

Pe la sfîrşituî banchetului, după multe discursuri umflate, Titu îşi simţi inima atît de mîncată de amărăciune, că-i venea să plîngă cu hohot.

„Pretutindeni egoismul, o, Doamne!" îşi zicea privind cu ochii rătăciţi la feţele roşite de băutură, cu rîsuri prefăcute pe buzele umede.

— Titule, Titule! îl deşteptă deodată glasul lui Virgil de la spate. Ia vino încoace!... Ce-i cu d-ta, poete? Ce eşti aşa de trist cînd toată lumea e veselă?

De-abia acasă îşi dezvăli nedumerirea, cu lacrimi în ochi, ca un copil nepriceput care a suferit jigniri grele întîia oară cînd a păşit în lumea largă. Virgil Pintea îl ascultă pe gînduri, dînd din cap înţelegător.

— Toţi am trecut prin amărăciunile dumitale de acuma, zise dînsul apoi, ca un părinte blînd. Dar viaţa aşa e, dragul meu. Viaţa e nimicitoarea iluziilor. Numai cel ce-şi poate păstra visurile în ciuda cruzimilor vieţii, numai acela nu va pierde încrederea niciodată... Fireşte că spectacolul nu e înălţător, dacă intri în culise să vezi sforile... Nu te uita însă la indivizi, căci iudivizii sînt mărunţi, sînt oameni care tetdeauna îşi caută rosturile lor. Priveşte departe şi atunci ai să vezi cum se va schimba panorama... Serbările astea, de pildă! Nu te uita la oameni, la discursurile lor, la conferinţele şi procesele-verbale în care fiecare caută să-şi arate meritele reale sau închipuite... Nu! Astea sînt nimicuri... Dumneata încearcă sâ vezi ansamblul! Şi atunci vei simţi în toate manifestările acestea, bune, rele, înălţătoare sau josnice, civilizate sau sălbatece, vei simţi bătaia pulsului unui popor care vrea să trăiască şi care se luptă crîncen ca să poată trăi... într-o bătălie numai rezultatul are însemnătate hotărîtoare. Ce-mi pasă mie cum beau şi mânîncă soldaţii în vremea războiului prelung? Istoria nu va şti decît: am biruit sau am fost biruiţi... Ş-apoi iarăşi, lupta noastră e o defensivă activă, cum ar zice fratele meu căpitanul. Duşmanul ne atacă prin toate mijloacele moderne de cutropire, prin cultura lui, prin şcoala lui, prin arta lui, prin banii şi prin munca lui... Noi trebuie să dăm din mîini ca baremi să nu ne înecăm. Atît. Dacă ne menţinem la suprafaţă, am izbutit. Ţinta este să nu pătrundă duşmanul în cetatea noastră. Ei, şi ţinta aceasta, cu toate mărunţişurile omeneşti care pe dumneata te întristează, e cîştigată. Asta-i mîndria noastră. Şi trebuie sâ fie şi mîndria dumitale şi a oricui i-e drag aievea neamul!

Trei zile cît ţinură serbările, Titu luă parte Ia toate şedinţele, conferinţele şi banchetele festive, liniştit, mulţumit, răsunîndu-i în urechi cuvintele lui Virgil Pintea de cîte ori vreun amănunt încerca să-I tulbure. însufleţirea însă nu-l mai stâpîni pînă a treia seară, la balul care încheia solemnităţile... Toate doamnele erau în costume naţionale din toate ţinuturile, oferind un spectacol impresionant. Şi, spre miezul nopţii, toate domniţele acestea frumoase ca zînele şi gingaşe ca florile se prinseră într-o horă imensă, fredonînd în cor, cu glasuri dulci, învăluitoare, cuvintele unui cîntec popular pe care Virgil Pintea, îmbrăcat ţărăneşte, îl cînta din fluier în mijlocul lor... Hora aceasta i se păru lui Titu un simbol al întregei vieţi ardeleneşti, legătura între mulţimea cea mare, umila şi ostenită, şi conducătorii ei, ieşiţi tot din sînul ei şi neuitîndu-şi obîrşia.

— Trăiască românii! izbucni deodată Titu nemaiputîndu-şi stâpîni emoţia.

Strigătul fusese în sufletul tuturor, căci îndată toată sala se umplu de glasuri înflăcărate:

— Trăiască românii!... Trăiască doamnele române!... Neamul românesc!

Poliţaiul oraşului interveni discret pe lîngă bătrînul preşedinte al asociaţiei să potolească entuziasmul

primejdios. Glasul preşedintelui însă se pierdu ca o chemare neputincioasă în vîrtejul unui uragan zguduitor.

în aceeaşi noapte Titu vru să-şi scrie articolul pentru *Tribuna Bistriţei,* dar nu izbuti să lege nici două vorbe. Inima îi era atît de plină de fericire încît mereu trecea în biurou la Virgil Pintea să-şi împărtăşească impresiile.

— Ce minunată-i viaţa românească! zicea într-una. Ce mare e neamul nostru! Nu există în lume popor mai bun, mai harnic, mai mîndru, mai puternic... Nu poate să existe!

în culmea însufleţire! îşi aduse deodată aminte că mîine trebuie să plece de-aici, dincolo. Dar îşi zise cu hotărîre: „Nu mai plec nicâiri! Râmîn aici!... Ar fi o trădare să plec de-aici!., .Aici e nevoie de oameni! Aici e nevoie mai mare ca oriunde!"

Adormi foarte decis să se oprească la Sibiu, să intre la vreo gazetă, în sfîrşit să se facă folositor norodului.

A doua zi se deşteptă frînt de osteneală, pe cînd Virgil Pintea îl scutura din răsputeri:

— Sus! Sus, leneşule!... E ora zece şi trenul n-are să te aştepte pe d-ta, stimate poete, să-ţi mistui în somn impresiile naţionale!... Haidem să nu întîrziem de la poliţie, unde trebuie să-ţi scoatem biletul de trecerea frontierei, altfel rămîi aici...

— Cum să râmîn aici? sări Titu, biruindu-şi deodată oboseala. Imediat sînt gata! Numai cinci minute!... S-ar putea să mai râmîn aici, o dată ce am pornit la drum?... Dincolo e fericirea cea adevărată... Acolo trebuie să fie!

George turba... Dîntru-ntîi îi venise să se năpustească la Florica şi s-o zdrobească. După ce a scos-o din sărăcie şi din noroi, după ce nu e în stare să-i facă baremi un copil, acuma umblă să-l şi necinstească? Se opri însă gîndindu-se că Ion e capul tuturor relelor şi că deci cu dînsul trebuie să se răfuiască... Al Glanetaşului i-a făcut destul rău, numai rău, şi fără nici o pricină...

Toată ziua de sîmbătă îşi ascunse mînia parcă nici n-ar bănui nimica-n lume. Şi, fiindcă Ion n-a venit pe la ei, seara s-a dus la circiumă unde l-a şî întîlnit. Vorbiră mai prietenos ca altădată şi George îi spuse că mîine se va duce la pădure, şi spunîndu-i îl privi atît de senin încît văzu bine bucuria din ochii lui Ion care, ca să-l descoase, întrebă:

— Da' cînd vrei să porneşti, George?

Glasul lui, tocmai pentru că voia să pară nepăsător, avea o tremurare uşoară de mulţumire pe care George o simţi foarte bine. Răspunse liniştit:

— Apoi cînd o însera mai bine, ca să mergem pe răcoare.

Duminecă după-amiazi trecu iar pe la circiumă şi iar întîlni pe Ion, şi iar aduse vorba că diseară trebuie să plece la pădure. Ion era ameţit puţin de rachiu şi chiuia şi horea parcă toată lumea ar fi fost a lui. în ochii lui strălucea sfidătoare bucuria bucuriilor. Apoi cînd să iasă George, Ion îi ură drum bun şi mai ceru o sticlă de băutură, să-şi astîmpere focul.

Pe Florica însă George degeaba o iscodise. -îşi vedea de treburile ei prin casă, ca totdeauna, încît bărbatul se gîndi că poate ea nici nu e vinovată. îi pregăti merinde în traistă şi ea însăşi agăţă traista

de loitră. Cînd începu să se întunece, Toma Bulbuc opri cu carul în uliță, în fața casei. George înjugase boii și-l aștepta. O slugă de-a lui Toma veni în carul feciorului, să-i mai ție de urît pe drum- Cînd își făcură cruce să pornească, sluga strigă:

— Da' topor nu-ți iai, bade George?

George tresări. înadins nu luase, gîndindu-se c-o să-i trebuiască acasă. Sări jos din car și alergă în tindă. Savista care se tîrîse pe prispă, nepricepînd cum poate pleca dînsul cînd ea i-a spus că are să vie Ion Glanetașu, bîigui plîngător:

— Nu duce, bade... Stai aci...

— Si nu pățești ceva, George, că te-ai întors din cale, murmură Florica.

— Vezi mai bine tu să nu se întîmple pe-aici vreo poznă! zise bărbatul tare, de frică să nu audă nevasta cum îi bate lui inima.

— N-ai nici o grijă, că doar mă cunoști și mă știi! răspunse femeia liniștită.

Carele se urniră. întunerecul le înghiți curînd, lăsînd în urmă uumai scîrțîitul roților, din ce în ce mai mulcom.

Pe bolta vînătâ stelele se aprindeau pe rînd ca niște luminițe fricoase. Peste sat se cobora o ceață plăpîndâ, alburie, care parcă subția bezna și o răcorea.

George tremura în car ca și cînd l-ar fi zgribulit frigurile. De vorbea, îidîrdîiau dinții. Ieșiseră din sat și suiau pe coastă, printre ogoare tăcute pe care clăile înnegureau ca tîlharii la pîndă... Două zile plănuise dînsul ce-o să spuie tatălui său cînd va sosi clipa, și acuma nu-i venea nimic în minte. I se părea că a plecat de-acasâ de un veac și vedea mereu pe Ion cum se furișează în ogradă, cum se așează în pat lîngă Florica... Apoi deodată gemu:

— Parcă nu mi-e bine... Mă întorc...

O luă drept peste cîmp. Auzi cum strigă tatăl său ceva, dar nu înțelese nimic. Vru totuși sa răspundă „bine, bine", și n-avu glas. Cînd nu mai auzi carele, începu să alerge. Se rostogoli de vreo două ori prin șanțuri peste haturi. îi era caid de se năbușea. Un strop de sudoare îi căzu pe mînă și-l învioră parcă l-ar fi atins un cărbune aprins. Cu cît se apropia, cu atît îi era mai frică să n-ajungă prea tîrziu.

Sări gardul porunibîștei din dosul casei, ieși în grădinița din față și de-aci în ogradă. Casa dormea nepăsătoare și tăcută ca o matahală moartă. Peste drum un cîine hămăi de două ori, iar în balta din vale broaștele orăcăiau urît într-o întrecere ațîțâtoare... Vru întîi să intre buzna, dar se răzgîndi înainte de a porni spre tindă. Poate că Ion totuși n-a venit încă ș-atunci... Bătu în ușă, ușor, cum bat flăcăii în geam, la fete. Glasul Floricăi răspunse îndată, limpede, nedormit:

- Cine-i?

George tăcu. Glasul femeiei îi zbîrnâia în creieri, spunîndu-i: „Vezi, nu dormea... ÎI aștepta..."

Auzi pașii Floricăi, desculți, apropiindu-se încurcați de foșnetul cămășii. Ușa se crăpă hoțește să nu facă zgomot.

— Tu ești? șopti ea.

— Eu, eu, mormăi George intrînd repede.

Nevasta recunoscu glasul, se dădu la o parte ca pleznită de un bici. Dar, înainte ca George să-i fi simțit spaima, se reculese și, punînd zăvorul, întrebă îngrijorată:

— Vai de mine, George, dar ce-i de te-ai întors așa?

— Nu prea mi-e bine... Dar lasă, că nu-i nimic... Culcă-te tu! Pînă mîine-mi trece, zise bărbatul încet, ca și cînd i-ar fi fost teamă să nu deștepte pe cineva.

Florica vru să mai întrebe ceva, dar răspunsul lui şoptit şi tremurat parcă-i puse un căluş în gură. Se urcă în pat, se învăli şi căută să vadă prin întuneric ce face George. Nu vedea nimic, dar îl auzea suflînd greu ş-apoi deodată dezbrăcîndu-se grăbit. Cînd se întinse lîngă ea, sub cearşaf, un. fior îi trecu prin spinare, căci George era un sloi de gheaţă.

— Ce ţi-e de te cutremuri aşa? întrebă bărbatul cu un glas gros şi greu ca un dangăt de clopot.

— Ce să-mi fie... M-a cuprins frigul cînd ţi-am deschis...

Vremea parcă stătea în loc, precum stăteau şi dînşii nemişcaţi, oprindu-şi respiraţia ca să audă mai bine orice urmă de zgomot, într-o aşteptare amorţită. De-afară pătrundea ca prin puf orăcăitul broaştelor îndulcit, ca un cîntec de dragoste. Geamurile însă se stingeau în întuneric încetul cu încetul, arătînd că vremea totuşi trece şi că cerul se înnourează treptat-treptat. O stea verzuie, care mai clipea singuratecă, dispăru deodată acoperită parcă de o perdea neagră, trasă de o mînă tainică.

Cine ştie cită vreme s-a scurs astfel?

Se gîndeau acum amîndoi, aproape în acelaşi timp:

„Poate că nu mai vine..."

Şi pe cînd se gîndeau, auziră deodată poarta, scîrţîind foarte uşor, apoi nişte paşi cari se apropiau de casă, rar, cu mare băgare de seamă. Apoi cîinele de peste drum hămăind iar de două ori. Cîntecul broaştelor se curmă scurt ca şi cînd arunci un bolovan în apă.

George şi Florica încremeniră. Peste un minut paşii în ogradă se mai apropiară puţin. Apoi iar urmă tăcerea, apăsătoare ca o piatră de morrnînt... Ş-apoi tăcerea fu clătinată brusc de un fulger orbitor, în lumina căruia îşi văzură, amîndoi, ochii sticlîtori de încordare. în aceeaşi clipă însă răsună un şuierat lin ca o chemare veche... Atunci George se ridică în pat şi ascultă, iar după un răstimp şopti stins:

— Mi se pare că e cineva-n ogradă!?

— Cine să fie? zise Florica cu un glas gîtuit de spaimă.

— Mă duc să văd I mormăi repede George sculîndu-se şi trecînd cu paşi hotărîţi în tindă.

Cînd atinse zăvorul, îi trăzni prin creieri că nu poate ieşi afară cu mîna goală. Se gîndi să ia toporul, dar îşi aduse aminte că toporul l-a lăsat în car. Tot atunci îşi mai aminti că în colţul tinzii, după uşă, trebuie să fie sapa cea nouă pe care a cumpărat-o joia trecuta în Armadia şi căreia numai ieri i-a pus coadă, încet, să nu se împiedece de Savista şi s-o scoale, pipăi în ungher şi o găsi... Pe urmă deschise uşa şi păşi pe prispă cu sapa în dreapta. Vru să izbească îndată, dar nu văzu nimic de întunerec... Zise aspru şi tare:

— Cine-i?... Cine-i?

Un vînt rece se porni deodată, deşteptat parcă de glasul omului, fîşîind trist prin frunzele pomilor şi trîntindpoarta ogrăzii, care rămăsese crăpată. Atunci George prinse în marginea grădiniţei din faţa casei o mişcare nevrută, după care auzi îndată:

— Ssst... ssst... ssst...

George făcu cîţiva paşi spre grădină, îndîrjit. Şi întrebă iar mai apăsat:

— Cine-i?

~- Ssst!... ssst... st! răspunse acuma mai aproape.

Cu amîndouă mîinile, George ridică sapa şi izbi. Simţi că fierul a pătruns în ceva moale şl în gînd îi răsări întrebarea: „Unde l-oi fi lovit?" Dar numaidecît se auzi iarăşi, mai încet şi rugător:

— Ssst... ssst...

George izbi a doua oară. Sapa vîjâi tu aer. Apoi un pîrîit surd, urmat de un zgomot năbuşit ca şi cînd se prăvale un sac plin. Mai ales zgomotul acesta înfurie s mai crunt pe George. Parcă tot întunerecul s-ar fi schimbat, dintr-o dată, într-o baltă de sînge închegat, care-l asmuţea. Lovi a treia oară, fără a-şi mai da seama unde...

Orăcăitul broaştelor reîncepu brusc, speriat, ameninţător, ca o văicăreală vîltoritâ în văzduh de vîntul ce sufla mereu mai mînios şi mai înţepat. George tresări, ca şi cînd deodată şi-ar fi revenit în fire, şi intră grabnic în tindă, zăvorind bine uşa şi aşezînd sapa la locul ei,

în casă Florica stătea acuma ghemuită de groază, pe laviţă, lîngă fereastră.

— Ce-ai făcut, omule? murmură femeia întinzînd braţele spre dînsul, ca o apărare sau ca o rugăciune.

— L-am omorît! răspunse scurt George.

Capitolul XIII

SFîRşrruL

Ion se prăbuşise sub lovitura a doua care-i crăpase ţeasta. Lovitura următoare n-o mai simţi, precum nu simţise durere nici la cea dintîi...Venise de-a dreptul de la circiumă, ameţit însă mai mult de fericire 'decît de rachiu, deşi băuse atîta de speriase pe vădana lui Avrum. Venind, fluiera vesel ca pe vremea cînd era holtei şi se ducea la fete, înainte de-a fi avut vreun gînd de însurătoare. Dar sufletul îi era aşa de plin de bucurie, că se stăpînea sâ nu sară să îmbrăţişeze gardurile pe lîngă care trecea şi cîinii care-l lătrau ici-colo. Strecurîndu-se în ograda Floricăi, trase o înjurătură înăbuşită fiindcă poarta scîrţăise puţin şi-î era frică să nu se trezească Savista. De altfel se hotărîse ca, dacă oloaga s-ar deştepta şi ar crîcni, s-o cotonogească fără multă vorbă. Lăsă poarta deschisă înadins ca să nu mai scîrţîie cînd va pleca. Toate le potrivise cu mare grije, numai la George nu se gîndise de loc, parcă nici n-ar fi fost pe lume.

Cînd se deschise uşa tinzii cu zgomot, i se încuiba în minte să facă „ssst", tot din pricina Savistei. După

paşi cunoscu însă că nu e Florica. Avu o străfulgerare de gelozie: o fi îmbrăţişat altul pe femeia inimei lui... Daria George nu se gîndea. N-apucă să crîşnească din dinţi, cînd auzi glasul lui George. Iar glasul acesta îl ului atît de mult că i se moleşi toată fiinţa de parcă nici mîna nu şi-ar mai fi putut-o mişca. în creieri totuşi îi rămase uitat acel „ssst" pe care simţea nevoia să-l rostească prosteşte, fără voia lui.

în aceeaşi clipă îşi dădu seama deodată că i-a sosit ceasul. Mintea i se lumină, deşi gura-i boscorodea într-una „ssst", tot mai domol şi mai nesigur. Aştepta loviturile, îngrijorat doar cu ce o să-l trăznească? Auzi foarte lămurit vîjîind în aer ceva, simţi o izbitură ascuţită în braţul drept, dar fără durere şi urmată doar de o fierbinţeală ciudată, care parcă-i topea creierii, încît începu să-şi amintească repede, ca într-o aiurare, cum se ducea la liceu în Armadia, cum a fugit de la şcoală ca să umble cu vitele pe cîmp şi să ţină coarnele plugului, apoi dragostea lui dintîi cu fata dascălului Simion Butunoiu, măritată acum cu unul din Săscuţa, apot dragostea lui să aibă pămînt mult, şi Ana, şi copilul, şi Florica, şi Titu cu toată familia Herdelea şi cu cîntecele cele frumoase, seara în pridvor, şi-i părea rău că toate au fost degeaba şi că pămînturile lui au să rămîie ale nimănui... Vîjîi iar ca o vijelie îngrozitoare într-un pustiu fără margini, şi înţelese că iar îl loveşte... Apoi deodată, ca şi cum sufli în luminare, se făcu întuneric deplin.

Pe urmă se trezi ca dintr-un somn greu. Habar n-avea cît stătuse în nesimţire şi nici ce se întîmplase. Numai cînd îşi auzi propriile-i gemete, îşi aduse aminte. Bra ud leoarcă. Se simţea parc-ar zăcea într-o baltă murdară. „O fi sîngele meu!" se gîndi dînsul. Vru să pipăie, dar nu-şi putu clinti mîna dreaptă. De-abia deschise ochii obosiţi. Ploua mărunt. Picurii îi cădeau pe obraji şi-l înţepau, căci carnea lui ardea. Văzduhul era cenuşiu, ca şi cînd se apropie zorile, dar cerul era înăbuşit de nouri şi ploaia cernea mereu, măruntă, rece, unsuroasă. Dureri cumplite îi ţîşneau de pretutindeni şi-i clocoteau în cap ameţitor. Chiar gemetele îi împlîntau cuţite în piept. Se gîndea însă numai la băltoaca în care se bălăcea, care-l scîrbea şi din care voia să scape cu orice preţ. „Mor ca un cîine!" îi trecu apoi deodată prin mintea aprinsă de desperare.

Şi îndată începu să se tîrască din răsputeri, sprijinindu-se pe mîna stînga, în ciuda suferinţelor îngrozitoare ce-i sfîşiau trupul. Gemea cu gura încleştată şi se tîra mereu-mereu. Poate un sfert de ceas să fi ţinut sforţarea crîncenă care-l duse pînă sub nucul bătrîn de lîngă gardul dinspre uliţă. Mai avea vreo doi paşi ca să ajungă la poartă. Sub nuc însă i se întunecă iarăşi tot. Doar gemetele înăbuşite se mai zvîrcoleau în corpul crîmpoţit...

Apoi ploaia stătu. Din pomi şi de pe streşini picura din ce în ce mai rar. Nourii se împrăştiau. Cerul albăstrea proaspăt, spălat. O vacă mugi undeva prelung, puternic, încît cîinii deşteptaţi din aţipeală porniră deodată în tot satul să latre speriaţi. Cucuriguri vioaie îşi răspundeau cu înverşunare. Oamenii ieşeau prin ogrăzi frecîndu-şi somnul din ochi sau întinzîndu-şi oasele. Pe uliţa cea mare începeau a urui carele pornite la cîmp.

Paraschiva răposatului Dumitru Moarcăş trecu cea dintîi pe dinaintea casei lui George, desculţă, zgribulită, leopăind grăbită prin noroiul moale şî rece, strîngîndu-şi năframa la gît şi pe gură. Un horcăit greu o opri, ca trăznită. Se închină de spaimă, dar totuşi se apropie de gard şi, printre nuiele, văzu pe

Ion plia de sînge. începu să țipe parc-ar fi călcat-o tîlharii:

— Săriții... Tutmlai!... Săriți...

Florica ieși îndată în ușă, in cămașă, nepieptănată. Așa veghease toată noaptea, pe laviță, ascultînd gemetele înfiorătoare din ogradă, așteptîndu-și parcă nudul în fiece minut, cu ochii țintă la George care, pe urmă, se așezase pe dunga patului, sufla aspru, tresărea uneori și poate că făurea ceva în mintea lui infierbîntatâ. Era albă la față ca varul stins și picioarele-! tremurau și de-abia o țineau. Văzu băltoaca de sînge lîngă grădiniță, aproape de prispă, apoi dîra roșiatică, spălăcită, ce se întindea pînă sub nuc, unde Ion zăcea ca o grămadă de carne. Lumea se învirtea cu ea, dar n-avea putere sâ stoarcă nici un glas și nici o lacrimă. Rămase pe prispă, ca o stafie surprinsă de lumina zilei.

Ograda se umplu repede cu oameni care se minunau, strigau, se închinau, înjurau, pe cînd printre picioarele lor copiii cu părul ciufulit se [îmbulzeau curioși cercetînd sîngele ca niște copoi nestruniți. în curînd sosi și primarul Florea Tancu, sfătos că se găsește în treabă oficială, răcni să se dea la o parte toată lumea, se uită la mort cu gravitate, fără să-și facă cruce ca ceilalți oameni, și declară solemn câ nimeni n-are voie sâ se apropie pînă ce nu vine notarul. Porunci apoi strajei Cosma Ciocănaș, să ia un cal din grajdul lui George și sâ plece în goană spre Jidovița.

Vremea trecea. Cerul se limpezi de tot și soarele începu sâ zbicească umezeala. Fiindcă muștele bîzîiau tot mai obraznice, primarul ceru o velință să acopere cadavrul. Florica aduse un cearșaf nou și alb ca floarea. Atunci ieși afară și George, slăbit la față, cu ochii rătăciți în fundul capului. Zărindu-l, lumea

care pînă aci se interesase numai de mort, se gîndi și la ucigaș. Florea Tancu întrebă simplu:

— Tn l-ai omorît?

Și George nu răspunse, dar plecă fruntea-npămînt

Glanetașu veni mai tîrziu, alergînd, împreună cu Zenobia care bocea și afurisea de răsuna tot satul.

Spre prînz, în sfîrșit, sosi notarul Stoessel cu judecătorul cel nou din Armadia. cu medicul circumscripției și cu doi jandarmi. Paraschiva spuse judecătorului cum a auzit pe Ion horcăind, dar doctorul care se uitase la cadavru, rîse ironic, zicînd:

— Palavre, muiere!... După asemenea lovitură nenorocitul n-a mai horcăit decît cel mult în fața iui Dumnezeu, cînd i-a citit sentința prin care i-a hotărît lăcașul în rai sau în iad, după cum s-a purtat aici pe pămînt!

Medicul, între două vîrste, ovrei, vorbind românește ca un român, avea slăbiciunea glumelor și calambururilor, chiar în momente neprielnice. Deoarece Paraschiva se jura pe toți sfinții din calendar c-a auzit horcăitul, doctorul se grăbi să reconstituie crima științificește: mortul a fost tîrît de cineva, probabil de ucigașul însuși, de la prispă pîuâ aproape de poartă, spre a induce în eroare justiția... Judecătorul îi întrerupse explicațiile, adresîndu-se primarului:

— Se știe cine l-a omorît?

— Eu l-am omorît! păși George hotărît în fața judecătorului.

— Cum l-ai omorît?

— Cu sapa...

— Și de ce?

— Pentru câ venise la nevastă-mea și...

— Destul! îl opri judecătorul, adăogînd către jandarmi: Este arestat!

între timp doctorul îşi scoase haina, îşî sumese mînecile cămăşii, iar acuma se apucă să facă repede autopsiacadavrului. Jandarmii goliseră ograda de lume. Numai George rămăsese să privească cum taie medicul carnea moartă, şi Florica, lîngă prispă, înlemnită.

Tăind şi forfecînd, doctorul guraliv arăta rănile şi explica judecătorului care fuma ţigară după ţigară, spre a-şi alunga greaţă:

— Uite asta, domnule judecător, asta a fost cea mai grea... L-a pocnit în creştetul capului, dar osul a fost destul de rezistent că doar a pleznit...Mare minune ! Rar caz ! Sau poate lovitura n-a fost prea de tot puternică. Orişicum, e o minune să dai cuiva în cap cu sapa şi ţeasta să nu se spargă. Aşa ceva numai printre ţărănise găseşte.,. în schimb patru coaste rupte complet... Lovitură mortală şi asta, fireşte... Poftim cum i-a deschis coşul, mai-mai să-ţi încapă degetele în rană... Şi ce lungă... Zece... treisprezece centimetri... Ehei, sapa!... Da, e zdrobit şi braţul, dar nu prea rău... Asta n-ar fi avut importanţă... se vindeca... cel mult braţul rămînea cu beteşug... Desigur însă că a fost ultima lovitură, cînd ucigaşul a mai pierdut din furie...

Apoi, isprăvind şi spălîndu-se pe mîini, declară hotărît:

— A fost un om ca oţelul!... Putea să trăiască o sută de ani l

Judecătorul porunci jandarmilor să pornească cu George. Florica acum se dezmeteci şi strînse repede merinde într-o traista pe care bărbatul o luă, întunecat, cu inima chinuită. Apoi ridică ochii întristaţi spre dînsa şi-i întîlni ochii mari albaşti privindu-1 drept, cu o imputare şi o milă care nu ştia dacă sunt pentru el sau pentru cellalt. Avu un început de mişcare ca şi cînd ar fi vrut s-o îmbrăţişeze sau baremi să-i

întindă mîna... Dar se opri, ruşinat să-şi deschidă sufletul în faţa atîtor oameni ce-i pîndeau toate gesturile. Privirea i se mohorî iar şi zise poruncitor:

— Vezi, Florica, ia seama... Că eu cine ştie cînd ă m-oi întoarce...

Femeia îi răspunse dînd din cap cu resemnare. Vegherea şi emoţiile îi şterseră bujorii din obraji şi-şi desemnaseră cearcăne vinete sub ochi. Aşa însă părea mai frumoasă, încît George, tulburat, se întoarse brusc spre poartă, urmat de jandarmii tăcuţi.

Savista, care toată vremea stătuse pitulată pe prispă ca o găină speriata, izbucni într-un scincet prelung:

— Bade George... bade, bade, badeee!

George ajunse în mijlocul uliţii. întoarse capul, dar ochii lui mîngîiară pe Florica. Apoi porni cu paşi rari şi dispăru.

— Credinţa mea este că, dacă n-ar exista femeia, n-ar mai fi nevoie de justiţie criminală ! zise judecătorul pe ungureşte medicului şi notarului.privind cu mare atenţie la Florica. Femeia este începutul tuturor păcatelor!

— Şi chiar sfîrşitul, adaogă doctorul rîzînd, încredinţat c-a făcut un spirit.

Notarul Stoessel, ca mai mititel, se grăbi să zîmbească, spre a fi pe placul tuturor, şi apoi întrebă respectuos:

— Dacă doriţi, putem face actele la primărie, unde-i mai comod şi mai curat...

Propunerea fu primită şi se suiră cu toţii în trăsura ce aştepta în uliţă. Atunci primarul Florea Tancu se apropie cu pălăria în mînă şi întrebă ce să facă cu mortul.

— Să-l îngropaţi! strigă medicul. Ce întrebare caraghioasă... Ei, haidem! Dă-i drumul, că mă aşteaptă clienţii acasă...

Mortul era acoperit cu cearceaful însîngerat. Un roi de muşte zburătăcea prinprejur. Zenobia năvăli acuma şi începu să-l bocească hohotind, iar după ce se satură de plîns, blestemă pe George cu tot neamul lui, pe Florica, pe doctor şi mai ales pe judecătorul care n-a pus jandarmii să taie în bucăţele pe ucigaşul bătrînetelor ei. Blestemele i le curmă numai sosirea Glanetasului, cu carul, în care fu ridicat cadavrul. Bătrînul, cu capul gol, o luă înainte, boii cu carul mortuar după el, ş-apoi Zenobia, înconjurată de mulţime de femei care lăcrimau înăbuşit.

Florica, în mijlocul ogrăzii, se uita după car, cu ochii mari, încremeniţi. Nu mai putea. Durerea o sugruma. Lacrimile i se porniră singure, şiroaie, arzîndu-i obrajii ca hîrtia.

2

în Pripas nu se pomenise omucidere de cînd se ţinea minte. Acuma oamenii fierbeau şi se cruceau. Vestea a alergat degrabă în Jidoviţa, în Armadia, în toate împrejurimile. Şi toata lumea compătimea şi lăuda pe Ion, c-a fost aşa ş-aşa de bun şi de harnic... Totuşi nici pe George nu-l ocăra nimeni, şi-î doreau să scape mai uşor din pacostea ce-a dat peste dînsul. Numai Vasile Baciu spunea pe ici, pe colo:

— Dumnezeu nu bate cu bîta... Iaca, mi-a furat pămînturile ş-acu l-a săturat Dumnezeu de pămînt!

Toma Bulbuc, tatăl lui George, sosi acasă abia seara, cu carele de lemne. A aflat pe drum nenorocirea

şi avea remuşcări că nu s-a întors şi el cînd a văzut că se întoarce feciorul. Descusu pe Florica şi pe Savista, iar a doua zi, în zori, fu în Armadia. Nu i se dădu voie să vorbească cu George şi nici măcar să-l vadă. Un paznic de la temniţă însă îi spuse că foarte curînd va fi transportat la Bistriţa, închisoarea tribunalului, deoarece vina lui merge la curtea cu juraţi. Atunci Toma se repezi la Herdelea sa-i ceară sfaturi. Familiei învăţătorului îi adusese zvonul încă de ieri o femeie din Pripas şi Ghighi plînsese toată seara pe „bietul Ion", dar erau dornici de amănunte şi Toma Bulbuc trebui să le povestească mai întîi tot ce ştia. Herdelea îl sfătui apoi să ia pe Grofşoru, care-i cel mai straşnic avocat din lume. Se duseră împreună la Grofşoru căruia Toma îi făgădui toată averea lui, numai să-i scape băiatul din belea.

— Bine-ar fi să ţi-l scap cu doi-trei ani, moşule! răspunse avocatul. în orice caz eu voi face ce-mi stă în putinţă...

Preotul Belciug văzu o milostivire cerească în întîmplarea aceasta sîngeroasă. îi părea rău de Ion, dar în aceeaşi vreme se bucura că biserica va cîştiga prin moartea lui. Se felicita pentru norocoasa idee ce i-a fost inspirată de Dumnezeu de-a asigura pe seama sfîntului locaş o avere atît de frumoasă. Hotărî să facă-o înmormîntare deosebit de solemnă omului care a lăsat de bunăvoie bisericii tot ce a stăpînit în valea plîngerilor. Dădu voie ca groapa lui Ion să fie săpată chiar în curtea noii biserici şi făgădui să-i ridice, pe socoteala sa, o piatră pe mormînt spre a eterniza creştineasca danie a celui răposat întru Domnul.

La înmormîntare se strînse mai tot satul. Soţii Herdelea cu domnişoara Ghighi veniră înadins să însoţească la groapă pe Ion care, deşi le făcuse buclucul

cu jalba lui, a fost om săritor şi de ispravă. De altfel prilejul era bun să încerce şi o învoială cu „Pămătuful" în privinţa locului căsuţei lor.

Belciug sluji cum ştia el mai frumos şi mai mişcător. Dar mai ales printr-o cuvîntare funebră înduioşa şi inimile cele mai împietrite. Mulţi oameni îşi ziceau că Ion şi-a simţit moartea de cînd şi-a dăruit bisericii averea. Preotul îl dădu drept pildă tuturor bunilor creştini:

— Biserica este leagănul nostru, unde ne întoarcern cînd ne-a obosit viaţa, unde veşnic găsim mîngîiere şi înălţare, este scutul neamului nostru credincios şi asprit. Cine dăruieşte bisericii, dăruieşte poporului şi cine dăruieşte poporului, preaslăveşte pe Dumnezeu. Cîtă vreme biserica noastră va fi mare şi statornică toate vijeliile şi urgiile lumii le vom înfrunta cu tărie...

Nici un ochi nu rămase însă uscat atunci cînd, prin gura preotului, Ion îşi luă rămas bun de la părinţi, de la toţi prietenii şi cunoscuţii. Iar cînd în sfîrşit pomeni pe George care i-a curmat viaţa pămîntească, şi-i zise „te iert, căci n-ai ştiut ce faci", tot norodul izbucni îutr-un hohot de plîns şi Zenobia, năucită de jale, se izbi cu capul de dunga coşciugului, încît d-abia o potoliră cei dimprejur.

Pe urmă Ion fu coborît în pămîntul care i-a fost prea drag, şi oamenii au venit pe rînd să-i arunce cîte o mînă de lut umed care răbufnea greu şi trist pe scîndurile odihnei de veci.

Glanetaşu făcu pomeni bogate la care familia Herdelea, mai populară, trebui sâ ia parte şi chiar să guste din toate mîncările „de sufletul lui Ion". Preotul Belciug, bolnăvicios ca totdeauna, a venit doar spre a cinsti amintirea „mîndrului creştin răposat", dar n-a luat în gură nici măcar o picătură de rachiu îndulcit cu secarea.

După pomeni Belciug pofti acasă la dînsul pe Herdelea, împreună cu stimata doamnă şi drăgălaşa domnişoară, să se mai odihnească puţin înainte de-a pleca în Armadia, care, oricum, e o plimbare zdravănă p;ntru nişte „dame delicate". Fireşte că familia primi invitaţia cu plăcere; doar d-na Herdelea, fiindcă nu uita aşa de lesne uneltirile oamenilor răi, cam strîngea din buze şi răspundea cu monosilabe preotului, care-şi înflorea cuvintele cu zîmbete bucuroase, parcă nici un nour n-ar fi întunecat vreodată prietenia dintre fruntaşii Pripasului. Astfel îi veni uşor învăţătorului să aducă vorba de locul cu pricina, iar răspunsul lui Belciug însenină deodată chiar şi pe dăscăliţa.

— Negreşit, frate Zaharie, zise popa frecîndu-şi mîinile. Cum sâ nu ne iubim noi românii unul pe altul? Nu-i destul că ne mănîncă inspectorii afurisiţi, să ne mai ciorovăim şi noi pentru nimicuri? Facem, Zaharie, cum nu ! Sâ ştii că joia viitoare, cînd vin prin Armadia, trec pe la tine şi mergem împreună să facem actele cum se cuvine între fraţi...

Cînd vorbeau însă mai în tihnă, se pomeniră cu Vasile Baciu, ciupit bine de la pomeni, reclamînd preotului pămînturile lui Ion, care i se cuvin lui acum după orice dreptate omenească. Belciug se supără:

— Ba să-ţi fie ruşine, măi omule, să mai umbli după avere, cînd văd că ai ajuns de rîsul satului cu beţiile! Omul mai bea cîteodată, nu zic, dar nu ca parcul, cum faci tu !... Folosinţa pămînturilor, pe care ţi le-a lăsat răposatul, fie iertat, am să ţi-o las şi eu, dacă-i fi om de treabă. Dar dacă n-ai să o slăbeşti cu

circiuma, apoi să ştii că ea te scot şi din casă, Vasile ! Aşa că, ori te faci om de omenie, ori de unde nu...

Vasile Baciu vru să-1 întrerupă, ceea ce însă pe Belciug îl înfurie atît de rău.că îl luă de mînă şi-1 scoase afară:

— Hait, hait... aici mie nu-mi .trebuie beţivi neruşinaţi!... La circiumă să fii obraznic, becisnicule ! Familia Herdelea îi împărtăşea indignarea.

— Ăsta-i cel mai ticălos din tot satul! zise d-na Herdelea, cea mai revoltată de îndrăzneala ţăranului.

3

Cîteva zile pe urmă în casa Herdelea numai de Ion şi de Belciug se vorbea. D-na Herdelea se înduioşa mai ales amintindu-şi cu cîtă sfinţenie o asculta bietul Ion cînd cînta ea seara în pridvor, iar învăţătorul nu mai era supărat de amărăciunea ce i-a pricinuit-o cu jalba răposatul, ba chiar spuse:

— Cine ştie? Poate că ne-a fost spre bine, ca de cînd ne-am mutat în Armadia parcă toate ne ies în plin!

Belciug devenise omul cel mai de treaba din lume. Dăscăliţa găsea că orice s-ar zice, e un preot fără pereche, care nu umblă după blestemăţii, deşi e încă destul de tînăr şi văduv de atîţia ani, şi că pripăşenîi nici nu merită asemenea popă, căci sunt criminali cari se ucid unii pe alţii ca sălbatecii. Iar cînd o dată Ghighi, vorbind de dînsul, scăpă, fără să vrea porecla „Pămătuful", care avusese atîta căutare pînă atunci, doamna Herdelea o dojeni că nu-i frumos să ocărască o fată cuminte pe un slujitor vrednic al lui Dumnezeu.

În acelaşi timp Herdelea aştepta veşti de la Titu, care trebuia să fi sosit în România. Citise în *Gazeta Transilvaniei,* la Grofşoru, darea de semă despre strălucitele serbări de la Sibiu şî inima-i sărise din loc de bucurie văzînd printre reprezentanţii presei şi pe *Titu Herdelea {Tribuna Bistriţei).* Umblă cu ziarul în buzunar două zile şi-1 arătă tuturor prietenilor, după ce avusese grija să sublinieze cu creion roşu numele fiului său. Totuşi, fiindcă nu primise încă nici o ştire de la el, îi era frică să nu fi păţit ceva la trecerea graniţei.

— Doar l-o feri Dumnezeu de asemenea pacoste ! zise dăscăliţa cînd află îngrijorarea soţului ei. Şi apoi e dînsul isteţ de ajuns...

— O, Titu e un băiat rar! De-ar fi şi alţii ca el.,.! murmură Ghighi oftînd visătoare.

De altfel Ghighi, de o vreme încoace era într-o stare sufletească ciudată. Aici îi venea să plîngă, aici să rîdă, fără nici un motiv aparent. Şi deoarece mai tîrziu observă că mîhnirile ei sunt în strînsă legătură cu zilele cînd nu venea Zăgreanu să se consulte cu Herdelea asupra unor foarte însemnate şi interminabile chestiuni pedagogice, fata se ruşina că s-a îndrăgostit prea mult şi începu să declare părinţilor ei tot mai deseori că nu-1 poate suferi. Declaraţiile acestea apoi fură punctul de plecare al unor controverse zgomotoase, mult asemănătoare celor ce au zguduit casa Herdelea în Pripas, pe timpul apariţiei lui George Pintea. Atîta doar că nici învăţătorul şi nici mai ales d-na Herdelea nu luau pe Ghighi în serios ca odinioară pe Laura... Deprecierea aceasta o enerva pe Ghighi şi mai rău şi o întărită împotriva lui Zăgreanu, încît curînd spuse că mai degrabă s-ar mărita cu un măturător de stradă decît cu dînsul. Degeaba îi reamintea

Herdelea norocul Laurei. Dar unde scrie că şi ea are sa nimerească negreşit ca sorâ-sa? Cine poate să ştie ce fel de caracter are Zăgreanu? Sub masca lui de băiat model se poate prea bine să se ascundă un ipocrit, sau un beţiv, sau alt stricat. S-au mai văzut destule cazuri. Şi baremi de-ar fi din vreo familie de seamă, dar tatăl lui e un simplu cărăuş...

— Nu-s eu de nasul lui! striga Ghighi cu mîndrie. Ş-apoi staţi să vedem întîi cînd va fi numit undeva şi pozna asta de Zăgreanu! Pînă atunci are să curgă apă multă pe Someş...

Singur argumentul cu numirea lui li se părea bătrînilor cumpănîtor. Herdelea se mira că nu mai vine nici un răspuns la cererea lui de pensie şi-i era chiar frică să nu se fi râzgîndit inspectorul. De cînd se obişnuise cu gîndul că e pensionar, era nerăbdător să-şi aibă patalamaua la mînă. începutul anului şcolar bătea la uşă şi, dacă nu se rezolvă repede pensionarea lui, înseamnă că iar să bată drumurile în fiecare zi pînă-n Pripas, în loc să-şi vază de slujba ce-o avea la Grofşoru şi să-şi încaseze în tihnă, lunar, pensioara cuvenită. Mereu întreba pe Zăgreanu ce mai ştie, dar tînărul, mai îngrijorat, nu ştia decît ceea ce-i făgăduise inspectorul: că locul din Pripas e ai Iui.

Deocamdată însă, fiindcă se apropia joia cînd Belciug avea să vie să sfîrşească cu locul casei, soţii Herdelea se sfătuiră şi se învoiră sa intabuleze averea lor din Pripas pe numele Ghighiţei, pentru orice eventualitate. Nu-i ameninţa nici un sechestru sau vreo altă nenorocire, dar e bine ca fata să aibă oleacă de zestre, nu ca sărmana Daura. Ei înşişi vor trăi cu ce au, iar dacă Herdelea nu va mai putea munci la Grofşoru, nu-i nimic, se vor ajunge şi din pensioară, că

lor nu le mai trebuie nici fumuri, nici măriri, ci doar cît să bage în gură şi să-şi ţie zilele bătrîne.

Preotul Belciug trase cu brişcă chiar la dînşii. Era obosit de alergăturile pentru biserica cea nouă, dar totuşi bucuria îi lucea în ochi că în sfîrşit ţinta vieţii lui e înfăptuită. Povesti cu însufleţire ce pregătiri a făcut pentru sfinţirea care va avea loc duminecă, cum a invitat pe episcopul din Gherla şi cum episcopul a răspuns că va veni negreşit, cum are siguranţa că toţi preoţii din judeţ vor fi de faţă, împreună cu toată „inteligenţa" română din Armadia şi împrejurimi, că va fi şi o petrecere cu dans unde desigur d-şoara Ghighi va avea rolul principal şi că în sfîrşit Pripasul va deveni în ziua aceea un adevărat centru românesc de nădejdi frumoase.

în privinţa locului care-l interesa pe Herdelea preotul venise înarmat cu tot ce trebuia spre a se putea face repede toate formele. Plecară împreună la judecătorie, pe la notarul public, pe la cărţile funduare... Pînă la amiazi isprăviră tot, ba avură vreme să treacă şi Ia Grofşoru care se însărcina, gratuit, sâ transcrie grabnic averea răposatului Ion Glanetaşu pe numele bisericii române din Pripas.

în aceeaşi seară şi cu învoirea dăscăliţei, Herdelea făcu o înştiinţare episcopiei cum că îşi retrage plîngerea împotriva preotului Belciug, declarînd ca eminentul părinte sufletesc al Pripasului numai dintr-o scăpare din vedere, iar nu din rea-voinţă, n-a venit cu crucea la Bobotează.

Chiar a doua zi sosi apoi şi comunicarea inspectorului că ministerul a binevoit să-i încuviinţeze trecerea la pensie, mulţumindu-i pentru serviciile aduse statului. Herdelea tremură citind adresa şi se mgîrnfâ de mulţumirile ministrului. Fireşte câ, pînă seara,

toată Armadia află regretele guvernului de-a fi pierdut un învățător atît de harnic ca Herdelea şi toată lumea se minună de asemenea distincție rară. La berăria Grivița, unde intră să bea o bere, Herdelea întîlni pe Zăgreanu care tocmai primise şi el numirea.

— Bravo urmaşule! strigă Herdelea arătîndu-i adresa inspectorului. Şi-ți doresc să capeți şi dumneata, peste treizeci de ani, o hîrțoagă ca asta colea!

în cinstea acestor veşti, Herdelea ciocni cîteva pahare cu Zăgreanu, sperlnd în sinea lui că tînărul, avînd numirea în buzunar, va deschide vorba despre Ghighi. Zăgreanu însă se posomori de tot, suspină foarte des şi nici măcar nu se uită în ochii lui Herdelea.

— Mi se pare mie că Zăgreanu vostru e cam hoțoman! zise Herdelea acasă, povestind muțenia tînărului.

— E i, acuma vedeți c-am avut dreptate f strigă Ghighi, căutînd să pară triumfătoare, deşi inima îi tremura ca varga.

4

înainte de prînz, pe cînd Ghighi îşi potrivea rochia de bal în care voia sâ meargă a doua zi la sfințirea bisericii din Pripas, veni Zăgreanu, mai gătit ca de obicei şi mai grav.

„Vrea să-mi ceară mîna", se gîndi Ghighi, speriată de ruşine şi neîndrăznind să sufle un cuvînt.

Zăgreanu întrebă pe d-na Herdelea dacă nu-i acasă cumva „domnul colega" şi, aflînd ceea ce ştia, se uită la Ghighi, roşi, vru să plece îndată şi, în sfîrşit, îi sărută mîna şi-i zise:

— Domnişoară... cred câ veniți la sfințire în Pripas?

— Da... tocmai mă pregătesc să... murmură fata.

— Atunci... atunci Ia revedere în Pripasf bîlbîi Zăgreanu zăpăcit, ieşind repede fără a-şi lua rămas bun de la d-na Herdelea.

„Ori e viclean, ori e fricos, îşi zise dăscălița, clătind din cap, fără însă a se supăra cum s-ar fi supărat altădată. Baremi de-ar da Dumnezeu să fie bine..."

îndată după masa Ghighi colindă toate prăvăliile ca să găsească nişte panglicuțe fără de care rochia ei n-ar fi avut nici un farmec. Voia să fie mîine cea mai drăguță din toate fetele, mai ales că-şi zicea în gînd melancolică: „Poate că e ultima mea petrecere de fatal..." Trecînd pe la poştă, auzi o bătaie în geam Era Bălan, care-i făcea semn să între.

—Scrisori!... Şi una chiar de la Bucureşti! zise Bălan cu zîmbetul lui blajin pe o fața rotundă şi umedă de sudoare. Adineaori au sosit... Tocmai mă gîndeam cum să vi le trimit mai repede, ca ştiu cît trebuie s-o aşteptați... Poftim, domnişoară, şi iartă-mă câ te-am oprit din drum!

— De la Titu! strigă Ghighi, apucînd scrisorile şi repezindu-se afară, zăpăcită.

Uită panglicuțele şi nu se opri pînă acasă, franiîntată de bucurie, îuvîrtind în mîini scrisoarea de la Titu şi totuşi nedesfăcînd-o.

— Titu ! Scrisoare ! țipă dînsa aprinsă.

— Bravo! Bine c-a dat Dumnezeu! Mi s-a luat o piatră de pe suflet! zise Herdelea, punîndu-şi oche-

larii ca totdeauna cînd citea ceva deosebit. Ei. ia sâ vedem ce spune bucureşteanul nostru!

Citi:

„Iubiţii mei, sînt numai de două săptămîni în România şi parc-aş fi de cînd lumea. 0 viaţa nouă s-a deschis în faţa mea. O fi mai bună, o fi mai rea, cine ar putea spune? Deocamdată mă simt uluit şi atît de mic că veşnic mi-e frică să nu fiu strivit de vîrtejul ce mă înconjoară. Mulţumit aievea sînt numai cînd mă întorc cu gîndul acasă, între d-voastră care-mi sinteţi cei mai dragi în lumea asta mare şi străină..."

— Sâracul! bolborosi dăscăliţa, cu gura punga şi ochii umezi.

„Ce-a fost şi ce-am făcut în Sibiu, aţi citit desigur în gazete. Ar fi trebuit să scriu şi eu ceva pentru „Tribuna Bistriţei", dar unde am avut răgaz de scris cînd mă frigeau grijile trecerii graniţei?"

— Ba ar fi fost bine să fi scris, c-ar fi văzut şi domnii de pe-aici! se întrerupse Herdelea, privind peste ochelari la dăscăliţa, ca şi cînd i-ar fi cerut părerea.

— Săracul! şopti d-na Herdelea.

„Căci uşor n-a fost de trecut în Ţară, fără paşaport, şi dacă nu era Virgil Pintea, mi ştiu zău cum aş fi ajuns la Bucureşti. Nu vă puteţi închipui ce om de treabă e Virgil! Drăguţ, săritor, energic — o adevărată comoară. Laura poate fi mîndră cu asemenea cumnat..."

— Mi se pare că scrisoarea cealaltă e tocmai de la Laura, zise Ghighi.

— Lasă, c-o vedem pe urmă, şi tăceţi acuma! făcu Herdelea.

„Virgil a fost salvarea mea. Eu, cînd am văzut cîte greutăţi şi primejdii sînt de biruit, era sa renunţ de-a mai încerca. De altfel îndrăgisem Sibiul şi mă gîndeam să mă opresc acolo. Virgil însă nici n-a vrut s-audă de una ca asta. Cum să te împotmoleşti la jumătatea drumului?... Ne-am dus împreună la poliţaiul oraşului care a refuzat categoric. Acelaşi răspuns l-am primit şi la comandantul poliţiei de frontieră... în sfîrşit primarul, un sas bătrîn, simpatic, prieten cu Virgil, s-a îndurat de mine, în urma spuselor lui Virgil că sunt ziarist, că aş vrea sâ profit de ocazie să văd Bucureştii şi altele... M-am închinat cînd m-am- văzui cu biletul de trecere în buzunar... Pînă la Turnu-Roşu m-a însoţit şl Virgil Pintea. Niciodată n-am fost mai mişcat ca în jumătatea de oră cît m-am plimbat acolo, pe prundişul gării care parcă plîngea sub paşii noştri. Mă durea inima şi-n gînd îmi ziceam într-una că n-am să mai văd poate cît voi trăi pămîntul Ardealului, care mi-e atît de drag, mai drag ca orice în lume. Apoi sirena locomotivei a şuierat prelung, duios, zguduindu-mi sufletul. M-am îmbrăţişai cu Virgil şi am plîns amîndoi..."

— Săracul mamii înstrăinat! murmură d-na Herdelea, ştergîndu-şi nasul.

„Pe urmă nici nu ştiu cum m-am pomenit în Cîineni... România! Ţara I Doamne-ajută I... Graiul unguresc dispăruse. Pretutindeni şi toată lumea, românеşte: funcţionarii gării, vameşii, conductorul trenului, călătorii, casele... tot şi toţi... Pentru mine, obişnuit cu străinii la toate autorităţile de seamă, schimbarea aceasta a fost o minune. Auzeam şi nu credeam, şi mă simţeam atît de fericit că-mi venea să îmbrăţişez pe toţi oamenii.

Dar fericirea nu e nicăiri statornică. Am sosit în Bucureşti noaptea şi am tras la hotel. Vroiam să mă duc a doua zi la rudele care m-au poftit la Sîngeorz să viu la dînşii ca acasă. M-am dus şi n-am găsit decît nişte slugi obraznice. Boierii încă nu s-au întors de la băi. Se vede că de la Sîngeorz au mai trecut şi aiurea.

A treia zi mi-am căutat o odaie mobilată, ieftină, căci hotelul mi-ar fi mîncat repede bănişorii cu care am ajuns în ţara visurilor mele. Apoi din două în două zile am trecut pe la casa deputatului şi voi mai trece. Speranţele se destramă însă mereu. Viaţa-i viaţă pretutindeni, cu aceleaşi deşertăciuni, cu aceleaşi aşteptări şi mai ales cu aceeaşi faţă spăimîntătoare care retează scurt aripile avîntului. Visurile sunt tot atît de fără preţ aici, ca şi dincolo. Numai cei ce nu le au sînt mulţumiţi, căci numai ei ştiu să stoarcă plăcerile vieţii.

Se poate totuşi să fie din vina mea amărăciunea care mă chinuieşte. Nici un paradis nu e frumos ca acela Pe care şi-l zugrăveşte omul în sufletul său. Raiul unuia poate să fie iadul altuia. Fericirea e clădită de închipuirea fiecăruia şi fiecare şi-o potriveşte ca o haină. Poate că eu sînt croitor prea neîndemînatec. Şi poate că, din pricina aceasta, niciodată n-o să-^ni găsesc haina rîvnită... Dar, în locul nădejdilor stinse, răsar veşnic altele noi, mai ademenitoare, mai strălucitoare, âeschizîndu-ţi drumuri noi, năzuinţi noi. Necunoscutul e singurul îndemn trainic în lume, fiindcă într-însul se ascund toate tainele ce dau preţ vieţii.

Şi astfel, în aşteptarea viitorului, mă mingii cu trecutul. Vălmăşagul în care am căzut îmi îndreaptă gîndurile tot mai des înapoi. Pînă să-mi găsesc un locşor în lumea nouă, mi-e dor de cea veche pe care am părăsit-o. De aceea vă rog să^ni scriţi des şi mult despre tot ce se petrece la noi, căci toate mărunţişurile îmi sunt mai dragi acuma ca atunci cînd trăiam în mijlocul lor. Sufletul meu rătăceşte aici într-un deşert fără popasuri ca o pasăre ce şi-a pierdut cuibul... Vă sărut pe toţi cu multă iubire -— Titu."

Cînd isprăvi Herdelea, rămase o tăcere ca într-o biserică goală. De-abia tîrziu dăscăliţa bîlbîi amar:

— Vai săracul băiat, cura s-a mai înstrăinat! Of, Doamne, Doamne!

— Ce înstrăinat? zise Herdelea, căutînd să-şi ascundă emoţia. Aşa-Î omul cînd pică în altă ţară... Lasă că se obişnuieşte dînsul, că doar e bărbat, nu cîrpă!

Se întinseră la vorbă toţi trei, încît uitară cea-laltă scrisoare. De altfel Laura nu spunea nimic nou, afară de vestea că iar e grea şi că speră, cu ajutorul lui Dumnezeu, să facă un băiat.

D-na Herdelea vru să scrie ea însăşi lui Titu, să-1 mîngîie, povestindu-i despre toţi şi toate, şi mai cu seamă cum s-a prăpădit Ion Glanetaşu, ştiind cît de mult a ţinut el odinioară la „bietul Ion". Herdelea însă o făcu să-şi amîne planul pînă după sfinţirea din Pripas, zicînd:

— Cine ştie, poate că şi de-acolo vom avea de scris ceva...

Bătrînii schimbară o privire plină de înţeles: „ceva" însemna Zăgreanu. Ghighi auzi şi nu protestă, ca de obicei, fie că nu voia să se supere după scrisoarea lui Titu, fie că avea şi ea oarecare speranţe aninate de sfinţirea bisericii lui Belciug. Ba mai tîrziu spuse enigmatic:

— Am să-i scriu şi eu, ca să ştie tot.

5

Duminecă... Satul parc-a întinerit şi s-a primenit în aşteptarea zilei mari. E curat şi vesel, nu degeaba poruncise preotul ca fiecare om să mătură uliţa în faţa casei, să cureţe ogrăzile şi să împodobească porţile cu verdeaţă. însuşi Dumnezeu s-a milostivit să

îngăduie o vreme frumoasă, vrînd parcă să răsplătească astfel strădaniile slujitorului său. Toată lumea îmbrăcase Haine albe de sărbătoare. Soarele de toamnă, cumpătat şi veşted, împrăştia lumină caldă şi plăcută.

Belciug, frînt de oboseala pregătirilor, nu mai simţea decît o emoţie grozavă, alcătuită dintr-o mulţumire fără seamăn şi o nerăbdare din ce în ce mai dureroasă. Fiindcă de sîmbătă seara au început a sosi ţărani de prin satele mai depărtate, de-abia a închis ochii toată noaptea. în zorii zorilor apoi a fost în picioare, a dat o raită pe la şcoală, unde avea să fie banchetul „inteligenţei", pe la Todosia, vădana lui Maxim Oprea, unde va petrece poporul, pe la biserica nouă, să fie toate în bună ordine. îşi pipăia mereu inima, parcă i-ar fi fost frică să nu înceteze deodată a mai bate tocmai cînd să culeagă roadele tuturor silinţelor sale.

Acuma dinspre Jidoviţa şi dinspre Săscuţa, trăsurile uruiau mereu pe Uliţa Mare. Căleşti frumoase sau hodorogite, înălbîte deopotrivă de praf, brişti uşoare, docare iuţi, cupeuri grele aduceau domnimea, pe cînd ţăranii de pe departe sau mai cu stare veneau în căruţe acoperite cu scoarţe pestriţe, iar cei de prinprejur, spălaţi şi primeniţi, în cete gălăgioase, pe jos... Circiuma începu să aibă căutare, cu toate opreHştele preotului care ceruse pripăsenilor să nu ia nimic în gură pînă după sfîntă liturghie. Rifca, văduva lui Avrum, ajutată de Aizic, avusese grije sa-şi umple toate butoaiele cu rachiu, ca nu cumva să se isprăvească băutura într-o zi aşa de mare şi cu atîţia muşterii. Taraful lui Goghi din Bistriţa sosi în trei căruţe; în cea din urmă se înălţa gorduna, falnică şi prevestitoare de veselie. Belciug nu uitase să tocmească el însuşi lăutari pentru popor; Briceag, împreună cu

tovarăşii lui, Holbea şi Găvan, închinau la circiumă în aşteptarea începutului serbărei.

Preotul Belciug fu mai fericit cînd picară Herdelenii.

—Of, bine că v-a adus Dumnezeu! suspină dînsul zîmbind cu mîna la inimă. Cîtă emoţie... Of, baremi de-ar merge strună toate !

Doamna Herdelea şi Ghighi fură rugate îndată să inspecteze împodobirea bisericei şi apoi mai ales pregătirile făcute la şcoală pentru banchetul domnimei. Mîncările erau servite de berăriile Rahova şi Griviţa din Armadia, dar totuşi ochiul femeiei e mai ager ca al celui mai iscusit restaurator din lume. Herdelea însă trebui să rămîie cu Belciug, să-i dea ajutor la primirea oaspeţilor.

Episcopul sosi pe la zece, într-un cupeu închis, tras de patru cai, înconjurat de o ceată de flăcăi pripăseui călări, care îl aşteptaseră la podul de peste Someş, după ordinele preotului. Cupeul era urmat de vreo şase alte trăsuri în care se găsea suita episcopului, alcătuită din înalte feţe bisericeşti.

Doi preoţi tiueri se repeziră să-i ajute să coboare din cupeu. Cînd păşi episcopul pe scară, trăsura se îndoi, aproape să se răstoarne. Era bătrîn şi foarte gras, dar cu o faţă blîndă, cu nişte ochi albaştri şi limpezi de copil şi cu o barbă ninsă în care se amestecau părul 1 ng şi mustăţile gălbejite. Avea obrajii roşcovani şi sufla greu.

— Foarte cald, murmură dînsul surîzînd silit împrejur şi ridicînd degetele să binecuvînteze mulţimea descoperită.

Pe fruntea largă care se pierde în creştetul pleşuv şi lucitor, licăreau bobite de sudori. Simţi că-i vine

să strănute şi se acoperi repede. Avea groază de guturai şi de aceea se ferea veşnic de curent şi răceală.

Belciug îşi făcu loc cu coatele prin înghesuială, şoptind într-una mişcat „daţi-mi voie, vă rog" pînă ce ajunse cu mare greutate în faţa episcopului. Aici tuşi uşor, ca să-şi alunge emoţia din gît, şi apoi rosti cele cîteva cuvinte de bună venire pe care le învăţase în faţa oglinzii, încurcîndu-se totuşi de mai multe ori, ceea ce însă parcă spori solemnitatea clipei.

— Bine... bine, gîfîi episcopul plictisit. Tare frumos... Eîvna sfinţiei-tale mă bucură foarte... Preotul... păstorul Domnului... Da... Aşa... Dar înainte de-a începe programul, aş dori să mă odihnesc puţin... Măcar zece minute... M-a prăpădit călătoria... Ş-apoi am dormit foarte prost azi-noapte în Armadia...

Protopopul din Armadia, la care dormise episcopul şi care-i făcuse un pat împărătesc, păli, dar se făcu că nu aude.

Arhiereul intră în casă cu Belciug, ceru apă, se aşeză într-un jilţ şi stătu neclintit vreun sfert de ceas, cu ochii trudiţi închişi, mişcînd doar buzele din cînd în cînd fără glas. Belciug rămase lîngă dînsul, tăcut şî respectuos. Afară însă lumea porni spre biserică.

Cincizeci şi doi de preoţi, cu episcopul în frunte, slujiră sfinţirea. Veştmintele bătute cu fir umpleau biserica de strălucire. Mirosul de tămîie se urca pînă-n tavan şi se cobora pînă-n sufletele care-l sorbeau lacome, îmbătate de evlavie. O taină adîncă, copleşitoare şi plăcută, frămînta toate inimile şi minţile.

Din clipa cînd trecu pragul bisericii, înfăţişarea episcopului s-a schimbat ca prin farmec. Ochii lui măriţi păreau scăldaţi într-o blîndeţe cuceritoare şi pe toată faţa îi plutea un zîmbet bun, nevinovat şi cucernic, ce-i tremura uşor barba argintie. Glasul obosit răsuna dulce şi lin, pătrunzînd drept în suflete, îmbrăţişîndu-le şi înălţîndu-le în altă lume. Chiar broboana de sudoare de pe frunte părea o cununiţă de diamante sau o aureolă nedespărţită.

în sfîrşit se sui în amvonul strîmt, păşind anevoie pe treptele în spirală, gîfîind foarte tare încît se auzea pînă în cor. Liniştit, îşi roti privirea peste tot cuprinsul bisericii, mîngîind parcă icoanele noi, tavanul pictat cu stele, din care atîrna un candelabru cu zeci de luminări albe aprinse, ca o făclie uriaşă, altarul daurit, fumul alburiu de tămîie şerpuind deasupra mulţimii de oameni care se înghesuiau tăcuţi, cu feţele roşii asudate, cu ochii mari ridicaţi spre amvon, amestecaţi de-a valma, domni în haine negre, ţărani cu cămaşa ca zăpada, femei în catrinţe pestriţe... Apoi, ca un moşneag obosit de anii vieţii şi întrezărind fericirea cea mare, vorbi rar, domol, fără înfloriturî şi fără gesturi, despre Dumnezeu, despre oameni, despre români, despre şcoală şi credinţă, despre Belciug, despre toate, nemeşteşugit, încheind cu o blagoslovenie simplă, ca o revărsare a unui duh viu. O tăcere lacomă îi înghiţea cuvintele, picurîndu-le în inimile oamenilor ca un balsam atotputernic...

D-na Herdelea, care la început nu-l putuse suferi, părîndu-i-se prea gras şi lumesc, din care pricină nici nu se îmbulzise să-i sărute mîna, deşi se zice că asemenea sărutare poartă noroc toată viaţa — acuma, şezînd în strană, avînd la stînga pe Ghighi şi la dreapta pe d-na Filipoiu, se îmblînzi şi simţi din ce în ce mai multă simpatie pentru omul bătrîn atît de schimbat la faţă, parcă ar fi văzut pe Dumnezeu. Cînd se isprăvi predica şopti pocăită d-nei Filipoiu:

— TJite-aşa îmi închipuiesc că trebuie să fi fost şi apostolii! Oameni cu slăbiciuni în faţa oamenilor, şi sfinţi cuprinşi de duhul sfînt în faţa îui Dumnezeu...

— Da, da, făcu doamna Filipoiu, întorcîndu-se speriată, fără a fi auzit şoapta, căci, în vremea cît vorbise episcopul, ea se gîndise cu tristeţe la Elvira ei care n-a avut încă nici un peţitor.

îndată după savîrşirea slujbei, episcopul ceru să i se aducă repede cupeul, sâ plece, dornic să ajungă negreşit acasă diseară, la pătuceanul lui în care să-şî odihnească oboselile drumului. Belciug de-abia l-a putut îndupleca să guste ceva la iuţeală şi să închine un pahar de vin pentru viitorul parohiei din Pripas, împreună cu episcopul plecară fireşte şi feţele simandicoase, venite numai ca să arate că nu lipsesc de la ceremoniile naţionale şi religioase.

Ceilalţi oaspeţi însă răsuflară scăpînd de prezenţa stînjenitoare a vlădicei. în cîteva minute toată domnia se găsi la banchet, întîmpinată cu *Deşteaptă-te române!* de către iscusitul Goghi. Mesele erau întinse în şcoala golită de bănci şi înfrumuseţată cu verdeaţă. Grofşoru ţinu întîiul toast pentru „vrednicul preot Belciug", avînd grija să accentueze la urmă că „datoria acestui colţ românesc este să trimită în viitor deputat român în Camera de pe malul Dunării". Şi de-aci încolo toasturile urmară lanţ două ceasuri, încît tinerii de ambele sexe, doritori de dans, începură să murmure. Belciug primea felicitările, mulţumea tuturor, dădea ordine chelnerilor, neobosit ca şi cînd fericirea care-i înflorise obrajii i-ar fi îndoit şi puterile.

Ghighi băuse o jumătate de pahar de vin roşu, ciocnind mereu cu Zăgreanu care se făcuse ca racul, îi angajase toate dansurile, îşi dădea ochii peste cap, negăsind vorbele care să-i îmbrace gîndurile, îşi desfăşura planurile de viitor ce prevedeau negreşit şi îndeosebi o nevastă drăguţă, cuminte, cultă... „întocmai ca d-ta, stimată domnişoară".

— Dansul! Dansul! se auzi în sfîrşit tot mai des printre cavalerii nerăbdători, răsplătiţi cu priviri recunoscătoare de către domnişoarele sfioase, în bună parte odrasle de preoţi, ahtiate după dans deoarece vara aceasta n-a fost nici o petrecere de seamă în împrejurimi.

în sfîrşit Zăgreanu începu nişte tratative misterioase cu Goghi, pe care le încheie cu o strîngere de mînă, neuitînd să aibă în palmă o hîrtie de zece coroane. Rezultatul fu o *Someşană* zvăpăiată care stîrni un ropot de aplauze tinereşti. într-o clipire cîţiva ţărani scoaseră afară atîtea mese încît jumătate şcoala se prefăcu în sală de dans. Zăgreanu, fericit, alergă la Ghighi, care roşi de mîndrie că are cinstea de-a deschide balul, pe cînd prietenele ei din Armadia şedeau îngrijorate. D-na Herdelea, ţinînd carnetul de dans şi evantaiul Ghighiţei, îşi luă cuvenitul loc pe un scaun lîngă perete, între d-na Filipoiu şi d-na Grofşoru, dezbătînd greutăţile vieţii. Vorbind însă nu scăpa din ochi de loc pe Ghighi, care dansa ca o zînă, se mlădia, zîmbitoare, primea multe complimente şi ciripea cu Zăgreanu, ocolindu-i privirile rugătoare.

în cealaltă jumătate de şcoală domnii continuau banchetul şi toasturile. Popa din Vărarea se chercheli curînd, ca şi doctorul Filipoiu şi profesorul Maiereanu. în cele din urmă, cu toată împotrivirea lui Spătaru, ţinu un mic discurs şi solgăbirăul Chiţu, subliniind în treacăt liberalismul stăpînirii care îngăduie bucuroasă propăşirea tuturor popoarelor credincioase patriei. Silvicultorul Madarassy dobîndi sărutarea vajnicului Spătaru pentru un înflăcărat

„trăiască românii". Herdelea, întîlnind printre preoți mulți prieteni din copilărie, pe care nu-i văzuse de ani de zile, bău cu fiecare cîte un păhărel și povesti tuturor cum după treizeci și doi de ani de zile de slujbă, avînd nevoie de odihna binemeritată a primit mulțumiri de la însuși ministrul școalelor. în același timp însă lăuda către toți pe Belciug care-i „un popă fără pereche și un om cum nu se poate mai de treabă". Belciug de asemenea împuia urechile tuturor slăvind pe Herdelea, „prieten neprețuit și român vrednic de stima obștească".

Aproape de sfințitul soarelui, preotul propuse lui Herdelea să meargă puțin în mijlocul țăranilor zicînd:

— E datoria noastră, Zaharie, să purtăm de grije poporului!

— Așa-i, Ioane, așa-i... Prea bine... Dar să-mi iau și baba! răspunse Herdelea clipind din ochi foarte jovial.

Doamna Herdelea nu putea sâ lase singură pe Ghighi. Atunci își aduse aminte și Zăgreanu că, fiind învățătorul comunei, are obligația să meargă și dînsul, mai ales că fără domnișoara Ghighi nu face două parale toată petrecerea. Ghighi era de asemenea bucuroasă să plece, fiindcă Zăgreanu devenise iar melancolic, se încăpățîna să vorbească tot mai stăruitor de ochii ei și chiar începînd de cîteva ori să-i declare: „Domnișoară te...", fără însă a îndrăzni să sfîrșească: „...iubesc !" Mai găsindu-se și alți doritori de a vedea petrecerea poporului, se adună repede un grup vesel care porni spre casa Todosiei lui Maxim Oprea.

Ograda gemea de oameni... Bătrînii, cu primarul Fiorea Tancu în frunte, stăteau în poarta deschisă și, privind cum joacă tineretul, vorbeau despre biserică, despre cules și despre dările grele. Toma Bulbuc, mohorît, ofta des și de-abia arunca uneori cîte-un cuvînt,

căci gîndurile lui erau mereu la George care acuma ședea în temnița din Bistrița, așteptînd judecata curții cu jurați. Mai la o parte, stingher, bătrînul Glanetașu trăgea cu urechea, mai umilit ca odinioară; moartea lui Ion îl cărunțise de tot și-i sădise în ochii blînzî o tristețe statornică.

Straja Cosma Ciocănaș fusese însărcinat de Belciug cu împărțirea celor trei vedre de rachiu gratuit, prevăzute în programul pentru sărbătoarea sfințirei uoii biserici. își îndeplinea slujba cu atîta nepărtinire că bruftului pe unii flăcăi care voiseră sâ ia două porții, iar cu Macedon Cercetașu ajunsese chiar la o ușoară și trecătoare păruială.

— Tot omul are dreptul la o litră de băutură! Așa-i porunca! Cine nu se satură, să mai cumpere și de la circiumă! striga Ciocănaș, sfătos, din cînd în cînd, în gura tinzii, unde trona cu o pîlnie într-o mînă și-n cealaltă cu o măsură de tinichea, împrumutate de la văduva lui Avrum.

I/îngă prispă s-a strîns un pîlc de bărbați împrejurul lui Simion Butunoiu, care povestea minciuni din bătrîni, tușind și strănutînd zgomotos. Macedon Cercetașu, trăznit rău, umbla de ici-colo, comandînd nemțește și dînd din mîini spre marea veselie a copiilor care îl salutau militărește.

[Xăutarii cîntau *învîrtita* cu foc. Flăcăii tropăiau țanțoș, iar fetele se răsuceau ca sfîrlezele, cu zîmbete mulțumite pe față. Umbra nucilor bătrîni de lîngă șură se întindea din ce în ce, subțire, cuprinzînd aproape toată ograda.

Cînd sosi grupul de domni, jocul se opri brusc, în semn de respect. Toți bărbații se descoperiră, iar primarul cu bătrînii înconjurară pe Belciug și pe Herdelea, vorbind de solemnitatea sfințirei care a prilejuit atîta cinste satului întreg și îndeosebi preotului. Ilie Onu,

care, de cînd s-a însurat şi Nicolae Tătaru cu fata lui Ştefan Hotnog, a rămas capul flăcăilor, se apropie de Zăgreanu şi-1 pofti sâ joace, oferindu-i pe cea mai frumuşică fată din Pripas, pe Măria lui Trifon Tătaru, pe care şi-o ochise dînsul s-o ia de nevastă în cîşlegî. Zăgreanu, nedezlipit de Ghighi, refuză zăpăcit. Atunci Ilie chemă pe domnişoara la joc, ceea ce pe doamna Herdelea o umplu de revoltă, iar pe Ghighi o făcu să zîmbească de ruşine. în sfîrşit primarul, cu consimţămîntul preotului, porunci flăcăilor să continue jocul, sâ vadă şi domnii cît sunt de frumoase petrecerile prostimei.

Toma Bulbuc izbuti curînd sâ ia deoparte pe Herdelea, sâ se mai sfătuiască cu dînsul despre George. Nevasta lui Toma, mai uscată, cu ochii mici, veseli, mai adînciţi în cap şi cu glasul mai plîngător, veni lîngă ei, îşi frînse mîinile şi se jură că numai farmecele rele au putut face pe băiatul lor să cadă în asemenea năpastă. Herdelea îl încuraja să aibă deplină încredere în Grofşoru, căci nu-i avocat ca el nicâiri.

— Mi se pare că pînă să vie acasă George, nevastă-sa o să-1 aştepte cu copilaşul în braţe. Zice câ-i grea.,. O fi, că asta-i menirea femeiei, rosti mai tîrziu Toma, înseninat puţin.

Prin sat însă umbla zvonul că Florica ar fi rămas însărcinată cu Ion. Nimeni nu ştia de uude a ieşit vorba aceasta, dar mulţi o credeau. Unele babe mai lacome de bîrfeli ispiteau pe Savista, care acum se mutase înapoi la Trifon Tătaru şi cerşea iar în Uliţa Mare, deoarece Florica o vedea ca sarea în ochi. Oloaga însă nu răspundea nimănui, era veşnic acră şi mînioasă, încît lumea spunea câ trebuie să fi intrat în anul morţii.

Tocmai cînd se isprăvi jocul, veni gălăgios Vasile Baciu, care după ce încercase zadarnic să conrupă pe

Cosma Ciocănaş, se dusese la circiuma să-şi potolească mai bine setea. Cum zări pe Belciug, se întunecă şi se îndreptă glonţ spre dînsul zicîndu-i:

— Şi aşa, domnule părinte, vrei să-mi iai moşia cu tot dinadinsul?

Preotul încercă sâ nu-1 bage în seamă, ca să nu-şi strice dispoziţia. Vasile însă nu-1 slăbi şi se îndîrji tot mai rău. Atunci Belciug, supărat, îi zise tare, să audă întreg norodul:

— Ai ajuns ruşinea satului, măi Vasile, şi tot nu te mai saturi de blestemăţii?... Pămînt mai mult îţi trebuie ca să poţi bea mai mult?... N-ar fi păcat de Dumnezeu sa încapă în mîinile tale moşia, s-o prăpădeşti prin cîrciumi?... Apoi pămîntul nu-i pentru beţivi şi leneşi, Vasile! Nu, nu! Pămîntul aşteaptă muncă şi trudă, nu lenevie!... Ion, ginere-tâu, fie iertat, da, merita moşia, că-i era dragă şi punea osul s-o muncească. Bine te-a cunoscut de n-a vrut în ruptul capului sâ o lase s-ajungă iar pe seama ta... Cînd vei vrea să munceşti omeneşte şi să te laşi de beţie, atunci să vii la mine să mai vorbim! Deocamdată şi cît ai e prea mult... Aşa!... Pînă atunci însă să piei din ochii mei, satană afurisită!

Dojana preotului, mai ales fiind stăpînită, găsi aprobarea tuturor sătenilor. Chiar şi Vasile Baciu parcă se dezmetici, căci îndată începu să se închine, mormăind:

— Apoi dacă-i aşa, am sâ fac jurămînt în biserica cea nouă şi n-am să mai iau în gură nici un strop de rachiu, cîte zile-oi mai trăi...

Belciug auzi făgăduinţa, mulţumit, dar totuşi nu vru să mai întindă vorba cu dînsul, ci se întoarse spre un grup de ţărani din Săscuţa, care veniseră la sfinţire dornici să poată muta cît mai degrabă biserica cea veche, să aibă şi ei bisericuţa lor ca toate satele creştine.

Fiindcă se însera şi mai ales fiindcă Herdelea începuse sa închine păhărele cu ţăranii, doamna Herdelea hotărî că, fără a mai trece pe la şcoală, unde continua petrecerea domnească, e vremea sâ plece direct acasă, în Armadia. Zadarnice fură stăruinţele preotului, care de-abia acuma voia să se aşeze serios la chef cu Herdelea, zadarnice rugăminţile lui Zăgreanu, care se jura că lipsa Ghighiţei răpeşte tot farmecul balului — d-na Herdelea rămase neînduplecată. Belciug atunci le oferi brişcă lui cea bună, regretînd însă mereu că d-na nu binevoieşte să mai zăbovească baremi un ceas. Ca să-i arate că nu-i supărată, d-na Herdelea îl pofti să tragă totdeauna la dînşii, cînd va veni în Armadia, ceea ce preotul primi foarte bucuros.

— Mare păcat îusă că nu vom mai lucra de-acuma împreună, dragă Zaharie t adaogă Belciug cu duioşie în glas.

— Ce are a face, Ioane?... N-ai colea pe prietenul Zăgreanu, care-i tot de-al nostru?

— Aş!... Zăgreanu!... Noi doi anevoie o să ne înţelegem, mormăi Belciug înnourîndu-se.

— Ivasă că-i băiat bun, zău e bun, zise Herdelea învăluind pe Zăgreanu într-un zîmbet de încredere.

— Poate numai dac-ar avea norocul să-şi găsească o nevestică bună, romîncă verde, uite-aşa ca domnişoara Ghighi, poate că atunci ar pricepe care i-e chemarea în mijlocul nostru 1 rosti preotul mai grav.

Ghighi era să leşine de ruşine. Zăgreanu însă fu cuprins de o îndrăzneală extraordinară, încît zise repede:

— Dacă domnişoara m-ar vrrea, eu... eu...

— Mă rog, mă rog, asemenea lucruri serioase nu se pun la cale în uliţă 1 îl întrerupse doamna Herdelea cu o blîndeţe neobişnuită. Vino pe la noi, şi te primim cu dragă inimă...

Totuşi Zăgreanu, spre a-şi potoli avîutul, apucă mîna Ghighiţei şi o sărută prelung.

Brişcă porni la pas, căci Zăgreanu îi însoţea pe jos. în faţa casei lor din capul satului se opriră puţin. Zenobia, care şedea posomorîtă pe prispă, veni la trăsură, vorbi despre Ion, plînse cu sughiţuri şi în cele din urmă afurisi pe George şi tot neamul lui Toma.

— Bietul Ion! zise d-na Herdelea. Iute s-a mai prăpădit... Se vede c-aşa i-a fost scris!

Zenobia se întoarse acasă, lăsînd în urmă-i o dîră de jale. Pe urmă însă se uitară cu toţii la casa lor mereu goală, mereu încuiată, cu ograda năpădită de buruieni.

— Casa vă aşteaptă s-o stăpîniţi, murmură Herdelea privind încrezător în ochii urmaşului său.

Peste drum, pe crucea de lemn, Hnstosul de tini-'chea, cu faţa poleită de o rază întîrziată, parcă îi mîngîia, zurnindu-şi uşor trupul în adierea înserării de toamnă.

Zăgreanu rămase în mijlocul uliţei urmărind cu priviri drăgostoase trăsura ce se depărta în trapul cailor. Ghighi, şezînd pe scăunelul din faţă îl vedea şi-1 găsea mai drăguţ ca orice alt bărbat din lume.

La Rîpele-Dracului bătrînii întoarseră capul. Pripasul de-abia îşi mai arăta cîteva case. Doar turnul bisericii noi, strălucitor, se înălţa ca un cap biruitor. Zăgreanu însă era tot în drum, în faţa crucii, cu capul gol şi, cum stătea acolo aşa, parcă făcea un jurămînt mare.

Apoi şoseaua coteşte, apoi se îndoaie, apoi se întinde iar dreaptă ca o panglică cenuşie în amurgul răcoros. în stînga ramîne în urmă Cişmeaua-Mortului, pe cînd în dreapta, pe hotarul veşted, delniţele se urcă, se împart, se încurcă pînă sub pădurea Vărarei. Apoi

Padurea-Djmnească înghite uruitul trăsurii, vîlto-rindu-1 în ecouri zgomotoase...

Satul a rămas înapoi acelaşi, parcă nimic nu s-ar fi schimbat. Cîţiva oameni s-au stins, alţii le-au Juat locul. Peste zvîrcolirile vieţii, vremea*" vine nepăsă-toare, ştergînd toate urmele. Suferinţele, patimile, năzuinţele, mari sau mici, se pierd într-o taină dureros de necuprinsă, ca nişte tremurări plâpînde într-un uragan uriaş.

Herdeleuii tac toţi trei. Numai gîndurile lor, aţîţate de speranţa împodobitoare a tuturor sufletelor, aleargă neîncetat înainte. Copitele cailor bocănesc aspru pe drumul bătătorit şi roţile trăsurii uruie mereu, monoton-rnonoton ca însuşi mersul vremii.

* Drumul trece prin Jidoviţa, pe podul de lemn, acoperit, de peste Someş, şi pe urmă se pierde în şoseaua cea mare şi fără început,.. *

CELOR MULŢX UMTLt

tic 1913-iulie 1920

Lămuriri:

Dacă odinioară diversele pagini reproduse de noi ia *Addenda* volumului de față constituiau, un corp unitar („Caietul roşu")[1], ulterior, după moartea scriitorului, aveau să fie risipite intre copertele mai multor manuscrise. Nu cunoaştem rațiunea după care Biblioteca Academiei avea sâ adopte o altă grupare a materialelor. Un lucru este cert: succesiunea pieselor nu respectă cronologia elaborării lor, intențiile şi, mai grav. indicațiile romancierului.[2]

Reconstituirea caietului de creație a devenit şi mai dificilă din ziua cînd avea să fie împărțit între Biblioteca Academiei (care şi-a oprit o parte din ins. ca anexă la a doua variantă autografă a romanului *Ion)* şi familia scriitorului (posesoarea primei variante), ce deține restul însemnărilor. (Facem aceste precizări pentru a spori atenția cititorului la consultarea *Addendei).*

La gruparea filelor am urmărit să respectăm succesiunea logică a redactării lor, desprinsă din onomastică, particularitățile scrisului, caracteristicile iiirtiei ş.a. în cazurile mai puțin certe, am făcut precizările de rigoare în note de subsol, fără. a schimba succesiunea filelor din ms. 2539, 2540.

V.D.

[1] **Amintit ca atare de soția autorului, după culoarea învelitorii ce-ar fi acoperit însemnările, pînă cînd au fost date în păstrare, alături de alte manuscrise. Bibliotecii Academiei.**

[a] **De pildă, însemnarea autografă *„It* Zestrea"* — inserată de Rebreanu în ms. *Boanghina* — nu reține atenția bibliografilor B.A.R. şi, ca urmare, scrierea este clasată, alături de alte nuvele originale şi prelucrări diu literatura universală, în ms. 4.056. Aceeaşi însemnare *„La Zestrea"*, aşternută pe ms. *Ruşinea,* ii determină să anexeze, corect, lucrarea paginilor care preced prima variantă a romanului (ms. 2.540,). împărțirea caietului de creație şi gruparea paginilor sub copertele celor două versiuni autografe din *Ion* este, de asemenea, nejustificată, marea majoritate a însemnărilor precedînd prima redactare a romanului.**

RUŞINEA [a]

Fusese sărbătoare şi Macedon Glanetaşu se dusese şî el cu alți bărbați de teapa lui la Trădam să mai audă ceva veştî-poveşti de prin prejurimi, din lumea mare a împărăției. Se cam ciondănise cu Matroana, cu nevastă-sa, care-i o femeie drac împeliţat şi nu-i dăduse nici cîtu-i o para chioară, aşa că trebuise să plece numai cu vreo cincizeci de bani în şerpar. Femeia, însă, a rămas ea deasupra, măcar că Macedon a mototolit-o în fundul laiții, n-a dat nimic.

Avea, deci, temei Macedon să fie cam bosumflat şi să tacă din gură tot drumul, cît e din Prislop pînă la Trădam, cale de o jumătate de ceas. Tovarăşii lui nu se sinchisiră mult de supărarea lui; nici nu-l întrebase nimeni ce are, căci nici nu băgase de seamă. Erau necăjiți, fiecare cu necazurile lor, şi dacă se duceau o dată sau de două ori pe săptămînă pînă în Trădam, voiau să mai uite şi ei din nevoi.

Şi Tradamul parcă anume e făcut, ca să strîngă lume şi s-o facă să-şi uite pacostile. E sat mărunt, numai cît un cuib de vrabie, motroşit la gura Văii-Albe, supt nişte rîpe cari stau gata să se răstoarne în fiece clipă deasupra lui. Cum, însă, aici e încrucişarea drumurilor de la Rociu şi de la Bistrița, cum aici e podul cel mare coperit peste Someş, şi cum, mai ales, cîtu-i satul de mic nu vezi într-insul decît numai ovrei, Tradamul a ajuns un fel de centru de întîlnire al tutu-

[1] **Numărul folosit de noi, 2.54-0, se afla imprimat de B.A.R. pe coperta primei versiuni autografe a romanului** *Ion,* **aflat actualmente în posesia familiei Rebreanu.**

[a] **Pe prima filă a ms., Rebreaau notează cu creion roşu: „La** *Zestrea".*

ror satelor dimprejur. Dumineca şi-n sărbători, mai ales, tot norodul se adună acolo ca la comedie. Năsăndenîi vin pentru că acolo *t* mai ieftin rachiul, luşcanii ca să facă acolo hora, căci în satul lor nu se găseşte bătătură, fiind azvîrlit pe cinci coaste de deal, răbrişorenii vin ca să se certe cu năsăudenii, cu cari au pricini de hotar, iar prislopcnii vin, pur şi simplu, pentru că ei şi în Trădam sînt ca acasă, căci Tradamul n-are hotar, ci e pe pămîntul lor. Deseori se întîmpla să vie lume şi din Răbra-Mare, din Vărarea, din Salva, ba chiar şi de pe la saşii din Cepan şi de prin Dumitrea. Şi cum fiecare casă în Trădam e circiumă, fiecare sat îşi are circiuma favorită şi nu sînt nevoiţi să se ia tot mereu la bătaie; cîteodată însă, fireşte, vine vremea de se mai şi scarmănă, de, ca să nu se uite vitejia străbună ..,

După două-trei guri de rachiu şi Macedon mai prinse faţă şi glas. Se mai tîngui dintru-ntii şi unuia şi altuia că cc nevastă blestemată i s-a legat lui de cap şi, mai ales, năsăudeanca, care făcea pe crîşmăriţa la Zimâla, îi dădea dreptate.

— Şi cînd aţi şti, bre, ce bărbat de casă sînt eu — urmă Macedon, adresîndu-se numai năsăudencei — cum trag la baba mea şi la ficiorul meu şi la fata mea.

— Da, da... Te ştiu eu, bade, cum jnu. Om cinstit eşti dumneata... Om cumsecade.

— Eu sufletul mi l-aş vinde pentru casa mea şi pentru cinstea şi numele casei şi a căsenilor...

— De... Eşti omul lui D-zeu... ce să-i zici.,.

— Aşa, femeie... ia vezi, aşa... Omul lui D-zeu biue-ai zis. Şi vezi, totuşi, cînd vreau să mai petrec şi eu un ban, doi, cu feţe cinstite, să mai ne răcorim sufletul ăla chinuit... iaca, baba mea mă huiduieşte şi mă goneşte... şi mă-ngrozeşte cu vorbele ei nesocotite.

Mai boscorodi el ce boscorodi, apoi, dacă văzu că femeia uu-l mai ascultă, îşi aprinse luleaua şi, cu sticla la nas, prinse a forai el singur:

— Aşa o făptură, să mă lase ea fără un ban. D-apoi acu, dacă n-aş fi avut eu părăluţele astea la mine, ai? -Puteam să stau şi eu pe prispă afară, ca gură-cască mai îuult, de rîsul jidanilor şi a satelor... Acu ce-i drept, bine-i să fie nevasta mai cruţătoare, să ţie banii legaţi cu şapte aţe, dar cu cap şi unde-i locul. Că de ce-şi ia omul femeie, dacă nu să-**1** mai înfrîneze de la pornirile cele rele... Şi, de, îmi place mie femeia că-i cu scaun la cap, da' să nu-mi facă boroboaţe de-alea. Că zice, acu nu-i fata slujnică să-ţi aducă pe fiece duminică tot taleru şi taleru şi mîncărică bună şi pîine albă şi cîte şi cîte. Apoi io-s de vină, că nu-i slujnică?.,. N-a vrut şi n-a vrut să mai stea, apoi o pot eu face cu frica să rămîie?... N-o pot, că eu nu-s călăul copiilor mei. Ce nu se poate, nu se poate...

în răstimpuri, golea cîte-un păhăraş şi ochii prînseră a i se muia, parcă l-ar fi luat plînsul. Dar el, în inima lui, se înveselea şi-i părea bine că are o familie aşa de minunată, nevastă econoamă, fecior harnic, fată cinstită şi frumoasă... Acu, se uită împrejur sa găsească pe cineva, să-i spuie ce căseni cumînţi are el; dar, în circiumă, toată lumea era ocupată cu sticlele. Ţăranii, toţi în vîrstă, lamura satului, coprinseră toate băncile de pe lîngă mese, şi cu păhărele dinainte, cu feţele înroşindu-se şi cu părul zburlindu-se, din ce în ce urlau. în aer, strigatele răguşite se amestecau cu frînturi de cîntece de beţie, trăgănate lung şi cu rîsete late sau înfundate; din cînd în cînd, cîte-un pumn izbea masa, paharele jucau pe masă, iar cei ce clipoceau săreau arşi, uitîndu-se zăpăciţi în juru-le şi pe urmă punîndu-se iar la sforăit.

Mî. ***4.056, f. 140—Hi***

BCANGHTNA [1]

Deodată cu cete dintîi tresăriri ale primăverii, nevasta lui Zaharie Potlog se stinse din lume. Bolise ea multă vreme; de vreo doi ani rujile din obraji i se ofiliseră şi se topea stînd pe picioare. Dar apoi pe la Crăciun căzuse la pat şi zăcuse într-una neîntrerupt. S-a încercat bărbatul cu toate-n lume. Toate babele meştere de prin prejurime i-au descîntat şi i-au făcut tot felul de zămnri fermecate şi femeia parcă tot mai rău pe zi ce mergea. în cele din urmă, i-a adus şi pe doctorul Monda, despre care se ştia în toată ţara că unde se uită la bolnav, unde îi spune ce-l doare şi-t ia durerea cu mîna. Cînd a văzut-o doctorul Monda, a clătinat trist din cap şi a lăsat să-i atîrne buza în jos. Potlog se uită ţintă în ochii lui ca şi cînd şi-ar fi aşteptat osînda de moarte. Dar doctorul pipăi pe bolnavă cu de-amânuntul, o întoarse cu burta-n jos, o ciocăni pe spate, i se uită în gură la limbă şi pe urmă ceru un lighean cu apă să-şi spele mîinile.

i Pt ras. 4.056, f. 140, Rebreanu notează cu creion roşu: „La *Zcstria*".

— E cam tîrziu! zise îu urmă doctorul, scoţînd carnetul de reţete din scoarţa hainei şi începînd a scrie repede.

— Dar ce nădejdi ne dai d-ta, domnule doftor? întreabă Potlog cu faţa ahtiata, suferindă.

— Da D-zeu e toată puterea, răspunse domol doctorul. Să mai vedem mîine, poimîine.

Ş-apoi tot aşa l-a mînat „mîine, poimîine", iar femeia se sEîrşea ca luminiţa de ceară. Zăcea ceasuri întregi în nesimţire, cu gura întredeschisă, răsuflînd greu, cu horhăituri rari, iar cînd se deştepta zgîia ochii, întrebători, şi chema pe Zaharia.

— Să ştii, măi bărbate, că n-o s-o mai duc mult. Mi se pare că mă strînge mereu ceva de grumaji, iar pe piept parcă-mi şade un bolovan cît o stîncă...

Potlog o privea mîhnit, vrea să-i spuie că o să se întrame, dar nu putea scoate nici un cuvînt, deşi vedea bine că femeia aşteaptă să-i dea el ceva nădejde.

— O să mor, zise într-o dimineaţă femeia, trebuie să mor... îmi pare rău după viaţă, că de, sînt tînără, ş-aş mai putea trăi. Dar, pesemne, aşa mi-a fost scris să mă sting atunci cînd alţii de-abia încep să trăiască... Să rămîi sănătos, Zaharie, să-ţi dea D-zeu noroc şi fericire şi viaţă lungă, c-ai fost bun şi milos cu mine şi m-ai îngrijit cum ai ştiut mai bine...

în ochii ei se iviră cîteva îacrămi. încercă să se scoale pe jumătate, dar nu izbuti şi căzu între perne. Zîmbi amar, parc-ar fi zis: „Vezi ce slabă sînt", apoi închise ochii şi îudată o copleşi o toropeală adîncă şi adormi cum adoarme omul după o sforţare mare.

Peste trei zile muri. Zaharia stătu la căpătîiul ei, aprinse luminarea de ceară şi o privi cum se zbate cu moartea. Ar fi vrut să plîngâ cu hohot, să lăcrimeze £el puţin, dar yu putea. Simţea numai cum inima i

se sfîşie parcă i-ar fi împuns-o cu mii de ace înroşite. Muribunda se uită parcă la dînsul cu ochii ei albaştri mari, înspăimîntaţi şi parcă-i cerea ajutor. Ridică puţin capul şi buzele i se mişcară însetate. Apoi se întinse, se lungi şi înţepeni.

— S-a sfîrşit, bîlbîi Zaharia, s-a sfîrşit I

Atinse cu degetele mîna femeiei. Era rece ca gheaţa. Se mai uită la dînsa, lung, jalnic. Ochii moartei îl priveau şi acum cu spaimă, o durere nepătrunsă se răspîndea parcă dintr-înşii, care cutremură pe bărbat pînă-n tălpi.

Potlog simţi că genunchii i se înmoaie. Se lăsă încetinel jos, la marginea patului şi, cu luminarea în mîinile încrucişate, prinse a se ruga cu evlavie. Şi, deodată, un pîrîu îmbelşugat de lacrămi îi izvorî din ochi şi-i umezi obrajii. Şi lacrămile parcă-i alinară durerea.

Stătu el multă vreme în lacrămi şi-n rugăciuni, şi cînd se sculă îşi simţi inima mai uşoară. Se opri în mijlocul casei şi se gîndi ce are de făcut. Dar capul îi vîjia năpraznic şi nu ştia de ce să se apuce maî întîi.

O vecină dădu aşa peste el, şi cînd văzu pe femeie moartă, se încruci:

— Vai de mine, Zaharie, a murit Rodovica.

— A murit, răspunse el buimac.

— Şi tu stai aşa ca un nătot, vai de mine. Dă fuga pe la vecine şi pe la neamuri, măi băiete, să vie s-o scăldăm, s-o îmbrăcăm, să...

Zaharia ieşi uluit, împletecindu-se din picioare. Creierii îi vuiau şi inima i se zbătea ca peştele-n undiţă. O puzderie nesfîrşită de gînduri i se învălmăşea în minte, nelămurite, încîlcite, gata să-l înnebunească. Crîmpeîe de idei îi răsăreau în cap. îşi vedea nevasta

acu *o trei ani cînd a luat-o, frumoasă şi tînără ca un boboc înrourat ş-apoi deodată se vedea stingher, părăsit, singur în casa pe care o clădiseră împreună, vedea necontenit ochii moartei, mari, înspăimîntaţi, care parcă-i cereau ajutor.

Cînd se întoarse, găsi casa bătută de oameni. Moarta era îmbrăcată, întinsa pe laviţă, cu o luminare de ceară între mîinile încrucişate pe piept; obrajii ei erai: albi ca giulgiul, cam albăstrii, iar în locul ochilor, două pete mari, negre, pleoapele apăsate în jos cu cîte un gologan.

Zaharia părea că-i de pe altă lume. Se înghesuia printre oameni pînă la picioarele moartei, unde se aşeza pe laviţă cu capul în palme. în jurul lui auzea, ca prin vis, şopote[. ..]*, cîte-un rîset ascuns, înfundat, vorbe de compătimire. Toate acestea se contopeau într-un murmur, care lui i se părea o protestare în contra cerului. Uneori, cîte-un sughiţ de plîns sfîşia vuietul trăganat care i se înfigea în inimă. Tresărea şi simţea atunci că ochii îi sînt scăldaţi în lacrămi. Şi, totuşi, parcă nu înţelegea nimic, ca un copil nepriceput. Parcă mintea i se oprise în loc în clipa cînd •ea îşi dăduse sufletul.

Tîrziu de tot băgă de seamă că lumea se mai rărise în odaie. Cîteva femei şi babe se învîrteau prin casă, pe la vatră, pe lîngă oale, vorbind încetinel, oftînd şi unele cu lacrămi în ochi. Prin geamurile mici şi -petecite se strecura o lumină călduţă a soarelui de primăvară. Lumina cădea tocmai pe faţa moartei şi o înviora, numai gologanii din orbite îi dădeau un aspect îngrozitor, jalnic.

[...]* Cuvint indescifrabil (semn folosit şi ia alte cazuri similare].

Potlogarii simți un șiroi de lacrămi care-i ardea fața. Ce jale adîncă îi cotropi sufletul. Se simțea atît de singur și de stingher pe lume. Vedea oameni în casă, dar totuși i se părea că aceștia sunt alții, niște ființe fără viață, din povești. Și, deodată, îi răsări un gînd în minte: să se ducă undeva departe, unde să nu-l cunoască nimeni, unde să fie singur prin mulțime. I se părea că în satul acesta, unde toți copiii îl cunosc„ unde îl cunosc și obiectele fără viață, durerea lui ar fi pîngărită și murdărită. Și cînd se uită acuma la oamenii cari erau în casă, de pe fețele lor ceti parcă o batjocură, dușmănie, care-l scîrbea.

Trei zile cît au durat priveghiul, le-a petrecut ca un lunatec. Cînd îl împingea cineva mai încolo pleca* dacă nu-l necăjea nimeni, stătea ceasuri întregi nemișcat ca un paralitic. în răstimpuri, își simțea fața scăldată în lacrimi, dar parcă nu-și dădea seama pentru ce plînge. Auzea ziua întreagă cum cîntă bocitoarele, și cîntecul lorjalnic îi părea straniu, necunoscut. Unii îl făceau că e[...]*, alții că e nebun.

L,a prohod l-au pus la picioarele moartei. S-a răzimat cu fruntea de sicriu și a stat așa fără să auză ceva din rugăciunile popei. lyîngă dînsul vedea îngenunchiați vreo cîțiva oameni care i se păreau cunoscuți, dar nu-și putea da seama de unde. Auzea din cînd în cînd sughițele norodului și parcă nu înțelegea pentru ce plînge.

Mai tîrziu, un glas îi spuse să se scoale. S-a ridicat încetinel și s-a uitat cu ochii lui albaștri la ochii lăcrimați ai oamenilor. Bărbații, în capetele goale plecate, în hainele albe de sărbătoare i se păreau o turmă de dobitoace întristate. în mijloc, preotul cu barba-i albă tremurătoare, în odăjdiile catifelate, tivite și

încrustate cu argint, cu cădelnița fumegîndă în mînă, părea un păstor blînd și bun care-și mîngîia oile cm vorba și cu privirea. Zaharie, inconștient, se tîrî la popă, îi sărută mîna și patrafirul, ascunzîndu-și fața în odăjdii. Cîțiva bărbați îl traseră deoparte, dar el nu plîngea. Durerea îi cotropise și-i amorțise tot sufletul. Simțise însă o mîngîiere nespusă supt patrafirul sfînt.

Apoi văzu că doi oameni ridică capacul sicriului. Fețele lor erau păroase, zbîrcite și aspre, cu niște priviri de dușman. Zaharia pricepu din căutătura lor că au gînduri rele. Și, ca și cînd ar fi vrut să-și apere nevasta moartă de dînșii, se aruncă ca un smintit asupra cosciugului și-și mototoli fața în zăbranicul ce acoperea fața moartei, albă ca colelia*. Dar, îndată,, iar se simți tîrît deoparte, în vreme ce pe lîngă dînsuî cîteva babe șoptiră:

— I-aJfost tare dragă, sărăcuțul de el!

Zaharia a auzit de mai multe ori de cînd murise nevastă-sa cuvintele acestea, dar parcă nu le pricepea de loc. îi fusese tare dragă femeia, a trăit bine cu dînsa^ dar ce avea a face dragostea lui[...]* cu moartea? Nevasta a murit c-așa a vrut D-zeu și i-a fost scrisă să moară tînără.jîi părea rău nu după dragoste, ci după moarta cu care se obișnuise. Și parcă nici nu-și putea închipui cum e să trăiască el fără de dînsa, cine o să-i gătească de mîncare, cine să-l spele și să-l îmbrace. Simțea numai c-a rămas singur și-i era frică de singurătate, de ceea ce-l așteaptă înainte în singurătatea aceasta și despre care el nu putea ști nimic...

Și, de aceea, cînd a auzit bubuitul ciocanului care bătea cuiele și închidea pentru totdeauna pe aceea

*** vSeinn folosit în cazul lecțiunilor nesigure.**

care îi fusese tovarăşă în singurătate, parcă-i înfigea cuţite reci prin inimă.

Pe drumul spre cimitir auzea bocetul silit al bocitoarelor, sughiţele neamurilor, care se amestecau într-tm zgomot bizar cu cîntecele de morţi ale dascălului şi cu dangătul rar şi ascuţit al clopotelor de la bisericuţa din deal. îi părea ciudată toată ceremonia aceasta. îşi simţea picioarele tăiate, împletecindu-se la fiecare petricică. I,a nasul lui sicriul alb, cu o cruce mare neagră pe capac şi altele în lături şi-n fund, se bălăbănea greoi pe umerele celor şase bărbaţi, cari asudau supt povara şi fierbinţeala soarelui de primăvară. I se părea imposibil că în lada aceasta să se coprinză o parte din sufletul lui, şi totuşi simţea că lada îl atrage cum atrage mierea muştele.

în cimitir, însă, îl coprinse o năduşeală groaznică cînd văzu iarba de cruci putrezite şi rupte. Crucile acestea îi aduseră aminte deodată Moartea. Şi un şiroi de lacrimi începu să i se [...]* printre gene.

Zări groapa mai dinainte. Un pîlc de copii o înconjurau, cari voiau să se arate serioşi, dar rîdeau totuşi pe înfundate, se schimonoseau către gropari. Movilele de lut umed luceau ca nişte ochiuleţe de apă în lumina razelor slabe ale soarelui, care se ascunse repede într-un nouraş crîncen. Şi-n vreme ce prohodul groapei se citea încetinel şi popa făcea pomelnicul, o bură uşoară de ploaie începu a se cerne de sus. Zaharia se cutremură. Se uită la groapă, în care picurii graşi se adunau repede şi formau o baltă cafenie murdară ca leşia. Văzu şi pe sicriu apă şi văzu cum fîşiile de zăbranic moale * se spălăceau şi atîrnau în jos ca nişte cîrpe netrebnice. Stropii reci îl pătrunseră la piele şi i se făcu frig. Şi atunci se gîndi ce frig o să-i fie ei în groapă, dar apoi iarăşi parcă nu-i veni să crează c-o vor băga-o în pămînt.

S-a minunat mult cînd a văzut că groparii slobod cosciugul pe două funii în jos. Se apropie să vază dacă n-o să intre apa într-însul, dar atunci cîteva voci lihnite îi loviră urechea:

— Prindeţi-1, că vrea să sară în groapă...

Se gîndi într-adevăr să se arunce după dînsa, dar iar îl traseră deoparte. Şi auzi cum cădeau bruji de lut pe sicriul care vuia ca o darabana spartă, tot mai gros, mai dogit, pînă ce pe urmă nu se mai auzea decît fîriitul [...]* lopeţilor cari răzbeau în lut şi-1 aruncau deasupra pămîntului de pe cosciug.

Şi s-a întors acasă cu neamurile şi cu popa. Oamenii vorbeau cu glasul mai ridicat, mai răspicat, clătinau din cap a milă şi a jale, dar el nu înţelegea rostul cuvintelor lor; cînd îl întreba careva ceva, zicea aiurit: ha, [...]* îşi punea barba în piept.

Gîndurile lui erau în cimitir, unde îşi îngropase o bucată din suflet. Şi-n minte i se ivea mereu chipul ei, dispărea, se vedea singur şi singurătatea îl îngrozea.

I^a pomană a băut şi el rachiu, a închinat cu popa, cu dascălul şi cu toţi fruntaşii. Iar cînd dascălul, om glumeţ dihai, îi zise:

— Şi după post să închinăm şi la nuntă!

El a răspuns ca un bleg:

— Să dea D-zeu!

Aşa că toţi începură a rîde cu hohot, afară de o babă morocănoasă, care mormăi singură:

— Anevoie o să mai bei d-ta la nunta aceea!

Zaharie a auzit bine spusa babei şi a început a zîmbi în sine. Iar îi venea ciudat că pentru ce să nu facă el altă nuntă. Trebuie să-şi ia pe cineva ca să nu fie sin-

;gur, ori să se ducă încotro îl va îndrepta D-zeu ca să uite de singurătate.

în urmă, popa a spart masa şi se găti de plecare.

— Să fii cuminte, Zaharie, îi zise el blînd, că n-o să te lase D-zeu. D-zeu ia, D-zeu dă. Pesemne aşa ţi-a fost scrisă de sus. Noi nu ne putem [amesteca în trebile lor. Dar să fii numai cuminte şi lucrător. Acuma te-ai cam băgat în datorii cu boala ficatului* şi cu înmormîntarea, de-aceea să te sileşti să-ţi vii în rînd. îţi păstrează virtuţele, lucrează şi D-zeu te va ajuta I.T.

— Bogdaproste! făcu baba din nou.

Şi-ncetul cu încetul casa se goli. Toţi spuneau cîte-o vorbă de încurajare şi îmbărbătare lui Zaharia înainte de plecare, iar el tăcea şi nu zicea nimic. în capul lui se făurise un plan care i se părea mai bun ca toate palavrele lumii. Şi cînd îşi ridică capul din palme, văzu că e singur, numai două mucuri de luminare trag de moarte într-un colţ al mesei. Ş-un fior de groază îl apucă.

Ms. 2.540, f. 17 »

ZESTREA

Liviu Rebreanu 11 VIII 910 *m>*

Ms. 2.540, f. m

ZESTREA[2]

Ion? Bălan, flăcău de 23 ani, a făcut oastea, dar e chipeş şi voinic ca un balaur; e bogat; cap mare, ctt păr negru cîrlionţat, de ţigan, sprîncene groase ca lipitorile, ochi mici, vioi, cărbune stins, gură mare cu buzele groase, umflate şi umede.

Dumitru[4] *Zănoagă,* eroul; slab, 22 ani, n-a făcut oaste.

[1] **Ulterior, pe această filă, scriitorul adaugă, cu creion? albastru, titlul *Ion.* Cu aceeaşi culoare este adăugat numele romanului pe pagina „de gardă" a fiecărui capitol, din prima versiune manuscrisă.**

[2] **Ms. 2.540, f. 17 — 18 sînt redactate cu cerneală neagră., (Hîrtia pare să fie comună cu cea a ms. 2.540, f. 19 — 34, 36 — 38, ale căror însemnări, în cerneală şi creion, ţin însă de etape ulterioare.) Pe aceeaşi filă remarcăm notaţia, în creion „22 VII 1912", care poate consemna data modificărilor menţionate mai jos, sau, mai degrabă, a redactării altor file (multe din ele făcute tot în creion) ce se vor alătura acestei prime variante de plan. Preferăm ultima ipoteză, avînd în vedere că înlocuirea unor nume din ms. 2.540, f. 18, nu se efectuează cui creionul, ci cu cerneală neagră (alta decît cea folosită lai prima redactare).**

[3] **Şters şi înlocuit apoi cu *Gheorghe* (*Gheorghe Bălan; im* proiectele ulterioare: *Gheorghe Bulbuc* şi, mai tîrziu, *George* Bulbuc*).**

[4] **Şters şi înlocuit cu *Ion* (*Ion Zănoagă;* în proiectele ulterioare *Ion Pintea* şi, mai tîrziu, *Ion Pop al Glanetaşului*).**

Gheorghe[1] *Zănoagă,* tatăl lui.
Alexandru[2] *Zânoagâ,* fratele lui, 28 ani, chiar venit de la oaste.
Măria Zănoagâ, născută Pocitanu, mama lui.
Ileana Vărzariu, orfană de mamă.
Alexandru Vărzariu, tatăl ei.
Sandu
Ştefan \ fraţii ei mici, fără importanţă.
Mariţa
Toader Bălan, tatăl lui Gheorghe.
Cîţiva flăcăi siluete*, cîteva fete.
Popa, văduv.
Dascălul
Dăscăliţa
Patru copii mai mari
Primarul
Notarul
[Măria, nevasta lui Iacob][3]

Ms. 2.540, f. 18 v.

Scena cînd Ion deflorează pe Ileana[4], noaptea, pe cuptor, fiind în casă şi Alexandru Vărzariu[5] şi ceilalţi copii cari dorm. Ion se furişează în casă şi începe vorba, pe şoptite, cu Ileana. Fata începe să ofteze, să geamă. Tatăl o aude şi întreabă: Mă, ce faceţi voi acolo? Fata rîde silit şi spune că vorbesc. Tatăl crede

[1] **Şters şi înlocuit cu** *Vasile (Vasile Zânoagă;* **în proiectele ulterioare** *Alexandru Pintea* **şi, mai tîrziu,** *Alexandru Pop Glanetaşu).*
[2] **Şters şi înlocuit cu** *Iacob (Iacob Zânoagă;* **ulterior** *Marin Pintea* **şi, mai tîrziu,** *Marin Pop al Glanetasului).*
[3] **Adăugat ulterior.**
[4] **în proiectele ulterioare:** *Ana.*
[5] **în proiectele ulterioare:** *Paul Baciu,* **iar apoi** *Vasile Baciu.*

că e Gheorghe Bălan, se întoarce pe cealaltă parte şi doarme. Dimineaţa cînd pleacă Ion, fata-i zice: Tare mi-e frică să nu fi rămas însărcinată! în uliţă, pitit într-un şanţ, Ion găseşte pe Gheorghe, care-l spionase.
Gheorghe, pe urmă, nu mai vrea să ştie de Ileana.

Ms. 2.540, f. 36

ION

I. Duminecă. Hora. O bătătură aproape de biserică; peste-un pîrleaz, prin grădina socrului, treci la circiumă. Fetele, flăcăii, copiii, femeile şi babele, bărbaţii. Savista se tîrăşte şi ea la horă. Lăutarii. Jocul. Pauzele. Rachiul. Ion se duce cu Ileana în dosul şurii şi dragoste. Gheorghe se ia după ei, îi pîndeşte. începe jocul; cei doi se întorc, joacă împreună. Vine socrul cherchelit. în pauză, Gheorghe oferă rachiu Ilenei, Ion îl respinge. (I^a sfîrşitul jocului îmbrăţişarea jucătorilor.) Gheorghe o cheamă la joc, Ionj! respinge. Ceartă. Ce eşti tu? Pe ea o chem... Cearta se îngroaşă. Ion are prieteni mai mulţi. Intervine socrul şi-1 loveşte pe Ion. Nu da... Stai în loc... Ia seama... Socrul îl loveşte. Gata să fie bătaie generală. Se sparge jocul. Ileana fuge acasă plîngînd. Socrul o înjură şi strigă în gura mare că n-o să dea lui Ion pe Ileana.

[1] **Considerăm că proiectele primelor capitole (ms. 2.540, f. 36 — 38) au fost elaborate înaintea altor documente, grupate în ms. 2.540 la începutul caietului de creaţie. Numele eroinei** *(Ileana)* **ţine de „distribuţia"** *Zestrei,* **(v. p. 590, r. 5). în toate celelalte documente va fi înlocuit cu numele protagonistei din forma finală a romanului:** *Ana.* **Proiectul de faţă va fi înlocuit cu un alt plan de capitol:** *Veselia,* **mai tîrziu** *începutul* **(v. p. 595-600, 621, ms. 2.540, f. 20, 12,15,16, 6 şi ms. 2.539, f. 28).**

Toţi bărbaţii şi unele femei trec la circiumă. Jidaaiul. Circiuma. în fund, salonul boierilor: notar, primar, învăţători, fiul învăţătorului. Ţăranii beau. lăutarii cîntă. Socrul beat-mort înjură mereu pe Ion, apoi «e dus acasă de vecini. Ileana a venit să-1 cheme ca să vază pe Ion. Fiul dascălului a venit la Ion, i-a dat mîna, a auzit înjurîndu-1, şi-i zice: de ce te laşi? îndată Ion caută pricină lui Gheorghe. Se încinge bătaie mare. Gheorghe e bătut măr şi e dus acasă în cearceaf. Ion «se duce acasă fluierînd pe la casa Ilenei şi urlînd. Ileana a ieşit afară ca o pisică şi l-a admirat pe furiş.

Ms. 2.540, f. 37

Cap. II[1] Se crapă de ziuă; Ion doarme dus în spodeţ, pe fîn. Tat-său îl scoală cu greu. Să meargă $să cosească livada. Ion pleacă cu coasa. Iyivada a luat-o in parte de la notar. Gîndurile lui, cosind. Seara, spre $at, întîlneşte pe Ileana. Ea îl vrea, tatăl ei nu-1 vrea. Copiii admiră pe Ion, pentru că l-a bătut pe Gheorghe.

Sfatul lui Ion cu fiul învăţătorului.

Deflorarea Ilenei.

Ms: 2.540, f.Z38
J&ai

Cap. III[2] Socrul bate crunt, zilnic, pe Ileana.

[1] **Primele momente din această formă embrionară fa cap. II •vor fi reluate şi în versiunea definitivă *(Zvîrcolirea).* în a •doua variantă a caietului de creaţie ele nu vor mai apare, tadăugîndu-se, în schimb, alte episoade inedite. Notaţiile finale (r. 19, 20) vor fi dezvoltate în cap. III şi IV. Vezi şi celelalte proiecte de capitol (p. 595, 599, 601, 622, ms. 2.540, f. 20, 15, ms. 2.539, f. 5, 28).**

[2] **Indicaţia va fi reluată de autor în viitoarele sale proiecte, fiind încorporată în cap.V ş.a.**

Ms. 2.540, f. 19'

[După ce moare Ana, tat-său se ceartă cu Ion, vrînd să-i ia fetiţa, ca să-i dea înapoi pămîntul.][2]

•

[Ion trece cu brazda în locul vecinului; bătaie.][3]

•

p,a bîlci la Năsăud; ţăranii la bîlci.][4]

•

[I^a judecătorie,][5]

*Ms. '2.540, f. 32**

[Chef la Trădam.

Herdelea, Titu, Popa, Notarul ovreu, I^ang învăţătorul, solgăbirăul Gheţea, român ungurizat, care nu prea ştie ungureşte bine.

Vorbesc politică. Popa, un iredentist, vrea autonomie etc. Solgăbirăul: Măi părinte, şi aici agiţi?][7]

*

[O duşmănie ascunsă între popă şi Herdelea, deşi nici unul n-o arată. După bătaia de la Avrum, popa cheamă şi dojeneşte pe Ion; Herdelea îl aprobă.][8]

[Ion se bate cu I/Ungu pentru o brazdă. Popa învaţă pe Lungu să-1 pîrască. Herdelea învaţă cum să se apere, apoi îi face plîngerea — lăcrămaţia.]*

[1] **Pagină redactată în creion. Gîndurile, răzleţite, vor fi reluate în proiecte viitoare, fiind reprezentate, mai toate, în versiunile operei.**

[2] **Moment abandonat la redactarea romanului.**

3-4-5 |„ carte, momentele sînt incluse în cap. III, prg. 3 şi cap. IV. prg. 2.

[6] **F. 32 – 34 sînt clasate în ms. 2.540, după multe alte pagini cu caracter onomastic, grupate de noi în lista „numelor de persoane, localităţi, case, dealuri etc." (V. *Addenda,* p. 629—635, ms. 2.540, f. 21-31.)**

7-8-9 Episoade, încadrate, ulterior, în cap. IV, prg. 7; cap. II, prg. 5; cap. III, prg. 3; cap. IV, prg. 2 şi prg. 6.

[Duşmănia e din pricina naţionalismului, care-i mai român dintre ei: Herdelea, ajuns dascăl de stat, sau - popa, care primeşte „congrua".][1]

Ms. 2.540, f. 33

[Puhoiul — Gîrla popii se umflă, rupe coteţul lui Ion, cu un porc. Ion se zvîrle în apă şi scapă porcul. [...]* din Ilva Mare.][2]

*

[Bojotaia la Herdelea.][3]

[Cum a ajuns Herdelea învăţător la stat: în Maieru[4], stupăria, cadourile de miere inspectorului Csernatony, scrisoarea inspectorului, pe care H. o păstrează cu sfinţenie, fiindcă-i zice: „Iubite Herdelea" — H. zice mereu:

— Parc-aş fi un inspector!...

A fost învăţător bun; acuma cam bea puţin.][5]

[Titu în Vărarea[6]. Conflictul româno-săsesc. împuşcarea unui bou săsesc. Arestarea unui ţăran. Agitaţia msat. Percheziţiile jandarmilor. Intervenţia lui Titu; aproape să aibă scandal cu sublocotenentul de jandarmi, care îi face proces-verbal şi e gata să-1 dea în judecată pentru aţîţare.][7]

[1-2] **Momente abandonate la redactare.**

[3],[5],[7] **Episoadele vor fi încadrate în carte îa cap. V, prg. 1 * cap. III, prg. 2; şi cap. IX, prg. 5.**

[4] **în roman,** *Feldioara.*

[6] **în roman,** *Luşca.*

Ms. 2.540, f. 34

[Titu cînd vine în ţară spune că ştie perfect ungureşte şi nemţeşte, deşi nu prea ştie nimic.][1]

[Trecerea lui în ţară. Corespondent special al ziarului *Bistriţei,* la Adunarea gen. a Asociaţiei la Sibiu. Titu e încîntat de viaţa românească. Paşaport n-are din pricina armatei. Primarul din Sibiu i-a dat un bilet de trecere, crezîndu-1 gazetar mare.][2]

Ms. 2.540, f. 20[a]

1. Veselia — dragostea Ion — Ana; bătaia Ion — Gheorghe
2. Trecutul — cositul, întîlnirea, bătaia cîinilor
3. Iubirea — sfatul băiatului înv.
4. Noaptea — deflorarea*
5. Vai! — bătaia Anei
6. Nunta
7. Vicleşugul — spînzuratul Avrum. Bătăi. Seduc la popa să-i împace
8. Fetiţa — moartea vacii, naşterea copilului
9. Sărutarea — sărutarea pămîntului; nunta lui Cheorghe
10. Ştreangul — moartea Anei
11. Blestemul — dragostea între Ion şi nevasta lui Gheorghe

[1] **Abandonat la redactarea cărţii.**

\ Moment inclus în roman la cap. XII, prg. 6.

[a] **xMinul plan în care sînt inserate cele 13 capitole ale romanului. Este anterior planului clasat în ms. 2.540 f. 15 (v.** *Addenda,* **p. 599), acesta din urmă avînd titlurile de capitole mult apropiate de forma definitivă a cărţii. V. şi nota de subsol de la p. 630, ms. 2.540, f. 21.**

12. Gheorghe află, Ion a cîştigat procesul

13. Moartea — vezi cum a omorît pe Victor, Ion beat

Ms. 2.540, f. 12

[Bătaia cu George în cap. II la Trădam.] [1]

[Exerciţiile militare. Studenţii în Trădam. Jidovii — ungureşte.] [2]

ION

VESELIA

Prislop. Hora în curtea şi bătătura casei văduvei lui Avram Oprea, lelea Todosia. Casa e aproape de biserica de lemn, veche de vreo două sute de ani, e cam peste drum, pe Uliţa Veche. Prin grădina casei„ pe o cărare ce dă pe o coastă lină, trecînd peste Pîrîul Popii, sari pîrleazul în grădina cîrciumarului, Avrum Gevirz. De-aici se aduce încontinuu rachiu la horă; copiii sînt mesagerii, uneori merg chiar flăcăii sau femei beţive, ca Fira lui Matei Boscu, care amîndoi se îmbată mereu ca porcii şi se bat ca orbii. Hora e în toi, pe înserate. Soarele priveşte din vîrful coastei din faţă, cu plăcere. Lăutarii, ţigani, trei, sînt în şură, unde stau şi cîţiva flăcăi cu fete de după cap, care nu joacă. Toată hora se înghesuie spre lăutari. Tropăit.

[1] **Adăugat ulterior cu creion negru.**
[2] **Adăugat cu creion albastru.**

Jucătorii asudaţi, obosiţi. Chiuituri vajnice. Aproape de poartă femei măritate, babe, fete nechemate la joc privesc cu jind,/cu gura căscată, admirînd pe jucători, xîzînd sau foarte serioase. Lîngă casă, pe prispă, şezînd sau în picioare, bărbaţii. Vorbesc de vreme, de dări, de muncă. Cîţiva au sticle cu rachiu, închină. Primarul Florea Tancu, serios, înconjurat de oameni, vorbeşte politică. Chiar Sevastiţa, schiloada, a sosit la joc tocmai acuma, după ce a pornit de la prînz, şi se ceartă cu femei să-i facă loc să treacă în faţă, unde apoi se joacă cu copiii, care aleargă printre oameni.

O pauză. Flăcăii îmbrăţişează pe fete drept mulţumire. Lăutarii beau. Ion ţine de mînă pe Ana şi nu vrea să-i dea drumul, apoi o ia de ţîţe, îi şopteşte să vie după el în dosul şurii să-i spună ceva. Ana zice nu din gură. Ion găseşte pe copilul ce i-a adus rachiul, care-i spune că sticla e la mama lui Ion. Două vorbe cu ea. Apoi dispare cu sticla după şură, şi îndată, în urma lui, se furişează Ana. Gheorghe discută cu ţiganii că cîntă prea rar şi le fluieră o melodie nouă, pe care ţiganii caută să o prindă. în clipa aceasta, pe uliţă, trec învăţătoarea Ludovica cu d-ra Atena şi cu Titu, în tovărăşia popii Belciug. Toată lumea se întoarce spre uliţă, bărbaţii salută şi se apropie de poartă. Domnii se opresc, primarul îi pofteşte să vază jocul. Gheorghe vine în cap; Titu îl întreabă unde e Ion. Pe-aici o fi. Gheorghe priveşte, nu-i. Dar nici Ana nu-i. Se îngălbeneşte. Profită de ocazie şi aleargă după şură. La poalele unei clăi de fîn îi zăreşte. Se sărută. Gheorghe se întoarce furios, bombănind. Găseşte pe tatăl Anei, cherchelit, vorbind cu domnii. Cînd îl vede Vasile, îndată: Noroc Gheorghe, ginere... Tu ai să fii ginerele meu. Pe Ana ţie ţi-o dau... Unde-i Ana? — O fi cu Ion... Vasile se înfurie, înjură. Popa

îl dojenește. Vasile mai rău. Atunci, țiganii își strunesc instrumentele și îndată apare Ana, apoi Ion. Vasile se repede la ea. Să nu te prind, fato... că te omor. Gheorghe-i al tău... Apoi se năpustește la Ion. Ce vrei cu fata, calicule? Se răstește la el. Nu da, bade... nu da. Vasile îl lovește. Oamenii sar să-i despartă, căci Ion mereu zice: nu da, nu da... Tămbălău* Domnii pleacă indignați. Ion s-a sfiit mai ales de Titu. Se sparge hora. Primarul îi gonește, aproape să se bată cu Vasile, care-i furios de tot... Gheorghe rîde, Ion îl amenință. Alt început de încăierare; majoritatea flăcăilor de partea lui Ion, care merg cu toții la circiumă, pe uliță, cu lăutarii în frunte. Gheorghe trece prin grădină și ajunge cu ai lui, puțini, înaintea lor^ în fața cîrciumii, discuție mare că țiganii sînt ai tuturor, că toți plătesc cîte 20 creițari etc.

Cîrciumarul, familia. în fund, notarul cu învățătorul fac politică cu bere. în față, lume multă. Flăcăii la mese. Rachiu. Cîntece. Vine Vasile. Bea. Iar se ia la harță cu Ion, care acuma e aproape să-1 pocnească. Intervin bărbați, care scot pe Vasile și-1 duc acasă, alături de circiumă; pe drum, Vasile strigă mereu calicul etc. Titu a fost față la scandal și a îndemnat pe Ion să nu se lase. în fund, petrecere domnească: cucoanele cu copii etc. îndată ce a plecat Vasile, Ion ia la răspăr pe Gheorghe. Se încinge bătaia. Gheorghe cu capul spart e dus acasă. Jidanul se împunge cu Ion, nu mai vrea să le dea de băut. Flăcăii pleacă. Ion chiuie biruitor, trece prin fața casei lui Vasile, urlînd. Se opresc, se sfătuiesc. Flăcăii să se ducă la fete. Pe Ion îl îndeamnă să intre la Ana. Nu vrea. Feciorii se despart. Ion rămîne o clipă în fața casei. Amenință

cu pumnul și pleacă spre casă. Ana, zgribulită lîngă gard, privește dornică după el.

Un cocoș cîntă, aspru, miezul nopții.

[învățătorul cu popa vorbesc de unguri. înv. moeterat, nu știe ungurește. Popa [...]* [a] [f] [c] ziare ungurești etc.][1] 9

Ms. 2.540, f. 12 v.

[Cearta între popă și învățător. Incitație la înv. Popa cumpără mobila și o duce cu un țigan. învățătoarea îl înjură. Judecata. I^a Bobotează, popa nu merge cu crucea. Reclamația la protopop, care obligă pe popă să meargă vara cu crucea la dascăl.][2]

Ms. 2.540, f. 15

Veselia — jocul, cearta Ion — George — Vasile; cheful, bătaia Ion — George

Zvîrcolirea — Ion la coasă; trecutul; întîlnirea cu Ana; bătaia cîinilor; întîlnirea cu Florica

Iubirea — sfatul lui Titu; Dumitru; etc. [bătaia pentru brazdă cu Simion I^ungu][3]

Noaptea — noaptea Iubirii. [Reclamația][4]

Vai! — bătăile Anii

Nunta — cununia Ana — Ion; pețitul, tocmeala etc.

Vicleșugul — spînzurătoarea Avrum; bătăile; pacea la popa [Gelozia Ana — Florica][5]

Odrasla — moartea vacii; nașterea copilului

Sărutarea — sărutarea pămîntului; nunta lui George

[1] **Notație ulterioară, cu creion negru.**
[2] **Notație ulterioară cu creion roșu.**
[3],[4],[5] **Adăugat ulterior, cu creion negru.**

Ştreangul — moartea Anii

Blestemul — dragostea între Ion şi nevasta lui George

George — George află de la Savista; Ion a cîştigat procesul

Sfîrşitul — moartea lui Ion

Ms. 2.540, f. 16

VESELIA[1]

Satul părea mort. Pitit într-o scrîntitură de dealuri pleşuve, tăiat în două de şoseaua ce leagă Bistriţa cu Năsăudul, parcă se ferea de săgeţile de fierbinţeală ce se năpusteau prin văzduhul alburiu. Gîrla Popii, care venea tocmai din graniţa Vărării, se strecora pe lîngă casele de pe Uliţa din dos şi trecea prin dosul casei preotului Belciug şi apoi se freca de drumul cel mare pînă-n Trădam, unde se vărsa în Someş, acuma era secată de secetă.

Ms. 2.540, f. 6

CAPITOLELE [2]

I începutul
II
III
IV
V
VI

[1] început de capitol, abandonat pe parcursul redactării.
[2] însemnări aşternute pe jumătatea unei pagini. Reţine atenţia schimbarea de titlu, al primului capitol (pînă la ms. 2.540, f. 6: *Veselia.)*

Ms. 2.539, f. 5

II.
ZVÎRCOLIREA

Iubirea Atenei[1] cu studentul Sasu[2] care scrie pe rampa podului: *Pe lîngă plopii fără soţ...* [Atena vorbeşte cu Livia despre iubirea ei, spune lui Titu că a sărutat-o pe frunte, după o întrevedere în „salon". Titu o aprobă. Herdelea şi cocoana nu pot vedea pe student, fiindcă mai are cinci ani şi nu se ştie dacă atunci o va lua fără zestre. El însă nu-i arată neplăcerea, dimpotrivă, e gentil cu studentul. Ei vor s-o mărite cu un popă, care o ia fără o para. [O ceartă^în casă pe chestia asta. Titu e de partea părinţilor, iar pe urmă, cînd Atena plînge în salon, e de partea ei.][3]

[Titu ar umbla după fete în sat: Margareta etc.][4] Dar neştiind cum să facă, face curte nevestei unui învăţător din Trădam (Lang). Asemenea umblă şi prin Năsăud la o iubire platonică cu fata unui profesor.

Frămîntarea Anei, după ce s-a întîlnit cu Ion pe cîmp. [Bătaia clinilor.][5]

Ion trece pe la Herdelea; familia cîntă în tîrnaţ. îl cheamă să povestească.

Trece Vasile. Zvîrcolirile lui să nu dea fata.

Frămîntările lui George şi ale familiei lui.

[1] în roman, *Laura.*
[2] în roman, *Aurel Ungureanu.*
[3] Fragment transferat în carte la cap. III, prg. 2.
[4] Moment suprimat pe parcursul elaborării romanului.
[6] în roman, notaţiile vor fi dezvoltate în cap. I, sfîrşitul prg. 1. La redactarea cap. II sînt adăugate pagini inedite: explicaţia sărăcirii Glanetaşilor; topografia Pripasului; anii de şcoală ai lui Ion (v. prg. 2).

Ms. 2.539, f. 5 v.

Herdelea spune lui Ion că bine-a făcut. Popa îl cheamă şi-i face morală.

Duşmănia ascunsă dintre Herdelea şi popa...

Ms. 2.539, f. 6

III

IUBIREA

întrevedere Ion — Titu. Sfaturile lui Titu.

Lucrul de toamnă la sat. Bătaia lui Ion cu LungU pentru o brazdă.

Scena de iubire între Atena şi Sasu cu sărutarea.

Titu [1] a reuşit la nevasta lui Lang. Povesteşte Atenei; mîndria lui. [Povesteşte lui Miţi Grivase[2], fără a da nume, dar ca ea să ştie de cine e vorba.][3]

Jour la Atena; invitatele şi invitaţii.

Iubirea lui Titu cu Miţi; cum se laudă el cu iubirile. Cărţile ilustrate a le trimite şi scrise ungureşte.

Titu e cotat ca poet, Atena ca foarte cultă şi citită, vezi la jour.

[Pregătiri pentru serata din Năsăud.[4] Vor merge cu trăsura popii.

Herdelea face o reclamaţie lui Ion contra unui judecător ungur din Năsăud, care în procesul cu Lungul-a

[1] **în dreptul r. 12—14, scriitorul notează: „vezi la *noaptea*"**
[2] **în roman,** *Lucveţia Dragii.*
[3] **Moment abandonat la redactarea operei.**
[4] **în roman,** *Armadia.*

pedepsit fără să-l asculte, numai pe mărturia popii Belciug, care-l ponegreşte, spunînd că e bătăuş. Ion a fost condamnat 50 coroane.][1]

* *Ms. 2.539, f. 6 v.*

Titu a fost, pe cînd era prin a 4-a liceală, scriitor la judecătorie, vara, pe gratis.

*

Jourul şi îngrijorarea Atenei. Aurel, venind, stă de vorbă în curte cu Herdelea, care-i spune de Pteancu. [2] Sentimentele Herdelilor faţă de el. Aici îl găseşte Atena şi-l dojeneşte că n-a intrat. Intră de braţ, Aurel îi strînge puţin braţul. Titu e pe cîmp, a vrut să meargă la Lucreţia, i-a venit inspiraţia.

Jurul şi sfîrşitul. Pregătirile pentru serată. D-na Herdelea citeşte rugăciuni.

Atena şi Livia [3] petrec pe fete pe drumul cel vechi.

Scena Atena — Aurel: Pteancu e băiat foarte bun...

întîlnirea cu Titu, care nu se deranjează din inspiraţie.

Atena, la întoarcere, spune că d-na Lang e acolo singură.

Titu merge repede şi se face ca o întîlneşte întîmplător.

[1] **Textul, transferat în carte la cap. IV, prg. 4, 5 şi 6. Episoade inedite în roman: probozirea lui Ion în biserică; hotărîrea de a se căsători cu Florica (v. prg. 1).**
V. şi p. 601, ms. 2.539, f. 5, n. 3.
[2] **în roman,** *Pintea.*
[3] **în roman,** *Ghighi.*

— Ce-ai zice să te pomeneşti într-o noapte cu mine în casă?

— Ţi-aş da un ceai cu rom...

— Şi dacă n-ar fi acasă Lang?

— O, atunci...

Scena, sărutarea.

Titu acasă spune: Foarte drăguţă d-na Lang. D-na Herdelea cum n-o sufere pentru că nu ştie româneşte*

Titu şi Ion. Sfatul.

Ms. 2.539, f. 7

IV

NOAPTEA

Ion deflorează pe Ana. George l-a pîndit şi nu se mai uită la ea. Vrăjmăşia.

Titu a izbutit la nevasta lui Lang, în vremea unui chef pe care-1 fac împreună.

[Merge acasă pe jos, se întîlneşte cu Ion, care vine de la Ana. Titu povesteşte.][1]

Serata de la 4 octomvre. Elita Năsăudului.

Ion duce familia Herdelea cu trăsura popii.

[Herdelea e în urmă cu ratele maşinii de cusut şi i se pune sechestru pe mobilă.][2]

Pe urmă, Roza merge deseori prin Prislop, pe la Herdelea, iar Titu o însoţeşte acasă. Oriunde vedea ea un adăpost, îl duce pe Titu s-o poseadă, zicînd că-i poetic.

[1] **Momente dezvoltate în carte la cap. III, prg. 6.**

[2] **în roman, în cap, VI, prg. 7.**

Ms. 2.539, f. 7 V-,

1. [George, iubirea lui pentru Ana, şi Ion.

2. Judecata în Năsăud; popa martor; Ion pedep* sit 8 zile închisoare.

3. Vizita lui Pteancu, familia lui etc.

4[1]. Plîngerea lui Ion, făcută de Herdelea, împotriva judecătorului şi a popii la ministru.

5. Serata din Năsăud; Titu întovărăşeşte pe fete cu trăsura popii mînată de Ion, căci popa nu dă vizitiul. Partida de popiei la Neumann[2].

6. Cheful din Trădam: solgăbirăul român, Belciug, Herdelea, Lang, Titu, profesori. Politica.

7. Titu, în cursul chefului, în patul d-nei Lang.

8. Ion deflorează pe Ana... George l-a pîndit pînă dimineaţa.

9. Ion şi Titu se întîlnesc în poartă, după acte.][3]

Vasile întreabă, auzind zgomotul: Tu eşti, George?

Ion îi ridică repede cămaşa. Picioarele fetei tremură, şi, fără să se împotrivească, cu braţele încolăcite în jurul gîtului lui, strîngîndu-1 din toate puterile, îi lihăie în ureche: Ionică, ce faci, ce faci... Nu... Nu!... Ion, răguşit, şopteşte: Taci, taci!...

Cînd Ana geme, Vasile, trezit din somn:

— Ce faceţi voi acolo?

[1] **Printr-o săgeată trasată în stînga textului, scriitorul indică trecerea n. 4 înaintea n. 6.**

[2] **Moment suprimat la redactarea cărţii.**

[3] **Deasupra textului cuprins între paranteze drepte, Rebreanu notează cu creion albastru, pe diagonală: *„Aurel începe a face curte Liviei"*. Ideea: *„Ion şi Titu se întîlnesc în poartă, după acte"*, abandonată la scrierea cărţii.**

Titu o sărută toată, pe ţîţe, pe picioare, apoi face repede subt plapomă. Vrea să se scoale, Roza:

— Stai, micule, stai... Cît te iubesc...

— Să nu vie Lang...

— Nu vine pînă la ziuă... Iar de-ar veni, vine beat. Nu-i deschid pînă treci tu dincolo, îţi las uşa deschisă, închid pe asta şi poţi să ieşi cum vrei; ba încă dincolo, pe divan, trebuie să-ţi iai adio de la mine... Ce zici, micuţule?

Ms. 2.539, /. 3

V

VAI![1]

Satul află de păcatul Anei; Vasile află de la tatăl lui George. Burta Anei. Bătăile.

Ion parcă n-o mai cunoaşte.

Certuri în casa Herdelea pentru măritişul Atenei. Teologul stăruie. Studentul scrie regulat, asemenea Atena.

Titu ajutor de notar în Vărarea.[2] [Iubirea lui cu Eugenia, fata notarului.][3]

[Licitaţia la Herdelea. Popa licitează şi cumpără mese etc, în glumă. Cocoana e furioasă.][4]

[Herdelea e dat în judecată de judecător pentru] calomnie.][5]

[1] **în forma definitivă,** *Ruşinea.*
[2] **în roman** *Gargalău.*
[3] **în carte momentul va fi dezvoltat în cap. VIII, prg. 5.**
[4] **în carte momentul va fi dezvoltat în cap. VII, prg. 1.**
[5] **în carte momentul va fi dezvoltat în cap. VII, prg. 5.**

i

Ms. 2.539, f. 8 v.

1. Logodna Atenei cu Pteancu. Belciug le schimbă inelele. Cine vor fi naşii? Familia P.

2. Zvonul în sat că Ana e grea, răspîndit de familia Toma. Ion se bucură şi nici nu mai o cunoaşte.

3. Herdelea a aflat că ministrul a rînduit anchetă cu judecătorul şi-i triumfător că reclamaţia lui a avut atîta efect. A găsit lui Titu loc la notarul din Măgieruş[1], dar Roza nu-l lasă pe Titu, că-i prea departe.

4. [Alegere de deputat. Candidatul ungur şi român. Herdelea-i pentru ungur ca să se ia bine cu inspectorul cel nou, care-i porc de cîine, căci românii îl ştiu că-i român. Belciug e cu românul.][2]

5. Vasile află de greşeala fetei. Bătăile.

6. Ana, situaţia ei, bătăile; Vasile o trimite la Ion, după ce George o refuză; Ion întoarce spatele.

7. Crăciunul. Bojotaia.

•

8. Vasile întîlneşte pe Ion şi-l întreabă~ce are de gînd? Nimic. De unde ştiu eu că copilu-i al meu? — Cum? N-o iai?

— N-o iau să^ştiu că mă taie în bucăţi!...

[1. Alexandru 38, România
2. Ştefan, 37 ani, inginer Viena,
însurat cu germană din Potsdam
4. Liviu, 32 ani, ofiţer austriac

[1] **în roman,** *Gargalău.*
[2] **Momente dezvoltate ulterior în cap. VII, prg. 3 si 5.**

6. Virgil, 29 ani, doctor, va fi în război
7. Ion, 27 ani, în Cernăuți la bancă, director
9. George, preot — 26 ani
10. Marcu, student în drept, 23 ani
11. Vasile, elev cl. VIII, 19 ani

3. Profira, 34 ani, măritată în Basarabia
5. Ludovica, 30 ani, măritată cu un avocat
8. Eugenia, măritată, în România, 28 ani.

Pteancu
însurat, de 40 ani][1]

57 64
38 38
6

Ms. 2.539, f. 10

VI

NUNTA

Vasile umblă după Ion. învoiala, peţitul, tocmeala.
Herdelea e naş.
Nunta.

[1] **însemnări ulterioare (cu cerneală neagră), la sfîrşitul ms. 2.539, f. 8 v. în colţul din stînga, pe diagonală. Restul notaţiilor de pe filă sînt făcute cu creion negru.**

Nunta Atenei cu teologul, care va fi popă în Sătmar, unde Atena va face apostolat românesc.

Titu, dat afară din Vărarea[1] pentru şmecherii, e acasă la nunți.

[Popa vine după lucruri cu un ţigan. Cocoana îl înjură. Certați. Familia Herdelea e tare în a porecli şi-i zice: „Pămătuful".][2]

Ms. *2.539, f. 10 v.*

[1. Nunta Atenei la biserica din Năsăud. Plecarea ei în Sătmar cu căruța.
2. Tocmeala între Vasile şi Ion, apoi învoiala.
3. Sechestrul la Herdelea pentru mobilă. Titu se duce în Vărarea. Inspectorul cel nou.
4. Nunta Ion — Anuța. Herdelea naş.][3]

[1. Titu în Nimigea-Ungurească[4]
2. Herdelea povăţuieşte pe Ion să ia pe Ana. Ion se supără foc. Gîndurile şi starea lui. în vremea aceasta e chemat la judecătorie la anchetă; cine i-a făcut plîngerea. Spune că învăţătorul. Belciug află acestea şi ştiind că în plîngere a fost acuzat şi el, deoarece şi el a fost la anchetă, apoi pentru că bătăile zilnice ale lui Vasile îl indignează, îndrăgeşte pe Ion. într-o duminecă cheamă pe Ion cu Glanetaşu şi Zenobia, pe Vasile cu Ana şi-i face să se învoiască. Tocmeala pe pămînt.][5]

[1] V. şi p. 606, ms. 2.539, f. 8, n. 2.
[2] V. şi p. 606, ms. 2.539, f. 8, n. 4.
[3], [5] Fragmente şterse ulterior din plan.
*** în roman, Gargalău (v. şi p. 609, ms. 2.539, f. 10, n. 1 şi p. 607, ms. 2.539, f. 8 v. n. 1).**

3. Supărările lui Herdelea: e chemat la judecător pentru plîngere, află că inspectorul cel vechi, protectorul lui, s-a pensionat, greutăţile cu pregătirile de nuntă, plăţi, sechestru pentru mobilă...

4. Plecarea lui Titu din Nimigea şi supărarea învăţătorului. Ion vine şi-l roagă să-i fie naş, ceea ce el primeşte, deşi i-a făcut rău.

5. Nunta lui Ion. Vasile cu gîndurile şi supărările.

6. Nunta Atenei în Năsăud şi plecarea ei.

[D-na Herdelea şi fetele fug de-acasă cînd e sechestrul...] [1]

Ms. 2.539, f. 11

A mers cu drag între unguri.

în Nimigea-Ungurească — o insulă ungurească *în* mijlocul mărei româneşti — Titu vede mijlocul satului unguresc — biserica cu cocoş, frumoasă, nouă, şcoala cu etaj, cancelaria... iar pe la margini căsuţele româneşti, biserica românească ca un grajd hodorogit etc.

Şi atunci îşi zice: „Uite... o cetate asediată... Asaltatorii sînt desculţi, flămînzi, zdrenţuiţi, dar neîmblînziţi stăruitori... Cetatea trebuie să cadă...

Atunci îşi aduce aminte de Cepan, sat săsesc... unde cînd mergea el la Bistriţa, copil mic, era numai bordeiul văcarului în capul satului şi acuma e jumătate satul românesc...

[1] **Notaţie ulterioară, la sfîrşitul paginii, în colţul din stingă,, pe diagonală.**

în Tăut — ungurii românizaţi care se înfurie dacă le spune că sînt unguri, deşi părinţii lor vorbesc prost româneşte.

Se uită apoi seara la hartă, împreună cu băiatul notarului: precum e Nimigea-Ungurească, aşa e asediat neamul românesc din toate părţile, dar nu de armate desculţe, ci puternice...

Şi atunci îşi dă seama ce rezistenţă grozavă trebuie să opună neamul acesta ca să nu fie inundat. Şi toată istoria neamului defilează şi o încredere mare îl cuprinde, şi o mîndrie, că e român...

Nu se mai gîndeşte la Roza toată seara.

A doua zi nu mai vorbeşte ungureşte cu notarul ovreu, nici cu fiul lui student; pe preoteasa unguroaică o evită, deşi-i făcuse curte, în schimb se duce la popa românesc şi stă toată după-amiaza, şi tot i se pare extraordinar.

Iar cînd peste cîteva zile notarul îl trimite să strîngă ^ăloage de la cei rămaşi în urmă cu dările, întîlneşte pe femeia care-i zice: „N-avem, d-şorule, decît sufletul din oase", aduce zăloage numai de la unguri...

Şi apoi peste o săptămînă pleacă acasă, brusc. Nu mai vrea să vază unguri...

•

Herdelea însă e supărat c-a plecat...

Ms. 2.539, f. 21[1]

ALEGEREA DE DEPUTAT [2]

[1] **însemnările (în cerneală neagră) de pe f. 21, mult mai -apropiate de fabulaţia şi succesiunea episoadelor din roman decît cele de la f. 21 v. (redactate cu creion negru), par a fi ulterioare acestora din urmă.**

[2] **Notaţie ulterioară, cu creion albastru (în carte la cap. VIII, prg. 1).**

1. Titu în Vărarea. Venirile lui pentru Roza. Iubire oriunde. Bani; şmecheria cu ţidulele.

[2. Vasile îşi întoarce vorba: dă toate locurile lui Ion, dar uzufructul şi-l păstrează pînă la moarte.][1] Ion se răzbună pe Ana, o bate, o trimite acasă; Vasile o bate, o trimite înapoi.

[3. Licitaţia la Herdelea; popa cumpără, trimite după lucruri, cearta cu cucoana.

4. Titu s-a întors acasă pentru Roza, dar Lang e dat afară pentru că a fost găsit beat în clasă[2]... Umblă după Margareta. E hotărît să plece în România. Atena vine borţoasă, duce la ea pe Livia.][3]

5. Spînzurătoarea lui Avrum şi Ana.

6. Ion dă în judecată pe Vasile; popa pe cucoană; judecătorul pe Herdelea şi Ion.

*

1. Licitaţia. Popa cumpără. Cearta cu popa.

2. Ion după nuntă rău cu Ana, ochii după Florica. Apoi să scrie locurile pe numele lui. Vicleşugul lui Vasile. Cinci locuri şi nimic mai mult, dar nici acelea scrise. Ion turbează, vine acasă, bate rău pe Ana.

[3. Activitatea lui Titu în sat. înaintea alegerii de deputat. Lang a plecat.

4. Ion trimite pe Ana să spuie lui Vasile c-o goneşte; acesta o bate şi înapoi; Ion o omoară şi o goneşte. Ana fuge la Herdelea, care o duce la Ion. Dumitru la Glanetaşu, că îl bate Firoana.

5. Citaţia Herdelea la tribunal. Jalea. Titu pregătit pentru Vărarea.][4]

[1] **în roman la cap. IX, prg. 3.**
[2] **în roman la cap. VI, prg. 6.**
[3] **Fragment anulat ulterior de pe această filă; indicaţia ^*Atena vine borţoasă, duce la ea pe Livia*", în roman la cap. IX, prg. 1.**
[4] **Notaţii şterse, ulterior, de pe această filă.**

6. Ion goneşte iar pe Ana, care vine cu Vasile la Herdelea; cheamă pe Ion. în loc de învoială, bătaie. Ana rămîne însă la Ion.

7. Ion se duce la popa pentru sfat, care-i spune c-a dat în judecată pe d-na Herdelea şi sfătuieşte să tragă în judecată pe socru-său. Adună material pentru biserica nouă.

Ms. 2.539, f. 21 v.

VII

VICLEŞUGUL[1]

Vasile nu vrea să dea locurile făgăduite lui Ion pînă la moarte. Certuri. Ion bate pe Ana, o trimite acasă; Vasile o bate, o trimite înapoi.

întîlnirea la Herdelea. Bătaia între ginere şi socru.

[Spînzurătoarea lui Avrum şi Ana.][2]

[Titu vine acasă din Măgura, unde e la Candale ajutor][3].

[Ion dă în judecată pe Vasile pentru locuri.][4]

Popa dă în judecată pe cocoana.

[Judecata lui Herdelea; condamnarea; suspendarea.][5]

Ms. 2.539, f. 22*

1. Alegerea de deputat. Activitatea Titu şi Herdelea; cearta acasă.

[1] **în roman, *Vasile.***
[2], [4] **Episoade transferate în carte la cap. VIII, prg. 6 şi prg. 2.**
[3] **Episod transferat în carte la cap. XII, prg. 4.**
[5] **Episod transferat în carte la cap. VIII, prg. 7 şi cap. IX, prg. 4.**
V. şi p. 606, ms. 2.539, f. 8, n.5 şi p. 607, ms. 2.539, £. 8 v., n. 2.
[6] **înclinăm a crede că însemnările (în cerneală neagră), de pe această filă, mult mai apropiate de fabulaţia romanului decît cele de la f. 22 v. (scrise cu creion negru), sînt ulterioare acestora.**

2. Ana naşte un băiat. Bucuria lui Ion. Naş va fi Toma, care clădeşte casă nouă de piatră pentru George,. care se va însura la toamnă. Ion nu mai vrea să ştie de iubire. Copilul îl face şi mai hrăpăreţ de moşie-

3. Scrisoarea de la Atena.

5. Avrum — Ana.

6. La tribunal. Condamnarea.

4. Titu în Vărarea; familia Eugenia;[1] Virginia Grivase[2].

1. Alegerea de deputat — la Herdelea.

2. Ana la Baciu. învoiala cu Ion-

pvin august Procesul merge înainte.

3. Scrisoarea de la Atena.

4. Ana naşte.

5. Titu în Vărarea.

6. Avrum

7. La tribunal.

Ms. 2.539, f. 22 **tv**

VIII

ODRASLA [3]

Naşterea copilului lui Ion; moartea vacii.

Judecata. Ion [cîştigă][4] procesul. Bătaia în Trădam la circiumă. Ion goneşte pe Ana.

Titu iar e acasă.

[1] **V. p. 606, ms. 2.539, f. 8, n. 3.**
[2] **în roman,** *Virginia Gherman.*
[3] **în proiectele iniţiale** *Fetiţa,* **în roman** *Copilul.*
[4] **Şters şi înlocuit cu** *„pierde".*

[Atena vine acasă, cu burta mare. S-a burghezit.][1] Nu mai face versuri.

Titu cu Ion se sfătuiesc. Lui Ion îi place Florica, pe care vrea s-o ia George. Titu umblă după Margareta, căci [pe Lang l-a dat afară inspectorul cel nou pentru beţie, şi astfel Titu scapă de Roza.][2]

[Judecata popii cu cocoana.][3]

Acuma Titu merge în Vărarea. Dragostea cu Eugenia.[4]

Ms. 2.539, /. 23*

TOAMNA ŞI IARNA

1. Moartea lui Dumitru de faţă cu Ana, pe cînd se rade. Cearta cu Firoana pentru cinci zloţi. Gîndurile Anei de moarte, căci Ion o maltratează mereu* Ion a gonit-o acasă.

2. Suspendarea lui Herdelea; venirea Atenei şi ducerea Liviei la ea.

[3. împăcarea lui Ion cu Vasile la popa; cinci locuri şi reprimeşte pe Ana.] [6]

4. Titu înj Vărarea; conflictul saso-român. Partea lui Titu; ancheta locotenent-major.

[1] **V. şi p. 612, ms. 2.539, f. 21, n. 3.**
[2] **V. şi p. 612, ms. 2.539, f. 21, n. 2.**
[3] **în carte, transferat la cap. X, prg. 1.**
[4] **V. şi p. 606, ms. 2.539, f. 8, n. 3.**
* **însemnările (toate în cerneală neagră) de pe această filă ipar a fi ulterioare celor de la f. 23 v. (creion).**
[6] **I,a redactare, momentul va fi inclus în cap. VII, prg. 2**

6. Ion[1] sărută pămîntul.

5. Popa nu merge cu crucea la Herdelea.

Ms. 2.539, f. 23 »»

IX

SĂRUTAREA

Ion sărută pămîntul ce i l-a dat Vasile, în schimb a reluat pe Ana, după ce s-au împăcat la popa. Ion face apel la procesul cu Vasile; vrea tot pămîntul.

[Nunta lui George.][2]

[Ana observă că lui Ion îi fug ochii după Florica* pe care o sărută chiar la nuntă şi o strînge cînd o joacă pe bani.][3]

Popa nu merge cu crucea la dascăl, care-1 reclama la episcop, care obligă pe popa din Luşca să vie vara cu crucea.

Ms. 2.539, f. 24

1. Ion şi Ana, după ce au cîştigat tot pămîntul. Rău mereu. Ion umblă după altele.

2. Herdelea s-a mutat în Năsăud. Viaţa acolo,, scriitor la avocat. Procesul cu Belciug.

1 Pe manuscris, o săgeată indică inversarea n. 6 şi 5.

[2] în roman, transferat la cap. X, prg. 2.

[3] în roman, transferat la cap. VI, prg. 8; însemnarea *„pe care o sărută chiar la nuntă si o strînge cînd o joacă pe. bvni"* e făcută ulterior, cu cerneală neagră.

3. Nunta lui George cu Florica; Ana vede iar pe Ion cu Florica.

4. Belciug cu biserica. învăţătorul suplinitor Zăgreanu — român ungurit.

5. Titu la Candale[1] în Măgura — [cîteva rînduri][2]*-

6. Savista spune Anei de Ion cu Florica; Ana se spînzură.

Iarna, pînă în postul Pastelor.

Ms. 2.539, f. 24 v„

X

ŞTREANGUL

Ion bate pe Ana. Ana se spînzură.
Herdelea, suspendat, e în Năsăud.

*Ms. 2.539, f. 25**

1. Remuşcarea lui Ion. Dragostea pentru copil. Nădejdile. Vasile. înmormîntarea Anei.

2. Herdelea cîştigă procesul. Revine Prislop, fără. să se mute.

3[4]

3. Moartea copilului lui Ion. Desperarea şi beţia luîL

4. Titu în Măgura. Băile de la Sîngeorz. Banii luiu întîlnirea cu cumnata lui, sora lui Pteancu din Roma-

[1] în roman, *Căldăraru.*

[2] Adăugat ulterior cu creion negru. Restul însemnărilor? sînt făcute cu cerneală.

[3] însemnările de pe această filă, în cerneală neagră, mai* apropiate de realitatea faptică a cărţii, ne determină să credem că sînt redactate ulterior celor de pe f. 25 v. (în creion, negru).

[4] Pe manuscris, o săgeată indică trecerea notaţiei: *„Ion cu< Florica pe cîmp. La închisoare o lună, în Năsăud"* (v. p. 618 la pct. 3.

iiia; alţii din România; hotărîrea să plece. Aranjare pentru adunarea „Astrei".

5. Ion a pierdut tot. Umblă după Florica. Regretele lui şi împăcarea cu sine însuşi.

aprilie-mai-iunie-iulie

Ion cu Florica pe cîmp. La închisoare o lună, în INăsăud.

*

Titu se împrieteneşte cu deputatul din România, care-i spune:

— Vă dorim cu inima, dar gura trebuie să ne fie mută.

Acelaşi lucru îl spune la Sibiu preşedintele „Astrei".

*

Herdelea îşi reia şcoala. Examenul. Inspectorul «vine. Conflictul. Apropierea de Belciug.

Ms. 2.539, f. 25 v.

XI

BLESTEMUL

[Ion se jură şi se blestemă cînd doctorii taie pe Ana moartă.] [1]

întîlnirea lui Ion cu Florica.

Herdelea se întoarce iar înapoi în sat. Pedeapsa cu închisoare i-a fost schimbată în bani, iar suspendarea sfîrşită.

[1] **Episod abandonat la redactarea romanului.**

[5. Moartea copilului lui Ion — Vasile şi Ion — Florica.

6. Examenele, inspectorul, împăcarea cu Belciug.

7. Invitaţia la Sîngeorz; Titu.

8. Ion şi Florica.] [1]

Ms. 2.539, f. 26*

1. Plecarea lui Titu. Astra la Sibiu. Serbările româneşti.

2. George află de Ion după Florica, de la Savista*.

[3. Inspectorul cel nou. Inspecţia. Ameninţarea românilor.] [3]

4. Ion şi Florica. Aranjarea întîlnirei. Savista previne pe George.

5. împăcarea lui Belciug cu Herdelea. Pensionarea» Herdelea.

6. Moartea lui Ion...

august — septemvrie [4]

1. George află de Ion şi Florica.

2. Sîngeorz — şi Zăgreanu cu Livia.

3. Belciug, biserica.

4. Ion şi Florica, aranjarea întîlnirii. Savista previne pe George.

[1] **Notaţii ulterioare, în cerneală neagră.**

[2] **Notaţiile de pe această filă, cu cerneală neagră, foarte apropiate de succesiunea momentelor romanului, par a fi ulterioare celor de la f. 26** v., **în creion.**

[3] **V. p.** 620, **ms. 2.539, f. 26 verso, n. 2.**

[4] **Adăugat ulterior, cu creion negru.**

5. Titu, ca să plece la „Astra", vine în Năsăud. întîlnirea cu Ion.

6. Moartea lui Ion.

Ms. 2.539, f. 26 v.

XII

GEORGE

George află de la Savista că Ion umblă cu Florica. [Ion cîştigă procesul cu Vasile.][1]

[Inspectorul cel nou: ungur mare. Trage la Herdelea şi e indignat că nu vorbeşte ungureşte în casă şi că cucoana nu ştie o bobă. Inspecţie severă. Copiii nu ştiu ungureşte, trebuie să ştie. Un avertisment lui Herdelea.

Herdelea se împacă cu popa pentru apărarea şcoa* lei.][2]

*Ms. 2.539, /. 27**

1. George. Autopsia lui Ion. Florica. [Titu la înmormântare.][4]

2. Plecarea lui Titu în România — subt formă de ^scrisoare...[5]

3. învăţătorul cel nou — Zăgreanu.

4. Vasile lasă toată averea bisericii.

5. Herdelea în Năsăud. Curtezanii Liviei.

[1] **Moment anulat la redactarea romanului.**
[2] **Episod transferat, ulterior, în cap. XI, prg. 6.**
[3] **Notaţiile de pe această pagină, cu cerneală, par ulterioare acelor de la f. 27 v. redactată în creion.**
[4] **Moment abandonat la redactarea cărţii.**
[5] **Pe manuscris o săgeată indică trecerea pct. 2 înaintea ipct. 6.**

— Scrisoare.

6. Sfinţirea bisericii celei noi. Petrecerea. în viitor». Trecut şi viitor...

septemvre si începutul octomvre

Ms. 2.539, f. 27 v~

XIII

SFÎRŞITUL [1]

Ion a luat în primire locurile. Fericirea lui. Cheful la Trădam. Vine acasă la Florica. Moartea lui.

Herdelea trece la pensie şi se*mută definitiv la Năsăud, scriitor la un avocat.

Titu pleacă în România.

[în Prislop vine un învăţător ungur; jalea popii; bucuria lui că poate sfinţi biserica cea nouă, cu care prilej face şi o serbare cu dans, unde merge Herdelea cu Livia şi unde învăţătorul cel nou dă un fel de examen de limba românească, căci fără ea nu se poate în Ardeal.][2]

Ms. 2.539, f. 2®

ION[3]

I. *începutul*

1. Drumul. Satul. Privelişte generală.

2. Hora. Lăutarii.

[1] **în proiectul iniţial *Moartea.***
[2] **însemnări ulterioare, în cerneală neagră. Momentul;** „f»~ ***văţătorul cel nou dă un fel de examen de limbă românească, căci fără ea nu se poate în Ardeal",* abandonat ulterior.**
[3] **Adăugat, cu creion albastru.**

3. Primarul, Glanetaşul, Macedon, Savista etc.
4. Ion. Sfîrşitul jocului. Ana.
5. Ion şi Ana — Vasile Baciu trece aiurea.
6. George.
7. Belciug, d-na Herdelea, Titu, Atena.
8. Vasile Baciu. Conflictul cu Ion.
9. Cîrciuma lui Avrum.
10. Ion şi Titu. Aţîţarea.
11. Ion şi George — bătaia.
12. Ana.

II. *Zvîrcolirea*

1. Glanetaşu, Zenobia.
2. Ion la cîmp. Trecutul etc. Ana. Florica.
3. Ana a văzut scena cu Florica. Vasile o ameninţă pentru Ion.
4. Casa Herdelea. Titu, trecut etc. începutul cu d-na Lang. Lang. Cancelaria notarului.
5. Herdelea şi d-na Herdelea. Toma şi George. Bătaia de ieri. Belciug. Ion.
6. Ion seara la Herdelea. Trebuie să ia pe Ana.

Ms. 2.539, /. 29

III. *Iubire...*

1. Dojana lui Ion în biserică. Hotăreşte să lase pe Ana. Seara la Florica.
2. Casa lui Herdelea. Pteancu şi Aurel. Cererea lui Pteancu în scris.
3. Bătaia lui Ion cu Lungu.
4. Jour la Atena. Atena şi Aurel.
5. Roza Lang. Declaraţia Titu.
6. Titu şi Ion.
7. Atena consimte să ia pe Pteancu.

IV. *Noaptea*

1. George şi Ana. Revenirea lui Ion.
2. Judecata cu Lungu. Condamnarea lui Ion..
3. Pteancu anunţă că vine; sosirea lui Pteancu.
4. Serata dansantă la Năsăud.
5. Herdelea face plîngerea lui Ion contra sentinţei.
6. Un chef la Trădam, cu politică etc.
7. Titu posedă pe d-na Lang.
8. Ion posedă pe Ana.

V. *Vai!*

1. Bojotaia.
2. Logodna Pteancu — Atena.
3. Păcatul Anei iese în vileag.
4. Se află că Herdelea a făcut plîngerea lui Ion».
5. Bătaia Anei.

Ms. 2.539, f. 30*

6. Ana se duce la Ion, zadarnic.

VI. *Nunta*

1. Titu în Nimigea-Ungurească.
2. Ion e obraznic cu Herdelea; zbuciumarea lui..
3. Tocmeala dintre Ion şi Vasile la Belciug.
4. înţelegerea între Ion şi Vasile.

5. Titu pleacă din Nimigea; schimbarea lui.
6. Neplăcerile lui Herdelea se ţin lanţ; scena la berărie.
7. Revederea Titu — Roza.
8. Nunta lui Ion.
9. Nunta Atena — Pteancu.

VII *Vasile*

1. Sechestrul şi cearta cu Belciug.
2. Vicleşugul lui Vasile.
3. Titu şi alegerile de deputat.
4. Ana intervine la Vasile pentru locuri; amîndoi o bat.
5. Titu şi Herdelea în faţa alegerii.
6. încercarea de împăcare Ion — Vasile la Herdelea.
7. Belciug sfătuieşte pe Ion.

VIII. *Copilul*

1. Alegerea de deputat.
2. Ana, gonită, vine acasă la Vasile. Semiînţelegere Ion — Vasile.
3. Scrisoarea de la Atena.

Ms. 2539 f. 37

4. Ion, deşi obţinut 12 locuri, bate pe Ana; Ana naşte.
5. Titu la Vărarea; visuri, Virginia.
6. Suferinţa Anei; Avrum s-a spînzurat.
7. Procesul lui Herdelea la tribunal; suspendat.

IX *Sărutarea*

1. Vine Atena pe-acasă.
2. Moartea lui Dumitru.
3. Vasile renunţă la toate locurile de frica procesului.
4. Herdelea, suspendat, îşi caută post. Onişor ajută.
5. Zbuciumările lui Titu; conflictul cu jandarmii*
6. Herdelea şi Belciug, despre locul casei.
7. Titu pleacă la Măgura.
8. Ion sărută pămîntul.

X. *Ştreangul*

1. Herdelea s-a mutat în Năsăud.
2. Ion umblă după Florica.
3. Belciug se frămîntă; în preajma împăcării cu H.
4. Titu în Măgura.
5. Ana se spînzură.

XI. *Blestemul*

1. înmormîntarea Anei; teama lui Ion de copil.
2. Herdelea achitat.
3. Ion la puşcărie.
4. Herdelea-şi reia locul la şcoală.

Ms. 2.539, f. 32

5. Moare copilul lui Ion.
6. Planurile lui Titu pentru România.
7. Examenul din Prislop; împăcarea Herd. — Belciug.

8. La Sîngeorz cu cei din România.
9. Ion şi Florica se posedă.

XII. *George*

1. Savista spune lui George.
2. Herdelea trebuie să iasă la pensie.
3. Ion şi Vasile se învoiesc la Belciug, să dăruiască bisericii.
4. Titu pleacă spre Sibiu.
5. Ion şi Florica; Savista-i pîndeşte.
6. Titu la Sibiu; serbările „Astrei".
7. Lovitura lui George.

XIII. *Sfîrşitul*

1. Moartea lui Ion.
2. înmormîntarea lui Ion.
3. Livia şi Zăgreanu.
4. Scrisoarea lui Titu din Bucureşti.
5. Sfinţirea noii biserici.

Ms. 2.539, f. 33

6. Titu în Măgura. Invitaţia la Sîngeorz.
7. Examenul în Prislop. Herdelea trebuie **să**-şi dea demisia.

[Chestia casei lui Herdelea trebuie tranşată!] [1]

împăcarea cu Belciug.
8. Sîngeorz.
9. Ion şi Florica pe cîmp.

[1] **Adăugat la revederea planului.**

•

1. George află despre Ion cu Florica de la Savista.
2. Demisia lui Herdelea; Zăgreanu cu Livia.
3. Vasile şi Ion la Belciug, renunţă în favoarea bisericei.

Pregătiri pentru sfinţire.

4. Titu vine acasă. întîlnirea cu Ion, care e fericit. Plecarea lui Titu.

ugust g Aranjarea întîlnirei Ion şi Florica. Savista previne pe George.

6. Titu la Sibiu. Serbările „Astrei" — Vede pe Liviu, căp. de stat-major, care are vederi absolut contrare etc.
7. Moartea lui Ion.

1. Autopsia. Blestemul lui George. Florica grea.
2. înmormîntarea lui Ion. Belciug. Vasile şi averea rămasă bisericii.
3. Herdelea în Năsăud. Zăgreanu cu Livia. Pregătiri p. sfinţire. Zăgreanu e numit.
4. Plecarea lui Titu în România cu scrisoare.
5. Sfinţirea bisericii. Hora mare. Alţii noi.

Tomii îi spune avocatul că George are să scape uşor. Florica e grea.

[Cînd George îşi ia rămas bun de la Florica, judecătorul zice ungureşte doctorului:

— Credinţa mea este că dacă n-ar exista femeia pe pămînt, n-ar exista nici codul penal!] [1]

[1] **Adăugat cu creion negru.**

Ms. 2.540, f. 7

I O N [1]

Numele persoanelor, localităţilor, **caselor, dealurilor etc.**

[1] **Au fost grupate sub această „copertă" — concepută ca atare de însuşi I/iviu Rebreanu — toate listele onomastice şi toponimice întîlnite printre diversele file ale caietului de creaţie. Excepţie primele pagini ale proiectului *Zestrea,* care, oferind cititorului embrionul romanului de mai tîrziu, am considerat util să fie prezentate separat, alături de celelalte notaţii ale autorului lor.**

S-a urmărit ca documentele să fie rînduite în ordinea redactării. Prin unele indicaţii din subsolul paginilor încercăm să stabilim legăturile ^necesare cu restul filelor din caietul de creaţie.

Ms. 2.540, f. 21 [1]

Popa Moise Belciug — slab, operat de rinichi la Viena, sătenii îl * compătimesc că are numai un rinichi şi la vreme au discutat pe larg chestia cum poate trăi aşa; spîn, blond, răutăcios; preoteasa i-a murit; o ţărancă bătrînă îi ţine casa, ţăranii zic că se duce la Bistriţa la femei, că-n sat e cinstit. Acru.

Titu — fiul învăţătorului, 25 ani, înalt, molîu, cam amoral. E sfetnicul lui Ion. A fost ajutor de notar în cîteva locuri şi pretutindeni a făcut cîte ceva. Familia are mari speranţe întrînsul.

Iosif Cujnia.

Avram Oprea — la văduva lui e hora; curtea şi şura — Todosia.

Petre Jurca.

Matei Boscu.

Ştefan Gavra.

Florea Tancu — primarul, bătrîn, grav cu sătenii etc.

Ms. 2.540, f. 22

Ştefan Ţîţa — Dumitru nebunul [2]

Toader Ilina

Crăciun Bălan

[1] **F. 21 – 23 (ms. 2.540) sînt redactate în creion negru (ca şi însemnările de la f. 20, 32 – 34, ms. 2.540). aşternute pe o hîrtie asemănătoare (v. *Addenda,* p. 595, 593—595).**

[2] **Nume şters, ulterior, de pe f. 22.**

Nume definitive în paginile romanului **(în ordinea apariţiei): Zaharia Herdelea, d-na Herdelea, Alexandru Pop-Glanetaşu, Macedon Cercetaşu, Florea Tancu, Avrum, Todosia» Maxim Oprea, Briceag, Holbea, Găvan, Ştefan Hotnog, Trifon Tătaru, Simion Butunoiu, Cosma Ciocănaş, Simion Xungu, Toader Burlacu, Ştefan Ilina, Floarea (nevasta lui Macedon), Savista, Măria (nevasta lui Trifon Tătaru), Vasile Baciu, Floarea Căruntu, Ion (feciorul Glanetaşului), Ana (fata lui Vasile Baciu), Margareta lui Cosma Ciocănaş, Florica (faţa Todosiei, verişoara Savistei, nevasta lui George), Zenobia (mama lui Ion Glanetaşu), George Bulbuc, Ilie Onu, dr. Filipoiu, preotul Belciug, Laura, Titu, Nistor, Aizic (fiul lui Avrum), Toma Bulbuc, Iftode Condratu, Ghighi, Dumitru Moarcăş, Valentin Dragu, Lucreţia Dragu, învăţătorul Lang, Roza Lang, prof. Oancea, notarul Stoessel, practicantul Hornstein, Simion Munteanu (unchiul d-nei Herdelea), baba Rodovica, Zimăla, Cernatony, George Pintea, Aurel Ungureanu, d-şoarele Bocu, Blvira (fiica d-rului Filipoiu), Margareta Bobescu, Spătaru (profesor), Elena şi Alexandrina Spătaru, Silvia**

Martin Ciupici [3]

*Zaharia Herdelea** — învăţătorul; nevasta lui, Ludovica; copii: Titu, Caton, Romulus, Atena, Livia şi alţii mai mici. El însuşi face pe unguritul; în joc* şi acasă român înfocat.

Nicolae Leţu

Alexandru Pintea [3] — tatăl lui Ion — Glanetaşul

George Sălăgeanu

Ms. 2.540f. 23

Moise Tripa

Leonte Viniş

Paul Baciu — tatăl lui Gheorghe [4]

Lazăr Marina

Constantin Rotam

Dumitru Socot

Ilie Onu

Miron Badea

Mihai Bojoc

1-2-3 Nume şterse, ulterior, de pe f. 22.

[4] **Ulterior şters şi adăugat: *Vasile* (Vasile Baciu, n.n.).**

Ms. 2.540, f. 24

Tănase Buhala
Aurel Dolga
Toader Lăcătuşu
Trifon Tătaru[1] ~ pe fata lui o ia Gheorghe
Alexe Danciu
Simion Lungu[2] cu el se bate Ion p. brazdă
Anton Tomşa
Eroul? *Ion Bulbuc* — Gheorghe Bulbuc[3]

Ms. 2.540, f. 25

Vasile Condoroiu
Filip Tîrnoveanu
Nistor Prîslea
George Turcu

Varga, Vica (fata popii din Vărarea), Bălan (funcţionar la Poştă), Ştrul, Augustin (cărăuş în Armadia), prof. Romaşcu, prof. Ştefan Oprea, Goghi, Madarasy (silvicultor), Vasile Chiţu, (solgăbirău), Neumann, prof. Maiereanu, avocatul Paul Damian, Profira (mama lui Pintea), Alexandru Pintea, Profira Pintea, Ştefan Pintea, Ludovica Pintea, Liviu Pintea, Virgil Pintea, Ionel Pintea, Marcu Pintea, Vasile Pintea, Eugenia Pintea, Victor Grozea (soţul Ludovicăi Pintea), Gogu Ionescu (deputat), baba Firoana, copistul Ghiţă Pop, Cahan, Friedman, Horvath, Lendvay (avocat), Ion Ciocan (deputat), Victor Grofşoru (avocat), Bela Beck, Paraschiva, Cîntăreanu (notar), d-na Cîntăreanu, Eugenia (fiica lui Cîntăreanu), Virginia Gherman, ing. Vasile Popa, Petre (fiul lui Ion Glanetaşu), Rifcâ (soţia lui Avrum), Laurenţ din Bîrgău, învăţătorul Nicolae Zăgreanu, Alexe Căldăraru, Măria (fiica Laurei), Nicolae Tătaru, d-na Grofşoru, Ilona, Atena (soţia lui Alexandru Pintea), Alecu, Ionică şi Zoe (copiii Atenei Pintea), Ştefan Popa, Barbu Luca (redactor).

Cîteva din aceste nume ne sînt cunoscute din nuvelistică: Avrum, Todosia, Firoana şi Cîntăreanu (fără ca ultimul să aibă înrudiri caracterologice cu lumea *Golanilor).*

i - [3] Nume şterse ulterior de pe f. 24.

Dănilă Riscau
Atena, fata învăţătorului[1]
Gheorghe Oiţă

Ms. 2.540, f. 26

Eroina Ana [2]
Ştefan Rosmarin
Lupu Chiriţoiu
Ion Berbec
Toader Fătu
Vasile Ţugulea
Stan Colac

[1] Nume şters ulterior de pe f. 25.
[2] Nume şters ulterior de pe f. 26.

Nume din caietul de creaţie abandonate pe parcursul elaborării romanului:
Iosif Cujnia, Petre Jurca, Matei Boscu, Ştefan Gavra, Ştefan Ţîţa, Martin Ciupici, Nicolae Leţu, George Sălăgeanu, Moise Tripa, Leonte Viniş, Lazăr Marina, Constantin Rotaru, Dumitru Socot, Miron Badea, Mihai Bojoc, Tănase Buhala, Aurel Dolga, Toader Lăcătuşu, Alexe Danciu, Anton Tomşa, Vasile Condoroiu, Filip Tîrnoveanu, George Turcu, Dănilă Rîşcău, Gheorghe Oiţă, Ştefan Rosmarin, Lupu Chiriţoiu, Ion Berbec, Toader Fătu, Vasile Ţugulea, Stan Colac, Şerban Mititelu, Eremia Popa, Oprea Mustaţă, Victor Golanu, Marin Cătana, Ilie Ciochină, Tănase Barbaroşă, Vasile Văduva, Nicolae Pagubă, Toader Mirion, Nicolae Foarţă, Cristea Mucenicu, Isac Voicu, Avram Ciuiu, Mihai Ciufu, Gheorghe Gubavu, Ioniţă Mănuc, Lazăr, Horia, Cloşca, Lucreţia, Caton, Romulus, Ruhăla, Toader şi Petre (fiii lui Vasile Baciu), Vasile Purcelu, Nistor Scărpinoiu, Andrei, Ignat, Silvestru, Ifrim, Ichim, Maftei, Damian, Terente, Nicodim, Iftodie, Chirilă, Varvâra, Dănilă*

Ms. 2.540, f. 27

Simion Butunoi [1]
Şerban Mititelu
*Eremia Popa**
Oprea Mustaţă
Ion Cercetaş
Toader Burlacu,[2] a avut trei neveste şi o omoară de bucurie, că nu l-a bătut piatra
Victor Golanu

Ms. 2.540, f. 28

Marin Cătana [4] — fratele lui Ion
Ilie Ciochină
Tănase Barbaroşă
Vasile Văduva
Nicolae Pagubă
Toader Mirion
Nicolae Foarţă

Ms. 2.540, f. 29

Ciocănaş [5]
Cosma Ceaunaş
Cristea Mucenicu
Isac Voicu
Avram Ciuiu
Ştefan Hotnog [6]
Mihai Ciufu
Gheorghe Gubavu
loniţă Mănuc

i-« Nume ulterior şterse de pe f. 27, 28, 29.

Ms. 2.540, f. 30

învăţătorul, 7 copii, ceartă veşnică cu nevasta, nu prea ştie ungureşte, toţi nume romane, naţionalism.

Popa Grozea, bătrîn, crucea lui Hristos, respect, preoteasa — roabă bătrînă, puţin crai; băiatul la teologie. Moare curînd şi-i urmează *Lazăr,* spin, însurat cu fată de la oraş, mîndră, fără relaţii cu satul; 2 copii: Horia şi Cloşca. I,azăr se ţine cu sucita I^ucreţia, frumoasă. Suciul idiot — altfel pare.

Alexa Candale.

Notarul —- Sînziana*, 2 copii etc,
dinaltsat.

Pădurarul — ungur, român însă,
copii
Baroneasa Ileana
Jidanii cu poreclele

Ms. 2.540, f. 31

Toader cu Matroana [1] care se bat mereu, beţivi
Boroiu
Macedon[2] cu oastea
Zaharia cu puterea

Dascălul cel vechi tuşeşte, iar cînd l-apucă tusa, nu-l lasă pînă nu-l învineţeşte. în fiecare seară, cînd e frumos, şade pe prispa lui, povesteşte, dar după vreun ceas îl apucă strănutatul; strănuta'atît de tare, că se aude în tot satul, iar copiii se sperie; strănută: pcihiii! Toţi vecinii îi strigă mai în batjocură, de pe la casele lor: Noroc!

[1] **Nume întîlnit şi în *Boanghina,* încorporată^de Rebreanu „La Zestrea" (v. *Addenda,* p. 580).**
[2] **Numele aminteşte personajul *Buşinei* (v. *Addenda,* p. 577).**

O femeie care răsfață toate vorbele: apşoară, copilită, măsuță etc. A avut mulți copii, i-au fost] dragi şi toți i-au murit mici. E foarte bună şi foarte bețivă.

Ms. 2.540, f. 14 v. *

[Alegere de notar
Alegere de deputat
Alegere de primar
Balul din Năsăud] [2]

PERSOANELE

Ion Pintea — eroul
Alexandru Pintea, tatăl
Marin — Cătana Pintea, fratele
Zenobia lui Martin Ciupici — mama

Ştefan Țîța (v. Dumitru)
Profira lui Petre Jurca, văduvă (la ea moare Ştefan, v. moartea)

Moise Belciug, popa
Paraschiva, văduva, îngrijitoare, babă nebunatecă

Matei Boscu, dascălul de la biserică (v. diacul)

Todosialui Avram Oprea, văduvă, la ea e hora.

Florea Tancu, primarul

[1] **însemnările de pe f.** 14 **sînt anterioare celor întîlnite pe f.** 9. **Componența familiei Herdelea (v. p.** 640, **r.** 13—18) **este mai apropiată de realitatea cărții.**

Notația pare să dateze din aceeaşi perioadă în care au fost conturate variantele „definitive" ale proiectului de capitol *Veselia* **şi planului în** 13 **capitole ale viitorului roman, prezentate de noi la p.** 621—626. **în afara numeroaselor corespondențe, avem în vedere şi faptul că hîrtia f.** 10 — 16 **prezintă, de asemenea, particularități comune.**

[2] **Rînduri adăugate ulterior în creion.**

George Bulbuc — rivalul
Toma Bulbuc, tatăl
Floarea, mama

Trifon Tătaru (v. Casianu)
Măria, nevasta
Florica, fata (o ia George)
Margareta, fata (o ia cellalt Ion)
Alexe, fiul, cărturărit

Savista, soră cu Măria, şchioapă, ea observă că Ion umblă după Florica şi-i spune lui George

Simion Lungu, cu care se bate
Ion pentru o brazdă

Toader Burlacu a avut trei neveste (v. Nacu)

Zaharia Herdelea, învățătorul
Măria, nevasta
Titu, fiul
Caton
Romulus
Atena
Livia
fete

Eremia Popa, țăran (v. Zaharia), tare
Macedon Cercetaş, milităros
Simion Butunoi, învățătorul de pe vremuri
Ştefan Hotnog, țăran bogătaş
Cosma Ciocănaş, straja

Notarul, ovreu
Sasul
Judecătorul Avrum
Doctorul Ruhăla
Lăutarii Iţic (Aizic)

Ms. 2.540, f. 14

Vasile Baciu, socrul, văduv
Ana, fata
Toader, de 14 ani
Petre, de 9 ani
Iosif Cujnia
Petre Jurca
Matei Boscu

Lupu Chiriţoiu

Vasile Purcelu
Oprea Mustață
Victor Golanu
Toader Văduva
Nicolae Foarță

Ştefan Gavru
— Toader Ilina
— Crăciun Bălan
George Sălăgeanu
— Nicolae I^eţu
— Leonte Viniş
Dumitru Socot
Mihai Bojoc
Miron Badea
Ilie Onu
Tănase Buhala
Aurel Dolga
Anton Tomşa
Vasile Condoroiu
— Nistor Prîslea
Dănilă Rîşcău
— George Oiţă

Cristea Mucenicu
Nistor Scărpinoiu[1]
Andrei
Ignat
Florea
Silivestru
Ifrim
Ichim
Maftei
Damian
Terente
Nicodim
Iftodie
Chirilă
Paraschiva
Varvara
Dănilă

*Ms. 2.540, f. 70**

ION

Ion Pintea
Alexandru Pintea
Marin — Cătana Pintea
Zenobia lui Martin Ciupici, nevasta lui Alexandru
Ştefan Ţîţa, nebunatecul cu casa în capul satului, făcută de el cu căluţul.
George Bulbuc, singur copil, bogat etc.
Toma Bulbuc, tatăl lui
Floarea, mama lui
Trifon Tătaru (Casianu)
Măria, nevasta lui
Florica — o ia Gheorghe
Margareta — o ia cellalt Ion — cel tare
Alexe — fiul lor, cărturărit, citeşte ziare**
Alţi vreo trei — patru copii mai mici
Simion I^ungu, cu care se bate Ion pentru brazdă
Toader Burlacu, a avut trei neveste şi pe-a treia o omoară de bucurie, beat.

*Ms. 2.540, f. 4**

Cişmeaua Sasului
Rîpele Mortului
Pîrîul Dascălului

Z. Herdelea
Hector, cîinele
Macedon Cercetaş
Al. Pop — Glanetaşu
Florea Tancu
Todosia Avram Oprea
Avrum
Dealul Cocorilor[2]
Briceag
Holbea
Găvan
Ştefan Hotnog
Trifon Tătaru
Simion Butunoi
dascăl *
Cosma Ciocănaş
Simion Lungu
Toader Burlacu
Toader Ilina

[1] **De la acest nume, în jos, notaţie în creion.**
[2] **Selecţie de nume din ms. 2.540, f. 14 v. Este anterioară ms.' 2.540, f. 9 (clasare greşită a B.A.R.), deoarece numele de *Ion Pintea* (r. 20) aparţine unei etape mai vechi; în ms. 2.540, f. 9 apare numele *G-lanetasului.***
[1] **Filă deosebită de restul paginilor (culoare bleu-verzuie).**
[2] **Corectat ulterior: *Măgura Cocorilor.***

Ms. 2.540, f. 4 v.

Copilul lui N. Prîslea
Savista, cu Măria Tătaru
Vasile Baciu
Ion Toader[1]
George
Ilie Onu
Margareta lui Crăciun Bălan
Zenobia
Leonte Viniş

Ms. 2.540, f. 9

PERSOANE

Zaharia. Herdelea, învăţător la şcoala statului în Prislop, 51 ani.
Măria Herdelea, nevasta lui, 49 ani
Titu, viitor poet etc, fiul lor, 23 ani
Atena, fiica lor de măritat, 20 ani
Livia, asemenea, 16 ani
Hector, cîinele învăţătorului, cafeniu, corcitură, cu pete negre
Pusi, pisica lor, albă

Alexandru Pop — Glanetaşu, 54 ani
Zenobia, nevasta lui, 49 ani
Marin, fiul lor, 30 ani
Ion, 24 ani

Macedon Cercetaşu, 53 ani

[1] **Nume ulterior anulat.**

Mi. 2.540, f. 11

AMĂNUNTE, EPIZOADE

Prislop
Năsăud
Vărarea (Trădam)
Salva (Cepan)
Valea Popilor
Dealul Spînzuratului
Măgura

Plecarea feciorilor la oaste
împăcarea la popa
Botezul copilului lui Ion

Moartea Dumanei
Moartea lui Ştefan Ţîţă
Bîlciul la Năsăud
Toader cu Matroana, beţivi, se bat — joia, după **ce** vin de la bîlci

Mi. 2.540, f. 5

DEALURI, RÎURI ETC. i

Pădurea Domnească == pădurea lui Stoessel de lîngă Trădam
Cişmeaua Sasului ciuroiul

i V. şi ms. 2.540, f. 4 (p. 639), precum şt ms. 2.539, f, 17-18 (p. 646, 648), . • • .
Toponime definitive tn paginile romanului (m **ordinea apariţiei): Cîrlibaba, Someşul, Cluj, Armadia, Jidovița, Bistrița, Bucovina, trecătoarea Bîrgăului,** Pădurea **Domnească, Cişmeaua Mortului, Rîpele Dracului,** Pripas, **Pîrîul Doamnei, Uliţa din dos, Măgura Cocorilor,** Uliţa cea **mare**

Pîriul Dascălului = trece pe lîngă casa lui Herdelea şi a lui Glanetaşu, se varsă în Gîrla Popii

Ms. 2.539, f. 13

NUME DE PERSOANE

Persoane[1]

Zaharia Herdelea, învăţător
Alexandru Pop — Glanetaşu
Macedon Cercetaş

Florea Tancu, primarul
Baba, mama primarului

Avram

Todosia lui Avram Oprea (la care e hora)

Briceag (lăutarul prim)
Holbea (contrasul lăuta)
Găvan (contrabasul)

Ştefan Hotnog, bogătaş, cu burta mare
Trifon Tătaru, mic, pipernicit, păr

(Uliţa Mare), Gîrla Popii, Monor, Luşca, Săscuţa, Pădurea Fulgerată, Zăhata, Păuniş, Pădurea Spînzuratului, Lazurile,. Salva, Maramureş, Runc, Ardeal, Şoimuş, Lechinţa, Parva* Feldioara, Sînge orz, Sătmar, Teaca, Prut, Şiret, Măgura, Uliţa Comorilor, Dumitriţa, Siberia, Ungaria, valea Someşului-, Zagra, Vireag, România, Giurgiu, Posen, Berlin, Graz, Sibiu, Cernăuţi, Blaj, Basarabia, Chişinău, Bucureşti, munţii Bîrgăului, Gargalău, Ţara Românească, valea Diugului, Germania, Franţa, Dej, Europa, Gherla, Braşov, Oradea-Mare, Arad, Timişoara, Valea Bistriţei, Lunci, Deva, Păuniş, Transilvania, Carpaţi, Baia-Mare, Tg.-Mureş, Uliţa Băilor, Bosnia, Turnu Roşu, Cîineni.

[1] **Adăugat, ulterior, cu creion roşu.**

gălbui, glas subţire
Simion Butunoi, dascălul cel bătrîn
Cosma Ciocănaş, straja
Simion I^ungu — cu care se bate Ion
? Toader Burlacu
? Toader Ilina

Ms. 2.539, f. U

II

Persoane

Floarea (nevasta lui Macedon Cercetaşu)

Ion (feciorul lui Macedon, care a fugit de la oaste; e la oaste — *trebuie să se întoarcă acasă* în *cursul romanului)*

Copilul lui Nistor Prîslea, de vreo 10 ani — cu Macedon

Vezi I 9[1]

Savista, oloaga — soră cu Florica şi cu Măria — 25 ani

Măria, nevasta lui Trifon Tătaru

a vedea un nume de fam. p. i 17*

Florica, soră cu Măria şi ^Savista, ie la Trifon

Vasile Baciu

vezi i 9[3]

Toader, slugă la Baciu — *trebuie pomenit în cursul romanului*

[1] **Trimiterea corespunde cu cap. I, p. 9 (paginaţia autorului din ms. 2.540, f. 49, r. 6-7).**
[2] ***Idem*, cap. I, p. 17 (ms. 2.540, f. 55, r. 14).**
[3] ***Idem*, cap. I, p. 9 (ms. 2.540, f. 49, r. 18),** deşi ulterior şters.

4V

Ion
Ana
Margareta, fata lui Crăciun Bălan, voinică, voioasă
Zenobia, mama lui Ion
George Bulbuc, feciorul lui Toma
Toma Bulbuc
I.15[1] ? Leonte Viniş (are casaMîngă a vădanei cu hora)

Ms. 2.539, f. 15

III

Ilie Onu, prieten de-al lui George
Persoane [2] ? Doctorul Filipan (din Năsăud)
Preotul Ion Belciug
Măria .Herdelea (nevasta învăţătorului)
Atena (fiica cea mare)
Titu
Aizic, băiatul lui Avrum
George Oiţă
! Nevasta lui, cu un copil de ţîţă
Iftodie Condoroiu (şade peste drum de popa, a cumpărat casa cea nouă a Glanetaşului, de mult)

1 Din ms. 2.540 lipseşte pagina numerotată de scriitor, nepermiţîîid confruntarea de rigoare.
[2] Adăugat, ulterior, cu creion roşu.

Profesorul Valentin Ilina — Grivase
Lucreţia Grivase
învăţătorul Lang
Roza Lang
Livia Herdelea
Solgăbirăul
Profesorul Drăgan

Ms. 2.539, /. 16

IV

Notarul Stoessel
Persoane [1] Practicantul (a se da nume!)
Simion Moldovan (unchiul d-nei Herdelea)
83.III[2] Zimăla (cîrciumăreasa în Trădam)
Cernatony (inspectorul protector al lui H.)
George Pteancu — soţul A.
Aurel Ungureanu — medicinist cu Atena
Livia, sora Atenei

Fetele Bogoaei din Năsăud, bătrîne, nemăritate.

Dumana, vaca lui Ion

[1] Adăugat, ulterior, cu creion roşu.
[2] Trimitere la cap. III, p. 83 (numerotaţia autorului) cin ms. 2.540, f. 127; la r. 19 se pomeneşte „Circiuma Zimălei" din Trădam.

Ghighi Filipan, fata doctorului
Elvira Budescu
Alexandrina | Pletosu
Zoe J
Silvia Pop, fata vicarului şi prof. de religie

121.III i Zaharia, fostul primar, care a dus un car de nuiele

Fata popii din Vărarea (Rodovica toanta)

Ms. *2.539, f. 17*

NUME DE PĂDURI, LOCALITĂȚI ETC.

Localitâti [2] Pădurea Domneşti (lingă Trădam, pădurea notarului)

Cişmeaua Sasului (pe drumul spre Trădam)

Rîpele Mortului (rîpa de lingă Prislop)

Pîrîul Dracului (pîrîul de lingă dascăl)

Uliţa din dos

„Aurora" banca din Năsăud

Măgura Cocorilor sau Calului (?) (măgura din dreapta satului, cu pădure în vîrf ca o pălărie)

Ardeleana cu învîrtita (jocurile-dansuri ardeleneşti)

[1] *Idem,* **cap. III, p. 121, respectiv ms. 2.540, f. 161, r. 15 — 17, unde apare „*Zaharia,* fostul primar, care a dus acum vreo-doi ani ca un car întreg de nuiele în spinare de la Avrumpînă la popa dintr-un rămăşag de o litră de rachiu".**

[2] **Adăugat, ulterior, cu creion albastru.**

Uliţa cea mare
Gîrla Popii (în care se varsă Pîrîul Dracului)
Luşca
Cepan
Fundătura (uliţă ce se desparte din Uliţa din dos şi la casa lui Toader Ilina se desface în două)
Pădurea Vărarii (pe dreapta spre Trădam, se vede puţin din ea, *o* duugă)

Ms. 2-539, f. W

II

Localităţi

Zăhata (hotar, dincolo de Gîrla Popii) subt Pădurea Roşă care merge pînă la Pintic şi Cepan
Pădurea Roşă
Pădurea Spînzuraţilor (dincolo de şosea, ţine de Cepan)
Măgura Cocorilor sau a Calului
Lazurile (locurile dincolo de Gîrla Dracului pînă la Luşca etc.)
Berăria Rahova
Pintic
Vărarea
Trădam
Năsăud
Şanţ (unde a fost învăţător H. înainte de Prislop)
Băile din Sîngeorz
Ilva-Mare (satul lui Aurel)

i Adăugat, ulterior, cu creion albastru.

Ms. 2.539, f. 19

NUME DEFINITIVE

Pripas == Prislop
Zaharia Herdelea —- rămîne
Alexandru Pop-Glanetaşu
Pîrîul Doamnei — lîngă casa lui Herdelea
Macedon Cercetaşu — nevastă-sa e Floarea
Florea Tancu, primar
Avrum
Todosia, văduva lui Maxim Oprea, unde e hora
Măgura Cocorilor, cea dinspre apus, dreapta şoselei ce vine dinspre Trădam

schiţe

Briceag, primul lăutar
Holbea, al doilea
Găvan, al treilea
„Ardeleana" — dans naţional
Ştefan Hotnog, chiabur
Trifon Tătaru — nevastă-sa e Măria
Simion Butunoi, fost învăţător
Cosma Ciocănaş, straja
Simion Lungu
Toader Burlacu
Ştefan Ilina

Savista, oloaga
Florica
— neam cu nevasta lui Trifon Tătaru sînt verişoare

Florea Căruntu (?)

Ms. 2.539, f. 20

Florica lui Maxim Oprea

Margareta lui Cosma Ciocănaş, straja
Gîrla Popii — trece pe lîngă Avrum şi prin faţa casei Herdelea
Ilie Onu, prietenul lui George
Doctorul Filipoiu, român, beţiv
Armadia = Năsăud
Belciug, preot
Laura = Atena
Titu — rămîne
Monor = Beclean
Vasile Baciu, tatăl Anei
George a lui Toma Bulbuc [i]
Pîrîul Doamnei — cel care curge pe lîngă casa Herdelea şi se varsă în Gîrla Popii
Iftode Condratu — cel căruia i-a vîndut Glanetaşu casa de peste drum de popa
Satul Sărăcuţa — Luşca

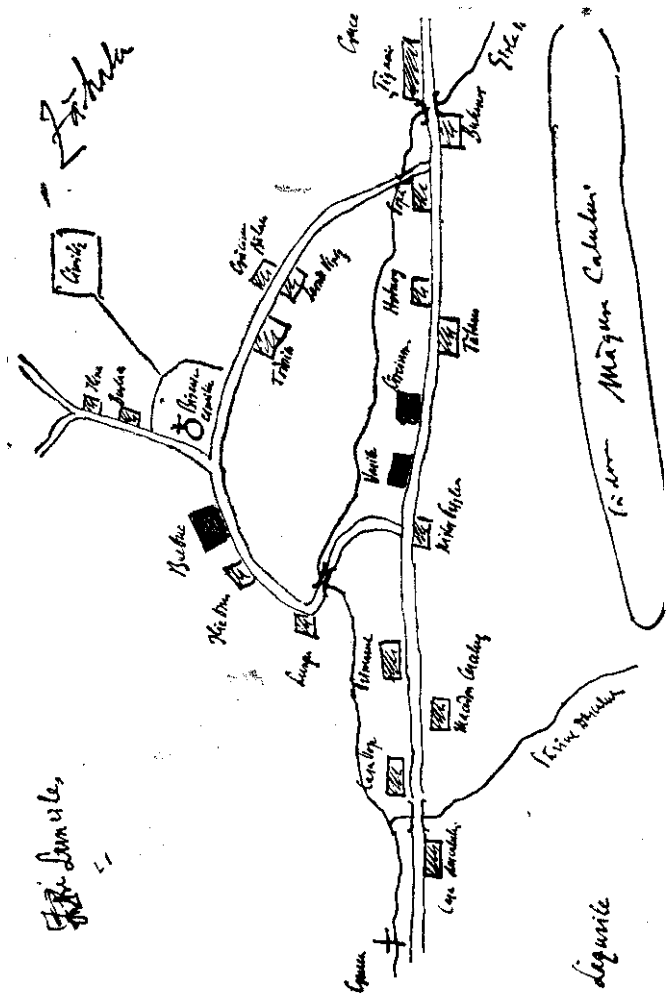

i Adăugat, ulterior, cu cerneală.

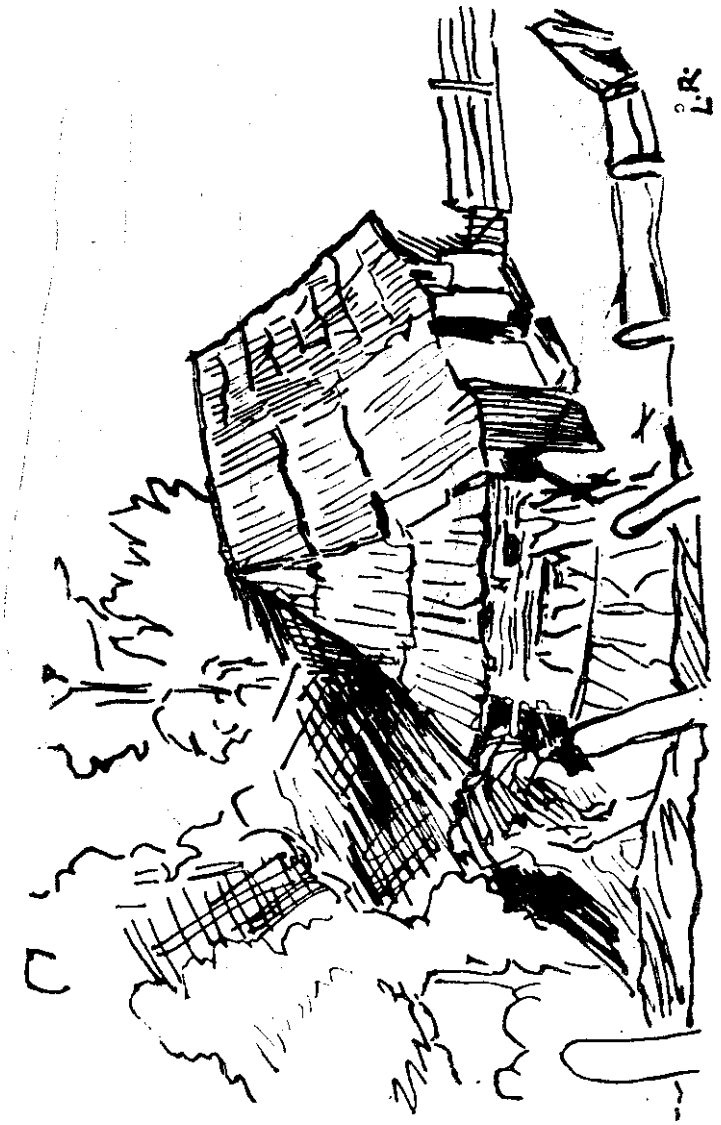

*Ms. 2.539, /. 12 *-*

L. REBREANU

ION[1]

Roman

VOLUMUL I

IUBIREA PĂMÎNTULUI

Bucureşti

EDITURA ALCALAY

1 Textul copertei grafice creionată de autor. Pe aceeaşi fiiă întîlnim şi o însemnare marginală: „Ion — Numai cînd pămîntul va fi scris pe numele lui, numai atunci va fi al lui şi numai al lui". în ms. 2.540 se mai găsesc trei proiecte de copertă, întocmite de Liviu Rebreanu, cu următoarele date suplimentare: „întîia — cincea mie" şi „H. Steinberg & fiu editori" (f. 1) „Editura Alcalay, 1919" (f. 2), şi „Editura Alcalay, 1920" (f. 3) toate purtînd, de asemenea, mențiunea „1—5 mii".

J

Ms. 2.539, f. 2

Ion

Cap. I	începutul
Capitolul II	Zvîrcolirea
Capitolul III	Iubirea
Capitolul IV	Noaptea
	— Durerea

Reclama p. *Ion*

50.000 anunțuri p. cărțile străine;
afişe pe stradă;
din acestea, o serie a se da în programele teatrelor;
altele a se pune în cărțile şi revistele străine şi române.
A se trimite librarilor;
tuturor — o circulară în care editura îi atrage atenție specială

EDIȚIA A DOUA
(4—6 MII)

[1] **Anulat ulterior şi înlocuit cu *Ruşinea (?)***

NOTE, COMENTARII,
VARIANTE

I. PRIMA EDIȚIE A ROMANULUI ION a apărut la Bucureşti în anul 1920, fiind publicată, într-un singur volum, de Editura „Viața românească". Manuscrisul este definitivat pentru tipar după ce Rebreanu se întoarce din Moldova, în capitala eliberată de sub ocupația germană.

„Pe vremea aceea lucram la vechea editură «Alcalay», unde eram un fel de negru literar. Pe lîngă traducerile pe cari le-am făcut pe atunci, am mai publicat volumaşe -de nuvele, *Răfuiala* şi altele. Pe atunci, editorul de azi Benvenisti era un fel de şef mai mare la «Alcalay». Lui i-am destăinuit prima dată că posed un manuscris mai voluminos care ar avea nevoie de editor. Bunul Benvenisti m-a înțeles, a avut încredere în steaua şi talentul meu şi mi-a oferit pe vremea aceea un acont de 8.000 de lei pentru prima ediție. Fără entuziasmul şi înțelegerea acestui minunat suflet, *Ion* n-ar fi apărut atunci. Editura «Alcalay» a fost între timp preluată de editura «Viața românească». Aici s-a găsit un scriitor care făcea pe directorul în editură şi care, cîntărind în mînă cele două volume compacte de aproape 600 pagini, a spus: *«Le băgăm la pivniță. Asta nu se. vinde, mai ales cit prețul ăsta»* (cartea costa 32 de lei pe vremea cînd cărțile costau

5 şi 10 lei volumul). Totuşi cartea s-a vîndut. Primai ediție, apărută la 20 noiembrie 1920, în martie 1921 era epuizată. A fost un record. Pe atunci nu se cunoştea miracolul ca o carte de 600 pagini să se epuizeze în patru luni; în martie am scos ediția Il-a. Abia atunci editorul Sfetea a venit să mă roage să-i dau lui ediția IlI-a, şi pe acele vremuri mi-a acontat două ediții, plătindu-mi o sută de mii de lei." [1]

Ediția a IlI-a apare în 1923 la „Cartea românească",, fiind publicată, ca şi cea anterioară, în două volume. Aceeaşi editură retipăreşte romanul în 1925 (ed. a IV-a), 1927 (ed. a V-a), 1930 (ed. a Vl-a) şi în [1939] (ed. a Vll-a). Alte două ediții se tipăresc de către „Socec": ed. a X1-a [1941] şi a XII-a[2] [1943].

Cele nouă ediții consemnate mai sus (şi eventuale suplimentări de tiraje nedescoperite în depozitul legal) au însemnat, la vremea respectivă, un mare succes de librărie. *Adevărul literar şi artistic,* XIV (1935), nr. 783 (8 decembrie), p. 10, menționează într-o notă specială că edițiile realizate pînă la acea dată au atins tirajul de 70.000 exemplare, neobişnuit în producția de carte interbelică. Scriitorul se preocupă în cele mai mici detalii de tipărirea şi lansarea primelor ediții. Aşa se explică notațiile: întîlnite pe una din filele ce însoțeşte caietul de creație. Citățm (ms. 2.539, f. 2):

„Reclama p. *Ion*
50.000 anunțuri p. cărțile străine;
afişe pe stradă;
din acestea, o serie a se da în programele teatrelor;
altele a se pune în cărțile şi revistele străine şi române.
A se trimite librarilor;
tuturor — o circulară în care editura îi atrage atenție specială

EDIȚIA A DOUA
(4—6 MII)"

iar pe verso-ul aceleiaşi file:

„25.000	4.400
satz	4.800
tiraj	1.500
broşat, cusut	1.000
copertă	500
	12.200
25% librari	12.500
5% comisie	2.500
	27.200" s.a.m.d.

Cartea, plăsmuită „în zilele mele de sărăcie, boemie şi luptă", „cele mai cumplite ale vieții mele, cînd coşnița de a doua zi era de multe ori o incertitudine" avea să răsplătească înzecit rîvna scriitorului. După apariția romanului, condițiile sale de viață se schimbă fundamental, Liviu Rebreanu făcînd parte din numărul foarte restrîns de autori români care, în perioada interbelică, trăiau de pe urma scrisului (Tudor Arghezi, Ionel Teodoreanu şi Mihail Sadoveanu). în interviul din *Adevărul,* publicat în 1932, se notează: „Este însă fapt public că *Ion* a produs pînă în prezent, numai autorului, două milioane lei."[2] Cît de exactă este această cifră rămîne să ne întrebăm.[3] Cert este că *Ion* a pus capăt sărăciei autorului, marcînd profesionalizarea scrisului său.

[1] *Liviu Rebreanu îşi povesteşte viața (cu prilejul împlinirii a 50 de ani)* — interviu de Camil Baltazar, *Vremea,* VIII (1935), nr. 416 (1 decembrie), p. 5.

[2] Considerăm că ambele ediții (XI, XII) sînt greşit numerotate, în realitate fiind vorba de ed. a VlII-a şi a IX-a. în a sa bibliografie, publicată la sfîrşitul seriei Rebreanu, *Opere alese* (E.P.L., 1961, voi. V), N. Liu menționează, pe lîngă titlurile comunicate mai sus, şi o altă ediție a Vl-a (1927), precum şi o ediție nenumerotată, datată de domnia-sa în 1941, ediție ce s-ar fi tipărit separat de ed. a X1-a, publicată în acelaşi an. Ambele ediții nu figurează în fondul B.A.R., B.C.S., B.C.U., şi nici în biblioteca scriitorului.

[1] *Vremea, op. cit.*

[2] *Adevărul,* XlyV (1932), nr. 14.826 (1 mai), p. 6.

[3] Cifra ridică semne de întrebare, îndeosebi dacă o confruntăm cu tirajul şi prețul de vînzare al cărții. Ea poate fi reală numai în măsura în care tirajul comercial ar fi depăşit tirajul „oficial". O atare situație nu este

Romanul a cunoscut în timpul vieții scriitorului şi cîteva ediții peste hotare:

— *Jon (Z' rumuristiny plelozila Mărie Kojeckd),* Praha,. Vydavatelstvo Druzstevnf Prâce, 1929.

^ *Ion. Traduzione di A. Silvestri Giorgi.* Voi. I-II.. Lanciano, G. Carabba, [1930],

Ion Przelozyl z Rum^nshiego Stanislaw Lukasik** Voi. *1-it,* Krak6w, Gebethner, 1932.

— *Die Erde, die trunken mach* [Aus dem Rumânischen iibersetzt von Prof. Konrad Richter. [Wien]. Wiener Verlag, 1941.

— *Ion. Z rumunciny prelozila Z. Dovalovâ,* Svâzok I-II (TurSiansky Sv. Martin), Vydala Matica. [1943]- (Prekladova Kniznica Matice Slovenskej. Svâzok 27 — 28.

— *Plodovi zemlje. Ion* .[Preveo Dr. Ivan Esih]. Voi» I-II. [Zagreb]. Velzec. [1943].

Peste ani romanul avea să fie tradus în Franța (1946) „ Bulgaria (1957, 1965), Italia (1965), Anglia (1966)„ Iran (1966), S.U.A, (1967), U.R.S.S. (1967), R.A.U, ş.a-

II. ÎNAINTE CA VREUN CERCETĂTOR să £i ostenit asupra istoriei cărții, scriitorul a găsit cu cale să consemneze, aproape în cele mai mici detalii, evoluția romanului, felevînd, în acelaşi timp, datele esențiale ale raportului realitate — ficțiune. Numeroasele interviuri, publicate în presa vremii, alături de toate documentele literare — păstrate cu 6 rară scrupulozitate de Rebreanu în arhiva sa personală ~ sînt principalele surse de informare ale istoriei literare. Ele au meritul de a nărui im mit, dar mai ales de a spulbera inexactitățile strecurate îndeosebi în literatura memorialistică. Nu este în intenția noastră să polemizăm cu autorii unor articole şi volume, consacrate integral sau parțial vieții şi operei lui Rebreanu, cu atît mai mult cu cît bunele intenții ale unor rude apropiate scriitorului, sau ale unor confrați — ce semnează aceste pagini — nu le punem sub semnul întrebării. Numeroasele peripeții atribuite romancierului şi, în special, profesiile de credință puse pe seama acestuia, impun însă îngrijitorului ediției de opere discernămînt şi lipsă de prejudecăți. Altfel ar fi trebuit să preluăm tale quale discutabile aduceri aminte ale unor contemporani (eufemistic caracterizate).

Reticențele noastre se datoresc subiectivismului exagerat ce caracterizează multe lucrări memorialistice în paginile cărora se supralicitează raporturile reale de prietenie sau de rudenie. în numele acestor relații, unii autori, sfioşi altminteri în epocă (cum ni-i dezvăluie alte izvoare documentare), se simt „datori" să improvizeze amintiri (puse pe seama anilor 1920—1944) în care convorbirea dialogată, fără temeri de infidelitate (cel puțin din cauza deceniilor ce despart slova tipărită de întîmplările narate), ține loc de document. Şi astfel, scriitorul este osîndit postum să suporte, în numele „prieteniei", reproşuri formulate în prezent, dar atribuite zilei de ieri, şi, mai grav, să recunoască, în imaginate discuții, greşeli neşăvîrşite la scara proporțiilor comentate. (Un „contemporan cu el" îi consemnează chiar gîndurile din preajma morții — la care afirmă că ar fi fost de față — fără să fie îngrijorat de faptul că în ziua şi la ora decesului — 1 septembrie, orele 2 fără 10, noaptea — se afla în altă parte.)[1] Alte ştiri, apropiate de adevăr, sînt de „a doua mînă", fiind preluate din interviuri mai vechi, şi, ca urmare, pot fi ordonate în aparatul nostru prin citarea directă a sursei.

Alteori, geneza romanului, literaturizant comentată de unele rude apropiate, derutează prin împletirea elementului real cu cel imaginativ, explicabil unei vieți romanțate, însă impropriu cercetării de istorie literară.

exclusă, întrucît la vremea respectivă editurile (de comun acord cu autorii sau fără ştirea lor) practicau deseori suplimentarea nedeclarată a tirajelor, din motive de evazionism fiscal.

[1] La căpătîiul muribundului se aflau atunci Fanny şi Puia Rebreanu, precum şi scriitorul Ludovic Dauş; peste o oră de la tragicul eveniment a sosit, chemată, Emilia Mugur, din localitate, iar spre dimineață Radu Vasilescu.

Citățm următoarele considerații despre gestația romanului *Ion;*

„Aluatul însă nu creştea încă. Nu avea destulă căldură, fermenții nu avuseseră răgazul necesar să acționeze, îi lipsea autorului drojdia experienței din plin a vieții. Iar viața pretinde vamă, cere plată grea pentru ca să se lase cunoscută şi pătrunsă. Numai cînd te arunci curajos în valurile ei, hotărît să înoți către un țărm luminos, numai atunci dai peste tot ce inima îți rîvneşte însetată" \

sau, despre Măria Strat (prototipul lui Ghighi Herdelea din *Ion),* soră a scriitorului:

„Avea o imaginație cu nişte aripi în stare s-o Înalțe printre aştri. Ce folos, pentru că stelele nu puteau fl culese atunci decît de către cei bogați, cerul fiind o grădină rezervată exclusiv lor, bine îngrădită şi straşnic-păzită." [2]

Pasiunea de a stabili, *peste limite* verosimile, granița* între ficțiune şi realitate ni se pare, de asemenea, riscantă, străină de arta scrisului rebrenian, de psihologia romancierului. Multiple declarații ale scriitorului, constante de-a lungul anilor, precum şi alte documente literare vin să ateste adevărul subliniat în *Mărturisirile* din 1932:

„Unii cititori din părțile Năsăudului au încercat totuşi să identifice pe oamenii din roman, E de prisos, să arăt ce greşeală ar face cine ar crede că nişte creații artistice sînt identice cu făpturi din viața de toate zilele.. Artistul nu copiază realitatea niciodată. Realitatea pentru mine a fost numai un pretext pentru a-mi putea crea o altă lume, nouă, cu legile ei, cu întîmplările ei... Un personagiu al meu, chiar cel mai neînsemnat, are trăsături din cine ştie cîte persoane văzute sau observate de mine, plus altele pe care a trebuit să i le adaog pentm a motiva anume, gesturi sau fapte ale sale."[3]

Cît de straniu sună, în lumina acestor mărturisiri,, notația unui cercetător:

„Nu înțeleg pentru ce recurge autorul la soluția asta '(obligarea de către episcop a preotului din Luşca de a veni cu botezul în casa familiei Herdelea — *n.n.),* cînd în realitate preotul Belciug din Prislop a fost obligat să îndeplinească el însuşi ritualul cu crucea. Pare deplasat -acest apel la popa din Luşca, un sat care pe acel timp mi se pare că nici nu avea biserică." [1]

Abundența ştirilor oferite de Rebreanu despre scrisul său ne-a scutit să apelăm la surse intermediare, cu atît mai mult cu cît locul unor contemporani în viața scriitorului pare să fie mai mic decît cel pe care şi-1 atribuie. Elaborarea cărților constituie un proces intim, ferit de priviri indiscrete. De regulă, romancierul devenea vorbăreț, generos în informații, *după* apariția cărților. întrec bat de Vaier Dona, în 1935: „Şi după ce scriți, niciodată nu cetiți? N-aveți un confident?" răspunsul avea să fie citos:

„Nu. îmi cetesc mie cîteodată, cu voce tare. Atunci ascult cum vorbesc oamenii mei şi tresar singur, de parcă aş fi alături cu dînşii."

în acelaşi interviu avea să mai afirme: „...Eu totdeauna am fost tare discret pe chestia literaturii mele. Am considerat că e jenant să vorbesc despre un lucru atît de intim, care nu ştiu de va ieşi prost sau bine. Asta e ca o pereche de haine, care la probă îți fac impresia că ^au să fie foarte frumoase, şi cînd colo, terminate, vezi că-ți vin prost şi că eşti comic cu ele. Niciodată n-am vorbit cuiva despre o carte pe care o plănuiam şi nici n-am discutat temele şi personagiile proiectate. De altfel :găsesc că a vorbi despre cele ce scrii îți răceşte mult inspirația şi căldura lucrului plănuit în taină şi copt în fierbințeala subconştientului." [2]

[1] Tiberiu Rebreanu, *începuturile literare ale lui Liviw Rebreanu, laşul literar,* XII, (1961), nr. 3 (martie), p. 39-
[2] *Op. cit.,* p. 33.
[3] *V. Amalgam,* p. 42 — 43.

[1] Tiberiu Rebreanu, *Prototipuri de personaje din romanul „Ion", Steaua,* XI (1960), nr.12 (decembrie). Articolul are însă meritul de a fi publicat pagini semnificative <lintr-un caiet de creație şi de a fi stabilit mai multe „puncte de plecare" în creionarea unor tipuri reprezentative ale romanului.
2 *Adevărul literar şi artistic,* XIV, seria II, nr. 783 *{8* decembrie).

Am amintit toate acestea pentru a justifica o data mai mult tentația de â întocmi istoria fiecărei cărți, pornind de la propriile afirmații ale autorului, confruntate strict cu documentele epocii. Chiar şi atunci cînd afirmațiile romancierului pâr să contrazică unele rea^ lități, am preferat să le prezentăm, cu adnotările cuvenite, considerînd că şi imaginea pe care a dorit s-o atribuie unor aspecte ale creației sale este parte integrantă, a structurii sale lăuntrice. Geneza romanelor, văzută de scriitor însuşi, caietele de creație, studiul manuscriselor şi variantele editoriale devin astfel instrumente obiective de cercetare, constituind principalele puncte de reâzim ale aparatului nostru critic.

Metamorfoza romanului *Ion* ne este dezvăluită de autor în mâi multe interviuri, ale căror idei sînt contopite şi întregite în conferința — răspuns la ancheta Institutului de literatură de pe lîngă Facultatea de litere din Bucureşti (1932), publicată în *Revista Fundațiilor Regale* şi retipărită mai tîrziu în volumul *Amalgam* [1943]. Publicăm mai jos textul quasi-integral al acestor mărturisiri:

r,,...Ion îşi trage originea dintr-o scenă pe care am văzrfc> acum vreo trei decenii. Era o zi de început de pri- ^ *yfij}}^/ ' ' ni avar*ă. Pgrrrtrifii 1, jilav, lipi^Ln Tr^i^rm cu o puşcă la. r | -2*>»porumbei sălbatici. Hoinărind pe coastele dimprejurul -" ^ W ^ satului, am zărit un țăran, îmbrăcat în straie de sărbătoare. El nu mă vedea... Deodată s-a aplecat şi a sărutat- pămîntul. L-a sărutat ca pe o ibovnică... Scena m-a uimit. şi mi s-a întipărit în minte, dar fără vreun scop deosebit,, ci numai ca o simplă observație. Nici măcar n-am fost curios să aflu pentru ce a sărutat omul glia. M-a observat pe urmă şi el, căci, prefăcîndu-se că e grăbit, a luat-o* repede spre sat. Cu toate că nu-i văzusem fața şi deci nu-1 recunoscusem, aş fi putut afla cine a fost şi ce 1-a îndemnat să facă acest gest atît de neobişnuit. Dar, repet, m-a interesat numai ca o bizarerie, ca o ciudățenie țărănească. ,

Scena aceasta s-a petrecut pe hotarul satului Prislop,, de lîngă Năsăud, unde stăteau părinții mei de vreo zece^ ani şi unde tatăl meu era învățate*] Eu însumi mă găseam la o cotitură hotărîtoare a vieții mele. După multe»

şovăiri şi lupte cu mine însumi, părăsisem o carieră, spre dezolarea părinților mei, care, tocmai cînd socoteau că măcar cel dinții din cei nouă copii s-a aşezat şi a ajuns om cu pîinea în mînă, s-au pomenit deodată cu mine rămas fără căpătîi. Cînd le-am spus, emfatic, că vreau să mă dedic scrisului, parcă aud şi azi exclamarea tatălui meu:

— Atunci de ce nu ți-ai ales teologia? Ca preot puteai să scrii cît vrei şi să fii şi om în lume, cu cariera sigură!

într-adevăr, după terminarea liceului, fiindcă nu puteam urma medicina, care mi-a fost dragă, a trebuit să aleg între singurele două cariere pe care le'puteam urma fără nici un sprijin material de-acasă: preoția şi armata. Am ales pe a doua pentru că mi s-a părut atunci mai compatibilă cu pasiunea scrisului, care mă ispitea de mult. Fireşte* am ajuns să-mi dau seama curînd cît de greşit am chibzuit. Dar mai cu seamă a trebuit să înțeleg că scriitor român nu voi putea fi cît timp voi fi obligat să trăiesc într-un niediu străin, să vorbesc şi să gîndesc în limbi străine... Peste două treimi din anii de studii i-am petrecut în şcoli străine. Lecturile mele obişnuite le făceam în limbi străine. Cărți româneşti îmi cădeau în mînă numai întîmplător şi mai întotdeauna de calitate inferioară. încercările literare, deşi cu suflet românesc, le meditam în limbă străină, fie nemțeşte, fie ungureşte, înainte de a le scrie româneşte. în sfîrşit, a trebuit să-mi dau seama ca, dacă vreau să realizez ceva, trebuie să nimicesc în prealabil, în sufletul meu şi în mintea mea, tot ce mi-au imprimat atîția ani de mediu străin, tocmai la vîrsta cea mai accesibilă tuturor influențelor şi că aceasta nu se poate împlini cu adevărat decît acolo unde voi respira o atmosferă românească, absolut pură şi ferită de miasmele de pînă ieri, adică în Țară şi mai ales în Bucureşti.

Trebuie să stăruiesc atît a asupra acestui moment din viața mea fiindcă anii de formație ai scriitorului sunt cruciali pentru viitorul lui şi al operei sale. Scriitorii români născuți în Ardeal au avut toți de luptat greu cu apăsarea unei culturi străine, care îşi înfigea nesimțit,

fatal şi irezistibil înrîurirea în toate fibrele sufletului lor, împotriva căreia orice apărare era zadarnică, atîta vreme cît te găseai în puterea ei cotropitoare. Nu era la mijloc numaidecît vreo silnicie exterioară, nici mijloace artificiale. Cultura străină o respirai fără să vrei împreună cu aerul, răspîndită pretutindeni. împotriva ei nu exista decît o singură posibilitate de salvare: fuga în alt mediu, cu alt aer, stăpînit de altă cultură.

Ca să pot însă pleca la Bucureşti, mi-ar fi trebuit un mic capital de rezistenţă cel puţin pentru o lună sau două. Am pierdut aproape doi ani de viaţă în diverse funcţii mărunte, pînă să-mi încherbăluiesc o sumă cu care să mă pot aventura într-o ţară şi 6 lume nouă. Totuşi, cei doi ani n-au fost tocmai pierduţi; în acest răstimp am avut un contact mai apropiat cu ţărănimea, a cărei limbă era mai curată decît a «inteligenţei», şi tot în acei doi ani am putut citi aproape metodic principalele opere literare româneşti, de la cele mai vechi pînă la cele mai actuale.

| La vreo săptămînă după întîmplarea cu ţăranul care sărutase pămîntul, iată alt *eveniment* în satul nostru: un ţăran văduv, dintre cei mai bogaţi, şi-a bătut unica fată într-un hal îngrozitor. Au trebuit să sară vecinii s-o scape din mîinile lui, altfel se zicea c-ar fi şi omorît-o. Pe fată o chema Rodovica. Biata Rodovica, de altfel, mînca destul de des bătaie în ultimul timp, fiindcă i se întîmplase să greşească şi să rămîie însărcinată^ Greşeli de acestea erau foarte rare pe vremea aceea pe la noi. Una singură am mai pomenit, o sărăcie, şi urîtă şi bosumflată, care parcă nici nu mai avea nume, pentru că tot satul îi zicea «fata cu şpuriu». ^Rodovica însă, după ce păcătuise, se încăpăţîna să nu spuie, nici chiar tatălui ei, cu cine i s-a întîmplat ruşinea... în sfîrşit, în ziua cu bătaia cea groaznică, ţăranul nu ştia de la cine se zicea că ar fi aflat că Rodovica lui şi-a dăruit fecioria celui mai becisnic flăcău din tot satul. Dacă ar fi greşit fata cu vreun băiat înstărit, ţăranul ar fi găsit mijlocul să împace lucrurile cu o nuntă atotreparatoare. Aşa însă, ruşinea lui era mai amară: afară de greşeala fetei, trebuia să se încuscrească, el, fruntaş, cu pleava satului şi

să dea o zestre bună unui prăpădit de flăcău care nu iubea pămîntul şi nici nu ştia să-1 muncească cum se cuvine!)

Păţania Rodovicăi mi-a reţinut mai mult interesul. Eram foarte tînăr şi plin de un romantism care face parte organică din toate sufletele la o anumită vîrstă. întîmplarea, aşa caldă cum am primit-o, m-am apucat s-o transform într-o nuvelă, în care Rodovica devenea negreşit o victimă a iubirii. Nuvela o mai am şi azi printre hîrtiile mele. O intitulasem *Ruşinea.*[1] Şi a rămas nepublicată.

^Tot în zilele acelea am stat mai mult de vorbă cu un flăcău din vecini, voinic, harnic, muncitor şi foarte sărac. îl chema Ion Pop al Glanetaşului. Mi se plîngea flăcăul de diversele-i necazuri, a căror pricină mare, grozavă, unică, el o vedea în faptul că n-are pămînt. Din toate vorbele lui se simţea o dragoste pentru pămînt aproape bolnăvicioasă. Pronunţa de altfel cuvîntul «pămînt» cu atîta sete, cu atîta lăcomie şi pasiune, parc-ar fi fost vorba despre o fiinţă vie şi adorată... Ascultîndu-i jelania, mi-am adus deodată aminte de omul care a sărutat deunăzi pămîntul, afară pe hotar, într-ascuns. Şi mi-am zis că flăcăul acesta, Ion al Glanetaşului, dacă ar ajunge să dobîndească o bucată de pămînt, ar fi în stare să-1 îmbrăţişeze şi el, ca şi cel pe care l-am surprins eu, poate chiar cu mai multă ardoare3

Şi atunci, după ce m-am despărţit de flăcăul meu, impresionat de jelania lui, m-am pomenit făcînd o legătură între cele trei momente: Ion al Glanetaşului, cel însetat de pămînt, el trebuie să fi sucit capul bietei Rodovica, înadins şi numai ca să silească pe tatăl ei să i-o dea de nevastă, împreună cu pămîntul de zestre ce se cuvine unei fete de om bogat. Bătrînul va trebui să cedeze pînă la urmă, şi atunci flăcăul, devenit în sfîrşit stăpînul pămîntului, îl va săruta drept simbol al posesiunii.

«Uite un schelet de roman!» mi-am zis atunci. Şi în zilele următoare, obsedat mereu de gîndul romanului, mi-am făcut un caiet anume, în care am notat subiectul

[1] Publicată în *Addenda* volumului de faţă (v. p* 577)

pe cîteva pagini, dezvoltînd unele părți. Pe copertă am scris un titlu: *Zestrea.* Pe urmă, aproape zilnic, vreo două luni, am însemnat mici scene, gesturi, crîmpeie de convorbiri, nume de oameni şi de locuri ce mi se păreau caracteristice, în sfîrşit, lucruri care să-mi înlesnească elaborarea romanului. [1]

După această primă furie amoroasă pentru viitorul roman, au venit îndoielile. Subiectul mi se păru mărunt, banal, fără importanța pe care trebuie s-o aibă un adevărat roman. Apoi mai era şi viața mea, cu grijile ei cotidiane. Totuşi, peste toate îndoielile şi grijile, povestea continua să mă preocupe, deşi fără stăruința dintîi.

Dacă aş izbuti să fac pe Ion al Glanetaşului să înfățişeze şi să simbolizeze pasiunea organică a țăranului român pentru pămîntul pe care s-a născut, pe care trăieşte şi moare, atunci da, ar putea deveni un tip reprezentativ. Dar, aşa cum mi se arăta atunci, eroul meu nu avea calități reprezentative. Era un flăcău isteț şi mai ales şiret, care, printr-o înşelăciune vulgară, ajungea ginerele unui țăran înstărit. Nu se justifica aievea nici măcar sărutarea pămîntului, fără a mai spune că însăşi *logica estetică* nu putea admite înşelăciunea lui nepedepsită, oricît asemenea cazuri sunt frecvente în viața reală.

Peste cîteva luni, tot frămîntînd în gînd scheletul inițial, am ajuns să găsesc o complicație care să dea un dinamism mai deosebit subiectului. Rodovica era în realitate o fată drăguță. S-o facem în roman urîtă. Pe Ion să-1 punem că a fost în dragoste cu altă fată, săracă şi frumoasă. Ca să scape de sărăcie şi mai ales să-şi astîmpere patima lui cea mare pentru pămînt, îl voi face să-şi zdrobească dragostea, să părăsească pe iubita inimii lui şi să se ție după Rodovica — urîtă, dar cu pămînturi. Măi tîrziu, cînd va fi dbbîndit, cu aprige lupte, pămîntul rivriit, i se va redeştepta îh inimă dragostea adevărată, care totuşi e mai puternică iii sufletul omului decît toate celelalte pasiuni. între timp; însă, iubita lui s-a măritat* Atît mai bine: bărbatul ei îl va surprinde dîndtîrcoale nevestei şi-1 va ucide. Astfel Ton îşi va ispăşi toate păcațele...'

Dar, în vremea aceea, preocuparea de căpetenie a vieții mele era să plec lă Bucureşti, iar plecarea nii-o pregăteam, din punct de vedere spiritual, adîncindu-mă în lecturi exclusiv româneşti. Eră Curînd după răscoa^ lele țărăneşti de îă 1907, care zguduiseră grăv statul român şi răspîhdiseră multă îngrijorare şi în Ardeal. Mi-au căzut în mînă diferite volume şi broşuri, în care se discutau cauzele răscoalelor şi soluțiile care le-ar putea evita în viitor. [...]

Lecturile acestea ău deschis pentru romanul meu în embrion orizonturi mai largi. Problema pămîntului mi se arăta mai vastă, mai variată şi măi trainică decîto privisem schițîhd povestea lui Ion Glanetaşu. Problema pămîntului mi-a apărut atunci ca însăşi problema vieții româneşti, a existenței poporului românesc, o problemă menită să fie veşnic de actualitate, indiferent de eventualele soluții ce i s-ar da în anume conjuncturi.

De aici apoi a ieşit un plan de roman cu tottil de alte proporții şi dimensiuni decît cel schițat în caietul meii. Mă gînde am acum la un roman care să cuprindă întreaga problemă a pămîntului. Fiindcă problema se înfățişa deosebit în cele trei mari ținuturi româneşti, pe-atunci sub stăpîniri deosebite, întrezăream un roman colosal, în multe volume, cel puțin însâ o ttilogie de romane. Părîndu-mi-se mai comodă pentru cititor trilogia, am făcut trei schițe, pentru fiecare provincie cîte una, care aveau mai tîrziu să se amplifice şi să devie cele trei romane ale vieții româneşti unice. Toate trei urmau să fie legate între ele prin fire destul de solide, încît să le țină laolaltă, şi în acelaşi timp destul de elastice, ca fiecare parte să poată exista independent de celelalte. [...]

Dar curînd chiar şi preocuparea pentru romanul lui Ion Glanetaşu mi-a fost interzisă aproape complet, cel

[1] Relatările de mai sus şi altele care urmează pot sugera cititorului că primele proiecte ale romanului *Zestrea* datează din 1908—1909, respectiv imediat după demisia din armată. Pe coperta caietului de note la *Zestrea* (aflat în arhiva familiei Rebreanu), se află însă notația autografă a prozatorului: „11 august 1910". (Vezi *Addenda*, p. 589.)

puțin un răstimp. A venit adică momentul să-mi pot realiza visul de-a merge la Bucureşti. Aici, nevoile cele mici şi multe nu mi-au mai permis să-mi cheltuiesc gîndurile cu planuri de construcții vaste, ci m-au silit să mă zbucium din greu pentru a mă putea menține în vîrtejul vieții de toate zilele. Numai rareori îmi reapăreau în suflet personagiile încă nelămurite deplin, pe care le năs-«cocisem acasă, într-o atmosferă mai liniştită, cu posibilități de meditații şi contemplare. De abia tîrziu, după -ce mi-am găsit de bine, de rău un rost oarecare în lumea nouă în care intrasem, în mijlocul tuturor vicisitudinilor, am reînceput să-mi notez, din cînd în cînd, noi crîmpeie in caietul cu scheletul romanului. în anii aceştia s-a, născut şi ideea de-a completa simpla ceartă între țăranii pentru pămînt, care ar fi fost prea monotonă, cu o ac-j țiune secundară, cînd paralelă şi cînd împletită cu œa/ principală, o acțiune care să privească pătura intelec-j tuală din Ardeal şi, în primul rînd, familia învățătoj rească şi preoțească. [1]

0 întimplare din propria mea familie mi-a oferit îndemnul inițial în privința aceasta. O soră de-a mea [1] fusese: pe cale să se mărite cu un tînăr preot [2] din împrejurimile Sătmarului. Preliminariile se petrecuseră încă pe cînd eram şi eu pe-acasă. Curînd după plecarea mea la Bucureşti, s-a făcut şi logodna oficială. Ştiam că soră-mea nu prea iubea pe candidatul ei foarte insistent şi-1 tolera numai ca să facă plăcere părinților noştri, care ar fi dorit s-o vadă la casa ei cît mai repede, să scape de o mare grijă, mai ales că după ea urma, cu o deosebire numai de cîțiva ani, altă soră, mîine-poimîine gata şi ea de măritiş. Totuşi, la puține săptămîni după ştirea logodnei m-am pomenit cu o scrisoare în care mama mă vestea, cu amărăciune, că soră-mea a înapoiat băiatului verigheta; într-un post-scriptum, soră-mea însăşi adăoga scurt: *Mi-a fost peste putință. Prefer să rămîn fată bă* trînă decît să-l iau pe el.* Fireşte, n-a rămas fată bătrînă. Peste doi ani s-a măritat cu un profesor de liceu, cu care se înțelegea mai bine.

Am făcut această digresiune matrimonială prea intimă fiindcă ea m-a îndemnat să dau familiei Herdelea în roman înfățişarea pe care o are. în roman, însă, am inversat întîmplările: am măritat pe Laura cu tînăruî candidat de preot, deşi ea nu-1 iubea. Căsătoria mi-a fost necesară, pentru că prin ea am putut urzi nişte fire, care să-mi servească mai tîrziu, în celelalte două părți ale trilogiei. Pe soțul Laurei l-am făcut odrasla unui preot bătrîn, cu o familie foarte mare, împrăştiată în toate provinciile româneşti. [1] Bătrînul cuscru al lui Herdelea are un fecior şi o fată stabiliți în Vechiul Regat, alt fecior, la Cernăuți, altă fată măritată în Basarabia. Astfel, cînd va veni rîndul pentru romanul problemei pământului în Vechiul Regat, cititorii vor găsi cîțiva oameni pe care i-au întîlnit în *Ion;* aşişderea şi pentru romanul care urmează să se desfăşoare în Basarabia.

Tot în vederea aceasta a căpătat un rol mai mare *în Ion* fiul învățătorului Herdelea, Titu. L-am făcut poet, ca să poată circula mai uşor în toate trei romanele...

Acum mi se părea că, în sfîrşit, posed toate elementele pentru a putea porni la scrisul romanului. în afară de un plan, încă nebulos puțin, aveam un mare număr de personagii, de asemenea cam nebuloase, apoi multe note, precum şi cîteva caiete cu nume de oameni, de localități, de animale, de rîuri şi munți [2]...

Prin martie 1913, m-am aşezat întîia oară serios la scris. A mers greu. Am început la întîmplare — după inspirație, mi-am zis eu atunci — fără a stabili măcar o împărțire pe capitole a acțiunii. în vreo trei luni, am aşternut pe hîrtie vreo trei sute de pagini [3]. Romanul se

[1] Livia Rebreanu (căsătorită Hulea), întîlnită, la început, în proiectul capitolului I din *Ion,* cu numele de *Atena* (v. p. 597 ale volumului de față), iar apoi, cu denumirea de *Lama,* cunoscută cititorilor. în 1912 debutează cu versuri în revista *Cosînzeana* din Orăştie.

[2] George Pteancu (numele va fi păstrat şi în caietele de creație; în forma definitivă a romanului: *Pintea).*

[1] V. *Addenda,* p. 647, tabloul familiei Pteancu (în roman *Pintea).*

[2] V. *Addenda,* p. 629.

[3] în arhiva scriitorului, aflată în posesiunea familiei Rebreanu şi a B.A.R., nu se află o atare versiune. Existența unei asemenea variante nu ne este atestată nici de studiul celorlalte documente literare.

numea *Zestrea,* aşa cum îl botezasem din primul moment.

N-am avut curajul să recitesc ce-am scris decît peste mai multe săptămîni. Am fost crunt decepţionat. Ieşise ceva cu desăvîrşire neorganic. Doar ici-coio unele momente realizate. Prea multe personagii şi episoade, nelegate Intre ele şi cu acţiunile conducătoare, erau un balast supărător şi ucigător de viaţă.

, Mi-am zis atunci că materialul încă nu era suficient frămîntat şi in acelaşi timp că un roman nu se poate scrie fără o organizare prealabilă a materialului. Organizarea aceasta nu poate fi lăsată la voia întîmplării, ci trebuie obţinută prin muncă sistematică la masa de scris. în cursul elaborării vor veni amănunte neprevăzute, poate chiar modificări radicale, dar modificări nu se pot face decît pe ceva ce există.

Multe nopţi de-a rindul am stat pe urmă chibzuind, fără a prea scrie, asupra distribuţiei materialului ce-l aveam. Coordonarea acţiunilor trebuia stabilită în toate amănuntele. îndată ce liniile acestea vor fi trase, voi avea o osatură, pe care se vor aşeza şi în care se vor încadra, în mod firesc, toate părticelele organismului viu şi unitar ce trebuie să fie un roman.

Timp de aproape trei ani au trecut, fără să mai fi reluat,textul aşternut pe hîrtie întîia oară. în acest interval s-a limpezit însă în sufletul meu ceea ce fusese ceţos. Vedeam acum în fiece moment mersul romanului. începuse a mi se sintetiza în minte ca o figură grafică: o tulpină se desparte în două ramuri viguroase care, la rîndul lor, îşi încolăcesc braţele, din ce în ce mai fine, în toate părţile; cele două ramuri se împreună apoi iarăşi, închegînd aceeaşi tulpină regenerată cu sevă nouă.

Din punct de vedere constructiv tehnic am împărţit materialul în capitole. Nici lucrarea aceasta nu e aşa de uşoară cum s-ar părea. Am vrut întîi să fac capitole mai multe şi mai mici, numerotate pur şi simplu. Mi-au ieşit vreo treizeci de astfel de capitole, mai mult sau mai puţin arbitrare. Un capitol însă trebuie să fie o grupare firească, rotundă, cel puţin ca un act la o piesă de teatru.

Atunci am încercat un aranjament după trebuinţele evoluţiei acţiunilor şi după respiraţia naturală a întîmplărilor. Materialul s-a grupat aproape de la sine în treisprezece capitole mari[1]... Trebuie să mărturisesc, spre ruşinea mea, că sunt foarte superstiţios: mi-e frică de ziua de marţi, nu încep niciodată nimic sîmbătă, îmi merge rău toată ziua cînd primul om întîlnit e un popă, precum îmi ies toate în plin dacă-mi iese mai întîi în cale un ţigan sau un coşar, şi alte asemenea lucruri. Numărul 13 însă mi-e aducător de noroc, şi deci nu m-am speriat că întîiul meu roman avea să apară cu 13 capitole. Pentru a le fixa mai bine, le-am însemnat pe fiecare cu cîte-un cuvînt ce rezuma întrucîtva cuprinsul sau cel puţin indica un moment din capitolul respectiv. Afară de întîiul capitol, care s-a numit iniţial *Veselie,* celelalte au rămas definitiv botezate dinainte de-a fi scrise[2]...

în sfîrşit, îndată după intrarea României în războiul unirii, în august 1916, cînd in mai fiece noapte bătea într-o dungă clopotul Mitropoliei, vestind aeroplane sau zepeline duşmane, într-o asemenea noapte am reluat *Zestrea,* s-o scriu din nou. «Am reluat» e un fel de a vorbi; de fapt, nici nu m-am mai uitat în prima versiune. Am început sa scriu din nou, ca şi cînd nici n-ar mai fi existat textul cel dintîi... Primul capitol, după plan, trebuia să cuprindă prezentarea personagiilor principale în cadrul unei hore duminicale... Noaptea aceea cu primejdii de alarmă a fost poate cea mai fecundă din viaţa mea. De la ora nouă seara pînă la şase şi ceva dimineaţa, am stat la birou neclintit şi am lucrat fără întrerupere, în noaptea aceea am scris întreg capitolul [întîi, cel mai lung din roman, şi începutul celui de-al doilea. Evident, cînd am transcris din nou mai tîrziu romanul, am făcut

[1] împărţirea materialului în treisprezece capitole apare în *toate* proiectele reluate de scriitor în caietele sale de creaţie (v. p. 595, 599, 621) ale volumului de faţă.

[2] în realitate, modificările sînt mai numeroase. Capitolele II *(Zvîrcolirea),* V *(Ruşinea),* VII *(Vasile),* VIII *(Copilul)* şi XIII *(Sfîrşitul)* se numeau, într-un prim proiect: II *(Trecutul),* V *(Vai!),* VII *(Vicleşugul),* VIII *(Fetiţa* - ulterior *Odrasla)* şi XIII *(Moartea).*

multe schimbări, dar numai de stilizare şi de concentrare, încolo, atmosfera, personagiile, amănuntele chiar au rămas. Mai mult: ritmul şi tonul întregului roman în noaptea aceea s-au creat.

O explicație a acestei rodnicii excepționale cred că aş putea oferi acum, după consumarea lucrurilor: aproape toată desfăşurarea din primul capitol este, de fapt, evocarea primelor amintiri din copilăria mea. Voi adăuga însă imediat că nici prin gînd nu mi-a trecut, cînd am scris capitolul acesta, să-mi scriu amintirile copilăriei^ şi cred că nimeni nu ar putea descoperi, în zugrăvirea obiectivă a tuturor celor ce se petrec acolo, note subiective. Şi totuşi!

Acțiunea se petrece în satul Prislop de lîngă Năsăud; în roman, pripas. Pentru a situa locurile, pornesc cu cititorul pe şoseaua națională, mă abat, din sus de Armadia, pe o şosea laterală care trece Someşul; apoi, prin satul Jidovița, ajungem la Pripas. Armadia e numele găsit orăşelului Năsăud, precum şi Jidovița indică satul ce se numea înainte Trădam, dintre Năsăud şi Prislop. Comisiunea oficială care, după Unire, a revizuit şi verificat numele tuturor localităților din România Mare, a adoptat în loc de Trădam numele Jidovița, pe care i l-am dat eu în roman şi care exprimă într-un fel şi o realitate, Jidovița fiind un sat pur jidovesc în regiunea noastră pur românească, de altfel unicul sat jidovesc din Ardeal, afară, bineînțeles, de Maramureş.

Descrierea drumului pînă la Pripas şi chiar a satului şi a împrejurimilor corespunde în mare parte realității. De cînd romanul *Ion* a devenit prea cunoscut, şi satul Prislop a dcbîndit o faimă, pe care n-a nădăjduit-o niciodată, călătorilor de marcă li se arată de şefii autorităților din Bistrița sau din Năsăud casa în care ar fi stat învățătorul Herdelea, crucea de la intrarea în sat, casa lui Ion Glanetaşu, circiuma lui Avrum, pe care azi o ține un nepot de-al lui, şi diverse alte lucruri din roman* Inutil să spun că elevii liceului din Năsăud se plimbă deseori pînă la Pripas, urmînd paşii lui Titu Herdelea şi ai surorilor lui, căutînd să fixeze cu precizie locul unde s-a întîlnit Titu cu d-na Roza Lang şi altele, şi altele...

Şi totuşi, petrecerea de ia horă, scandalul, cheful de la circiumă, bătaia dintre flăcăi şi toate amănuntele celelalte, deşi plasate în Pripas, în sufletul meu trăiau ca întîmplate în alt sat, în satul primei mele copilării.

Tatăl meu, fiind, cum spuneam, învățător, a trebuit să cutreiere multe sate, pînă să se fixeze undeva. Aşa era obiceiul. Cînd nu-1 muta din oficiu autoritatea, cerea el să fie mutat într-alt loc, sperînd să găsească aiurea condiții de viață mai bune. Astfel se face că eu m-am născut într-un sat, anume Tîrlişiua, pe care nici pe hartă nu l-am descoperit niciodată şi care totuşi există, de vreme Ce tatăl meu a dăscălit acolo un an de zile, iar eu însumi tot acolo mi-am petrecut primele luni de viață.

Prin care alte sate au mai vagabondat părinții mei, n-aş putea spune, pînă ce au ajuns în comuna Maieru, pe valea Someşului, lîngă Rodna-Veche, unde s-au stabilit pentru mulți ani. De Maieru deci se leagă toată copilăria mea şi toate amintirile asupra primului contact cu lumea exterioară. Eram de vreo doi ani şi jumătate cînd ne-am mutat în Maieru. Cea dintîi amintire a existenței mele e chiar de la sosirea noastră aici. Amintirea nu e^recis conturată şi e de ordin auditiv. Cred că am ajuns noaptea tîrziu în sat, cu o căruță pe care erau încărcate diferite mobile şi bagaje şi în care, undeva, mă găseam şi eu. Nu în brațele mamei, căci mama trebuie să fi ținut, cu destulă greutate, pe fratele meu al doilea, care sosise pe lume la un an după mine şi pe urmele căruia, chiar atunci, era pe drum al treilea. Amintirea aceasta dintîi e ca o deşteptare din somn prin întunerec, cînd urechea înlocuieşte toate celelalte simțuri.

Părea că se oprise căruța; încetase zgomotul roților, un zgomot în care intra scîrțîitul uşor al osiilor şi hîrîitul monoton al obezilor brăzdînd adînc trupul pietros al şoselei. Poate că tocmai încetarea bruscă a acestui zgomot adormitor prin insistența lui mi-a deşteptat şi mi-a deschis conştiința. După o tăcere de cîteva clipe, am auzit deodată un zgomot nou, ciudat, zgomotul pe care-1 face, cînd se sparge, o tablă de sticlă acoperită cu ştofă. Imediat apoi glasul tatii, cunoscut: «*Na, că s-a spart ceva!*» Şi după el glasul mamei, mai liniştitor pentru

mine, deşi atunci glasul părea speriat: «*Vai de mine, numai să nu se fi prăpădit oglinda cea mare!*» Amîndurora le-a răspuns nepăsător, mormăind somnoros, un glas necunoscut: «*Apoi că prea multe catrafuse...** Glasul acesta străin a fost întrerupt şi acoperit de un sunet metalic, clar şi dulce, de clopoţel, scuturat nervos; calul, extenuat, încerca desigur să-şi scuture osteneala din oase.

Cîteva clipe fu iarăşi tăcere. Doar cineva umbla pe lîngă căruţă cu paşi moi, care parcă se topeau în beznă. Pe urmă, brusc, alt zgomot straniu, nişte aripi, care se zvîrcoleau undeva chiar lîngă mine, urmate de un *cucurigu* prelung şi foarte pătrunzător.

— Tii, trăsni-te-ar, că m-ai şi speriat, cocoş nebun ce eşti! făcu glasul mamei, căutînd să-şi ascundă spaima sub o închipuire de glumă.

— Apoi el îşi face datoria cum i-a poruncit Dumnezeu, murmură glasul necunoscut, cu pauze icnitoare, ca şi cînd ar fi dezlegat cu greutate ceva în vreme ce vorbea.

Atîta e amintirea. într-un continuu de întunerec, glasuri distincte, cuvinte rămase în ureche (cînd aud şi azi mai ales cuvîntul *catrafuse,* îmi răsună în suflet culoarea şi tonalitatea glasului de atunci), sunetul de clopoţel şi cîntecul cocoşului.

De cîte ori călătoresc noaptea cu trăsura şi opresc undeva pe şosea, prima clipă de linişte deplină face să mi se trezească îndată în toată fiinţa mea simţămintele acelui întîi moment de viaţă conştientă. De cîte ori aud noaptea o căruţă trecînd pe şosea şi sunetul clopoţeilor, inima mea vibrează întocmai ca în cea dinţii deşteptare a conştiinţei, vibrează fără voia mea, ca şi cînd s-ar fi atins coarda cea mai trainică a existenţei mele sau poate însăşi axa imaterială, enigmatică şi eternă a sufletului. Cîntecul cocoşului îmi inspiră şi azi totdeauna spaimă amestecată cu plăcere...

De satul Maieru se leagă pe urmă primele impresii care au lăsat urme ce nu se pot şterge în toate domeniile percepţiei şi ale conştiinţei. De acolo mi-a rămas imaginea jocului românesc, aşa cum l-am scris în capitolul întîi din *Ion,* cu învîrtita, cu fetele care aşteaptă să fie poftite, cu nevestele şi bătrînele în grup separat de privitoare, cu bărbaţii care palavragesc cu gravitate. Acolo au trăit aievea lăutarii din *Ion,* şi Briceag, şi Holbea, şi Găvan. De-acolo am luat dracii de copii care fac fel de fel de nebunii, fură buchetele de flori din mîinile fetelor emoţionate, se adună lîngă cei ce joacă, se pleacă pe vine şi privesc cu înfrigurare la picioarele fetelor, aşteptînd ca, în toiul învîrtitei, să se ridice mai sus poalele şi să zărească poate ceva. Am fost şi eu negreşit printre dracii aceia plini de curiozităţi, în care se manifestă, fără seama lor, instincte şi dorinţi încă embrionare.

în Maieru mi s-a deşteptat în inimă întîia oară chiar sentimentul iubirii. Era o fată de vreo douăzeci de ani, fată de măritat. Nu ştiu cum o chema. în casa noastră, cînd o pomenea cineva, îi zicea „fata pădurarului". Eu aveam vreo cinci ani şi iubeam pe fata pădurarului. Iubirea era o dorinţa dureroasă de-a o vedea şi de-a mă apropia de ea. Fireşte, nu aş fi mărturisit cuiva pasiunea aceasta pentru nimic în lume. O socoteam o mare ruşine, mai ales că toţi băieţii de vîrsta mea aveau un dispreţ suveran pentru tot ce era femenin. Cu atît mai puţin aş fi îndrăznit să-i spun ceva ei, iubitei mele. Totuşi fata, deşi numai fata pădurarului, avea aceleaşi priviri scrutătoare şi înţelegătoare pe care le au în genere fetele şi femeile cînd e vorba să descopere pe cineva care le iubeşte şi nu îndrăzneşte. Şi deci fata pădurarului, cumnecum, a băgat de seamă că mi-e dragă, îmi rîdea şi ea cu drag cînd mă vedea, iar odată, întorcîndu-se de la horă şi dînd peste mine pe uliţă, m-a luat în braţe şi m-a înăbuşit în sărutări. în braţele iubitei mele însă numai plăcere n-am simţit. Eram profund ofensat că m-a ridicat în braţe ca pe un copil şi mai ales îmi era ruşine de moarte că şi alţi copii au văzut cum m-a sărutat fata pădurarului, adică o fiinţă femenină vrednică numai de dispreţ... Cu sărutările acestea s-a isprăvit de altfel prima idilă a mea amoroasă. Din sufletul meu a dispărut încetul cu încetul pînă şi imaginea trupească a iubitei, încît nu mi-aş mai putea reconstitui nici ochii ei, nici părul, necum figura ei. Şi cu toate acestea, evocarea fetei pădurarului îmi face totdeauna inima să fie alintată parcă

de o mîngîiere eterică, deşi toate eforturile amintirii nu pot redeştepta şi filtra azi din subconştientul în care se îneacă încetişor tot trecutul omului decît un foarte vag surîs cald de fecioară şi două şiraguri de dinţi foarte albi... Fata pădurarului mi-a rămas o imagine atît de scumpă, că în a doua povestire pe care am publicat-o la începutul carierei mele de scriitor, pe ea am făcut-o eroină. Din nenorocire, povestirea a ieşit mediocră şi a rămas înmormîntată în revista de pe vremuri.

Cele dintîi plăceri ale slovei tipărite şi ale ştiinţei de carte tot în Maieru le-am avut, în forma primelor lecturi care m-au pasionat, *Poveştile ardeleneşti* ale-lui Ion Pop Reteganul, vreo cinci volume, pe care le-am recitit cu dragoste înfiorată de vechi amintiri chiar şi acum cîţiva ani. Zmeii şi zînele şi balaurii şi cîinii năzdrăvani şi toate minunile cuprinse în basmele pe care le citeam căutam să le găsesc în zilele următoare, însoţit de numeroşi tovarăşi voinicoşi ca şi mine, pe dealurile şi rîpele de pe malurile Someşului, pe măgurile înalte, pe tot cuprinsul hotarului comunal.

în Maieru am văzut întîia oară, la crîşmarul Tupcil, o petrecere ţărănească cu lăutari, sfîrşindu-se cu o păruială generală pe urma căreia cîrciumarul ovrei a plătit toate oalele sparte...

în Maieru am trăit cele mai frumoase şi mai fericite zile ale vieţii mele. Pînă ce, cînd să împlinesc zece ani, a trebuit să merg la Năsăud, la liceu. De la Maieru pînă la Năsăud, cale de cinci ore cu trăsura, am plîns amarnic, parcă instinctul mi-ar fi spus că nu voi mai avea niciodată bucuria de viaţă ce am simţit-o în comuna mare, bogată, de la poalele Ineului, cel cu zăpada eternă[1]...

[1] Aceste relatări şi altele referitoare la anii copilăriei au fost publicate iniţial în articolul *între roman şi viaţă (Povestea primului capitol din „Ion"), Vremea,* V 1932), nr. 235 (1 mai), p. 11. Cu trei ani mai tîrziu, romancierul avea să depene amintirea primului „Bal filantropic" (*Adevărul literar şi artistic,* XIV, nr. 783, 8 decembrie 1935, p. 3). „Evenimentul", avînd ecou în paginile romanului *Ion,* îl prezentăm în fragmentul ce urmează:

Fecunditatea primei nopţi de scris n-a mai revenit. Am căutat în schimb, cît îmi permiteau grijile vieţii, să lucrez în fiecare zi cîte ceva, cît de puţin ar fi, pentru a mă putea menţine în ritmul şi atmosfera lumii ce o zugrăveam. Au fost totuşi săptămîni întregi cînd n-am avut răgazul să mă apfopiu de loc de manuscris. Cu toate acestea, în doi ani, am izbutit să isprăvesc această a doua versiune, care în realitate era prima realizare serioasă a romanului de atîta timp frămîntat.[1] în cursul acestei adevărate elaborări, am dat la o parte şi titlul iniţial, *Zestrea,* înscris pe caietul cel dintîi; găsisem un titlu nou, care deşi anodin, mi s-a părut expresiv: *Ion.*[2]

După o pauză numai de cîteva luni, m-am hotărît să mai transcriu o dată textul, pentru tipar.[3] O trans-

„...îmi aduc aminte de unul din cele mai minunate lucruri al vieţii mele: cea mai mare *luminăţie* pe care am văzut-o eu vreodată, pe cînd aveam numai trei ani.

într-un sat apropiat, în fiecare an avea loc un bal, la care luau parte toţi teologii şi toate fetele de măritat ale preoţilor. Era un fel de tîrg de fete, căci aci se alegeau miresele, pentru viitorii hirotonisiţi. Se numea, nii ştiu de ce «Bal filantropic».

Tatăl meu şi cu mama s-au suit în căruţă şi-au plecat. Eu, curios şi supărat că mă lasă singur acasă, m-am ascuns — mititel cum eram — în coada trăsurii şi-am mers şi eu.

Acolo, rămas pe dinafară, priveam la luminăţia aceea, care mie mi se părea ca-n poveşti. Şi ce era, decît două lămpi de petrol, ce străluceau roşcat! Cei trei ani ai mei, însă, găseau că e ceva feeric; muzica răsuna, umbre treceau prin faţa ferestrelor şi eu stam neclintit, cu totul fermecat de o astfel de privelişte dumnezeiască.

Acum cincisprezece ani — mînat de amintire — am plecat împreună cu nevastă-mea, în locurile copilăriei, să asist cu ochi de om matur, la *Balul filantropic.* Ce decepţie! Ce sărac şi meschin mi s-a părut totul! Cît de mică şi neînsemnată devenise priveliştea năzdrăvană de vîrsta de trei ani!

Dar aceea era *altceva;* acel bal, acea *luminăţie* de vis a fost şi va rămîne în sufletul meu cel mai fastuos spectacol al vieţii mele!"

[1] V. notele ediţiei de faţă, p. 701—708.

[2] V. *Addenda,* p. 589 n. 1.

[3] V. notele ediţie de faţă, p. 711—713.

criere atentă va fi binevenită, căci va frămînta din nou textul întreg, va fixa definitiv toate detaliile şi mai ales numele personagiilor.

Chestia numelor pare multora fără importanţă pentru opera de artă. Eu însă cred că, şi în viaţa reală, numele are o însemnătate deseori hotărîtoare asupra soartei celui ce îl poartă. în roman, numele oamenilor le defineşte dintru început fizionomia morală. în *Ion* am lucrat, într-un fel şi pînă la un punct, după modele vii. în orice caz, fiecare persoană din roman pornea cel puţin de la o însuşire a unui om real, luîndu-i pentru orice siguranţă, şi numele adevărat.

Astfel Ion Pop al Glanetaşului, eroul însuşi, a existat aievea şi se numea aproape aşa[1]; mai mult, el trăieşte şi azi, necăjit şi amărît, copleşit de copii, vreo şapte... Cel ce poartă numele eroului meu a rămas un biet ţăran ca vai de capul lui, pe cînd cel din roman se ştie cîte pozne şi totuşi ce carieră face înainte de-a muri asasinat.

Am mai păstrat numele cîtorva persoane care mi s-au părut potrivite şi care în roman nu apar întru nimic micşorate sau coborîte. Aşa preotul Ion Belciug a fost într-adevăr preot în Prislop pînă cînd am trecut eu în România. Cel din roman însă mi se pare că merită mai mult numele, fiind mai dintr-o bucată şi putînd servi ca model oricărui preot în multe privinţe. Nu ştiu dacă mai trăieste cellalt; în Prislop însă nu mai e... De asemenea, am păstrat numele notarului Stoessel. Omul mi-a făcut mai tîrziu, la Bucureşti, o vizită şi mi-a mulţumit pentru felul cum l-am „feştit", adică cum l-am zugrăvit în roman. Fiindcă îi convenea, se recunoaşte pe sine în cel din carte, deşi nu e nici o asemănare între ei afară de nume.

Aproape toate celelalte personagii au numele cu care le-am botezat eu.[1] [...][2]

Ar trebui să plictisesc prea mult pe cititori dacă aş încerca să lămuresc chiar numai un subcapitol în toate amănuntele, spre a demonstra trăsăturile luate de mine direct din viaţă şi pe cele adăogate pentru trebuinţa momentului. Desigur că sunt destule lucruri din propria mea viaţă şi a familiei mele, precum sunt din ale atîtor nenumăraţi cunoscuţi sau străini, observaţi de aproape sau zăriţi întîmplător, poate din fereastra unui tren în mers. Poate că azi nici eu însumi n-aş mai fi în stare să explic atîtea scene cum s-au înlănţuit, de unde au apărut. Creaţia artistică e un proces sufletesc de esenţă divină. Ea nu se poate experimenta, nici reconstitui ca un proces fizic oarecare. Opera de artă nu e niciodată emanaţia directă a unor experienţe anume făcute. Emoţia nu intră în artă în stare brută, luată gata din natură, ci totdeauna transformată complet prin misterioase şi insesizabile me" tamorfoze, care constituie însăşi taina creaţiei artistice. Creatorul poate explica numai ceea ce face conştient; par-

[1] Numele real: Ion Boldijar al Glanetaşului. Din relatările lui Tiberiu Rebreanu, publicate în articolul *Prototipuri de personaje din romanul „Ion", Steaua,* XI (1960), nr. 12 (decembrie) reţinem următoarele date: Ion este fiul lui Vasile şi Xeniei Boldijar (mama din familia Harosa; *n.n.:* nume întîlnit de cititorii ediţiei noastre în *Domnul Ionică,* localizare după nuvela *Az ornagy [Maiorul],* v. voi. I, p. 313). Fraţi: Iacob şi Paraschiva. A murit în 1935 de icter negru.

în acelaşi articol se susţine (pe baza celor relatate de surorile scriitorului) că rivalul lui Ion (George) s-a numit, în realitate, Nechita, fiu al lui Toma Iloan, ţăran înstărit din Prislop. După identificările făcute de Ştefan Bănulescu în articolul *în satul lui Ion, Gazeta literară»* (1955), nr. 48, numele adevărat al iubitei eroului nostru ar fi *Florica lui Mapei Hordoană,* iar al socrului său (Vasile Baciu): *Ignat Tabără* (numele de familie întîlnit şi în nuvela *Proştii, n.n.*\ v. voi. II, p. 12).

[1] în articolul citat, Tiberiu Rebreanu menţionează ca autentice următoarele nume: *Macedon Cercetaşu;* notarul *Friedman,* din Nimigea; *Savista;* soţii *Lang.*

Tot domnia-sa mai face următoarele identificări de prototipuri literare: *Măria Rebreanu* — căsătorită *Strat* (Ghighi Herdelea); *Dumitru Pop* (Moarcăşu); primarii *Pop Iosif* şi *Hordoan Zaharia* (Florea Tancu); notarul *Alexe Candale* (Căldăraru), Aurel Ungureanu (Aurel Sasu din corn. Ilva-Mare, student la Medicină; din pricina lui, Livia Rebreanu va rupe logodna cu preotul George Pteancu, măritîndu-se mai tîrziu cu prof. Ovidiu Hulea).

[2] Fragment citat la p. 662, al. 3.

tea cea mai importantă a creației însă se petrece în subconștientul lui, şi deci îi rămîne şi lui însuşi inexplicabilă.

G. *Bogdan-Duică,* regretatul profesor de literatură de la Universitatea clujană, a invitat odinioară, după cum am aflat, pe studenții săi de pe Valea Someşului să încerce a reconstitui geneza tuturor personagiilor şi localităților romanului *Ion.* Cîteva sute de studenți harnici au cercetat toate satele şi poate pe toți locuitorii. Rezultatul n-a putut fi decît cel firesc: pentru fiecare personagiu din roman s-au descoperit o sumedenie de părinți prea puțin asemănători între ei.

[Ion a apărut în două volume numai din necesități editoriale. Am dat fiecărui volum cîte un subtitlu *Glasul pămîntului, Glasul iubirii* — din aceleaşi motive. Totuşi, au fost critici care au găsit cu cale să comenteze savant fiecare volum în parte, să găsească superior pe unul celuilalt sau să explice prin subtitlurile volumelor anume lucruri din roman.

Puterea creatoare este totdeauna un dar special, un dar divin. Manifestarea acestui clar însă reclamă şi voința mare a celui înzestrat. Cînd în sufletul tău s-a dospit suficient aluatul viitoarei opere de artă, luni sau ani de zile, parte conştient, mare parte cu totul inconştient şi în afară de puterea voinței tale, cînd fermentația aceasta tainică s-a terminat, atunci trebtiie să intervie voința ta hotărîtă, stăruitoare, încăpățînată, adică munca creației, cu bucuriile şi ostenelile ei, programatică, asiduă. Fără de muncă, opera ar rămîne în stare embrionară în sufletul creatorului.

Fireşte, vorbesc mereu *pro domo.* Nu mi-aş permite să generalizez, deşi sunt convins că o operă de artă de dimensiunile unui roman nu se poate realiza fără muncă încordată, fără nenumărate ceasuri la masa de scris cu hîrtia albă dinainte.

Greutatea cea mai mare pentru scriitor este stabilirea şi executarea unui plan de lucru bine precizat. Trebuie

să-ți faci singur o educație anume a voinței, să te sileşti a-ți executa propriile-ți proiecte de muncă. Cînd e vorba de muncă pentru sufletul tău, eşti veşnic ispitit să o amîi_pentru a doua zi. Ți se pare normal să te duci la o slujbă străină la oră fixă, să te aşezi la birou şi să munceşti, dar nu te poți lesne obişnui să te aşezi la masa ta de scris, acasă, la anume oră şi să lucrezi atîtea ceasuri.

Pentru mine, în cariera mea de scriitor, lupta cea mai dîrză a fost, multă vreme, neputința de-a mă conforma unei munci sistematice. Mă înşelam pe mine însumi, codindu-mă a mă aşeza la birou. îmi propuneam că din ziua cutare am să lucrez negreşit cel puțin atîtea ceasuri. Şi-mi călcam legămîntul față de mine însumi. Ani de zile am căutat să mă îndemn singur cu ecritouri, făcute tot de mine, puse pe masa de scris, ostentativ: «Scrie la roman!»

Numai cu multă stăruință am ajuns să-mi devie biroul meu, cu hîrtia albă, o necesitate de viață. Obiceiul mi l-am făcut tocmai lucrînd la *Ion.* Obiceiul a devenit pe urmă o pasiune. O zi în care n-aş sta la masa de scris cîteva ore mi s-ar părea acuma o zi pierdută.

Fireşte, a sta la birou nu înseamnă negreşit a scrie. Scrisul cere o concentrare, o încordare a atenției, pe care n-o poți obține totdeauna. Inspirația însă nu vine decît chemată. Inspirația e în bună parte concentrarea atenției asupra unui anume lucru. De obicei, stînd la birou, dacă ai destulă linişte sufletească, izbuteşti să-ți aduni gîndurile în jurul unui anume moment, să te transpui în atmosfera dorită. Pe urmă, scrisul vine aproape de la sine. Din străfundul sufletului se ridică în conştiința ta imagini, gesturi, locuri, cuvinte neaşteptate. Atunci scrisul e o plăcere.

[Spuneam cum am ajuns, frămîntînd planul romanului, să-1 sintetizez într-o imagine grafică. în cursul elaborării, am căutat să realizez concret imaginea aceasta. De-aci a rezultat împărțirea fiecărui capitol în mici di-

viziuni care cuprind cîte o scenă, cîte un moment, în sfîrşit, un fir liber din ţesătura generală. Toate acestea apoi au trebuit înnodate în anume fel, ca să se poată întoarce în cuprinsul acţiunilor principale, care şi ele, la sfîrşit, trebuiau să se unească, să se rotunjească, să ofere înfăţişarea unei lumi unde începutul se confundă cu sfîrşitul. De aceea romanul, un corp sferoid, se termină precum a început. Cititorul care s-a dus în satul Pripas pe şoseaua laterală, trecînd peste Someş şi prin Jidovița, se întoarce la sfîrşit pe acelaşi drum înapoi, pînă ce iese din lumea ficţiunii şi reintră în lumea lui reală. Lumea romanului rămîne astfel în sufletul cititorului ca o amintire vie, care apoi se amestecă cu propriile-i amintiri din viaţa-i proprie"...

jjUrmărind firul „mărturisirilor" în desfăşurarea obiectivă a creaţiei şi existenţei scriitorului, istoria cărţii îşi clarifică şi-şi îmbogăţeşte paginile. Dacă majoritatea datelor relatate de Rebreanu sînt confirmate de studiul caietelor de creaţie şi al variantelor manuscrise, nu mai puţin adevărat este şi faptul că unele detalii biografice impun corectări. Ne referim mai întîi de toate, la ambianţa, amintită de prozator, din preajma debutului literar, eveniment ce se petrece concomitent şi cu cristalizarea primilor germeni ai viitorului roman.

De-a lungul a şase decenii, demisia din armată a sublocotenentului Rebreanu „pentru a se dedica scrisului" s-a plămădit în legendă, faptul fiind preluat ca atare de istoria literară. Nedumeriri puteau exista şi, uneori, au existat chiar semne de întrebare. Cum era posibil ca un ofiţer, notat „excelent în toate rapoartele cazone", să demisioneze din armată, părăsind cariera militară pentru a reveni în sînul unei familii numeroase, în care învăţătorul Vasile Rebreanu]abia putea face faţă nevoilor mărunte ale vieţii? Refuzul teatrelor budapestane de a-i juca piesele, oferite pentru reprezentare, nu era

de bun augur. Celelalte scrieri, apropiate ca factură, rămase în sertar, nu avuseseră o soartă mai bună. Pe de altă parte, primele nuvele publicate în *Luceafărul* (catalogate ca mediocre de însuşi scriitorul lor) nu reprezentau un gir care să-i îndreptăţească hotărîrea nestrămutată de a se avînta în lumea literară a vechiului regat. Neclarificate rămîneau, de asemenea, motivele arestării şi extrădării lui Rebreanu (1910).

Hste neîndoics că atmosfera cazonă a armatei austro-ungare, prin toate fibrele lăuntrice, era improprie tînărului veleitar. Rizibilă prin caracterul ei, cu preocupări de tipul celor amintite în nuvela *A fohadnagy ur* [Domnul locotenent] — unde ofiţerii se întreabă „dacă la cartuşieră trebuie închisă mai întîi clapa dreaptă şi apoi cea stingă, sau mai întîi cea stingă, şi apoi cea dreaptă" — armata nu putea provoca tînărului snblocotenent decît sarcasm. Pe alte meleaguri, o situaţie similară avea să sensibilizeze spiritul caustic al unui Gheorghe Brăescu, ai cărui ofiţeri din *Jocul de război* se întrebau, la rîndul lor, cum este mai corect să se pronunţe: *cartuşeră* sau *cartuşieră,* pentiu a descoperi, pînă la urmă, că se poate spune şi *car tuşe lâ.*

Toată atmosfera vieţii cazone din ciclul *Szamărletra [Scara măgarilor]* dezvăluie mediul închis, opac, în care se derulează existenţa sublocotenentului de honvezi. Tendinţele de evadare sînt pe deplin justificate, cu atît mai mult dacă se au în vedere şi aspiraţiile literare ale tînărului ofiţer.

Peste toate acestea jocul hazardului avea să-i faciliteze drumul spre literatură. Demisia din armată are loc şi sub impulsul unor factori străini vocaţiei sale literare.

[Păţaniile tînărului de 22 de ani ne sînt dezvăluite într-un memoriu adresat Consiliului de Miniştri, document aflat astăzi la B.A.R., Arh. L. Rebreanu, I (1), ms. 32. Memoriul este ulterior arestării sale din 15 februarie 1910 (de către cabinetul V al Tribunalului Ilfov) la cererea oficialităţilor austro-ungare (mandatul de arestare Dosar 628/33/1910.)

[După relatările lui Rebreanu, motivul şi pretextul arestării „datează încă din anul 1907, de pe vremea cînd

făceam serviciu activ ca sublocotenent în Reg. 2 de infanterie, care staționa pe atunci în Pesta". Șicanele comandantului de regiment — colonelul Schnorch (nemulțumit de colaborarea ofițerului la cîteva reviste literare românești) — aveau să amărască mult viața sublocotenentului, amenințat cu „permutarea" în Galiția. (O primă cerere de demisie ar fi fost respinsă de comandant, pe motiv că ofițerul nu trebuia să se prăpădească în „neghina agitatorilor".)

^Avatarurile tragicomice, subliniate în rîndurile ce urmează, întregesc informația cu privire la „cariera militară" a tînărului Rebreanu. Citățm din memoriu:

„...Astfel, pentru timpul manevrelor de toamnă mă însărcinează (colonelul Schnorch—*n.n.)* să intru în comisiunea de popotă din care mai făceau parte un locct.-colonel şi un căpitan, eu avînd de-a compune pentru fiecare săptămînă menu-urile şi de-a controla, dimpreună cu locot.-colonelul-preşedinte, socotelile popotei ce le conducea căpitanul-casier. Pe la sfîrşitul manevrelor, căpitanul, un cartofor pătimaş, primind o sumă de o mie şi ceva de coroane, de frică să nu joace la cărți banii, mă roagă să-i păstrez eu pînă ce ne vom reîntoarce la Budapesta, unde avea să achite dintr-înşii furnizorii popotei. Eu luai banii şi îi pusei în cufărul meu, pe care îl purta ordonanța mea. Cînd însă ajungem în Pesta şi caut banii, banii nicăiri. Comunic pierderea imediat colonelului, care însă caută să-mi găsească belea, şi cu toate protestările mele, porneşte în contra mea cercetare onorifică. Comisia de onoare mă găseşte nevinovat, deoarece în decursul dezbaterilor s-a dovedit că banii mi-au fost furați de chiar ordonanța mea, care îndată după sosirea în garnizoană se eliberase. Plictisit şi scîrbit de necontenitele şicane ale colonelului, acuma îmi înaintez din nou demisia, care, după multe stăruințI, a şi fost primită."

Stîrnesc un interes deosebit faptele menționate mai departe în memoriu, menite să întregească substanțial biografia omului şi creației sale. Ele ne fac să ne întrebăm din nou care să fie data *reală* a debutului literar,

fixat actualmente de istoria literară la *Luceafărul* din Sibiu (1 noiembrie 1908, respectiv *după* întoarcerea lui Rebreanu în Transilvania). Citățm:

„Ieşit din armată, intrai în publicistică ca redactor îa ziarul *Lupta* [1] din Budapesta. în 1908, pentru un articol în care procurorul general găseşte *agitație împotriva statului,* sînt dat în judecată; Curtea cu juraţi însă mă achită. Achitarea aceasta însă probabil a nemulțumit mult pe fostul meu comandant de regiment, care îmi urmărea cu atenție activitatea în publicistică. El deci se grăbeşte şi, împotriva tuturor ofițerilor regimentului, mă dă din nou în judecată, acum la tribunalul din Gyula, pentru pretinsul abuz de încredere despre care pomenii mai sus şi asupra căruia comisiunea de onoare a regimentului se pronunțase deja, găsindu-mă absolut curat. Fapta aceasta a ultraşovinistului colonel, pătrunzînd şi în presă, toate ziarele, ungureşti chiar, înfierează manevrele colonelului şi reprobă acest fel de goană nebună împotriva mea. Aşa, tribunalul din Gyula, şi el, fără chiar să mai judece afacerea în fond, aduce o decizi-

[1] Publicație românească tipărită între 1906—1910. în paginile ei nu se găsesc articole *semnate* de Liviu Rebreanu. în rubricile de literatură sînt publicate lucrări ale scriitorilor români, deopotrivă din Transilvania, ca şi din vechiul regat (Sadoveanu, Anghel, Agârbiceanu, Cazaban, Goga, Isac ş.a.). Majoritatea articolelor (multe cu caracter social şi de emancipare națională) sînt nesemnate. Nu este exclus ca Rebreanu să fi publicat în paginile acestui cotidian (mai degrabă înaintea demisiei din armată). în timp ce unele afirmații din memoriul citat — făcute nemijlocit sub influența unei conjunct turi nefericite — peste ani nu vor mai fi reluate de scriitor, amintirea primelor slove tipărite în presa budapestană revine şi peste decenii: „Primele mele articole apărute în ziarele din Budapesta — vajafirma scriitorul în interviul acordat *Dimineții* la 26 septembrie 1932 — erau elogios apreciate. Numai că, într-o bună zi, m-am trezit cu colonelul meu, care m-a sfătuit prieteneşte să renunț la scris, pentru că nu se cade ca un ofițer — notat excelent în toate rapoartele cazone — să se ocupe cu fleacuri." (V. *Lămuriri asupra ediției,* voi. I al ediției de față, p. XCI — XCII, sau prefața la voi. *Golanii, Calvarul, Ciuleandra,* Biblioteca pentru toți, 1965, p. VII-VIII.)

une, prin care, declinîndu-şi competenţa, ordonă închiderea dosarului şi sistarea acţiunei intentată contra mea. Curtea de apel din Oradea-Mare, în urma apelului procurorului, confirmă şi ea hotărîrea tribunalului şi o declară definitivă şi ridicată la putere de drept. Acestea toate în august 1908."

Şirul necazurilor pare a nu se fi întrerupt. Scriitorul afirmă că pentru trei articole publicate în *Revista Bistriţei,* „pe care o condusesem singur înainte de a veni aci", ar fi fost dat judecăţii în februarie 1910, lăsînd a se înţelege (de altminteri prin tonalitatea întregului memoriu) că altele sînt motivele intime ale extrădării cerută de oficialităţile austro-ungare.

Revista Bistriţei a fiinţat, într-adevăr, între 1906 — 1910, fără însă ca în paginile ei să fi apărut articole *semnate* de Liviu Rebreanu, nicidecum să fi fost condusă de acesta. Nu-i mai puţin adevărat că în romanul *Ion,* poetul Titu Herdelea — alias Liviu Rebreanu — pleacă la Sibiu la lucrările „Astrei" în calitate de reprezentant, improvizat, al *Tribunei Bistriţei,* ca unul ce fusese tipărit în paginile revistei.[1] Unde începe şi sfîrşeşte realitatea şi ficţiunea este greu de răspuns. în acest caz, credem mai curînd că nu eroul urmează paşii autorului, ci scriitorul preia din faptele personajului său.

\Nu este locul să comentăm şi alte afirmaţii discutabile ale fostului ofiţer rechemat „la oaste" împotriva voinţei sale.[2] Rostul lor era să împiedice, pe orice cale, extrădarea, intenţie ce nu se realizează.[3] în zilele de început ale lui august 1910, după şase luni de detenţie, petrecute în închisoarea Văcăreşti şi în temniţa din Gyula,

[1] Pentru lămuriri suplimentare, a se vedea tabloul 4 din cap. XII, *George,* p. 513—514 ale ediţiei de faţă.
[2] Atribuirea titlului de licenţiat în litere la facultatea din Viena; relaţii epistolare — în anul 1907 — cu revistele *Luceafărul* (Sibiu) şi *Sămănătorul* (Bucureşti) etc.
[3] Memoriul, nedatat, pare să fi fost scris în vara anului 1910; scriitorul menţionează la sfîrşit că „deşi dosarul meu a fost înaintat încă la 28 aprilie cor. (arestarea avusese loc la 15 februarie — *n.n.),* pînă astăzi nu s-a adus nici o hotărîre".

îl regăsim în Bucureşti. Acum îşi fixează primul cadru al romanului de mai tîrziu. într-un caiet de creaţie, datat 11 august 1910, Rebreanu schiţează, foarte sumar, liniile romanului *Zestrea,* oprindu-se mai cu seamă asupra listei personajelor ce urmau să fie angrenate în conflict (v. *Addenda* p, 589-590.)

în timp, ele au fost precedate — aşa cum am văzut — de nuvela *Ruşinea*[1], pe care o reproducem în *Addenda* volumului de faţă (p. 577), lucrare neterminată, plăsmuită în anul 1908, imediat după întoarcerea din armată, întîmplările narate şi onomastica personajelor nu găsesc prea multe echivalenţe în caietul de creaţie amintit. Caracterologic, personajul central (Macedon Glanetaşu) se înrudeşte, mai degrabă cu bătrînul Codrea, la rîndul lui un „neînţeles", din schiţa cu acelaşi nume (publicată, în paginile *Luceafărului* şi scrisă în aceeaşi perioadă). Peste ani, portretul lui Macedon Cercetaşu[2], prezent încă din primul episod al romanului, va sintetiza profilul ambelor personaje.

Prin detalii toponimice şi atmosfera degajată de mişcarea oamenilor ce bat aceleaşi drumuri între Prislop şi Trădam, nuvela este, într-adevăr, preludiul cărţii ce avea să iasă de sub teascurile tipografiei abia în 1920. Toate drumurile duc spre Trădam, căci el „a ajuns un fel de centru de întîlnire al tuturor satelor dimprejur. Dumineca şi-n sărbători, mai ales, tot norodul se adună acolo ca la comedie. Năsăudenii vin pentru că acolo e mai ieftin rachiul, luşcanii ca să facă acolo hora, căci în satul lor nu se găseşte bătătură, fiind azvîrlit pe cinci coaste de deal, răbrişorenii vin ca să se certe cu năsăudenii, cu cari au pricini de hotar, iar prislopenii vin, pur şi simplu, pentru că ei şi în Trădam sînt ca acasă, căci Tradamul n-are hotar, ci e pe pămîntul lor."

[1] Originalul se află la familia Rebreanu (ms. 2.540, f. 35). Pentru prima oară a fost publicat de N. Liu în articolul *Rebreanu necunoscut, Viaţa românească,* X (1957), nr. 2 (februarie), p. 106-115.'
[2] V. cap. I, *începutul,* p. 17—18 ş.a.

Din aceeaşi perioadă de creaţie (1908 — 1910) datează şi nuvela *Boanghina*[1], publicată de noi, de asemenea, în *Addenda* volumului de faţă (p. 580). Ca şi în cazul *Ruşinii* Rebreanu notează pe manuscris: *„La Zestrea"*. Dacă într-adevăr scrierea urma să fie încorporată în roman, paginile ei sînt simptomatice pentru strădania tînărului prozator, care, ţintind piscurile înalte ale creaţiei romaneşti, îşi finalizează intenţiile în nuvelă. Ritmul şi culoarea acestor pagini sînt comune celor întîlnite în *Nevasta*, oferind clişeul negativ al acestei capodopere nuvelistice. Unele replici, deşi cu intenţii diferite, se suprapun perfect.

Boanghina:

— I-a fost tare dragă, sărăcuţul de el!
— Prindeţi-1, că vrea să sară în groapă...
— Şi după post să închinăm şi la nuntă.

Nevasta

— I-a fost tare drag, sărăcuţa... tare drag...
— N-o lăsaţi, că vrea să se arunce în groapă!...
— Şi la anul să bem la nuntă... Căci, de, morţii trăiesc cu Dumnezeu, iar cei vii cu oamenii. Pe morţi trebuie să-i mai lăsăm şi în seama Domnului, că noi avem destule necazuri cu cei vii...

în faţa unor asemenea situaţii, este legitimă întrebarea dacă într-adevăr nuvelistul a precedat romancierul, sau, dimpotrivă, dacă nu cumva Rebreanu era sortit de la bun început să fie romancier. Numeroasele documente rămase în sertarele scriitorului ni-1 dezvăluie preocupat de realizarea „întregului" încă din perioada primelor slove tipărite. Din acest unghi privite, înseşi lacunele creaţiei sale nuvelistice — fărîmiţare inegală a unui ansamblu armonios — atestă vocaţia lui de romancier.

Este puţin plauzibil ca la scrierea *Nevestei* autorul să fi avut la îndemînă amintitele pagini ce urmau să fie încorporate în *Zestrea*. (De regulă, prozatorul îşi *transcria* nuvelele de la o versiune la alta fără să le modifice substanţial; pe de altă parte, aşa cum am arătat, deşi lumea eroilor este aceeaşi, sentimentele şi intenţiile lor sînt total diferite.) Şi totuşi, replicile se suprapun aproape perfect.

Deşi cu traiectorii diferite, personajele par să-şi însoţească mereu autorul, care le aude vorbind, consemnîndu-le fidel nuanţele cuvintelor rostite. Este un proces lent de fermentaţie, care explică în bună măsură gestaţia îndelungată a romanului. în această atmosferă sînt scrise în Prislop şi alte nuvele, ca *Răfuiala* (28 ianuarie 1909) şi *Talerii* (24 aprilie 1909), iar mai tîrziu, după venirea lui Rebreanu în Bucureşti, *Proştii*, *Dintele*, *Vrăjmaşii*[1], *Idilă de la ţară* (tipărite între 1910 —1913) — toate cu un univers problematic direct înrudit cu lumea eroilor din romanul *Ion*. Punctele lor de contact ne îndemnau să afirmăm, într-un studiu mai vechi, că numeroase scrieri nuvelistice par desprinse dintr-un tot compoziţional, căzute, ca „din greşeală", de pe masa de lucru a romancierului.

Gîndul „romanului" pare să nu fi fost abandonat din clipa în care autorul avea să schiţeze primul contur al cărţii (1910). Condiţiile de creaţie sînt vitrege:

„Venind la Bucureşti, am dat piept cu viaţa, şi tot felul de greutăţi au început. M-am însurat devreme şi, neavîud un venit sigur, eram foarte strîmtorat. Făceam ce puteam, şi în puţinul timp liber ce-1 aveam am început a seri... în ascuns la *Ion*. *Zic în ascuns* pentru că nimeni nu ştia.

Cum să mărturiseşti o asemenea blestămăţie? Te făceai de rîs!

Tu, biet nemernic, care de-abia ai cu ce-ţi ţine zilele, să scrii un roman, cu pretenţii, parcă n-ai fi avut ce face alta![2]..."

Dacă lipsesc mărturii care să ateste existenţa unei alte versiuni a romanului, în afara celor redactate între

[1] Originalul se află la B.A.R. ms. 4.056, f. 140-143.

[1] Numele eroului, popa Grozea, apare în caietul de creaţie al romanului *Ion*, ms. 2.540, f. 30, contextul amintind ceva şi despre „ţăndăricea" adusă de la Roma, din crucea Mîntuitorului. („Popa Grozea, bătrîn, crucea lui Hristos, respect, preoteasa bătrînă, puţin crai.")

[2] *Adevărul literar şi artistic*, XIV (1935), seria a II-a, nr. 783 (8 decembrie), p. 3.

1916—1918, descoperim în schimb în arhiva scriitorului zeci de pagini cu însemnări onomastice, schițe şi rezumate de capitole, alături de numeroase punctări ale conflictului şi acțiunii propriu-zise care, împreună, întregesc, aproape în cele mai mici detalii, structura viitoarei opere. Cu excepția cîtorva pagini de început, datate 1910 şi corectate cu adaosuri, în 1912, cele mai multe sînt ulterioare anului 1914. Propunem această datare pe baza cercetării numeroaselor liste de personaje, aflate în „caietul de creație". Numele învățătorului Zaharia Herdelea, întîlnit în multe proiecte, a fost selectat dintr-un document oficial al primului război mondial: lista nr. 9 din 31 august 1914, cu soldații ardeleni răniți (documentul se află în arhiva Liviu Rebreanu, mapa 29 <1>, fiind subliniat cu creion roşu). Coroborînd această dată cu altele din mărturisirile autorului, sîntem tentați să atribuim cele mai multe pagini ale caietului de creație anului 1916, cînd Rebreanu îşi pregăteşte îndeaproape redactarea primei versiuni.

Exceptînd tatonările din Prislop (*Ruşinea, Boanghina* ş.a.), cartea a fost plămădită în decursul a zece ani. Aşa cum am arătat, la 11 august 1910, Rebreanu îşi fixează prima schemă de roman, iar în duminica zilei de 3 octombrie 1920 sfîrşeşte să transcrie ultima pagină a celei de a doua versiuni. în timp, pregătirea şi organizarea romanului durează cel mai mult, dacă le raportăm la redactarea propriu-zisă a cărții.

Deşi anevoios conceput, cu lungi şi migăloase sublinieri de detaliu, romanul este scris „pe nerăsuflate". Prima variantă, fidelă în liniile ei dominante formei definitive, este scrisă în mai puțin de un an (începută în duminica zilei de 27 august 1916, avea să fie terminată în noaptea zilei de luni 14 august 1917, orele 3 Transcrierea pentru tipar va fi apoi realizată din luna noiembrie a aceluiaşi an pînă în ziua de 3 octombrie 1920). De fapt, timpul folosit atît la prima redactare, cît şi la transcriere este şi mai scurt. Majoritatea capitolelor sînt elaborate în intervale scurte, variind intre 4 pînă la 17 zile. Scrierea este cursivă, fără prea multe poticniri, gîndurile urmînd firul unei „cronici" bine ştiute.

[O însemnare de detaliu din sumarul plan al *Zestrei* (v. p. 590—591) ne face să întrezărim viitoarea intrigă triunghiulară Ion-Ana-George. Mai tîrziu, scriitorul simte nevoia clarificărilor de detaliu şi încearcă o primă conturare de capitole. (V. *Addenda* p. 591 —592.) Dacă însemnările referitoare la primul capitol vor alcătui şi mai tîrziu schema de bază a formei definitive, celelalte capitole rămîn embrionare. Peste ani li se vor alătura alte notații, gînduri răzlețe, în afara unei construcții definitorii. (V. *Addenda*^. 593—595.) în această etapă planurile sînt într-o mai mare măsură tributare realității imediate. Selectîndu-şi personajele din lumea apropiată, Rebreanu este tentat, la început, să prezinte cît mai exact situația de fapt. Prototipurile din viața reală sînt mai „la ele acasă" în proiecte decît în paginile cărții, care, de la un punct, le va trăda adevărata existență. Sub impulsul realității, Zaharia Herdelea (alias Vasile Rebreanu) are, într-un proiect mai vechi, 7 copii, mult mai aproape de adevăr (11, în carte 3). Ion al Glanetaşului (în primele proiecte cu alte nume) are la început un frate, iar Ana (numită la început Ileana) este doar unul din cei patru copii ai lui Alexandru Vărzariu (mai tîrziu Vasile Baciu). „Schemele", deşi nici ele întru totul fidele realității, sînt mai familiare prototipurilor Ion Boldijar şi Rodovica — ambii amintiți în mărturisirile scriitorului. Filiațiile inițiale vor fi părăsite. Trierea severă a personajelor permite clarificarea liniilor prin care va evolua conflictul. Selecția are consecințe directe asupra fabulației, precum şi asupra psihologiei eroilor. Altavafimentalitatea unui Vasile Baciu, cînd îşi va vedea *singurul copil* ruinat de lăcomia de pămînt a ginerelui, după cum altul va fi felul de a gîndi al Herdelenilor, împovărați acum, aproape exclusiv, de grijile ce le pricinuiesc cele două fete, aflate în pragul măritişului. Ficțiunea depăşeşte mult realitatea. în procesul creației scriitorul renunță la datele realului, cînd ele prisosesc sau încurcă raporturile esențiale dintre principalii eroi angajați în conflict. Fratele lui Boldijar (Marin, numit mai tîrziu Iacob al Glanetaşului) sucombă la transcrierea romanului, existența lui dovedindu-se parazitară, fără ecou

în lumea cărții. în afară de Titu, ceilalți frați ai fetelor Herdelea vor dispărea încă la fixarea schemelor de capitole, însăşi existența surorilor va cunoaşte traiectorii mult diferite de împrejurările exacte ale vieții. Studiul caietului de creație ne dezvăluie un amplu proces de transfigurare artistică, ce atestă, o dată mai mult, măiestria constructorului în dialogul purtat cu prototipurile sale. Materia anostă este sublimată de ficțiune şi obligată să servească țelurilor estetice. Confruntarea faptelor exacte şi a celor imaginate sfidează tentația de a rezuma virtuțile creatorului la observarea atentă a realității.

Nu este mai puțin adevărat că romanul, ca şi proiectele lui, este populat cu multe nume din lumea prislopeană şi din împrejurimile Năsăudului. Corespondențele exacte sînt mai numeroase decît cele „mărturisite" de romancier. Ca şi în cazul altor scriitori, la Rebreanu onomastica are o importanță covîrşitoare. Alegerea numelor este obsesie. Confruntînd proiectele de capitole cu fixarea în timp a numelor definitive, constatăm că personajele nu se mişcă în voia lor pînă cînd nu-şi stabilesc exact identitatea.

(*Ion,* ca titlu de roman, este un caz singular. Nici nuvelistica nu oferă multe exemple similare. Din patru titluri — *Codrea, Filibaş, Iţic Ştrul, dezertor* şi *Bibi* — primele două vor fi, la retipăriri, înlocuite.)

în ansamblul creației, numele pare să exprime o întreagă existență. Semnificativă este în această privință metamorfoza numelor din caietul de creație.

JPrimul cuvînt cu care începe „actul de naştere" al romanului (planul din 1910 al *Zestrei)* este „Ion". Contextul ar fi derutat legitim privirea celui tentat să întrevadă, la data respectivă, viitorul cărții:

„Ion Bălan, flăcău de 23 ani, a făcut oastea, dar e chipeş şi voinic ca un balaur; e bogat; cap mare, cu păr cîrlionțat, de țigan, sprincene groase ca lipitorile, ochi mici, vioi, cărbune stins, gură mare, cu buzele groase, umflate şi umede."

Numele aparține însă viitorului „George Bulbuc", şi suportă corectări pe parcurs. La început este înlocuit cu „Gheorghe Bălan", apoi cu „Gheorghe Bulbuc". La un moment dat, scriitorul pare să se fi stabilit la acest ultim nume, după care, brusc, îl înlocuieşte cu „George Bulbuc". Nume hibrid, semirural, semiurban, ține parcă să se distanțeze de gloata unor Ştefan Hotnog, Trifon Tătaru, Macedon Cercetaşu, Simion Butunoi, Cosma Ciocănaş, Simion Lungu, Teoader Burlacu (citați dintr-o singură filă a caietului de creație). Exprimînd un proces de parvenire, „George" — aşa cum este conceput de scriitor — nu putea fi „Gheorghe". Numele rivalului cunoaşte, de asemenea, prefaceri. La început „Dumitru Zănoagă", apoi „Ion Zănoagă", mai tîrziu Ion Pintea[1] şi, în sfîrşit, Ion Pop al Glanetaşului, nume cu rezonanța pămîntului rîvnit.

în acelaşi spirit este botezat şi socrul; mai întîi Alexandru Vărzariu, apoi Paul Baciu şi, la urmă, Vasile Baciu. Numele, rostit simplu, pare să-1 scutească de istorie, marcînd punctul de plecare a țăranului avut.

Prin onomastica personaj elor Rebreanu urmăreşte astfel şi stratificarea lor socială, sintetizîndu-le, într-un fel, profilul. (Ce mult se deosebesc de numele altor categorii de personaje, întîlnite în creațiile de mai tîrziu: „Iuga", „Faranga" ş.a., cu sonorități fanariote.)

Numeroasele notații ce preced scrierea propriu-zisă a romanului ne dezvăluie din nou faptul că ani în şir personajele şi-au însoțit autorul. „Ascultîndu-le", acesta le consemnează deseori vorbele rostite, reproducîndu-le,

[1] Ulterior va deveni numele întinsei familii Pintea (un membru devine ginerele Herdelenilor), cu ajutorul căreia Rebreanu va încerca să înrudească personajele romanelor anunțate în „mărturisiri" (v., în *Addenda,* componența familiei, p. 647). Folosirea cîtorva nume, considerate improprii pentru unele personaje, dar semnificative pentru altele, mai întîlnim în istoria romanului: „Bălan", vechiul nume al lui Bulbuc, va fi transferat unui personaj secundar: funcționarul de poştă din Armadia. De asemenea, „Atena", inițial prenumele uneia din domnişoarele Herdelea, va desemna pe soția lui Alexandru Pintea.

cu fidelitate, abia peste mulți ani, în paginile cărții. O frîntură din discuția lui Alexandru Vărzariu (Vasile Baciu) cu Ileana (Ana), precum şi alte vorbe aşternute fugar pe o ciornă *a. Zestrei* (1910) îți sugerează că momentele esențiale şi dialogurile capitolului *Noaptea* de mai tîrziu sălăşluiau în mintea autorului cel puțin cu 6 ani înainte de a fi fost scrise. Citățm:

...„Tatăl o aude şi o întreabă: «Mă, ce faceți voi acolo?» Fata rîde silit şi spune că vorbesc. Tatăl crede că e Gheorghe Bălan, se întoarce pe cealaltă parte şi doarme. Dimineața, cînd pleacă Ion, fata-i zice: «Tare mi-e frică să nu fi rămas însărcinată»"... (Ms. 2.540, f. 18 verso.)

De-a lungul anilor — printre notații — sînt consemnate şi alte frînturi de discuții.

...„Vorbesc politică. Popa e iredentist, vrea autonomie etc. Solgăbirăul: «Măi părinte, şi aici agiți»"... (Ms. 2.540, f. 32.)

„...«Noroc George, ginere... Tu ai să fii ginerele meu. Pe Ana ție ți-o dau... Unde-i Ana?» «O fi cu Ion...» (Vasile se înfurie, înjură. Popa îl dojeneşte. Vasile mai rău. Atunci, țiganii îşi strunesc instrumentele şi îndată apare Ana, apoi Ion. Vasile se repede la ea. «Să nu te prind, fato, că te omor. Gheorghe-i al tău...» Apoi se năpusteşte la Ion. «Ce vrei cu fata, calicule?» Se răsteşte la el. «Nu da, bade... nu da.» Vasile îl loveşte." (Ms. 2.540, f. 13.)

Din ceie peste 180 de nume perindate în caietul de creație vor fi selectate abia jumătate. (în paginile cărții, 102 personaje.) [1]

La Rebreanu onomastica îndeplineşte şi funcții toponimice. Acțiunea, deşi limitată în spațiu, se desfăşoară pe multiple planuri paralele. Autorul simte ne-

[1] în primul proiect al romanului se întîlnesc 17 personaje, dintre care numai 12 cu nume precizat.

voia să aibă mereu clară imaginea cadrului general peste cel particular care-l absoarbe într-un episod sau altul, în roman îşi va fixa limitele în spațiu ale acțiunii prin „plantarea" mai întîi a eroilor secundari. Păstrînd numele reale ale multor locuitori ai vechiului Prislop, Rebreanu realizează implicit topografia locurilor unde îşi plasează acțiunea. Această situație nu îndreptățeşte însă tentația de a atribui eroilor faptele prototipurilor. în comparație cu strălucirea avută în roman, existența personajelor reale rămîne opacă. Apropieri s-au făcut şi se vor mai face. Oricînd se pot adăuga chiar date noi. Pe Virginia Grivase (în proiecte cu acelaşi nume, în carte Virginia Gherman) o întîlnim în paginile *Luptei* [1] (Budapesta), rugind redacția să facă o rectificare, întrucît, într-un număr anterior, îi apare semnătura sub un protest de care nu are cunoştință; în acelaşi ziar întîlnim numele deputatului Ion Ciocan [2]; în *Revista Bistriței* [3] descoperim numele avocatului V. Onişor* (ca şi în caietul de creație; în roman, „Grofşoru"). Astfel de date şi multele ce se pot adăuga nu sînt de natură să contribuie substanțial la înțelegerea procesului de elaborare a cărții.

Studierea comparativă a onomasticii romanului (plan, variante manuscrise, carte) reliefează dorința scriitorului de a părăsi pe parcurs multe din numele exacte (Livia, Onişor, Candale, Miți şi Virginia Grivase ş.a.). Intenția, sugerată şi în „mărturisiri", nu este însă dusă pînă la capăt. „A doua realitate" a cărții familiarizează în asemenea măsură autorul cu personajele sale, încît nu mai poate concepe, în unele cazuri, că ele s-ar mai putea numi altfel. Preferințele onomastice sînt împinse pînă la simțul deplin al proprietății, şi astfel se ajunge la situația, inexplicabilă, că îngăduitoarei, mult prea darnicei, d-ne Lang să-i fie păstrat numele în roman.

[1] *Lupta,* nr. 81, 1908.
[2] *Lupta,* nr. 60, 1908.
[3] *Revista Bistriței,* 8/21 XI 1908 şi în multe alte numere.
[4] Este rudă cu M. Onişor — librar — editor din Năsăud, care, printre alte broşuri, a publicat cîteva conferințe ale profesorului Nicolae Iorga.

Cartea „creşte" o dată cu stabilirea exactă a numelor* Pe parcursul redactării, autorul pare să se fi încurcat în personaje. (Nu este de mirare, dacă avem în vedere că nu* mai în primele 2 paragrafe, în mai puțin de 6 pagini, „scot capul" peste 20 de personaje.) Numai aşa ne explicăm de ce după *scrierea* primelor pagini Rebreanu simte nevoia unui index onomastic, căruia îi va adăuga multe alte nume neintroduse încă în acțiune. Fila 13 din ms. 2.539 redă clar (de la 1 la 16) ordinea intrării personajelor „în scenă" (vezi şi trimiterile marginale din acelaşi manuscris, f. 14, 16). La fel sînt ordonate apoi denumirile locurilor. Toate la un loc vor fi grupate sub titlul *Numele persoanelor, localităților, caselor, dealurilor etc,* cărora le alătură o hartă a Pripasului şi un desen al casei Glanetaşului, ambele schițate de scriitor (v. facsimilele de la p. 651—652),

Puțini sînt autorii care să-şi fi notat, cu migală de istoric, faptele personajelor angajate în conflict. La Rebreanu construcția viitoarei cărți este gîndită şi fixata pînă în cele mai mici amănunte. La început, însemnările (cele două variante ale capitolului introductiv) tind să ducă narația pînă la indicația regizorală, lăsînd impresia cititorului că se găseşte chiar în fața unei proze cursive:

„Prin grădina casei, pe o cărare ce dă pe o coastă lină, trecînd peste pîrîul Popii, sari pîrleazul în grădina cîrciumarului Avrum Gevirz. De-aici se aduce încontinuu rachiu la horă; copiii sînt mesagerii; uneori merg chiar flăcăi sau femei bețive, ca Fira lui Matei Boscu, care amîndoi se îmbată mereu ca porcii şi se bat ca orbii. Hora e în toi, pe înserate. Soarele priveşte din vîrful coastei din față, cu plăcere... Jucătorii asudați, obosiți, chiuituri vajnice." (Ms. 2.540, f. 12.) {

Alteori, notația este împinsă pînă la vulgarizare, ca, de pildă:

„Iubirea Atenei cu studentul Sasu care scrie pe rampa podului: Pe lîngă plopii fără soț... Atena vorbeşte cu Livia despre iubirea ei, spune lui Titu că a sărutat-o pe frunte, după o întrevedere în «salon». Titu o aprobă. Herdelea şi cocoana nu pot vedea pe student, fiindcă mai are cinci ani şi nu ştie dacă atunci o va lua fără zestre" (ms. 2.540, f. 5).

Cititorul, familiarizat cu romanul în ultima lui formă, rămîne puțin deconcertat în fața unor asemenea notații, faptele brute părînd lipsite de semnificații. Conexate, ele relevă însă „tainele" unei uluitoare transfigurări artistice, cu calme aglomerări de detalii, solid încorporate în structura epică a romanului. Decantarea ideilor din ultima variantă a planurilor de creație (v. ms. 2.539, f. 28 — 33, publicate în *Addenda* ediției de față, p. 621 — 626) înlesneşte cunoaşterea acestui fenomen.

O dată schemele stabilite, redactarea urmează firul proiectului. Deosebirile dintre planurile cărții şi romanul fpropriu-zis — puțin numeroase — constau mai ales în transferarea unor episoade dintr-un capitol într-altul şi, într-o măsură mai mică, în abandonarea unor momente.[1]

Pe parcursul capitolelor însemnarea telegrafică are darul de a sintetiza o întreagă desfăşurare de fapte:

...„Ion bate pe Ana, o trimite acasă; Vasile o trimite înapoi.

|întîlnirea la Herdelea. Bătaia între ginere şi socru.

|Spînzurătoarea lui Avrum şi Ana.

[Titu vine acasă din Măgura, unde e la Candale ajutor.

Ion dă în judecată pe Vasile pentru locuri.

[Popa dă în judecată pe cocoana.

jjudecata lui Herdelea; condamnarea; suspendarea." \(*Ms.* 2.539, f. 21 v.)

(Vălmăşagul faptelor apare cu atît mai puternic pus în lumină cu cît timpul şi spațiul sînt mai condensate, întreaga acțiune se desfăşoară de-a lungul a numai doi ani, surprinzător de puțin, în raport cu impresia de viață nelimitată în timp, lăsată de lectura romanului. „Cea-

[1] Diferențele sînt marcate prin note de subsol în cadrul *Addendei.*

sornicul" se află de la bun început pe masa de lucru a romancierului, cronometrînd timpul scurt în care trebuie să evolueze diversele situații şi confruntări. Unele notații de tipul „prin august", „aprilie-mai-iunie-iulie", „august-septembrie", „septembrie şi începutul octomvre" — întîlnite printre alte însemnări ale caietului de creație — mărturisesc această intenție.

„Descompunerea" timpului se traduce în proiectele cărții — şi mâi tîrziu în roman — prin noianul faptelor, dens concentrate în zile şi ore. Citâm din ms. 2.539, f. 21;

...„4. Ion trimite pe Ana să spuie lui Vasile c-o goneşte; acesta o bate şi înapoi; Ion o omoară şi o goneşte. Ana fuge la Herdelea, care o duce la Ion.

Dumitru la Glanetaşu că îl bate Firoana.

5. Citația Herdelea la Tribunal. Jalea. Titu pregătit pentru Vărarea.

6. Ion goneşte iar pe Ana, care vine, cu Vasile, la Herdelea; cheamă pe Ion. în loc de învoială, bătaie. Ana rămîne însă la Ion.

7. Ion se duce la popa pentru sfat, care-i spune c-a dat în judecată pe d-na Herdelea şi sfătuieşte să tragă în judecată pe socru-său.

Adună material pentru biserica nouă."

Spațiul acțiunii este de asemenea foarte restrîns. Toponimele întîlnite în caietul de creație, şi mai ales cele definitive din roman (Pripas, Cîrlibaba, Armadia, Jidovița, Pădurea Domnească, Cişmeaua Mortului, Rîpele Dracului, Pîrîul Doamnei, Măgura Cocorilor, Gîrla Popii, Monor, Ulița-din-Dos, Ulița-Mare ş.a.) [1] stabilesc hota* rele, puțin întinse, ale locurilor unde se petrece acțiunea»

Ducînd ani de-a rîndul povara romanului, meditînd neîncetat asupra structurii sale şi făcînd numeroase precizări de detaliu, Rebreanu se familiarizează în asemenea grad cu personajele şi acțiunea cărții, încît nici chiar cataclismul primului război mondial nu-1 poate întoarce

[1] V. lista completă a toponimelor în *Addenda* volumului de față p. 641—642.

din drum. Evenimentele reale se estompează în fața lumii fictive a viitoarei opere. [1]

La 28 iulie 1914 începe războiul, e drept, pe alte meleaguri, dar nu fără consecințe directe asupra vieții politico-sociale a României. Trei frați mai mici — Emil, Virgil şi Iulius Rebreanu — pleacă pe front, în armata austro-ungară. în acelaşi an moare tatăl scriitorului; Ludovica Rebreanu, împreună cu fiicele nemăritate şi cu fiii mai mici, se mută la Beclean.

Nu peste multă vreme, România intră în război de partea Antantei (15 august 1916). Este un moment crucial în istoria țării, care dă naştere la cele mai contradictorii opinii şi sentimente, de la demagogia naționalistă la protestul social, de la liniştea aparentă a unor cercuri politicianiste la panica generală a unui întreg popor.

ÎPuțin timp în urmă, fostul ofițer de honvezi (neprezentat la mobilizare în Austro-Ungaria) se oferă voluntar în armata română. Autoritățile militare îi suspectează buna-credință, luîndu-1 numai formal în evidență. Bănuit a fi spion austriac, este lăsat „la vatră", fără să i se acorde nici măcar gradul de soldat.[2] Aşa se explică de ce la 12 zile după intrarea României în război Rebreanu se afla la masa de lucru şi începea redactarea primului capitol. împrejurările sumbre ale războiului, deşi fundal obiectiv al existenței scriitorului, dispar din cîmpul său vizual, lăsînd loc unei luminoase zile de duminică, ale cărei cîntece adună la joc întregul sat al copilăriei. Pe dinaintea ochilor se perindă locurile şi oamenii lăsați

[1] Ecourile apar în [nuvelistică: *Războiul — însemnările unui sublocotenent, Universul literar,* XXXI (1914), nr. 34 (24 august); *Vremuri războinice, Universul literar,* XXXI (1914), nr. 37 (14 septembrie), părăsite de scriitor in paginile periodicelor. Reține atenția însă *Hora morții,* inclusă în volumul *Golanii* (1916), care proiectează unele elemente ale romanului pe fundalul primului război mondial.

[2] împrejurările sînt pe larg prezentate în „romanul" autobiografic *Calvarul,* publicat în voi. III (p. 5 — 166) al ediției de față. V. şi notele aceluiaşi volum, p. 381 — 388.

in urmă, iar în urechile trezite de voioşia cîntecului răsună prima replică a romanului:

„'— Zi, ţigane! Mai zi, cioară!..."

Nici un ecou din lumea imediată a războiului nu pătrunde în paginile cărţii. Sub acest raport *Ion* reprezintă în biografia romancierului şi o încercare de evadare dintr-un context tragic, cu urmări nefaste asupra propriei sale fiinţe.

Modestul locuitor din strada Primăverii, nr. 19, pe care volumaşele de nuvele[1] nu izbutiseră să-l impună atenţiei publice, este nevoit să suporte mizeria traiului cotidian şi umilinţa unor servitutii impuse de vreme. Nesiguranţa zilei de mîine devine şi mai acută spre sfîrşitul anului 1916, cînd armatele germane ocupă Bucureştii, încep retragerea şi refugiul în Moldova. Rămas în timpul ocupaţiei germane la Bucureşti, Rebreanu îndeplineşte la început funcţii minore pentru a şi asigura existenţa: e controlor de bilete la Ateneu, traducător de programe, autor de reclame pentru teatru ş.â. Mai apoi colaborează cu cronici dramatice la revistele *Scena* a lui A. de Hertz, *Ziua* a lui I. Slavici şi *Lumina* a lui C. Stere. Aceste activităţi explică, în parte, întreruperile intervenite pe parcursul primei elaborări a romanului, în istoria acestei versiuni, ritmux scrierii înregistrează oscilaţii neobişnuite în cazul capitolului II, *Zvîrcolirea* (încadrat în răstimpul a 86 de zile) şi capitolului XI, *Blestemul* (realizat de-a lungul unei perioade de 142 zile). La un loc, aceste 228 de "zile — calculate de la începerea şi terminarea ambelor capitole — depăşesc cu mult cele 133 de zile, răstimp în care sînt scrise *toate* celelalte 11 capitole ale romanului.

Pentru datări şi mai exacte, utile cunoaşterii genezei romanului, prezentăm mai jos un tablou alcătuit pe baza însemnărilor marginale ale lui Liviu Rebreanu pe ms. 2.540.

[1] *Framintari* (1912); *Golanii* (1916); *Mărturisire* (1916) — primul tipărit în Orăştie, celelalte în Bucureşti.

Cap. I: *începutul* (27.VIII. 1916-4.IX. 1916)

Duminică, 27.VIII. 1916, f. 41, r. 1 (v. p. 11, r. 1 din ediţia noastră)
Duminică, 4.IX. 1916, f. 82, r. 15 (v. p. 50, r. 9)

Cap. II: *Zvîrcolirea* (5.IX. 1916-29.XI. 1916)

Luni, 5.IX.1916, f. 84, r. 1 (v. p. 51, r. 1)
Luni, 10.X .1916, f. 95, r. 10 (v. p. 61, r. 22)
Luni, 28.XI.1916, f, 95, r. 19 (v. p. 62, r. 1)
Marţi, 29.XI.1916, f. 120, r. 18 (v. p. 89, r. 16)

Cap. III: *Iubire...* (-9.XII.1916)

Luni, 5. XII.1916, f. 138, r. 3 (v. p. 106, r. 24)
Marţi, 6. XII.1916, f. 140, r. 21 (v. p. 109, r.18
Miercuri, 7. XII.1916, f. 145, r. 6-7 (v. p. 114, r. 7-8
Joi, 8. XII.1916, f. 161, r. 12 (v. p. 127, r. 12
Vineri, 9. XII.1916, f. 165, r. 17 (v. p. 131, r. 20
Vineri, 9 XII.1916, f. 167, r. 14 (v. p. 134, r. ltf)

Cap. IV: iVoa^a (10.XII. 1916-17.XII.1916)

Sîmbătă, 10. XII.1916, f. 169, r. 1 (v. p. 135, r. 1)
Duminică, 11. XII.1916, f. 177, r. 10 (v. p. 146, r. 13)
Luni, 12. XII.1916, f. 180, r. 7 (v. p. 149, r. 6)
Marţi, 13. XII.1916, f. 195, r. 17 (v. p. 167, r. 23)
Miercuri, 14. XII.1916, f. 201, r. 7 (v. p. 175, r. 11)
Joi, 15. XII.1916, f. 205, r. 13 (v. p. 180, r. 27)
Vineri 16. XII.1916, f. 210, r. 2 (v. p. 186, r. 27)
Sîmbătă 17. XII.1916, f. 213, r. 14 (v. p. 190, r. 11)
Sîmbătă 17. XII.1916, f. 219, r. 20 v. p. 195, r. 31)

Cap. V: *Ruşinea* (18.XII.1916 - 14.1.1917)

Duminică 18. XII.1916, f. 221, r. 1 (v. p. 196, r. 1).
Luni 1.1.1917 n., f. 224, r. 21 (v. p. 200, r. 1).
Marţi 2.1.1917, f. 227, r. 23 (v. p. 205, r. 21-22).
Miercuri 3.1.1917, f. 229, r. 6 (v. p. 205, r. 31).
Joi 4.1.1917, f. 234, r. 3 (v. p. 211, r. 22).
Vineri 5.1.1917, f. 237, r. 18 (v. p. 216, r. 17).
Vineri 12.1.1917 n., f. 243, r. 7 (v. p. 224, r. 19).
Sîmbătă 13.1.1917, f. 245, r. 5 (v. p. 226, r. 27).
Duminică 14.1.1917, f. 256 r. 18 (v. p. 240, r. 24).

Cap. VI: *Nunta* (2/15.1.1917 - 8/21.1.1917)

Luni 2/15.1.1917, f. 258, r. 1 (v. p. 241 r. 1).
Marţi 3/16.1.1917, f. 260, r. 22 (v. p. 244, r. 22).

1

Miercuri 4/17.1. 1917, f. 266, r. 16 (v. p. 253, r. 25).
Joi 5/18.1.1917, f. 271, r. 13-14 (v. p. 261, r. 29).
Vineri 6/19.1.1917, f. 281, r. 9 (v. p. 276, r. 4).
Sîmbătă 7/20.1.1917, f. 295, r. 9 (v. p. 300 r. 2).
Sîmbătă 8/21.1.1917, f. 305, r. 14 (v. p. 304, r. 19).

Cap. VII: *Vicleşugul* (8/21.1.1917 - 14/27.1.1917)

Duminică 8/21.1.1917, f. 307, r. 1 (v. p. 307, r. 1).
Luni 9/22.1.1917, f. 308, r. 1 (v. p. 308, r. 17).
Marți 10/23.1.1917, f. 314, r. 3 (v. p. 315, r. 1).
Joi 12/25.1.1917, f. 321, r. 20. (v. p. 322, r. 9).
Vineri 13/26.1.1917, f. 327, r. 2 (v. p. 328 r, 13).
Sîmbătă 14/27.1.1917, f. 337, r. 14 (v. p. 337, r. 7).
Sîmbătă 14/27.1.1917, f. 345, r. 14 (v. p. 344, r. 21).

Cap. VIII: *Odrasla* (15/28.1.1917 - 25.1.1917)

Duminecă 15/28.1.1917, f. 347, r. 1 (v. p. 345 r. 1).
Luni 16/29.1.1917, f. 354, r. 10 (v. p. 352 r. 23).
Marți 17/30.1.1917, f. 359, r. 10 (v. p. 357, r. 1).
Miercuri 18/31.1.1917, f. 364, r. 18 (v. p. 362, r. 23).
Joi 19.1.1917, f- 366, r. 10 (v. p. 363, r. 23).
Vineri 20.1.1917, f. 373, r, 1 (v. p. 369, r. .
Sîmbătă 21.1.1917, f. 373, r. 19 (v. p. 369, r. 12).
Duminică 22.1.1917, f. 375, r. 17 (v. p. 37.1, r. 3).
Luni 23.1.1917, f. 379, r. 16, (v. p. 374, r. 14).
Marții 24.1.1917, f. 381, r. 12 (v. p. 375, r. 27).
Miercuri 25.1.1917, f. 386, r. 5 (v. p. 380, r. 8).
Miercuri 25.1.1917, f. 392, r. 16 (v. p. 387, r. 17).

Cap. IX: *Sărutarea* (26.1.1917 — 5.11.1917)

Joi 26.1.1917, f. 394, r. 1 (v. p. 388, r. 1).
Vineri 27.1.1917, f. 394, r. 19 (v. p. 389, r. 6).
Sîmbătă 28.1.1917, f. 399, r. 9 (v. p. 393, r. 19).
Duminică 29.1.1917, f. 400, r. 8 (v. p. 394, r. 11).
Luni 30.1.1917, f. 402, r. 13 (v. p. 395, r. 33).
Marți 31.1.1917, f. 402, r. 15 (v. p. 395).
Miercuri 1.II.1917, f. 402, r. 19
Joi 2.11.1917, f. 408, r. 3 (v. p. 401, r. 1).
Vineri 3.11.1917, f. 411, r. 3 (v. p. 402).
Sîmbătă 4.II.1917, f. 426, r. 3[2].

[1] La transcrierea romanului sînt anulate 19 rînduri.
[2] La transcrierea romanului, fragmentul este suprimat (v. var. ms. p. 720.)

Duminecă 5.11,1917, f. 435, r. 7 (v. p. 424, r. 6).
Duminecă 5.II.1917, f. 441, r. 7 (v. p. 430, r. 31).

Cap. X: *Ştreangul* (6.II.1917 - 22.11.1917)

Luni 6.II.1917, f. 443, r. 1 (v. p. 431, r. 1).
Marti 7.II.1917, f. 447, r. 9 (v. p. 435, r. 9).
Miercuri 8.II.1917, f. 449, r. 8 (v. p. 436, r. 10).
Duminecă 12.11.1917, f. 450, r. 2 (v. p. 436, r. 27).
Marți 14.11.1917, f. 451, r. 4 (v. p. 437, r. 5).
Miercuri 15.11.1917, f. 451 r. 5-6 (v. p. 437, r. 6—7).
Joi 16.11.1917, f. 455, r. 7 (v. p. 440, r. 18).
Vineri 17.11.1917, f. 458, r. 12 (v. p. 442, r. 27).
Sîmbătă 18.11.1917, f. 461, r. 14 (v. p. 444).
Duminecă 19.11.1917, f. 463, r. 8 (v. p. 446, r. 15).
Luni 20.11.1917, f. 463, r. 13 (scriitorul notează: „nimic")
Marti 21 .II. 1917, f. 463, r. 14 (v. p. 446, r. 26-27).
Miercuri 22.11.1917, f. 468, r. 20 (v. p. 451, r. 8)..
Miercuri 22.11.1917, f. 472, r. 14 (v. p. 454, r. 32).

Cap. XI: *Blestemul* (24.11.1917 - 15.VII.1917)

Vineri 24.11.1917, f. 474, r. 1 (v. p. 455, r. 1).
Marti 29. III.1917, f. 474, r. 15 (v. p. 455, r. 17).
Miercuri 5.IV.1917, f. 476, r. 8 (v. p. 457, r. 6).
Joi 6.IV.1917, f. 478, r. 13 (v. p. 459, r. 4).
Sîmbătă 8.IV.1917, f. 478, r. 13 (v. p. 459, r. 9).
Duminecă 9.IV.1917, f. 478, r. 17 (v. p. 459, r. 11).
Luni 29.V.1917, f. 485, r. 6 (v. p. 464, r. 14).
Marti 30.V.1917, f. 487, r. 3 (v. p. 466, r. 7).
Miercuri 31.V. 1917, f. 491, r. 6 (v. p. 470, r. 3).
Joi 1.VI.1917, f. 494, r. 14 (v. p. 473, r. 27).
Vineri 2.VI.1917, f. 496, r. 15 (v. p. 476, r. 14).
Sîmbătă 3.VI.1917, f. 500, r. 8[1]
Miercuri 5.VII.1917, f. 500, r. 13[2],
Joi 6.VII.1917, f. 503, r. 8 (v. p. 487, r. 1).
Vineri 7.VII.1917, f. 504, r. 7[3]
Sîmbătă 8.VII.1917, f. 506, r. I[4]
Duminecă 9.VII.1917, f. 509, r. 3 (v. p. 498, r. 15).
Luni 10.VII. ziua 1917, f. 512, r. IO[5] (v. p. 490, r. 8).
Miercuri 12.VII.1917, f. 514, r. 3[6] (v. p. 491, r. 30-31).

[1] Transferat, la transcrierea cărții, în cap. X, prg. 4.
[2] La transcrierea romanului, momentul este suprimat (v. var. ns. p. 724)
[3] în ediție paragraful 6 şi 7 sînt inversate; corespondentul îl găsim la p. 481 r. 9.
[4] Episodul transferat în roman la prg. 6.
[5]~* La rescrierea lucrării, momentele sînt incluse în prg. 7.

Toi	13.VII.1917, f. 517, r. 5[1] (v. p. 494).
Vineri	14.VII.1917, f. 518, r. 20[2] (v. p. 496, r. 7)-
Sîmbătă	15.VII.1917, f. 522, r. 5 (v. p. 498, r. 15).
Sîmbătă	15.VII.1917, f. 526, r. 16 (v. p. 502, r. 32).

Cap. XII: *George* (16.VII.1917 - 5.VIII.1917)

Duminecă	16. VII.1917, f. 528, r. 3 (v. p. 503, r. 4).
Luni	17. VII.1917, f. 532, r. 13 (v. p. 507, r. 7).
Marți	18. VII.1917, f. 533, r. 18, (v. p. 508, r. 16).
Miercuri	19. VII.1917, f. 536, r. 12 (v. p. 510, r. 11).
Joi	20. VII.1917, f. 536, r. 16 (v. p. 510).
Miercuri	26. VII.1917, f. 540, r. 17 (v. p. 513, r. 14).
Joi	27. VII.1917, f. 542, r. 18 v. p. 515, r. 20).
Vineri	28. VII.1917, f. 543, r. 6 (v. p. 516, r. 5).
Sîmbătă	29. VII.1917, f. 547, r. 4 (v. p. 520, r. 8).
Duminecă	30. VII.1917, f. 549, r. 7 (v. p. 521, r. 18).
Luni	31. VII.1917, f. 551, r. 5 (v. p. 523, r. 16).
Marți	1. VIII.1917, f. 553, r. 20 (v. p. 525, r. 30).
Miercuri	2. VIII.1917, f. 555, r. 15 (v. p. 527, r. 19).
Joi	3. VIII.1917, f. 559, r. 2[3]
Vineri	4. VIII.1917, f. 562, r. 1*
Sîmbătă	5. VIII.1917, f. 564, r. 12 (v. p. 535, r. 1).
Sîmbătă	5.VIII.1917, f. 569, r. 13 (v. p. 540, r. 19).

Cap. XIII: *Sfîrşitul* (6.VIII.1917 - 14.VIII.1917)

Duminecă	6. VIII.1917, f. 571, r. 1 (v. p. 541, r. 2).
Luni	7. VIII.1917, f. 575, r. 5 (v. p. 546, r. 23).
Marți	8. VIII.1917, f. 580, r. 7 (v. p. 552, r. 12).
Miercuri	9. VIII.1917, f. 585, r. 12 (v. p.556, r.22).
Joi	10. VIII.1917, f. 589, r. 14 (v. p., 561 r. 26).
Vineri	11. VIII.1917, f. 591, r. 7 (v. p. 563, r. 22).
Sîmbătă	12. VIII.1917, f. 592, r. 8 (v. p. 564, r. 25).
Duminecă	13. VIII.1917, f. 592, r. 11 (v. p. 564, r. 31).
Luni	14. VIII.1917, st. v., f. 600, r. 15 (v. p. 574, r. 19).

Deşi dezvăluie un tempo creator menținut cu tenacitate, calendarul romanului nu este lipsit de surprize. Pe parcursul elaborării, proza este deseori întreruptă brusc, la mijlocul acțiunii, pentru ca apoi să fie reluată, peste o zi (sau zile), fără să-i fie afectată cursivitatea.

1-2 Datările nu mai corespund prg.8, momentele fiind incluse la rescrierea lucrării, în prg. 7.

[3] Suprimat la transcrierea romanului; v. var. ms., p. 725.

[4] Prin suprimarea a două alineate la rescrierea cărții, data indicată de scriitor nu mai are corespondent în ediția noastră.

Cele mai grăitoare exemple ni le oferă travaliul creatorului din zilele cînd, aplecat peste paginile manuscrisului, nu-i adaugă mai mult de cîteva rînduri. De pildă:

Luni, 30.1. „în vremea aceasta însă nu conteni cu poveştile. Lălăia domol, mormăia şi avea un zîmbet plin de fericire pe față. Seninătatea aceasta se comunică, fără să vrea, şi
Marți, 31.1. asupra Anei. Copilaşul se scînci uşor în leagăn; femeia îl hurducă degeaba, copilul nu se mulcomi. Atunci se aşeză pe marginea leagănului, îşi scoase sînul şi potrivi sfîrcul în gura copilaşului, deschisă, ce căuta instinctiv sînul. Şi cu fața întoarsă spre vatră, cu spatele spre Dumitru, Ana începu să vorbească, întîi mai în glumă, apoi mai serios, mai cu inimă" (ms. 2.540, f. 402).

sau:

Sîmbătă, 12.VIII. „Cincizeci şi doi de preoți cu episcopul *i„* frunte slujeau sfințirea. Veşmintele bătute cu fir străluceau. Mirosul de tămîie împrăştia o atmosferă tainică. Lumea sorbea slujba cu o aviditate bolnavă, îmbătată de o emoție ciudată" (ms. 2.540, f. 592).

După care manuscrisul este închis, aşteptînd să fie reluat a doua zi.[1]

La polul opus, întîlnim momente de mare fecunditate, în istoria romanului cele mai importante date rămîn zilele de „duminică, 27 august 1916" şi „luni, 28 noiembrie" al aceluiaşi an, cînd sînt elaborate, aproape integral, primele două capitole ale cărții, ceea ce se traduce cu scrierea a cea. 20 şi respectiv 40 pagini pe zi.

[1] Nu aceste situații sînt caracteristice, numărul lor rezumîndu-se la cîteva datări; în 1916: luni, 10 octombrie, în 1917: joi, 26 ianuarie, luni 30 ianuarie, marți, 31 ianuarie, marți, 14 februarie, duminică, 19 februarie, luni, 20 februarie, vineri, 24 februarie, joi, 6 aprilie, sîmbătă, 8 aprilie, miercuri 19 aprilie şi sîmbătă, 12 august.

Romanul, scris, cum se ştie, mai mult noaptea, cu abuz de ţigări şi cafea, este terminat în prima sa variantă la *14 august 1917*. Coincidenţă: în aceeaşi lună fusese fixat, cu 7 ani în urmă, planul *Zestrei* (11 august 1910) şi, ulterior acestei date, începută redactarea propriu-zisă a romanului *Ion* (27 august 1916).

Sfîrşitul primei variante corespunde unei accentuate înrăutăţiri a vieţii scriitorului, lipsit aproape total de cele necesare traiului. La aceasta se adaugă situaţia neclară pe care Rebreanu o are în raporturile sale cu autorităţile de ocupaţie.

în 1918 fiind denunţat de un coleg de redacţie ca nesupus la mobilizare în armata austro-ungară, este arestat.[1]

Romanul avea să urmeze peripeţiile autorului. Percheziţia făcută la domiciliul scriitorului 11 aruncă la coş, împreună cu multe alte cărţi şi manuscrise. Momentul este surprins în *Odiseea lui Ion*, publicată în *Vremea*, VIII (1935), nr. 416 (1 decembrie), p. 5.[2]

„în răstimpul acesta m-am trezit că mi se face o percheziţie acasă. Mi-au căutat şi puricat carte de carte. Au venit cu un coş mare în care aruncau tot ce le plăcea. De la cărţi au trecut la manuscrise. între altele, mi-au confiscat un jurnal de zi în care notam toate întîmplările politice şi militare. îi ziceam: *Jurnalul zvonurilor*. Notam acolo toate zvonurile ce circulau pe atunci. Regret că nemţii au pus mîna pe el, fiindcă astăzi mi-ar fi servit ca un admirabil document moral al epocii.

Umblînd printre manuscrise, neamţul — care, am aflat mai apoi că, în ţară la el, era bibliotecar, deci un om subţire — a dat peste manuscrisul compact al lui *Ion*. L-a înşfăcat, şi hîrşt! cu el la coş. M-am uitat mişcat şi zguduit la gestul neamţului, care oferea neantului truda mea de atîţia ani şi i-am explicat că manuscrisul acela nu e un manuscris subversiv, ci o operă literară, fruct al multor ani de strădanie. Omul a înţeles şi a predat manuscrisul nevestei mele."

Fugit de sub escortă, Rebreanu este adăpostit în casele unor prieteni, „oameni mici şi oameni mari", schimbîndu-şi mereu domiciliul. La început, cu ajutorul editorului Steinberg, intră în legătură cu familia sa, prin intermediul unui funcţionar al editurii. Poposeşte pe Calea Griviţei în casa cumnatului (dramaturgul Mihail Sorbul, la acea dată plecat pe front), iar apoi este găzduit, în cartierul Obor, la o prietenă a familiei (d-na Irina Savu, fata librarului Miloşescu din Tg.-Jiu). Stă puţin în casa compozitorului Kiriac, după care este ascuns, de pictorul Steriadi, în subsolul Muzeului Calinderu.[1]

Cu ajutorul socialiştilor este trecut clandestin în Moldova. Replica personajului Camil Popescu din *Calvarul:* „Cu toate că eşti un burghez încăpăţînat, noi, proletarii, te vom strecura dincolo" — nu este departe de adevărul împrejurării reale de viaţă în care avea să se afle scriitorul. Peste ani, Rebreanu nu avea să uite ajutorul dat, şi nu-i de mirare că în 1925, într-unui din procesele intentate comuniştilor, îl vom regăsi ca martor al apărării. în faţa instanţei judecătoreşti va face mărturii asupra felului cum unul dintre acuzaţi l-a ajutat în timpul războiului să fugă de sub urmărirea autorităţilor ocupante. (V. articolul *Procesul comuniştilor,* publicat de ziarul *Lupta,,* în ziua de 2 iunie 1925, p. 4.)

Departe de autor, *Ion* avea să odihnească multă vreme în casa de bani a pictorului Steriadi, director pe atunci al Muzeului Calinderu. De aici, ascuns într-o saltea, ia drumul laşului, fiind transportat de Fanny Rebreanu.[2]

în Moldova este abandonată tentativa transcrierii romanului. Sărăcia, dar mai ales atmosfera de neîncre-

[1] împrejurările, indirect prezentate în *Calvarul,* sînt relatate în suplimentul *Realităţii ilustrate* din 18 iunie 1940: *De vorbă cu d. Liviu Rebreanu* (v. *Note, comentarii, variante,* voi. III al ediţiei; de faţă, p. 382 — 384).

[2] Interviu luat de Camil Baltazar şi parafrazat peste ani în volumul *Contemporan cu ei,* K.P.L., 1962.

[1] Aceste informaţii ne-au fost date de d-na Fanny Rebreanu.

[2] După relatările lui Liviu Rebreanu (*Vremea,* VIII 1935], nr. 416 [1 decembrie] p. 5).

dere manifestată de intelectualii aflați în refugiu îi stăvilesc orice elan. Bănuit de colaboraționism, scriitorul este copleşit de umilințele la care îl supun confrații săi. Printre puținii oameni ce nu se îndoiesc de sinceritatea lui, şi care aveau să-1 sprijine material, se numără I. Gh. Duca. întrerupînd munca la *Im* lucrează la nuvela *Catastrofa* şi începe un nou roman, *Şarpele,* schițîndu-i capitolele, între timp, se încheie pacea de la Buftea (11 noiembrie 1918). întors la Bucureşti, continuă confesiunea literaturizată *Calvarul* — început la Iaşi. Editorul H. Steinberg îi încredințează direcția colecției „Scriitori celebri", unde va traduce şi prefața numeroase lucrări din literatura română şi universală.[1]

Munca se amplifică, diversificîndu-şi planurile. în februarie 1919 începe romanul *Pădurea spînzuraților,* reluînd problematica nuvelei *Catastrofa;* în martie termină *Calvarul;* publică apoi nuvele în paginile *Luminii* şi *Sburătorului,* al cărui colaborator susținut devine începînd din mai 1918 şi unde, alături de proză, susține o interesantă cronică teatrală. în mai, auzind vestea spînzurării lui Emil, întrerupe lucrul la *Pădurea spînzuraților;* pleacă apoi în timpul verii să-şi viziteze familia, aşezată între timp la Beclean. în august revine în București. Tipăreşte volumul de nuvele *Răfuiala* şi termină

[1] între 1918—1919 apar sub îngrijirea lui Liviu Rebreanu următoarele lucrări (în ordinea apariției): Negruzzi, *Alexandru Lâpuşneanu;* Tolstoi, *Revoluționarul (De ce?);* Balzac, *Groaza;* Odobescu, *Mihnea-vodâ cel Râu;* Dickens, *Vălul negru, Sensibilitatea;* Boccaccio, *Aventurile unei femei cinstite;* Storm, *Iubirea;* Petroniu, *Orgia romană;* Creangă, *Moş Nichifor Coțcariu;* Ibaniez, *Turbarea;* Irving, *Rip Van Winkle, omul care a dormit douăzeci de ani;* Glosh, *Mîncătorii de oameni;* Zola, *Carnet de dans;* Alecsandri, *Buchetiera din Florența;* Nietzsche, *Sărbătoarea măgarilor;* Gorki, *Douăzeci şi şase şi una; Nuvele japoneze.* în afara colecției publică Kelerman, *Povestea unui dor.* (După N. Lin, bibliografie la *Rebreanu - Opere alese,* E.P.L., 1966, voi. V, p. 689-691.)

comedia *Cadrilul* (a cărei premieră are loc la 29 decembrie pe scena Teatrului Național).

După acest tur de forță se apleacă din nou asupra romanului *Ion.*

Nu se cunoaşte exact data începerii celei de-a doua versiuni manuscrise. însemnările în creion, aşternute pe fila 55, ne determină să presupunem că primele pagini au început să fie transcrise pe la sfîrşitul lui octombrie, începutul lui noiembrie 1919.[1] După socotelile inițiale, la această dată romanul ar fi trebuit să fie de mult definitivat pentru tipar. Ne-o dovedesc proiectele de copertă schițate personal de Liviu Rebreanu, pe care apare notat şi anul „1919" (ms. 2.540, f. 2.)

Datările exacte, cu care prozatorul ne obişnuise în ms. 2.540, apar în noua versiune la începutul capitolului III (miercuri, 10 noiembrie 1919). Prima parte a romanului (mai exact primele şapte capitole) sînt definitivate anevoios, cu mari întreruperi (octombrie 1919 — iunie 1920). însuşi scriitorul pare a nu fi mulțumit. Notația: „De-aici încolo trebuiesc transcrise negreşit cîte 5 pagini pe fiecare zi, orice ar fi" — aşternută pe f. 190, la 25 februarie 1920 — mărturiseşte tentația de a-şi impune un ritm în creație. Multă vreme intențiile nu şi le realizează. Curios, abia vara, într-o singură lună (august) va izbuti să transcrie *cinci capitole,* ceea ce reprezintă mai mult de o treime din întregul roman. în parte, întreruperile amintite sînt explicate şi de colaborările scriitorului în paginile revistelor literare, precum şi de pregătirea unei noi ediții a *Golanilor* (1920) etc.

[1] în ms. 2.540, f. 55 (ceea ce reprezintă a 15-a filă scrisă din primul capitol) întîlnim următoarele însemnări:

„Noemvre 15.000
105.000
220.000 Noemvre"

Iată mai jos graficul transcrierii romanului, aşa cum se desprinde din datările autografe de pe ms. 2.500;

CAPITOLUL			ÎNCEPUT	SFÎRŞIT
I	*începutul*	40-82		noiembrie
II	*Zvîrcolirea*	83-120		
III	*Iubire...*	121 — 167	miercuri, 10 noiembrie 1919	
IV	*Noaptea*	168 — 219	9 ianuarie 1919	12 aprilie 1920
V	*Vai! [Ruşinea]*	220-256	13 aprilie 1920	
VI	*Nunta*	257-305	28 aprilie 1920	7 iunie 1920»
VII	*Vasile*	306 — 345	9 iunie 1920 16 iunie 1920	30 iunie 1920
VIII	*Copilul*	346 — 392	duminică, 1 august 1920	miercuri, 4 august 1920
.IX	*Sărutarea*	393 — 441	miercuri, 4 august 1920	duminică, 8 august 1920
X	*Ştreangul*	442 — 472	duminică, 8 august 1920	miercuri, 11 august 1920
XI	*Blestemul*	473 — 526	miercuri, 11 august 1920	luni, 16 august 1920
XII	*George*	527 — 569	luni, 16 august 1920	joi, 19 august 1920
XIII	*Sfîrşitul*	570-600		duminică, 3-octombrie 1920

în manuscris, cîteva însemnări marginale, cu valoare de jurnal, sincronizează realitatea imediată cu atmosfera unor momente ale romanului. Citim:

„Aici, pe cînd transcriam, a cîntat cucuveaua în dud. Marți, 29 iunie 1920, ora 3 noaptea"

(f. 340 v.)

„La ora 1 noaptea a cîntat iar cucuvaia, pe casa de-alaturi, parcă."

(f. 384 v.)

„Azi-noapte, joi, 5 august 1920, spre vineri, la ora 4 noaptea, a cîntat iar cucuveaua, nu ştiu dacă în dud„ sau pe casa de-alături."

(f- 402 v.)

întoarcem paginile:

Fila 340: Ana gonită deopotrivă de Ion şi de Vasile Baciu este năpădită de gînduri negre ce-o ispitesc să-şi curme viața.

Fila 384: țăranii, uimiți, se adună în jurul lui Avrum„ spînzurat (printre ei Ana) ;

Fila 402: discuția Anei cu Dumitru; presentimentul morții.

Rebreanu, superstițios, nu se dezmințea nici de data aceasta.

Sfîrşitul romanului, aproape terminat la jumătatea iui august 1920, îşi oboseşte în asemenea măsură autorul, încît — la urmă — acesta avea să scrie satisfăcut soției: „Altfel nu avem pe-aici noutăți, decît că mîine, duminică seară, isprăvesc cu *Ion.* Mai am 24 pagini de transcris, în total. Ura! Bine c-am sfîrşit."

III. DE-AR FI SĂ URMĂRIM ECOUL OPEREI în lumea literară a vremii, pornind de la mărturisirile autorului ar trebui să considerăm că romanul a stat multă vreme în afara atenției criticilor. Nemulțumirile transpar public peste mulți ani, cînd romancierul îşi va fi consolidat locul în literatura română. „*Ion* — spune Liviu Rebreanu în interviul din *Vremea* (1 decembrie 1935) — a apărut într-o totală indiferență critică. Nu s-a scris un articol, nu s-a publicat o notiță, cartea a apărut într-o desăvîr-

•sită tăcere. Singurul meu critic, acela care a făcut spontan rezonanța cărții, a fost lectorul din marele public. Dacă micii şi marii critici m-au ignorat, cetățeanul de pe stradă, care întîmplător cetise cartea şi mă întîlnea apoi, recunoscîndu-mă, mă îmbrățişa şi mă felicita cu căldură. Ani de zile entuziasmul salutar al acestui putolic a fost singurul meu reazim moral şi singurul sprijin."

Inexacte, afirmațiile se încadrează mai curînd într-o istorie sentimentală a cărții, faptele reale fiind mult mai contradictorii. După un debut repetat în sumarele cîtorva volume de nuvele *(Frâmîntări, Golanii, Mărturisire, Răfuiala)* şi după un roman-reportaj *(Calvarul),* lipsit de prea multe merite artistice, critica literară ar fi avut temeiuri să se apropie cu reticență de noua carte, ce readucea în circulație numele unui autor care, în răstimpul a 8 ani de la primul său volum, nu se impusese opiniei publice.

Şi totuşi...

Cartea, apărută la 20 noiembrie 1920, avea să rețină atenția lui E. Lovinescu care, *cu o rară promptitudine* semnează în patru numere consecutive ale *Sburătorului* [1] «(decembrie 1920) amplul articol „L. Rebreanu", fixînd locul romanului în context național. „Ion — scria criticul — e cea mai puternică creațiune obiectivă a literaturii române, şi cum procesul firesc al epicei e spre obiectivare poate fi pus pe treapta ultimă a scării evolutive."

La rîndul său, Tudor Vianu publică o cronică literară în paginile *Vieții românești* (ianuarie 1921) pe cît de reținută, pe atît de favorabilă („într-o icoană complexă vie fără exuberanță, bogată în amănunte de observație, interesantă totuşi prin linia ei generală, d. Liviu Rebreanu ne-a înfățişat, cu primul său roman, *Ion,* viața românească a Ardealului" [2].

[i *Sburătorul,* II, (1920), 4, 30, 31, 32, 33 (4, 11, 18 şi 25 decembrie).

[2] *Viața românească* III (1921), nr. 1 (ianuarie). Tonul criticii/altădată avîntat, este reținut de „o anumită

Printre primii recenzenți ai romanului, cu opinii edificatoare, se cuvine a fi menționați Felix Aderca[1] şi Ion Darie [Cezar Petrescu] [2], ultimul îngrijorat de carențele stilistice ale cărții.

Pentru data la care apar (20 ianuarie 1921), aprecierile critice ale lui Felix Aderca rețin atenția: „*Ion* apare ca o ironie după falimentul literar al mişcării sămănătoriste, iar eroul, uriaş, trece (cu toate imperfecțiunile de stil şi acel rudiment de compoziție) printre figurile literaturii universale".

Timpul nu uniformizează punctele de vedere (în ce priveşte consemnarea valorii deosebite a romanului), şi astfel, între 1925—1926, după cunoaşterea a patru ediții, opera înregistrează verdicte aflate la poluri opuse. Pentru Mihail Dragomirescu *Ion* este „cel mai frumos roman românesc şi unul din cele mai tipice opere de acest fel, în literatura universală" [3], în timp ce pentru Garabet Ibăileanu cartea copie prea mult realitatea, „n-o transfigurează îndeajuns de personal, nu creează o altă lume alăturea de cea reală, o pastişează prea mult pe aceasta"[4].

Astfel de aprecieri repun în circulație opinii mai vechi, exprimate ritos, cu o rară violență. Cele mai extremiste

uscăciune, care ține de natura imaginației autorului". Tudor Vianu notează: „Imaginația aceasta e fără strălucire, exclude pe cît poate natura, preferă monstruosul; iar dintre senzații alege pe acele fără trup şi plasticitate, oboseala, iritările difuze, toate impulsiunile. Astfel, mai multă vioiciune în contactul personagiilor, o suprafață mai largă şi mai variată a acestui contact ar fi înmulțit, poate, numărul paginilor, dar ar fi dat pitorescul care adeseori lipseşte."

[1] *Izbînda,* III (1921), nr. 713 (20 ianuarie).

[2] *Gîndirea,* I (1921) nr. 9 (septembrie).

[3] *De la misticism la raționalism,* „Casa şcoalelor", 1925.

[4] *Creație şi analiză, Viața românească,* VIII (1926), nr. 2 — 3 (februarie-martie). Printre altele se menționează: „D. Rebreanu a fost atacat pentru lipsa de artă a operei sale. Atacurile au fost îndreptățite. Dar... dar d. Rebreanu este un romancier remarcabil. *Ion* — cel atacat — marchează o dată în istoria noastră literară. *Pădurea spînzuraților* e aproape la nivelul lui *Ion (Adavn şi Eva* e lipsit de valoare)."

poziții aparțin lui Tudor Arghezi şi din nou, lui B. Lovinescu.

Temperament liric, stilist prin excelență, Tudor Arghezi nu găseşte nici o aderență în proza obiectivă a lui Liviu Rebreanu, cu forme săpate în stîncă, ce se refuză tehnicii de filigran. Există atît de multe sarcasme şi invective în articolul său, încît o notație de tipul „Un artist se spînzură şi nu dă la tipar asemenea rezultate" [1] nu atrage în mod deosebit atenția. Ironia ține loc de demonstrație, cartea fiind, de altminteri, declarat, necitită („ți-e cu neputință să treci peste 27 de pagini, cîte am avut puterea să îndurăm").

în epocă, o asemenea atitudine a concentrat excesiv discuția asupra stilisticii rebreniene şi, ca urmare, obiecțiile critice aveau să fie numeroase.

Puțin timp după apariția articolului lui Tudor Arghezi, E. Lovinescu avea să declare, cu mare îndrăzneală, dacă avem în vedere configurația vieții literare de după primul război mondial: „pe altarul lui Rebreanu jertfim toată epica română de la Filimon pînă la Sadoveanu" [2].

în 1922, acelaşi critic amintea numele romancierului, abia cunoscut, în compania celor „patru pilaştri" (Eminescu, Creangă, Coşbuc, Caragiale), pentru a demonstra că nu păşim în pragul Europei „numai cu posibilitatea unui suflet original şi ca fond şi ca formă, ci şi cu afirmații categorice, solide între ele, dar diferite în cromatica literaturii universale" [3].

Mai puțin clarificat asupra rolului şi locului ocupat în literatura românească pare să fie însuşi Liviu Rebreanu, care, intervievat ca şi E. Lovinescu de revista *Spre ziuă* [4], avea să considere pe Sadoveanu şi Brătescu-Voineşti, împreună cu Creangă şi Caragiale, „maeştri mei români".

Fără îndoială, întrezărim in aceste rînduri şi un mod de a mulțumi unor confrați — impuşi, la vremea respectivă, în viața literară. Este vorba, în primul rînd, de A1. Brătescu-Voineşti, care, cu doi ani în urmă (1921), susținuse în fața Academiei Române un elogios raport, culminat cu acordarea Premiului Herescu-Năsturel romanului *Ion,* (Emoționat, autorul n-a participat la şedința festivă a Academiei, premiul fiind ridicat de Fanny Rebreanu [1].)

Multă vreme, aprecierile, bune şi rele, aveau să însoțească retipăririle romanului, ca şi studiile de sinteză consacrate scriitorului. O contribuție esențială la înțelegerea valorii cărții aveau s-o aducă, în perioada interbelică, G. Călinescu, Şerban Cioculescu, Panaitescu-Perpessicius, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu ş.a. [2]

Ecoul romanului este interesant şi în lumea prototipurilor literare. Credincios idealurilor sale de viață, Ion al Glanetaşului avea să-şi ceară „partea" („jumătate din cîştigul meu de la romanul la care credea el că contribuise cu persoana sa. Dar, natural, nu i-am răspuns la cerere, deoarece mă ştiam nevinovat de furt de personalitate" [3]).

Şi de data aceasta personajele reale rămîneau în urma eroilor literari.

IV. CONFRUNTÎND PRIMA VERSIUNE MANUSCRISĂ (ms. 2.540) — aflată în posesia familiei Rebreanu — cu ediția tipărită (1920), facem cunoştință cu puține pagini care să le diferențieze conținutul. Majoritatea „ineditelor" se referă la Titu Herdelea. în rest, construcția şi, în general, acțiunea personajelor din prima variantă se

[1] Tudor Arghezi, *Cum se scrie româneşte, Cuget românesc,* I (1922), nr. 1 (februarie), p. 99-104.

[2] E- Lovinescu, interviu, *Spre ziuă,* I (1923), nr. 4 (1 aprilie).

[3] E. Lovinescu, *Există o literatură română?, Sburătorul literar,* I (1922), nr. 41 (6 octombrie).

[4] L. Rebreanu, interviu, *Spre ziuă,* I (1923), nr. I (11 martie).

[1] Amănunte semnificative ne furnizează în plus cartea *Cu soțul meu,* scrisă de Fanny Liviu Rebreanu.

[2] V. critica criticii în eseul lui Lucian Raicu, *Liviu Rebreanu,* Editura pentru literatură, 1967, p. 71—75.

[3] *Adevărul literar şi artistic,* XIV, seria a II-a (1935), nr. 783 (8 decembrie).

suprapun, aproape în întregime, cu organizarea materialului din forma înaintată tiparului. Deosebirile privesc transferarea unor episoade (puține la număr) dintr-un capitol într-altul (în special la sfîrşitul părții a doua a romanului)[1] şi, îndeosebi, cizelarea stilistică, îndreptată, cu precădere, spre găsirea celor mai adecvate expresii.

Prezentăm, în cele ce urmează, paginile inedite oferite de prima variantă a romanului (ms. 2.540), urmînd ca apoi să facem referiri la cea de-a doua versiune (ms. 2.539) şi la modificările intervenite pe parcursul retipăririlor.

Ms. 2.540, cap. I, p.g. 2, /. 70, r. 7 — f. 71, r. 7

...„Todosia închise bine poarta ogrăzii, închise pe urmă şi porțile grajdurilor şi a şurii, mormăind mereu şi blestemînd că i-au stricat bătătura cu potcoavele cizmelor, în mijlocul ogrăzii stătu pe gînduri şi se uită puțin spre ulița mare, spre Măgura Cocorilor care se ridica în față, dincolo de şoseaua cea mare, drept în sus, ca un perete, avînd la picioare casele rare ce se înşiruiau pe marginea şoselei împrejmuite de grădini şi ascunse printre pomi, încinsă pe coastă pînă sus, cu delnițe de porumb şi petece mari, verzi de finețe, iar în vîrf, acoperită cu o pădure de mesteacăn, verde-închisă, ca o căciulă uriaşă pe un muşuroi enorm. Tocmai în mijlocul pădurii soarele scăpata roşu-aprins, îmbujorînd tot cerul. Umbra Măgurii însă se întindea din ce în ce, şi acuma înghițise şi biserica veche de lemn; doar crucea mai strălucea modestă şi împăciuitoare în ultimele raze ale soarelui, şi mai departe, cîteva case din ce în ce mai rare; încolo satul se pitea în umbra înserării, în care fumurile se ridicau anevoie şi se opreau în văzduh, lățindu-se şi împreunîndu-se şi acoperind satul cu un văl albăstriu, din care se înălțau chemări prelungite, zgomot de glasuri, lătrat de cîini, toate din ce în ce mai tari şi mai vălmăşite, închegîndu-se într-un ritm aspru, respirația crîncenă şi puternică a vieții.

Femeia se apucă repede să strîngă surcele, să aprindă focul şi să-şi încălzească mîncarea rămasă de la amiazu Cînd să intre cu şorțul plin de aşchii în casă, auzi dinspre ulița cea mare chiuitul trufaş al flăcăilor, care acoperea aproape de tot cîntecul lăutarilor.

— O, mînca-v-ar răul, că bine vi-i şi cum mai vă veseliți ! murmură Todosia cu o privire de necaz în direcția unde tineretul se apropia de circiumă."

Ms: 2.540, cap. II, prg. 2, f. 97, r. 8 — f. 92, r. 4'

„Marin, băiatul cel mai mare, parcă a fost tăiat din tat-său, doat că nu umbla cu fluierul. încolo, nu ținea la pămînt, la casă, la nimic. Bătea drumurile, se băga la lucru la străini, prin alte sate şi habar n-avea de-ac&să. Şi Zenobiei îi era drag ca ochii din cap. Apoi, cînd l-au luat la oaste, pe-acolo a rămas. în loc de trei ani, cît avea să slujească, a stat şapte. Nu ştia carte multă,, dar s-a făcut sergent şi 3-a tot reangajat. A trebuit să se ducă Zenobia să-1 aducă acasă cu de-a sila. Şi nici atunci n-a stat acasă. După cîteva luni şi-a găsit o fată în Rebrjşoara, s-a însurat şi s-a mutat acolo. A rămas străin de necazurile şi de bucuriile casei băştinaşe [...][1] Mulțumită hărniciei lui, cînd s-a însurat Marin, au putut face nuntă cumsecade, la care au venit şi învățătorul Her* delea cu toată familia şi preotul Belciug, ba şi notarul ovreu, şi a putut să-i dea lui frate-său un loc de porumb, ca să nu se facă de ruşine în fața răbrişorenilor".

*Ms. 2.540, cap. III, prg. 4, f. 150, r. 7 — f. 151, r. 4**

„Soții Herdelea nu l-au simpatizat din capul locului, pentru că au văzut că face curte Atenei, iar ei nu vedeau cu ochi buni decît pe curtezanii serioşi care au cariera

[1] Vezi notele de subsol din graficul elaborării primei versiuni, cu referințe asupra transferării unor fragmente (p. 705-706).

[1] Fragmentul fiind păstrat în forma definitivă a romanului, nu-1 mai reproducem.

[2] Unele situații din acest fragment le regăsim şi în paginile definitive ale romanului, însă într-o formă mult condensată.

în mînă şi deci, la adică, pot n şi peţitori. Apoi ei ştiau că doctori, avocaţi, ingineri, profesori au pretenţii de zestre. Iar de cînd au văzut că Pteancu are intenţii serioase, antipatia lor pentru Aurel a crescut. D-na Herdelea i-o arăta pe faţă şi era totdeauna îmbufnată cînd venea, din care cauză chiar Atena s-a certat de multe ori cu ea. Herdelea, fire de diplomat, se arăta prietenos, •dar mereu îi dădea să înţeleagă că lui nu-i plac „curţile" decît între tinerii care pot să se ia. Aurel îi dădea dreptate cu multă însufleţire. Acuma Herdelea l-a întîmpinat chiar de la poartă cu vorbele:

— Ei, domnule Ungureanu, ştii că Atena se mărită?

— Nu, a răspuns tînărul, puţin zăpăcit.

— Da, da, a adăogat învăţătorul, aşezîndu-1 pe bancă. Şi încă ce băiat bun...

I-a lăudat repede, ridicînd în nouri pe Pteancu. Aurel s-a grăbit să declare:

— Toate felicitările mele! într-adevăr, Pteancu e un băiat minunat. îl cunosc de la penultima adunare generală a Astrei... Foarte bun!...

Herdelea i-a cerut îndată să i-1 descrie, să-i povestească tot ce ştie, şi Aurel îi povestea cînd l-a zărit Atena, care apoi l-a luat de braţ şi l-a dus în salon, fericită, căci a sinţit cum Aurel i-a strîns braţul intrînd."

Ms. 2.540, cap. VIII, prg. 5, f. 377, r. 17 — /. 379, r. 14

„Vremea trecea astfel plăcută. Primăvara favoriza visurile, cu miresmele ei de tinereţe veşnică, nesfîrşită, vşi veniră deodată, parcă pe neaşteptate, examenele şcolii primare, un eveniment însemnat în viaţa de muncă a Vărării. Şcoala sobră, albă, era alături de primărie. Era şcoală românească, susţinută din contribuţiile ţăranilor, era mîndria satului.

Examenul fu fixat pentru o sîmbătă din iunie. Toată clădirea şcolii părea întinerită, cu numeroasele ghirlande de stejar ce o înfăşurau pe dinafară şi pe dinlăuntru.

în clase, mirosul plăcut al florilor de cîmp împrăştia veselie şi tinereţe. învăţătorul Pleşea se luase la întrecere cu Virginia Grivase, care să-şi împodobească mai frumos clasa. Copiii, în haine de sărbătoare, cu ochii înfricoşaţi, cu obrajii roşii de sănătate, şopteau, pitindu-se în bănci, iar în fundul sălii ţărani sfioşi, tăcuţi, aşteptau ca la biserică.

Avea să vie subinspectorul să prezideze examenul. Protopopul din Năsăud, plictisit, vorbea încet cu preotul Moldovanu, clătina din cap, iar Pleşea şi Virginia Grivase, emoţionaţi, ca şi elevii, se plimbau de ici-colo, încurajînd cu glas tremurat pe copii, îndemnîndu-i să nu le fie frică.

Subinspectorul veni, şi deodată în sală se răspîndi un aer greu şi răsunară aspre vorbele ungureşte. Titu auzi, cu o cutremurare, cuvintele subinspectorului „numai ungureşte", văzu faţa zîmbitoare a protopopului, şi apoi, în clipa următoare, începu examenul Virginia Grivase. Poate niciodată n-a suferit Titu ca acuma. Virginia vorbea ungureşte bine, atît de bine, încît pe Titu îl înfiora şi-i amintea vorbele lor, visurile lor... O vedea zîmbind galeş către subinspector, adresîndu-i cuvinte umile şi fiecare vorbă îl lovea în suflet, ochii i se lărgeau întocmai ca ochii ţăranilor, în fund, care nu pricepeau nimic şi se mutau mereu de pe un picior pe altul...

Două ceasuri a ţinut chinul acesta. Copiii rupeau îngroziţi cuvintele ungureşti, iar Virginia îi îndrepta cu aceeaşi moliciune melancolică în glas, cu care îi vorbea lui de idealul cel mare... Şi Titu simţea cum i se rupe ceva din inimă, ceva ce-1 doare cumplit... I se părea că a fost înşelat groaznic, că a fost batjocorit şi ruşinat...

Simţi o adevărată alinare cînd auzi frămîntarea greoaie a lui Pleşea să vorbească ungureşte, cînd văzu privirile nemulţumite ale subinspectorului, pentru că copiii se căzneau degeaba să spună pe ungureşte ceea ce ştiau româneşte. Chinurile învăţătorului îi făceau parcă o plăcere atît de mare, că în fiece clipă trebuia să se stăpînească să nu-1 aplaude.

— Iată salvatorul! îşi zicea dînsul, privind cu mîndrie pe Pleşea. De-abia acuma îl privi mai bine şi simţi o dragoste mare pentru omul acela simplu, cu o faţă

largă, osoasă, cu mustăți groase, negre, cu ochi negri* cumințI şi îndărătnici. Iată salvatorul!...

Hainele nemțeşti stăteau ca aruncate cu furca pe corpul țeapăn, țărănesc al învățătorului, iar mîinile lui, înnegrite şi crăpate de arşița soarelui, nu-şi găseau locul.

Titu n-a putut sta pînă la sfîrşit. îl înăbuşea ceea ce a văzut. îl durea.

— Nu vorbele, nu ! se gîndea dînsul amărît. Faptele singure însemnează ceva!... Chiar cînd faptele rezultă dintr-o activitate negativă... Da, da, chiar atunci... Pleşea face mai mult pentru ideal prin îndărătnicia lui instinctivă de-a nu învăța ungureşte pe copii decît domnişoara ceea zîmbitoare şi visătoare, care forfoteşte toată ziua de unirea tuturor românilor, de ideal românesc şi care zdrobeşte sufletele bărbaților de mîine cu limba asupritorilor noştri.

Poate că singur nu-şi dă seama cît ura în clipa aceea pe Virginia Grivase, cît se ura pe sine însuşi:

— Fapte! Fapte! Fapte! mormăi dînsul gînditor."

Ms. 2.540, cap. IX, prg. 5, f. 425, r. 14 —/. 427, r. S

„După examen, Titu trăi cîteva săptămîni posomorite.

Virginia Grivase îl plictisea. I se părea o gîscă fără importanță, linguşitoare, tîrîtoare, sforăitoare. De cîte ori o vedea îşi aducea aminte de zîmbetele ei cochete către subinspectorul şi se scîrbea. Virginia nu înțelegea înstrăinarea lui şi-1 urmărea cu zîmbete grațioase şi ademenitoare, pînă ce într-o zi Titu îi spuse neted ce decepție a avut la examenul clasei ei.

— [...] [1] dar asta nu înseamnă să nu-mi fac datoria...

— Care datorie? o întrerupse Titu.

— Datoria mea de învățătoare, rosti apăsat Virginia. Nu cumva ai vrea să primesc şi eu avertismente ca domnul Pleşea?... îmi pare rău, domnule... Te credeam altfel... îmi pare foarte rău... [...] [2]

în primele zile după răceala relațiilor cu Virginia Grivase, a vrut să se apropie de Pleşea. Dar din cîteva cuvinte părăsi orice idee de apropiere. Nu se putea înțelege cu Pleşea. Acesta era un om simplu, încăpățînat, prostănac. Era nenorocit că nu ştie ungureşte şi n-are unde să se perfecționeze. îi propuse lui Titu să vorbească împreună ungureşte, căci auzise că Titu vorbeşte desăvîrşit... Atîta-i ajunse lui Titu. Pleşea era mai rău ca ceilalți şi ca Virginia. Dînsul nici nu putea visa măcar ceea ce îl chinuia pe Titu...

— Aici e nevoie de o renaştere completă!... se gîndea Titu înfierbîntat, în ceasurile-i de visări şi frămîntare. Trebuieşte organizată o defensivă puternică, neînfrînată, un zid de apărare de fier, peste care să nu poată trece nici o sforțare duşmană... Da, da, asta ne trebuieşte deocamdată. Numai cînd vom fi organizați ireproşabil pentru defensivă, vom putea începe să ne gîndim la ofensivă... I se păreau copilăroase toate visurile lui şi ale tinerilor plini de entuziasm, dar fără experiența vieții. Vedea că toate planurile lor sînt clădite pe nisip şi se răstoarnă la cea dintîi suflare a vîntului realității. Cu planuri nu se poate face nimic; numai cu muncă serioasă, continuă... Cînd va ajunge ca sentimentul necesității de unire a tuturor să fie viu în toate sufletele, atunci unirea va veni neapărat, repede, vijelioasă, zdrobind tot ce i-ar sta în cale. Dar pînă atunci cîtă vreme mai trebuie? Cîte generații?... Titu despera, gîndindu-se că dînsul poate nici nu e menit să vază cu ochii măcar un început de realizare."

Ms. 2>540, cap. X, prg. 4, f. 462, r. 11 —f. 463, r. 6

„Numai ghicitorul l-a interesat o clipă. Era vestit în toată împrejurimea ghicitorul din Măgura. Un țăran gros, roşcovan, cu ochii cam adormiți, puțin speriat şi bolnăvicios. Odată, cu mulți ani în urmă, un bou îşi rupsese fluierul de la un picior. Țăranul l-a vindecat, punîndu-i piciorul în lopățele şi legîndu-1 cu nişte zeamă deosebită. Jandarmii l-au prins, l-au dus legat la Rodna, la judecătorie, pentru şarlatanie. Se zice că acolo l-au bătut cumplit. De-atunci oamenii aleargă la dînsul ca la un prooroc.

[1] Fragmentul fiind păstrat în forma definitivă a cărții nu-1 mai reproducem.

[2] Idem.

Titu auzise mult de ghicitor. Zîmbise. Dar, fiind aici, nu l-a răbdat curiozitatea şi s-a dus la dînsul. A trebuit să stăruie mult pînă să-1 înduplece. Ghicitorul avea o groază mare de surtucari.

— Drumuri lungi fără odihnă şi zbuciumări fără folos, i-a spus ghicitorul cu ochii îngroziți, pierduți.

Tînărul a cerut explicații zadarnic. Vorbele acestea i le-a repetat de cîteva ori. în cele din urmă, Titu l-a lăsat în pace.

Oracolul, totuşi, l-a neliniştit cîtva timp. Ce va să zică vorbele acestea? La ce se referă?... Şi de unde scoate un țăran destul de nerod o frază ca aceasta, pe care o repetă şi n-o explică sau n-o poate explica?... Titu se gîndea la sugestiune, la spiritism, la cîte şi mai cîte lucruri citite despre puteri misterioase ale unor oameni.. » Pe urmă îl dădu dracului"...

Ms. 2.540, cap. XI, prg. 6, f. 500, r. 8 — f. 501, r. 24
(corespunzător cap. X, prg. 4 al ediției noastre)

„Primea scrisori de-acasă mai în fiecare săptămînă şi scria şi dînsul destul de regulat. Dar chiar şi acestea uneori îl plictiseau, deşi în sufletul lui purta o dragoste adîncă părinților şi surorilor. Citea cu emoție rîndurile dese şi regulate ale d-nei Herdelea, care, în fraze bisericeşti, îi împărtăşea veşnic necazuri, neajunsuri, griji şi-1 copleşea de sfaturi bătrîneşti. Şi citind, Titu se înduioşa, simțea greutățile în care se zbate tatăl său, îl du* reau. Uneori se înfuria că nu poate face nimic să-i ajute, să-i îmbărbăteze. Răspundea cu vorbe umflate, pline de filozofie goală, în care nu credea el însuşi şi simțea că nimeni nu poate crede şi nici nu le poate lua drept mîngîiere... Apoi, gîndindu-se, ajungea să-şi zică că toate acestea n-au nici o importanță, că la urma urmelor viața a nouă zecimi din omenire se alcătuieşte din aceleaşi griji, necazuri, bucurii, speranțe, şi că numai cînd omul se ridică deasupra lor este cu adevărat om. Idealul marei majorități a oamenilor este să mănînce, să doarmă, să se înmulțească. Toate se învîrtesc în jurul acestor trebuinți fireşti. întrucît se deosebeşte asemenea om de oricare dobitoc, de ultima viețuitoare? Şi în asemenea clipe se simțea mîndru şi mare că viața lui e* călăuzită de un vis mare, frumos şi cu atît mai prețios cu cît este mai greu de atins...

Cînd îşi trecea însă în revistă trecutul, se ruşina şi-şi dădea seama că trecutul e atît de fad ca al oricărui burtăverde. Se mîngîia îndată cu nădejdea că are în față viitorul care poate să compenseze golul trecutului. Dar vedea că aceasta e numai nădejde... Poeziile pe care i le-a publicat *Vatra* i se păreau stupide. Curtea ce-o făcuse Lucreției Grivase fusese o vreme pierdută în zadar. îi era ruşine cînd îşi aducea aminte că a iubit pe d-na Lang şi încă cum a iubit-o? îşi amintea scenele de patimă şi se înfuria că atunci credea că a găsit suprema fericire, în Nimigea-Ungurească n-a făcut nimic şi popa l-a făcut de rîs. în Vărarea vedea cît a fost el de mic față de țăranii ceia tenace, neînduplecați, îndîrjiți, care suferă orice pentru pămîntul lor. Chiar şi alegerea de deputat, cu zbuciumările ce i le-a procurat, i se păreau mărunțişuri. Ce însemnătate are că Onişor va fi deputat şi va merge la Budapesta să vorbească ungureşte să apere drepturi româneşti?... Nimicuri. Ce folosesc toate acestea pentru realizarea visului? Există o realitate: un popor mare, vînjos, plin de viață... Asta-i realitatea... Poporul acesta a trăit atîtea sute de ani, a biruit toate umilințele, suferințele, toate vremurile... Va trăi cu atît mai mult de-acuma înainte, fără mărunțişurile acelea care se cheamă «lupte naționale»... Visul nu poate fi realizat decît dinafară... Trebuie o zguduire uriaşă, care să cotropească tot pămîntul românesc şi să-1 încingă într-un singur hotar. Zguduirea însă va veni de la sine odată, cîndva... El n-are decît să fie afară, să aţîțe focul, să aprindă măcar o scînteie...

— Trebuie să plec! Să fiu acolo! îşi şoptea în asemenea clipe plin de înfrigurare, cu ochii mari, bolnavi. Țara Românească! O, Țara Românească!"...

Ms. 2.540, cap. XII, prg. 6, f. 559, r. 2 —/. 560, r. 1y

„Vecinul lui Titu din dreapta era un domn slab, bolnăvicios, cu fața cenuşie, cu mustăți rari, cu nasul ascuțit *şi* cu părul vîlvoi. Era redactor la o gazetă din Arad. Era

un tip de bîrfitor, care cu oricine făcea cunoştinţă, de la a doua vorbă trebuia să fie indignat şi să înjure pe cineva, chit că peste un minut să se pupe cu cel înjurat pe la spate şi să bîrfească pe altcineva. Lui Titu îi inspira antipatie, dar îl asculta, mai ales că în sufletul lui era nemulţumit de tot ce vedea şi auzea.

— îi vezi, îi vezi cum se pupă în bot? şopti Marcu lui Titu, apucîndu-1 de mînecă şi arătîndu-i din ochi pe un domn scurt, grosuţ, ras, cu o mutră şireată şi bărnaie^ care ţinea un discurs în onoarea unui oaspe — gazetar din România. D-ta nu-i cunoşti şi poate că-ţi face impresie... Dar eu care-s mîncat de dînşii]... Uite, cel care vorbeşte e Ologu... Un escroc, un hoţ, la [...] * a şezut şase luni la puşcărie pentru furt, a fost dat afară de la toate ziarele pentru incorectitudini... Şi totuşi are îndrăzneala să pozeze... Sforăie fraze naţionale şi sînt oameni care-1 cred... Toţi ăştia ştiu ce poamă este şi nimeni nu-1 huiduieşte... Şi asemenea ticălos vrea să fie gura poporului, vorbeşte în numele românilor ... Ce să te mai miri că ungurii îşi bat joc de noi? A luat parale şi de la unguri, iar a doua zi i-a înjurat, a ajuns la Curtea cu juri şi a devenit martir. întocmai ca şi cellalt... Muscalu — Tordeanu... Face pe gazetarul din România şi nu-şi poate iscăli nici numele ca lumea... Trăieşte la Bucureşti pe seama nevesti-si, care-i frumuşică. A plecat de-aici ca degetul şi are case la Bucureşti şi vine pe-aici ca un boier... Mi-e scîrbă!... Parcă nici nu-ţi mai vine să lupţi şi să te sacrifici cînd vezi cine ajung în fruntea bucatelor* în vreme ce noi, care muncim cinstit, murim de foame!...

în vremea aceasta Ologu sfîrşi discursul. Se produse însufleţire mare. Mulţi se sculară şi se duseră cu paharele să ciocnească cu dînsul şi să-1 felicite. Marcu sări printre cei dintîi şi se îmbulzi să ciocnească cu Ologu şi cu Muscalu-Tordeanu, topindu-se de zîmbete şi şoptind celui dintîi:

— Ai vorbit ca un înger... Grozeanu crapă de necaz..» Uite-1 cum îşi roade unghiile şi se pregăteşte să vorbească, şi el!

Grozeanu era, fireşte, un adversar al lui Ologu şi stătea în cellalt colţ al mesei.

Titu care se revoltase, de cele ce auzise, se uita uluit cum Marcu strînge mîinile lui Ologu şi ale celuilalt, lăcrimînd de emoţie şi de bucurie. în clipa următoare însă, înainte de-a se dumeri, Marcu se aşează iar lîngă el.

— Ei, ai văzut, domnule? continuă dînsul, ca şi cînd nimic nu s-ar fi întîmplat. Ai văzut?... Acu ce să zic eu care am o condamnare de opt luni pentru „agitaţie contra statului?" Ce să zic, spune d-ta! Şi pentru ce sînt condamnat? Pentru că lupt cinstit şi spun pe faţă ticăloşiile ungureşti?... Bine, asta-i o datorie, cel puţin eu aşa o consider şi nu aştept nici recompensă, nici recunoştinţă, de vreme ce conştiinţa mea e împăcată. Dar oricum, atîta lipsă de consideraţie... Pe mine mă aşează aici la coadă de tot, iar Ologu e în fruntea mesei şi ţine discursuri... Peste vreo lună ştiu sigur că mi se respinge recursul la Curie şi va trebui să intru la Seghedin... Nici anăcar în România nu mai poţi merge. Ş-acolo numai haimanalele au trecere. Martirii adevăraţi mor de foame, iar cei falşi mănîncă din toate bugetele"...

La „transcriere" apar exigenţe în plus. Renunţarea la multe pagini întîlnite în ms. 2.540 se'asociază cu preocuparea de a asigura unor episoade o formă cît mai concisă, modificările ţintind spre o deplină ^obiectivare •stilistică.

Procesul intim al definitivării fiecărei opere, exprimînd, în esenţă, o luptă acerbă cu fiecare cuvînt al cărţii, ne este dezvăluit de Rebreanu într-unui din interviurile citate:

„O scriu dintr-odată de la început pînă la sfîrşit, aproape fără ştersături... O scriu o dată, în întregime, apoi o mai scriu o dată şi încă o dată. Şi cînd simt că am nimerit forma definitivă, atunci o iau la refăcut şi la retuşat. Şi n-o las pînă nu sunt convins că nu mai am nimic de făcut la dînsa...

...Eu cred că simt nevoia să procedez astfel, pentru *ansamblu.* Ocupîndu-te şi oprindu-te la pasagii şi la fraze,

pierzi din vedere întregul. Aşa întîi încheg studiul şi pe urmă procedez la părţi şi la şlefuirea artistică *".

Versiunea a doua a romanului se fereşte de reluarea unor idei, inutil repetate în paginile primei variante, eliminînd tot ce se dovedeşte a fi balast. Iată un fragment din care, la „transcriere", va fi păstrat doar ultimul rînd:

„Gura femeiei se strînse într-un zîmbet sincer, recunoscător, care-i înfrumuseţa toată faţa. Şi, în acelaşi timp, auzi de pe pat, unde stătea trîntit, cu mîinile încrucişate subt cap, glasul bătrînului Glanetaşu, blajin, cald:

— Aşa, copii, aşa-i bine...

Ana nu întoarse ochii într-acolo, dar auzi că Glanetaşu se întoarce greoi spre perete, cu spatele spre ei, ca şi cînd s-ar aştepta ca tinerii să se drăgostească. Dar Ion o privi lung, cu ochi nedumeriţi şi cercetători, apoi deodată îşi puse pălăria în cap şi ieşi afară, trîntind uşa...

Ion era într-o stare atît de ciudată, încît în fiece clipă îşi schimba gîndurile şi trebuia să facă sforţări crîncene ca să se ostoiască. Din toate zbuciumările însă ajunse să se lămurească într-însul gîndul că numai prin Ana va putea înmuia pe Vasile Baciu. Dintru întîi vru să o bată, s-o zdrobească şi apoi s-o gonească acasă ca, văzînd tatăl ei, să se înduioşeze şi sa cedeze. Dar numaidecît părăsi planul acesta, aducîndu-şi aminte cît a bătut-o Vasile Baciu fără să se înduioşeze. Şi atunci se hotărî s-o facă pe Ana să roage ea pe tatăl ei, să-1 roage atîta pînă-1 va înduplecа... Ceva îi spunea lui că rugăciunile ei au să fie eficace. Iar, pe cînd mama lui o blestema, i se părea atît de sigur că numai rugăciunile ei vor aranja lucrurile, încît a trebuit să înjure pe Zenobia, ba chiar a trebuit să se oprească să nu-i zvîrle ceva în cap. O privea pe Ana ca pe un înger salvator şi cînd ieşi trîntind uşa, era furios cum are atîta încredere în o femeie neroadă ca aceasta.

Seara, în pat, i s-a jeluit..."

(Ms. 2.540, f. 327, r. 22 — f. 328, r. 20,)

[1] *Adevărul literar şi artistic,* XIV (1935), nr. 783 (8 decembrie).

Cu acelaşi prilej sînt îndepărtate şi frazele care, prin natura lor, par să ţină în loc acţiunea:

„Cei ce jucaseră cu drăguţele lor nu le dădură drumul, ci se retrăgeau mai pe lîngă grajd, ori în şură, ori în grădină, ca să mai povestească şi să se drăgostească. Celelalte se întorceau la semicercul fetelor, aranjîndu-şi părul, scuturîndu-şi poalele de praf, strălucitoare de năduşeală şi de mulţumire. Flăcăii se adunară într-un pîlc, cîteva sticle de rachiu răsăriră cine ştie de unde, închinau şi vorbeau". *(Ms. 2.540, f. 51, r. 14—79.)*

Se întîlnesc şi cazuri cînd „transcrierea" se abate de la proiectul primei variante. Iată mai jos momentul sosirii la horă a preotului Belciug, cînd ţăranii se reped să-i sărute mîna:

„— Lăsaţi, lăsaţi! mur- rutare cu o mulţumire ce-i mura preotul, întinzînd înviora faţa tăbăcită de însă dosul palmei spre să- slăbiciune", (ed. 1920, p. 26)

„— Tot satul s-a adunat lumea care se uita la ei aci, mămiţo — ciripi d-ra cu un respect dobitocesc. Atena, făcîndu-şi gura - La biserică nu vin punea, ca şi cînd n-ar mai nici pe jumătate cîţi vin fi văzut nici o horă în [illegible] mustrare uşoară, aşa ca [illegible] să-1 audă mai mulţi.

- Fireşte, atîta petre- [illegible] şinat, iar alţi ţărani cere au şi ei — aprobă doamna, ridicînd capul şi rîseră încurcaţi", (ms. 2540, rotindu-şi privirea peste f. 59).

Pe parcursul definitivării textului sînt efectuate, de asemenea, modificări onomastice şi toponimice. *Năsăudul* este înlocuit cu *Armadia, Tradamul* cu *Jidovifa, Cişmeaua Sasului* cu *Cişmeaua Mortului, Pîrîul Dascălului* cu *Pîrîul Doamnei, Pădurea Notarului* cu *Pădurea Domnească.*

în a doua versiune a romanului se schimbă numele domnişoarelor Herdelea (*Atena* şi *Livia,* devin *Laura* şi *Ghighi). Laurenţ al lui Ilieşiu din Maieru* (ms. 2.540, f. 394, r. 5 — 6) devine *Laurenţ din Bîrgău.*

Şi totuşi, în ciuda numeroaselor modificări (majoritatea, repetăm, de natură stilistică) construcţia primei

* wiariante se menține, deopotrivă în liniile sale dominante, cît şi în ce priveşte elementele de detaliu (fireşte, raportate la scara întregului roman).

O dată terminat, ms. 2.539 este încredințat tiparului, originalul servind direct la culegerea zațului. Febrilitatea modificărilor nu-1 părăseşte pe Rebreanu nici în această fază. Comparînd textul primei tipărituri (var. 1920) cu ms. 2.539, descoperim numeroase intervenții, şpalturile devenind un fel de a treia versiune „manu--scrisă" a romanului. Pentru a reliefa şi mai clar natura «modificărilor, prezentăm, selectiv, variante ale ms. 2.539 comparativ cu textul ediției din 1920 (al cărui corespondent poartă exact numărul paginii şi rîndului din respectiva tipăritură) :

p. 11, r. 9, urcă întîi / întîi urcă (ms. 2.539, f. 42) ;[1]
p. 12, r. 3, agățată / agățate (f. 42);
p. 12, r. 34, Pîrîul Doamnei / Pîrîul Dascălului (f. 43);
p. 14, r. *10,* umbră / umbră bună (f. 44);
p. 50, r. 29, el / însă el (f. 76) ;
p. 51, r. 17, apoi cînd / apoi curînd (f. 76);
p. 51, r. 17, Zenobia / iar Zenobia (f. 76);
p. 52, r. 12, mi se pare că te-ai culcat / doar nu te-ai culcat (f. 77);
p. 52, r. 23, mormăi / mormăi dînsul (f. 77) ;
p. 87, r. 10, învățătoare / învățător (f. 104);
$>. 87, r. 12, s-ar fi potolit / *preotul* s-ar fi potolit (f. 104).;
$>. 87, r. 16, îi părea rău / îi păru rău (f. 104);
p. 87, r. 19, Rămînea / Rămase (f. 104);
p. 87, r. 30, trebuia / trebui (f. 105) ;
p. 88, r. 2, vrajba / vrajbe (f. 105);
p. 88, r. 3, oprindu-se / aprinzîndu-se (f. 105) ;
p. 88, r. 12, tavanul bisericuții / tavanul jos al bisericuții (f. 105);

[1] în restul exemplificărilor, pentru simplificare, menționăm numai numărul filei din ms. 2.539.

p. 89, r. 12, luînd / ar lua (f. 106);
p. 89, r. 25, Nici baremi / Nici măcar (f. 106);
p. 89, r. 30, nu i s-a împotrivit / nu s-a împotrivit (f. 106);
p. 89, r. 35 pe ici / şi pe ici (f. 106);
p. 89, r. 38, îl mîniau / îl înfuriau (f. 106);
p. 90, r. 16, iar pe urmă / şi pe urmă (f. 107) ;
p. 90, r. 22, ca oricine / ca oricui (f. 107);
p. 90, r. 25, că acuma / că (f. 107);
p. 90, r. 35, I se păru / I se părea (f. 107);
p. 90, r. 36, încît îl umflă / că-1 umfla (f. 107);
p. 91, r. 8, văduvei / vădanei (f. 107);
p. 91, r. 34, cu glas / cu glasul (f. 108);
p. 136, r. 7, nu s-au lipit de dînsul / i-au intrat pe-o ureche şi i-au ieşit pe cealaltă (f. 143);
p. 136, r. 34, începe îndată / începe (f. 143);
p. 136, r. 38, străluceşte mîndră / străluceşte (f. 143);
p. 137, r. 9, şi trece / trece (f. 143);
p. 137, r. 29 — 30, se opri în fața porții trăsura preotului Belciug / trăsura preotului Belciug se opri în fața porții (f. 144) ;
p. 138, r. 25, bătu / bătea (f. 145);
p. 139, r. 2 — 3, mărturia lui /mărturia sa (f. 145);
p. 140, r. 7, mai nervos / mai nervos şi mai mînios (f. 146);
p. 140, r. 10, românească pocită / românească stricată (f. 146);
p. 140, r. 26, uniformă urîtă / uniformă pocită (f. 146);
p. 140, r. 31, cuprins / apucat de-a binelea (f. 146);
p. 141, r. 7, s-o tulească / s-o şteargă (f. 147);
p. 141, r. 11, De-acuma / De-aci (f. 147);
p. 141, r. 14, o scînteiere / o scînteie (f. 147);
p. 141, r. 15—16, să isprăvească / să sfîrşească (f. 147);
p. 141, r. 29, vrînd astfel / vrînd (f. 147);
p. 141, r. 36, jertfirea trecătoare / o jertfă trecătoare (f. 147);
p. 202, r. 20, schimbărei lui / schimbărei flăcăului (f. 195);

p. 202, r. 34, îl zăpăcea / îl înfuria şi-1 zăpăcea (f. 195; ;
p. 203, r. 1, ca să asculte / şi să asculte (f. 195);
p. 203, r. 10, s-au mutat / apoi s-au mutat (f. 195);
p. 203, r. 22, nopți chinuite / nopți de chinuri (f. 196);
p. 203, r. 30, cuteza / mai cuteza (f. 196);
p. 204, r. 9, vitelor nutreț / nutreț vitelor (f. 196);
p. 204, r. 27, să ceară / să-i ceară (f. 196);
p. 205, r. 14, Mare mirare / Mare minune (f. 197) ;
p. 205, r. 18, aşteptînd s-o omoare / aşteptîndu-se s-o omoare (f. 197).

Toate aceste modificări şi multe altele de aceeaşi natură nu-şi mulțumesc autorul. Numai aşa se explică ciudata erată publicată la sfîrşitul primei ediții:

„în împrejurările tipografice actuale, micile greşeli de tipar sunt o boală fără leac. îngăduitori, cititorii le vor fi trecut cu vederea şi în *ION*. Doar cîteva, prea boacăne şi care alterează înțelesul, se cuvine să fie îndreptate :

„voi. I, pag. 69, rîndul 14, se va citi *trei* în loc de *doi;*
121, „ 34, „ *crezînd, auzind;*
139, „ 37, „ *îndîrjirea, învrăjbirea;*
156, „ 32, „ *bagaje, cutii;*
211, „ 25, „ *hahamului, samsarii lui;*

în realitate, numai două „greşeli" aparțin tipografului *(crezînd; îndîrjirea),* restul cuvintelor sălăşluind ca atare în ms. 2.539, după care s-a cules lucrarea (v. f. 90, 160, 202).

La prima vedere faptul pare neînsemnat. El ne dezvăluie însă o întreagă psihologie, exprimînd totodată şi un stadiu în dezvoltarea limbii literare. Dintre numeroasele greşeli autentice ale cărții scriitorul corectează expres unele cuvinte a căror prezență n-ar fi afectat nici forma ultimei ediții, dacă ținem seama de contextul lor *(cutii, samsarului)*. Adevăratele „boacăne", ca să folosim expresia autorului, rămîn nesemnalate în paginile primei tipărituri, fiind anulate în ulterioare versiuni editoriale. Un exemplu: în primul capitol, fetele, venite la- horă, au *„...în mînă cîte un ghiveci mai mărişor pe care să-l dăruiască flăcăului cutare să-l pună în pălărie"*. Abia tîrziu, în 1941, după şapte retipăriri, rîndurile de mai sus vor reține condeiul scriitorului, dîndu-le o altă înfățişare.

Ca şi în cazul nuvelisticii, modificările, obsedante, vor însoți textele reeditărilor pînă în anul 1941, dată, după care ele vor fi tipărite pe flancuri. Cele mai multe intervenții sînt prilejuite de transferarea contractului editorial de la „Cartea românească" la „Socec" şi aparțin primei părți a romanului.

Judecat prin prisma sutelor de variante ce însoțesc textele tipărite, romanul *Ion* pare să fie un moment de vîrf. Studiul altor romane, *Pădurea spînzurați lor, Adam şi Eva, Ciuleandra* şi *Crăişorul Horia* (pînă unde am ajuns cu cercetarea noastră) ne dovedeşte că numărul variantelor editoriale scade vertiginos, ceea ce denotă o mai mare siguranță în folosirea verbului.

Pentru ansamblul creației, multiplele variante (cu toate ezitările nejustificate în adoptarea expresiei literare) depăşesc cadrul limitat al lexicologiei, atestînd, înainte de toate, o conştiință artistică.

La notarea variantelor am adoptat următoarele prescurtări:

I = *Ion.* Roman, voi. I-II, Buc, Universală-Alcalay (pe copertă „Viața românească"), 1920. (Tipărit în atelierul tipografiei „Triumful".)

II = *Ion.* Roman, voi. I-II, ediția a II-a, Buc, *Viața românească,* 1921.

III = *Ion.* Roman, voi. I-II, ediția a III-a, Buc, „Cartea românească" [1924] (primul volum s-a tipă-

rit în decembrie 1923, iar voi. II în ianuarie 1924. Pe prima copertă, ca an de apariție, „1923".)

IV = *Ion.* Roman, voi. I-II, „Cartea românească", 1925 (voi. I tipărit în august, voi. II în septembrie.)

V = *Ion.* Roman, voi. I-II, ediția a V-a, Buc, „Cartea românească" [1927] (voi. I tipărit în ianuarie 1927; din greşeală volumul II este datat „septembrie 1925", semn de copiere mecanică a ediției a IV-a.)

VI = *Ion.* Roman, voi. I-II, ediția a Vl-a, Buc, „Cartea românească", 1930.

VII = *Ion.* Roman, voi. I-II, Buc, [1939] (tipărit in ianuarie 1939.)

XI == *Ion.* Roman, voi. I-II, ediția a Xl-a, Buc, Socec [1941].

XII = *Ion.* Roman, voi. I-II, ediția a XII-a, Buc, Socec [1943].

V. VARIANTE EDITORIALE:

GLASUL PĂMÎNTULUI

P. 11, r. 5, cînd în dreapta, cînd în stînga / ba în dreapta, fca în stînga (I, II, III, IV, V, VI).

P. 12, *r.* 6, se opinteşte /se căzneşte (I, II, III, IV, V, VI) — *v. 8,* se bălăbăneşte / se bălăbăneşte puțin (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 13,* lăbuțele / labele (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 14,* apoi iuțeşte / apoi îşi iuțeşte (I, II III, IV, V, VI) - *r. 25,* frînghia / sfoara (I, II, III* IV, V, VI, VII) — *r. 32,* pereții văruiți / pereții spoiți (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *13, r. 10,* Un dulău / Acum un dulău (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 23,* chiuituri / chiuiri (V, VI) - *r. 27, 28,* Casa văduvei vine chiar peste drum de bisericuța bătrînă / Casa vădanei este chiar peste drum de bisericuța veche (I, II, III) / Casa văduvei este chiar peste drum de bisericuța veche (IV, V, VI) / Casa văduvei vine chiar peste drum de bisericuța veche (VII).

P. *14, v. 14,* trei lăutari cîntă / trei lăutari cîntau (IV*. V, VI, VII) — *r. 27,* De tropotele jucătorilor / Sub tropotele jucătorilor (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 28,* Someşana / Ardeleana (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 32 — 33,* Briceag întețeşte cîntecul / Briceag iuțeşte cîntecul (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *15, r. 5,* Numai arar vreunul mai țanțoş începe o chiuitură / Rareori începe vreunul mai poznaş cîte o chiuitură (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 8,* Apoi jocuî / Apoi dansul (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 11-12,* ating din cînd în cînd pieptul flăcăilor / se ating din cînd în cînd de pieptul flăcăilor (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 75,* învîrtita ține / Jocul ține (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 19,* amenințătoare sau rugătoare / amenințătoare şi rugătoare (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *v. 24,* abia / de abia (1,11, III, IV, V, VI, VII) - *r. 33-34,* un mănunchi mai mărişor, pe care să-1 dăruiască flăcăului cutare să-1 pună. în pălărie / un ghiveci mai mărişor, pe care să-1 dăruiască flăcăului cutare să-1 pună în pălărie (I, II, III, IV, V,. VI).

P. *16 r.4 — 5,* forfotesc despre necazuri / forfotesc de necazuri (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 7,* şi fac haz/ şi se bucură (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 8,* Cîțiva *f* Vreo cîțiva (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 15,* continua să pîndească / urmează să pîndească (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *v. 17,* cîtva timp / cîteva minute (I, II,. III, IV, V, VI, VII) — *r. 20,* aruncînd numai rareori /' aruncînd rareori (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 25,* în mijlocul cîtorva bătrîni / în mijlocul unui pîlc de bătrînj (I II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 29,* lui de nimeni nu-i pasă / el de nimeni nu se sinchiseşte (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 33,* Pe de lături / Pe-alături (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *18, r. 7,* răspunzînd / răspunzînd repede (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 29,* Savista / apoi Savista (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *v. 31,* Soseşte / Vine (I, II, III, IV , V, VI, VII.

Jr. 19, r. 5, Oloaga a iacut / Oloaga făcuse (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 8,* gesturi desperate / gesturi desperate şi nepricepute (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r.* o, zice Măria / zise Măria (VII) — *r. 16,* Savista bombăne ceva ce ar vrea să însemne / Savista urlă ceva ce vrea să însemne (I, II, III, IV, V, VI VII) — *r. 17,* porneşte deodată / porneşte brusc (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *20, r. 2,* ţinînd de mijloc / ţinînd de brîu (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 10,* lui Ion însă îi răspunde / iar lui Ion îi răspunde (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 21,* Că i-oi spun/ Că i-oi spus (IV, V, VI, VII) — *r. 25,* se aprinde ca focul / se încinge ca focul (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *21, r. 5 — 6,* cu mai multă gingăşie, dar şi mai prelung/ cu mai multă gingăşie, dar mai prelung (I, II, III) / cu multă gingăşie, dar mai prelung (IV, V, VI, VII) — *r. 30,* la ceata flăcăilor / spre ceata flăcăilor (I) — *r. 31,* părea îngrijorată / părea îngrijorată rău (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32—33,* şi să nu bage de seamă / şi ea să nu bage de seamă (I, II, III, IV, V, VI).

P. 22, r. 6, clipi aspru / privi aspru (IV, V, VI) — *v. 18,* dă glaja ceea / dă sticla ceea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r.24 — 25,* ţi se urcă la cap şi cine ştie ce poznă te-o mai îndemna să faci / ţi se suie la cap şi cine ştie ce poznă ţi-o veni să faci (I, II, III) / ţi se urcă la cap şi cine ştie ce poznă ţi-o veni să faci (IV, V, VI, VII) — *r. 26,* şi întoarse spatele / şi-i întoarse spatele (I, II, III, IV, V, VI) —*Y. 31,* un struţ de flori / un ghivecel de flori (I, II, III, IV, V, VI).

P. 23, r. 18, aşezîndu-se / aşezîndu-se repede (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *24, r. 11,* Că tata şi-a pus / Acu tata şi-a pus (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 15,* se uită / se uita (I, II, III, IV, V, VI).

P. *25, r. 1,* strigă / strigă atunci (I, II, III, IV, V, VI, VII) - y. *6,* bufni lou / sîsîi Ion (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28,* mai multă încredere / mai multă siguranţă (I)..

P. *26, r. 7,* Ia lăsaţi / Ia staţi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 9,* ciorăvăială lungă / ciorovăială nesfîrşită (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 71,* să se încingă o bătaie / să se încingă şi o bătaie (I, II, III) — *r. 17,* soţia învăţătorului / nevasta învăţătorului (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25 — 26,* lărgindu-şi zîmbetul / întinzîndu-şi zîmbetul (I).

P. *27, r. 1,* care răspunse / care-i răspunse (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 6,* pentru că umblase / fiindcă umblase (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 13,* se grăbiră să dea ajutor / dădură îndată ajutor (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 16,* intră încetinel / intră binişor (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 25,* să ajungă / ca s-ajungă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32,* mînuşi de aţă cenuşie / mănuşi de aţă cenuşii (I, II, III, IV, V, VI).

P. *28, r. 20,* de Titu şi Laura / de Titu şi de Laura (I) — *r. 25,* stăruinţa flăcăului / stăruinţele flăcăului (I) — *r. 30,* cu Ion / numai cu Ion (I, II, III IV, V, VI, VII) — *r. 31 — 32,* răspunse cam în silă / răspunse cam cu silă (II).

P. *29, r. 9,* iar Titu / şi Titu (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 10,* se apropie şi el de / se apropie de (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 11,* i-au scos / i-au scos lui (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 12,* de la Cluj / din Cluj (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13,* loviseră / loviră (I) — *r. 24,* ca un lup / ca un viespe (I) — *r. 31,* Se vedea / Se vede (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *30, r. 8,* începe jocul / reîncepe jocul (I) — *r. 11,* poftite la horă / poftite în horă (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 21—22,* Aşa-s eu, ce mai calea-valea!... / Aşa-s eu, ce mai calea-valea!... Beau şi beau şi beau, de usuc nu altceva (I) — *r. 26,* măsurînd foarte aspru / privind foarte aspru (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 28-29,* parcă n-ar fi vrut să ştie de nimeni şi de nimic / parcă nici n-ar fi vrut să ştie de nimeni (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *31, r. 10,* că-i ştirbea autoritatea / că-i ştirbea demnitatea (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *32, v. 15 — 16,* se încăpăţîna însă din ce în ce şi începu să răcnească / se încăpăţîna din ce în ce şi începu să strige (I) — *r. 33 — 34,* cuptor încins. O mînie / cuptor aprins. O furie (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *33, v. 16,* Tulai / Vaoleu (I) — *Y. 18,* uită pe Ana / uită de Ana (II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 23,* sărăntocule / golane (I II, III, IV, V, VI) - *r. 28-29,* voce puţin tremurătoare, dar batjocoritoare / voce puţin tremurată, dar şi batjocoritoare (I, II, III, IV) — *r. 32 — 33,* răcni ţăranul / urlă ţăranul (I).

P. *34, Y. 5,* se zvîrliră la Vasile / se zvîrliră pe Vasile (I, II, III) — *r. 7,* sfărîma coastele / bătea coastele (I, II, III, *Vt,* V, VI, VII) — *r. 9,* Dar cînd / Dar de cînd (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 11-12,* cu un deget / cu un deget Vasile (I, II, III, IV, V, VI, VII) -*r. 15-16,* răcnind neîncetat / urlînd neîncetat (I) — *r. 28,* fiindcă auzea / fiindcă le auzea (I, II, III, IV) — *r. 32,* o ştersese / o şterse (IV) — *r. 33* se împrăştiară / se împrăştiaseră (I, II, III, IV, V, VI).

P. *35, v. 8,* Ar fi meritat / Ar fi meritat-o (I, II) — *r. 15,* se retrăseseră / se retraseră (IV, V, VI).

P. *36, r. 19,* ca un gîscan / ca un gînsac (I, II, III).

P. *37, v. 3,* se simţea / se simţi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 5,* şi avusese / şi avuse (I, II) — *r. 11,* dau ţiganilor / dau ţiganului (I, II) — *Y. 11 — 12,* Să le dea / Să-i dea (I, II, III) / Să dea (IV, V, VI, VII) - *v. 26 — 27,* răcnetele oamenilor / urletele oamenilor (I).

P. *38, v. 8 — 9,* sticle de băuturi / sticle cu băuturi (I, II) — *r. 11>,* podită şi mobilată / podită şi înzestrată (I, II, III, IV, V, VI) - *Y. 26,* bărbaţii au început / oamenii au început (I).

P. *39, v. 9,* să scot banii / să scot bani (I, II, III, IV, V, VI) - *Y. 13,* Ori duc / Ori iau (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28 — 29,* se auziră pe uliţă alte chiote / se auziră din uliţă alte urlete (I) / se auziră din uliţă alte chiote (II).

P. *40, Y. 9—10,* se îndesară / se potriveau (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 14,* vorbea de-a valma / vorbea deodată (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 27,* Feţele asudate sclipeau (transcris după var. I, II; în celelalte ediţii; „Feţele asudate *clipeau").*

P.41,Y. 11, Toţi flăcăii / Toţi feciorii (I, II, III) *-r.17,* să-şi poată păzi / să-şi poată apăra (I).

P. *42, Y. 6,* Titu Herdelea / Titu (I, II, III, IV, V VI, VII) — *r. 9,* privirile se întoarseră / privirile se întoarseră întrebătoare (I) — *Y. 22,* o sfîntă de bătaie / o bătaie zdravănă (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 32,* cum obişnuia totdeauna / cum făcea totdeauna (I).

P. *43, Y. 2,* să întrebe / să întrebe pe cîrciumar (I, II, III) — *r. 9,* pahar de rachiu / pahar cu rachiu (I, II, III, *V)* - *Y. 11,* păhăruţ / păhărel (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 18,* hiritisirile (Transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V, VI, VII, X, XI, XII „hiristirile") — *Y. 23 — 24,* abia stăpînindu-şi un fior / pătruns de un fior (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 24-25,* foarte iscusită, dar acoperită / iscusită, acoperită însă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *44, Y. 14,* cineva / altcineva (I, II) — *v. 20,* amu vezi / acu vezi (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 29,* şi-apoi el / ş-apoi acu el (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *45, Y. 3,* se sugrumase de furie / se înăbuşise de furie (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 12,* Trebuia să vadă / Voia să vadă (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 17,* ca să poată / şi să nu poată (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 28,* parcă tocmai aşteptase / parcă aşteptase (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *46, Y. 13,* Plăteşte / Plăteşte, mă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 18—19,* răcni George / urlă George (I) — *Y. 21,* îl izbi / îl izbi brusc (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *47, Y. 4 — 5,* curaj nebănuit / curaj uimitor (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 23,* în care se prăvălise / în care îl doborîse (I) — *v. 24,* i s-ar fi rupt / i-ar fi rupt (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *48, v. 5,* suduind / înjurînd (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 30,* ca şi cum / ca şi cînd (I).

P. *49, r. 3,* de supărare (cuvintele lipsesc în var. I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 13,* îl auzi / îi auzi (II) - *r. 16* cînd el / cînd nici el (I) — *r. 32,* n-a mai găsit / nu mai găsise (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *52, r. 3,* mă duc / mă duc eu (I) — *r. 9,* cu poftă / şi cu poftă (I, II, III).

P. *53, v. 4,* un bob / un fir (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 10,* din capul scării / din uşă (I, II, III, IV, V, VI, VII)

P. *54, r. 15,* erau pătate / sînt pătate (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21,* se vărsa / se varsă (I, II).

P. *56, r. 8 — 9,* în tinerețea lui / în tinerețele lui (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 13,* lenevior (transcris după var. I, II, III, IV, V, VI; în celelalte ediții: lenevitor) — *v. 22,* în palmă / în palme (I, II, III) — *r. 27,* din isteține / nici din isteține (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 27,* Singură la părinți / Fată singură (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30,* au dat-o / i-au dat-o (I, II, III) — *Y. 33,* unde stătuse / unde stătuseră (I, II, III).

P. *57, Y. 20,* i-a mai ridicat / i-au mai ridicat (III, IV, V, VI, VII) — *Y. 33,* s-a încuscrit / s-au încuscrit (I, II, III, IV, V, VI).

P. *58, Y. 7,* ciopîrțire de moşie / ciopîrțire a moşiei (I, II) — *Y. 13,* stîlpul casei / stăpînul casei (I, II).

P. *59, r. 20,* despărțite prin / despărțite de (I, II) — *Y. 30,* la stînga / în stînga (I, II).

P. *60, Y. 5,* Hotarul însă se întindea atît de mare/Hotarul însă se mîndrea atît de mare (I, II, III, IV V, VI, VII) — *Y. 7,* şi neîndurător / şi neîndurat (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 11,* Urcă încet / Urca încet (I, II, III, IV, V, VI) — *Y. 26 — 27,* pînă la hotarul / pînă în hotarul (I, II, III) — *Y. 31,* toanele şi nevoile / toanele sau nevoile (I, II, III, IV).

P. *61, Y. 1—2,* înțelegîndu-se între ele şi bucurîndu-se / înțelegîndu-se şi bucurîndu-se (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 5,* Se simțea / Se simți (I, II, III) - *Y. 29,* Cînd a umblat / Cît a umblat (I, II).

P. *62, Y. 13,* pe cît de greu / pe cît de lesne (I, II, III) — *Y. 17—18, de ele / de* cărți (I, II) — *Y. 34,* nişte gîndaci / nişte gîndăcei (I, II).

P. *64, Y. 19 — 20,* să-şi lepede o slăbiciune / să-şi alunge o slăbiciune (I) — *v. 22,* că-i bună Anuța / că-i bună ea Anuța (I, II, III) — *Y. 33,* îşi curmă glasul / îşi curmă graiul (I, II, III) — *Y. 34,* răsărise / răsări (I, II).

P. *66, Y. 10,* îi plătea / îi plătea dînsul (VII) - *Y. 18,* dragostea de muncă / dragoste de muncă (III, IV, V) — *r. 23,* dar fără zile / tot fără zile (I).

P. *67, r. 3,* şi l-a întors / l-a întors (I, II, III, IV, V, VI, VII) —*Y. 11 — 12,* îi rămăsese / îi rămase (I, II, III, IV, V, VI) — *Y. 23,* i se părea / se părea (I, II) - *r. 28 — 29,* chiar numai văzîndu-1 / văzîndu-1 măcar (I, II, III) — *Y. 34,* răspunse fata / răspunse Ana (I).

P. *69, Y. 19,* ca şi cînd / ca şi cum (II) — *Y. 28 — 29,* în familia învățătorului Herdelea nu s-a mai vorbit / Familia învățătorului Herdelea n-a mai vorbit (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *70, Y. 16,* strigă într-una / striga într-una (I, II, III) — *v. 17,* să-mi cumpăr / am să-mi cumpăr (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 20-21,* ar fi putut / era în stare (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 22-23,* îl rodea totuşi ambiția / avea totuşi ambiția (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 24 — 25,* izvorul cel mai autentic / izvorul cel mai sigur (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 31,* cine ştie / cine să ştie (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *71, Y. 2,* a împuiat / a putut împuia (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 5 — 6,* a zgîlțăit / a scuturat (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 7,* Părtinirea nu era / Părtinirea însă nu era (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 11-12,* şi nici pe fiu / nici pe fiu (VII) — *Y. 15—16,* toată întîmplarea cu bătaia / toată întîmplarea (I, II, III, IV, V VI,

VII) — *v. 16,* să ducă vestea / să ducă ştirea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17,* Frămîntă (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI, VII; în ed. X, XII: „Frămîntată") — *Y. 24,* cu o nemulțumire prefăcută / cu o mulțumire prefăcută (I, II) — *Y. 29 — 30,* Avea douăzeci şi trei de ani (în textul var. I: „Avea douăzeci şi doi de ani" — greşeală corectată de L.R. în erata aceleeaşi ediții).

P. *72, Y. 7,* nu faci nimic / nu mai faci nimic (I, II) — *Y. 18,* mai puțini /şi mai puțini«(I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *73, Y. 31,* imputări pămînteşti / imputări pămîntene (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 74, Y. 12, decît toate frazele / decît orice fraze (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 13,* Lucreția a fost / Lucreția a şi fost (I, II) — *v. 14—15,* Versurile din *Familia* preamăreau tocmai frumusețea ochilor / Chiar versurile din *Familia* preamăreau frumusețea ochilor (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 25,* mai în toate nopțile / mai toate nopțile (I, II, III, IV).

P. *75, Y. 1,* nici măcar o fată / nici o fată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 11,* cînd se aranja / cît se ferchezuia (I, II, III) / cînd se ferchezuia (IV, V, VI, VII).

P. *76, Y. 27,* Titu pierduse / Titu îşi pierduse (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *v. 34,* să mă duc / să mă mai duc (I, II, III).

P. *77, Y. 20,* nu-i greşise nimic / nu-i greşise cu nimic (I, II, III) — *Y. 33,* pentru abonamente / pentru abonament (I, II, III).

P. *78, r. 3,* încît acum / Astfel acuma (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 16,* ba încă / şi încă (I, II, III, IV, V, *VI,* VII) - *Y. 19,* se îngîna / se îngînă (I, V, VI, VII) - *Y. 20,* în pridvor / la pridvor (II) — *r. 25,* alintat / alinat (III, IV, V).

P. *79, Y. 1,* încît să se observe / încît să se vază (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *80, r. 12—13,* după reprezentarea / după reprezentația (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 19,* să ciupească puțină curte / să ciupească puțin curte (I) — *Y. 21,* Azi dăscălița îşi aminteşte / Azi îşi aminteşte (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r, 22,* Cum au pierit / Cum au mai pierit (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 29,* toate veseliile şi petrecerile / orice petreceri (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 30,* de odinioară / de atunci (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *81, Y. 12—13,* urmate de cîini cu botul în pămînt şi cu coada în vînt, mirosind / de cîini ce cu botul în pămînt şi cu coada în vînt miroseau (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 15,* curmau vorbele / curmau brusc vorbele (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 17,* Toți sătenii ascultau / Toți ascultau (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 24,* încetară brusc / curmară brusc (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *82, Y. 5,* aude toate / aude toate relele (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *83, r. 2,* cît ai bate din palme / cît bați din palme (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 6,* tot aud / aud (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 10,* să omoare oameni / să omoare oamenii (II, III, IV) — *Y. 21,* că vede / că vedea (I, II, III) - *Y, 26,* aşa uşor / aşa iute (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 84, Y. 10, cu un surîs / cu un zîmbet (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 30,* cu un glas / cu glas (I, II).

P. *85 , Y. 6,* de va mai întinde vorba / dacă ar mai întinde vorba (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 8,* zise Belciug / :zice Belciug (III) — *Y. 9,* i se părea / i se păru (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 10,* Viața e totuşi / Viața totuşi e (I, II, III, IV) - *Y. 14,* Cînd îl zări / Cum îl zări (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 23,* Ar trebui să dai / Ai putea *SSL* dai (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 26, îi* pieri toată oboseala / îi pieri brusc oboseala (I, II, III, IV, V, VI, VII).

p. *S6, Y. 5 — 6,* i se părea / i se păru (II, III, V, VI) — r. *12,* Ei totdeauna apără / Ei apără totdeauna (I, II,

III, *IV,* V, VI, VII) - *r. 26,* suflet acru / suflet cam acru (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *87, r. 4,* are să se facă / trebuie să se facă (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *v. 6-7,* fiind salvate / vor fi salvate (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 13,* spunea el / spune el (IV, V, VI, VII) — *r. 21,* se repeziră pline de indignare / se repeziră la dînsul indignate (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22,în* care nici Herdelea / în care însă Herdelea (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 24,* de la Jidovița / din Jidovița (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 28-29,* un prestigiu deosebit în sînul familiei / încredere deosebită în familie (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *.. 34 - p. 88, Y. 1,,* nu mai încape discuție / nu mai încape vorbă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *88, r. 5,* doriți să mergem / vreți să mergeți (I) / vreți să mergem (II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 7-8,* Numai Ghighi nu se dădu învinsă / Ghighi tot nu se dădu învinsă (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 15-16,* și în curînd afacerea cu popa se stinse / și în cîteva clipe pricina popii se stinse (I, II, III, IV, V, VI, VII) —*r. 20,* Cîntecele familiei reîncepură / Cîntecele reîncepură (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *89, r. 12— 13,* cu o iubire pătimașă / cu o privire pătimașă (I, II, III).

P. *90, v. 7,* cum de-și mai poate ține viața / cum de se mai tîrăște în viață (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 8-9,* medicii i-au scos / doctorii i-au scos (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 11,* trăia / popa trăia (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 20,* a-i deretica prin casă / a-i drege prin casă (I, II, III, IV).

P. *91, Y. 7,* Se înfuria în sine / Se înfuria în gînd (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 11,* Așa însă întîmplarea/ Astfel însă întîmplarea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 12,* Se simțea obligat / Se simțea îndemnat (I, II, III, V) — *v. 13,* după ciocnirea / nici după ciocnirea (I, II» III, IV, V, VI, VII) - *Y. 15,* Rămînea totuși hotărît *I* Rămînea însă hotărît (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22 — 23,* A doua zi, Toma, îndemnat de George/A doua zi apoi Toma, mînat de George (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25,* la toate / la toate. Supărarea preotului trebuia să se reverse (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *v. 26>* nu probozise nominal pe nimeni în biserică / nu probozise pe nimeni în biserică deosebit (I, II, III, IV, V, VI, VII) _ *y. 30,* Și astfel / Și deci (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 32,* după ce povățui / după ce îndemnă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *92, Y. 2,* oprindu-se puțin / oprindu-se deodată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 10,* tavanul bisericii / tavanul bisericuții (I, II, III) — *Y. 22 — 24,* Se plînse de necinstea ce-a îndurat-o tuturor țăranilor de prin împrejurimi, care se adunau / Se plînse de necinstea ce-a pățit-c* tuturor țăranilor care se adunau de prin împrejurimi (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 25,* la o încrucișare / la încrucișare (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 28,* n-are sa se lase / n-are să se lase nici mort (I, II, III, IV, V, VI* VII) — *Y. 31,* se luă la harță / se sfădi (I, II, III, IV, V* VI, VII).

P. *93, Y. 2 — 3,* că bine i-a făcut popa, pentru că într-adevăr / că tot bine i-a făcut popa, căci (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 7 — 8,* i-a trăznit prin minte gîndul să ia. pe Ana / i-a trăznit prin minte Ana (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 9,* ar fi mulțumit / ar fi mulțumiți (I, II, III) — *Y. 11,* luînd-ope cealaltă / luînd pe cealaltă (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 12-13,* ca și cînd s-ar fi hotărît să se însoare / ca și cînd de azi pe mîine ar trebui să se însoare (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 18** va trebui să fie / urmează să fie (I, II, III, IV, V, VI VII) — *Y. 22 — 23,* ce le va lăsa după moarte? Nici baremi cît va avea el / Ce le va lăsa la moarte? Nici baremi cît i-au lăsat lui (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *v. 23-24** tot rămînea / tot rămîne (I, II).

P. *94, Y. 7,* Vorbele acestea îl mîniau / Acestea îl mîniam (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 6,* să nu dea ochii cu / să nu dea ochi cu (I, II, III, IV, V, VI) — *Y. 8,* pentru c& din pricina lui a fost umilit / pentru că l-a umilit (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11,* Nu se mai ducea /

Acuma nu se mai ducea (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 13,* mînie mare / mînie furtunoasă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 15—16,* pentru că l-a făcut / fiindcă l-a făcut <I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 17,* o cupă de rachiu / un litru de rachiu (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 19,* iar el / pe cînd el (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 21,* -Se întilnea cu Ana / Se întîlnea totuşi cu Ana (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 22,* surîs dureros / zîmbet dureros (I, II, III, IV, V, VI, VII).

JP. *95, r. 2,* l-a pîndit / însă, l-a pîndit (I, II, III, IV, V, VI, VII) -- *r. 29,* vorbele acestea / vorbele ei (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 31,* cuprinzîndu-i mijlocul / cuprinjBÎnd-o de mijloc (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 32,* Căldura trupului ei / Căldura ei (I, II, III, IV, V, VI, VII) ~ *v. 32,* Simțea / Simți (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 96, r. 18, cum trecea / cum trece (III) — *r. 19,* barba incîlcită / barba încurcată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25 — 26,* să nu ajungă indignarea lor pînă la / să nu-i ajungă indignarea pînă la (I, II, III, IV, V, VI, VII) — • *r. 29,* îi hărăzise atîtea necazuri că avea nevoie / îl bătuse doar cu atîtea necazuri încît avea nevoie (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *97, r. 13,* Herdelea nu mai avusese parte de o cinste «tît de mare / Asemenea cinste lui Herdelea nu i s-a mai Intîmplat (I, II, III, IV) / Asemenea cinste lui Herdelea nu i se mai întîmplase (V, VI, VII) — *r. 15,* nu se putea / mtse putu (II, III, IV, V, VI VII) - *r. 20-21,* boclucuri <le tristă amintire / boclucuri triste (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22,* nu ajungea / nu-i de ajuns (I, II, III, IV, V, VI, VII) —*r. 23,* însemna într-un fel o dezertare / însemna o dezertare (I, II, IV, V, VI, VII) / înseamnă o dezertare (III).

P. 98, r. 4, care-1 zorea / care-1 îndemna (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 18,* învățătorul / şi învățătorul (I, II, III) — *r. 20,* spre a se repara / spre a repara (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 23,* şi s-a mutat / ca să se mute <I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 25,* Atunci, fiindcă / Şi fiindcă (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 27,* hotărîremare hotărîre mai mare (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 31*V l-a asigurat / l-a încredințat (I, II, III, IV, V, VI VII> — *r. 34 — p. 99, r. 7,* nu i-a trecut / nu i-a trecut atunci (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 99, r. 7, simțea mai mult / simțea mai crunt (I, II,. III, IV, V, VI VII) - *r. 14-15,* va face tot ce-i va sta. în putință / ar face tot ce i-ar sta în putință (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 17,* cînd fetele / cînd fetele Iu* (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21,* se va găsi / s-ar găsi (I, II III, IV, V, VI, VII).

P. 100, r. 5, inimile fetelor / inimile tuturor (I, II, III„ IV, V, VI, VII) - *r. 6,* în lacrimi / cu lacrămi (V, VI„ VII) — *r. 10—11,* Tocmai în vremea aceasta, cînd fră~ mîntările Se înăspreau / Tocmai acuma, cînd fierberile se întețeau (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 12-13,* să se încheie cu scandal / să se încheie cu bătălie (I, II„ III, IV, V, VI).

P. 101, r. 3, prin o aluzie / cu o aluzie (I, II, III, IV, V,. VI, VII) - *r. 3,* deşi abia / deşi de-abia (I, II, III, IV». V, VI, VII) — *r. 5,* nu putea admite / nu-şi putea închipui (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 6,* ea să iubească / să iubească (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 9,* îşi aducea aminte mai ales / nu-şi aducea aminte decît (I, II, III» IV, V, VI, VII) — *r. 18,* s-a înfiripat / s-a închegat (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 25,* au început / începură, (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *102, r. 21,* se supăra / se supără (V) — *r. 21 — 22** simțindu-se lovită cu propriile ei arme / simțind că e lovită cu însăşi armele ei (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 34,* să vină în persoană / şi el să vină în curînd (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *103, r. 7,* nici / şi nici (I, II, III, IV) - r. *15-16,* dar şi pentru / şi pentru (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *v. 29 — 30,* Dar cînd a înțeles, a izbucnit ca o leoaică / Dar cum a înțeles, cum s-a sculat ca o leoaică (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 104, r. 11, Tu umbli după mofturi / Tu însă vrei mofturi (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 17,* pentru a stoarce / pentru a smulge (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17,* răcni deodată / urlă deodată (I).

P. *105, r. 4,* munca poetică / activitatea poetică (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 14—15,* dispus s-o ia / gata s-o ia (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 16,* va scăpa ocazia norocoasă / va scăpa norocul din palmă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18,* care au împlinit cincizeci de ani / care au bătut cincizeci de ani (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 20,* Laura are vîrsta / Laura e în vîrstă (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 23-24,* cînd îți pică / cînd îți vine <I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 27,* să-şi îngroape tinerețele / să-şi îngroape iar tinerețele (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30,* mai are / ar mai avea (I, II, III, IV V, VI, VII) — *r. 34,* nu simte / nu are (I).

P. 106, r. 4, tăcea / tăcu (I, II) — *r. 7-8,* V-ați certat destul / V-ați certat de ajuns (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11,* înfuriat deodată / înfuriat brusc (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 14,* Titu opri / Titu împiedică (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 16,* este de partea lor / este cu ele (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 26,* stoguri de paie / stoguri de grîu (I, II, III, IV, V, VI) — *Y. 28,* ogoarele istovite /ogoarele obosite (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *707, Y. 8,* nu va face / nu va ajunge să facă (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 21,* ce zicea / ce-şi zicea (I, II, III) — *Y. 22,* se pomenea cu gîndurile după Ana / se prindea cu mintea la Ana (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *108, Y. 3,* pînă ce peste cîteva clipe / încît peste cîteva clipe (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 7,* dar apoi / şi apoi (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 12,* răspunse / îi zise (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 22,* şi a luat-o / a luat-o (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 26,* fii liniştită / fii hodinită (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 29,* fata se depărta / fata plecă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 30,* Ion simțea / Ion simți (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 33,* nu-mi pasă / nu-mi mai pasa (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *109, Y. 4,* să înfrunte toată lumea / să se lupte cu toată lumea (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 9-10,* după atîtea săptămîni de cînd dînsul nici nu se mai uită la fată, George / că George, dacă a aflat că de atîtea săptămîni dînsul nici nu se mai uită la fată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 11 — 12,* Ion se hotărî să mai aştepte. încrederea în sine îi dădea / De aceea Ion mai aşteptă. încrederea îi dădea (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 15,* mai mult cu Baciu sta de vorbă / mai mult stă de vorbă cu Baciu (I, II, III, IV, V, VI) / mai mult sta de vorbă cu Baciu (VII) — *Y. 21—22,* făcea planurile / făcea planuri (I* II, III, IV, V, VI, VII).

P. *777, Y. 12,* Simion, ocărîndu-1 / Simion îl ocăra (I) - *Y. 13,* că a intrat / că i-a intrat (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 26,* nu se va lăsa pînă ce / nici nu se va lăsa pînă nu-1 (I, II, III) / nici nu se va lăsa pînă ce nu-1 (IV) — *Y. 30—31,* că lui nici de Dumnezeu din cer nu-i pasă / că nici de Dumnezeu din cer nu-i mai pasă (I, II* III, IV) / că nici de Dumnezeu din cer nu-i pasă (V, VI* VII).

P. *772, Y. 15,* însă revolta / însă revoltă (IV, V, VI, VII> — *Y. 16,* o ocăra / o ocărî (VII) — *Y. 16* două ceasuri / cîte două ceasuri (I, II, III, IV, V, VI) — *Y. 25-26,* au schimbat aranjamentul mobilei / au schimbat mobila (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *113, Y. 10,* cu mulțumire / de mulțumire (I, II, III* IV) — *Y. 19,* îngăduința tacită / îngăduința (I, II, III* IV, V, VI, VII) — *Y. 21,* Laura spuse / Laura spusese (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 26-27,* ceea ce ar putea stîrni printre fete vorbe felurite şi neplăcute / ceea ce stîrni printre fete vorbă multă şi neplăcută (I, IV) / ceea ce ar stîrni printre fete vorbă multă şi neplăcută (II, III, V, VI).

P. *114, Y. 10,* izbucniră în rîsete zgomotoase / se porniră pe rîsete năpraznice (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 20»* defilară în fața / defilară prin fața (I, II, III, IV) - *Y. 28,* în casă / din casă (II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 29,* fiica doctorului / fata doctorului (I, II, III, IV, V, VI, VII) -

r. *30,* drept cea mai / ca cea mai (I, II, III, IV, V, VI, VII).

F. *115, r. 19,* umbla cu rochii / umbla în rochii (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 20,* zicea că-i lipsește o doagă / *zicea* că-i cam țicnită (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 116, r. 20, Elvira susținînd / Elvira susținea (II, III).

P. *117, r. 7,* să iasă ea / să iasă şi ea (I) — *r. 24,* străpunse inima / pătrunse inima (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 34,* Am stat / Stăteam (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *118, r. 12,* foarte aspru / foarte creț (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 14,* vreo gafă / vreo prostie (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 25,* a fost amînată / a fost fixată (I, II III, IV, V, VI) - *r. 27,* în alte părți / aiurea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30,* să aduc chiar eu / să aduc eu (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 32,* să vie prin poştă / să vă vie prin poştă (I, II, III).

P. *119, r. 7,* Laura dragă / Lauro (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 19,* Se urniră deodată / Se urniră brusc (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 20,* cu jumătate gura / cu jumătate gură (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 25,* să-şi întovărăşească / să-şi însoțească (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30,* mai mult / mai mult de dînşii (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *120, r. 13,* se îmbărbăta / se îmbărbăta (I, II, III) — r. *23,* copleşită de emoție / copleşită de emoții (I, II, III).

P. 121, r. 30, i s-ar fi / i-ar fi (IV, V, VI, VII) - *r. 31,* gînduri amarnice / gînduri dureroase (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *122, r. 15—16,* S-a muncit vreo două ceasuri, în zadar/ S-a căznit vreo două ceasuri degeaba (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17,* nu izbutea să se înfăptuiască / nu era în stare să se înfăptuiască (I, II, III, IV, V, VI, VII) —• r. *17— 18,* De zece ori i s-a părut / De zeci de ori i se părea (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 25,* Deodată | Deodată însă (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 29,* ca să citească / şi să citească (I, II, III, IV, V, VI, VII)*

P. *123, r. 6,* lipsă de ocazii / lipsă de prilejuri (I, II, III» IV, V, VI, VII) *-r. 12-13,* n-a găsit-o singură / n-a prins-o singură (I, II, III, IV, v, VI, VII) - *r. 22-23»* strîngîndu-i lung mîna / sărutîndu-i lung mîna (I, II,» III, IV, V, VI).

P. *124, r. 7 — 8,* îi tremură buzele cînd îi sărută mîna/* îi tremurau buzele cînd îi sărută mîna (IV) / îi tremură buzele cînd ii săruta mîna (V, VI) — *r. 13,* îmbujorînd-o / înfrumusețînd-o (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 33** se dezmeteci degrabă / se dezmeteci repede (I, II, III», IV, V, VI, VII).

P. *125, r. 12,* îi dădea / îi dădu (I, II, III) - *r. 14,* îi era teamă'/ îi fu teamă (I, II) - *r. 20,* îl amenință / îl dojeni (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 26- 27,* şi întovărăşi / şi însoți (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 32-33,* Numai dacă bărbatul meu nu s-ar împotrivi / Afară dacă bărbatul meu s-ar împotrivi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *126,'r. 27,* am aflat / am aflat-o (I, II, III, IV, V, VI* VII).

P. *127, r. 1 — 2,* întrerupse / îl întrerupse (I, II, III, IV* V, VI, VII) — *r. 10,* s-a pus martor / s-a pus şi martor (I, II, III, IV, V, VI) — *v. 26,* să vie / să-i vie (I, II* III) — *r. 30,* va trebui să se întîmple / trebuie să se întîmple (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 31,* să-1 împresoare bănuielile / să-1 împresoare închipuirile (I, II* III, IV, V, VI, VII).

P. *128, Y. 7,* crezînd (în textul var. I: „auzind" greşeală corectată de L.R. în eratf aceleiaşi ediții — *Y. 6,* mal urîcios ca Belciug / mai urît ca Belciug (I, II, III, IV* V, VI, VII) - *Y. 12,* părtinise / iubise (I, II, III, IV, V,. VI, VII) — *Y. 15,* în Armadia / la Armadia (I, II, III» IV, V, VI) — *r. 26,* îi plăcea tocmai / îi plăceau domnişorului cu deosebire (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 31,* îşi vărsa / îşi vărsă (I, II, III, IV, V, VI).

P. 129, r. 1 — 2, îşi curmă / îşi curmă brusc (II, III, V, VI) — *Y. 7,* ca la pisici / ca pisicii (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *v. 11,* m-ai supărat! Zău m-ai supărat / m-ai jicnit! Zău m-ai jicnit (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r.21,* spuse foarte rar / zise foarte rar (I, II, III, IV) — r.. *24,* voioşie decepţionată / veselie decepţionată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 31,* şi urîţică / e urîţică (I, II, III, IV).

P. *130, r. 9,* nişte ţărani / ţărani (I, II, III, IV, V, VI VII) — *r. 20,* îi arăta / îi arată (I, II, III, IV) — *r. 29* Pornură apoi / Pornură repede (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30,* pînă la poarta / pînă în poarta (I, II, III, IV) — *r. 32,* acuma ştia / acuma simţea (I).

P. *131, v. 2,* răsuna mereu / răsună mereu (I) — *Y. 7 — 8,* simţi un fior / avu un fior (I, II, III, IV, V, VI, VII) - r. *77,* bănuia totuşi / simţea totuşi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 20,* se însenină / se înveseli (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *132, Y. 18 — 19,* a ajuns acasă, s-a retras / ajunse acasă, se retrase (I, II, III, IV, V, VI) - *Y. 20-21,* se silea [...], nu-şi putea / se sili [...], nu-şi putu (I, II, III, IV, V, VI) — *Y. 31,* vremea / vreme (I).

P. *133, Y. 5,* A spus / A zis (I, II, III, IV, V, VI, VII) - r. *77,* strigă Titu / strigă şi Titu (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 13 — 14,* ar fi fost mireasă / ar fi mireasă (I, II, III) — *r. 16,* după ce mai întîi închise iar uşa / închizînd iar uşa (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *135, v. 12,* de ea atîrna / de ea mai atîrna (I, II, III, IV) - *r. 14,* cu Ana/Anei (I, II, III, IV, V, VI VII) — *r. 17,* Dovadă / Dovada (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *136, Y. 8* Se credea / Se crede (III, IV, V, VI) — *Y. 10* atîtea ciocniri / cîteva ciocniri (I, II, III) — *r. 12* vătaf al lor / vătaf (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 15,* i-o spuneau / o spuneau (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *137, r. 11,* să spovedească / să împărtăşească (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 14,* în faţa lumii / în faţa tuturor (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 16,* şi-a bătut / şi-a mai bătut (I, II) — *Y. 18,* ce se petrecea / ce se petrece (I, II, III, IV, V) - *Y. 21,* îl primea el / îl primea (I, II, III, IV, V, VI) - *Y. 22-23* satul fierbea că merge la Ana, el era nevoit / satul fierbe că el merge la Ana, era nevoit (I, II, III, IV) / satul fierbea că el merge la Ana, era nevoit (V, VI, VII) — *Y. 29* se jura / se jura flăcăului (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *138 Y. 4* a lăsat-o / o lăsase (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 17,* ar trebui / va trebui (I, II, III, IV, V, VI VII) - *Y. 21,* Sudălmile / înjurăturile (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 31,* întîlnirea cu Ion / întîlnirea ei cu Ion (I, II, III, IV V VI, VII).

P. *139, Y. 6 — 7,* se zvîrcoleau / se zvîrleau (I, II, III, IV V, VI) — *Y. 7 — 8,* o învăluiau cu zgomote / o învăluiau în zgomote (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *v. 16,* pînă nu-şi dă / pînă-şi dă (I) — *v. 28,* crestele dealurilor / coastele dealurilor (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 28-29,* învolburîndu-se / învîltorîndu-se (I, II, III, IV, V, VI) — *Y. 33,* şi ostenite / şi obosite (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *140, Y. 3,* o pătrundea / o pătrunde (I) — *Y. 18,* Se întrerupse / Se întrerupse brusc (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 20,* scînci fata / se scînci fata (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 34,* se mai auziră / se mai auzeau (I, II, III, IV, V, VI).

P. *141, Y. 10,* Umbla mai sprintenă / Umbla mai sprinten (I, II, III, IV) — *Y. 13,* observînd îndată / văzînd îndată (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 18,* îşi zise pe urmă că trebuie / îşi zise că trebuie (I, II, III, IV, V, VII) — *Y.21,* Vru / Vrea (I) — *v. 22,* îi vîjîia / îi vîjîia mereu (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 25,* straja îi aduse / îi aduse straja (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *142, Y. 4 — 5,* să se roage să-l povăţuiască / să-l roage să-l povăţuiască (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 24,* soare bătrînesc / soare bătrînatec (I, II, III) — *r. 32 — 33,* răsunau rîpele şi pădurile / răsunau rîpele şi codrii (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *143, r. 24,* se aflau / stăteau veşnic (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28,* sosise prea devreme / sosise devreme (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 28-29,* se deschidea / se deschide (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 144, v. 7, Ulița Comorilor / Ulița Comorii (I, II) — *v. 28,* Spuse /Spuseră (I, II, III, IV, V, VI).

P. 145, r. 11 — 12, are să simtă lovitura şi familia Herdelea / familia Herdelea are să simtă lovitura (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 21,* să se învoiască acasă / să se învoiască (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *146, r. 13,* îndîrjirea preotului (în textul var. I: „învrăjbirea preotului", greşeală corectată de L.R. în erata aceleiaşi ediții).

P. *147, Y. 5* în uniformă / într-o uniformă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *148, Y. 7,* Judecătorul / Judecătorul însă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 15—16,* şi deodată / şi apoi deodată (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 16,* îl pofti să ia loc / îl pofti să şază (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *149, Y. 4,* dă mîna judecătorului care-i zîmbeşte prietenos / dă mîna cu judecătorul care-i zîmbeşte prieteneşte (I, II, III) / dă mîna judecătorului care-i zîmbeşte prieteneşte (IV, V, VI, VII) — *Y. 10,* mîncarea de seară / mîncare de seară (I) — *Y. 19 — 20,* săsoaică bătrîioară şi roşcovană / săsoaică bătrîioară şi rumenă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 24,* şi o poreclise / poreclind-o (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 25,* pe cît îmbătrînea / cu cît îmbătrînea (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 31-32,* caii-s nebunateci / caii-s cam nebunateci (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *150, Y. 12,* emoție mare / emoție grozavă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 20* se uitau toate trei / ele se uitau (1,11, III, IV, V, VI, VII).

P. *757, Y. 14,* să nu fie / să nu fie el (I, II) - *Y. 16,* sărmanul Bălan / săracul Bălan (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 23,* uşa stupinei / uşa stupăriei (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *752, Y. 18,* n-ar şedea bine unui logodnic / n-ar şedea bine (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *153, r. 3,* foarte multe vor invidia-o / foarte mult vor invidia-o (I, II, III, IV, V, VI) - *Y. 23,* pocinogul / pozna (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 31-32,* parcă mereu i-ar fi venit să povestească / parcă fiece clipă l-ar ademeni să povestească (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *154, r. 32,* stîrnind hazul tuturor / stîrnind rîsul tuturor (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *755, Y. 18,* surîs triumfător / zîmbet triumfător (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *156, r. 10,* trecu / trecu repede (I) — *Y. 12,* te-am cunoscut imediat / te-am cunoscut îndată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 27,* abia biruia / de-abia biruia (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 29,* măcar nu încercau / nu încercau baremi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *757, Y. 9,* despre părinții lui / de părinții lui (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 22,* Zicînd aceasta / Zicînd acestea (I, II, III, IV, V, VI) — *Y. 25-26,* la tîmple / pe tîmple (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 32-33,* să-şi comunice / să-şi împărtăşească (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *158, Y. 30,* despre Laura / de Laura (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 31,* aşa se cuvine /chiar aşa se cuvine (I, II, III IV, V, VI, VII).

P. *159, Y. 5 — 6,* în ce fel de toalete vor apărea / cu ce fel de toalete vor merge (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y.8 — 9* iar Herdelea se pregăti să primească / şi Herdelea se grăbi să primească (I, II, III) / şi Herdelea se pregăti să primească (IV, V, VI, VII) — *Y. 10-11,* Laura refuză consternată: ce ar zice / Laura însă refuză consternată: fiindcă mai întîi ce ar zice (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 13,* să le întovărăşească / să le însoțească (I, II, III,

IV, V, VI, VII) — *r. 14,* cutii cu rochii / cutii cu toaletele (I, II, III, IV, V, VI) / cutii cu toalete (VII) - *r. 15,* ca să ajungă acolo / ca să ajungă (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 16-17,* ele s-au înțeles să tragă la Elvira Filipoiu unde trebuie să se gătească / ele au să tragă la Elvira Filipoiu unde au să se gătească (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 17-18,* ca Pintea / pe Pintea (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 26,* nu se gîndise / nici nu se gîndise (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 27,* să-l însoțească / să-l întovărășească. (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 34,* ți-e şi necaz / ți-e şi silă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *160, r. 6 — 7,* probabil să avem / poate să avem (I, II, III, IV, V, VI, VII) -*r. 14-15,* stîngăciile lui comice / stîngăciile lui caraghioase (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *161, r. 5,* abia sosise / de-abia sosise (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17,* ochi albaştri şi mîngîioşi / ochi albaştri şi galeşi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *162, r. 10,* ca să-i fiu / să-i fiu (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 22,* şi d-ta / nici d-ta (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *v. 25,* părea că-şi sleise toată mustrarea / parcă-şi sleise toată mustrarea (I, II, III, IV, V, VI) — *v. 29 — 30,* pe cînd în Dumitrița / iar în Dumitrița (I, II, III, IV, V, VI).

P. *163, r. 7,* băgați de seamă / bagi bine de seamă (I, II, III) / bagi de seamă (IV, V, VI) - *r. 20,* ca să-i spună / să-i spună (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 22,* nici un ban zestre / nici un ban de zestre (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *164, r. 4,* bagaje (în textul var. I: „cutii", cuvînt înlocuit de Iy.R. în erata aceleiaşi ediții) — *r. 28,* o să fiți / aveți să fiți (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 32,* vestă foarte deschisă / vesta foarte deschisă (I, II).

P. *166, r. 27,* mai bătrîni / prea bătrîni (I, II, III, IV) — *r. 31,* admirația şi însuflețirea / mulțumirea şi însuflețirea (I, II, III).

P. *167, r. 7,* surîsuri grațioase / zîmbete grațioase (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 5,* repezindu-se încoace şi încolo / repezindu-se ici-colo (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 12—13,* căscaturi ascunse cu multă discreție / căscări ascunse cu multă bunăvoință (I, II, III) / căscături ascunse cu multă bunăvoință (IV, V, VI, VII) — *r. 25,* patronate de doamna / călăuzite de doamna (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *168, r. 12,* apoi îşi trase / şi-apoi îşi trase (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32,* cu mai mult / şi cu mai mult (I, II, III, IV, V, VI, VII) *r. 33,* chiar Oprea / chiar şi Oprea (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *169, r. 7,* care putea / care ar putea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13— 14,* exerciții şi declarații de dragoste / exerciții de declarații de dragoste (I, II, III, IV) — *r. 17,* Mai cu seamă / Mai ales (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24,* să se mărească / să se sporească (I, II, III, IV, V, VI, VII),

P. *170, r. 21, Someşane* sprintene / *Ardelene* sprintene (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *777, r. 3,* obligînd pe cavaleri / făcînd pe cavaleri (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *772, r. 21 — 22,* îl asculta / îl ascultă (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 34,* surîsuri lucitoare / zîmbete lucitoare (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *173, r. 1 — 2,* drăgălăşie cuprinzătoare / drăgălăşie ispititoare (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 5,* cu mîncări / de mîncări (I, II, III, IV) — *r. 74,* sticlă cu bere / sticlă de bere (I, II, III, IV, V, VI VII) - *r. 77,* să nu întrerupă / să nu-şi întrerupă (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 31,* înverşunîndu-se / încăpățînîndu-se (I, II, III, IV V, VI, VII).

P. *174, r. 7,* Bine le mai merge / Bine mai le merge (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11, pe* Herdelea / pe Herdelea... dar părerea de rău îl muşca numai cîte o clipă (I, II, III) / pe Herdelea... dar părerea de rău îl

mişca numai cîte o clipă (IV) — *r. 13,* n-ar mai avea / n-ar avea (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 23,* pe Belciug / şi pe Belciug (II, III).

P. *175, r. 2 — 3,* dacă va sta închis / stînd închis (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 9-10,* să îndrăgească / să îndrăgostească (V, VI, VII) — *r. 20,* brazdele lui Simion / brazdele din pămîntul lui Simion (I, II, III) — *r. 22-23,* să-1 neliniştească / să-1 necăjească (I, II, III, IV, V, VI, VII — *r. 31,* umblînd să se scape de dînsul / vrînd să se scape de dînsul (I, II, III, IV, V, VI, VII, - *r. 32,* mai spuse / mai spuse ei (I, V, VI, VII, / mai spuse el (II, III, IV).

P. 176, r. 5, răspunse învăţătorul / îi răspunse învăţătorul (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 12,* n-ar fi pătruns-o / n-ar fi priceput (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 16,* ce-o să fie / ce-o fi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 177, r. 8, înmuie împotrivirea / înmuia împotrivirea (II) — *r. 9,* se tocmiră / se ciorovăiră (I, II, III, IV) — r. *//.,* ar fi fost / ar fi (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 19,* nu vrea şi nu vrea / nu vrei şi nu vrei (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 20,* i-ai face / i-ar face (III, IV) - *r. 23,* fu adoptată / fu împărtăşită (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 29,* năpăstui / năpusti (II, III, V, VI, VII) - *r. 31-32,* avu grijă / avu grija (I, II).

P. *178, r. 24,* la Jidovița / în Jidovița (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 30,* se gîndiră (Transcris după var. VII; în ed. XI, XII: „ce gîndeau") / se gîndeau (I, II, III, IV, V, VI).

P. *179, r. 5,* la beție / la beții (I, II, III, IV, V, VI) - *v. 6,* face ce pofteşte / face ce-i place (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 7,* să coboare din căruță / să vie (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 11-12,* societate numeroasă / tovărăşie numeroasă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24,* îi surîde / îi surîdea (V) — *r. 29 — 30,* se întinseră / se întinseseră (II).

P. *180, r. 27 — 28,* crîşmărița tinerică / jupîneasa tinerică (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *181, r. 5,* ieşi crîşmărița / ieşi jupîneasa (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 9—10,* revenirea cîrciumăresei / sosirea cîrciumăresei (I, II, III, IV, V, VIt VII) - *r. 22,* zîmbet complice / zîmbet nerăbdător (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24,* se mîngîie bătrînul / se mîngîie dînsul (I, II) - *r. 29,* ţin hangul / îi ţin hangul (V, VI, VII).

P. *184, r. 8,* cu fraţii / cu fraţi (I) — *r. 9,* împiedeca / înfrîna (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *185, v. 3 — 4,* profesorul ocărăşte / ocăreşte (I) — *r. 22,* crîşmărița / jupîneasa (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 24 — 25,* Se temea că Titu va fi plecat / Era sigur că Titu a plecat (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *186. Y. 7,* Cîrciumăreasa / Jupîneasa (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *187, Y. 3,* alunecaseră / îi alunecaseră (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 14,* Mai mult în neştire îşi lepădă paltonul / Totuşi mai mult în neştire îşi lepădă domol paltonul (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *188, Y. 8,* îmbrăţişarea aprinsă / îmbrăţişarea nebună (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 32,* noi trecem / noi doi trecem (I, II, III, IV).

P. *189, Y. 4,* aţîţa poftele / aţîţa patima (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13,* se ascunse / cît baţi în palme se ascunse (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 20-21,* însă pe urmă / însă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *190, r. 9,* un ceas, două / un ceas (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 19,* plecînd / ieşind (I) — *r. 19,* şi stingea/ şi se stingea (I, II, III).

P. *191, Y. 5,* ochii lui iscoditori / ochii lui cercetători (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 11,* să-i prindă / să-i vadă (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 23,* iar cînd / şi cînd (I, II, III, IV, V, VI, VII). [3]

P. *192, Y. 2-3,* cu sfială / cu o sfială (I, II, III, IV) - *r. 23 — 24,* rugătoare şi alinătoare / rugătoare şi alintă-

toare (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 31,* şi-1 duse / şi-1 tîrl (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 194, r. 6, se întesau / se întețeau (I, II) — *r. 12,* strivit de băutură / zdrobit de băutură (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 26,* să-l lase / să-i lase (I).

P. *195, r. 9,* porni mulțumit / porni mulțumit, repede (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 21,* şi l-a aşteptat / şi-1 aşteptase (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 25,* de plumb/ ca de plumb (I. II).

P. *196, r. 7,* să mai înzdrăvenească puțin / să reînzdrăvenească (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 15-16,* Ion, auzind guițările, se simțea mai nenorocit ca oricînd / Ion, se simțea mai nenorocit ca oricînd auzind guițările (I, II, III IV V, VI, VII) *r. 18,* unii țigani / şi unii țigani (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 19,* izbuteau să ajungă / izbuteau să fie (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21,* care l-a sortit / care îl sorteşte (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *v. 23 — p. 197, r.1,* avea să primească/ trebui să primească (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *197, r. 23,* după cum spuse / după cum spune (IV) / după cum spunea (V, VI, VII) — *r. 29 — 30,* horcăielile animalelor osîndite / horcăielile animalelor osîndite, de teamă să nu leşine de milă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *198, r. 17,* în vremea aceasta / în vremea aceea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 19,* năvăli afară / se repezi afară (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 26,* de ici pînă colo / de ici-colo (I, II, III, IV, V, VI) / de ici pe colo (VII).

P. *199, r. 1,* ce rămăsese / ce le rămăsese (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 7 — 8,* a găsit vreme / a găsit vremea (VII) - *r. 22,* îl ascultă / îl asculta (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22,* îi ceru / îi cerea mereu (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *200, r. 3,* prin care se fixa / prin care fixau (I, II, III, IV, V, VI) / prin care fixa (VII) - *r. 7-8,* Laura cu Ghighi / Laura şf Ghighi (I, II) — *r. 13,* aşa că puteau

I aşa încît puteau (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 17,* cum e datina / cum e obiceiul (I, II, III) — *r. 21,* se ținură apoi lanț / se ținură lanț (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24,* sosiră / apărură (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 25,* veniră să vadă / veniseră să vază (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *201, r. 7,* locurile cele mai întunecoase / locurile cît se găseau mai întunecoase (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 16,* în taină / în ascuns (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30-31,* în fața mirelui / în fața mirilor (VII).

P. *202, r. 30,* cu lacrimi / şi cu lacrămi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *203, r. 7,* o înfățişare / înfățişare (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *204, r. 5,* îi venise / îi venea (I) — *r. 12 — 13,* mai bine se înțelegea / se înțelegea mai bine (I, II, III) — *r. 22,* avu un zîmbet / avea un zîmbet (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 30,* se încheie / se isprăvi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *205, r. 19,* teama că viitorul / teama ca viitorul (I) — *r. 23,* se adîncise / se adinei (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 28,* apoi / apoi însă (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 29,* mai tîrziu / mai apoi (I, II, III, IV, V, VI).

P. *206, r. 7,* vesel / mai vesel (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13,* doi am îngropat / trei am îngropat (I, II) — *r. 16,* a o reînsufleți / a reînsufleți veselia (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *v. 25,* vorbea în şoaptă cu Laura / şoptea ceva Laurei (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *207, r. 10,* el e inginer / el inginer (I) — *r. 25 — 26,* cu preoteasa (transcris după var. I, II, III, IV, V, VI; în ed. VII, XI, XII: „că preoteasa") — *r. 28,* un medic / şi un medic (I, II, III).

P. *208, r. 1,* din Cernăuți / în Cernăuți (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 6,* să păstorească / să călăuzească (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *209, r. 9,* cum îşi aşterne / cum şi-o aşterne (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 11-12,* cu răspunsul/de răspunsul (I, II, III) — *r. 13,* o glumă bună / o glumă nostimă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *210, r. 5,* îşi dădeau seama / îşi dădea seama (VII) — *r. 10,* un surîs / un zîmbet (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11,* să o mai scoată / ca s-o mai scoată (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 14-15,* şi de distinsă / şi distinsă (I, II, III) — *r. 18,* nu lua parte / nu luă parte (II, III, IV, V, VI) — *r. 28,* Coşbuc / şi Coşbuc (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *211, r. 2,* hotărît ca / hotărît că (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 3,* singura fiinţă / singura lui fiinţă (VII) — r. *16,* din toate / în toate (IV, V, VI).

P. *212, r. 7,* cîte-un ceas / un ceas (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 10,* că aşa / căci aşa (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 11 — 12,* flăcăul acum vine / flăcăul vine (I, II, III IV) — *r. 12,* va trebui să vie / are să vie (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22,* nu ştia / nu mai ştia (I, II, III IV, V, VI, VII).

P. *213, r. 6,* căuta / îi căuta (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18,* trebuia / trebuie (I) — *r. 26,* mai mult / mai mult chiar (I, II, III).

P. *214, r. 22,* vorbind singur / singur vorbind (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 23,* sticlei de rachiu / sticlei cu rachiu (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 24,* în sfîrşit / Apoi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *215, r. 27,* două palme / două palme ţepene (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *216, r. 4 — 5,* de s-ar întîmpla să-1 descopere / de s-o întîmpla să-1 descopere (I, IV, V, VI, VII) de s-o întîmpla să-i descopere (II, III) / - *r. 15-16,* se fuduleşte / se fandoseşte (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 18,* avînd grijă / avînd grija (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 24,* răzbunătorul nedreptăţilor / răzbunătorul nedreptăţiţilor (I, II, III) — *r. 29,* nu-1 putea / nu-1 mai putea (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *277, r. 1 — 2,* în casa Herdelea / casa Herdelea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *v. 9—10,* ba cum se croiesc pantalonii bărbăteşti, ba cum se fac murăturile / sau cum se croiesc pantalonii bărbăteşti, sau cum se fac murăturile (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 12,* are în schimb / are (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 22,* o vor primi cu braţele deschise / o aşteptau cu braţele deschise (I II, III, IV, V, VI, VII).

P. *270, r. 32,* s-o ia / s-o ia el (I, II) — *r. 34,* îndată îşi dădură / Repede îşi dădură (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *220, r. 1,* de vreme ce el n-are / deoarece el n-are (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *v. 4,* nu se mai gîndea / nu se prea gîndea (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 7,* în timpul cît / în vreme cît (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 8,* să nu-i prindă / să nu-1 prindă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13,* n-avea nevoie / n-avu nevoie (I, II, III) — *r 19,* Aici eşti / Aici erai (I) — *r. 30,* Pasiunea adevărată / Pasiunea (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 33-34,* se frămînta acuma / se frămînta (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *227, r. 9,* Am zis că eu nu vreau? / Am zis eu că nu vreau? (I, II, III, V) — *r. 20-21,* Fetele hahamului (în textul var. I: „Fetele samsarului"; corectat prin erata aceleaşi ediţii).

P. *222, r. 7,* se puse deci / se puse de acuma (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 6,* să blesteme mai avan / să blesteme mai dîrz (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 18,* parcă ar fi / parcă i-ar fi (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22,* Nu-i vorba / Nu-i vorbă (VII).

P. *223, r. 3,* Titu poate pleca / Titu va pleca (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 9,* aspru şi iscoditor / aspru şi cercetător (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *224, r. 1,* tocmai sosise / sosise (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 4,* se repezi peste drum / se repezi pînă peste drum (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 5,* dacă va sufla / dacă ar sufla (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 7-8,* deşi s-a jurat iarăşi că mai bine să-1 taie în bucăţi / deşi

jură iarăşi că mai bine să-l taie (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11,* şi mai lămurit / mai lămurit (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13,* nu se îndura / nu se îndură (I, II, III) — *Y. 16—17,* îi picura în inimă, pornind o luptă / îi picură în inimă şi porni o luptă (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 28-29,* pîndind somnul tatălui / pîndind nesomnul tatălui (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *225, Y. 2,* pătrunseseră zorile (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI; în ed. VII,, XI, XII: „pătrunsese zorile") — *r. 8,* să stoarcă / să-i stoarcă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11 — 12,* se va întoarce / se va reîntoarce (I, II, III, IV, V, VI) - *Y. 25-26,* bolboroci mînioase / bolboroci furioase (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 29,* şi se întoarse, avînd subţioară un cos / şi reveni subţioară cu un coş (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 32,* va fi răzbit gerul / va fi răzbit frigul (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *226, Y. 13,* se statornicise / se statorise (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 25,* pîntecele rotund / burta rotundă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *227, Y. 8,* nouă mări şi nouă ţări / nouă mări şi ţări (I, II, III, IV, V, VI) — *Y. 9,* se îmbrîncea / ce se îmbrîncea (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 11,* suduia / înjura (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 17,* de pe vremea cînd el / de pe vremea cînd venea seara şi stăteau de poveste împreună, cînd el (I) — *Y. 25,* mulcomeau zvîrcolirile / mulcomeau zvîcnirile (I, II).

P. *228, Y. 7,* Cum s-a luminat de ziuă a pornit / Cum se lumină de ziuă porni (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 14,* să-mi smulgă / să-mi smulg (I, II).

P. *229, Y. 10,* cu pînză / cu o pînză (I, II, III, IV, *V,* VI). c

P. *230, Y. 9,* nemişcat / mereu nemişcat (I, II) — *Y. 23,* Nu / Nu, nu (I, II, III) — *r. 29,* am auzit / am şi auzit (I, III, IV, V).

P. *231, r. 1, o* vreme / multă vreme (I, II, III, IV, V, VI, VII) *r. 3 — 4,* mama lui George, care vorbi mult cu glasu-i plîngător / mama lui George, o bătrînă cu ochi veseli şi cu glas plîngător, care vorbi mult (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *v. 10,* decît ar fi / decît dac-ar fi (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 25,* Cînd a dat [...] s-a oprit / Cînd dăduse [...] se oprise (I, II, III, IV, V, VI, VII) —*v. 27,* ce-i străbătea / de-i străbătea (II).

P. *232, Y. 10, o* smucitură / o smucire (I, II, III) — *r. 26,* şi-ar fi răcorit / şi-ar răcori (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *233, Y. 1, se* roşi îndată / se roşi curînd (I, II,III, IV, V, VI, VII) — *r. 3,* horăia de gemetele neputincioase/ horcăia de gemete neputincioase (I, II, III, IV, V, VI) / horăia de gemete neputincioase (VII) — *r. 5,* scular degrabă / scular repede (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 14,* intră de-a dreptul în ogradă / intră îndată în ogradă (I, II, III, IV, V, VI, VII), *r. 25-26,* şi 'ce că vrea / şi cică vrea (I, II, IIII, IV, V, VI).

P. *234, Y. 13 — 14,* să potolească dumnealui / să potolească dînsul (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 16-17,* socotind că / încredinţat că (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. 28,* Ion, descoperit / Ion, cu capul gol (I, II, III, IV, V, VI, VII) —V. *33,* cu glas tremurat / cu glasul tremurat (I, II).

P. *235, Y. 10,* vă mai bateţi joc / vă mai şi bateţi joc (I, II, III) *-j. 10-11,* Ticălosule!... / Ticălosule!... Derbedeule!... (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 14,* auzind glasul / auzi glasul (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *Y. Y. 15—16,* intră repede / şi intră repede (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *y. 24 — 25,* sefrînge inima / se strînge inima (I, 11,1 III).

P. *236, Y. 7,* se mai potoli / se mai potolise (I) — *Y. 15,* greşeşte / greşeşte. Omu-i făcut să trăiască şi să greşască (I, II, III, IV, V, VI) —*v. 21,* înghiţind scuipatul/ înghiţindu-şi scuipatul (I).

P. *237, Y. 20,* o muşcătură de slănină / cîte o muşcătură de slănină (I) — *Y. 21,* o felie bună / o felie ţeapănă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *Y. 27,* se înstăpînise o tăcere/ se aşternu o tăcere (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *238, r. 4,* mușcînd vîrtos / mușcînd zdravăn (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 12-13,* îi curmă scurt glasul / îi curmă repede glasul (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 34,* dreaptă... / dreaptă, şi nici nu se gîndea ce are să pățească acrfsa sau măcar ce răspuns aduce (I, II, III, IV, V, VI) / dreapta, şi nici ce răspuns aduce (VII).

P. *239, r. 2,* de bucurie / de o bucurie (I, II, III) — *r. 20,* să nu-l mai poată tulbura / să nu-l mai poată opri (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 21,* încît abia / încît de abia (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 22,* pîntecele îi creştea / burta îi creştea (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *240, r. 16,* încleştînd pumnii / încleştîndu-şi pumnii (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *241, r. 4,* jidov / ovrei (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 11 — 12,* în tihnă, cînd i-ar veni inspirația, fireşte afară de orele de birou / în tihnă, afară de orele de biurou cînd i-ar veni inspirația (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 16,* Masa o lua / Masa o luă (I, II).

P. *242, r. 13,* Lang s-a nimerit să trîndăvească / Lang se nemerise de trîndăvise (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 24,* a început să iubească / începuse să iubească (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 24-25,* l-a cuprins o dragoste / îl apucase o dragoste (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r, 28,* şi-a închipuit / îşi închipuise (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29,* vorbind mereu / vorbind numai (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 31,* dorul / dorul. Şi nădejdea aceasta i se spulberă repede (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 32,* însă mai mult / mai mult (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *243, r. 7 — 8,* se apucă serios de munca / se puse serios la munca (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 10,* spre a-şi pune / spre a-şi face (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 18,* sosi împreună cu o / sosi întovărăşită de o (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 27,* cum pleacă / cum pleca (IV, V, VI, VII) — *r. 27-28,* iar el trebuia / pe cînd el trebuia (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *244, r. 12,* tocmai i-a mai acordat / i-a mai acordat (VII) / i-a mai îngăduit (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 22,* totuşi trebui / însă trebui (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 29,* aşezat pe țărmul / lipit de țărmul (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32,* şcoala statului / şcoala satului (III, IV, V, VI, VII).

P. *245, r. 8,* Titu, îndemnat de / Titu, povățuit de (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 8-9,* îşi începu activitatea / îşi începuse activitatea (I, II, III) / îşi reîncepuse activitatea (IV, V, VI) / îşi reîncepu activitatea (VII) — *r. 25,* ar pofti să şadă / ar vrea să şadă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *246, r. 13,* se prelinge / se prelinge uşor (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 22,* îl mai cunoştea/îl mai recunoştea (I) — *r. 27,* zace în paragină / zace în paragine (I, II, III).

P. *247, r. 20,* să nu mai piardă / să nu piardă (I, II, III, IV) — *r. 22,* îşi dădu seama / îşi dădea seama (I, II, III, IV, V, VI).

P. *248, r. 11—12,* mai poate să se gîndească / mai vrea să se gîndească (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 21»* Deodată Titu / Deodată apoi Titu (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 28 — 29,* cu ochii atît de mari / cu ochi atît de mari (I) — *r. 33,* cînd deodată văzu / cînd văzu (I, II, III, IV, V, VI).

P. *249, r. 3 — 4,* spre fereastră / pe fereastră (I) — *r. IV* cuvintele amenințătoare / vorbele amenințătoare (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 33,-34,* gîndurile ocoleau satul / ocoleau satul (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *250, r. 6,* Presiunea noastră / Apăsarea noastră (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 22,* merse atît de bine dispus / era atît de bine dispus (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 23,* deşi era / care era (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 257, *r. 3,* strădania ungurilor / rîvna ungurilor (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 5,* şi dovedea că / şi dovedeau că (I).

P. *252, r. 6,* îl sîcîia mai tare / îl rîcîia mai tare (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22,* de aproape o lună / aproape

de o lună (I, II, III, IV, V, VI) / de aproape de o lună (VII) — *r. 32,* trona o *Biblie* / tronau o *Biblie* (I, II,) P. *253, r. 15,* pahar de vin / pahar cu vin (I, II, III).

P. *254, r. 2,* ca o murdărie / ca o ticăloşie (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 7,* auzeau / auzea (VII) - *r. 33,* ba în cele din urmă ajunse să vadă / iar în cele din urmă vedea (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 37,* să caute să se înțeleagă / să se înțeleagă (I, II, III, IV, V, VI, VII). P. *255, r. 1,* c-ar fi auzit / deoarece ar fi auzit (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 3,* Avea uneori clipe / Avea clipe (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 5,* să încerce o învoială / să caute o învoială (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 12,* să mă frece / să mă mai frece (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 29 — 30,* i s-ar putea întîmpla / i s-ar întîmpla (III, IV, V, VI).

P. *256, r. 8,* a stăruit la Herdelea / n-a lăsat pe Herdelea (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 20,* să vîndă pe Herdelea - să spună pe Herdelea (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *257, r. 6 — 7,* Am băgat de seamă / Am cam băgat de seamă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *258, r. 2,* pînă-i lumea / pînă-i lume (I, II) — *r. 7,* încercă apoi/, şi încercă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *259, r. 4—5,* ceea ce se potrivea / ceea ce se potrivi (I, II) — *r. 6,* să-şi arate revolta / să-şi astîmpere revolta (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 17,* sau Armadia / sau în Armadia (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 20,* se culcă o dată cu găinile / se culcă deodată cu găinile (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 26 — 27,* ştia să păstreze totdeauna buna-cuviință / rămînea mereu cuviincios... (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32,* îl izbiră îndeosebi / îl izbiseră îndeosebi (I, II, III) — *r. 34,* îi săgeta inima / îi săgetase inima (I, II, III, IV, V, VI).

P. *260, r. 4,* să fi fost / ca să fi fost (I, II, III, IV, V, VI).

P. *261, r. 6,* din Pripas / în Pripas (I, II, III, IV, V, VI), — *r. 7,* trebuia negreşit / trebuie negreşit (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 17,* în satul / încă în satul (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 23,* s-a făcut lumină / s-a făcut dovada (I> II, III, IV, V, VI, VII).

P. *262, r. 4,* recunoştea / recunoaşte (I, II, III, IV,. V, VI, VII) - *r. 11,* iar pe Baciu / iar Baciu (I, II* III) — *r. 21,* să omori un om / să omori pe un om (I,. II, III, IV, V, VI, VII).

P. *263, Y. 16,* căuta să insufle / căută să insufle (I).

P. *264, Y. 5,* îşi zise Belciug / îşi zisese Belciug (I, II*. III) — *r. 13,* să-şi ascundă pîntecele / să-şi ascundă burta» (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 16,* să nu-i dea / să-i dea (I, II) — *r. 30,* ştiu eu face / ştiu eu ce face (I, II,. III, IV, V, VI, VII).

P. *265, r. 30 — 31,* deodată se porniră / brusc se porniră? (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *266, r. 10,* că e / că ea e (I, II, III) - *r. 12,* să-şi acopere pîntecele / să-şi acopere burta (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *267, r. 32,* pe scaun (Transcris după var.: I, II, III,, VI, V, VI, VII; în var. XI, XII: „spre scaun").

P. *268, r. 18,* care-şi aşteaptă / care-şi aştepta (II, III*. IV, V, VI) — *r. 33,* zîmbind / zîmbind cucernic (I, II, III, IV, V, VI).

P. *269, r. 3,* biserica lui de pe pămînt / biserica lui de pămînt (II, III) — *Y. 12,* înfricoşată / îngrijorată (I* II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 15,* cum au spus / cum a spus dînsul (I, II, III, IV, V, VI, VII) - r. *19,* pînă cînd o umplu / pînă o umplu (I, II, III, IV, V, VI) - *Y. 25»* pînă la urmă / la urma urmelor (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 28,* ar putea găsi / ar găsi (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *270, r. 7,* iar încercă / încercă (I, II, III, IV, V, tT, - *Y. 15,* specialistă la / specialistă în (I, II, III, IV, V, VI) - *Y. 17,* Firoana / baba Firoana (I, II, III, IV, V, VI) | — *Y. 18 — 19,* o cupă de rachiu / o oca de rachiu (I, II, III, IV, V, VI, VII).

JP. 271, r. 5, încît flăcăul / încît şi flăcăul (I, II, III),

P. *272, r. 8 — 9,* să-i simt durerile / să-i alin durerile (II, III, IV, V, VI) - f. *12-13,* planuri [...] vijelioase/ planuri [...] năpraznice (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28,* ca nişte / ca de nişte (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *273, r. 7,* să nu vorbească / să nu mai vorbească (I, HI, III, IV, V, VI) - *r. 7,* fără a-şjl încurca / fără să-şi încurce (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 12—13,* că pentru «ovrei nu există / că ovreii nu prea cunosc (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 17—18,* nu e în contrazicere / nu se contrazice (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 274, r. 13 ce nu-şi cunosc / ce nici nu-şi cunosc (I, II, III, IV, V, VI) — r. *18* nici lege / nici legi (I, II, III IV, V, VI, VII).

!P. 275 r. 11 nu scăpa / nu scăpă (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *276, r. 11,* să-i facă / să-i facă lui (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 24 — 25* ancheta pe care i-o anunţase / ancheta -despre care-i spusese (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28,* obrăznicia lui Ion / ieşirea lui Ion (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30,* a constatat imparţialitatea / a stabilit imparţialitatea (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 277, r. 10, Herdelea / Dar Herdelea (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 24,* Herdelea păli / Herdelea îngălbeni (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 27-28,* o nouă complicaţie / <*o* nouă încurcătură (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 33 — 34,* pentru alte avansuri şi încurcături / pentru avansuri şi alte încurcături (I, II, III, IV, V, VI).

P. 278 r. 13 şi-a zis / îşi zicea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 13,* şi a ascuns / şi ascundea (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 22,* peste trei sute / adică peste trei «ute (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 24,* un surîs / un zîmbet (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *279, r. 7,* şi nici n-are altă apărare, afară de sărăcie / şinici altă apărare afară de sărăcie n-are (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *v. 1 — 5, de* ce s-ar mai duce la judecată să mai dea ochi cu judecătorul şi astfel să mai dezlănţuie poate şi cealaltă încurcătură? Pe omul supărat nu-i bine să-1 zgîndăreşti. Deci nu se va duce deloc la judecată. (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI; în ed.. VII, XI, XII: de ce s-ar mai duce la judecată) — *r. 12-13,* pe dăscăliţă / pe dăscăliţa (I, II, III, IV, V* VI, VII) — *r. 13—14,* o pupă ţocăind / o pupă zdravăm (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *280, r. 9,* mai rău / mai aprig (I, II, III, IV, V, VI* VII) — *r. 18—19,* stafii mînioase / stafii fioroase (I) / stafii furioase (II, III, IV, V, VI, VII; greşeală de tipar) — *r. 19,* îl împresurau / îl înconjurau (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 22,* împărţind durerea / împărtăşind durerea (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *281, r. 7,* iar spre amiazi / şi spre amiază (I, II, III,. IV, V, VI).

P. *282, r. 2,* îşi dezvolta ideile / îşi dezvoltă teoriile (I, II, III) / îşi dezvoltă ideile (IV, V, VI) - *r. 7, cvt* lupta istovitoare / cu lupte istovitoare (I, II, III, IV, V, VI), - *r. 24,* Cum îl zări / Cum îi zări (I, II, III, IV, V, VI, VII), — *r 30,* lume mai bună / lumea mai bună (I, II, III, IV, V, VI).

P. *284, r. 13—14,* să-1 roage / să-1 mai roage (I, II) — *r. 16,* n-ar mai exista / n-ar mai fi existat (I, II, III, TW V, VI).

P. *285, r. 4,* dispăru şi lumea parcă reintra / dispăru şl lumea parcă reintră (I, II, III, IV, V, VI) / dispăruse *şh* lumea parcă reintra (VII).

P. *286, r. 7,* o licitaţie / o licitaţie mare (I, II, III, IV* V, VI, VII) — *r. 15,* nici nu avea / nici n-ar fi avut (I* II) -- *r. 19,* că-i bine aşa cum / că-i bine cum (I, II) — *r. 21,* om cumsecade / un om cumsecade (I, II) — *r. 23** nu-1 cunoşti (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI* VII; în ed. XI, XII: „nu-i cunoşti").

P. *287, r. 7 — 8),* iubirii pentru țăranul român / iubirei țăranului român (I, II, III, IV) — *r. 22,* să distrugă / «ă prăpădească (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *288,* **Y.** *21 — 22,* încurcîndu-i numai pe ungureşte/ 4ncercîndu-i numai pe ungureşte (III, IV, V, VI) — *r. 26 — 27,* să ne supărăm / să ne certăm (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 32,* şi murmură amărît / murmurînd necăjit (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *290, r. 21,* murmură iar Herdelea / murmură Herdelea dar (I, II) — *r. 33,* pînă atunci / pînă aici (I, II, III, IV, V, VI).

P. *291, r. 15,* de aci încolo / de acu încolo (I, II, III, IV, V, VI) — r. *18,* îndemnă pe dăscăliță / îndemnă pe dăscălița (I, II, III, IV, V, VI, VII). " " ^ ^

P. *292, r. 2,* halat murdar / capot murdar (I, II, III, IV, **v.ivi,** ₄**vnj.**

JP. 293, r. 9—10, Numai sosirea lui Lang i-a scăpat/ Numai Lang îl scapă (I, II) / Numai Lang îi scăpă (III, IV, V, VI) / Numai Lang i-a scăpat"(VII) - *r. 17-18, fun* păhărel / cîte un păhărel (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 21,* cu dispreț / cu adînc dispreț (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 30,* să nu fie obligate / să nu fie nevoite <I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *294, r. 5,* Titu se prăpădi / Titu se omorî (I, II, III, IV, V, VI).

P. *295, r. 3,* care nu ştie / ce nu ştie (I, II, III, IV) — »r. *10—11,* împresurat cu rubine / împresurat de rubine <I, II, III, IV, V, VI, VII) — **Y.** *25,* curieri ocazionali/ -curieri speciali (I, II, III, IV, V, VI) - r. *26,* şi făcură / 4ar făcură (I, II).

P. *296, r. 13,* spuse / spunea (I, II, III, IV, V, VI) - r. *23,* ele fiind / fiind (I, II).

P. *297, r. 2—3,* nu s-a pomenit mireasă care să nu plîngă puțintel / nu-i mireasă care să nu bocească (I, II, III, IV, V, VI) / nu s-a pomenit mireasă care să nu plîngă (VII) - *r. 16,* De altfel muzica / Muzica (I, II, III, IV, V, VI, VII) — y. *17,* le sporea / însă le sporea (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *299,* **Y.** *5,* genele umede / genele înlăcrimate (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 11,* spre Săscuța / spre Sărăcuța (V, VI) — *r. 27,* murmură bărbatul / murmura bărbatul (I, II) — **Y.** *31,* să-i vrăjească / să-i farmece (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *301,* **Y.** *3,* cu obrajii / pe obrajii (I, II) — *y. 16,* pe fată / pe Florica (I, II, III) — *y. 21,* nu l-ar fi ademenit/ nu l-ar fi momit (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *y. 23-.24,* pîntecele miresei / burta miresei (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *302, y. 1 — 2,* urîțenia asta / pocitania asta (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *y. 14,* răscoliră / înălțară (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *y. 30,* că era / că e (I, II, III, IV, V, "VI) — *y. 32,* vorbiră mult despre / vorbiră mult de (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *303,* **Y.** *14,* se simțea răsplătită / se simțea fericită t[IV)]— *y. 16— 17* începu o *Someşană* / începu o *Avdeleană* (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *y. 19,* se pomeniră / se pomeni (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *y. 28,* O strînse măvalnic / O strînse sălbatec (I, II, III, IV, V, VI, VII) •— **Y.** *29,* se uită ruşinată / se uită disperată (I, II, [III, IV, V, VI, VII) - *y. 32-33,* Se porni deodată / Se porni fcrusc (I, II, [III, IV, V, VI, VII).

P. *304,* **Y.** *3,* ce te mai boceşti / ce mi te mai boceşti (I, II, III) — *y. 9,* farfuria cu bani / farfuria cu banii (I, II, III, IV).

GLASUL IUBIRII

P. *308,* **Y.** *16,* formalităților / formalității (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *309,* **Y.** *7,* în pridvor / în cerdac (I, II, III, VI) / în «ceardac (IV, V) — **Y.** *16,* ținut pe scaun / țintuit pe scaun

(I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 29,* ocărau şi blestemau / înjurau şi blestemau (I, II, III, IV, V).

P. *310, v. 4,* în pridvor / în cerdac (I, II, III, VI) /în ceardac (IV, V) — *r. 26 — 27,* Haha!... Poarte curios!/ Foarte!... Foarte curios (VII).

P. 311, r. 18, picioarele strungite / picioarele strunguite (I, II, III, IV, V, VI).

P. *312, r. 4,* cu glas mai răspicat / cu glas mai răspicat Dă cineva mai mult (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 32,* către învăţătoarea / către învăţătoreasa (I, II).

P. *313, r. 5,* în pridvor / în cerdac (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 18,* se revoltă învăţătorul / se revoltă şi învăţătorul (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *314, y. 17,* ca să spargă/să spargă (I) — *r. 19 — 20,* în pridvor / în ceardac (I) / în cerdac (II, III, IV, V, VI).

P. *315, r. 8 — 9,* să cumpere perechea calului / să cumpere pereche calului (I, II, III, IV, V, VI) - *y. 18,* cu paşii/ cu paşi (I, II, III) — *y. 24,* primăvară frumoasă *ţ* primăvară mai frumoasă (I, II, III, IV, V, VI, VII> — *y. 32,* şi nouă poftă de viaţă / şi o nouă poftă de viaţă (I, II, III) — *y. 33,* urcînd coastele / urcau coastele (I„ II).

P. *316, y. 6 — 7,* cu dragoste / cu o dragoste (I, II, III, IV* V, VI).

P. *317, y. 33 — 34,* ai luat-o cu vicleşug / ai luat-o tu» cu viclenie (I, II) / ai luat-o cu viclenie (III, IV, V, VI).

P. *318, y. 14,* de mine / şi de mine (I, II, III).

P. *319, y. 1,* cum a putut / cum putuse (I, II, III, IV* V, VI) — *y. 5 — 6,* pătrundea / pătrunsese (I, II) / pătrunse (III, IV, V, VI, VII) - *y. 7,* îl cuprinse / îl cuprinsese (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *320, y. 31,* pentru că nu ştie nici ea, mi se pare că ştie / pentru că nu ştie nici ea, mi se pare mie că ştie #(î, II, III, VI) / pentru că nici ea nu ştie, mi se pare mie că ştie (IV, V).

P. *322, y. 25,* trup şi suflet / trup cu suflet (I, II, III, IV) / itrup şi cu .suflet (IV, V) — *y. 26,* De dimineaţă / De dimineaţa (I, II, III, IV, V, VI).

P. *324, r. 1-6,* să urle ca lupii / să urle cu lupii (I, IV, V, VI) - *r. 32,* e foarte greu / e greu (I, II, III, IV, V, VI).

P. *326, y. 2 — 3,* că altfel poate n-ar mai avea cavaleri/ «că nu va mai avea cavaleri (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *y. 20-21,* i se perinda / i se perindă (I, II, III, IV, V, VI) — *y. 25,* din pricina cărora / din pricina căreia (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *327, r. 24,* D-adică / Adică (I, II, III, IV, V, VI, VII).

_P. *328, y. 11,* ce te răsteşti / de ce te răsteşti (I) — *y. 25,* ce-a făgăduit / ce le-a făgăduit (I, II, III, IV, V, VI).

P. *329, Y. 7-8,* după învăţăturile / după învăţămintele (I, II, III) — *y. 9,* apoi ca un taur / ca un taur (I, II, III) - *y. 17,* să plîngă / să ţipe ori să plîngă (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 26,* i-ar fi cerut / i-ar fi cerut lui (I, II, III) - *y. 30,* pielea îi stătea / pielea stătea (I) - r. *32,* îi striga / îi strigă (VII).

P. *330, r. 12,* o clipire de bunătate / o licărire de bunătate (I, II, III) - *r. 19,* în pridvor / în cerdac (I, III, IV, V, VI; în var. II, transcris „ceardac").

P. *331, y. 7,* n-a vrut / nu vru (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *y. 8,* şi a pornit / şi porni (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *332, y. 31,* venea pleoştit / veni pleoştit (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. *32,* a primit citaţie / primi citaţie (I, II).

P. *333, Y. 11,* căuta mereu / căută mereu (I, II, III, IV, V, VI).

P. *334, r. 7,* se înfurie imediat / se înfurie repede (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 4,* declară categoric / declară mereu (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 12, să fii sigur / fii sigur* (I, II, III, IV, V).

P. *335, r. 1 — 2,* făcu jurămîntul / făcu jurămînt (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 21,* adînc mîhnit / adînc jicnit (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *336, r. 13—14,* ceată de țigani lăieşi / ceată de lăieşî (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 30,* pe mîna altora / în mîna altora (I, II, II) — *r. 31,* Fiindcă nici Avrum / Fiindcă Avrum (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 32-33,* s-a pus / se puse (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 33,* mai întîi cu / întîi cu (I, II, III, IV, V, VI).

P. *337, r. 8,* se uita / se uită (I, II, III) - *r. 30,* Ce-i păsa / Ce-i pasă (I, II, III).

P. *339, r. 6,* în pridvor / în cerdac (I, II, III, IV, V, VI),

P. *340, r. 4—5,* Sărăntoc ți-a trebuit, de sărăntoc să ai parte / Golan ți-a trebuit, de golan să ai parte (I, II* III, IV, V, VI).

P. *341, r. 13,* şi n-o cruță nimeni / şi n-o cruță puțin (I, II, III) — *r. 15,* care voia / care totuşi voia (I, II* III, IV, V, VI, VII).

P. *342, r. 3,* odinioară / şi odinioară (I, II, III) — *r. 5,* deşi abia / deşi de abia (I, II, III, IV, V, VI) - r. *26>* aştepta doar / aştepta însă (I, II, III, IV, V) — *r. 30,* deşi ştie / deşi ştia (I, II, III, IV, V) — *r. 33,* o găsea totuşi / o găsea însă (I, II, III, V).

P. *346, r. 10,* că punea / pentru că punea (I) — *r. 13>* striga dînsul / strigă dînsul (II).

P. *347, r. 14,* şi-1 felicită / şi-1 felicită chiar (I, II).

P. *348, r. 19 — 20,* cărți de alegători / cărți de alegător (I, II) — *r, 27,* osteniți de cît au stat / osteniți cît au stat (I, II, III, IV, V, VI).

P. *350, r. 3,* alții răcneau / alții urlau (I, II, III, IV, V) — *r. 11,* copleşit de emoție / copleşite de emoție (IV, V).

P. *351, r. 24,* se scărpina / se scărpina (I) — *r. 25,* e uita / se uită (I).

P. *353, r. 13,* Cine o răbda / Care o răbda (I, II, III, IV,

P. *354, r. 3,* să nu bage de seamă / să nu se bage de seamă (I, II).

P. *355, r. 7,* e socrul său / e şi socrul sau (I, II, III).

P. *356, r, 4—5,* să-i dea ce s-a înțeles / să-i dea ce s-au înțeles (I, II) — *r. 6—7,* îi îndemnă / îl îndemnă (IV, V, VI) — *r. 17,* cum zice / cum zice el (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *357, r. 10—11,* în pridvor / în cerdac (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 30,* ca doi străini / ca nişte străini (I).

P. *358, r. 7,* nu putură / nu izbutiră (I, II, III).

P. *359, r. 1 — 2, decît iubirea / decît iubire* (IV, V, VI) — *r. 14, şi vesel \ şi de vesel* (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 15—16, acuma avem / acuma avem* (I, II, III, IV, V, VI).

P. *360, r. 6, la Cluj / în Cluj* (I, II, III, IV, V, VI)

— *r. 9, a cheltuit / că a cheltuit* (I, II, III, IV, V, VI)

— *r. 28, din Pripas / de la Pripas* (I, II, III).

P. *361, r. 27, pe viitor / şi pe viitor* (I. II, III).

P. *362, r. 25,* se întărită / se întărită (I, II, III, IV, V VI, VII).

P. *365, r. 3,* cum se zvîrcoleşte / cum se mai zvîrcoleşte (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 10,* D-apoi că zău aşa / D-apoi c-aşa-i (I, II, III, IV, V, VI).

P. *366, r. 20,* în uşă / cu uşa (I, II, III).

P. *367, r. 7,* se închină / se închina (II, III) — *r. 12,* Mai aveți grijă / Mai luați seama (I, II, III, IV, V, VI,

VII) — *r. 25,* se râzima / se răzimă (I, II, III, IV, V VI).

P. r. *33,* îl supăra şi-1 bucura / îl supărau şi-1 bucurau (I, II).

P. *369, r. 3,* i se înfăţişa / i se înfăţişă (IV, V, VI, VII).

P. *370, r. 15,* la Luşca / în Luşca (I).

P. *371, r. 2,* s-o însoţească / s-o întovărăşească (I, II, III).

P. *373, r. 2,* se întrebă / se întreabă (I, II, III, IV) - *r. 9,* bîlbîie Titu / bîlbîi Titu (I, II, III) — *r. 11,* adaogă / adaogă (II, III) — *r. 34,* că nici nu poate fi vorba / că aici nu poate fi vorba (I, II).

P. *374, r. 25,* s-a agăţat / s-a mai agăţat (I, II, III, IV, V) — *Y. 28,* îşi aduse / îşi aduce (I).

P. *375, Y. 6,* c-ar fi fost mai bine să nu fie / c-ar fi mai bine să nu mai fie (I, II, III) — *r. 30 — 31,* numai cu ocări / cu ocări (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *376, v. 3,* osteneşte puţin / osteneşte nițel (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 6,* în cerdac / în pridvor (VII) — *Y. 12,* ar fi vorba / ar fi fost vorba (I, II, III, IV, V) — *Y. 26,* cu oiştile / cu hulubele (VII) — *r. 30,* se înălța / se înălță (I, II, III, IV, V).

P. *377, r. 14—15,* lucioasă şi soioasă / lucioasă de soioasă (I) — *Y. 16,* între oiştile / între hulubele (VII) — *r. 22,* de pământ / pe pământ (I, II, III).

P. *378, Y. 19,* picioarele-i ajungeau (Transcris după var* I, II, III, IV, V, VI, VII; îned. X, XI, XII: „picioarele-i ajungea") — *r. 19,* la pământ / pe pământ (I) — *Y. 23 — 24,* ar fi fost sigur că pe el Dumnezeu / el ar fi fost sigur că Dumnezeu (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *379, Y. 5,* că a găsit / că găsise (I) — *Y. 10,* ei trebuiau (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI, VII; în ed. X, XI, XII: „ei trebuia") — *Y. 28,* în Pripas / în Pripas, acum cincisprezece ani, cu căruța cu zdrențe (I).

P. *380, r. 2,* murmură straja / murmura straja (VII) — — *Y. 22,* primi o înştiințare / primi o scrisoare (VII).

P. *381, r. 22,* s-a amețit bine / s-a amețit rău (VII) — r. *34,* la Bistrița / în Bistrița (I, II, III, IV, V, VI).

P. *382, Y. 2,* dealul Dumitrei / dealul Dumitriței (VII) — *r. 14,* se clatină / se clătină (I) — *Y. 20,* paşi mărunți/ paşi măsurați (I, II, III) — *r. 20,* învîrtind biciul / invîrtea biciul (I, II).

P. *383, r. 10,* Ce înseamnă / Ce însemna (VII).

P. *384, r. 18,* numai avocații / însă avocații (I, II, III).

P. *385, r. 1,* sala de şedințe / sala de şedință (I, II, III).

P. *388, Y. 12,* încercase / încercă (I, II, III, IV, V) / încerca (VI, VII) — *Y. 22,* dar abia / dar de-abia (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *389, r. 27,* căuta / căută (VI) — *Y. 28 — 29,* care i-a oferit / cum i-a oferit (I, II).

P. *390, Y. 29,* pînă în cer / pînă la cer (VII) — *r. 32,* a aflat / a aflat-o (I, II).

P. *392, Y. 3,* halatul de lînă / capotul de lînă (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *v. 10,* îi va sosi ceasul / îi va veni ceasul (I, II, III) — *Y. 11 — 12,* nu lacrimă / nu mai lacrimă (I, II, III).

P. *395, Y. 18,* nu-1 lua în seamă, dar aceasta pe el nu-1 împiedica / nu-1 luă în seamă, dar aceasta nu-1 împiedică (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *396, Y. 3,* te mai razi / te mai tot razi (I, II).

P. *397, Y. 7,* Ana rămăsese / Ana rămase (I).

P. *399, Y. 25.* îl descheie / îl descinse (II) / îl deschise <III) — *Y. 33,* Cinci zloți!... / Cinci zloți!... Vedeți! <I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *400, Y. 4,* şi mai avan / mai avan (I, II, III, IV, V, "VI, VII) — *Y. 15,* şi-i spusese / şi-i spuse (I, II, III, IV, y) — *v. 23,* afurisindu-i / afurisindu-1 (I, II, III, IV,

V, VI) — *r. 26 — 27,* cum li se cuvine / cum se cuvine (I, II, III, IV, V, VI).

P. *401, r. 8,* într-o zi, cînd ningea / Cînd ningea (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 20,* la poarta / în poarta {I, II, III, IV, V, VI) - *r. 26-27,* se împrăştia îndată / se împrăştia repede (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 402, r. 2, cu Jidovița / în Jidovița (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *403, r. 7,* îi părea / lui îi părea (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 12,* subțire / subțire, acoperit (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 17,* după Ion / la Ion (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 24,* cîrni / coti (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 29,* de genunchi / pe genunchi (I, II, III, IV, V, VI).

P. *404, y. 1,* Rămaseră / Rămăseseră (IV, V, VI) — *r. 17,* Ce poftiți / Ce pofteşti (I, II, III).

P. *405, r. 7,* Stai jos / Stați jos (I, II) - *r. 25,* se sculară / se sculaserăți, II, III).

P. *406, r. 21,* degetul cel mic / degetul mic (I, II, III).

P. *407, r. 12, li* izbise (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI, VII; în ed. X, XI, XII: „îi izbiră").

P. *408, v. 13,* mirarea / uimirea (I, II, III, IV, V, VI) *Y. 26,* ocărind / înjurînd (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *409, Y. 2,* şi care i-a făgăduit / şi i-a făgăduit (I, II„ III, IV, V, VI) — *r. 4,* să se înstrăineze din județul lui / să se înstreineze de județul lui (I, II, III) — *. 18,* Venise să-şi ia / Venea să ia (I) / Venise să ia (II, III, IV> V) — *Y.* 22,^cu obrajii/cu obraji (I) — *r. 23,* cu ochii / cu ochi (I) — *Y. 33,* se bucura / se bucură (I, II, III„ IV, V, VI, VII).

P.410, Y. 26, hărăbaia cea lungă / hărăbaia ceea lungă (I, IV, VI).

P. *411, Y. 7,* foarte atent / foarte îngrijorat (I, II, III„ IV, V, VI, VII) — *Y. 9,* se retrăgea / se trăgea (I, II„

III, IV, V, VI) — *r. 15,* care fusese / care fuse (I) — *r. 15—16,* în Jidovița / la Jidovița (I, II, III, IV, V, VI) — *Y. 30,* la țăranul / la țăran (I, II, III).

P. *413, r. 16— 17,* nici un fel de curaj / nici un fir de curaj (I, II, III, IV, V, VI) - *Y. 30,* neprimind / neprimind iar (I, II, III, IV, V, VI).

P. *414, Y. 8,* Se clătină / Se clătina (I, II, III) — *r. 17,* Herdelea alergă / alergă (I, II, III, IV, V, VI) - *Y. 23,* îi striga / îi strigă (IV, V, VI) - *Y. 30-31,* şi îndeplinirea / şi împlinirea (I) - *r. 33,* unguri / unguroi (I, II, III).

P. *415, Y. 1,* se văita / se vaită (I, II, III, IV, V, VI).

P. *416, Y. 29,* să-şi lămurească sufletul / să-şi pătrundă sufletul (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *417, r. 7,* visurile lui însuşi nu sunt / visurile nu-i sunt (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 15,* s-ar fi rupt (Transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V, VI, VII, X, XI, XII: „ar fi rupt") - *Y. 31,* că ei / căci ei (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *418, Y. 7 — 8,* şi se încinse / Se încinse (I, II, III, IV).

P. *419, Y. 29,* calm / foarte calm (I).

P. *420, Y. 2,* în puşcărie / la puşcărie (I).

P. *421, r. 6,* aceasta / oare aceasta (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 32,* ce nevoie / ce nevoie ai (I, II).

P. *422, Y. 14,* care-şi făcuse / care şi făcuse (I, II).

P. *423, Y. 33,* să le împărtăşească / să le împărțească (I, II, III, VI).

P. *424, Y. 7,* simțeau lipsa / simțeau nevoiaşi, II, III, IV, V, VI) — *r. 18,* pe dăscăliță / pe dăscălița (I, II, III, IV, V, VI).

P. *425, Y. 15-16,* pe dăscăliță / pe dăscălița (I, II, IV, V, VI).

P. *426, Y. 12,* oricărui țăran / oricărui țigan (I, II, III) —

r, 22 — 23, apoi îndepărtîndu-se (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI, VII; în ed. X, XI, XII: „apoi îndreptîndu-se").

P. *427, v. 20,* umilă şi spinoasă / umilă, spinoasă (I)„

P. 428, r. 2, ca un ţigan / ca ţiganii (I, II) — *r. 18, cm* mulţumire / cu o mulţumire (I, II) — *r. 28,* se frămînta /se frămînta (VI).

P. *430, r. 11,* de pămîntul / pe pămîntul (I, II, III) — *v. 16,* îşi încrucişa braţele pe piept şi-şi linse (Adăugat după var. I, II, III, IV, V, VI, VII; în ed. X, XI, XII, cuvintele lipsesc, în locul lor fiind tipărit, a doua oară, un rînd din acelaşi sfîrşit de capitol: „lăsă în genunchi, îşi coborî fruntea şi-şi lipi").

P. *432, v. 1,* şi nu pot / că nu pot (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 25,* Era / Era altminteri (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *433, y. 28,* e şi o onoare / e şi onoare (I, II, III, IV, V, VI). .

P. *434, r. 3 — 4,* ţinea la mustăţi / ţinea la mustaţă (I„ II, III, IV, V) — *v. 6,* şi să i le frizeze / să i le frizeze (I, II, III, IV, V, VI).

P. *435, r. 7,* la Sîngeorz / în Sîngeorz (I, II, III, IV, V, VI).

P. *436, r. 7,* nici nu s-a mai gîndit / abia nu s-a mai gîndit (I) — *r. 8,* să-1 cheme / să-i cheme (I, II, III, IV» V, VI) — *r. 9,* că va merge / că vor merge (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 28-29,* ar fi fost timpul / ar fi fost vremea (I, II, III, IV, V, VI).

P. 437, r. 7, să-i placă / să-i placă lui (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 8,* trei ani / doi ani (I) — *r. 13,* ce se petrece /ce se mai petrece (I, II, III).

P. *438, r. 5,* să o ia feciorul / să ia feciorul (II) — *r. 8,* la casa / în casa (VII) — *r. 30,* să înghită / să înghită dînsul (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *441, r. 25,* să-1 ia. / să-i ia (VII).

P. *442, v. 7,* să silească copiii / să silească pe copii (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 29,* ar face ca mine / ar face cît mine (I, II, III, IV, V, VI).

P. *444, v. 31,* mai lipseau / mai lipsesc (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *445, r. 25,* trimiţi daruri / trimiţi daruri, de aceea te îndoieşti pînă la pămînt cînd îl vezi, de-aceea (I, II, III).

P. *446, r. 16—17,* se statornici / se statori (I, II, III, IV, V, VI) — *v. 24,* doarme în picioare / doarme pe picioare (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 28,* se îngrozea / azi se îngrozea (I, II, III, IV, V).

P. *447, r. 1,* dădea ţîţa / dădea ţîţă (VI) - *r. 29,* nu mai e nevoie / nu mai e nevoit (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *448, r. 27-28,* s-ar fi lăudat / s-ar fi şi lăudat (I, II, III).

P. 449, r. 6, Ana asculta şi nu pricepea / Ana ascultă şi nu pricepe (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 14,* urlă dînsa / urla dînsa (I).

P. *450, v. 4,* copilul care / copilaşul care (I, II, III) — *r. 20,* îşi aduce aminte / îşi aduse aminte (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 20,* că îndată / că în curînd (I, II, III, IV, V, VI).

P. *451, r. 9,* cioplea o oişte / cioplea la o oişte (I) — *r. 17—18,* cu ochii roşii umflaţi / cu ochii roşii şi umflaţi (I).

P. *452, r. 12,* ar fi întrebat-o / ar întreba-o (I, II, III, IV, V) — *r. 19,* ce căuta / ce caută (I) — *r. 25,* de bucurie / de o bucurie (I, II, III).

P. *453, r. 10,* i-ar face semn / i-ar face semne (I, II, III) — *r. 22,* să amorţească / să-i amorţească (I, II, III, IV, V, VI).

P. *454, r. 20,* să urle / să-mi urle (I).

P. *455, r. 7,* îi apăsa / îl apăsa (I, II, III, IV, V, VI^ VII).

P. *459, r. 6,* striga Grofşoru / strigă Grofşoru (VII) — *r. 27 — 28,* şi să te mai arăți cu mutra asta plîngătoare / şi să-mi rătăceşti cu mutra-ți plîngătoare (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *460, r. 3,* s-a simțit / se simți (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 4,* s-a îmbătat / se şi îmbată (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 4,* a trebuit / trebui (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 6,* i-a revenit / îi reveni (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 18,* s-a mişcat / s-a clintit (I, II, III).

P. *461, r. 16,* grijile altora / grijile altuia (I) — *r. 31,* nu era obligat / nu e obligat (I, II, III/IV, V, VI, VII) — *r. 32,* ar fi cheltuit / ar cheltui (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *462, r. 1,* un cufăraş / un cufăr (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 5,* şi fusese / şi fuse (I, II).

P. *463, r. 12,* deşi era / deşi el era (I) — *r. 25,* şi a făcut / şi a făcut-o (I).

P. *464, r. 27,* Curtea strîmtă (Transcris după var.: I, II, III, IV, V, VI, VII; în ed. X, XI, XII: „Curtea strîmbă").

P. *465, r. 10—11,* ce ştia / ce ştie (I, II) — *r. 23,* să păstreze curățenia / să păstreze curățenie (I, II, III).

P. *466, v. 15,* i se făcea / i se făcu (I, II) — *r. 20,* cu mîncare / cu demîncare (I, II, III) — *r. 27, toata,* ziua / toate zilele (I) — *r. 33, o* avea mereu / o avea mereu în suflet (I, II, III).

P. *467, r. 30,* de la inspectorul / de la inspectoratul (I).

P. *468, r. 6,* aduse şi acasă / duse şi acasă (I, II, III, IV, V) — *r. 7—8,* şi scorțişoară *J şî* scorțişoare (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 14,* pe Ghighi / şi pe Ghighi (I) - *r. 15,* cu înverşunare / cu indignare (I, II, III, IV, V* VI)

P. *469, r. 12,* care-i un băiat / care-i băiat (I, II).

P. *472, r. 5 — 6,* salută zîmbind / salută zîmbitor (I, II, III, IV, V).

P. *473, r. 8-9,* Sărăcuța / Săscuța (I, II, III, IV, V).

P. *474, r. 3,* auzi limpede / auzi chiar (I).

P. *475, r. 19,* că rău / ce rău (I, II, III, IV, V, VI).

JP. 476, r. 1, de ochii negrii / de ochi negrii (I, II, III) — *r. 13,* suflete nevinovate / sufletele nevinovate (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *477, r. 23,* să căutați / să cauți (I, II, III) — *r. 33 — 34,* Vasile Baciu / Vasile însă (I, II, III).

P. 478, r. 25, Dacă m-ați fi chemat / Dacă mă chemați a).

P. *481, r. 7,* de oboseală / de osteneală (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *482, r. 13,* caree însă / care însă e (I, II, III, IV, V, VI — *r. 30,* nu înțelesese / nu înțelese (I, II, III, IV, V, VI).

P. *485, r. 2,* cum n-am învățat / cum n-am să învăț (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 17,* stîrnesc zîzanie / stîrnesc ^îzania (I, II, III, IV, V,).

P. *486, r. 26,* acoperindu-i şi înduioşîndu-i / apropiindu-i şi înduioşîndu-i (I).

P. *487, r. 5,* să țipe de bucurie copilărească / să țipe cu bucurie copilăroasă (I, II, III) — *r. 31,* şi cum rîde / şi cum ne rîde (I, II, III, IV, V, VI).

P. *489, r. 7,* contabil din Cernăuți / contabilul din Cernăuți (I, II).

P. *490, r. 10,* şi totuşi / dar totuşi (I, II) - *r. 11,* la largul lui / la larg (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 33,* cu ochii dulci / cu ochi dulci (I, II).

P. *491, r. 5,* fiece cuvînt / fiece cuvînt al lui (I) — *y. Q* tiu deschisese / nu deschidea (I) — *r .12,* n-au nevoie/ m-aveau nevoie (I).

P. 492, r. 5, l-am găsit / i-ani găsit (II, III).

P. *493, r. 7,* strigă George / striga George (VI).

P. *494, r. 13,* au domnit / domni (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 21,* mai ales / mai lesne (I, II, III) - *r. 31,* Ionel / deşi Ionel (I, II).

P. 495, r. 26, s-ar dezlega lanţurile / v-ar dezlega lanţurile (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *496, r. 5 — 6,* tovarăş prea curios / tovarăş prea gureş. (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 8,* îşi amintea / îşi aminti (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 9,* şi-1 durea *f* şi-1 dureau (I, II) — *r. 9 — 10,* îi şopti / îi şi şopti (I, II, III, IV, V, VI).

P. *497, r. 17,* de mulţumire / de mulţumirea (I, II, III, IV, V) — *r. 34,* politică naţională şi uneori chiar literatură / politica naţională şi uneori chiar literatura (IV,. V, VI).

P. *498, r. 2,* Alături / Şi alături (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *499, r. 21,* să se smulgă din lanţul / să se smulgă din laţul (I, II, III, IV, V, VI, VII) - *r. 27,* ţi-e pe lume drag / ţi-e drag pe lume (I, II, III).

P. *500, r. 3,* cu trei lucrători / cu trei lucrătoare (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 18,* o femeie, venind grăbită *f* o femeie, venind grăbit (I, II, III).

P. *501, r. 16,* Ioane / Ionică (II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 28,* sub mărul pădureţ (Transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V, VI, VII, X, XI, XII: „sub părul pădureţ". Greşeala este evidentă: Cu două pagini în urmă — *p-500, Y. 9* — se scrie: „Mărul pădureţ sub care născuse..." iar peste o pagină — *p. 502, Y. 21:* „Frunzele mărului") - *Y. 29,* la umbră / în umbră (I, II, III, IV, V, VI).

P, *503, Y. 6,* de sărbători / din sărbători (I, II, III, IV,

P. *507, Y. 3,* Amu nu mai iert / Acu nu-1 mai iert (I, II III, IV, V) - *r. 22,* să-i învețe / să-i învețe (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *508, r. 12,* ca martor / de martor (I, II, III, IV, V) — *r. 14,* iar venea / iar venea acasă (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 17,* schimba tot planul / schimba iar planul (I, II) — *r. 18,* descoperea mereu / descopereau mereu (I, II, III, IV, V).

P — *509, r. 2,* nu era / nici nu era (I, II, III, IV, V) — *r. 10,* cîte-n luna şi stele / cîte-n lună şi-n stele (I, II, III) — *r. 25,* că în nici un / căci în nici un *(I)—Y. 30 — 31,* cu glas tremurat / cu glasul tremurat (I, II, III, IV, V, VI).

P. *512, r. 27,* în vecii vecilor / în ceruri în vecii vecilor (I, II, III, IV, V, VI).

P. *513, r. 13,* Şi pe urmă / Şi pe drum (I, II, III) — *r. 18,* se înfiorase (Transcris după var. I, II, III, IV, V, VI, VII; în ed. X, XI, XII: „se înfuriase").

P-516, r. 12, cu Oprea / pe Oprea (I, II) — *y. 13,* Felicitîndu-1 / Felicitîndu-i (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 13-14,* de iubirea lui / iubirea lui (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 21 — 22,* şi viclean / şi cam viclean (I, II, III) *-y. 26,* deoarece speră / deoarece spera (IV, V, VI, VII).

P. *577, r. 8,* din fericirea trăită / de fericire trăită (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 9,* în pridvor / în cerdac (I, II, III, IV, V, VI) — *r. 11,* să-mi găsesc un rost / să mă aşez (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *520, Y. 27,* Titu plecă / Titu pleca (I, II).

P. *521, Y. 23,* Dar cînd / Doar cînd (I, II, III).

P. *522, Y. 14,* apoi adaogă / apoi adăogînd (I, II, III) — *r. 26,* şi-i simţea / şi simte (I).

P. *524, Y. 5,* oraşele acestea / oraşele acelea (VII) *r. 23-24,* şi fără încetare / neîncetat (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 525, r. 31-32, la uşile / pe la uşile (I).

P — *528, r. 7,* către Bucureşti / spre Bucureşti (I, II, III) - *r. 13,* îi asculta / îl ascultă (I, II, III, IV, V) - *r. 15,* nu se speria / nu se sperie (I).

JP. 529, r. 15, măcar o clipă / măcar o clipire (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *530, r. 29,* de lume / de lumea (I, II, III, IV, V).

P. *531, r. 6,* avu/ avu loc (I, II, III, IV, V) - *r.33,* cu ochii rătăciți / cu ochi rătăciți (VI).

P. 532, r. 16, Priveşte departe / Priveşte de departe <I, II, III).

P. 533, r. 16, spectacol impresionant / spectacol încîntător (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 19,* învăluitoare / ademenitoare (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *534, r. 18,* la Sibiu / în Sibiu (I).

P. 535, r. 10, îşi ascunse / îşi ascunsese (III, IV, V, VI) — *r. 15,* din ochii / în ochii (I, II, III, IV, V).

P. 536, r. 9, se tîrîse / se întoarse (IV, V, VI, VII) - *r. 14,* murmură Florica / murmură şi Florica (I, II, III, IV, V) — *r. 28 — 29,* clăile înnegurau / clăile înnegreau (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *537, r. 7,* şi-1 înviora / şi-1 înfiora (I, II, III) — *r.27,* recunoscu glasul / recunoscînd glasul (I, II, III).

P. *538, r. 2,* parcă-i puse / parcă-i pusese (I).

P. *539, r. 12,* l-a lăsat / l-a luat (I, II, III, IV, V, VI).

P. *540, r. 2,* Sapa vîjăi / Sapa sîsăi (I, II, III; în ed. IV, V, VI, VII — transcris: „sîsîi").

P. *541, r. 8,* pe vădana / pe văduva (I, II, III) — *r. 16 — 17,* se hotărîse ca / se hotărîse că (I).

P. *542, r. 20,* Simion Butunoiu / Simion Butunoi (I, II - *r. 23,* în pridvor / în foişor (I, II, III, IV, V, VI).

P. *545, r. 12,* asemenea lovitură / asemenea lovituri (I, II, III, IV, V).

P. 546, r. 1—2, îşi scoase haina, îşi sumese mînecile / îşi scosese haina, îşi sumesese mînecile (I, VII) / îşi scoase haina, îşi sumesese mînecile (II, III, IV, V, VI) — *r. 11,* destul de rezistent / atît de rezistent (I) — *r. 19»* Da, e zdrobit şi braţul / Da, şi braţul e zdrobit (I, II,. III, IV, V, VI, VII) — *r. 21,* însă că (Transcris după var. I, II, III, V, VI; în ed. IV, VII, X, XI, XII: „încă că") — *r. 30,* Apoi / Apoi George (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *547, r. 7,* îi şterseră / îi şterseseră (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. *548, r. 7,* cu tot neamul / cu pe tot neamul (I, II, III* IV, V) - *r. 15,* se uita / se uită (I, II, III, IV, V,VI, VII) — *r. 30 — 31,* acasă abia seara / acasă seara (I, II> III, IV, V, VI, VII).

P. *549, r. 5 — 6,* că foarte curînd / că, foarte curînd, acuzatul (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 6-7,* închisoarea tribunalului / în închisoarea tribunalului (I, II, III, IV,. V, VI, VII).

P. *557, r. 6,* în Armadia / la Armadia (I, II, III, IV, V) — *r. 10,* cu monosilabe / în monosilabe (I, II, III, IV, V).

P. *554, r. 5,* un beţiv / un om beţiv (I, II, III, IV, V> — *r. 7,* un simplu cărăuş / simplu cărăuş (I, II) — *r. 12,* cu numirea lui / cu numirea (I, II, III, IV, V, VI).

P. *556, r. 23 — 24,* %i potrivea rochia / îşi potrivea rochiţa (I, II, III).

P. *560, r. 2, mi-ar fi mîncat repede bănişorii j mi-ar fi măcinat repede bănişorii* (I, II, III, IV, V).

P. *562, r. 12,* vădana / văduva (I, II, III).

P. *563, r. 1,* tovarăşii lui / tovarăşii săi (I) — *r. 20»* vreo şase / vreo zece (I, II, III).

P. *564, r. 2,* şi răceală / şi de răceală (I, II, III, IV, V, VI, VII) — *r. 7,* de bună venire / de bine venire (I) — *r. 32,* s-a schimbat / se schimbă (I, II, III) / se schimbase (IV, V, VI, VII).

P. 565, r. 6, în sfîrşit / La sfîrşit (I, II, III) - *r. 21-22,* o blagoslovenie / o blagoslovire (I, II, III, IV) — *r. 27 — 28,* deşi se zice că asemenea sărutare / deşi asemenea sărutare se zice că (i, II, III).

P. 567, r. 13 o Someşanâj o Ardeleană (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 568, r. 24 — 25, se încăpăţîna / se încăpăţînase (I, II, III, IV, V, VI, VII).

P. 569, r. 4, mai umilit / mai umil (I) — *r. 10,* îşi îndeplinea / îşi îndeplineau (VII) — *r. 16,* striga Ciocănaş / strigă Ciocănaş (I) — *r. 32,* Toţi bărbaţii (Transcris după var. I, II, III; în ed. IV, XII: „Toţi bătrînii"; greşeala este dovedită şi de repetarea aceluiaşi cuvînt în frază).

P. 570, r. 2, se apropie / se apropie îndată (I, II, III, IV, V, VI) - *r. 19,* îl încuraja / îi încuraja (I, II, III, IV, V, VI, VII) — r. *22,* cu copilaşul / cu copilaş (I, II) - *r. 25,* Prin sat însă / Prin sat (I, II, III, IV, V, VI).

P. 572, r. 6, să se aşeze serios / să se aşeze mai serios (I, II, III) - *r. 18,* Ioane / Ionică (I, II, III).

P. 574, r. 11, speranţa împodobitoare / speranţe împodobitoare (IV, V).

IMPRUMUT
Bucureşti
VERIFICAT 2011

t

CUPRINSUL

ION

GLASUL PĂMÎNTULUI

începutul . . . . .]|
Zvîrcoîirea 51
Iubirea 90
Noaptea 135
Ruşinea 195
Nunta 241

GLASUL IUBIRII

Vasile 397
Copilul 345
Sărutarea 333
Şireangul 431
Blestemul 455
George 503
Sfîrşitul . . . . . 54}

ADDENDA 575

Note, comentarii, variante 655

I

Redactor : AURELIA RUSU
Tehnoredactor : IONEL GHEORGHIU

Apărut 1970. Hîrtie tipar înalt tip A de 63 g/m². Format 540X840/16. Coli ed. 35,21. Coli tipar 49,5. A. nr. 2695/1969. C. Z. pentru bibliotecile mari şi mici 859—0.

Tiparul executat sub comanda nr. 90 446 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti Republica Socialistă România